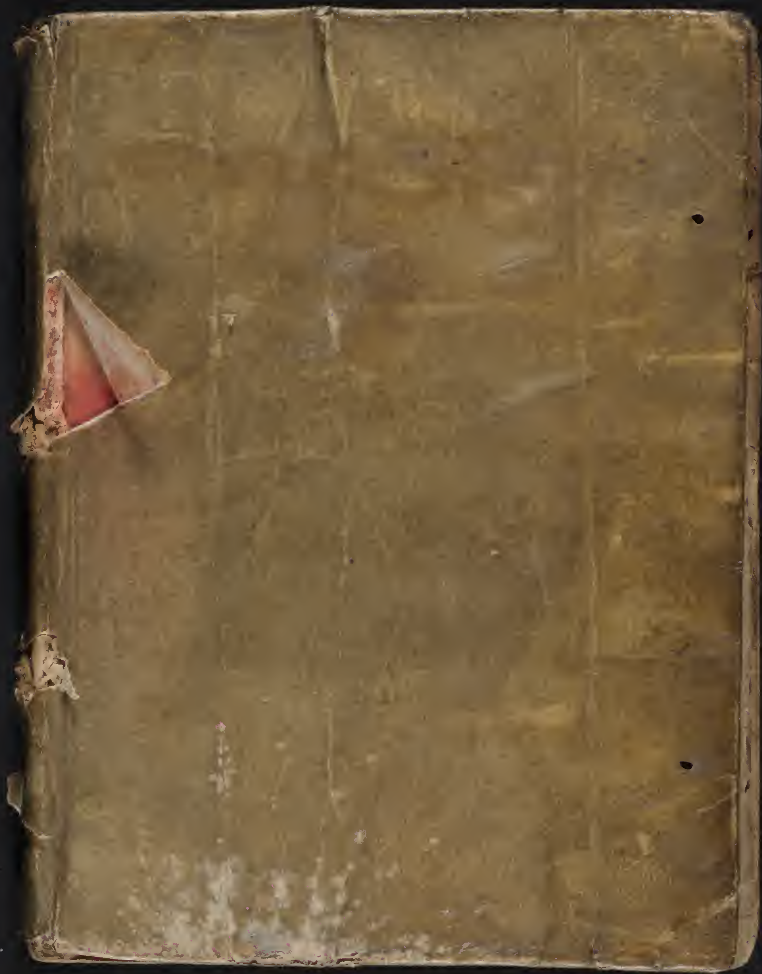

7

1637 Latin
1638 English

1641 Dutch

Rubens had read the latin edition

with notation by Rubens

First Dutch edition

De
SCHILDER-KONST
der Oude,

Begrepen in drie Boecken,

door

FRANCISCVS IVNIVS.

1589- 1677

Librarian to Thomas Howard Earl of Arundel

Tot MIDDELBVRGH.

Voor *Zacharias Roman*, Boeck-verkooper woonende op de Burcht, inde vergulde Bibel. 1641.

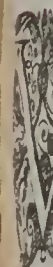
IVNIVS aen ſijn Boeck.

Aet mijn Boeck, gaet met der yl,
Wacht niet nae de laetſte vijl,
Gaet en draeght op't on-voorſienſt
Mijnen nederighen dienſt
Aen dien ſegen-rijcken Held
Die 't groot-hertigh Spaenſch gheweld
Van 't ghevrijde Vader-land
Af-weert met een kloecke hand.
Neemt den tijd bequaemlick waer,
Hoed u, komt doch niet te naer,
Als hy op den grooten laſt
Der ghemeyner ſaecken paſt.
Die ſick ſoo te doen ver-port,
Doet het gantſche land te kort.
Daer-om, let wel op u ſtuck,
Houdt het voor een groot gheluck
Dat ghy hem een kleynen tijdt
Van 's Lands ſorghe vindt bevrijdt.
Stept dan voord, ſchept eenen moed;
Denckt; dit 's immers voor my goed,
Dit 's den tijd ſoo langh bejaeght,
Dat de kans moet ſijn ghewaeght.
Nochtans wenſch ick niet te min
Dat het u ſchiet' in den ſin,
Hoe dit nietighe ghepoogh
Lijden ſal het moedigh oogh,
't Welck door ſijnes op-ſlaghs glants
Veler ſteden mueren-crants
Heeft ver-broken, en de kracht
Veler Leghers heeft veracht.
Naer het uyt-ſtaen deſer proef
Meught ghy ſonder langh vertoef,
's Werelts oordeel onder-gaen,
Of u ſelven bet beraen.
Vindt ghy uwen anghſt verlicht
Door de gunſt van ſijn gheſicht;
Vreeſt niet dat u eenigh Man
Naemaels veel verſchricken kan.
Wordt ghy weder-om ghewaer,
Dat ſijn Princelick ghebaer
Niet en acht uw' arrebeyd,
Zeght dan met eerbiedigheyd;
Groote Prins ſoo ghy vertoeft
Yemand die u eert als 't hoeft,
Ghy vertoeft een [voor ghewis]
Die noch niet gheboren is.

FRANCISCVS IVNIVS F.F.

Dits I.VNIVS, Der Schilders Rechte hant,
Zijn Bloet is Edl, Noch Edeler zijn Verstant. I.V. Vondelen

Aen zijn' HOOGHEYD.

AN over Zee komt den Maecker deſes Boecks uw' Hoogheyd, door mijne Pen, de zege-volle handen kuſſen. Hy alleen heeft niet met een doove ongevoelickheydt willen ſchijnen gheſlagen te ſijn, in 't midden van de vreughdighe bewegīnghen, die ons all' in 't ghemeen, en elck in 't byſonder doortintelen, vermidts 't gheluckigh paren van de Koninghlijcke Princes des Rijcks daer in hy ſich nu het twintighſte Iaer onthout, met den doorluchtigen Prins, waerdige Soon van uw' Hoogheyd. Oock is hy al over langhe jaren plichtelijck hier toe verbonden gheweeſt, uyt reden der weldaden waer mee het uw' Hoogheyts glory-rijcke Vader en Broeder, beyde van onſterffelijcke ghedachtenis, behaeght heeft *Franciſcus Iunius*, ſijnen Vader Zal^er. wel eer t'overſtorten. In allen ghevalle, het miſhaghe uw' Hoogheydt niet, dat hy begeerigh is haer danckbaerlijck te eeren, ſchoon het haer by avon-

tuer mishaegde dat hy't hier mee tracht te thoonen. Het eerste kan hy niet ontleeren: het tweede vloeyt uyt het eerste. Want alhoewel hun 't verstandt gheoordeelt wordt wel te deghe averrechts te staen, die uw'Hoogheyt yetwes opdragen dat haer onwaerdich is; en dat hun 't hooft noch veel verkeerder schijnt te staen, die meynen yet uyt te sullen vinden, dat haer mocht waerdigh sijn; nochtans hebben eenige in dese ghelegentheydt 't ghebruyck van d'oude offeranden niet onghevoeghlijck naegevolght: wanneer men oversulcks een offerande moet doen, van dinghen die niet, of seer qualijck, te bekomen sijn, seydt een oudt Schrijver, dan maeckt men de selvighe van Deessem of Was, en het doet even soo veel, als of men de ware dingen opgheoffert hadde. Met sulck een vertrouwen heb ick mijn selven mede verstout (als my *Iunius* met dit Boeck hadd' beschoncken) het aen d'onsterffelijckheyt van uw' Hoogheyts naem op te hanghen. Want naedien sijn Majesteyt van Groot Britannien de Latijnsche copije gunstighlijck heeft aenghenomen, soo docht het my niet ongherijmt, te ghelooven dat de Nederlandtsche, met een staetighe prael van nieuwe çieraden in veel plaetsen oog-schijnelijck ver-rijckt, gheen ergher lot by uw' Hoogheydt beschooren sal wesen. Behalven dat ick my door dese ghleghentheydt

heydt aengheprickelt vondt, om te versoecken of misschien uyt d'erbarmelijcke gheringheydt van 'tgheen ick maer kan, mocht afghenomen worden d'overmatighe grootheydt van 't gheen ick wel sou willen. Soo doen de Wis-konstenaren, wanneer sy breede Rivieren door smalle streepen, en aensienelijcke Steden door byna onsienelijcke stipkens meynen te verbeelden. Men seydt van de Soldaten van den Keyser Otho, dat noydt Prins soo een onleschbaren lust hadd' om alles t'overheeren, als sy deden om hem te dienen: was het hert doorschijnigh, men vondt veel sulck ghesinde menschen in my alleen te leven. Indien 't uw' Hoogheydt behaeght my d'eer aen te doen van het te ghelooven, ick verseecker by d' al-om-gevierde glanssen van hem, aen wien uw' Hoogheydt de Manschap van de haere schuldigh is, dat het sal wesen de grootste weldaedt die bevloeyen kan,

Groote Prins,

Vw' Hoogheydts

Ootmoedighste onderdanighste Dienaer,

IAN DE BRUNE, de Ionghe.

Beleefde Leſer,

EN uytgeleſen vrucht brengt ſijne Suycker mede, ſeydt het ſpreeckwoordt. Uyt kracht hier van meynd'ick deſe Schilderkonſt ſonder eenigen ſwier van bywoorden aen den dagh te laten komen; doch ick voel my op het onverſienſt deurſtralen van een yvergraghe ſucht, die my ghebiedt niet voor het Boeck te pleyten, maer niet heel ſtille te ſwijgen. Onſe Neerlandtſche tael, door ick weet niet wat natuerlijcke ſoetigheydt met haer gheboren, is bequaem om te draghen de Majeſteyt vande grootſte invallen, die yemandts herſſenen konnen beſwangheren, en ſoo wy neerſtigh ghenoegh waren om haer met een arbeydſame vroetheydt te heghenen en te polijſteren, ſy ſou veel overvloediger vruchten draghen. Doch wy verydeltuyten ons veeltijdts met ſoo een ſpitſvinnighe neuſgierigheydt aen uytheemſche Talen, dat wy onſe moederlicke verwaerloosen; als ſotte Reijſigers die vermaeck ſcheppen in 't praten van vreemdeLanden,daer ſy ondertuſſchen vreemdelingen ſijn inde geheymeniſſen en wonderen van hun eyghen. Indien op onſen Schrijver anders geene faelgreep vatten heeft, ſoo verſeecker ick hem vrijelick 't eenemael feilloos te weſen. Sijn twintigh-jarigh verblijf in Enghe-land, heeft hem de ſucht tot het naeupuntighſte verſtand van ſijn moederlijcke tael niet konnen ontwringen. Een taſtelijcke proeve hier van verſtreckt het tegenwoordighe Boeck, gheſchreven in ſulcke termen dat thien regels daer van konnen grond-veſten d'achtbaerheydt van een Man die onſe tael verſtaet, niet in haer oppervlies, maer wiens kenniſſe dringht tot den grond t toe, als de ſchoonheidt van een Diamandt. Men merckt in ſijne woorden niet de minſte ſchaduwe van ghemaeckt-heit. Alles is glad, effen, eenparig; niet dat knobbelig, puttigh,afbreukig ſy en vindt'er plaetſe. Het begin ſiet op het eynde, het eynde hangt aen 't begin, het midden is 't een en 't ander ghelijckvormigh, met een onghelijcke ghelijckheydt die altijdt behaeght en nimmer verſadight. D'order waer mee hy te werck gaet is ſoodanigh, dat ſy onſe ghedachten ſoetelijck bemaghtight. Sijne Wetregels elck door verſcheyde paden wandelende, ontmoeten malkanderen ghelijckelick in 't eynde, thoo-

thoonende met een juyſte ghelijckmatigheydt dat de beenen over een komen met het hoofd,en het lichaem met beyde. Doch als met de Sonneſtralen, ſoo is 't mede met de lof; beyde ſijn ſy aengenaemer alſſe de voorworpen zielinx ſlaen, dan als ſy rechtdraeds daer op vallen; ick wil u dan van onſen Schrijver het oordeel verthoonen, eer in de ſtoffe die hy verhandelt, dan inde ſtatige voeghlickheydt, waer mee hy het doet. Het ſtaet by yeder een bekent, dat de welſprekentheyt is een hoedanigheydt van onverghelikelicke volmaecktheydt. Sy is d'uytterſte maght van reden ghetrout met wetenſchap, den herfſt der ervarenheydt. Soo vol van glorij datſe niet hoeft te duchten met fenijnige tong-nepen gheblaeut te worden, als de wetenſchappen wel ſomtijdts wedervaert. Sy doet haer vreeſen doet ſy haer niet beminnen. Soo veel als ons de ſpraek verheft boven andere Dieren, ſoo veel doet ſy den eenen Menſch boven den anderen uytſteken, want ſy is de volmaecktheydt van de ſpraeck. Kort om: hare overopperheydt ſtreckt ſich ſoo wijd uyt, dat ſy ſchijnt te willen veranderen d'order der voorſienigheydt, het ghebruyck des vrijheyds ontnemende aen dieſe Godt heeft ghelieven te gheven. Segh dit, en al wat hier noch by kan doen de welſprekenſte tong die yemand in de mont hangt. Als ghy alles uytgeſeyt ſult hebben, ſal icker op dienen dat de Schilder-konſt noch al meer verricht. Mijn gevoelen ſteunt op het oordeel van een der grootſte Staets-Mannen oyt van de Son beſchenen. D'oogen ſijn veel ſcherper ghetuyghen, ſeydt *Polybius*, dan wel onſe ooren. Op deſe bedenckinghe ſchijnt *Quintilianus* dit beſluyt ghemaeckt te hebben; de Schilderije, ſeydt hy, een ſtilſwijgent werck en altijdt den ſelven ſchijn houdende, dringht ſoo diep in de binnenſte bewegingen onſes ghemoeds, dat ſy menighmael de kracht der welſprekenheyd ſelf ſchijnt te boven te gaen. Dit hebben wel eer die gene gheweten de welcke Schipbreuck hadden gheleden: Want ſy plaghten de Schilderijen van haer melidelick ongheval om te draghen, ſich ſelven verſekerende dat ſy den aenſchouwer door 't afghebeelde gheſicht van haer balſturigh lot, kraghtiger tot medogen ſouden bewegen, dan door 't bereicken van de hooghte der allerwelſprekenſte bedel-konſt. *Ælianus* mede in ſijne Hiſtorie der Beeſten, nae dat hy gheſeidt heeft al wat men ſeggen kan, beroept ſich menighmael op de Schilderie, willende dat wy daer uyt ten vollen ſouden aenmercken, 'tgheen ons ſyne woorden maer ten halven hadden voorgeſtelt; maer ſie hier van onſen Schrijver. Dit ſal icker noch byvoegen; men plaght eertijdts om de

ſelfde reden de deuren der Kercken met den dagh des oordeels te beſchilderen: wanneer namelick onſe zielen haer oude uyt ſchudſels wederom aentreckende, met een onveranderlicke gheluckſalicheydt ſullen worden bekroont, of in een eeuwighe doodt ſterveloos ſullen ſterven. Te weten ſy die nu de blijde eeuwigheydt in hope ghenoten, ſiende hoe de vrome zielen met een volvreughdige onſterffelijckheyt wierden begenadight, ſpanden al hun zenuwen uyt, om, hun geloof door de werken vet makende, haer naemaels met de daedt te beerven. On-dadighe vrijlevige menſſen daerenteghen, vermomde Vyanden en Afgoden van hun ſelven, gewaer wordende hoe de booſe geeſten de verdoemde wech ruckten en pijnighden, wierden dickwils met ſulcke God-voelijcke ſinroeringen aengeblaſen, dat ſy hun ſelven niet meer verſuymelick te kort doende, den ſtempel der godſaligheydt ſagen t'ontfangen. Want, ſeydt *Porta*, de gelijckenis is een geſchilderde reden, of ſprekende Schilderije, die alle noten en woorden in macht verr te boven gaet. Een' andere bewijs-reden om de waerdigheidt van 't onderworp van Heer *Iunius*, de Schilder-konſt namentlick, te beweeren, is de deſe. Het is een ghebruyck, ſedert een langhe reex van eeuwen, onder ons veroudert, datwe ſegghen yemandt van overmatige ſchoonheidt prijſen willende, ſoo ſchoon als een Beeldt. Men redent en krackeelt oock, wie van beyden, de Beeldhouwers of Schilders den meeſten lof verdienen; doch die niet en ſiet dat de Schilders nootwendiglick voorgheſtelt moeten werden, die heeft miſſelick ooghen in 't voorhoofdt, maer ſekerlick niet in 't herte. Om dat alle twijffelachtighe dinghen of door aenſienelickheid of door redenen moeten worden beweſen, ſullen wy ten eerſten d'authoriteiten voorbrenghen. Graef *Balten Caſtiglion* op het einde van 't eerſte Boeck van ſijn pit-vollen Hovelingh, veel en verſcheyde redenen voor d'een en d'ander ſijde bygebracht hebbende, beſluit ten leſten en ſeidt de Schilderkonſt edeler te weſen. Maer om dat het oordeel van een ander niet behoeft te weſen de mate van't onſe, ſullen wy overgaen tot de redenen. Het krachtighſte bewijs dat ick oyt gehoort of geleſen heb, om de ſaeck der Beeldhouweren voor te ſtaen, acht ick met reden het volgende te weſen. Beide deſe konſten ſeggenſe; ſoecken natuer naer te bootſen, en die van haer ſal het edelſte weſen die het beſte weet te doen, en de waerheidt het naeſte treft; hier konnen wy niet tegen hebben. Nu, ſeggen de Beeldhouwers, de Schilderije is Sophiſtisch, dat is thoonſchijnigh en niet waerachtigh: want de din-

dingen die in een Schilderije schijnen, sijnder inder waerheidt niet in, soo gaet het met de Beeldkonst niet: Hierom hoewel de Schilders de selfde saken nabootsen die de Beeldhouwers doen, met meer dinghen, te weten met ghedaenten en verwen, en de Beeldhouwers met gedaenten maer alleen, nochtans bootsen sy haer waerlicker en natuerlicker nae. Dat dit waerachtigh zy; yeder een weet dat schoon het oogh 't edelst is van alle vijf de sinnen, en de verwen tot zijn voorworpsel heeft, nochtans ist het sekerste niet, want wy sien dat het menighmael wordt bedrogen; maer het sekerste der sinnen is 't ghevoelen: nu weet yeder een dat het ghevoelen vindt in een stockbeeld al watter 't oogh in siet, daer in een Schilderije niet sulcx gebeurt; hierom seggen de Beeldhouwers dat hunne konst voor moet gaen, en dat'er soo groot een onderscheydt is tussen beyde, als tussen het wesen en 't schijnen. Dient tot antwoort, dat daerom de Beeldhouwers natuer niet beter naebootsen om dat sy omhelsbare end' uytstekende dinghen maken, jae sy versmalen en ontnemen de saeck die nu alree van de natuer soodanigh was; oversulcx al wat mender ronds, breeds en anders in vind, is gheensins van de konst: want al te voren waren daer in breede en hooghte, en alle die deelen die men gheeft aen bondighe lichamen; maer alleen sijn van de konst de linien waer mee 't geseyde lichaem is omtrocken, dewelcke sijn in't oppervlies; hierom, als ghesëydt is, komt het niet van de konst omhelsbaer en uytstekende te wesen, maer van natuer. Dese antwoort geldt oock daer sy seggen van't ghevoelen: want dat men een dinghen soodanigh vind is nu al geseydt niet vande konst te wesen. Noch worpen de Beeldhouwers de duersaemheydt voor, seggende dat hunne wercken bestendigh sijn, en op verr' nae niet soo veel ghevaers onderworpen van reghen, vyer en andere toevallen, als wel de Schilderijen. Hier op antwoorden de Schilders ten eersten, dat dat niet ontstaet uyt de konst, maer uyt het onderworpsel van de konst, het gheen waerachtigh is. Ten tweeden: daer en is geen der onder-maanighe dingen dat bevoorwaerden kan altijdt te sullen dueren; niets houdt sijne ghelijckheydt onbeweeghelijck als dat groot onveranderlick begin, die Opperleen Meester, de rechte Heer van de Alheyd; oock soo dueren de Schilderijen eenighe honderden van Iaren, het welck ghenoegh schijnt te wesen. Ten derden, seggense, kan men schilderen op Marmer, en soo sullen de Schilderijen eenighsints vereeuwight worden. Maer om dit gedingh niet langer uyt te recken, willen wy de Beeldhouwers den

 bout.

bout op 't hooft gheven. Wy ſeggen dan de Schilder-konſt veel alghemeener te weſen, dat is dat ſy natuer in alle dinghen kan naebootſen: want boven dat ſy afmaelt allerley Dieren en ander tuyg dat men raken kan, weetſe mee nae te bootſen alles wat men kan ſien, het gheen de Beeldhouwers onmogelick is, hierom ſey *Plinius* van *Apelles* dat hy geſchildert hadde dinghen die men niet ſchilderen kan, als blixem-ſtralen en donderſlaghen. Oock maken ſy ſtroomen, licht, locht, waeſſem, wolcken, weerſchijn en andere oneyndelicke dinghen, als 't opgaen van de Son, de morgenſtond, de nacht, verwen van wateren, plumen van Voghelen, hayr van Menſſen en Beeſten, ſweet, ſchuym en wat'er meer van de Beeldhouwers niet gedaen kan worden. Vyt het gene wy tot noch toe bygebracht hebben, ſpruyt onwederſprekelick de waerheyd van het beſluyt dat de Schilder-konſt edeler zy: want ſy doet niet alleen meer dinghen maer doetſe mee volmaeckter, ghevende aen alles op het naeupuntighſte ſijne behoorlicke verwen; waer uyt het ontſtaet dat ſy de waerheydt beter treft, en ghevolghentlick natuer nabootſt. Hier-en-boven ſijn dat d'edelſte konſten die ons alle de dagen onſes levens byblijven; andere ſijn verachtelick, om dat ſy enckelick op den licbamelicken arbeydt ſteunende; den konſtenaer begeven als d'ouderdom hem overvalt. De Schilder-konſt heeft hier geen noot van: want hoewelſe de hand vereyſcht, ſoo heeft ſy evenwel gantſch geene ruſtige ſterckte van doen. Hier willen wy nu de Beeldhouwers buyten gaen ſluyten, en noch een woordt of twee voor de Schilders uytboeſemen. *Triſmegiſtus* in de verwonderingh der voor-rechten des menſchen ſoetelick verſwolghen, berſt in deſe woorden uyt: d'aerdſche menſch ſeydt hy, is een ſterffelick Godt, en de hemelſche Godt een onſterffelick menſch. Sijn woorden behagen my. Doch onder ſoo veel uytmuytentheden waer door de menſch ſich ſelven ſchijnt t'ontmenſchen en te vergoden, dunckt my dees' onſe konſt de voortocht te hebben. De verſlindige wielinghen der ſterffelickheydt ſchijnen wy door haere gunſte t'ontworſtelen, ſoo datwe de breeckneck aller dingen de Dood, geen kleyn leetweeſen opdringhen moeten. Want de verwen der gunſtelinghen deſer konſte, ſchijnen ghemaeckt van dat verwonderlick kruyd, 'twelck van *Glaucus* gheproeft ſijnde, hem van een menſch herſchiep tot een Godt. En ſeker daer is gheen gheluckiger bedriegerije, waer door wy ons ſelven konnen inbeelden de godlickheydt deelachtigh te worden, als is deſe konſte. De glorij van een lichaem te maecken is

groot

groot, van het met ziel en ſpraeck te verrijcken onvergelijckelick grooter: maer indien de ziel aen de menſchelicke oogen een ſienelick voorworpſel was, nu wy ſoo diep ſijn ghedronghen in de nabootſinghe van Gods wercken, vele Schilders ſouden hunne Tafereelen verlevendigen. Ick ſegge vele: want eenige ſouden het in hun vermogen weſende verachten, uyt vreeſe van dat hun ſtucken gehouden mochten werden voor wercken van de natuer en niet van de konſt. De groote veldruymte die ick heb ſou my noch wel verder voeren, doch om in gheen oneyndelickheydt te verdwijnen moet het alreegeſeyde ghenoegh weſen. Laet dat bethoonen dat de Schrijver die uyren waer in hy veroorloft wier van ſijne godſalige oeffeningen, niet weerdiger heeft konnen aenleggen. Soo der yemand is die anders oordeelt, ick rade hem als een vriend ſulck ſijn ghevoelen ſtilſwijgens by ſich te houden, op dat men niet ſegghe dat hy ſijne groove onwetenheydt voor goed oordeel wilt doen deurgaen; dat hy ſwarigheydt maeckt daer der geen'en is, op de wijſe der Tovenaren die ſomtijds in de klaerſte ſtonden eenen dicken nevel verwecken. Seker het is een ſaeck opmerckinghe waerdigh, te ſien hoe ſchriften van Mannen in allerley gheleerde oeffeningen gebroken en gekonfijt, dickwils ſulcke afgunſtighe oordeelers bejeghenen. Men houtſe veeltijds voor ydele droombeelden van bottemuylen van't Latijnſche Land; maer laet 'er yemand weſen die noyt grond van echte Schrijvers geraeckt heeft, weet hy ſich maer wat quackſalverlick voor te doen, ſijne ſchijndeughdekes met wat goede mijnen uyt te merckten, hy is de Godt der gheletterden, de Monarch der welſprekenheyd, een Arend in de Wolcken, d'Oppermeeſter der gheleertheid, het kontoir der gantſche wereld, de Man der nature. Alles wat ſijne miſdrachtighe vruchtbaerheidt mach uytſtooten, wordt voor doorhonighde leckernijen opgeſnoept, hoewel ſijne beſte vonden niet ſijn dan ontijdighe miſvallen, ſchaduwen ſonder lichamen, lichamen ſonder zielen. Evenwel noch, Schrijvers van ſulck een ſtoffe zijnder al veel beter aen, als die ſoo verkeerdelick van hun oordeelen: want het is erger ſlechte vonden van andere voor goed te keuren, dan ſelfs yet ſlechts in 't midden te ſtellen. Sie hier het beſcheet van *Ciceroos* uytſpraeck: Hy is de wijſte, ſeydt hy, die wat hem noodigh is weet te bedencken: de naeſte aen hem die anders goede voorſlaghen plaetſe weet te geven. In de ſotheid gaet het heel anders: want hy is min ſot die niet met al in de ſin ſchiet, dan hy die wat een ander ſottelick is ingheſchoten, voor goedt

keurt.

keurt. De reden hier van wordt by *Cicero* niet ghegeven; bevredigh u dan, wilje, met de dese tot my een betere voor sal komen. Het ghesicht is seer bedrieghelick aen die met de geelsucht sijn overloopen; doch het bedrieght onbeseffelick meer, hen dien d'eyghe liefde heeft vergalt. Achter desen Afgod loopen wy meest alle verdoolt. De Vinders dan van een dinghen beminnen het, als wesende hunne vrucht, en de natuerlicke sucht die yeder een heeft tot sijn maecksel, ontschuldight hun eenighsins van dat sy hunne vonden apelick vleyen en streelen, hoe vormeloos die oock mogen wesen. Doch die behagen scheppen in anderer ongherijmtheen, en houden voor prijsweerdigh hunne sotternijen, luyden van sulck geback konnen gantsch geen onschult vinden, om dat sy met een vry en onbedwongen oordeel wercken; hierom is 't middagklaer, dat het breyn veel meer averrechts staet aen hun, dan aen de Vinders selfs. Onderentussen komē Schrijvers die van goede stoffe sijn opgeleyt, hun geensints dies te kreunen. Sy weten dat het een bedriegelicke regel is, van yemans waerdije uyt sijnen naem te oordeelen: wat eenige verdienen lof en andere hebbense. Het was de ghelegenheydt van *Bibulus*; de verwonderingh der menschen droegh hem op tot in den Hemel, geen leeger plaets wou hem dienen, nochtans als het quam aen d'uytspraeck van een wijs Man, hy beleet geenen grondt te kennen tot sulck een verwonderinghe, en min verdienst in hem te wesen tot soo een hooghte. 'tIs in de Brieven aen *Atticus:* de verbaesde grootachtinge der Menssen, seydt hy, stelt *Bibulus* in den Hemel en ick weet niet waerom. Het is dan buyten twijffel beter, eere te verdienen, dan eere t'hebben: want wy konnen haer genieten door den wil van diese ons bewijst, sonder dat'er deught voorgae, nae welckers Noord-Sterr wy onsen loop nemen; maer niemand kan haer verdienen als die door roemwaerdighe betrachtingen sich selven den weg daer toe heeft gebaent. Soo onse Schrijver naer den waen van yemand het eene kan missen, soo is 't nochtans onmogelick dat hem het andere immermeer sou ontgaen. Lees met aendacht, en ghy sult seggen dat ick u tot een statelick Paleys ghebraght hebbe door een onaengenamen en doornigen wegh. De vermakelicke en ongemeene vertellingen, waer mee hy sijne zet-regels veeltijts tempert, denck niet anders of sy siinder met groot oordeel en voordacht tussen gesaeydt: want wie weet niet dat onse geest door 'tvermaeck geopent, sich allerley lessen des te beter laet inscherpen, op de manier van een Wond-artz die sijn vliem eerst in den oly dopt op dat het sijn werck te behendigher en ongevoelicker doe.

IAN de BRUNE, de Ionghe, *I.C[tus].*

COPIE

Van een Brief door den Ed. Heer Rubens, Ridder &c. gheschreven aen den Edelen Hoogh-gheleerden Heer FRANCISCVS IVNIVS.

Mijn Heere,

U. E. sal seer verwondert wesen in soo langhen tijdt gheen tijdingh vanden ontfanck U. E. Boecks door my ontfanghen te hebben, den welcken, als blijckt uyt U. E. aen ghenamen van den 24. May, voor datum aen my gedestineert was. Noch ick bidde U. E. believe te gelooven dat den voorseyden Boeck my nu eerst over veerthien daghen behandight is door eenen van dese Stadt, genoemt *Leon Hemselroy*, met vele excusen van soo spaden bestellinge. Dit is de oorsaecke dat ick U. E. Brief oock niet beantwoort en hebbe; want ick eerst wenschte den Boeck te sien ende te lesen; ghelijck ick nu met attentie ghedaen hebbe. Ende om de waerheydt te seggen ick bevinde dat U. E. onse konste seer vereert heeft immenso hoc totius antiquitatis thesauro, tantâ diligentiâ refosso, & ordine pulcherrimo publicè distributo. Nam liber iste D Væ, ut uno verbo dicam, verè promus condus est uberrimus omnium exemplorum, sententiarum & dogmatum, quæ à veteribus uspiam sparsim ad dignitatem & lucem Artis pictoriȩ pertinentia litteris consecrata maximo nostro emolumento hactenus perennarunt. Itaque titulo & argumento libri *De picturâ veterum* à D Vâ ad unguem satisfactum censeo: monita etiam & leges, judicia & exempla maximam nobis lucem affe-

afferentia paſſim inſerta,& admirandâ quadam eruditione elegantiſſimoq; locutionis genere expreſſa, & ordine recto totum hoc opus perfectiſſimè digeſtum,atque inſigni curâ & limâ ad calcem uſque perpolitum. Sed quoniam exempla illa veterum Pictorum fantaſiâ tantum & pro cujuſque captu magis aut minus aſſequi poſſumus, vellem equidem eadem diligentiâ ſimilem quandoque tractatum excudi poſſe de picturis Italorum, quorum exemplaria & prototypa adhuc hodie publicè proſtant, & digito poſſunt monſtrari & dicier, *Hæc ſunt*. Nam illa,quæ ſub ſenſum cadunt, acrius imprimuntur & hærent, & exactius examen requirunt, atque materiam uberiorem proficiendi ſtudioſis præſtant, quàm illa quæ ſolâ imaginatione tanquam ſomnia ſe nobis offerunt, & verbis adumbrata ter fruſtra comprenſa (ut Orpheum Eurydices imago) eludunt ſæpè & ſuâ quemque ſpe fruſtrantur. Quod experti dicimus. Nam quotuſquiſque noſtrûm præclarum aliquod Apellis aut Timanthis opus, à Plinio aut aliis autoribus graphicè deſcriptum, pro rei dignitate oculis ſubjicere tentaturus, aliquid non inſulſum aut à veterum majeſtate non alienum præſtabit; ſed genio ſuo quiſque indulgens, Muſteum aliquid pro Opimiano illo dulceamaro promet, & injuriam magnis illis manibus afferet, quos ego veneratione ſummâ proſequor, & veſtigia euntium potius adoro, quàm vel ſolâ cogitatione aſſequi me poſſe ingenuè profiteor. Ick bidde mijn Heere believe my wel af te nemen 't ghene ick met vriendelijcke liberteyt ben seggende, met hope dat V. E. ons naer soo goeden *promulſidem* niet en sal weygheren *ipſum caput cœnæ*, daer wy allegader seer naer verlanghen, want tot noch toe en heeft ons niemandt onsen appetijt vol daen van alle de gene die alsulcken materie ghetracteert hebben; *nam oportet venire ad individua, ut dixi.* Waer mede ick ghebiede my uyt

gantscher

gantſcher hertey in V. E. goede gunſte, ende grootelicks voor de eere die my gheſchiedt is met de preſentatie van V. E. Boeck ende vriendtſchap bedanckende, blijve in der eeuwigheydt,

Mijn Heere,

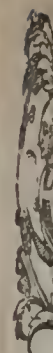
V. E. Oodmoedigen ende geaffecten Dienaer

Antwerpiæ. raptim, & ſtans pede in uno.
Den eerſten Auguſti 1637.

Pietro Pauolo Rubeno.

De Druck-fauten die hier of daer ingeſlopen ſouden moghen vveſen, ſal elck voor ſich ſelfs heuſchelick ghelieven te verbeteren.

HET
EERSTE BOECKS
Inhoudt.

ONS voor-nemen is, door Godes hulpe, den eersten aen-vangh, den voordtgangh, de voltreckinghe van de *Schilder-konst* te verhandelen. d'Eerste beginselen deser konste worden in 't eerste Boeck aenghewesen. Het tweede Boeck stelt ons verscheyden middelen voor oogen, door welcke dese Konst in oude tijden soo dapper heeft toe-genomen. Het derde Boeck houdt sich besigh ontrent die dinghen, dewelcke by d'oude Konstenaers in 't werck ghestelt sijn gheweest, om de volmaecktheydt deser Konste naerder en naerder te treffen. Aen-nopende 't eerste Boeck, nae soo een alghemeyne aenmerckinge van dien aengheboren lust, waer door de menschen aen-geleydt worden, om de wercken der nature

nae te boetsen, so houden wy daer in staende dat dese gheneghentheydt door 't behulp van d'inbeeldens kracht (die gemeynlick d'imaginatie ofte fantasye genaemt wordt) op-gheweckt sijnde, sich grooter dinghen bestaet te onderwinden, sonder nochtans overmaetigh te wesen in't volghen van allerley dertele, verwaende fantasijen, die de aenkomelingen veel tijds plaghten te verrucken. Ghemerckt oock dat de Konstenaers sulcken onversaedighden beusel lust van de Dichters (die men Poëten noemt) schijnen gheerft te hebben, soo is't dat wy op dese ghelegh enheydt de groote ghemeynschap die daer is tusschen de Poësye ende de Schilder-Konst aenroeren ; met een toevoeghsel van 't ghene den ghenen voor 't eerste te betrachten staet, die wel oyt met een rijp ende ghesond oordeel de wercken van eenighe voor-naemste Meesters meynen te besichtighen.

Dat

Dat eerste Capittel.

ET sulcken wt-nemende cierlijck-heyt, heeft den overgroten, alwijsen Macker van dit *Al*, de geschapen Wereld, bekleed, dat de Grieken midts-gaders ook de Romeynen deselvighe een-stemmighlijck sodaenigen naem hebben toe ghepast, die in sijnen eyghenen aert een cieraet * beteyckent. Oock soo heeft hy den mensche (die met recht een kleyne we-reldt van d'oude † gheheeten wordt) niet daerom nae sijn even-beeldt kloeck ende verstandigh ghemaeckt, dat hy de kracht sijnes edelen ghemoedts nae 't exempel der beesten door gheringhe lust-tochten soude ver-breken, maer dat hem de bedenckinghe sijnes Goddelicken oorsproncks altijdt tot hooghe ende eerlicke betra htinghen soude aen-maenen. Dit ghevoelen is van oudts in de herten der menschen diep in ghewortelt; soo dat niet alleen de gheleerde maer oock d'on-geleerde het daer voor houden, dat den sterffelicken licht-ver-gancke-licken mensch d'on-sterffelickheydt anders niet en kan bekomen, als door d'oeffeninghe van de deughd. Doch in soo menigh-vuldighen keur van deughdelick bedrijf 't welck sich den mensche tot verbrey-dinghe sijnes naems aen-biedt, plaght yeder een sich selven met de heymelicke gheneghentheydt van sijn aen-gheboren aerd te beraedt-slaeghen. Den eenen, door een gantsch loffelicke st out-moedigheydt aen-ghedreven sijnde, ver-voordert sich de maete des Hemels met sijn verstandt t' om-vanghen, ende 't on-eyndelick ghetal der Hemelscher lichten den nae-komelinghen als een ghewis erf-deel aen te tellen *, of daer misschien iemand nae-maels dit sijn erf-recht op den selvigen voet bestondt te vervolghen. Den anderen schroomt sich niet d'aller diepste ver-borghentheden der *Nature* te door-snuffelen: Hy en weet van gheen rusten tot dat hy eenigh-sins begrijpt het driftighe swerck van de swanghere wolcken, het vreeselick ghedommel des donders, het snel-blickende ver-schiet des blixems, en wat daer noch meer bo-ven ende ontrent de aerde 's menschen hert wel oyt vertsaeght heeft ghemaeckt. 't En ver-veelt sulcken sinnelicken ondersoecker nim-mermeer alle dese wonder wercken nauw te siften; jae 't quelt hem dat eenighe der selver nu en dan ont-sluypen; want hy en acht sich

* Plin. lib. II nat. hist. cap. 4.

† Manil. lib. IV. Astron. Galenus lib. III. de usu partium corporis humani. Nemasius cap. I. de Natura hominis. Iul. Firmicus. in præfat. libri tertii Mathes.

* Plin. lib. II. nat. hist cap. 26.

 selven

ſelven tot geen ander eynde op dit Aerdtſche Toneel gebracht te ſijn, dan om ſoodanighe wonderdaeden t'aenſchouwen. *Anaxagoras* ghevraecht ſijnde tot wat eynde hy voordt-ghebracht was, heeft gheantwoort. Tot beſchouwinghe van de Sonne, Maene ende den Hemel *. ende in der waerheydt, wat is doch den menſche anders als *een ſchepſel 't welck*, nae 't ſegghen van *Quintilianus* *, *naeſt by Godt comt, gheſtelt in de Wereldt tot op-merckinghe van al 't ghene de Wereldt in ſijnen ſchoot* ver-vat.

* Laert. lib. 11.
* Declam. 260.

2. Soodanighe dan dewelcke met deſe en dierghelijcke bedenckinghen op-ghenomen ſijn, ſouden met groot recht gheoordeelt worden den ghemeynen trant van d'andere menſchen op 't aller verdtſte t'over-ſchrijden; 't en waer ſaecke dat die ghene noch verder gingen, de welcke deſe wonderen der *Nature* niet alleen nae de maete des menſchelicken vernufts beſchouwen, maer oock de ghelijckeniſſe der ſelvigher wonderen nae 't leven wonderbaerlick af-maelen. St. *Chryſoſtomus*, die van weghen de ſonderlinge wel-ſprekentheyd daer hy mede begaeft was den naem *Chryſoſtomus*, dat is, *Gulde-mondt* ghekreghen heeft, maeckt een wijdt-loopigh verhael der dinghen die de *Schilder Konſt* plaght nae te boetſen; *De Schilders*, ſeght hy *, *beſtaen de Nature door hare Konſt uyt te drucken, nae 't vermenghen haerer verwen, af-maelende allerley ghelijckeniſſe der ſienelicker lichamen; dus maecken ſy menſchen, on-redelicke Schepſelen, Boomen, Oorloghen, Veldt-ſlaeghen, Stroom-vlietende bloedt-ſtortinghen, Spieſſen, Koninghen, ghemeyne menſchen; ſy maecken oock eenen Koninghlijcken Staet-Stoel, den Koningh ſittende, den Barbariſchen Vyandt onder ſijne voeten neder-gheſtort, het ſcherp gheſlepen ſpits der ſpieſſen, loopende Revieren, vermaeckelicke Beemden; in 't korte, ſy bereyden de beſchouwers een ſeer aen-ghenaeme luſt-baerheydt in 't kunſtigh af-beelden van aller-hande ſichtbaere dinghen.* d'Aenmerckinge van *Iſidorus Peluſiota* is mede aen-merckens waerd; *de Schilders*, ſeght hy *, *de welcke d'onlichamelijcke dinghen door eenighe lichamelicke ghelijckeniſſen af-beelden, plachten 't hoofdt der Koninghen door een handt uyt de wolcken veel-tijds te kroonen, om daer mede te verſtaen te gheven dat hun d'opperſte vooghdije van den Hemel vergunt wordt.* De wijdtlopigheydt der dinghen welcker ghelijckeniſſen deſe dappere kunſte ſoeckt voor te ſtellen, wordt op een gantſch andere wijſe van *Socrates* verhandelt; *de Schilders*, ſeght hy *, *ſoecken met haere verwen af te beelden verdiepte ende verhooghte, verdonckerde ende verlichte, harde ende ſachte, ruyghe ende gladde, nieuwe ende oude lichaemen.* Alhoewel oock d'aller grootſte verſcheydenheydt der coleuren meeſt in de bloemen gheſpeurt wordt, ſoo is het nochtans dat deſe Konſt daer in mede haere kracht heeft willen betoonen; want

* Homiliâ. in Pſal. 50.
* Lib. 3. Epiſt. 161.
* apud Xenoph lib. 3. Apomnem.

den

den vernaemden Schilder *Pauſias* met de liefde van ſijn Landtſ-vrouvve *Glycera* bevanghen ſijnde, heeft deſe Kunſt ghebracht tot de veelvoudighe veranderlickheydt der coleuren die men in de bloemen vint. Deſe *Glycera* heeft den eerſten vondt ghehadt van bloem-kranſkens met een ſeer gheeſtighe aerdigheydt te vlechten: waer over den Konſtenaer nauwe achtinghe nemende op dit bevalligh werck van ſijn beminde Baeſinne, is daer door op-gheweckt gheweeſt om 't Pinceel in de handt te nemen, end' alſoo met de *Nature* ſelver als in den ſtrijdt te treden, Plin. nat. hiſt. lib. xxxv. cap. 11. *Appelles* heeft oock dinghen gheſchildert die niet en konnen af-gemaelt worden; als naemelick donder-ſlaeghen, weder-licht, blixem. Plin. xxxv. 10. Soo dat *Theophylactus Simocatus* hier op een oogh ſchijnt ghehadt te hebben, als hy ſeght * *dat de Schilders ſich onder-winden ſoodaenighe dinghen uyt te drucken, die de Nature ſelver niet en kan ghedoen.* * Epiſt. 37.

3. So is het dan blijckelick dat onder 't ghetal van ſoo veele ende verſcheyden Konſten door de vvelcke eenen grooten naem ende een onſterffelicke beroemtheydt vervvorven vvordt, deſe Konſte gheen van de geringhſte en is, dewelcke daer af-beeldet alles vvatmen onder 't vvijde uyt-ſpanſel des Hemels bedeckt ſiet. 't Is ghevviſſelick een uyttermaeten groote ſaeck de waere verbeeldinghen van allerley roerende ende onroerende dinghen in ſijn ghemoedt op te legghen; evenwel nochtans is het noch een meerder ſaecke datmen een levende ghelijckeniſſe deſer inwendigher verbeeldinghen kan uytwercken, voornaemelick indien den Konſtenaer niet en blijft hanghen aen deſe of geene byſondere wercken der *Natuere*, maer liever uyt opmerkinge van d'aller ſchoonſte lichamen die erghens te vinden ſijn een volmaeckt voor-beeldt in ſijn fantaſije in-druckt, nae 't welcke hy ſijne wercken naemaels meynt aen te richten. Hier toe dienen de woorden van eenen vermaerden *Platoniſchen Philoſophe* bygebracht, de *Beelt-Snijders*, ſeght hy *, *verſaemelende al wat in byſondere lichaemen fraey ende aerdigh is, brenghen door de konſt in een enckele naeboetſinghe van de volmaeckte ſchoonheydt te paſſe al wat ſy uyt menighe ſchoone perſonagien hebben opghegaedert; ten eynde dat ſy een bequaeme, ſuyvere, wel-ghemaetichde gheſtalte mochten treffen, ſoo datmen nauwlicx ſulcken volkomen ſchoonheydt erghens kan ghevinden, die met een wel ghewrocht Stook-Beeldt ofte Statue mach worden vergeleken, want de Konſten ſoecken oyt 't aller ſchoonſte.* 't Komt hier mede ſeer wel over-een 't ghene *Ovidius* *, verhaelt in de beſchrijvinghe van *Cyllarus*, die onder alle d'andere *Centauren* de ſchoonſte was; *Hy had een aengenaeme ruſtigheyt in ſijn tronie; en voor ſoo vele als hy eenen menſche gheleeck, ſoo quam ſijnen neck, ſijne ſchouderen, ſijne handen, ſijne*

* Maximus Tyrius diſſertat. VII.

* XII Metam.

borst aller-naest by de prijs-waerdige Beelden der Konstenaeren. Staet oock alhier op dese gheleghenheydt aen te mercken dat *Phylostratus* * veeltijdts de voor-treffelicke schoonheydt van d'oude Helden niet anders heeft willen voorstellen, als door een verghelijckinghe met konstighe Statuen: dit vinden wy in sijne beschrijvinge van *Protesilaus*, *Euphorbus*, *Neoptolemus*, als oock elders meer. *Herodianus* * geeft ons ins-ghelijcks te kennen, dat *Bassianus* (dien eenighe, nae dat hy 't Roomsche Keyserrijck bekomen hadde, *Pseudantoninus* noemden: andere *Heliogabalus*, om dat hy een Priester van de Sonne was gheweest) van sijne tijdt-genooten eenstemmichlick met d'aller schoonste Bacchus-Beelden wierd ver-gheleken; soodaenigh was de bloeyende lieffelickheydt sijnes jeughds en 't on-berispelicke maecksel sijnes lichaems, dat men 't uytghedruckte wesen sijner on-begrypelicker schoonheydt maer alleenlick in de volmaeckste Beelden kost aenwijsen. *Indien ghy neemt eenen mensche van de Nature ghemaeckt*, seght *Proclus* *, *ende eenen anderen door des Beeldtstekers konst voordt ghebracht; soo en sal het nochtans niet altijdt gheschieden, dat het maecksel der Nature staetelicker schijnen sal. Want de Konst doet vele dinghen met meerder nettigheydt.* Dit selvige heeft *Ovidius* oock eenigh-sins uytghedruckt, wanneer hy * betuyght dat *Pygmalion het sneeuw-witte yvoor door een seldsaeme Konst gheluckighlick snijdende, het selvighe sulcken ghedaente ghegeven heeft, dat gheen soodaenighe vrouwe ter wereldt kan worden ghebraght.* Blijckt dan uyt het ghene alrede verhaelt is, dat de rechte Konstenaers die in haer ghemoed een on-ver-valscht voorbeeldt der volmaeckte schoonheydt om-draeghen, doorgaens henen oock in alle haere wercken eenen sekeren glimps deser inwendigher verbeeldinghe plachten uyt te storten. Dat nu dit alles soo heel licht niet en valt, is kennelick ghenoech: want, nae 't segghen van *Appolonius Tyaneus* *, *'t Beste is altijdt hard om uyt te vinden, hard om te oordeelen.* 't Is oock seer wel van eenen ouden Orateur * aen-gemerckt, dat *de afbeeldinghe van de voor-naemste schoonheydt d'aller moeyelickste is; aenghesien de mis-maecktheydt lichtelick door sekere merck-teyckenen kan uytghedruckt worden: de verghelijckinghe daerenteghen van de waere schoonheydt is soo weynigh ghemeyn, als de schoonheydt selver.* Den wijdt-beroemden Schilder *Zeuxis* * verstondt seer wel dat het de *Natuere* noyt goed ghevonden heeft de volmaeckte schoonheydt op een eenigh lichaem te besteden; ende als sy ons yet fraeys schijnt te willen vertooghen, soo laet sy daer oock al wat slechts onder loopen: even juyst als of haer niets en soude over-blijven om aen andere uyt te deylen, indien sy aen een alleen gingh hangen al wat goet ende volmaeckt is, oversulcx, als desen grooten Meester voor-genomen hadde den inwoonderen van *Crotona* een

* In Heroicis.
* Lib. V. histor.
* lib. II. in Timæum Platonis.
* Metam. X
* Epist. 19.
* Panegyr. Maxim. & Constant. dictus.
* vide Tullium in ipso statim initio lib. II. de Inventione.

een uytnemende ſchoon vrouwelick Beeldt nae te laeten, ſoo en vond hy het niet gheraedtſaem de gheheele volmaecktheydt van d'aller bevallighſte ſchoonigheydt in een lichaem te ſoecken, maer hy heeft vijf van d'aller ſchoonſte Maeghden uyt ghepickt, ten eynde dat hy uyt d'ernſtighe opmerckinghe der ſelvigher de rechte ſchoonheydt, *die, nae 't ſegghen van Lucianus *, noodtſaeckelijck maer een weſen kan*, moght ghevinden. 't Beſtaet dan in ſeer goede reden 't ghene *Socrates* ſtaende houdt in ſijne t'ſaemen-ſpraecke die hy, nae 't verhael van *Xenophon* *, met den Schilder *Parrhaſius* ghehouden heeft; *Aenghsſien het niet licht en is*, ſeght hy, *eenen menſche t'ontmoeten die t'eenemael uyt onberiſpelicke ghedeelten beſtaet, ſoo is 't dat ghylieden uyt elck een het bequaemſte op-ſoeckende, te weghe brenght dat de gheheele lichaemen van u geſchildert voor ſchoon worden ghehouden.* *In Hermotino. * Lib 3. Apomn.

4 Dit is dan deſe naeboetſinghe, die men ghemeynelick *d'Imitatie* noemt, uyt welcke de Teycken-Konſt, de Schilder-Konſt, de Giet-Konſt en al d'andere Konſten van deſen aerd voord-ſpruyten. Oock ſo is 't dat deſe *Imitatie* van *Philoſtratus* * genaemt word *een ſeer oude vont, ende met de Nature ſelver wonderlick wel overeen komende.* 't Bewijs hier van ſouden wy vaerdighlick mogen trecken uyt dien gantſch beſigen yver die in de kleyne kinderhens geſpeurt wordt, wanneer ſy naemelick de teere verbeeldingen van haere ongeoeffende imaginatien in 't maecken der Beeldekens van Was ende Potaerde uyt drucken. Evenwel nochtans ſullen wy dit bewijs laeten aenſtaen, overmits yeder een ſich ſelven hier van ten vollen kan berichten, die ſlechts 't daeghelickſche tijdtverdrijf der kinderen wil aenſchouwen; ende wy ſullen teghen-woordighlijck dit maer alleen uyt *Quintilianus* * aenmercken *dat alle die dinghen dewelcke wel oyt door de Konſt voltrocken worden, haer eerſte beginſelen altijdt uyt de Nature plaghten te trecken.* Oock ſoo en moghen wy in 't minſte niet eens twijfelen of *'t grootſte deel der Konſten*, ghelijck den ſelvighen *Quintilianus* ellers * ſpreeckt, *ſteunt op d'imitatie, jae dat noch meer is, 't gantſche beleydt onſes levens beſtaet daer in, dat wy altijdt vaerdighlijck naetrachten, 't ghene wy in andere hoogh achten. Dus is het dat de kinderen den treck der letteren naevolghen, tot dat ſy de Schrijf-Kunſt vaſt hebben: Die ſich tot ſinghen begheven, letten op de ſtemme haerer Leer-Meeſters: De Schilders nemen haer ghemerck op de wercken van haere voorganghers: De Bouw-lieden ſchicken ſich nae de gheluckighe ondervindinghe der gener die voor hun wel-eer de Landt-Neeringhe hebben gheplegheт. Wy ſien eyndelick dat de beginſelen van aller-ley wetenſchappen ſich doorgaens henen voegen nae 't een of 't andere voor-gheſtelde voor-ſchrift.* * in proœmio Iconum. * orat. inſtit. lib. 1. cap. 17. * orat. inſtit. lib. X. cap. 2.

5. Nu ſoo en behoeft ſich hier niemandt van deſe Konſt af-keerigh

te

te houden, ten aenſien van d'ontallicke menichte der naturelicker dingen die af-ghebeeldt worden; ghemerckt daer nerghens een Konſt is in welcke alles wat de Konſt betreft van den Leer-Meeſter moet voor ghehouden worden. Ghewiſſelick, de wijds en ſijds verſpreyde nature der dinghen kan 't niet verdraeghen dat een Leer-Meeſter in deſe Konſt ſijnen Leerlinghen elcke byſondere ghedaente ſoude gaen voorſtellen: ende indien erghens yemant ſulcks aenvanght, *deſelvighe ſal*, nae 't ſeggen van *Quintilianus* *, *deſe twee onghemacken ondergaen, dat hy ſijne Leer-jonghers altijdt te vele ſal voorhouden, en nimmermeer ghenoegh.* Soo moeten wy dan ons ſelven daer mede te vrede houden, dat wy onſen arbeydt in 't eerſte maer alleen beſteden ontrent het afteyckenen van de voornaemſte dinghen, in 't minſte niet twijffelende of d'andere mindere ſaecken ſullen daer nae van ſelfs ghemackelick volghen. *Als Polycletus* ſijnen *Hercules* voleyndighet hadde, ſoo en heeft hy niet vele moeyte ontrent het Leeuwenvel ofte oock ontrent de veel-hoofdige waeter-ſlange behoeven te beſteden. Inſ-gelijcks oock als *Phidias* 't Beelt van *Minerva* gemaeckt hadde, ſoo en heeft hy ſich in 't maecken van haeren Schild niet ſeer gequollen. *Daer en is niemandt die in grooter dinghen ſoo dapper uytmuytet*, ſeght *Quintilianus* *. *Dat hem d'andere dinghen van minder waerde ſouden begheven, 't en ſy dat Phidias miſſchien Iupiter beſt van allen heeft ghemaeckt; maer dat d'andere dinghen even-wel, die tot het op-toyſſel des wercks vereyſcht waeren, beter van yemant anders ſouden ghewrocht ſijn gheweeſt*, dient dan hier wel ghelet op de woorden des grooten Orateurs; *ghelijck in d'andere Konſten*, ſeght *Tullius* *, *wanneer de moeyelickſte dinghen verhandelt ſijn, 't overighe niet vele arbeydts en ver-eyſcht, als weſende nu licht om te begrypen, ofte oock ſom-wijlen den voorighen ghelijckvormigh; ſoo ghebeurt het mede in de Schilder-Konſt, dat die ghene dewelcke eenen menſche wel kan uytdrucken, met eenen oock verſtaen ſal hoe eenighe andere ghedaente, die hy noyt heeft leeren Schilderen, behoort af-gemaelt te worden. Soo en behoeftmen oock niet te vreeſen, dat hy, die eenen Leeuwe ofte eenen Stier bequaemelick ſchildert, het ſelvighe niet en ſoude in vele andere viervoetighe beeſten ghedoen.* Dit ſelvighe wordt mede beveſtight met deſe woorden van den gheleerden *Quintilianus*; *'t ſtaet eenen Leer-Meeſter toe*, ſeght hy *, *daghelicks aen te wijſen hoedanigh 't ver-volgh der dinghen ſy, als oock hoe de ſelvighe aen elck-ander hanghen: want het onmoghelick is, al 't ghene de Konſt aen-gaet, in 't byſonder voor te ſchrijven. Waer vindtmen doch erghens een Schilder, die al 't ghene in de nature voor-valt, heeft leeren naetrecken? nochtans ſal hy, de rechte maniere der imitatie maer eens gevat hebbende, al wat hem voor-komt lichtelick af-beelden.*

* orat. inſti. lib. 5. cap. 10.

* Orat inſtitut. lib 12. cap. 3.

* Lib 11. de Oratore.

* Orat inſtitut. lib. 7. cap. 10.

6. De beginſelen dan deſer konſten die ſich met de Imitatie bemoeyen

Moeyen, vereyschen geenen on-eyndelicken arbeydt; maer bieden haer selven in 't teghendeel vaerdighlick aen, te vreden sijnde met seer gematighde ende niet al te swaere voor-schriften der behoorelicker proportie. Ende in der waerheydt, de gantsche Schilder-Konst wordt in dapper weynighe leer-stucken begrepen; de welcke, gelijckse heel-end'al nodigh sijn den ghenen die niet te vergeefsch willen arbeyden, so moetense nochtans den aenkomelinghen op 't aller kortste ende op t'aller eenvoudichste voor ghestelt worden. Wanneer men in 't teghendeel een groot ghebaer maeckt ontrent de grondtslaeghen deser Konste, soo ghebeurt het menigh werven dat de nieuwelinghen t'eenemael van de Konst vervreemden, afgheschrickt sijnde door de verdrietsaemheydt van sulck een veelvoudigh ende inghewickelt onderwijs: oock soo wordt altemets haer verstandt, 't welck in 't eerste op 't aller lieffelickste gekoestert moet worden, verduft ghemaeckt door de schraelheydt van allerley opghesochte voorslaeghen: jae sy laeten haer selven somtijdts, tot groot naedeel van de Konst, dwaeselick voorstaen dat sy daer alreede boven op sijn gheraeckt, indiense slechts van buyten hebben geleert den inhoudt der grondtstucken daermen soo vele van snoft en poft als of de gheheele Konst in de selvighe lagh verborghen: behalven dat menighmael oock d'aller edelste verstanden, die sich aen soodaenige wetten verbinden, seer jammerlick in haeren voordt-vaerenden loop worden ghestut, altijdt vreesachtigh ende beschroomt sijnde, nae dat sy de vrymoedigheydt die den Konstenaer meest van allen voordt helpt, quijt sijn gheraeckt. Ghelijck het dan hoogh-noodigh is, datmen de beginners eenen sekeren wegh aen-wijst; soo staet daer oock op te letten, dat den selvighen wegh slecht ende recht sy, ende indien daer erghens yemant is die in dese Konsten yet wat meynt uyt te richten, deselvighe moet het vastelick daer voor houden, datter eenen sekeren goeden ende bequaemen wegh is, waer in de *Nature* selver van selfs vele dinghen sonder leeringhe moet verrichten; soo dat de gronden deser Konste, dewelcke den aenkomelinghen plaghten voor ghehouden te worden, niet soo seer van de Leer-Meesters schijnen uyt ghevonden te sijn, maer datse van hun alleenlick aenghemerckt ende aenghevaerdt sijn gheweest, als de selvighe by groote Meesters in 't werck ghestelt wierden. Tot het ghene wy alhier uyt *Quintilianus* * hebben voor ghestelt, maghmen oock de woorden van *Aquila Romanus* seer vvel toe passen; *Schier alle dese dinghen*, seght hy *, *dewelcke in de grondt-stucken vervat sijn, worden by scherp-sinnighe Geesten veel-tijts in 't werck ghestelt; ende dat niet soo seer met een voor bedachte kennisse, als by gheval, soo moetmen dan alhier gheleertheydt ende opmerckinghe toebrengen.*

* ex proœmio nempe libri octav.

* de Figuris sententiarũ

ghen , dat ons dese dinghen, die sich de Konstenaers sonder voordacht laeten ontvallen , altijdt by der handt ende in onse macht lieten vinden , soo menighmael de gheleghenheydt de selvighe sal vereyſſchen. Wech dan met dit voorwendtsel der luyigheydt: 'tis te slecht, dat wy de schuldt van onse naelaetigheyd op d'arbeydsaeme moeyelickheydt der eerster beginselen bestaen te steken; dit en kan ons in 't minste niet verschoonen; overmidts het seker gaet, dat dese Konsten sonder eenigh onderscheydt der personen ghereedt sijn alderley Konst-lievende herten nae haeren wenschte versaedigen. Soo en moeten wy oock in onsen goeden yver niet verslaeuwen door aenmerckinghe der grooter menichten die dese Konsten nae veel arbeydts noyt en hebben getroffen,
* Lib. 11. Epist. 10. want *nae den aerdt deser dinghen*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *is de wetenschap aller Konsten dies te kostelicker, hoe min ghemeyn.*

7. Dat noch evenwel vele haer selven ick en wete niet wat voor eenen oneyndelicken arbeydt inbeelden, ontstaet daer uyt, dat sy dese Konsten nimmermeer so verde ghebracht konnen sien , of daer ontbreket noch altijdt 't eene of 't andere 't welck meerder arbeydt ende
* Lib. 6. de Legibus. sorghe verwacht. *De Schilder-Konst*, seght *Plato* *, *schijnt geen eynde te nemen in 't afmaelen der ghedierten , maer sy is altijdt besigh om 't ghene sy eens ter handt ghetrocken heeft meer en meer te vercieren. Dies en weet sy oock van gheen ophouden. Want het onmoghelick is dat daer niet met allen meer soude toeghevoeght worden tot het ghene nu alrede uytdruckelick genoegh ende volmaeckt schijnt te wesen.* Om dese reden worden daer uyt der maeten vele ghevonden die door een slaphertige wanhope 't gewight deser betrachtinghe vermijden, eerse oyt den last van dien met haere uyterste schouderen aenroeren. 't Eerste dan het welcke dese swaerhoofden hebben aen te mercken, is , dat *alderley werck, nae* 't segghen
* Lib. 11. de re militari cap. 18. *Vegetius* *, *swaer ende moeyelick schijnt , eer men 't beproeft.* Ten anderen moeten sy haer selven voor d'ooghen stellen, hoe grooten macht 't menschelicke verstandt heeft, om alles wat het hertelick bejaeght t'achterhaelen; ghemerckt slechter, doch moeyelicker Konsten, het woeste meer door loopen, den opgangh ende ondergangh der sterren nae rekenen, de Wereldt selver afmeten; *jae wat isser doch*, seght *Max.*
Daer men sijn vernuft te werck stelt, daer is het kloeck.
* Differt. 18. *Tyrius* *; *'twelck der menschen onbeschroomt gemoedt niet en weet konstighlick uyt te vinden, als het daer slechts eenen lust toe heeft ?* Laetse eyndelick daer op letten wat voor een groote saecke het is daer sy nae staen : 'tis een Konst der Konsten die den loon haeres arbeydt wesen sal ; *De vermoedtheydt*, seght *Tullius* *, *is hem die soeckt schandelick, als het ghene 't welck daer ghesocht wordt sonderlingh fraey is.* 't Welck indiense recht
* Circa initium libri primi de Finibus. begrijpen, soo sullen sy dit mede lichtelick toestaen , dat den wegh die

tot

tot de Konst leydt niet hard ende onbeganckelick en is; ghemerckt het eerste ende het grootste behulp voornaemelick in den wille bestaet. Dies worden oock d'eerste beginselen deser Konsten seer lichtelick van die ghene ghevat, dewelcke haeren wille ongheveynsdelick daer toe gheneyght vinden: ende soo wanneer yemant langhsaemlick daer in voordt vaert, deselvighe magh het sijn eyghene weder-strevigheydt danck weten: want wy sullen het eerste onderwijs kort ghenoegh vinden, indien wy maer alleen ons selven en andere niet en soecken moedt-willighlick wijs te maecken dat het eenen verdrietighlick langhen wegh is: Behalven dat oock een bequaeme maniere van onderwijsinghe alle dinghen noch al korter sal maecken. Nu daerenteghen soo is de eerste ende de meeste schuld in de Leer-Meesters, die 't futselboeck soeckende haere Leer-jonghers wonderlick geerne ophouden, niet alleen om de Leer-penninghen soo wat langer te trecken; maer ook op dat de Konste swaerder soude schijnen, ende alsoo in grooter achtinghe worden gehouden: somtijdts mede uyt enckele onwetenheydt ende naelaetigheydt in 't onderwijsen. De naeste schuldt moeten wy in ons selven soecken, aenghesien wy altijdt liever blijven hanghen aen 't ghene wy alrede geleert hebben, dan dat wy souden voort spoeden tot die dinghen daer wy noch onervaren in sijn. Wy bekorten ons selven daerenboven in onsen eyghenen tijdt, en 't ghene wy aen dese vrye Konst hanghen is gaer weynigh; want den ydelen arbeydt van besoecken ende besocht te worden ontleent ons ettelicke goede uyren, die wy seer onnuttelick verpraeten in nietighe schow-spelen, tijdtquistende maeltijden, vaddighe slaep-lust, dwaese bejagh van alderhande tijdtverdrijf, d'onghemaetighde sorghe onses lichaems, 't straetslingheren, 't herwaerdts en derwaerdts reysen, gaen oock al met een goedt deel onser daeghen sachtelick henen strijcken: dat ick niet en spreke van de geylheydt, dronckenschap, en dierghelijcke beestelicke lusten meer die 't lichaem soo gheweldich met haeren schaedelicken staertsleyp ontstellen, dat het soo een kleyn overschot van tijd niet wel besteden kan. Dus is het dat wy ons leven gantsch achteloosslick aenstellen, en noch schaemen wy ons niet te klaeghen dat de beginselen der Konste langh sijn, ende den tijdt wonderlicken kort. 't En schort ons dan aen geenen tijdt, jae wy meughen 't onse eyghe slordigheydt wijten, dat wy tijdt te kort komen; want indien wy onsen tijdt profytelick sochten aen te legghen, wy souden moeten bekennen dat wy tijdts ghenoegh hebben; overmidts ons niet de daeghen alleen ledighen tijdt aenbieden, maer selfs oock de nachten, als welcker lenghde beyde bequaem is onsen slaep-lust te boeten, ende boven dien oock

onse verbeeldinghen door een sombere stilligheydt te verwecken. Ghelijck dan in 't reysen die ghene de welcke vaerdighlick sonder eenigh uytstel voordt vaeren, de helft vroegher tot de ghewenschte plaetse komen, dan die ghene dewelcke haere reyse ter selvigher stond aenghevangen hebbende, haeren tijd vertrantelen ende sonder achterdencken ter sijden afdwaelen om erghens een verkoelende boom-schaduwe ofte oock een lieffelicke fonteyne by den wegh te ghenieten; soo is het oock in 't stuck deser Konsten bynae onuytsprekelick hoe grooten verschil datter is tusschen de luye draelaerds en vlijtige menschen. Soo is het dan in dese ghelegenheyd eenen gantsch leelicken mis-slagh dat wy van de moeyelickheydt deser Konste een oordeel bestaen te strijcken, niet soo seer uyt den tijdt onses arbeydts, als wel uyt den tijd onses levens. Ondertusschen moeten wy dit altoos met *Quintilianus* * bekennen, dat ons *d'oude soo vele Meesters en soo vele exemplen hebben naeghelaeten, dat dese onse eewe met recht voor d alder gheluckighste ghehouden mach worden, als de welcke uyt den suyren arbeydt der voorigher Meesters volkomen onderrichtinghe haelen kan:*

* orat. instit. lib. 12. cap. 11.

8. Niet teghenstaende dan het blijckelick is dat de eerste beginselen niet al te hardt sijn, ende dat wy daer toe geenen tijdt ontberen, soo sal nochtans yemant de reden sijnes onlusts daer op lichtelick steken dat het ten aensien van de volmaecktheydt deser Konste een overgroote vermetelheydt schijnt te wesen daer nae te willen staen, jae dat het oock t'eenemael onmoghelick is in dese Konsten volmaeckt te sijn. Den sulcken moet dit voor eerst tot antwoordt ende tot opweckinghe haerder naerstigheydt dienen, dat het teghen de nature der dinghen niet en strijdt, dat yet 't welck van te vooren noyt ghebeurt is, wel oyt ghebeuren soude; ghemerckt alle dese dinghen die nu ter tijdt groot ende aenmerckelick sijn, wel eer eenen sekeren tijdt ghehadt hebben datse niet en waeren, soo en behoeft dan niemant te suyloren en den moedt verlooren te geven, die beneffens de goede toe-gheneghenheyd tot dese Konsten, niet alleen gheleghenheydt des tijdts, maer oock de bequaemheydt sijnes verstandts, de ghesontheydt des lichaems, d'onderwijsinghe van eenen trouwen Leer-Meester tot hulpe heeft; want al waer 't schoon saecke dat hem den lof der hooghster volmaecktheyd ontgingh, soo is het nochtans prijselick op den tweeden en derden trap boven andere uyt te muyten. *'t En is gheen kleyne eer*, seght *Columella* *, *van een groote saeck, hoe weynigh het oock wesen magh 't ghene men daer van besit, deelachtigh te worden ghemaeckt.* 't Is dan een dapper onvast ende ongherijmt besluyt, 't welck eenighe maecken, segghende, dat het onnodigh is veel arbeydts aen te wenden daer men voorslaghs weet, dat de

* Lib. XI. de Rustica, cap. 1.

de volmaecktheydt niet en kan worden ghetroffen. Dit besluyt, segge ick, gaet seer los. Aenghesien die ghene selver de welcke wel oyt voor de beste Konstenaers vernaemt sijn gheweest, noyt daer toe geraeckt souden hebben, 't en waer saecke dat sy eenen moedt grijpende vastelick hadden ghehopet noch al beter te doen dan d'alder beste die voor hun lieden waeren; ende of sy schoon d'alder volmaeckste niet en achterhaelden ende voorby ginghen, dat sy nochtans d'eere souden hebben van aldernaest by de selvighe te komen, oock soo wordt daer selfs uyt het middelmaetigh gebruyck deser Konst ghenoeghsaem profijt ghetrocken: Want soo wie de wercken der onvolmaeckter Konste met d'alder volmaeckste wil verghelijcken, deselvighe sal bevinden dat den arbeydt soo wel van d'eene als van d'andere altijdt beloont is geweest. Ende alhoewel het alhier seer licht soude vallen met oude ende nieuwe exempelen aen te wijsen dat dese Konst boven alle andere Konsten de goede gunst van d'alder machtighste Koninghen, groote schatten, de teghenwoordighe ende toekomende eere den ghenen diese recht wel oeffenen toebrenght, soo achten wy nochtans dat het ghewagh van soodaenige belooningen met de waerdicheydt deser Konste niet te wel over een komt, als dewelcke haer voornaemste vergenoegenschept in 't gantsch lieffelicke vermaeck 't welck sy in haer eyghen selven besit. Doch hier van sullen vvy op een andere gheleghenheydt breeder spreken. Nu vvenschen vvy maer alleen dat alle de ghene die 't met de Konst vvel meynen, de bedenckinghe deser belooninghe op een sijde stelden, ende haere ooghen alleenlick sloeghen op de uytnemenheydt van dese hooch-gheduchte Konst. 't Welck doende, soo sullen sy buyten tvvijfel tot den hooghsten trap der volmaecktheydt opstijghen, of ten minsten sullen sy vele onder haere voeten sien 't onder-blijven.

9. De Poëten plachten doorgaens henen in den aenvangh haerer vvercken de hulpe van de neghen *Musen* aen te soecken, ten eynde dat haere ghedichten niet anders als een Vloedt-Beke ghemackelick daer henen souden stroomen: de Konstenaers insghelijcks moghen het selvighe in 't begin haerer betrachtinghen seer bequaemelick doen. Soo en sal het hun oock niet onprofijtelick vvesen 't soete gheselschap deser neghen Maeghden te begroeten; niet soo seer om van de selvige eenen goeden voordtgangh haeres voornemens af te smeecken, als vvel om uyt d'eygenschap haerer naemen met *Fulgentius* de verscheyden trappen aen te mercken die den Konst-gierighen Leerlingh tot de volmaecktheydt deser Konste aenleyden. *d Eerste*, seght *Fulgentius* *, *is* * Lib. 1. *Clio; de welcke dese benaeminghe ghekreghen heeft uyt een Griecks woordt,* Mytholog.

 't welck

't welcke enen goeden naem ende faem beteyckent; soo dat ons met desen naem d'eerste beweginghe die ons tot het leeren aendrijft te kennen wordt ghegeven; aenghesien de wetenschap der Konsten meest ghesocht wordt om sijn eere daer door te verbreyden. De tweede is Euterpe; dat is, goedt vermaeck toebrenghende; want ghelijck den eersten trap daer in bestaet, datmen de wetenschap soeckt, soo volght daer op dat yemant sich daer in vermaecke dat hyse soeckt. De derde is Melpomene; dat is, den aendacht vestende; want ghelijck den wille voor gaet, ende 't verlanghen daer op volght, so bestaet het aerde daer in datmen met eenen aendachtighen ernst aendringht om 't ghene daermen van selfs nae verlanght te bekomen. De vierde is Thalia; dat is, 't begrijp; want dit moet op den aendacht nootsaeckelijck volghen. De vijfde is Polymnia; dat is, t'onthouden der dinghen, 't welck in de memorie bestaet; want nae 't begrijp wordt daer vereyscht dat wy de begrepen dinghen wel onthouden. De seste is Erato; dat is, vindende yet ghelijcks; overmidts het nae 't begrijp en nae de memorie verwacht wordt dat den Konstenaer yet wat het welcke den begrepen dingen gelijck sy uyt sijne eygene herssenen soude voordtbrenghen. De sevenste is Terpsichore; dat is, vermaeck nemende in 't onderwijs; want nae 't uytvinden der dinghen moet men deselvighe onderscheyden, om wel daer van te oordeelen. De achtste is Vrania; dat is, Hemelsche; aenghesien men nae 't onderscheydt des oordeels 't eene verkiest en 't andere versoeyt, 't welck een gantsch Hemelsch verstandt vereyscht. De neghenste is Calliope; dat is, wel uyt druckende. Soo is dit dan 't gantsche vervolgh. 't Eerste is, datmen nae de leeringhe haeckt. Het tweede, datmen eenen sonderlinghen lust schept in dese begheerte. Het derde is, ernstelick te bejaeghen het ghene men lieft. Het vierde is, datmen recht-wel begrijpt 't gene dus opgespeurt wordt. Het vijfde is, t'onthouden watmen alrede begrepen ende verstaen heeft. 't Seste is, datmen uyt sijn eyghen hoofdt 't een of 't ander versinne, 't welck met het ghene wy begrijpen over-een komt. Het sevenste is, met een gesondt oordeel 't ghene wy dus versinnen t'over-wegen. Het achste is, dat men t' aller bequaemste verkiest uyt het ghene wy met een rijp oordeel hebben ghesift. Het neghenste is, datmen volkomelick uytdruckt wat ons oordeel voor 't beste ghekeurt heeft.

CAP. II.

Beneffens dese voornoemde Imitatie der naturelicker lichaemen door vvelcke de Konstenaers aengeleyd vvorden om allerley sienelicke dingen nae 't leven uyt te drucken, soo staet ons alhier noch een andere soorte van Imitatie aen te mercken, door vvelcke den Konstenaer sich verstoutet oock soodaenighe dinghen af te beelden die van 's menschen

's menſchen gheſicht verde ſijn afgheſcheyden. Ende al hoewel de voornaemſte kracht van deſe imitatie in de fantaſije beſtaet, ſoo is het nochtans dat wy d'eerſte beginſelen deſer imaginatie onſen ooghen moeten danck weten; want d'inwendighe verbeeldinghen die in onſe ghedachten ſpelen, konnen daer in noyt ghefatſoeneert worden 't en ſy dat wy eerſt de ghedaente der dinghen ergens in 't rouwe met onſe ooghen hebben aenſchouwet, of ten minſten met d'een of d'ander onſer vijf ſinnen hebben ghevoelt. *Ons ghemoedt begrijpt de verdachte dinghen uyt de ghevoelicke,* ſeght *Strabo* *, *want de ghedaente, 't coleur, de groote des appels, inſghelijcks oock den reuck, de ſachtigheydt, den ſmaeck, worden ons door het toedoen onſer vijf ſinnen bekent ghemaeckt; onſe ghedachten gaen daer nae uyt deſe dinghen de volkomen kenniſſe van eenen appel opmaecken. Soo is 't oock dat onſe ſinnen ons maer alleen de ghedeelten der dinghen die uytnemende groot ſijn voorſtellen, uyt welcke voor gheſtelde ghedeelten ons ghemoedt daer nae de gheheele gheſtalte by een brenght ende begrijpt. Themiſtius* heeft dit alles wonderlick wel uyt gedruckt. *De fantaſije,* ſeght hy *, *is een Printe ende eenen voetſtap der dinghen die wy ſien en voelen. Want ghelijck den handtboom door onſe handen bewoghen ſijnde, den ſteen beweeght: ghelijck oock de Zee door den windt bewoghen zijnde, het Schip beweeght: ſoo en is 't gheen wonder dat het ſelvighe mede voor valt in die dinghen dewelcke wy ſien ende ghevoelen, want ons ghevoelen door d'uytwendighlick ghevoelicke dinghen gaende ghemaeckt ſijnde, ende alſoo een ghedaente aenghenomen hebbende van 't ghene daer door het ſich ſelven bewoghen vindt, beweeght oock in de volmaeckte ſchepſelen een andere kracht haeres ghemoedts, diemen de fantaſije naemt; welckers aerdt is de Printen die haer door 't ghevoelen worden over ghelevert ende in ghedruckt binnen in haer ſelven op te legghen, ende alſoo daer in te verſeghelen datſe voor een goede wijle tijdts, nae dat nu de ghevoelicke dinghen uyt d'ooghen wech ghenomen ſijn, de Voet-Printen der ſelvigher dinghen behouden.*

* Lib. II. Geograph.

* Paraphr. in lib. III. Ariſtotelis de Animâ, vide quoque ejuſdē Themiſtii paraphr. in Ariſt. de Memoria & reminiſcentia, maxime tamen Alex. Aphrodiſienſen lib I. de Animâ.

2. Soo is dan deſe gantſch vruchtbaere kracht onſes ghemoedts, nae 't oordeel van *Plato* *, tweederley: d'eerſte ſoeckt maer alleen ſoodaenighe dinghen uyt te drucken die d'ooghe teghenwoordighlick aenſchouwet; d'andere beſtaet daer en boven oock die dinghen af te beelden welcker voorbeeldt maer alleen in de fantaſije voor gheſtelt wordt. *Eenighe werck-meeſters,* ſeght *Proclus* *, *connen de wercken van andere nauw puntighlick naevolghen; andere daer en teghen hebben in ſich een ſekere bequaemheydt om wonderlicke dinghen te verſinnen.* Soo ſeght oock den ſelvighen Autheur noch vorder in de ſelvighe plaetſe, *Al wat nae 't verdachte wordt ghemaeckt, is ſchoon. Wat daer en teghen nae 't ghene van de Nature voordt ghebracht is ghemaeckt wordt, is niet ſchoon. Want*

* in Sophiſtâ.

* Lib II. in Timæum Platonis.

wanneer

wanneer yemant yet nae 't verdachte maeckt, soo moet hy noodtsaeckelick een van beyde doen; ofte hy druckt het verdachte voorbeeldt wel ende bequamemelick uyt, ofte niet, indien hy 't wel afbeeldt soo sal 't uyt ghedruckte beeldt schoon wesen; aenghesien d'eerste en meeste schoonheydt in 't verdachte voorbeeldt te vinden is. Indien hy daer enteghen 't verdachte voorbeeldt niet wel uyt en druckt; soo en is sijn maecksel nae 't verdachte niet ghewrocht, maer 't valt in 't teghendeel verder af van de volcomen schoonheydt deses voorbeelts. 't Is dan blijckelick dat die ghene de welcke yet maeckt nae 't ghene van de nature voordt ghebracht is, het selvighe niet recht schoon maecken can: overmidts 't ghene hy sich voorstelt vol ghebreckelickheydts is, en dat d'eerste en meeste schoonheydt daer niet in te vinden is; soo dat oock 't ghene daer nae ghemaeckt wordt, noch al meer van de rechte schoonheydt af dwaelen moet. Over-sulcks heeft oock Phidias, als hy dien ruchtbaeren Iupiter maeckte, sijne ooghen niet gheslaeghen op yet-wat 't welck van de nature was voordt ghebracht, maer hy heeft sich selven een voorbeeldt verdacht over een comende met de beschrijvingh van Iupiter die ons Homerus voor ghestelt heeft. Op dese verbeeldens kracht die daer in *Phidias* wordt aen ghemerckt, dringhen oock andere vermaerde Schrijvers dapper aen, om te betoonen op wat voet eenen rechten Konstenaer moet aengaen. *Ick houde het daer voor,* seght *Tullius* *, *dat daer nerghens yet soo schoon ghevonden can worden, of noch is dat al vele schoonder waer nae 't selvighe, niet anders als een beeldt nae de tronie, uyt ghedruckt is; aenghesien sulcks noch met d'ooghen, noch met d'ooren, noch met eenighe onser sinnen doorgrondet kan worden; wy begrijpen 't maer alleen met onse ghedachten ende met ons ghemoedt. Soo is 't oock dat wy ons selven noch altijdt eenighe verbeeldinghen connen voorstellen die de schoonheydt der Beelden van Phydias ghemaeckt verde te boven gaen, alhoewel de selvighe onder alle andere wercken van dien slagh d'aller volmaeckste waeren. Oock soo en heeft dien grooten Konstenaer, als hy 't Beelt van Iupiter ende Minerva maeckte, sijne ooghen niet ghestaeghen op yemant daer hy dese ghelijckenisse uyt trock, maer hy heeft in sijn ghemoedt het voorbeeldt van een seer uyt ghelesen schoonheydt ghehadt, op 't welcke hy sijne ooghen standtvastighlick houdende, beyde sijne Konst ende sijn handt nae de ghelijckenisse des selvighen voorbeeldts bestierde. Daer is dan in de ghestalte der dinghen yet-wat 't welck in volmaecktheyde uytsteket, soo dat nae 't verdachte voor-beeldt deser volmaecktheydt alle d'onsienelicke dinghen door een Konstighe imitatie worden afghebeeldet.* Wy en moghen hier de woorden van *Seneca* niet voorby gaen, *Phidias en heeft Iupiter niet ghesien,* seght hy *, *nochtans heeft hy hem ghemaeckt als donderende, oock soo en heeft Minerva voor sijne ooghen niet ghestaen; ende nochtans heeft sijn ghemoedt, waerdigh soodaenighen Konst te vaeten, dese Goden begrepen ende vertoont.* Dat daer nu een groot onderscheydt is tus-

* de perfecto oratore.

* Seneca Rhetor lib. X. controversia 5.

schen

schen dese maniere van wercken, en d'andere die maer alleen 't ghene teghenwoordigh is uyt-druckt, leert ons den selvighen Autheur, *Dese Majesteyt kan dan eerst ghetreffet worden*, seght hy *, *als 't ghemoedt sijne wercken van te vooren recht-wel overslaet*. Dit selvighe wordt ons noch duydelicker voor ghestelt in die treffelicke saemen-sprekinghe die nae 't verhael van *Philostratus* ghehouden is gheweest tusschen *Thespesion* den voornaemsten der *Gymnosophisten* ende *Apollonius Tyaneus*. De woorden van *Philostratus* * sijn aenmerckens waerd, *Hebben Phidias en Praxiteles, seght Thespesion, den Hemel beklommen ende van daer de ghedaente der Goden tot de Konst neder ghebracht; of is het wat anders, 't welck hun de ghestaltenisse der Goden heeft leeren af-vormen? Vry wat anders, seght Apollonius, en dat vol van allerley wijsheydt. Wat is doch dat? seght Thespesion, want du en weetest behalven d'Imitatie anders niet voordt te brenghen. De fantasije, seght Apollonius, heeft dese dinghen voltrocken, als wesende een Konstenaer vele wijser dan d'Imitatie. Want d'Imitatie werckt maer alleen wat sy ghesien heeft; de fantasije werckt oock wat sy niet ghesien en heeft; haer selven 't ghene sy noyt ghesien heeft voorstellende met een opsicht op 't ghene in de nature is, noch soo wordt d'Imitatie menighmael door een verbaesde duyselinghe verhindert; de fantasije daer en teghen wil sich niet laeten stutten, maer sy vaert koenelick voordt in 't ghene sy voor heeft. Dies moet hy oock die 't voorbeeldt van Iupiter in sijn ghemoedt bevormt hem aenschouwen als verghesellschapt met de Iaer-ghetijden, met de ghesternten, met den groten Hemel selver; want soodaenigh heeft hem Phidias doe ter tijdt sich selven voor ghestelt. Om Pallas wel af te beelden, so moetmen sich gheweldighe Heyr-crachten, diepe aenslaeghen, verborghene Konsten voorstellen; als oock hoe sy wel eer uyt de herssenen van Iupiter op 't allergeestighste quam voordt-springhen.*

* Lib. VIII. Controvers. 2.

* Lib. VI. de vita Apollonii, cap. 9.

3. Blijckt dan uyt dese beurt-spraecke ghehouden tusschen *Apollonius and Thespesion*, als oock uyt het gene wy tot noch toe bewesen hebben, dat de verbeeldens kracht den Konstenaeren op 't hoochste van noode is; niet soo seer den genen die de ghelijckenis der sienelicker dinghen af-beelden manneken nae manneken maeckende, als wel den genen dewelcke nae de volmaecktheydt deser Konsten trachten. Want het staet de soodaenighe toe door 't oeffenen haerer fantasije de verbeeldinghen van afwesighe ofte oock onsienelicke dinghen sich soo ghemeyn te maecken, dat sy de selvighe altijdt by de handt hadden, om nae 't verdachte voorbeeldt der selvigher wat volmaeckts voordt te brenghen. Onder-en-tusschen sullen wy ons selven van de noodtsaeckelickheydt deser betrachtinghe noch meer versekert houden, indien wy dit in ons ghemoedt over-legghen, dat den Konstenaer oock menighmael soodaenighe dinghen moet uyt-drucken, die men selden en

dat maer alleen voor eenen korten stondt kan besien. Als naemelick 't verbranden van een Stadt, Dorp, ettelicke Huysen; 't jammerlicke ghevaer der gener, die haer Schip aen een Klippe breken; 't bloedigh ghevecht van een deel woedende menschen, die d'een door d ander over hoop ligghen. Den aerdt van dese en dierghelijcke dinghen is, dat wy 't volle ghesicht der selvigher niet langhe en konnen ghenieten, maer datse als met eenen swenck lichtelick voorby schieten *Wat sullen wy doen*, seght *Seneca* *, *indien wy een Oorloghs ghevecht willen uytdrucken? sullen wy verscheyden Benden tot haer onderlinge verderf gaen wapenen? moet het nooelijck daer toe komen dat d overwinners juychende weder keeren, nae sich sleypende een kleyn over-blijffel der gener die de nederlaeghe hebben gehadt? even als of daer min swaerigheydt in te maecken was, dat een groot deel des menschelicken gheslachts vermoordt soude worden, dan dat de handt des Schilders erghens in onvast soude gaen.*

* Lib. 10. controv. 5.

4. Soo is het dan den Konstenaren t'eenemael nut, jae noodigh dat sy hun selven sood aenighe verbeeldinghen sorghvuldighlick souden inprinten. *'t Welck den ghewillighen seer licht vallen sal*; seght *Quintilianus* *, *want ghelijck in 't midden van d'ontledigingh onses ghemoedts, dewijle wy met gantsch ydele verhopinghen ende ick en wete niet wat voor waeckende droomen opghenomen sijn, dese verbeeldinghen onses ghemoedts ons soo vaerdighlick verghesellschappen, dat wy schijnen te reysen, te vaeren, te vechten, groote volckeren aen te spreken, 't ghebruyck der waenschatten aen te legghen, ende dit alles stellen wy ons selven met soo een gantsch levendighe imaginatie voor ooghen als of wy niet met het dencken, maer met het doen besig waren; sullen wy dan dit ghebreck onses rustelosen ghemoedts van dese vlieghende ghedachten niet af-keeren. Om het selvighe tot profijtelicker inbeeldinghen aen te wenden?* Staet hier oock aen te mercken 't ghene ons den selvighen Autheur in een andere plaetse voordraeght, *Ghelijck de Voghels*, seght hy *, *tot het vlieghen, de Paerden tot het loopen, de wilde beesten tot een woedende wreedtheydt worden voordt ghebracht; soo is ons de vaerdigheydt des ghemoedts ende 't vernuft aenghebooren: oversulcks wordt oock den oorspronck onses ghemoedts den Hemel toe gheschreven. De plompe onleersaeme menschen daer en tegen dwalen af van desen ghewoonelicken loop der nature, niet anders als mismaeckte Monster-dieren; Doch dese sijn gantsch weynighe. 't Bewijs hier van biedt sich aen in de hope die men veel tijdts in jonghe kinderen speurt; Want als de selvighe hope daer nae met der tijdt allengskens vergaet ende verdwijnt, soo maghmen daer uyt vrijelick besluyten, dat het hun aen de natuere niet en schort, maer aen een goede ende trouwe onder-richtinghe.* Soo is het dan met de nature seer wel over een komende, dat wy d'aengheboren Beeldt-lust door 't oeffenen onser imaginatie meer en meer soecken op te wecken; 't welck

* orat. institut. Lib. 6. cap. 3.

* orat. instit. Lib. 1. cap. 1.

't welck van ons best ghepleghet kan worden, wanneer wy ons selven nu en dan in heymelicke ende onverhinderde vertreck-plaetsen tot oeffeninghe deser verbeeldinghen begeven. Valt het evenwel soo wat, dat ons de stille eenigheydt, daer wy benevens een gherust ende onbekommert ghemoedt meest behooren nae te wenschen, niet en ghebeurt; soo en moeten wy nochtans den ernst deser betrachtinghe terstont niet over gheven; want hoe sullen wy doch oyt opentlick in 't ghedrangh van vele Omstanders ende in 'tgherucht van een deel voordt-vaerende Oordeelders, de suyverheyd van een recht-sinnigh oordeel bewaeren, indien ons 't minste voor-vallende beletsel strecks in de weghe is. Wordt dan alhier vereyscht dat wy van eersten af *d'onghemacken*, achtervolgens den raedt van *Quintilianus* *, *teghenstaen; ons selven daer toe gewennende,* * Orat. instit. lib X
dat onsen aendacht allerley verhinderinghen mocht overwinnen; aenghesien het den aerdt eenes goeden aendachts is, 't ghemoedt op de verdachte dinghen soo cap. 3.
seer te stellen, dat daer niet anders van 't ghene men hoort ende siet in 't gemoet kan sincken: en 't ghene ons op eenighe voor-vallende ghedachten menighmael van selfs weder vaert, sal ons veel meer gheworden, indien wy met opset daer nae trachten. Soo en kan het ons oock alhier gheen goedt doen, verscheyden voor-wendtsels der luyigheydt op te soecken; want wy sullen altijdt 't eene of 't andere tot onser verschooninghe weten voordt te brenghen, indien wy dese beeldt-oeffeningh ontijdelick achten te sijn wanneer daer in ons ghemoet d'aller minste quellinge begint t'ontstaen. Laet ons liever in de menighte, in 't reysen, in mael-tijden mede ons selven daer toe ghewennen, dat onse ghedachten in 't midden van allerhande ghewoel niet anders als in een heymelicke vertreck-plaetse vaerdigh stonden om de voor-vallende verbeeldinghen waer te nemen.

5. Soo moeten dan alle die ghene dewelcke ontrent dese Konsten gheen verloren arbeydt willen aenwenden, haer ghemoedt ghestaedighlick met allerley profijtelicke verbeeldingen verrijcken. *Onse Kleerkassen, eens vervult sijnde,* seght *Cassiodorus* *, *en konnen niet meer bergen:* *de Anima
dit Tresoor wordt noyt over-laeden. Maer als het alrede seer vele heeft inghenomen, soo gaept het noch altijdt nae meer. Desen on-uyt-puttelicken cap. 12.
rijckdom in de heymelicke schat-kelder onses ghemoets eens op gheleyt sijnde, wordt t'elcken te voorschijn ghebracht als ons d'eene of d'andere schielicke gheleghenheydt eenighe levende verbeeldinghen af-voordert. En dan blijckt het, hoe grooten voordeel die ghene hebben dewelcke in dit stuck niet nae-laetigh sijn gheweest. d'Andere daerenteghen die sulcken voorraedt niet en hebben gemaeckt, sijn dan eerst te soecken; ende in dese haere gheleghenheydt sijn sy den genen t'eenemael ghelijck die sich met loch en droch, met schrappen en scheren behelpen moeten, overmidts sy haer selven noyt een seker Erf-

goedt hebben opgheleyt. *Philopœmen*, die van weghen sijn sonderlinghe ervarentheydt in den Krijghs-handel met d'aller vernaemste der ouder Veldt-Oversten mach worden vergheleken, heeft de Lief-hebbers van allerley goede wetenschappen door sijn eyghen bedrijf een seer krachtigh exempel deser voorsichtigher naerstigheydt voor ghestelt. *Philopœmen had een seer vernuftighe ervarenheydt in 't aenleyden ende in 't nederslaen van sijn Krijghs-Heyr*, seght *Livius* *, *want niet alleen in tijden van Oorloghe, maer oock in tijden van vrede oeffende hy sich selven meest van allen in dat stuck, indien hem erghens in 't reysen een onbeganckelicke Bosschagie voor quam, soo placht hy, de nature der plaetse van alle kanten besichtichte hebbende, by sich selven, als hy alleen gingh, ofte met andere, als hy gheselschap hadde, t'overslaen wat hem soude te doen staen soo den Vyandt in die plaetse van vooren, van ter sijden, ofte van achteren op hem aen viel: hy stelde sich selven voor ooghen dat hem sijn weder-partye somtijdts in een volle slagh-order, somtijdts wederom met een ongheschickte menichte al-laer ontmoeten mocht; dies gingh hy dan voorder bedencken ofte onder-vraeghen in wat plaets hy sich selven voorsichtighlick soude begeven; hoe vele ghewaepende, en wat soorte van Waepenen hy ghebruycken moest; Waer den tros met d'onweerbaere menichte wel versekert mocht wesen, als oock wat macht van volcks tot het besetten ende bewaeren van dien vereyscht soude worden; of het hem dan gheraedtsaemer soude sijn den wegh dien hy aenghevanghen had te vervolghen, of wederom te rugghe te keeren; hy sach oock altijdt om nae een bequaeme plaets voor sijn Legher; hoe vele grondts de Bolwercken souden begrijpen; waer hy minst van waeter, voeder, hout verleghen soude sijn; waer henen ende in wat order hy sijn Legher den aenstaenden dach soude aen leyden. Met dese sorghe ende met dese bedenckinghen had hy van kindts beenen af sijn ghemoedt soo dapper gheoeffent, dat hem in soodaenighen gheleghenheydt noyt yet nieuws voor viel, of hy hadde 't al van te vooren overleydt ende bedocht.* *Cicero* heeft mede yet sulcks in *L. Lucullus* aen ghemerckt; *want als hem den Roomschen raedt uyt sondt om teghen Mithridates te Oorloghen*, seght Tullius *, *soo en gingh hy niet alleen 't ghemeyne ghevoelen 't welck yeder een van hem hadde te boven, maer hy heeft met eenen oock den lof der voorigher Veldt-Oversten gheweldigh verdonckert. De verwonderingh was dies te grooter, om dat niemant gheloofde dat hy desen sijnen last soude voldoen; vermidts het kennelick was, dat hy sijne jonghe jaeren verde van allerley Krijghs-oeffeningh in verscheyden Stadt-diensten had door ghebracht. d'Ongheloofelicke kracht sijnes door-dringenden verstandts scheen d'ervaerenheydt van 't Krijghs-gebruyck niet van doen te hebben. Als hy sich over sulcks in sijne gantsche reyse te Waeter en te Lande met het ondervraeghen van ervaerende mannen als oock met het lesen van allerhande ghe-schiedenissen hadt besich ghehouden, soo ist dat hy in Asia ghekomen sijnde alles*

dede

* Lib. 35. ab V. C.

*Circa initium Libri Quarti Acad. quæst.

dede wat een volmaeckt Leger-Heer te doen heeft, daer hy nochtans van Roomen vertreckende in Krijghſ-ſaecken t'eenemael onervaren was. Hy had een meer dan menſchelick onthoudt van dinghen. Ghelijck wy daerom in 't Schrift ſtellen, 't ghene ons ghedenckens waerd dunckt; ſoo behieldt hy alle dinghen in ſijn ghemoedt in ghegraveert. Dus quam het te paſſe dat hy ſich in allerley Krijchs-handel, in Veldt-ſlaeghen, in 't beſtormen der Steden, in 't Scheeps-Ghevecht, in de gantſche voor-bereydinghe en toeruſtinghe tot den Oorlogh ſoo wel ghequeten heeft, dat Mithridates, die den grootſten Koningh nae Alexander gheweeſt is, hem voor een grooter Veldt-Heer erkent heeft, dan hy wel oyt in 't leſen ontmoetet hadde. Veele woorden ſijn nerghens toe nut. Wordt hier maer alleen vereyſcht, dat yeder een die nae eenighe wetenſchap ſtaet ſich ſelven in deſe exempelen ſpieghele, ende hy ſal ghenoeghſaem daer uyt verſtaen wat hy te doen heeft. Soo blijckt het dan dat daer oock tot deſe Konſten een behoorelicke voor-bereydinghe moet worden toe ghebracht; ende al hoe wel wy niet altijdt ende overal de Teycken-Konſt in 't werck konnen ſtellen, ſoo en kan het nochtans onſe ghedachten aen tijdt en plaetſe niet ontbreken. *Gode lof*, ſegt *Ovidius* *, *ons gemoedt kan aller wegen heenen gaen.* 't Is ons ghemoedt, 't welck in den korten tijdt van weynighe uyren ſeer wijdtloopighe dinghen begrijpt. Ons ghemoedt wordt ſelfs oock door de duyſterniſſe des nachts in deſe oeffeningh, ſoo wanneer ons den ſlaep begheeft, gheholpen. Ons ghemoedt en weter van gheen ruſten, maer het vindt noch altijdt eenighen ſpaertijdt in 't midden van ons aller ernſtighe bedrijf. Oock ſoo en bemoeyt het ſich niet alleen met d'ordre der verbeeldinghen, maer het brenght de verdachte materye ſoo verde, dat daer anders niet aen ont-breket als de handt des Konſtenaers.

* Lib. III. de Ponto, Eleg. 5. vers 48.

6. Alhoewel het nu den ghewillighen licht valt deſe beeldt-bevormingh op te wecken, ſoo en mach nochtans niemant verhopen dat hy daer toe ſtrecks met der vlucht gheraecken ſal; want wy moeten voor 't eerſte maer alleen de ghewoonte deſer betrachtinghe door een daeghelickſche oeffeninghe aennemen; 't naeſte is dat wy deſe rouwe ende ongheſchaefde verbeeldinghen nae ons vermoghen af teyckenden; volght daer op dat wy t'elcken meer en meer, ſonder nochtans ons ghemoedt te overlaeden, onſe fantaſye daer toe brochten dat ſy d'onvervalſchte voorbeelden der dinghen die wy eens ghevaetet hebben vaerdighlick voorſtelle, ten eynde dat wy de ſelvighe op een behoorelicke wijſe mochten uyt drucken; want ſonder deſe vaerdigheydt van 't voorſtellen en 't uyt-drucken deſer voorraemder verbeeldinghen, ſoo waer het veel beter een loſſe inbeeldinghe, even als de

ſelvighe eerſt voor valt, uyt de vuyſt nae te volghen, dan langhe te dutten ontrent verbeeldinghen die beſwaerlick te voorſchijn komen. *Theo Samius heeft eertijdts*, nae 't ſegghen van *Quintil.* * *boven andere Konſtenaers in de verbeeldens kracht uyt-ghemuytet*. Wy hebben dan alhier in dit teghenwoordighe Capittel betoont op wat maniere de fantaſije op-gheweckt ende in 't werck gheſtelt wordt; het welcke wy niet ſlappelick moeten betrachten; aenghesien de naturelicke volghluſt ſich ſelven meeſten-deels nae de fantaſije placht te ſchicken. Soo en komt het dan met een verheven fantaſije in 't minſte niet over een, dat d'Imitatie den ghemeynen voet houdt; maer men wordt in 't teghendeel altijdt ghewaer, dat kloeck-ſinnighe imaginatien d'imitatie mede, ghelijck wy in 't naeſte Capittel bewijſen, tot een onbeſchroomde vrymoedigheydt aen leyden.

* oratin. ſtit. lib. 12. Cap. 10.

Cap. III.

HOe gantſch grof ende on-volmaeckt de beginſelen der Schilder-Konſt wel eer gheweeſt ſijn, geeft ons *Ælianus* te verſtaen, als hy * ghetuyght dat d'aller Oudtſte Schilders de waere gelijckeniſſe der naturelicker dinghen ſoo gantſch erbarmelick plachten af te maelen, dat ſy ghedwonghen waeren by elck byſonder Beeldt haerer Schilderyen by te ſchrijven, *dit is eenen Os, dit is een Paerdt, dit is eenen Boom*, en ſoo voordt. Den grooten Onderſoecker der nature geeft ons het ſelvighe mede te verſtaen, wanneer hy * ſtaende houdt dat d'eerſte Schilder-Konſt niet andersgheweeſt is als *de ſchaeduwe van een menſche met linien omtrocken*. d'Aller vernaemſte Schrijvers ghetuyghen oock dat meeſt alle de ſtatuen voor den tijdt van *Dædalus* een gantſch lompe ſtijvigheydt ghehadt hebben, als de welcke ſonder eenigh leven met gheſloten ooghen, hanghende armen, t'ſamen ghevoeghde beenen ſeer kleyn vermaeck den aenſchouwers toebrochten. *Athenus* heeft ons nae gelaeten * een ſeer kluchtigh verhael van eenen ſekeren *Parmeniſcus*, dewelcke uyt het hol van *Trophonius* weder ghekeert ſijnde met een gheſtreckt en droevigh ghelaet ſijn leven ſonder lacchen door bracht. Maer als het hem verdrietſaem docht van deſe ghemeyne vreuchdt der menſchen berooft te ſijn, ſoo heeft hy uyt *Apollo* ſoecken te vernemen door wat middel hem het lacchen wederom ſoude aenkomen; waer op hem 't orakel gheantwoordt heeft, dat hem deſe vreughd door 's Moeders gift wederom ſoude gheworden; ſoo trock hy dan met een gheruſt ghemoedt te rugghe nae ſijn Vaderlandt,

* var. hiſt. lib. x. cap. 10.

* Plin. nat. hiſt. lib. 35. cap. 3.

* Circa initium libri XIV. Deipnoſoph.

landt, vastelick vertrouwende dat de Goddelicke antwoordt op 't eerste ghesicht sijnes Moeders waer ghemaeckt soude worden ; doch al te vergeefs ; want hy en vondt sich selven door 't aenschouwen sijnes Moeders niet gheholpen ; dies hy oock, denckende dat hem *Apollo* bespot hadde, den moet verloren gaf, tot dat hy eyndelick in 't Eyland *Delos* by gheval een reyse ghemaeckt hebbende, al wat in 't selvighe Eylandt waerdt om sien was met groote verwonderingh beschouwde; soo heeft hem oock de menichte der seldtsaemer vertooninghen aengheport om 't Beeldt van *Latona* te besien, in 't minste niet twijffelende of 't Beeldt van *Apollo* sijn Moeder soude alle d'andere wonderen verde te boven gaen. Doch als hy in den Tempel van *Latona* buyten sijne meyninghe een oudt onghescnaepen houten Beeldt vondt, soo is hem oock achtervolghens de vorighe Godt-spraecke 't lacchen buyten sijne verwachtinghe krachtighlick uyt gheborsten. 't Soude ons alhier licht vallen met meer andere exempelen te betoonen hoe dapper slecht ende belacchelick d'eerste wercken deser Konste gheweest sijn, 't en waer saecke dat ons de reden selver te kennen gaf dat het anders niet heeft konnen sijn ; *Want daer en is niet*, seght Tullius *, *het welcke sijn beginsel ende volmaecktheydt op eenen tijdt heeft bekomen.* *Arnobius* stelt dit selvighe wijdt-loopigher voor ooghen, *de Konsten*, seght hy *, *sijn niet te saemen met ons ghemoedt uyt den Hemel ghevallen, maer sy sijn hier op Aerden uyt ghevonden, ende in den voordtgangh des tijdts by weynigh en weynigh op ghemaeckt. Ons arm ende ghebreckelick leven, siende dat vele dinghen by ghevalle wel sloeghen, dewijl het nae-volght, arbeydt, ende beproeft, dewijl het nu en dan eenen mislagh begaet, verbetert, verandert, heeft uyt dit beriscpen sijnes bedrijfs eenighe kleyne beginselen der Konste voordt ghebracht, dewelcke het daer nae meer en meer bearbeydt ende verciert heeft.*

* de Claris oratoribus.
* Lib. II. adversus gentes.

2. Blijckt dan uyt het gene alreede gheseyt is, dat ons de bloote imitatie seer weynigh profijts toe-brenght ; Want die ghene *de welcke noyt op haer eyghen beenen staen*, seght *Seneca* *, *volghen haere voorgangers, eerst in soodanighe dinghen, in welcke niemant van hun af en wijcket; daer nae in soodaenighe dinghen, die als noch worden ghesocht. Nu soo gaet het immer vast, dat wy nimmermeer yet sullen ghevinden, soo langhe wy ons selven met het ghene alreedts ghevonden is te vrede houden. Boven dien, soo wie eenen anderen nae-volght de selvighe richt even soo vele uyt als of hy niet met allen nae volchde ; dies ghebeurt het oock dat hy noyt yet vindt, want hy niet en soeckt.* Staet ons dan alhier naeuw te letten op dese woorden van *Quintilianus*, *daer en is nerghens yet*, seght hy *, *'t welck door enckele imitatie toe neemt : ende indien het ongheoorloft waere gheweest tot het gene ghevonden was yet-wat toe te voeghen, wy en souden als noch anders*

* Epist. 33.
* orat. instit lib. 10. cap. 2.

gheen-

gheen Schilder-konst hebben dan die d'uyterste linien van de schaduwe der lichaemen nae-treckt. Slaat uwe ooghen waer-waerd ghy wilt, nochtans houde ick my selven daer van ver-sekert, dat ghy nerghens eenighe konsten sult ontmoeten die sich binnen d'enge palen harer eerster beginselen ghehouden hebben. So en is daer oock geen reden ter wereld dat wy van dese onse tijden soo quaelick souden ghevoelen, als of het 't eene-mael on-moghelick waer dat daer iet meer tot de wetenschappen die al-reede aen den dagh ghebracht sijn soude werden toe-ghevoeght, der-halven moeten die ghene selfs, de welcke nae den hooghsten trap der volmaecktheyt niet en staen, daer toe liever arbeyden dat sy aen 't voor-lopen waeren, als aen 't nae-loopen, want die d'eerste soeckt te sijn, sal misschien de voorste met der tijd achter-haelen, al-hoe-wel hy de selvige niet en kan voor-by loopen : Soo wie daer-en-teghen meynt dat hy maer alleen de voet-stappen der ghener die voor-gaen moet betreden, de selvige kan nimmer-meer d'eerste wesen ; want die volght moet nood-wendighlick d'achterste blijven. Daer-en-boven valt het ook door-gaens henen lichter meer te doen, als 't selvige ; gemerckt daer so vele tot de waere ghelijckenisse ver-eyscht werdt, dat de nature selver niet maghtigh en is so gantsch levende ghelijkenisse voord te brenghen, of men kan de selvighe noch altijd door 't een of 't ander merk-teyken onder-scheyden; behalven dat het ghene 't welck de ghelijkenisse van iet anders draeght, noch altijd min hebben moet als 't andere ; overmids die dinghen de welcke wy tot een exempel aennemen de nature selfs en de waere kracht in sich behouden ; daer men in 't teghen-deel in de imitatie altijd iet-wat vindt 't welck gemaeckt ende ghedwonghen schijnt te sijn.

3. Ghelijk wy dan wt dese duydelicke woorden des aller ver-standighsten schrijvers ver-nemen, dat de quaede ghowoonte van soo een slaefsche imitatie de leerlinghen gantsch niet voord-helpen kan, soo geeft ons den selvighe autheur in een andere plaets noch voorder te kennen dat dese ghewoonte den aen-komelinghen niet alleen on-profijtelijck, maer oock heel schaedelick is. *Vele die in dese on-ontbindelicke stricken ghevallen sijn*, seght hy, * *verliesen met eenen oock den ernst de vrijmoedigher betrachtinghe daer zy van nature toe gheneghen waeren ; ja sy verlaeten de nature selfs, den aller besten leydsman, dewijl sy nae ick en wete niet wat voor een leer-meester om-sien.* Tot beveftingh van 't ghene wy tot noch toe voorghestelt hebben, sal het niet on-dienstigh sijn een weynigh op dese volghende spreucken uyt ver-scheyden treffelicke autheuren by-een gheraept te letten ; of ons misschien door 't op-mercken der selvigher eenighe goede in-vallen wierden in-ghestort, *t'Is ons on-moghelijk erghens in uyt te muyten*, seght Dio *Chrysostomus*, * *'t en sy dat wy niet d'aller uyt-muytenste om strijdt daer nae trachten. Langh-duyrighen*

* Orat. inftit. Lib. v. Cap. 10.

* Orat. lxiv

righen arbeydt soude nerghens toe nut sijn, seght *Quintilianus* *, *indien het ongheoorloft waer yet beters dan 't ghene ghevonden is uyt te vinden. Het is den ghenen*, seght eenen anderen *, *dewelcke yet bestaen te leeren gantsch onprofijtelick te dencken dat een mensch niet machtigh en is alles te vaeten. Den moedt verloren te gheven in dinghen die niet ondoenelick sijns* seght *Quintilianus*, * *is gantsch schandelick. Wy sien dat de Konsten en andere dinghen toeghenomen hebben*, seght *Isocrates* *, *niet door het toe-doen der ghener die bleven by 't ghene eens aenghenomen ende ghestelt was, maer door 't behulp van die ghene de welcke sich bevoorderden te verbeteren en te veranderen wat daer noch onvolmaeckt scheen te wesen. Den tijdt heeft vele dinghen uyt ghevonden ende verbetert*, seght *Synesius* *, *alle dinghen worden niet ghericht nae 't een of 't ander voor-ghestelde voor-beeldt, 't ghene profijtelick is behoort altijdt meer by ons te gelden als 't ghewoonlicke.*

* orat. institut. lib. 3. cap. 3.
* author Rhet. ad Herennium, lib. 4.
* orat inftit. lib. 1. cap. 10.
* in Euagora.
* Epist. 57.

4. 't Magh wesen dat andere in dese voorghemelde spreucken haere ghedachten op yet anders laeten vallen; 't segghen van *Synesius* klinckt my aller meest in d'ooren; wanneer hy naemelick daer op aendringht, dat het ghene 't welck ghewoonelick placht te gheschieden, ruymplaetse maecken moet als daer yet voor-komt 't welck meer profijtelick is dan 't ghene van te vooren ghepleghet wierdt. Dies vinde ick my selven alhier krachtighlick aen ghedreven om den achtbaeren *Quintilianus*, die op diergelijcke gheleghenheydt wijdtloopighlick uytweydet, een weynigh nae te volghen. Eenighe vermijden allerley vermaeckelickheydt in 't Schilderen, maer alleen voor goedt keurende 't ghene slecht is, ende gheringh, ende sonder ghepoogh; dus kruypen sy altijdt, uyt vreese van vallen, ontrent de gront.

't Waer te wenschen dat dese armhertighe Konstenaers met eenen oock de reden haeres weer-siens voorstelden; want wat isser doch 't welck men in 't wel Schilderen mis-prijsen kan? brengt het de Konst geen groot voordeel aen? vint sich den Aenschouwer daer door niet bewogen? Is 't ondienstigh tot den lof des Konstenaers? jae maer, seggen sy, daer is een sekere maniere van Schilderen die by d'oude noyt ghebruyckt en wiert. 't Schijnt alhier vry wat slots te hebben, dat sy 't exempel der oudheyt voorwenen; maer wat voor een oudtheydt is het doch daer op sy haer selven beroepen? 't is immers ongheloovelick dat sy haer selven 't exempel van d'aller uyterste oudtheydt voorstellen; overmidts het hun niet onbekent is, dat *Phidias* ende *Apelles* vele dingen in 't werck te passe ghebrocht hebben die de voorighe Meesters noch niet en verstonden; oock soo en konnen die gene de Konst van *Praxiteles* ende *Protogenes* niet prijs-waerdich achten, dewelcke meynen dat men sich aen de wercken van *Calamis* ende *Polygnotus*, sonder yet daer

in te veranderen, hadde behooren te verbinden. Iae maer, fegghen sy wederom, daer heeft voor den tijdt van dese groote Meesters een veel een-voudigher maniere van doen den hooghsten prijs ghevoert. Dit is kennelick ghenoegh. Nochtans hebben dese groote Meesters tot dese een-voudicheydt een feker cieraet toe ghebracht 't welck men in haere wercken sach uytsteken even als helder-schijnende ooghen in een schoon aenghesicht plachten te doen. Ende ghelijck de Lichaemen dewelcke overal met ooghen beset syn, de schoonheydt van d'andere leden verdonckeren, soo verdooven oock de huydens-daeghsche Konstenaers den luster haerer Schilderyen met al te vele oppronckens: Wilmen oock de gantsche saecke recht verstaen, soo behoortmen, dies noodt sijnde, de schraelheydt van d'oude verde boven de verwentheydt onser tijden te stellen. Doch nu soo en behoeft men daer niet toe te komen, datmen sich aen 't eene of 't andere ghebruyck soude gaen verbinden; want daer is eenen sekeren middel-wegh; even als men tot d'oude een-voudigheydt van 't eerste voedtsel ende ghewaedt een onberispelicke nettigheydt heeft toe gevoeght. 't Eerste nochtans 't gene wy alhier te betrachten hebben, is, dat wy grove fouten vermijden; anderfins, in stede van beter te wesen, sullen wy den ouden maer alleen onghelijck bevonden worden. *Quintilianus*, lib. 8. cap. 5.

5. Ten eynde dan dat onse imitatie alsoo gerichtet wierdt, dat wy de voornaemste deughden der ghener die wy nae volghen behoorelicker wijse mochten uytdrucken, soo en is het niet ghenoegh haere wercken met een loopend' ooghe te besichtighen, maer wy moeten de selvighe wederom en wederom in de handt nemen, om alsoo nae een veel-voudighe opmerckinghe de rechte kracht haerer Konste met t'samen oock den Geest waer door sy ghedreven sijn gheweest ons selven ghemeynsaem te maecken, even ghelijck wy de spijse van ons ghenoten niet neder-swelghen voor ende al eer wy deselvighe wel doorkauwet ende bynae in onsen mondt versmolten hebbende lichtelicker verteren ende in suyver groeysaem bloedt veranderen. Wy moeten oock voor een langhe wijle d'allerbeste maer alleen nae volghen: ende dat met een sonderlinghe naerstigheydt: overmidts d'aller treffelickste menighmael haere deughden met voorraedt bedeckt houden. Nochtans is het den ghenen die sich d'imitatie van d'allerbeste voorstellen niet gheraedtsaem te dencken, dat het al goedt ende volmaeckt is wat van groote Meesters voordt komt, want sy struyckelen oock nu en dan, sy beswijcken al te mets onder den last, sy geven haere verstanden te veel toe, somwijlen ontbreeckt het hun aen behoorelicken aendacht, voornaemelick als hun de vermoedtheydt begint aen te komen.

't Magh wesen dat het d'aller voornaemste sijn die wy verkiesen, doch evenwel sijn 't menschen. 't Ghebeurt oock menighmael den ghenen die al wat sy by groote Meesters vinden voor een wet van doen en laeten aennemen, dat sy, 't welck hun altijdt lichter valt, de fouten der selvigher Meesters best van alle treffen; en noch sy haer selven als dan voorstaen dat sy de groote Konstenaers seer wel volghen, wanneer sy in der waerheydt haere ghebreken maer alleen uyt ghedruckt hebben *. Hier toe souden wy seer vele te segghen hebben, 't en waer saecke dat wy het meer hooghnoodigh achten op 't ghene wy van te vooren aengheroert hebben wat meer aen te dringhen; dat naemelick die dingen de welcke in d'uytnemenste Konstenaers voor de beste worden ghekeurt, bynae on-nae-volghelick sijn; 't verstandt, d'uytvindens kracht, die men d'Inventie noemt, d'onbedwonghen ghemackelickheydt in 't wercken, en al wat ons door de regelen der Konste niet en kan worden in gheplant *. Soo is ons oock dese moeyelickheydt alhier meest van allen dienstigh; overmidts ons de bedenckinghe deser moeyelickheydt tot meerder aendacht verweckt; soo dat wy nu d'uytnemende Konstenaers vry wat naerder beginnen te verstaen, niet meer over haere wercken gaende met een achteloose opmerckinghe, maer wy slaen onse oogen aendachtighlick op elck bysondere deel haerer wercken, ende wy begrijpen d'over-groote kracht haerer deughden voornaemelick daer uyt, dat het ons onmoghelick is de selvighe nae te volghen. *Quint.* X. 5.

* Quintil. X. 1.

* Quintil. X. 2.

6. Soo staen ons dan alhier twee dinghen voor-naemelick aen te mercken. Wy moeten in 't eerste daer op letten, wat voor Konstenaers wy bestaen nae te volghen; aenghesien daer niet weynighe worden gevonden die haer selven d'alder slimste tot een exempel hebben voor ghestelt. Soo moeten wy oock ten anderen wel gaede slaen wat het is 't ghene wy meynen nae te volghen in die ghene de welcke wy ons selven aldus voorstellen; want wy ontmoeten selfs in d'alder volmaeckste Konstenaers eenighe dinghen die laeckens waerdt sijn: en 't waere wel te wenschen dat ghelijck wy 't quaede 't welck in de Konstenaers ghevonden wordt ergher maecken, dat wy even alsoo 't goede beter uyt druckten. Even wel nochtans soo en is het den ghenen die oordeels ghenoegh hebben om de fouten groote Meesters te vermijden niet ghenoegh dat sy maer alleenlick een ydele schaduwe haerer deughden nae volghen, overmidts d'Imitatie dan eerst prijswaerdigh schijnt te wesen als sy de volle kracht der Konst in de voornaemste dinghen heeft ghetroffen. Dies worden oock die ghene voor onvroedt ende onbesint ghehouden, de welcke de deughden van groote Meesters niet wel door-

grondet hebbende op 't eerste ghesicht te werck gaen, meynende dat hun d'Imitatie wonderlick wel gheluckt is als sy d'uytgelesen wercken der ouder Konstenaeren eenigher wijse in 't nae-trecken van Linien en 't opsineeren van Coleuren hebben afghebeeldet, dae sy nochtans verde van de rechte kracht der selvigher verscheyden sijn. Den verwaenden roem der ghener de welcke d'eenvoudigheydt der oudtster Schilderyen door een gantsch harde ende dorre maniere van doen soecken uyt te drucken dient ons alhier tot een exempel; want dese schicken sich maer alleen tot d'Imitatie van 't ghene hun eerst in d'oogh komt, sonder eens te bevroeden wat een sonderlinghe kracht en hoe groote Schatten der Konste onder dese eenvoudigheydt schuylen. *Quintil. X. 2.*

Het voornaemste werck van eenen goeden Nae-boetser is voornaemelick daer in gheleghen, dat hy ervaerene ende wel gheoeffende ooghen soecke te bekomen; niet alleen om dat wy de verborgene deuchden der ouder Konstenaeren in 't minste niet en konnen begrijpen, 't en sy saecke dat wijse eerst wt vinden; maer oock om dat de schijnbaere deughden selver menighmael soo konstighlick door 't gheele werck in een ghevlochten ende in ghewickelt sijn, dat d'alder scherpsichtichste Konstenaers en d'aller ervaerenste Leermeesters de selvighe maer alleen nae den aendacht van een ghestaedighe opmerckinghe konnen besessen. Soo is dit oock d'eenighe reden waerom dese Konsten altijdt in haeren eersten aenvangh de hulpe van een oprecht Leer-Meester vereyschen, die ons ghetrouwelick voor houde alle 't gene in d'oude Konst nae-volghens waerdt is, die ons onderwijse, die onse eerste mis-grepen verbetere, die onse onervaerene sinnen ende handen sorghvuldighlick bestiere, die ons eyndelick te kennen gheve door hoedaenighen schijn van ongheliickheydt de ghelijckenisse van d'aller ghelijckste dingen behoort bedeckt ende in maniere van spreken bewimpelt te worden. Want een recht-sinnich Nae-boetser moet immers doch een goedt verheler sijner Konste wesen: soo wordt het oock voor enckel kinderwerck ghehouden, wanneer eenigh Schilder sich selven meynt wel ghequeten te hebben, als hy slechts de selvighe treccken en linien in 't Copyeren van d'oude Stucken redelicker wijse kan waer nemen. Alhoewel eenighe over sulcks uyt der maeten wel daer mede ghepast sijn, dat een Konstenaer de *Venus* van *Apelles* ofte den *Satyr* van *Protogenes* bequaemelick uyt drucke; alhoewel het oock in haer oordeel een gantsch prijs-waerdighe saecke schijnt te sijn, dat hy d'on-onderscheydenlicke ghelijckenisse van soodaenighe edele Patroonen suyverlick treffe; nochtans plachten 't de Konst-vroede altijdt

daer

daer voor 'te houden, dat dien Werck-Meeſter prijſ-waerdigher is, die de ſelvighe kracht der Konſte in de Schilderye van *Achilles* te paſſe brenght, diemen wel eer in den *Alexander* van *Apelles* geſpeurt heeft. Dies behoort een goet Konſtenaer voor 't eerſte daer nae te trachten, dat ſijn werck niet en ſchijne in alles met de Tafereelen van andere vermaerde Meeſters over een te komen; ghebeurt het onder en tuſſchen dat de gantſche gheleghenheydt ſijnes wercks een ſekere ghelijckheydt met de vorighe ſtucken van andere Konſtenaers uyt wijſt, ſoo moet hy in de tweede plaetſe beſorghen dat hy deſe gelijckheydt niet by gevalle, maer met opſet ſchijne ghetroffen te hebben. 't Staet yeder een vry den eenen ofte den anderen Konſtenaer, van weghen deſe of ghene deuchdt, hooghe te verheffen: wat my belanght, die Konſtenaers ſpannen, mijnes dunckens, de kroon boven d'andere, de welcke d'oude Konſt ontrent een nieuw argument naerſtighlick oeffenen, om haere Schilderyen door dit middel met het aengenaeme vermaeck van een ongelijcke gelijckheyt behendighlick te vervullen. Soo ſtaet ons oock alhier aen te mercken, dat dit aldermeeſt by hun in 't werck geſtelt moet worden, wanneer ſy door eenen loffelicken naeryver worden aen ghedreven, om deſe bevalligheydt van een ongelijcke ghelijckheydt in ſoodaenighe wercken uyt te drucken die met de treffelicke Stucken der voorigher Meeſters maer alleen in de bequaeme handelinge ſouden over een komen.

7. Overſulcks wordt alhier vereyſcht dat wy onſe volgh-luſt niet alleen ontrent de beſte dinghen beſteden, maer dat wy met eenen oock verſtaen waerom wy deſelvighe voor goedt behooren aen te nemen, en waer in d'uytnemenheydt der ſelvigher beſtaet. 't Welck recht wel begrepen hebbende, ſoo en ſullen wy ons ſelven naeuwlicks konnen begeven tot d'imitatie van ſulcken uytnemenheydt, ſonder eerſt onſe eyghene krachten t'overweghen; ghemerckt daer vele dinghen plachten voor te vallen die niet alleen onſe macht te boven gaen, maer tot welcke wy door ick en were niet wat voor een heymelicke onghesteltheydt t'eenemael onbequaem ſijn. Yeder een heeft in ſijn eygen borſt een ſekere Wet der nature, die hy ſonder merckelicke miſ-ſlaeghen te begaen niet en kan verſuymen; daer en wordt oock noyt ſoo gantſch onaerdighen werck ghevonden als 'tghene men aenvanght ſonder een ooghe te ſlaen op de byſondere toe-gheneyghtheydt onſer nature. Soo en ſchijnt het dan alhier niet gheraedtſaem te ſijn dat wy ons ſelven maer alleen aen eenen, dien wy in alle dinghen mochten nae volghen, ſouden gaen verbinden; want van duyſenden ſal daer niet een eenigh Meeſter ghevonden worden wiens invallen ende maniere van doen in

alles met d'onſe over een komen. *Apelles* was onghetwijffelt den alder volmaeckſten; nochtans hebben hem andere Konſtenaers in 't eene of 't andere te boven gegaen. 'tIs wel waer dat in ſijne wercken het grootſte deel van 't ghene prijſelick was ghevonden wierdt, ende nochtans hebben d'oude niet gheoordeelt dat hy die aldermeeſt behoorde ghevolght te worden, oock alleen ſoude worden ghevolght. Maer hoe doch; ſal miſſchien yemant ſegghen: is het dan niet ghenoegh dat men alles doe ghelijck *Apelles* ghedaen heeft? onghetwijffelt behoort ons dat te voldoen, indien wy daer toe konnen gheraecken; maer overmidts dat niet wel doenelick is, ſoo en kan 't niet ſchaeden dat men tot de bevalligheydt van *Apelles* toe voeght de gheluckighe ſtoudt-moedigheydt van *Zeuxis*, d'onvermoeyde naerſticheydt van *Protogenes*, de kloecke diepſinnigheydt van *Timanthes*, als oock de hooghſtaetelicke grootſcheydt van *Nicophanes*. Want ghelijck het een wijs man toe ſtaet van yeder een t'ontleenen al wat hy vindt met ſijne nature beſt over een te komen, ſoo en kan het niet wel gheſchieden dat hy ſulcks in een alleen ghevindt, dewijle het oock den menſche niet en ſchijnt toe ghelaeten te ſijn dat hy een Meeſter in alle dinghen heel en d'al ſoude uyt drucken, ſoo vinden wy 't meer gheraedtſaem dat wy ons ſelven de deughden van verſcheyden Konſtenaers ſouden voor ſtellen, ten eynde dat ons 't eene of 't andere uyt den eenen of den anderen mocht aen kleven. *Quintil.* X. 2.

8. 't Ghene wy voor deſen alreede voor ghehouden hebben, moet hier en elders al wederom verhaelt worden; dat wy naemelick de kracht der oprechter imitatie niet behooren te ſtellen in 't nae-aepen van d'uytwendighe verciersels, maer dat wy meeſt van allen d'inwendighe kracht des wercks moeten uyt drucken. Laet ons dan altijdt naeuwe achtinghe daer op nemen, wat een ſonderlinghe bevalligheydt d'oude Meeſters in 't wercken ghehadt hebben; hoedaenigh haer voornemen gheweeſt is; wat maniere van ſtellinghe ſy hebben ghebruyckt, als oock hoe dat hun ſelfs die dinghen, dewelcke maer alleen tot vermaeck ſcheenen te dienen, den wegh tot eenen eeuwigen naem hebben ghebaent. Voor end' alleer wy deſe dinghen grondighlick begrijpen, ſoo en is het ons niet moghelick d'oude wel nae te volghen. Indien yemant daer en teghen tot dit begrijp ſoo vele van 't ſijne toebrenght, dat hy op maecken kan wat daer in d'oude ontbreket, dat hy wetet te beſnijden 't ghene in haere wercken overtolligh is, de ſelvighe ſal ons dien langh-gheſochten volmaeckten Konſtenaer weſen, die deſen roem met eenen oock nae ſich trecken ſal, dat hy de voorige eeuwen niet alleen van 't ghenict der hooghſter eere berooft heeft,

maer

maer dat hy oock den naekomelinghen de hope selfs van dese eere heeft benomen *. Dit is 't voornaemste dat wy in dese Konst hebben waer te nemen; dies moet het ons oock niet quaelick af ghenomen worden dat wy in 't verhael deses plichts wijdtloopigher sijn ghe-weest. * Quintil. x, 2.

9. Dewijle wy nu uyt de voorighe woorden van *Quintilianus* verstaen dat den Konstenaer tot dese sorghe der imitatie oock sijne eygene deughden moet toe brenghen, soo worden wy als met der handt wederom te rugghe gheleydt tot het ghene van 't welcke wy met *Quintilianus* een weynigh hebben uyt gheweydet; ende wy sijn alhier ghenootsaeckt 't oordeel van den vol-leerden *Varro* voor goedrte houden, *Apelles, Protogenes, en d'andere treffelicke Konstenaers en sijn niet te berispen,* seght hy *, *dat sy de ghewoonte van Mycon, Diores, Arymnas, en d'andere voor-ganghers niet en hebben ghevolght: soo en heeft oock Lysippus niet soo seer de fouten der voorigher Meesters, als wel de Konst selver ghevolght.* Dit en is nu gantsch niet vreemdt; Want als dese groote Meesters bevonden dat hun haere fantasije volmaeckter verbeeldingen sonder eenigh exempel voor droegh, soo en konde het niet gheschieden dat sulcken puyck der menschen de rechte reden soo verde van sich soude verbannen, als dat sy de liefde van een mis-prijselicke ghewoonte hoogher souden achten dan 't ghene sy verstonden de Konst dienstigher te sijn: Dus blijckt het hoe gantsch grooten goedt dese fantasije te weghe brenght; wanneer sy naemelick de wackere verstanden der Konstenaeren van den onvruchtbaeren arbeydt der ghewoonelicker imitatie tot een g[r]oot-moedigher stoutigheydt overbrenghet, soo dat sy haer selven nu niet meer aen soo een slaefachtighe maniere van doen verbinden, maer bestaen met eenen vryen Gheest verder te gaen dan haere voorganghers wel oyt hebben ghedaen. *Elcke Konst,* seght *Epictetus* *, *heeft een sekere vastigheydt ende onvertsacchdtheydt in die dinghen ontrent de welcke sy haer selven besigh houdt.* * lib. 8. de L. L. *Arriani Epict. lib. II. cap. 13.

10. Soo is daer dan onghetwijfelt eenighe volmaecktheydt deser Konsten; oock soo en moghen wy niet dencken dat het ons onmogelick is der selvigher volmaecktheydt eenigher maete deelachtigh te worden ghemaeckt, want al is 't schoon saecke dat wy den hooghsten trap der Konste niet en kunnen bereycken, soo sullen nochtans die gene hoogher opstijghen, die sich den arbeydt niet en ontsien, dan die gene de welcke door een kleynhertighe wan-hope in 't eerste begin achterwaerdt deynsen. *De veldt-ruymte is dan vele bequaemer voor de Konst,* seght *Quintilianus* *, *als d'enghe paeden: sy en moet niet uyt kleyne pijpkens ontstaen, als Fonteynen plachten te doen; maer sy behoort liever nae de wijse* * lib. V. cap. 14.

van

van groote rivieren gantſche valleyen t'overloopen, haer ſelven eenen wegh maeckende daer ſy gheenen wegh en vindt. Want wat is daer doch ellendigher, dan datmen altijdt als Kinderen de voor-gheſtelde letteren nae treckt? Soo moet dan den Konſtenaer alderley ontijdighe vreeſe aen d'eene ſijde ſtellen, en kloeckelick met ſijn werck voordt vaeren. *'t Ghene ſeker gaet, wordt maer alleen ghepreſen*; ſeght *Plutarchus**, *'t gene perijckel loopt, werdt daerenboven met een ſonderlinge verwonderinge hoog geacht.* Den jonghen *Plinius* ſtelt ons het ſelvighe wijdt-loopigher voor ooghen. *Veele konſten behaelen den opperſten Lof*, ſeght hy *, *wanneerſe yet ghevaerlicks aenvanghen. Soo ſien wy dat Koorde-danſſers 't alder grootſte gheſchreeuw verwecken, als ſy beginnen te wanckelen en ſchijnen daedelick van boven neer te ſullen tuymelen. 't Ghene met vele perijkels vermenght is, ende nochtans buyten verwachtinghe een goede uytkomſte krijght, verdient altijdt de grootſte verwonderingh. Soo en is oock de Konſt eenes Stiermans die in 't kalme waeter eenen voorſpoedighen loop houdt in 't minſte niet te verghelycken met de Konſt van dien Stierman die ſijn Schip in een onſtuymighe Zee wel wetet te beſtieren. 't Moye weer brenght den eenen in de Haeven, ſonder dat hy eenighen prijs te verwachten heeft: den anderen daer en teghen, die de Haeven haelt in noodtweer, als de Maſt kromt, den Helm-ſtock kraeckt, het gantſche hol des Schips davert en dreunt, wordt met een verbaeſde verwonderingh aenſchouwet en met de Zee-Goden ſelfs vergheleken.*

* de educ. lib.

* Lib. ix. Epiſt. 26.

11. Al hoe wel wy nu in deſe voorighe aenmaeninghe den Konſtenaeren een voordtvaerende ſtoutvaerdigheydt ſoecken aen te raeden, wordt nochtans al-hier ver-eyſcht dat groote ver-ſtanden den hittighen loop haeres vierighen gheeſtes ſo wat ſouden in-teugelen; want het menighmael ghebeurt dat jonghe luyden door de kittelingh van eenige aen-ghenaeme ver-beeldinghe verlockt worden om de ſelvige met meerder luſt dan oordeel aen te vaerden en 't onderhouden. *De verſtanden deſer eeuwe* ſeght *Dionyſius Longinus* * *worden als door een ſeker ſoorte van raeſernije ghedreven tot het ghene ſchijnt nieuw te ſijn: want van de welcke ons het goede her voord komt, de ſelvighe ſijn ook menich-mael den oor-ſprongh vant 't quaede.* En dit is ghewiſſelick de eenighe reden waerom dat ghemeyne ver-ſtanden veel-tijds met meerder ſtand-vaſtigheyt haer voornemen uyt-voeren; want ſy niet lichtelick door de ſoetigheyt van eenighe ſchielicke in-beel-dinghen ter ſijden af gheleydt ende ver-voert worden van 't ghene ſy voor hadden. *So ghebeurt het dat die Vrijſters de welcke nerghens nae de goelikſte ſijn*, ſeght *Seneca*, * *ook menigh-mael on-bedorven blijven; en dat niet ſoo ſeer by ghebrek van gheneghentheyd, als wel by ghebreck van eenen aen-ſoecker.* Waer uyt dit mede nood-ſaeckelick volghen moet, *dat het een ghewis merck-teycken is van een*

* de ſublimi oratione, 4.

* lib. II. Controvers. I.

over-

der-treffelick verstandt, gelijck ons den selvighen Seneca betuyght *, *wanneer ons de uytnementheydt onses verstandts niet en verleydt om het quaelick aen te legghen.* * In proæmio libri Secundi Controvers.

12. Soo moet dan den Konstenaer wel toe sien dat hy door een verwende dertelheydt sijnes al te goed-dunckenden ghemoedts niet en versiere verscheyden grillige wanschepselen die de nature niet en erkent want; het is hem beter dat sijn gemoet gelijck sy *eenen onvervuylden helderen Spiegel*, segt *Lucianus* *, *welckers middel-punt recht wel gestelt sijnde een onvervalscht schijn-beeldt vertoont over een komende met de ghedaente die daer in ontfanghen wordt. Sonder dat men yet 't welck verdraeyt, anderverwigh, ofte oock van een andere ghestalte is daer in bespeure.* Over-fulcks mach men 't ghene tot noch toe ghesevt is niet verstaen van allerhande ydele inbeeldinghen, hoedaenigh de selvighe oock mochten sijn, maer alleen van fantasijen die op de nature der dinghen sijn gegrondet. *De Schilder-Konst*, seght *Socrates* *, *is een verghelijckinghe der sienelicker dinghen.* Ende wanneer onse imitatie de onsienelicke dingen sich voorstelt, soo doet sy dat altijd, gelijck wy voor desen hebben aengheroert, met een opsicht op 't ghene sienelick is. *d'Oude*, seght *Vitruvius* *, *oordeelden dat die dinghen met gantsch gheenen schijn van reden verbeeldet konnen worden, de welcke van den ghemeynen loop der nature verde sijn verscheyden; want sy plachten alle dinghen tot de volmaeckinghe haerer wercken nae d'eene of d'andere ghewisse eygenschap der nature te trecken; maer alleen voor goedt houdende, 't ghene de reden-kaevelingh voor waerachtigh keurt.* Den selvighen Autheur heeft dit stuck soo veele waerdt gheacht dat hy op een andere plaets wederom met eenen sonderlinghen ernst daer op aendringht. *Laet de Schilderye een Beeldt wesen*, seght hy *, *van sulcken dingh, als is, of ten minsten kan sijn; van een mensche naemelick, een Huys, een Schip, en soodaenighe dinghen uyt welcker bepaelden omtreck d'Imitatie haer selven een exempel voorstellen kan. Soo plachten dan d'oude haere Binnen-kaemers, haere Gaelderyen, haere Eet-Saelen met soodaenighen Konst op te froncken, die uyt sekere naturelicke dinghen ghenomen was. Daerenteghen heeft het de verdorvene ghewoonte daer toe ghebraght, dat wy d'exempelen die van hun uyt waere dinghen worden ghehaelt mis-prijsen; want daer worden in onse plaesteringhen vele eer Monsters gheschildert, dan eenighe sekere afbeeldinghen der naturelicker dinghen: en noch berispen de menschen soodaenighe vervalschte Schilderyen niet, maer sy scheppen daer int tegendeel een groot vermaeck in, sonder eens daer op te letten of sulcks gheschieden kan, ofte niet. Dus ghebeurt het dat ons ghemoedt door de kranckheydt des oordeels verdonckert sijnde, niet en kan onderscheyden wat daer met de autoriteyt en rechte reden der bevalligheydt over een komt. Want die Schilderyen moghen*

* de conscrib. hist.

* apud Xenoph. lib. 3 Aponm.

* lib. IV. Archit. Cap. 2.

* Lib. VII. Cap. 5.

in gheenerley wijse voor goedt ghehouden worden; die de waerheydt onghelijck sijn: ende al hoe welse door de Konst soo wat opghetoyt worden, soo en machmen evenwel van de selvighe terstondt het beste ghevoelen niet hebben, het en sy men daer in een blijckelijck bewijs der uyt ghedruckter waerheydt kan ghevinden. Ghelijck wy nu ghesien hebben dat den Konstenaer de vryigheydt sijner fantasijen alsoo behoort te maetighen dat de selvighe noyt bevonden worden teghen de nature te strijden, soo moet oock den Lief-hebber deser Konsten een recht ende slecht werck het welck met de eenvoudigheydt der nature over een komt hoogher achten dan eenighe vreemde op ghesochte beelden uyt verscheyden lichaemen van bysondere ghedierten by een gheraept. *Daer sijn eenighe te Roomen,* seght *Plutarchus* *, *de welcke niet met allen vraeghen nae goede Schilderyen ende Statuen, maer worden allenthalven op de Monster-merckt ghevonden, alwaer sy begherighlick haere ooghen gheslaeghen houden op de ghene die ghebreeckelick sijn van beenen ofte armen, die dry ooghen ofte oock struys-voghels koppen hebben, en soo daer erghens eenighe andere yselicke afsichtighe mismaecktheydt te vinden is; ende al hoe wel sy in het eerste gheweldighe vreucht schijnen te nemen in het beschouwen van dese vermenghde Monster-dieren, soo worden sy de selvighe nochtans lichtelick moede, jae sy steken daer de walghe af, wanneer hun het ghesicht der selvighe menighmael voor komt.*

* de Curiositate.

13. Blijckt dan dat die ghene verde van de rechte waerheydt afwijcken, de welcke het nae dit ghemeyne ghevoelen daer voor houden dat de Schilders soo wel als de Poëten een onbepaelde vryigheyd hebben om te versieren en af te beelden al wat hun in het hoofdt schiet. Dese bedrieghen haer selven voornaemelick daer in dat sy niet en bemercken hoe het den Poëten selver niet toe ghelaeten is haere ghedichten met enckel leughen-werck te stofferen. Besiet doch eens wat bericht ons *Horatius* daer van ghegeven heeft in den aen-vangh sijnes Boecks van de Poetische Konst. Oock soo is het selvighe van *Lactantius* wonderlick wel aen ghemerckt gheweest, *Het is den mensche onbekent*, seght hy *, *wat maete de Poëtische vryigheydt behoort te houden, en hoe verde het gheoorloft is in het versieren voordt te vaeren: want het werck van een Poëte daer in meest bestaet dat hy de waerachtighe gheschiedenissen met eenen aerdighen knoey soo wat verdraeye, datse maer alleen den blooten schijn draeghen van versierselen. Die ghene daer en teghen de welcke het gheheele werck uyt haren poot suygen, mogen met meerder recht beuselachtige Leugenaers dan Poëten genaemt worden.* Overmids nu alhier niet te onpasse het ghewagh van de Konstenaers en Poeten te saementlick voor ghevallen is, soo en magh het niet verde ghesocht schijnen de Schilder-Konst met de *Poësije* een weynigh te verghelijcken; te meer, om dat

* Divin. institut. lib. 1. cap. 11.

yeder

yeder een bekent staet dat dese kracht der fantasije, van de welcke wy in dit teghenwoordighe Capittel ghehandelt hebben, den Konstenaeren met de Poeten ghemeyn is. Eens voor al dit aen merckende, dat wy onder den naem van Konstenaeren ende Schilders alle d'andere Kunsten van dien aerdt begrijpen,

CAP. IV.

De woorden des Roomschen Orateurs sijn aenmerckens waerdigh, *Alle goede Konsten*, seght hy *, *hebben een gemeyne verbindtenisse, ende sijn aen malcanderen als het waere vermaegh-schapt.* Dit selvighe heeft oock *Tertullianus* bevestight, *daer en is gheenerley Konst*, seght hy *, *die niet en sy de Moeder van een andere Konst, of ten minsten een bloedt-verwant.* Dewijle dan 't vervolgh deses wercks ons daer toe aenleydet, dat wy de waerheydt deser spreucken in d'onderlinghe ghemeynschap die daer is tusschen de *Poesije* ende de *Schilder-konst* souden aenwijsen, soo sullen wy wat naerder in sien waer in dese twee Konsten voor-naemelick over-een komen; 't voor-recht van alles nae haeren lust te moghen versieren voorby gaende, aen ghesien de raesende *Poeten* en wilde *Schilders* haer selven sulcks maer alleen toe schrijven. Doch soo is onder alle d'andere ghemeynschappen dit wel een van de voornaemste, dat soo wel de *Schilders* als de *Poeten* tot de liefde deser Konsten niet soo seer door een voor-bedochten raedt, als wel door ick en wete niet wat voor een voordt vaerende toe gheneyghtheyd haerer nature worden aen ghevoert, van de *Poeten* geeft den uytnemenden *Poete Ovidius* dit ghetuyghenis. *Daer is een sekere Goddelicke kracht in ons, ende wy worden gaende ghemaeckt*, seght hy *, *als ons de selvighe begint t'ontroeren. Dese voordt vaerenheydt heeft in sich 't saedt van eenen Goddelicken Geest.* Van de *Schilders* seght *Plinius* *, *Nicophanes had eenen voordt vaerenden Geest, soo dat weynighe hem daer in ghelijck sijn.* En wederom in de selvighe plaetse, *een sekere voordt-vaerenheydt sijnes ghemoedts*, *ende eene sekeren lust der Konste heeft Protogenes tot dese dinghen aen ghedreven.* Seer wel seght *Plinius* alhier dat hem eenen sekeren lust der Konste aen ghedreven heeft, want dit gaet immers altijdt vast dat die gene met meerder ghemack dese Konst oeffenen die sich daer toe uyt een vrye begeerte, of liever uyt een losse lust en heymelicke neygingh-tocht soo vaerdighlick begeven, dat sy nauwelicks de reden van dit verlanghen 't welck sy nae de Konst hebben selfs verstaen. En hier op hebben ongetwijffelt de *Peripatetische Philosophen* haere ooghen gheslaeghen, als sy

* pro Archia Poeta.
* de Idololatria.
* Fastor. lib. VI.
* Nat. hist. XXXV. 10.

sy staende hielden *dat niemant yet treffelicks verrichten kan, 't en sy dat hy daer eenen sonderlinghen lust toe hebbe* *. Soo moeten dan die ghene dewelcke nae dese Konst trachten in haer selven eenighe snelle geswinde beweginghen haeres verstandts ghewaer worden; sy moeten uyt der nature niet alleen scherp-sinnigh sijn in 't bedencken, maer oock overvloedigh in 't uyt-drucken ende in 't versieren. Soo en behoeft oock niemant alhier te dencken dat de eerste beginselen deser Konste uyt de Konst voordt komen, want het een gift der nature is datmen dese bequaemheydt in sich ghevoelt: dies staet het oock met onse saecken heel wel, dat dit eerste saedt door de Konst kan worden op ghequeeckt ende vermeerdert; want dat het ons door de Konst in ghestort soude worden, is t'eenemael onmoghelick. Wt dese aenmerckinghe is dat vraeghstuck ghesproten 't welck *Horatius* in sijne Poëtische Konst kortelick beantwoordt, *het wordt by velen ondersocht*, seght hy, *of de gedichten door de nature of door de Konst prijselick worden ghemaeckt: Ick houde het daer voor, dat den arbeydt sonder een rijcke springh-ader even soo weynigh voordeels bybrenght, als een redelick doch ongheschaeft verstandt. Dese twee dinghen spannen seer vriendelick te saemen, en het eene vereyscht altijdt de hulpe van 't andere*: Dit selvighe wordt noch uytdruckelicker van *Quintilianus* voor ghestelt ende beantwoordt, *Ick wete dat daer gevraeght wordt*, seght hy *, *of de Konst grooter baet van de nature of van de leeringe heeft te verwachten: 't Welck al hoewel het tot ons voornemen seer weynigh dient, aenghesien wy het daer voor houden dat een volmaeckt Konstenaer gheen van beyden derven kan, soo achten wy nochtans dat daer seer vele aen gheleghen is hoe men dit vraegh-stuck voorstelt. Want indien men het eene van het andere t'eenemael wil gaen af trecken, soo salmen bevinden dat de nature sonder de leeringhe vele vermagh, en dat in het teghendeel sonder het toedoen der nature gheen leeringhe ter wereldt helpen kan: wanneer men wederom in een middelbaer verstandt en wetenschap beyde de Konst en de nature te saemen voeght, soo schijnt het dat in soodaenighe de nature meest geldt: als daer en teghen dese middelmaetighe ofte oock uytmuytende verstanden tot de volmaecktheydt gheraecken; soo schijnt het dat in hun de Konst meer uyt gericht heeft dan de nature. d'Onvruchtbaere dorre aerde wordt weynigh gheholpen door den arbeydt des alder besten Bouwmans: uyt een vette Landouwe sal oock wat goedts opgroeyen, al hoewel niemant de handt daer aen slaet: maer in een vruchtbare grondt sal de goedtheydt des Ackers nerghens nae soo vele uyt richten, als wel de naerstigheydt des Bouw-Meesters. Ende indien Praxiteles ghepooght hadde een Beeldt uyt eenen Meulen-Steen te snijden, soo soude ick liever een goedt stuck van het rouwe Pariaensche Marmer hebben, dan soo een half ghemaeckte Beeldt: indien den Konstenaer daer en teghen het selvighe ten vollen hadde opgemaeckt,*

* Cicero Lib. IV. Tuscul. quæst.

* Lib. II. Cap. 19.

ghemaeckt, soo soude ick nochtans de waerdije des wercks sijnen handen liever toe schrijven, dan dat ick de selvighe in de kostelickheydt des Marmers soude gaen soecken. De nature magh met de materie worden vergheleken; even als de Konst met de leeringhe seer wel over een komt. d'Eene werckt; d'andere wordt ghewrocht. De Konst en vermagh sonder de Materie niet met allen; de materie heeft oock sonder de Konst haer eyghene waerdigheydt. Soo is dan de hooghste Konst te gaeder met de beste Materie alder meest te wenschen. Wy souden ons selven alhier met de woorden des deftighen Autheurs ghenoeghsaemlick voldaen houden, 't en waer saecke dat ons den selvighen Autheur voorder openinghe van een ander noodtwendigh punt hadde ghedaen. Want aenghesien in de wercken der Konstenaeren de ghevoeghelicke bevalligheydt der selvigher meest van allen aenmerckens waerdt is, soo ghebeurt het nochtans menighmael dat den eenen Konstenaer door het behulp der nature yet wat met een sonderlinghe bevalligheydt doen kan 't ghene den anderen heel quaelick voeght. *Want daer is in dit stuck een heymelicke ende onbeduydelicke reden;* seght *Quintilianus* *, *ende ghelijck het hoofdstuck der Konste daer in ontwyffelick bestaet, dat het ghevoeghelick schijne 't ghene wy doen, soo is't nochtans dat dese bevalligheydt, ghelijckse sonder de Konst niet en kan bestaen, soo en kanse oock door de Konst niet heel en d al voor gheschreven worden. In eenighe Konstenaers hebben de deuchden gantsch gheen aenghenaemheydt; in andere daer en teghen sijn de fouten selfs vermaeckelick. Wy hebben ghesien hoe Demetrius en Stratocles, de uytnemenste der Comœdianten, de aenschouwers door gantsch verscheyden deughden hebben weten te bekoren. Maer dit is in hun alder minst te verwonderen, dat den eenen op het alder bequaemste Goden, bedaerde Ionghelinghen, goede Huys-Vaders, Huys-Moeders, en Dienaers, als oock stemmighe oude Vrouwen wist te spelen; den anderen daer en teghen hadt meerder bequaemheydt om gemelicke Grijsaerts, doortrapte Slaeven, al-beschickende Pluymstrijckers, schaemteloose Hoerevooghden, en allerley personen wt te drucken die met een seker beroertheyt wierden vertoont: dit en was in hun soo vreemt niet, seghe ick, want sy waeren van een gantsch verscheyden nature; oock soo was Demetrius sijn stemme lieffelicker, des anderen daer en teghen doordringender. Soodaenighe eygenschappen staen ons in hun meer aen te mercken, die den eenen van den anderen niet en konde ontleenen. Het en voeghde niemant soo wel als Demetrius de handen wijds en sijds wt te spreyden, sijnen rock onder en tusschen 't slingher-slippen met eenen sacht-swellenden windt te spannen, de schouwplaetse met den weder-galm van een soet gheschreeuw te vervullen; want tot alle dese dinghen was hem sijne lijf-lenghte als oock de wonderlicke gestalte sijnes lichaems dienstigh. Stratocles daer en teghen wierdt dapper ghepresen van weghen de woelende rappigheydt sijnes lichaems, het intrecken sijnes necks, als oock het*

* Locum hunc invenias sub finem lib. xi.

het lacchen teghen den eysch der persone die hy droegh; want hier in placht hy sich mede tot vermaeck der menighte nu en dan te buyten te gaen, wel bewust sijnde dat hem sulcks niet quaelick en stondt: ende indien den anderen eenighe deser dinghen begost nae te aepen, 't en wilde evenwel van hem soo niet ghedaen sijn. 't Is dan behoorelick dat een yeder sich selven kenne; om niet alleenlick nae de ghemeyne gronden der Konste het werck aen te richten, maer oock nae de gheleghenheydt sijner nature. Soo en is het evenwel niet onmoghelick, dat yemant alle dinghen of ten minsten het meeste deel der selvigher met een schickelicke bevalligheydt soude uytvoeren. 't Blijckt dan dat men in dese gheleghenheydt niet terstondt voor quaedt mach keuren, 't ghene eenighsins verschilt van die dingen de welcke wy voor goet houden. *Daer en is mijnes dunckens,* seght *Cicero* *, *gheenerley nature, of men sal in de selvighe vele dinghen bemercken de welcke al hoewelse dapper van elckander verschillen, soo sijnse nochtans even prijswaerdigh. Daer is maer een giet konste, in welcke Myro, Polycletus, Lysippus de Kroone spanden; ende al hoe wel den eenen deser Konstenaeren den anderen seer onghelijck bevonden wierdt, soo en was daer evenwel gheen reden waerom yemant wenschen soude dat sy haer selven erghens in onghelijck souden sijn. Daer is maer eene Konst ende maniere van Schilderen, in welcke Zeuxis, Aglaophon, Apelles een verscheyden handelinghe volghden; ende nochtans en was daer onder dese groote Meesters niet eenen dien yet tot de Konst scheene te ontbreken.* Wat nu de bysondere nature der Kunstenaeren belanght, men siet doorgaens henen dat de levendighe kracht van dese fraeye verstanden niet en kan bedeckt blijven, sy wil altijdt hier of daer uyt bersten ende te voorschijne komen, dewijl yeder een d'inwendighe ghestalte sijnes ghemoedts in 't wercken vaerdighlick uyt druckt. Soo bevindt men dan dat de Konstenaers haeren arbeydt ontrent soodaenighe dinghen gheluckighlick hebben bestedet tot de welcke sy door een heymelicke toe-geneycht-heydt der nature wierden toe gheleydet. *Pausias* verlieft sijnde op *Glycera*, ghelijck wy in 't eerste Capittel deses Boecks verhaelt hebben, heeft een Schilderije nae ghelaeten die *Stephanoplocos*, dat is, kransvlechterssе genaemt wierdt, ende om dat hy 't selvighe werck met een sonderlinghe toegheneychtheydt tot dat Vrou-Mensch hadde ghemaeckt, soo gheviel het oock dat dit stuck niet te onrecht boven d'andere hoogh gheacht was. *Plin.* XXI. 2. Den Schilder *Androcydes* heeft eenen grooten naem ghekreghen door 't geestigh afmaelen der visschen die hy rondom *Scylla* maeckte; ende overmidts hy bekent was eenen grooten Visch-vraedt te sijn, soo heeft al de Wereldt doe ter tijdt gheoordeelt dat hem den lust dien hy tot Visch hadde niet min in 't Schilderen te passe ghekomen heeft als wel de Konst selver. *Plut. Sympos. lib.* 4. *quaest.* 2.

* Lib. III. de Oratore.

Ghelijck

Ghelijck *Parrhasius* in sijne gantsche maniere van leven ghenoeghsaem te kennen gaf dat hy tot overdaedighen pracht en onghehoorde wel-lusten gheneghen was, soo vondtmen oock in sijne wercken veeltijdts uytdruckelick bewijs van de verdorvene lust-tochten sijnes dertelen ghemoedts. 'tBlijckt by de vuyle Schilderije van welcke *Suetonius* gewagh maeckt in sijn 44. Capittel van 't leven van den Keyser *Tyberius*. Doch aenghesien yemant alhier lichtelick dencken magh dat hun dese gheluckighe voordt-vaerenheydt tot de Konst te ghelijck met de minne stuypen aenghekomen is, en dat sy door haere gulsigheydt ofte onkuyscheydt krachtigher tot de Konst aenghedreven wierden dan door een aengheboren Konst-liefde, soo is het dat wy in andere Konstenaers haere naturelicke toe gheneycheyat tot de eene of de andere bysondere maniere van wercken sullen voorstellen ; te meer, om dat wy in dese haere eyghenschappen een sekere kracht der nature konnen bespeuren die d'andere Konstenaers niet wel en konden nae volghen. Al hoewel *Callicles* door sijne Tafereel-Beeldekens die de groote van vier vingheren niet te buyten ginghen groote eere hadde ingheleydt, soo en konde hy nochtans de hooghstaetelickheydt van *Euphranor* niet bereycken. *Varro de Vitâ pop. Romani.* *Lysippus* heeft in alle sijne wercken een sekere biesaerdigheydt uyt ghedruckt, jae hy heeft de selvighe in d'alderminste dinghen waer ghenomen. *Plin.* xxxiv. 8. *Polycletus* hadt dese eyghenschap dat sijne Beelden altijdt op een Been stonden. *Plin.* xxxiv. 8. Apelles heeft een sonderlinghe bevalligheydt in de Konst betoont, *Plin.* xxxv. 10. *Dionysius* en heeft anders niet als menschen gheschildert, ende over sulcks wierdt hy door de banck *Anthropographus*, dat is, een Menschen Schilder ghenaemt. *Plin.* xxxv. 10. *Zeuxis* gingh alle d'andere Konstenaers verde te boven in 't Schilderen van Vrouwelicke Lichaemen. *Cicero* lib. II. *de Invent.* *Nicias van Athenen* heeft met een sonderlinge naerstigheyt Vrouwen uyt gedruckt. vier-voetighe ghedierten worden hem toe gheschreven. Doch heeft hy de honden alder best gheschildert: *Plin.* xxxv. 11. *Antimachus* ende *Athenodorus* hebben Doorluchtige Edele Ionck-Vrouwen ghemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Apellas* heeft aen-biddende Vrouwen gheschildert. *Plin.* xxxiv. 8. *Aristodemus* heeft Worstelaers gemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Euphranor* schijnt d'aensienelicke hooghwaerdigheyt als oock de rechte ken-teyckenen der ouder Helden alder eerst uyt ghedruckt te hebben. *Plin.* xxxv. 11. Staet ons hier by den wegh aen te mercken, dat dese Helden ofte Heroïsche personen doorgaens henen met het Vel van 't eene of 't andere wilde beest, by hun om gebracht, bekleedt waeren. leest *Schol. vet. in Apollonium Rhodium* *. *Statius Papinius* ghetuyght dat

* ad versum 324. lib. 1. Argonaut.

Tydeus

Tydeus by sijn Leeuwe-vel bekent wierdt, ghelijck *Polynices* met de huydt van een wildt Vercken omgordet was; siet *Statius* lib. I. *Thebaid.* *vers.* 397. Soo was mede het Leeuwe-Vel een van de voornaemste eyghenschappen daer men *Hercules* by kende, en hy word om dies wille in *Tertullianus* * niet onbequaemelick *Scytalosagittipelliger* gheheeten, niet alleen om de knodtse en de pijlen maer oock om 't Leeuwe-Vel 't welck hy droegh, *Hercules* wordt *in een Leeuwe-vel afghemaelt*, seght *Festus*, om de *ghedachtenisse van 't oude ghewaedt in ons te vernieuwen*. d'oude Helden plachten ooch baervoets gheschildert te worden: *schoenen, pantoffels, en slodsen*, seght *Philostratus* *, *sijn den draght van krancke ende bedaechde luyden. Oversulcks wordt Philoctetes, als wesende sieckelick en kreupel, in pantoffels gheschildert: Diogenes daer en teghen ende Crates, als oock Ajax ende Achilles sijn ongheschoent. Den eenen voet van Iason is gheschoent, den anderen bloot; overmidts een sijner schoenen in den Modder bleef steken, als hy over de Riviere Anauros meynde te waeden. &c.* Siet *Higynus fabula* 12. Het ontstaet mede uyt dit oude ghebruyck wanneer ons *Valer. Maximus* als een groot wonder verhaelt dat daer op *'t Capitolium* een ghemantelde ende ghepantoffelde statue van *Scipio Africanus* opgerecht was; *want hy sijn Beeldt in dat ghewaedt wilde ghemaeckt hebben, om dat hy soo placht te gaen*, seght *Valerius* Lib. III. Cap. 6. *Apollodorus*, *Androbulus*, *Asclepiodorus*, *Alevas* hebben Philosophen ghemaeckt; *Plin.* xxxiv. 8. Soo namen sy oock in dese Schilderye der Philosophen goede achtinghe dat yeder een door sijn bysondere eyghenschap van d'andere mocht worden onderscheyden: *In d'Areopagitische Scholen ende in 't Raedt-huys*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *wordt Speusippus gheschildert met eenen krommen hals, Aratus met sijnen neck nederwaerdts ghebogen, Zeno met een ghefronsselt voorhoofdt, Epicurus met een gladde ghespannen huydt, Diogenes met eenen dichten ruyghen baerdt, Socrates met blonde hayr, Aristoteles met eenen uyt-ghestreekten arm, Xenocrates schijnt sijn been een weynigh op te lichten, Heraclitus staet met ghesloten ooghen als krijtende, Democritus opent sijne lippen als of hy sich van 't lachen niet en konde onthouden, Chrysippus houdt sijne vinghers t'saemen ghedruckt om bequaemelick te tellen, Euclides schijnt sijne vinghers wijdt van malkander te sperren om de maete beter te nemen, de vinghers van Cleanthes sijn omknabbelt.* Niemant heeft *Calanis* in 't afbeelden der Paerden konnen vergheliicken. *Plin.* xxxiv. 8. *Serapion* heeft de stellagien der Schouw-speelders best van allen gheschildert, *Plin.* xxxv. 10. *Pyreicus*, alhoewel hy in 't stuck der Konste met d'alder beste Meesters wierdt vergheleken, soo heeft hy nochtans anders niet dan Barbiers-Winckels en Schoenmaeckers-Winckels gheschildert. *Plin.* xxxv. 10. *Calaces* heeft Tafereelen voor de

* de Pallio.

* in Epistola ad excalceatum adolescentulum.

* Lib. ix. Epist. 9.

de Comœdianten ghemaeckt, ende eenen grooten naem daer door verworven. *Plin.* xxxv 10. *Ludio* heeft ten tijden des Keysers *Augusti* eerst van allen in ghestelt de vermaeckelicke Schilderye der Muyren met Landt-huysen, Galeryen, Prieel-werck, gheheylighde Bosschen, Lust-wouden, Heuvelkens, Vijvers, Waterleydinghen, loopende Rivieren; oock soo plaght hy op de kant der selvigher soodanighe dinghen te schilderen, die 's Menschen hert tot sijn vermaeck aldaer wenschen mocht; als naemelick verscheyden soorten der ghener die ontrent de kant deser Rivieren wandelden, met Schuytkens voeren, ofte oock te landtwaerdt in nae haere pachthuysen ginghen met Ezels ende Karren: eenighe waeren besigh met visschen, met het voghel-vangen, met de wildt-jacht, met de wijn-pluckingh. Daer worden oock in sijne stucken seer heerelicke Hoeven vertoont, dewelcke nochtans eenen broeckachtighen toegangh hebben; soo en ontbreken daer oock die ghene niet dewelcke verbaesde Vroukens op haeren hals draeghende, scheenen te sullen struyckelen, met meer andere dierghelijcke kluchtighe drolligheden. Desen *Ludio* heeft mede den eersten gheweest die in de opene wandel-plaetsen Zee-Steden seer vermaeckelick ende nochtans onkostelick heeft gheschildert. *Plin.* xxxv. 10.

2. De *Poesij*, e ende de *Schilder-Konst* sijn oock daer in malkanderen gelijck datse haer selven alle beyde meest met d'Imitatie besigh houden. Wy sien 't daghelicks hoe niet alleen de *Poeten* maer oock de *Schilders* door eenen onderlinghen naer-yver ofte æmulatie de ghedaente der *Goden* met een stoute handt af-beelden, oock soo besteden sy haeren arbeydt om den mensche met t'saemen 't menschelick bedrijf uyt te drucken. Sy vertoonen de weelderighe vroolickheydt der bancketten, de arbeydtsaeme vermaeckelickheydt der jacht, de bloedighe grouwelickheydt der Veldt-slaeghen, den onvermijdelicken anghst van schipbreucke, de doodtverwighe deluwheydt der ghener die in den diepen nacht eenes duysteren Kerckers ghketent liggen, en wat sich yewaerds meer onsen ooghen aen-biedt. Van de *Poeten* alleen spreeckt *Hermogenes* in dese volghende woorden, *De Poesije*, seght hy *, *is een imitatie van allerley dingen, so is't oock dat hy voor een goedt Poete gehouden magh worden, die met een bequaem beleydt sijner woorden best van allen sprekende Orateuren, singhende Musicanten, als oock andere personen en dingen uyt-druckt.* Van de *Poeten* te gelijck met de *Schilders* seght *Philostratus* *, *Indien daer ergens yemant van de Schilderkonst niet vele wercks en maeckt, de selvige verongelijckt de waerheyt, hy verongelijckt mede die wijsheydt die den Poeten eyghen is; want dese twee houden sich met ghelijcken ernst besigh ontrent de ghedaente als oock ontrent de daeden der oude Helden.* Dio *Chrisostomus* heeft oock van beyde

* Lib. II. de Ideis, Cap. 10.

* in proœmio Iconum.

ut pictura poesis

F ae

* Orat. xii.

te ghelijck ghesproken, wanneer hy seght *, *De Schilders ende Beeldensnijders sijn in 't minste niet in het afbeelden der Goden van de Poeten afgheweken; niet alleen uyt vreese dat sy als overtreders de straffe souden onderworpen sijn; maer oock om dat hun de Poeten de kansse hadden af ghesien, en dat nu alreede in de gantsche Wereldt de ghedaente der Goden nae 't verdichtsel der Poeten bekent was ghemaeckt. Oversulcks hebben sy 't niet raedtsaem gheacht door een ontijdelicke vernieuwinghe haer selven den ghemeynen man op den hals te haelen; maer sy hebben liever in 't maecken haerer beelden de Poeten nae ghevolght; maer alleen hier en daer een weynigh van 't haere invoerende; ten eynde dat sy door 't ghesicht aen een groote menichte van arme aenschouwers souden vertellen, 't ghene de Poeten door het ghehoor openlick hadden voor ghestelt.* Al hoe wel wy nu alhier uyt dese woorden van *Philostratus* en *Dio Chrysostomus* de groote ghemeynschap die daer is tusschen de *Poeten* en tusschen de *Schilders* ghenoegh begrijpen konnen, soo heeft ons *Simonides* nochtans dit selvighe vry wat aerdigher te verstaen ghegheven, als hy naemelick ghetuycht *dat de Schilderye is een swijghende Poesye; de Poesye daer en teghen is een sprekende Schilderye.* Op welck segghen *Plutarchus* dese woorden toe past, *die dinghen*, seght hy *, *dewelcke de Schilder-Konst vertoont als offse teghenwoordighlick gedaen wierden, de selvighe stelt ons de spraeck-konst voor ooghen als offse langhe te vooren gheschiedt waeren, ende ghelijck de Schilders dat met verwen afbeelden, 't gene de Schrijvers met woorden uyt drucken, soo is 't dat sy maer alleen verschillen in de materie en maniere van imitatie; want sy hebben alle beyde 't selvige oogenmerck. Ende hy is den alder-besten Schrijver die sijne vertellinghen met een ziel-roerende kracht der wel sprekenheydt soo weetet te bekleeden, dat ons de gantsche gheleghenheydt der saecke als in een Tafereel wordt voor-ghedraeghen.*

* Bellone an pace clariores fuerunt Athenienses.

3. Noch soo wordt de *Schilder-Konst* seer wel met de *Poesye* daer in vergheleken, dat soo wel d'eene als d'andere met een dapper vermaeckelicke beweginghe in onse herten insluypen, alwaer sy ons verslaegen ghemoedt door d'aenlockelickheydt van een aenghenaeme verwonderingh soo gheweldigh beroeren ende ontstellen, dat wy 't ghene naegheboetst is voor 't waere aennemen. Ghelijck nu dit selvighe in allerley soorten van *Poeten* lichtelick bewaerheidet kan worden, soo wordt, nochtans het bewijs van dien noch alder duydlickste uyt de *Comœdie* en *Tragœdie-Schrijvers* ghenomen. *Want wat is doch de Comœdie anders*, seght eenen *, *als een af-beeldinghe des menschelicken levens?* van de *Tragœdie* heeft Gorgias mede seer wel ende bequaemelick getuyght *, *Datse niet anders en is als een sekere soorte van bedrogh, 't welck den bedriegher rechtvaerdigher maeckt als die ghene de welcke met soodaenighen bedrogh niet omgaen,*

* Comment. vet. in Horat. de Arte.

* apud Plutarchum de Poëtis aud.

gaen, oock soo wordt den bedroghen mensche wijser als hy die niet bedroghen en is. Van de lieffelicke aenlockinge der Schilderyen, en hoe wy ons selven door de bedrieghelickheydt der selvigher willens en wetens laeten vervoeren, souden alhier duysendt exempelen by ghebracht konnen worden; 't welck wy onnodigh achten; overmidts het ghenoegh bekent is, dat goede Schilderyen maer een enckel ooghenspoockfel sijn. Soo houdt dan *Philostratus* * oock op eenen seer goeden grondt staende *dat dit een ghenoeghelick ende onschandelick bedrogh is. Want aen die dinghen dewelcke niet en sijn sich soo te vergaepen, als offse waeren; ende van de selvighe soo gheleydet te worden, dat wy (sonder schaede nochtans) ons selven wijs maecken datse sijn; hoe en is het doch niet dienstigh tot verlustinghe onses ghemoedts, en vry van alderley opspraecke?* Wat nu de reden aengaet, waerom het ons naemelick vervroolickt door een valsche gelijckenisse der dinghen bedroghen te sijn, de selvighe wordt ons van *Diogenes Laertius* voor ghedragen, de *Syrenaïsche Philosophen houden staende,* seght hy *, *dat ons door 't bloote ghesichte ende ghehoor gheen ghenoeghte wordt toeghebracht; en daerom is het dat wy 't ghemaeckte gheween met een sonderlinghe lust aen hooren, daer wy nochtans in 't teghendeel van 't ongheveynsde ghekrijt ende ghehuyl eenen afkeer hebben.* Die voorder bericht in dit stuck begeert, moet het de pijne waerdt achten dat hy nae soecke 't ghene ons *Plutarchus* dies aengaende *Sympos. Probl.* V. 1. naer ghelaeten heeft.

* Philostr. junior in prooemio Iconum.

* Lib. 2. in Aristippo.

4. Aenghesien dan de *Schilderye* met t'saemen oock de *Poesye* door een aenghenaem doch voor-bemerckt bedrogh ons verstandt als het waere beguychelen, soo neyghense noch voorder door kracht deser bedrieghelickheydt de beweginghen onses ghemoedts herwaerts en derwaerdts nae haeren eyghenen lust. Van de *poeten* heeft *Horatius* * seer wel gesegt, *Dien Poete schijnt my over een ghespannen koorde te sullen wandelen, die mijn ghemoedt op nietighe occasien kan beanghstighen, vergrammen, wederom te vrede stellen, met alderhande verschrickinghen niet anders als een Toovenaer vervullen; die my nae sijnen wille, nu in de Thebaensche Stadt, en van daer t' Athenen op t'alder schielickste brenghen kan.* Van beyde spreeckt St. *Basilius*, *Welsprekende Schrijvers,* seght hy,* *en Schilders drucken menighmael uyt de manhaftighe Krijghs-daeden van uytnemende Helden; ende ghelijck d'eene met woorden doen, 't ghene d'andere met verwe te passe brenghen, soo is 't nochtans datse beyde vele menschen tot kloeckmoedicheydt opwecken.* Dit selvighe wordt nochtans krachtigher door de *Schilder-Konst* te weghe ghebracht. *Die dinghen,* seght *Nazarius* *, *worden nerghens nae soo vaerdighlick in ons ghemoedt in ghedruckt, dewelcke ons door d'oor worden inghestort, als de welcke wy door d'ooghe in-drincken.* Soo seght

* Lib. 2. Epist. 1.

* Homil. 40. mart.

* in Panegyrici.

* Lib. XII. oock *Polybius* *, *dat d'ooghen vele scherper ghetuyghen sijn, dan wel onse ooren*. Op welcke bedenckinghe *Quintilianus* dit besluyt schijnt ghemaeckt te hebben, *De Schilderye een stille-swijghende werck, ende altijdt den selvighen schijn houdende*, seght hy *, *dringht soo diep in de binnenste beweginghen onses ghemoedts, datse menighmael de kracht der wel sprekenheydt selver schijnt te boven te gaen*. Dit hebben wel eer die ghene de welcke Schip-breucke gheleden hadden recht ghevat, want sy plachten de Schilderye van haer droevigh ongheval om te draeghen, haer selven versekerende dat sy d'aenschouwers door 't af-ghebeelde ghesicht haeres lijdens vaerdiger tot mede-lijden souden beweghen, dan door d'alder welsprekenste bedel-konst. Oock soo plachten die ghene de welcke te recht ginghen over een groot leedt 't welck hun by d'een of d'ander ghescheidt was, de Schilderye haeres geleden ongelijcks in de Vierschaere te brengen, ten eynde dat den rechter eenen grouwel kreghe van soo een leelicke mis-handelingh. *Quintil.* VI. I. 't Is mede verwonderens ende aenmerckens waerdt dat St. *Basilius* de kracht der *Schilder-Konste* verde boven 't vermoghen sijner wel-sprekenheydt verheft, *Staet op nu* seght hy *, *O ghy doorluchtighe Schilders, die d'over-treffelicke daeden der Kampvechters af beeldet; verheerlickt nu door uwe Konst 't verminckte Beeldt des Opper-Heers; verlicht door de Coleuren uwer wijsheydt de vroome daeden des ghekroonden Kampioens, die ick al te duysterlick af gheschildert hebbe; ick gae mijnes weghs van u lieden over-wonnen sijnde in de Schilderye van de kloecke daeden des Martelaers; jae ick verheughe my selven daer in dat ick dus ben overwonnen. Want ick sie de handen ontrent het vier, ende den gantschen strijdt, met t'saemen den grooten Worstelaer in u beeldt vele netter ende bequaemer uyt ghedruckt*. Dese oprechtigheydt wordt oock in *Latinus Pacatus* gespeurt, want als hy 't eynde van dien bosen *Maximus* ten vollen hadde beschreven, soo roept hy nochtans alle de *Poeten* en *Schilders* tot hulpe, als of 't ghene by hem verhaelt was niet met allen te beduyden hadde, 't en waere dat sy daer de handt aen sloeghen. *Breng ht herwaerdts, brenght herwaerdts, O vroome Dichters*, seght hy *, *den gantschen arbeydt van uwe gheleerde nachten: ghy Konstenaers mede, verwerpt de ghewoonelicke beuselinghen der versufter fabulen, ende laet uwe vernuftighe handen dese dinghen liever afmaelen; laet de ghemeyne merckt-plaetsen als oock de Kercken met d'afbeeldinghe deser gheschiedenissen verciert worden; laet dese in 't yvoor ende in 't Marmer uytghedruckt worden; laetse in de Coleuren verlevendighen ende in 't Koper sich verroeren; laetse den prijs van d'edele ghesteenten daer inse ghesneden worden verhooghen; 't is dienstigh tot de behoudenisse der toe-komende eeuwen te bedencken dat sulcks wel oyt gebeurt is; ende indien yemant door een onwettelijcke hope aen-ghedreven wort*

on

Margin notes:
* Lib. XII.
* Lib. XI. Cap. 3.
* Homil. in Barlaam martyrem.
* Panegyr. Theod. Aug. dicto.

om yet quaedts te bestaen, *de selvighe magh de liefde van eenen onschuldighen handel ende wandel door d'ooghen in-drincken*, *als hy de ghedachtenissen onser eeuwe aenschouwet*. Seer wel gheeft *Pacatus* alhier te verstaen dat wy door 't aenschouwen soodaenigher Schilderyen *de liefde van eenen onschuldighen handel en wandel door d'ooghen in-drincken*; want het ontwijffelick waer is 't ghene *Seneca* * seght, dat *de vervaerelicke Schilderye van een droevighe uyt-komste der rechtvaerdigher straffe ons ghemoedt ontroert*. Ghelijck wy nu sien dat onse herten door een stuck, 't welck ons een rechtvaerdighe wraecke af-beeldet krachtighlick beroert worden, soo gheheurt het selvighe somwijlen oock door 't aenschouwen van andere Schilderyen. 't Blijckt in 't exempel des grooten *Alexanders*, die in sijnen Gheest dapper ontstelt is gheweest als hy te *Ephesen* in een tafereel den onschuldighen *Palamedes* door valsche listen veroordeelt ende vermoordt sach; want op die gheleghenheydt quam het hem in den sin, dat sijnen speel-ghenoot *Aristonicus* even juyst op de selvighe wijse was omghebracht. *Photius in excerptis ex Ptolomæi Hephæstionis Historiâ.* Den Oudtvader *Greg. Nyssenus* nae een wijdtloopigh en gantsch beweghelick verhael van *Isaacks* Offerhande, heeft dit daer en boven daer by gevoeght. *Ick hebbe menighmael*, seght hy *, *d'af-beeldinge deser geschiedenisse in een Schilderye met weenende ooghen aenschouwet*, *soo krachtighlick was de gantsche Historye door de Konst voor ooghen ghestelt*. Nae dat *Valerius Maximus* de vroomigheydt van *Pero* die haeren Stock-ouden Vader *Cimon* in de ghevanckenis met haere borst voedt'lterde verhaelt heeft, soo voeght hy noch dese woorden daer by *, *De ooghen der menschen blijven met een spraeckeloose verbaestheydt daer aen hanghen, als sy dese Schilderye beschouwen; want sy vernieuwen de gheleghenheydt der ouder gheschiedenisse door de verwonderingh van het teghenwoordighe Beeldt*, *achtende dat sich in dien stommen omtreck der leden levende lichaemen vertoonen*. De Schilderye van *Andromacha* wrocht soo krachtighlick op 't Manhaftighe Hert van *Porcia*, dat haere moedighe standtvastigheydt door 't aenschouwen deses Tafereels vermorwet sijnde in traenen uyt brack. Siet *Plutarchus* in *Bruto*.

Daer is wel eertijdts t'*Athenen*, seght den selvighen *Valerius Maximus* *, een weelderigh witten-broodts kindt gheweest, met naemen *Polemo*, de welcke niet alleen in de kittelinghe der wellusten sijn vermaeck nam, maer hy droegh selfs oock sijnen roem op de schande die hem dese sijne wulpscheydt toe bracht; desen als hy uyt een drinckghelagh, niet nae den onderganghe der Sonne, maer nae den opgangh t'Huys-waerdt gingh, sach de deure van den Philosophe *Xenocrates* open staen; soo is hy dan vol en sat, met welrieckende salven overgoten,

* Lib. 2. de Ira, Cap. 2.

* in oratione De Deitate Filii & Sp. sancti.

* Lib. V. cap. 4. exemplo ext. 1.

* Lib. VI. Cap. 9. ext. 1.

goten, 't hoofdt met kranſkens verciert, in een doorſchijnende ſachte kleedinghe in deſe Schole die vervult was met een groote menichte van gheleerde mannen inghetreden, ende niet te vreden ſijnde met ſoo eenen ſchandelicken ingangh, hy heeft ſich ſelven aldaer oock nedergheſtelt, ten eynde dat hy d'uytnemende wel-ſprekenheydt met t'ſaemen oock de tucht-leere deſes grooten Philoſophes door ſijn dronckdertele ghelaet te ſpot ſoude ſtellen. Waer over als daer een heymelick mompelen en morren der toehoorders ontſtondt, ſoo is 't dat *Xenocrates* ſijn weſen in het minſte niet verſet en heeft, maer hy heeft de verhandelingh der dingen van de welcke hy ſprekende was aen een ſijde gheſtelt, ende met een ſonderlinghe ſtandtvaſtigheydt van de manierelickheydt en maetigheydt beginnen te ſpreken; ſoo dat *Polemo* door de deftigheydt deser aenſpraecke op ſtaende voet bedwongen was te vernuchteren; dies heeft hy eerſt ſijne kranſkens van het hoofdt ghetrocken ende wech gheworpen; daer nae heeft hy de hand binnen ſijnen mantel ghehouden; jae hy heeft met der tijdt niet alleen de vroolickheydt ſijnes bancketterenden ghelaets afgheleyt, maer hy heeft eyndelick oock de gantſche weelde verſaeckt ende verlaeten, uyt eenen ſchandelicken ſlemper en demper een groot ende vermaert *Philoſophe* gheworden ſijnde 't Soude ghewiſſelick vry al wat vele ſchijnen te ſijn 't gene *Valerius* alhier ghetuycht dat *Polemo* de vrolickheydt ſijnes bancketterenden ghelaets afgheleydt heeft, 't en waer ſaecke dat ons *Nazianzenus* de wonderbaerlickheyd deſer veranderinge noch wat breeder hadde voor gheſtelt, betuyghende dat daer naemaels in ſijne Tronije ſoodaenighen ſtaetelickheydt heeft gheſchenen, dat een lichte-koye door 't bloote aenſchouwen ſijner Schilderye met een rechtvaerdighe ſchaemte haeres hoerachtighen levens gheraeckt is gheweeſt. Een onghebonden jonghelingh, ſeght *Nazianzenus* *, hadde een gheriefſelick meyſken t'ſijnent ontboden, maer als ſy nu ontrent 't portael des Huys ghekomen ſinde haere ooghen by ghevalle op de ſtaetighe Schilderye van *Polemo* ſloegh, ſoo is ſy daedelick te rugghe ghekeert, het Contrefeytſel deſes Philoſophes niet min duchtende als wel den Philoſophe ſelver. Als *Michael* den Sone van *Theophilus* t'ſaementlick met ſijn Moeder *Theodora* 't Opperſte ghebiedt in 't Ooſten voerde, ſoo iſt dat het gantſche *Bulgariſche* Landt door een verderſſelicke peſt-lucht ſoo ſeer verwoeſt wierdt, dat daer gheen hope van eenighe verlichtinghe ſcheen overigh te ſijn, vermidts de beſmettelickheyd der ſieckte ſelfs oock alle de Medicijn-Meeſters uyt het midden hadt wech gheruckt. *Den Bulgariſchen Vorſt Bogoris* vondt ſich overſulcks door de verſchrickelickheydt van dit on-overwinnelicke quaedt

* Carm. iamb. 18. quod eſt de virtute.

ſeo

ſoo dapper ontroert, dat het hem goedt docht ſijne Vaderlicke Goden, die hy nae 's Landts wijſe tot noch toe te vergeefſch gheſmeeckt hadde, te verlaeten, en ſich tot den Godt der *Chriſtenen* te keeren; ſijnen onderdaenen met eenen oock ghebiedende het ſelvighe op 't aller dem oedighſte te doen. d'Arme ghematteerde ingheſetene, ghelijckſe het redelicke verſoeck van haeren Vorſt ſonder eenigh teghen-ſpreken verwillighden, ſoo wierdenſe oock daedelick ghewaer dat den goedertieren Heer, dien ſy nae 't bevel haeres Landt-Vooghdts aenriepen, haere af-goden in 't ſpelen van den dooverick niet en ſlachte; maer dat hy dit groote ghemeyne verdriet ſonder eenigh uytſtel van haer Landt ghenaedighlick afweerde. Daer is noch yet anders tot de verſche gedachtenis van deſe Hemelſche weldaedt toeghevallen, 't welck den *Bulgariſchen Vorſt*, die nu alreede nae de *Chriſtelicke* Religie ghenoegh ſcheen te hellen, t'eenemael heeft omgheſet en van *'t Heydendom* tot het *Chriſtendom* over ghebracht. Want ghelijck ſijn hert dapper op de jacht gheſtelt was, ſoo placht hy ſich mede in 't heymelick en binnen 's Huys met het gheſicht van de gheſchilderde jacht-luſt te vermaecken. Daerom dan heeft hy eenen ſekeren Monick, ghenaemt *Methodius*, geboortigh van *Roomen*; die redelicken wel Schilderde, tot ſick ontboden; hem belaſtende dat hy 't nieuwe ghebouwde Princelicke Paleys met alderley aenmerckelicke Schilderyen rijckelick ſoude vercieren, ſonder hem nochtans 't eene of 't andere byſondere Argument voor te ſchrijven. De voorſienigheydt *Gods* heeft deſe gantſche ſaecke ontwijffelicken dus beſtiert, dat *Bogoris* de voorſeyden Monick aen gheen ſekere Materie heeft willen verbinden, te vrede ſijnde dat hy ſijn eyghen ſinnelickheydt in 't verkieſen van de ſtoffe ſoude volgen; indien hy ſlechts yet ſulcks af-maelde, 't welck d'aenſchouwers door den yſelicken ſchijn van een onverwachte grouwſaemheydt eenen ſchrick ſoude aenjaeghen. *Methodius* heeft den jonghſten dagh op deſe gheleghenheydt af-ghemaelt; wanneer naemelick onſe Zielen, haer oude af-ſtroopſel ofte uyt-ſchudtſel des Lichaems wederom aen nemende, een onverbrekelicke vreuchdt ofte een oneyndelicke pijne eeuwighlick ſullen beerven, *Bogoris* over ſulcks op d'aenmerckinghe en 't bloote verhael van de gheweldighe Heyrſchaeren der Heylighen Enghelen die de ſaelighe Zielen aen d'eene ſijde vergheſelſchappen ende vertrooſten, als oock van d'ontallicke menichte der booſer Geeſten die de verdoemde menſchen aen d'andere ſijde wech rucken ende pijnighen, heeft ſulcken krachtighen werckinghe deſer uytdruckelicker Schilderye inwendighlick ghevoelt, dat hy nae den rechtvaerdighen ſchrick van een langhduerighe ſpraeckelooſe dubbinge 't Hey-

denſche

densche by-gheloove met de sijne versaeckt hebbende het Christelicke gheloove door den doop heeft aen ghenomen. Siet *Cedrenus.*

5. Soo wel de *Schilder-Konst* als de *Poesije* betoonen haere kracht in doorluchtighe mannen; vergodende, indienmen de *Poeten* gheloof geven mach, of ten minsten vereeuwighende alle die ghene welcker Beelden sy den naekomelinghen aen tellen. Van de *Poesye* seght *Synesius* *, *'t is de Poesije van Gode ghegeven de vermaertheydt uyt te deylen.* Hier mede komt *Ovidius* over een, *Kleederen verslijten*, seght hy * *juweelen ende goudt verbreken; de Fame die ons de Poesije gheeft sal eeuwigh gheduyren.* En wederom seght den selv ghen Autheur *, *de memorie van de deughdt wordt door de Poesije verlenght, ende onsen nae-neven voor ghedraeghen. De Goden selver, indien men 't seghen mocht, worden door de Poesije ghemaeckt: soo dat dese groote Majesteyt den mondt der Singhers schijnt van doen te hebben.* Van de Schilder-Konst seght *Latinus Pacatus* *, *Den Konstenaeren is het tweede Lot nae de Dichters toe ghevallen dat sy mede een eeuwighe Fame souden schencken.* Dit heeft *Plinius* mede erkent, *'t is wonder in dese Konst*, seght hy *, *datse Edele Mannen noch Edelder maeckt.* Noch soo gaet *Ovidius* verder, als hy seght *, *Indien Apelles Venus niet en hadde gheschildert voor d'Inwoonders van het Eylandt Coos, sy soude als noch onder 't Zee-waeter ghedoken ligghen.* Den Keyser *Augustus* heeft in 't Roomsche Raedthuys een Tafereel van *Philochares* gheschildert in de Muere ghedruckt: de verwonderingh van dit stuck bestondt voornaemelick daer in, dat den jonghen Sone sijnen ouden Vader, 't onderscheydt der jaeren onvermindert, t'eenemael ghelijck was, *'t vermoghen deser Konste is dan onmetelick*, seght *Plinius* *, *al en gingh men niet voorder dan dese eenighe Schilderye; Want door het toe doen van Philochares worden Glaucio met sijnen Sone Aristippus soo vele eeuwen nae haere aflijvigheydt van de Roomsche Raedts-heeren met t'saemen oock 't ghemeyne volck noch daghelicks aenschouwet.*

* Epist. 49.
* Amorum Lib 1. Eleg 10.
* Lib. iv. de Ponto. Eleg. 8.
* in Panegyr.
* lib. xxxiv. Cap. 8.
* lib. 3. de Arte am.
* Lib. xxxv. Cap. 4.

6. Nu komen wy eyndelick tot het voornaemste 't welck ons bewoghen heeft dese verghelijckinghe der *Poesije* met de *Schilder-Konste* dus verde te vervolghen. *De Schilder-Konst*, seght den jonghen *Philostratus* *, *wordt bevonden met de Poesije nae vermaeghschapt te sijn; soo schijnense oock beyde een sekere fantasije ofte verbeeldens kracht ghemeyn te hebben. De Poeten brenghen de teghenwoordigheydt der Goden in haere wercken te passe, en al wat met grooten staet, deftigheydt, ende vermaeckelickheydt vermenght is. De Schilder-Konst maelt insghelijcks af op een Tafereel al 't ghene de Poeten konnen verhaelen.* Soo steunt dan de *Schilder-Konst* soo wel als de *Poesije* op een sekere kracht der fantasije die haer selven veel-

* in proœmio Iconum.

sijdts

tijdts yet nieuws placht t'onderwinden. De *Poëten* door den voordtvaerenden loop haerer fantasijen niet anders als door eenen Tuymelgheest ofte oock door een Prophetische raesernye ghedreven sijnde beschouwen met een verbaesde verwonderingh vrolijcke reyen van danssende Veldt-Godinnen, de broodt-droncken boefachtigheyt van de Bocks-voetighe *Satyrs*, allerley Wapentuygh, onbetoomde Paerden die met haere waeghens aen 't hollen gheraeckt sijn; somtijdts maelt hun de levende ghedaente der Goden in den kop, en 't afgrijselick ghekriel der onder-aerdtscher wraeck-Goddinnen schijnt hun 't slingher-slangigh hayr van haer eyghen hoofdt af te rucken ende in 't aenghesicht der bloedtdorstigher menschen te versmijten. Ende wanneer haer ghemoedt eenes gaende ghemaeckt is, soo en is het hun niet moghelick de hitte haerder beroerder sinnen langher te bedwinghen, maer sy worden door ick en wete niet wat voor een onwederstaenelicke kracht aengheport om haere swanghere herssenen al met den eersten t'ontlasten, en haeren vryen Gheest door vreemde om-weghen, door den eenen of den anderen dienstbaeren Godt, door verscheyden fabulachtighe grepen overvloedighlick uyt te storten. Als *Ovidius* den roeckeloosen jonghelingh, die sijnes Vaders vyerighen waeghen verlanght hadde te betreden, nae 't leven beschrijft, dunckt u dan niet dat hy selfs mede met *Phaëton* op den waeghen ghestapt sijnde het selvighe ghevaer van 't begin tot het eynde toe uyt ghestaen heeft? want het en hadde hem anders niet moghelick gheweest de minste schaduwe van soo een vreeselick verwerde noodts-praeme door 't verbeelden t'achter haelen, 't en waer saecke dat hy sich selven aldaer in maniere van spreken, ver-teghenwoordighet hadde om elcke bysondere gheleghenheydt des perijckels aen te mercken. Hy stelt sich de Paerden voor ooghen die duysendt en duysendt stappen, eer 't aen 't loopen komt, door haer onverduldigh treden ende stampen ydelick verquisten. Daer nae siet hy den verwaenden quant met een grootsighe trotsheydt 't hoofdt opsteken, tot dat hem den moedt allenghskens begint te sincken, als de gevleughelde beesten d'onmacht haeres nieuwen Meesters vernemende den gantschen waeghen nae vele hobbelens en tobbelens verbreken, ende den onervaeren Waghenaer door een anghstighe bangigheyt van boven neder af-storten. De Schilders worden insghelijcks door dese en dierghelijcke fantasijen meer niet anders ontroert, als of sy de gantsche gheleghenheydt deser dinghen voor haere ooghen aenschouwden; soo en konnen sy oock niet rusten voor ende al eer sy de diepsinnigheydt haerer verbeeldinghen nae haeren wensch ter deghe afteyckenen. Waer uyt het dan

blijckt dat dien Konſtenaer maer alleen duydelick ende uytdruckelick wercken kan, de welcke de dinghen die hy ter handt treckt als teghenwoordigh aenſchouwt. 't Welck meeſt van allen in de hertſ-tochten ofte in de inwendighe beweginghen onſes ghemoedts plaetſe heeft; *want overmidts de ſelvighe al te mets in de waerheydt beſtaen*, ſeght *Quintilianus* *, *ende al te mets in de imitatie; ſoo is't dat de waere beroeringhen naturelick uytberſten, maer 't onbreeckt hun aen de Konſt, dies moetenſe oock door de leeringhe ſoo wat ghefatſoeneert worden. De gheimiteerde beroeringhen daer en teghen, ghelijckſe de Konſt hebben, ſoo ontbreeckt het hun aen de nature; en daerom is dit alhier 't voornaemſte, dat men ſich recht wel bewoghen vinde om de verbeeldinghen niet anders te vatten, als of het waerachtighe dinghen waeren daer mede wy ons ſelven beſich houden.* Soo moeten dan deſe beroerten in alderley maniere uyt de waerheydt der dinghen ghetrocken worden; ende een rechtſinnigh Konſtenaer behoort liever te verſoecken al wat daer ergens te verſoecken is, dan dat hy de verbeeldingen ſijnes vruchtbaeren ghemoedts door een bedwonghen ende koele imitatie ſoude laeten verdwijnen. Dit heeft den Schow-Speler *Polus* eertijdts in een andere ghelegbenheydt ſeer wel waer ghenomen; want als hy te *Athenen* een *Tragœdie* van *Sophocles* ghemaeckt ſoude ſpelen, in de welcke hem de perſone van de bedroefde *Electra* opgheleyt was, ende dat hy over ſulcks in haeren ſchijn ſich vertoonende het gebeente van haeren broeder *Oreſtes*, dien ſy waende vermoordt te ſijn, met een bitter gheween moeſt bekermen; ſoo heeft hy een middel verſonnen om de ſchouw-plaetſe met een ongheveynſde rouw-klachte te vervullen; want hy heeft de doodtſ-beenderen van ſijn eyghen Sone, dien hy krachtighlick bemint hadde, wederom opgegraeven ende met ſich op de ſtellagie ghebracht, alwaer hy de ſelvighe beſchouwende den droevaerdt op 't alder natuerlickſte gheſpeelt heeft. *Agellius noctium Attic.* Lib. VII. Cap. 5. Staet de Konſtenaers maer alleen daer op te letten, dat ſy haer ſelven in dit ſtuck niet al te vele toe geven, met *Dionyſius Longynus* * wat onderſcheydt maeckende tuſſchen de verbeeldens kracht die de *Poeten* gaende maeckt, en d'andere die de Schilders te werck ſtelt. De Poetiſche fantaſije en heeft anders gheen ooghenmerck, als een *onſinnigheydt der verwonderinghe* te verwecken: de Konſtenaers daer en teghen ſijn maer alleen op de *uytdruckelickheydt* uyt. *Soo ſoecken 't oock de Poeten alſoo te maecken*, ſeght den ſelvighen Autheur *, *dat haere ghedichten fabelachtigh en de waerheydt onghelijck ſouden ſchijnen te ſijn; 't fraeyſte daer en teghen 't welck in de fantaſije der Schilders aen ghemerckt moet worden, beſtaet daer in, dat haere verbeeldinghen krachtigh ſijn en met de waerheydt over-een komen.* Aenghesien wy dan uyt het ghene tot

* Lib XI. Cap. 3.

* de ſublimi oratione, § 2.

* § 13.

noch

noch toe ghefeyt is ten vollen overtuyght fijn dat de fantafije de *Schilders* foo wel als de *Poeten* treffelicke verbeeldinghen voor draeght, foo en mach oock niemant daer aen twijffelen of 't ftaet hun beyde toe defe milde Beelden-voetfter in grooter waerde te houden, ten eynde dat de felvighe door een daghelickfche oeffeninghe vaft en feker ginghe, fonder in 't minfte te wanckelen of fich yet van 't ghene fy eens ghevat heeft te laeten ontvallen. Want *menighmael*, feght *Dio Chryfoftomus* *, *is het van noode dat daer in de ghedachten des Konftenaers het felvighe beeldt vele Iaren onverandert blijve, tot dat naemelick het werck voltrocken wordt.* Soo verftaen wy dan oock uyt het gene voor defen ghefeyt is de reden waerom *Dionyfius Longinus* * betuyght dat het voornaemfte eynde der fantafije in de *uytdruckelickheyt* ofte *duydelickheyt* beftaet: als oock dat de Konft door 't behulp der fantafije gheholpen fijnde ghemackelick van de menfchen fchijnt te verwerven het ghene fy hun afdringht, ende alhoewel fy de aenfchouwers haere wercken bynae gheweldt aen doet, dat fy evenwel nochtans niet en fchijnen wech gheruckt te worden maer liever ghewilllighlick te volghen. 't En is niet moghelick dat het anders foude ghefchieden; want ghelijck d'oprechte Konftenaers tot het werck worden aen ghedreven door een krachtighe verbeeldinghe der dinghen die fy als teghenwoordigh aenfchouwen, foo vindtmen altijdt in haere wercken een klaer afdruckfel van defe verbeelde teghenwoordigheydt, daer vertoont fich felven allenthalven eenen levendighen Gheeft die fich in de herten der befchouwers foo vaerdighlick uyt-ftort dat fy in 't befchouwen der Konfte den felvighen inval defer tegenwoordigheydt gewaer worden die den werck-meefter in 't wercken ghevoelde. Wy hebben ghefien wat vrucht de fantafije den Konftenaeren toebrenght, volght dat wy een weynigh daerop letten dat de felvighe fantafije oock den ghenen hooghnodigh is die de konftighe wercken der grooter Meefters met een oprecht verghenoeghen eenes ghefonden oordeels foecken te befchouwen.

* orat. xii.

* § 13.

CAP. V.

NIemandt heeft oyt de wonderbaere wercken defer Konften behoorelicker wijfe befchouwt, dan die fich felven by tijdts daer toe placht te bereyden en 't overfchot fijnes ledighen tijdts tot defe oeffeninghe te gewennen door 't behulp van een onbekommerde ftilligheyt der eenfaemer vertreck-plaetfen. *Ledigheydt is doorgaens henen vergefelfchapt met een gantfch finnelicke curieufe eydt.* feght den jonghen *Plinius* *.

* Lib. ix. Epift. 32.

Den ouden *Plinius* inſgelijcks, ſprekende van de vermaerde ſtucken der ouder Konſtenaeren, *Alle menſchen worden door 't menighvuldighe bedrijf haerer laſtigher bedieninghen vermoeyt en ter ſijden af geleydt van 't beſchouwen*
*lib. xxxvi. nat. hiſt. Cap. 5. *ſoodaenigher dinghen*, ſeght hy *, *want deſe verwonderingh vereyſcht ledicheyd ende een onghemoeyde ſtilligheydt.* Blijckt dan dat de rechte Konſt-minne haer ſelven niet en kan onthouden in een ghemoedt 't welck met de ſorghvuldigheydt van daghelickſchen noodt-druft beſlet ende belemmert is. De reden hier van behoeft niet verde geſocht te worden, dewijl het blijckelick is dat onſe fantaſije ofte verbeeldens kracht, die in dit werck ſeer vele vermagh, door een ſorghledighe ende onverhinderde eenſaemheydt dapper op geſcherpt ende verweckt wordt. Want aenghesien het een oprecht Lief-hebber toe-ſtaet de levendighe verbeeldinghen van allerley naturelicke dinghen in ſijn ghemoedt op te legghen, ten eynde dat hy de ſelvighe te ſijner tijdt met de wercken der Konſtenaeren mocht verghelijcken; ſoo is 't klaer dat men ſulcks niet en kan te weghe brenghen ſonder het toe-doen van een ſtercke imaginatie, en dat de imaginatie gantſch en gaer krachteloos weſen ſal ſoo langhe als wy alle daegh van den morghen tot den avond het loopen en draeven van de woelende menichte onder-hevigh blijven: overſulcks plachten oock vele treffelicke Konſt-lievende mannen haeren ledigen tijdt ſomwijlen door te brenghen met het oeffenen ende verrijcken
*in Ariſtot. de Memoria & reminiſcentia. haerer fantaſije. *De fantaſije*, ſeght *Michael Epheſius* *, *is in ons gemoedt gheſtelt als een Regiſter ofte aenwijſer van 't gunt wy oyt met onſe ooghen geſien ofte met ons verſtandt begrepen hebben.* Daerom houdt oock *Apollonius Tyaneus* ſtaende, dat *daer een ſonderlinghe verbeeldens kracht vereyſcht worde in die ghene de welcke de wercken der Schilder-Konſte recht wel meynen te be-*
*apud Philoſtr. de vita Apollonii Lib. II. Cap. 10. vide quoque Platonem lib. 2. de Legib. *ſichtighen. Want het onmoghelick is*, ſeght hy *, *dat yemant een bequaem oordeel ſtrijcken ſal van een gheſchildert Paerdt ofte Stier, tenſy dat hem ſijn gemoedt een waere verbeeldinghe der nae-gheboetſter dinghen vaerdighlick voordraeghe.* Alhoewel nu deſe reden ons volkomen berecht gheeft van 't voordeel 't welck d'eenſaemheydt der heymelicker vertreck-plaetſen den Lief-hebberen toebrenght: ſoo biedt ſich alhier noch een andere niet min bondighe reden aen, die ons het ſelvighe afvoordert. Want ghelijck een goedt Medicijn ſijne ooghen niet alleen gheſlaegen houdt op de ſienelicke ende openbaere ghebreken, maer hy moet inſgelijcks oock met een gaeuwe opmerckinghe nae-ſpeuren wat daer ergens inwendighlick verſwackt ende ontſtelt is, ghemerckt de krancke ſelver haere quaelen menighmael ſoecken te bewimpelen; even alſoo wordt het in een oprecht Lief-hebber vereyſcht dat hy ſich ſelven ghewenne de wercken der Konſtenaeren met een dieper inſicht in ſijn eenigheydt

te

te beſchouwen. t'overmaetigh loſ-tuyten der gonſtigher, en 't bitter laecken der miſgonſtigher omſtanders verbreken de kracht onſes gheſonden oordeels door een ontijdighe en gantſch verkeerde ſchaemte. Yeder een kan by ſich ſelven alleen bequamer oordeelen, dan in 't midden van ſulcken onbeſinden gheſchreeuw: weynighe hebben die vrymoedicheydt dat ſy 't over-een ſtemmende raeſ-kallen van ſoo vele onbeſcheydene krijters ſouden weder-ſpreken: ſy miſtrouwen haer eyghen verſtandt, achtende dat het in hun een onmanierelicke vermetelheydt ſoude weſen yet anders te ghevoelen: alhoewel men veeltijdts bevindt dat den meeſten hoop de ſlechtſte wercken in de grootſte achtinghe houdt, dat pluymſtrijckers ſelfs oock prijſen wat hun in 't minſte niet aenſtaet, dat eyndelick de vinnighe quaedtwilligheydt der benijders d'alder beſte wercken verkeerdelick miſprijſt. *Quintil.* X. 1.

2. Overſulcks plachten oock die ghene dewelcke haer ſelven met eenen ongheveynſden luſt tot deſe beſchouwinghe begeven, ſomtijdts eenighe verbeeldinghen by der handt te nemen, om de ſelvighe veelderley wijſe te keren en te wenden, even als een eenig ſtuck waſch door 't endeloos hervormen honderdt en honderdt verſcheyden gheſtalten aenneemt. Doch voornaemelick ſoecken ſy haere fantaſije te verrijcken met de volmaeckſte Beelden van een volkomene ende onberiſpelicke ſchoonheydt. 't Gaet vaſt en ſeker dat d'alder beſte Meeſters die hare Konſt in Koper, Yvoor, Marmer, ofte oock in verſcheydene Verwen oeffenen, uyt de naturelicke dinghen ſelver eenighe grondtleeringhen trecken om haere imitatie nae 't voorſchrift der ſelvigher te richten, om niet alleen den gantſchen omtreck der voor-gheſtelder lichaemen recht wel te treffen, maer oock om 't licht ende de ſchaeduwen, de verhooginghen ende verdiepingen nae 't leven uyt te drucken. Sy arbeyden uyt vele byſondere lichaemen de voornaemſte eyghenſchappen der oprechter ſchoonigheydt uyt te picken, ten eynde dat ſy de ſelvighe in een beeldt te paſſe brenghende niet ſoo ſeer en ſouden ſchijnen by de Nature onderweſen te ſijn, als wel met de Nature ſelver in den ſtrijdt te treden, of liever haer een wet te ſtellen. Deſen arbeydt ſoude t' eenemael onnoodigh ſijn, indien men in 't eene of 't andere menſchelick lichaem ſulcken recht-ſchaepen ſchoonheydt konde ghevinden, dat een ſinnelick naeuwkeurigh oordeeler daer niet met allen op wiſt te ſegghen; maer nu is het heel anders met deſe ſaecke gheleghen; want al hoe wel den gantſchen roem van een onweder-ſprekelicke volkomenheydt in de natuerelicke maetvoeghelickheydt van alle de leden beſtaet, de ver-

menginghe nochtans van Vader ende Moeder die malkanderen menighmael soo wel in haere naturen als in haere ghedaenten gantsch onghelijck sijn, midtsgaeders oock de gheboort-plaetse van yeder een, 't voedtsel 't welck hy in sijne kindtscheydt gheniet, de lucht daer hy by leeft, en andere dierghelijcke dinghen meer, verminderen menighmael de bequaeme nettigheydt van een goede naturelicke ghestalte. Aenghemerckt dan dat de Konstenaers selver nimmermeer daer toe verstonden dat sy 't rechte voorbeeldt der volmaeckter schoonheyd in een bysonder lic[h]aem souden gaen soecken, soo is het mede blijckelick dat d'oprechte Lief-hebbers haer selven niet en behooren [t]e verghenoegen met de bysondere schoonheydt van dese of gene, maer dat het hun voorder toestaet haere ooghen gheduyrighlick op verscheyden aerdighe maecksels der Nature gheslaeghen te houden; ende al hoewel den mensche, als wesende 't hooghste meester-stuck der Goddelicker scheppinghe, de meeste opmerckinghe verdient, een op echt Lief-hebber niet te min neemt selfs oock in Leeuwen, [P]aerden, [H]onden, Paerden, Slanghen, end alderley andere ghedierten de volmaecktheydt haerder schoonheydt op 't naeuwste waer. *Daer is in alderley soorten der schepselen, seght Epictetus *, in Ossen naemelick, in Honden, in Byen, in Paerden yet wat 't welck in hun uytmuytet.* Hy beschouwt insghelijcks het ruy[m]ne uytspansel des Hemels heerelick verciert met het silver-straelighe licht der Maene, en rijckelick over-goten met een groote menichte van flonckerende ghesternten. Hy bemerckt mede met eenen sonderlinghen aendacht hoe de groote lampe des Hemels uyt de Zee 's morghens opstijght en 't flickerende water met een twijffelachtigh bevende licht verguldt; hoe de glimmende fackel van dese heldere ooghe des werelds ontrent den middagh-stont verkleynt sijnde met eenen oock de schaduwe aller dinghen verkort; hoe de daelende Son den gantschen Aerd-bodem allenghskens met een schemeraechtigh licht en voordts met een dicke duysternisse over treckt; hoe d[e]n prael der staetigher Tooren-Saelen in 't verschiet van verde verflauwt, en hoe 't gheberghte hoogher op in een nevelachtighe blaeuwigheyt verdwijnt. Hy besichtight met een sin-wackere noestigheyt al 'tgene sich den menschen hier op d'aerde en [d]'o[nt]rent de aerde aenbiet. De da[m]pe veel-[v]erwige waeter-wolcken, vo[o]r-nae[m]elick als ons dien vond[e]rbaeren boge daer in vertooght word; de on[be]gancke[li]cke hooghte der geberghten; de vervaerelicke steyl[h]eyt der afbreukigher steen-klippen; 't koele over-welfsel van een dicht be[p]lant ghebo[om]te, welckers bevende Loof in ettelicke plae[t]sen meer of min doorstraelt wesende, schijnt met een schitter-rijck spelen de licht de sommer-

* Arriani Epictet. Lib. II. Cap. 2.

sommerachtighe gras-groente te vervreughden; de sachtelick swellende Heuvelkens; vlacke Velden; lustbaere Beemden; Hoven bekleet met haer Somersche Tapijt-ghewaedt; springh-aders die uyt een harde Rotse ghemackelick uyt-bordelen; soet-ruysschende Beeksken die met een aenghenaeme suysel ngh onsen slaep-lust soo ghewel-dighlick niet en konnen verwecken, of sy houden onse ooghen noch veel krachtigher open met de suyvere klaerheyt haerder silver-stroomen; Stadts-vestinghen om end om ghekroont met den Cingel-trans van Hemel-dreyghende Tinnen, Gaelderyen die ontrent haer uyterste eynde vernghende, niet alleenlick haere breedde, maer oock de tusschen-ruymte van de ververrende Pilaeren allenghskens verliesen, lustighe wel-ghebouwde Hoeven, leeghe berockte Dorp-huyskens, en al wat daer erghens te sien of te vinden is, 't Menigh-vuldighe bedrijf der menschen die haeren ernst in de bysondere wercken haeres beroeps verscheydenlick aenwenden wordt oock by den Konst-lievenden Ondersoecker opmerckens waerdt gheacht. Ontmoet hy erghens eenen werck-saelighen Ackerman die het steegh-traeghelick ploeghende Ossen jock aen drijft: siet hy eenen sorghledighen Schaepherder in het midden sijner Oyen en weelderighe Lammeren op eenen stock leenen: slaet hy sijne oogen op eenen bekrosen Smit die 't gloeyende sparckelende ijser op 't aenbeeldt haemert: speurt hy eenighe Maetroosen, die in klaer of smuyckende in kalm of bijsende weder 't zeyl gaen, Visschers, Voghelaers, die haer selven in een loopbaene om strijdt oeffenen, brood-droncken Kermis-gasten, de menigte der ghener die versaemelt sijn om eenen Landts-dagh te houden, Krijghs-lyden die 't platte Landt afloopen en dicht bewoonde Steden verwoesten, 't komt hem al te passe om sijne fantasije met de levendighe verbeeldinghen soodaenigher dinghen te verrijcken, dies en hout hy sich selven oock met het bloote ghesicht deser dinghen niet te vreden, maer hy ghewent sijn werckende hoofdt daer toe dat het t'eeniger tijdt de gantsche gheleghenheydt der selvigher van vooren tot achteren ordentelick soude weten op te haelen. De verbeeldinghe van een Stadt die op 't alder schielickste by den Vyandt overrompelt ofte oock stormenderhandt in ghenomen wordt, brenght hem in den sin al wat daer in veroverde volckrijcke steden placht om te gaen. Gantsche Bemden van ghewaepende Krijghs-knechten loopen herwaerdt en derwaerdt met vlieghende Vaendels sonder eenigh onderscheydt ghewijdde en onghewijdde plaetsen met een vreeselick ghebaer aenrantsende, waer over de verslaeghene Inwoonders den moet heel en d'al verlooren gheven, verwachtende anders niet dan d'alder

slimste

slimste misshandelingh en d'uyterste wraeke van eenen vijand die sich niet en ontsiet het heylighdom selver t'ontheylighen, 't kraeken onder tusschen der huysen die om verde ghesmeten worden, 'tghekletter des gheweers, 't ghedommel der Trommelen en Trompetten, 't gheroep onstaende uyt de verscheydene stemmen der ghener die vervaeren ende vervaert worden ghemaeckt, 't juychen der ghener die d'overhand hebben, 't krijten der ghener die haer selven overheert vinden, 't gheheyl der Vrouwen en Kinderen, een gheluyd opghemaeckt sijnde uyt so vele ende verscheydene gheruchten, vermeerdert haere banghigheyt; en noch schijnt het verdrietsaem ghekerm der Moeders, welcker teere Kinders van haere borsten afgheruckt en wechgevoert werden, 't voorghemelde gheluyd t'eenemael te verdooven. De gantsche ghedaente des beschreyelicken onghevals is menighvuldigh, onseker, grouwsaem, afgrijselick, menighten van eensaeme verlaetene bedruckte Vrouwen loopen somtijds den eenen somtijds den anderen nae, maeckende groot misbaer, met de handen in 't hayr en met een bitter verwijt haere verslaeghene Mans, Broeders, ende Sonen scherpelick afvraeghende wat sy daer mede voor hebben dat sy haere Wijfs, Susters, ende Moeders so schandelick in den nood verlaeten, d'overwinners bewijsen haer selven allenthalven door onbetaemelicke verfoeyelicke lusten overwonnen te sijn, jeder een achtende dat het hem al gheoorloft is waer hy slechts eenen lust toe heeft, en niemandt onder hun allen denckende dat hem iet ongheoorloft soude sijn. Geen aensienelickheydt der rijper, gheen meedooghentheydt der jongher jaeren vermoghen soo veel in haer ongheregheldt ghemoed, dat sy niet en souden voort 't moorden schoffieren, en nae 't schoffieren moorden. Broeders en Susters, eer sy noch den troost van de laetste ombelsingh ter deghe ghenieten, worden van malkander haestighlick afghesonderdt. Die ghene de welcke noch bequaem sijn om wapenen te voeren, moeten 't met haeren hals bekoopen. Stock-oude grijsaerds die nu wel wenschten een ghetijdighe dood vroegher ontmoet te hebben, bejaerde Vrouwen die de brandende lusten haerer onkuyscher Vyanden niet meer en konnen blusschen, worden smaedelick verschopt ende verstooten tot enckel vermaek des moedwillighlick dertelmoedighen overwinners, 't meeste ghewoel wordtmen ontrent de jonghe houbare maeghden ghewaer, wanneer de selvighe by nae aen stucken gheruckt worden door 'tgeweld der ghener diese in heymelicke plaetsen met gheweld soeken wech te sleypen; so en is daer ook gheen eynde van 't ghevecht, tot dat sy hun van andere die stercker sijn weder om worden ontschaeckt, Eenighe, niet vele wercks maeckende van 't ge-

ne

ne voor de hand is trachten met dreyghen ende pijnigen d' eyghenaers te dwinghen om 't ghene sy vermoeden verholen te sijn aen den dagh te brenghen; sy door-snuffelen allerley donckere hollen met bernende torssen in de hand, om de ledighe Huysen daer mede aen brand te steken als alle den roof uytghedraghen is. Dus wordt dan het prachtige ghebou der hoogher Saelen die wel eer met goude Taepisserijen en schoone Schilderijen ghetast waren tot eenen asch-hoop ghemaeckt, ja 't beste deel der Stad met hare Inwoonders wordt door 't vallen van Kercken en torens verplettert ende bedeckt. De straeten krielen overal met ontallicke menighten van gheknevelde en t' saemen ghekoppelde ghevanghens, den-welcken al hoewel 't wringhen der handen en 't borst-kloppen benomen is, haer demoedigh wesen niet te min mitsgaders oock de spraeckeloose erkentenis haeres onghevals souden 't herte des onverbiddelicker Krijghs-knechten maghtigh sijn te vermorwen, 't en waer saecke dat de Roof-gierigheyt haere herten t'eenemael had versteenight ende verstockt. 't Ontstaet mede uyt de selvighe ghierigheyd dat de straeten overal bestrooyt sijn met verscheyden packen en bondels van dinghen al hoewel niet onkostelick, nochtans verworpen ende veracht als sich by den wegh yet kostelickers aenbood. Ghewaepende, onghewapende, Jonghers, Paerden, Vrouwen, Mans, Harnas, Huysraed, Vyanden, Burgers, 't is al vermenght sonder eenich onderscheyd. Voorbedachten raedt vermagh hier niet met allen in dese gelegentheyd; 't rouckeloose gheval heeft het gantsche bestier. Den droevighen schijn van 't on-ontworstelbaer dwangh-beschick breeckt ende versadight evenwel den grimmighen moed eenigher vyanden dewijl andere vermoeyt sijnde van 't moorden, plunderen, brand-stichten haer selven neder setten, met een stuyrsch ghesicht loerende of hun d' een of d' ander door een onbesinde vreese in den mond quaem gheloopen. Maer 't grootste deel der rampsaelighen inghesetenen vinden sich int midden van vier en swaerd met sulcken ongevoelligheydt geslaegen, dat sy 't ghenaeckende verdriet met opene oogen niet en sien, noch 't moord-gheschrey met opene ooren in 't minste niet beseffen; 't en schiet hun niet eens in den sin haere bysondere swarigheden t' overweghen daer 't ghemeyne sulcken last lydt; soo verwachten sy dan dat hun den bloed-dorstighen vyand in haere eyghene Huysen soude komen bespringhen, daer sy haeren beswaerden Gheest in 't midden van d' aller dierbaerste verlustinghen haeres levens wenschen uyt te braecken. Andere, die kloeckmoed gher sijn, soecken de dapperheyd haeres manhaftigen ghemoeds door wanhope op te scherpen, ja sy en schroomen sich niet den vyand met het ontblooten ende aenbieden

den haerer strote te beroepen, ofte hem met een doodvaerdighe raeserije selver te keer te gaen, bereyd sijnde 't onprofijtelick overschot haeres levens ontrent de soetvoerende wraecke des overheerden Vaderlands te besteden. Eenighe wederom de welcke 't lijfgevaer meynen t' ontslippen, ruysschen blindelingh in haer eyghen verderf. Sommige, die den strijd ghaerne souden vernieuwen, worden door 't gheweld van de vluchtighe menighte teghen haeren danck weeghgevoert. Waer over sy den moed nu t' eenemael verloren gheven, ende verlaeten haere beminde wooninghen daer in sy gheboren ende opghevoet sijn; sy versaecken haere Huysen en Hoven met een hertwroeghende quellinghe menighmael stille staende, en d' aenghenaeme plaetsen wederom en wederom beschouwende, so dat het schijnt dat sy de magt niet en souden hebben eenen eenigen stap verder te gaen 'ten waer de vrese van de kele afgesnedē te worden hun te verstaen gaf dat het yeder een vry staet ende gheoorlooft is sijn eyghen lijf te berghen, als den ghemeynen staet met een onverhaelicke schade onder de voet versmeten is. Als dan beghinnen sy eerst nae een goed hene komen om te sien, verkiesende eenen heymelicken sluyp-wegh en d' onsekere verstroyde menighte soo vele als 't hun moghelijk is vermijdende. 't En geld niet; sy moeten doch malkanderen in de stad-poorten wederom bejeghenen, die opghestopt sijn niet alleen met een groot ghetal der gener dewelcke in ende ontrent de enghte ghemarst sijn, maer ook met een grooter menighte der ghener die nae vele vechtens en loopens in 't ghedrangh ter nederghestort ende met voeten vertreden sijn. Halfdoode met de doode vermenght ligghende worden in 't bloed versmoort. Menschen en Paerden, ghewonde en onghewonde, swaerden en spiessen, bondels mede van kostelicke dinghen maecken alle maer eenen hoop. De naevluchtighe insghelijcks letten daer niet eens op of het mede Burghers en bloed-verwanten sijn die hun in den wegh ligghen, sy vertrappense alle sonder eenigh onderscheyd, haer selven dies nood sijnde over de doode lichaemen haerer vleeschelicke Broeders en Susters eenen weg on-eerbiedighlick uytpickende. Buyten de Poorten vertoont sich wederom een ellendighe treurmoedige Schaere, derghener die de felle Moordenaers handen ontsnapt sijn; 't lust hun dan eerst te weenen als sy haer selven buyten scheuts vinden; haere beanghste siele, die van te vooren met droefheyd verkropt was, begint den aessem soo wat te scheppen; 't jammerlick gesicht haerer vrienden en maeghen, die uyt alle haer welvaeren ghejaeght sijnde van welghestelde lieden Bedelaers en Landloopers worden, ontlaet haere ooghen door een onderlinghe medelijden. Sy laeten sich evenwel

voorstaen

voorstaen dat d' eendrachtighe stemmen der mede-klaghers gheen onliefelick gheluyd maecken, wenschende sulcken verlichtinghe haeres beswaerden ghemoeds langher te ghenieten. Doch al te vergheefsch. Want daer ontdeckt sich eerst-ganghs in d' opene velden een ander derelick schou-spel. De vinnige verbolgentheyt des overwinners komt hun hier oock aen boort, niet lijdende dat sich de vluchtighe ergens souden t'samen rotten. 't Vervolgen, 't wonden, 't vangen, 't moorden der ghevanghenen als andere meer te vanghen sijn, beghint hier op een nieu. Allerhande Wapenen-tuygh, doode lichamen, afghekapte armen en beenen vervullen 't bloedighe veld, indien het onder en tusschen ghebeurt dat de verjaeghde 't kleyne ghetal der vervolghers aenghemerkt hebbende door een moedighe schaemte, niet langher konnen ghehenghen, dat sulcken menighte van soo weynighe als een kudde Schapen souden worden voortgedreven, soo is 't dat daer een kort-stondigh dapper ghevecht tusschen de vervolghers ende vervolghde omgaet, tot dat de vervolghde sich van alle kanten besprongen ende benaut vinden, door den toeloop van andere die binnen de stad niet meer te doen vindende buyten de stad werck soecken. Dit doet hun 't koude sweet afloopen, dit maeckt dat hun 't herte 't eenegaer ontsinckt, haere gantsche hope bestaet in een spoedighe vlucht, dies loopen sy met eenen aessem sonder omsien nae eensame onbeganckelicke plaetsen, sy schouwen 't ghesellschap, uyt vreese dat sy met andere verghesellschapt sijnde den Vyand wederom achter de hielen souden ghekrijghen.

3. Het is dan blijckelick hoe grooten arbeyd d' oprechte liefhebbers aenwenden ontrent het oeffenen ende voorbereyden haerer fantasije, wanneer sy naemelick de volmaeckte verbeeldinghen aller dinghen door een nau-puntighe imaginatie in haere eyghene herssenen afschilderen. Dies ghebeurt het oock menigh werven dat die gene dewelcke d' uytghelesen wercken van groote Meesters nae een behoorlicke voorbereydinghe in de hand nemen, bequamer daer van plaghten te oordelen dan d' allerbeste Kunstenaer, wiens oordeel door de liefde die hy sijne eygene wercken toedraegt veeltijds benevelt is, behalven dat hem 't heymelicke misnoeghen 't welck hy in de wercken van andere Meesters neemt, menighmael in sijn oordeel verswackt. Wat 't ghemeyne volck belanght, een seker Schilder in *Plutarchus* * segt seer wel, dat *rouwe ende ongheoeffende beschouwers der Konste den ghenen ghelijck sijn die een groote menighte t' saementlick begroeten ende besichtighen, even als d' ervaerne Konst-lievers in 't teghendeel den ghenen ghelijck sijn die d' eene voor en d' andere nae begroeten ende besichtighen, d' Eerste naemelick, die*

* in initio libelli de Genio Socratis.

die't werck sonder eenighe sinnelickheyd aenschouwen, verghenoeghen haer selven met een grof begrijp der Konste : d' Andere daerenteghen, die elck bysondere deel des wercks, met een ryp oordeel siften, mercken al wat daer in wel of qualick gestelt is. Over sulcks, *als dat gehoor het welcke maer alleen 't geluyd onderscheydet*, seght *Epictetus* *, *met recht een ghemeyn ghehoor ghenaemt wordt ; soo is 't ghehoor het welcke de toonen onderscheydt nu niet meer een ghemeyn, maer liever een wel ghëoeffent ende konst-gheleerd ghehoor.* Dit selvige staet ons oock in de gelegentheyt van 't gesicht aen te merken. *Alhoewel ieder een nae de ghemeyne ghewoonte onses ghesichts eenen Wyngaerd ende een paerd aenschouwt, het is den Land-man evenwel beter bekent of dien Wyngaerd vruchtbaer is of niet; so sal eenen Ros tuyscher insgelijks lichtelick weten te segghen of het een moedigh ofte droomachtigh Paerd is* ; seght *Clemens Alexandrinus Stromat.* I. *Aller menschen ghesicht en is niet begaeft met de selvighe oordeelens kracht* ; seght *Plutarchus* *, *'t eene ghesicht is meer volmaeckt door de Nature en beter geoeffent door de konst als het ander om het gene schoon is te onderkennen. Hier uyt ontstaet het dat de Schilders met een vaerdighe gauwigheyd van de ghedaenten ende ghestaltenissen der dingen weten te oordeelen. Als een onwetend mensche, eenen rechten Idioot, volmondelick bekende dat hy de Venus die Zeuxis gheschildert hadde niet schoon en vond; Neemt mijne ogen, seyde Nicomachus, en sy sal u een Goddinne schijnen te sijn.* Daer is dan eenen sekeren slag van oogen diemen met *Ælianus* * *konstighe of Konst-gheleerden ooghen* mag noemen. So en is het oock niet genoegh dat wy ooghen in ons hoofd hebben als andere menschen, maer het is voorder van noode dat wy sulcke oogen sochten te bekomen die nae de maniere van sprekenby *Cicero* * gebruyckt *eruditi oculi*, dat is, *geleerde ooghen* verdienden te worden ghenaemt.

* Arriani Epict. Lib. III. Cap. 6.

* apud Stobæum ser. de Venere & amore.

* var. hist. Lib. XIV. Cap. 47.

* Parad. 5.

4. Indien ieman evenwel sijne ooghen in dese beschouwinghe noch niet ghenoegh nae den eysch der saecke gheoeffent schijnt te hebben, nochtans behooren wy hem daerom 't ghesicht der Konste niet t'ontsegghen; ghemerkt het in het minste niet en strijdt dat ieman een sonderlingh vermaeck soude scheppen in de lustbaere gheestigheyt deser aerdigheden, alhoewel hy de reden sijnes vermaecks niet en kan voorstellen, *d'Vytnemenheyd ende bevalligheydt die in allerley wercken ghepresen wordt*, seght *Dionysius Halicarnassensis* *, *is een veel treffelicker ende wonderbaerlicker saecke dan datse met woorden uytghedruckt kan worden. D'onverstandighe konnense so wel sien ende bemercken als de verstandighe ; en nochtans valt het d'aller welsprekenste swaer ghenoech de reden daer van te gheven. Indien daer dan erghens ieman gevonden wordt de welcke verwacht, datmen hem met woorden soude gaen onderwijsen, waer in dese kracht der prijselicker wercken ghelegben is, de selvighe magh met eenen oock de reden van andere groote ende gansch*

* In Lysia.

gansch diepe saecken afvorderen: Als naemelick, wat het is het welck men in schoone lichaemen bevalligheyt noemt; watmen in het draeyen en wenden der stemme voor harmonieus keurt; waer in de ghevoeghelickheyd en maete aller dinghen bestaet: Want wy begrijpen alle dese dinghen door ick en wete niet wat ghevoelen, en niet door 't behulp van woorden-konst. Quintilianus heeft dit alles in korter woorden vervat, *De gheleerden,* seght hy *, *beseffen de reden der konste; d'ongeleerde, het vermaeck.* Wy bevinden het daeghelicks dat d'ervaerene end' onervaerene een moedighlick aennemen het gene soet en lieffelijk is; het bondighe wordt een-stemmighlick van beyde ghepresen; het ghene sijn volle kracht heeft, plaght so wel den eenen als den anderen op te wecken; isser daer en teghen iet in het gansche werck te vinden het welck eenighe hardigheyt heeft, isser iet het welcke met een overmaetighe onghevoeghelickheyd ontciert of met een ghebreckelicke lammigheyd ontsenuwet is, het wordt eendraghtighlick van beyde uytghevonden ende versoeyt. *Het is gantsch wonderlick,* segt *Cicero**, *hoe weynig de geleerde en de ongeleerde verschillen in het oordelen, daerse nochtans dapper vele verschillen in het wercken.* So seght hy wederom in de selvighe plaetse. *Daer is een heymelick ghevoelen in de menschen, door het welcke sy sonder eenighe konst of reden in elcke konst en reden besluyt oordeelen wat daer in wel of quaelick ghestelt is; so doen sy het selvighe mede in Schilderijen, stock-beelden, en andere wercken tot welcker begrijp sy nerghens nae de meeste bequaemheyd van de Nature hebben ontfanghen.* Lib. IX. Cap. 4. Lib. III. de Oratore.

5. So houden wy dan staende datmen allerley onervaerene sonder eenigh onderscheyd van het beschouwen deser Konsten niet terstond behoort uyt te sluyten; ghemerckt daer onder 't ghetal der selvigher vele worden ghevonden die de Konst met een behoorelicke verwonderinghe bejeghenen, al ist schoon saeke dat sy daer van so volkomen oordeel niet en konnen strijken als andere die haere sinnen eenen langhen tijd daer toe geoeffent hebben. Wat het eerste belanght; *'t Staet ieder een vrij,* seght *Symachus* *, *de deughden van andere aen te mercken. Soo worden wy gewaer dat d'onbedreven menigte die sich op dese Konsten in 't minste niet en verstond den Iupiter Olympius van Phidias, het vers-kalf van Myron, de Canephorae van Polycletus eertijds met groote verwonderingh beschouwet heeft. Aengaende het verstand, dat streckt sich verder uyt. En d'aller beste dinghen souden maer alleen by weynighe worden gheacht, indien d'aller gheringhste selver gheen ghevoelen hadden van het ghene achtbaer is.* So segt den selvigen auteur in een ander plaetse*, *De Faem van grote Mannen sal haere behoorelicke ruchtbaerheydt noodelick derven moeten, indien sy haer selven met mindere ghetuygen benevens d'andere niet en wil verghenoeghen.* 't is aenmerckens waerd wat *Dionysius Halicarnass.* seght by sijn eyghen onder- Lib. I. Epist. 23. Lib. VIII. Epist. 22.

 vindingh

vindingh gheleert te hebben. *My dunckt* seght hy *, *dat ick in de schoutplaetsen die met een groote menighte van ongheleerde en onsoete menschen vervult waren geleert hebbe datter in ons een naturelicke toegeneyghteyd gevonden wordt door de welcke wy den lieffelicken galm, van een maetvoegelick lied sonder eenighe moeyte onder-scheyden; overmids ick daer sach dat een treffelick en wijd-beroemd Harpen-slaegher van de menichte uytgheklopt wierd als hy sijn ghesangh door het slaen van een verkeerde snaere verdorven hadde; een Pijper insghelijks, die nae den eysch der konste met sijn instrument wel ghenoech wist om te gaen, was op den selvighen kam ghesehoren, als hy sijn ghesangh by ghevalle quaelick opghehéven ofte ook met het drucken sijnes monds een doof geluyt ghemaeckt hebbende de wetten der Konste te buyten gingh. Wilt ghy weten wat daer van is? geeft dan een van dese Idioten het instrument in de hand, verghe hem dat hy verbetere het ghene in den konstenaer misluydende schijnt te sijn, en hy sal moeten bekennen, dat hem sulks ondoenelick is. Waerom doch? om dat dit in de Konst bestaet, die weynighe deelachtich sijn ghemaeckt; het andere daerenteghen in een sekere beweghinghe die de nature niemant geweygert heeft.* Wat het tweede betreft; *Anacharsis* verwondert sich niet te onrechte hoe het te werck gingh dat de Konstenaers die in *Griecke-land* om prijs streden van die ghene de welcke gheen Konstenaers waeren plaghten gheoordeelt te werden. Siet *Diogenes Laërtius*, Lib. I. want alhoewel hy sulcks voornaemelick van de *Griecksche* baerspelen verstond, het magh nochtans op dese Konsten ook wel worden toeghepast; ghemerckt daer in de selvighe doorgaens henen yet wat te vinden is, het welk de Konstenaers maer alleen begrijpen. *Mechopanes vertoonde in sijne wercken een sekere naerstigheyt die de Konstenaers maer alleen verstonden*, seght *Plinius* Lib. XXXV. Cap. 11. *Een stock-beeld nae behooren recht wel te maecken*, seght *Epictetus* *, *wiens werck dunckt u dat te wesen? het is het werck eenes Beeldhouwers, Maer wat ghevoelt ghy doch van het beschouwen deses wercks, vereyscht het gheen konst dat men 't werk met verstand aenmercke? het vereyscht konst.* *Hermoghenes* dringht mede daer op aen; *een bequaem oordeel te konnen vellen*, segt hy *, *over de wercken van andere Meesters offe naemelick met een behoorelicke nettigheyt ghewrocht sijn ofte niet, offe insghelijks nae d'oude of nae de nieuwe konste swijmen, kan niet lichtelijk uytgevonden worden, het en sy dat men eenighe kennisse heeft van sodaenighe dinghen.* Den jonghen *Plinius* spreeckt noch uytdruckelicker; *hy moet nood-wendiglick een konstenaer wesen*, seght hy *, *die van een Schilder, Beeld-snijder, ofte ook van een giet-Konstenaer recht wel meynt te oordeelen.* Staet ons onder en tusschen in dese woorden aen te mercké dat *Plinius* en andere oude autheuren den naem konstenaer niet alleen den genen toeschrijven die de hand selver aen 't werk slaen, maer dat sy onder dien naem ook sodaenighe

de Compositione nom.

Arriani E. Epict. Lib. II. Cap. 24.

*Lib. I. de Formis orat.

*Lib. I. epist. 10.

danige Konstlievende mannen vervatten die met een seldsame en wel-gheoeffende verbeeldens kracht d'uytnemende wercken van groote Meesters beschouwen, en met een onbedrieghelicke gauwigheyd den gheest die in dese wercken speelt uyt haere maniere van doen vaerdig-lick onderscheyden. *Tot het beproeven eener Schilderije*, seght *Cicero* *, *worden oock die ghene de welcke niet wercken en konnen toe-gheroepen, als sy slechts eenighe kloeckheyd in 't oordeelen schijnen te hebben.* En wederom in een andere plaetse*; *indien ick sprekende van een Kamer-speler, staende hielt dat hy sijn beroep niet wel en kan beandtwoorden sonder de Dans-konste gheleert te hebben als oock hoe hy sich in allerley gheleghenheyd ghevoeghelick draeghen moet, 't en soude daer uyt niet volghen dat ick sulks segghende my selven voor een Schou-speler uytgheve, maer het is genoegh dat men my niet en achte een dwaes oordeeler van eenes anderen mans konst te sijn.* *Plutarchus* * verheft den grooten en goeden *Aratus* van weghen sijn diepgheleerd oordeel in 't ghene de Schilder-konst aengaet. So wordt oock *Vindex*, een Romeyn van gantsch treffelicken Adel, hooghlick daer over gheroemt dat hy sich soo wel op de Konst verstond. Siet *Statius Papinius Lib. IV Sylvarum, in Hercule epitrapezio.*

* de optimo gen. orat.

* de oratore.

* in Arato.

6. Men vindt ook hedens-daegs vele edele groot-moghende Heeren en wijse staets-lieden die haer selven nu en dan nae het exempel van *Aratus* en *Vindex* van het gewight haerer daeghelickscher bekommernissen ende land-sorghen ontlallasten, ten eynde dat sy haere afghesloofde sinnen door een getijdige verpoosinge vergadert hebbende hare voorige betrachtingen, met eenen verschen moed daedvaerdiglick moghten hervatten. Het is ghenoech bekent in hoe grooten achtinge sy dese konsten houden, en wat verborghene schatten van vermaeckelickheyd en verghenoeghen sy daer in gevinden; so dat sy selfs oock de aller minste omstandigheden deser konsten met sulcken besigen ende onvermoeyden ernst menighmael overweghen, dat men uyt haeren gansch noestighen onversaetelicken yver lichtelick afmeten kan, dat sulcke groote verstanden gheen meerder of waerdigher verlustinghe erkennen. *Hy schijnt sijne vryheyd mijnes oordeels te derven, die sijn werck niet al te mets en staeckt; so bestaet oock de waere vrucht onses onbekommerden ledighen tijds, niet so seer in het spannen als in het ontspannen onses ghemoeds*, segt *Cicero* *. *Ondertusschen gaet dit altijd vast*, segt *Quintilianus*, * *dat d' aentreckelicke lieffelickheyd deser Konsten die verstanden voornaemelick verquickt de welcke haer selven met den dagelickschen arbeyd van rechts-handeling uyt gemergelt vinden.* De volgende woorden van den jonghen *Plinius* sijn aenmerckens waerd; *gelijck het de velden niet en verergert*, segt hy *, *dat-*

* Lib. II, de Oratore.

* Lib. X. Cap. I.

lib. vii. Epist. 9.

datmense nu met het eene, en dan wederom met het andere saed besaeyt; soo wordt ons verstand somtijd door d'eene, somtijd door d'andere bedenckinghe vernieuwet. Cciero is wat wijdlopigher in een andere ghelijckenisse; *Even als die gene*, segt hy *, *dewelcke haer selven tot eenen gheduyrighen daeghelickschen arbeyd hebben ghewent, wanneer hun t'eenweder van 't werck afgescheyden houdt, sich tot het spelen met den bal, met pickelen, met teerlinghen plaghten te begheven, ofte oock eenigh ander nieu tijd-verdrijf te versinnen; soo plaghten oock die ghene de welcke om d'onbilligheyd van ghevaerelicke tijden te vermijden, ofte oock om haer selven eenen Heylighen dagh te maecken, 's ghemeyne Lands-dienst voor een wijle opschorten, sich heel end' al met de poësije, met de Land-meterye, met de singh Konste besich te houden ofte oock een andere nieuwe betrachtinghe tot haer eyghene vermaeck uyt te vinden.*

* Lib. iii de Oratore.

7. Dat nu de levendige verstanden van veele treffelicke aensienelicke Mannen sich door de soetigheyd deser beschouwinghe allermeest verruckt vinden, verdient gheen groote verwonderingh; aenghesien *de schoonheydt*, nae 't segghen van *Epictetus* *, *selfs oock eenen steen maghtigh is te beweghen.* *Aristoteles* ghevraeght sijnde waerom 't gene schoon is bemint wordt, *dit u eenes blinden Mans vraeghe*, antwoorde hy, Siet *Diogenes Laertius* Lib. V. In *Aristotele*. Als oock *Stobæus serm. De laude pulchritudinis. De schoonheyd des lichaems*, seght *Cicero* *, *beweeght onse ooghen door een bequaeme t' saemenschickinghe der leden; hy vermaeckt ons daer mede voornemelick, dat alle de ghedeelten door een aenghenaeme lieffelickheyd met malkanderen over-een komen.* Ghelijck het dan gheen wonder en is dat wy eenen sonderlinghen lust scheppen inde schoonheyd der naturelicker lichaemen, soo is het veel min verwonderens waerd dat ons de Konstige naeboetsinge deser schoonheyd noch al beter behaeght dan de natuerelicke schoonheyd selver; niet alleen om dat wy daer in bemercken hoe gheluckighlick de Konst met de nature strijd, maer ook om dat ons ghemoed sich eenmael door dese beschouwinghe vervrolickt vindende sijne blijschap niet langer en kan binnen houden, het ontspringt van vreugd, het juycht, het beroemt sich door een heymelicke gunste die het den Konstenaer toedraeght even als of het sodaenighen werck selver uyt sijnen eyghenen boesem hadde voord-ghebracht. *Den Konstenaer die met Kooper ende met Iser worstelende de nature door de Konst betemt, gheeft de Konst-lievers ghenoegsaem bericht door wat middel 't Koper onsen wille onderhevigh wordt gemaeckt.* Seght *Basilius* *. *d' Ooghen der ghener die 't behendighe werck van een aerdigh stock-Beeld besichtighen, blijven eenen langhen tijd ghehecht aen 't ghene hun eerst voorquam; ende als sy naederhand 't ghesicht van 't eene deel op 't andere beghinnen te slaen, sy verliesen haer selven, niet wetende wat hun best waere*

* Arriani Epictetus Lib. iii, Cap. 23. vide quoque Isocratem in Helenæ laudat.

* Lib. i. de officiis.

* Basil. Se. Episcopus Orat. XIV.

Waere eerst en meest te beschouwen segt *Himerius* *, *Wanneer ons gesicht eenighe fraeye Schilderijen, Statuen, ofte oock eenige andere gheestige hand-werken ontmoetende*, seght *Dionysius Halicarnass.* *, *de soetigheyt en schoonheyd die daer in te vinden is ghewaer word, het houdt sich dan volkomelick vergenoeght sonder iet meer te begheeren.* Ghemerckt dat ons dan in de treffelicke wercken van groote Meesters de schoonheyd der dinghen selver nerghens nae so krachtighlick beweeght, als de voorspoedighe stoutigheyd der Konste, so ghebeurt het oock menighmael dat de levende ghelijckenisse van leelicke ende afsichtighe dinghen niet min vermaeckelick bevonden wordt als de gelijckenisse van d'aller schoonste lichamen. *Wy aenschouwen de Schilderije van een Haegdisse, van een Simme, van Thersites tronie met lust ende verwonderingh*, seght *Plutarchus* *, *meer om de ghelijckenisse die wy daer in sien dan om de schoonheyd. Want alhoewel men het ghene in sijn eyghen nature leelick is niet en kan schoon maecken, d'imitatie van schoone of leelicke dinghen werd nochtans sonder eenigh onderscheyd gepresen.* Leest den selvighen autheur *Sympos.* Lib. V. quæst. 1. waer hy de gantsche gheleghenheyd deser saecke wijd-loopighlick verhandelt.

Apud Photium.

* de Comp. nominum.

de Poetis aud.

8. Konst-haeters en andere Idioten behoeven sich oversulcks niet eens meer te verwonderen wat kloecke en scherp-sinnighe verstanden daer mede voor hebben dat sy de konstighe wercken van groote Meesters met sulcken tijd quistigen aendacht besichtigen. *Wy vinden ons selven niet lichtelick met goene dinghen versaetight*, seght *Symmachus* * *so plagt oock het ghene vermaeckelick is onse begheerte meest te verwecken als het ons gemoed ten naesten by schijnt te vervullen.* Hoovaerdighlick neus-wijse en koppighe menschen, die met een smaedighe verwonderingh het ghene hun niet aen en staet vaerdighlick veroordeelen ende verwerpen, behoeven sich insgelijks daer mede niet te quellen dat maghtige schatrijcke liefhebbers weynigh daer nae schijnen te vraeghen wat het hun kost, als sy slechts haeren lust moghen boeten; gemerckt dese dinghen gheacht behooren te worden nae het verghenoeghen de Konst-kenners daer in scheppen. Hy moet een dieper insicht in dese dingen hebben, die daer wel van meynt te oordeelen. Een Konst-gheleerd oogh kan maer alleen bespeuren wat daer in te vinden is. *Ick achte dat wy dese dinghen behooren aen te sien*, seght *Cicero* *, sprekende van den ongeloofelicke prijs die eertijds op de Konst-stucken gheset was, *nae datse worden ghewaerdeert in het oordeel der ghener die eenen sonderlinghen treck tot de Konste hebben* Het en is ook so heel vreemd niet dat het dese wackere verstanden hoogh-noodigh hebben gheacht den prijs te verhooghen; het magh mach wel wesen, segghe ick, dat sy de Konst nae het exempel van *Apelles* willens en wetens hebben soecken te verdieren; ghemerckt die dingen maer alleen by vele menschen in groote achtinge

Lib. v. Epist. 16.

Lib. iv. in Verrem.

worden ghehouden, de welcke van weghen haere dierte quaelick te bekomen sijn. Ghelijk die dinghen veel tijds ongheacht sijn, de welcke wy te huys ende in onse vermoghen hebben; soo gheviel het oock dat *Protogenes* eertijds in sijn eyghen Vader-land als een man van kleyner waerde verschoven lagh, tot dat hem *Apelles* door een gansch loffelicke listigheyd in de kennisse brogt. Want als desen goedaerdighen Konstenaer in het eyland *Rhodus* gelandet wesende, *Protogenes* nae den prijs sijner wercken ghev: aeght hadde, so bevond hy dat *Protogenes* een seer ghering gheld voor sijn werck eyschte; het welck *Apelles* dapper verdroten heeft; dies hy oock op *Protogenes* versocht, dat hy hem sijne wercken om vijftig talenten wilde verkoopen; uytgevende, dat hy koop-luyden ghenoech wist te vinden de hem die selvige voor de sijne souden afkoopen. Dese geschiedenisse heeft d'Inwoonders van *Rhodus* haere ooghen gheopent, om niet alleen haeren Konstenaer beter te verstaen, maer oock om te verhinderen dat sijne Schilderijen niet en souden vervoert worden; alhoewel *Apelles* van sijn voornemen in het minste niet ghesint en was te wijcken, tot dat sy den prijs dien hy daer voor gheboden hadde verbeterden, leest Plin. Lib. xxxv. Cap. 10.

9. So en valt daer dan op die ghene niet met allen te segghen, de welcke haer geld liever aen een eerelick ende onschaedelick vermaeck hanghen, dan dat sy haere vaederlicke aengheerfde goederen met braffen ende swelghen, met dobbelen en tuysschen lichtvaerdighlick souden door brengen. *Plutarchus** verhaelt ons dat *Marcellus*, een wijdberoemd Veld-heer, de eerste gheweest is die de *Roomsche* Stad tot de kennisse der *Grieckscher* aerdigheden aengheleyd heeft, ende als hem eenighe daer over bestonden te berispen, hy en stoorde sich aen haere woorden in het minste niet, achtende dese sijne daed boven alle andere groote daeden prijs-waerdigh te sijn: *Vele betuyghen* seght *Suetonius* *, *dat Iulius Cæsar allerley edele gesteenten, tafereelen, beelden, mid gaeders oock vele andere dinghen nae d'oude konst ghesneden, seer moedighlick heeft opgekocht.* Wy souden ons selven eenen oneyndelicken arbeyd op den hals laeden, indien wy bestonden alle de Keysers, Koninghen, als oock vele andere vermaerde Vorsten ende Republijcken op te rekenen, die dese Konsten met groot gheldt hebben betaelt; dies laeten wy het nu hier by blijven, den Leser onder en tusschen tot het neghenste Capittel onses tweeden Boecks uytstellende; want daer hebben wy dies aengaende eenighe weynighe exempelen aengheroert. Immer blijft dit altijd vast, *dat ieder een*, nae het segghen van *Virgilius* *, *door een bysondere ghenoeghte verruckt wordt.* Over sulcks begaen oock die ghene eenen groven mis slagh de welcke 't vermaeck van andere menschen soecken

* in Marcell.

* in Iulio, Cap. 47

* Ecloga. 2.

ſoecken te verbinden aen d'een of d'andere verluſtinghe daer ſy door een heymelicke toegeneygtheyt haerer nature ſchrikkelijk op verlooт ſijn. *Het en kan niet wel gheſchieden*, ſeght *Ælianus* *, *dat alle dinghen in d'ooghe van ieder een ſchoon ſouden ſchijnen; ſo en mogen wy oock niet verhopen dat een ieder ſijnen arbeyd aen allerley dinghen gewilliglick hangen ſal.* Den jonghen *Plinius* geeft ons eenen raed die vol is van onderlinghe verdraeghſaemheyd ende beleefdheyd; *Laet ons anderer menſchen vermaeck met een vaerdigh verlof bejeghenen*, ſeght hy *, *ten eynde dat wy in onſe verluſtinghen verlof moghten verwerven.* De volghende woorden van *Seneca* hebben mede haer ghewigt; *Wat kont ghy bybrenghen*, ſeght hy *, *waerom hy meer verdient beſtraft te worden die eenen grooten en loffelicken naem door het opgaederen van marmere ende yvoore wercken naejaeght, dan die de ſchriften van onbekende ofte oock ongheacht autheuren opſoeckt, in het midden van ſo vele duyſend Boecken, welckers opſchrift en bloote uytſijde ſijn voornaemſte vermaeck is, niet anders doende dan geeuwen en gapen.* Maer miſſchien ſal jeman daer niet vele teghen hebben, dat mannen die haere grootmoghenheydt met een behoorelicke grootmoedigheyd beandwoorden het gheniet deſer aerdigheden ſonder omſien ghebruyken; alhoewel het hem tegen de borſt ſteeckt dat gemeyne lieden, d'aenmerckinge haeres gheringen ſtaets aen een ſijde ſtellende, niet alleen haere kleyne middelen maer oock haeren koſtelicken tijd in het bejagh van ſulcke dorre ende onprofijtelicke verluſtinghen ſonder eenig achterdenken verſmelten. Dient deſen tot antwoord; dat lieden van redelicke middelen haere Konſt-liefde ſeer wel oeffenen konnen, ſonder daer door op groote koſten ghejaeght te worden; aenghehen de maghtighe en Rijcke lief-hebbers haere Konſt-kamers ende Galerijen niet alleen tot haer eyghen vermaeck maer oock tot vermaeck van andere vercieren, achtende haere koſten wel beſtedet ſijn alſſe haere Huyſen door den daghenlickſchen toeloop der Konſt-lievers krielen. Staet voorder aen te mercken dat deſe eerelicke en prijſelicke tijdkortingen het onrecht met den naem van dorre ende onnutte verluſtingen ghebrandmerkt worden; want hoe kan men doch niet enigen ſchijn van reden ſtaende houden dat deſe betrachtinge, door welck ons ſoo menigvuldige vruchtẽ worden verſchaft, vruchteloos ſoude ſijn? 't ſchijnt, om de waerheyd te ſegghen, veele eer een Land-nutte oeffenig te weſen; ghemerckt de rechte ſchoonheyd der natürelicke ſchepſelen, eenen ghebaenden wegh om tot de kenniſſe des heerlicken Scheppers te beter te gheraecken, ons door dit middel te verſtaen gegeven word; behalven dat deſe beſchouwinge, door d' exempelen van eenighe voorledene gheſchiedeniſſe, onſe herten menighmael tot de deughd aenprickelt, en van de ondeughd afkeerigh maeckt, ſoo wordt oock ons

*in præfat. libri primi de Animalibus.

* Lib. IX. Epiſt. 17.

* de Tranqui. animi, Cap. 9.

beswaert ghemoed door dese verlustinghe krachtighlick verlicht; ja, d' ontemmelicke minne-tocht en d' onlesschelicke wraeck-lust plaghten mede veeltijds te versterven in 't herte der ghener die vele met de Kunst op hebben. Wat de minne-stuypen belanght, *Propertius* * geeft ons te verstaen dat de Kunst-minne een krachtigh middel is om de selvighe t' overkomen. Soo vernemen wy oock uyt *Plutarchus* dat gramschap ende quaed-willigheyd gheen Herberghe konnen ghevinden in een Konst-lievende gemoed. 't En is ons niet onbekent dat eenighe onder den valschen schijn van Konst-liefde haer verkanckerde ghemoed met allerley quaedwillighe aenslaeghen en slimme grepen heymelick besigh houden: Van dese spreken wy niet: 't ghene wy segghen, is maer alleen te verstaen van d' ongheveynsde Lief-hebbers. Bemercktse wel, doorsietse van binnen en van buyten, neemt goede acht op alle haer doen en laeten, sy sullen u onghetwijfelt een overblijffsel van d' oude gulde eeuwe schijnen te sijn. Want waer vintmen doch erghens een oprecht gemoed, 't welck de soetigheyd deser vrijer Konsten ghesmaeckt ende ingedroncken hebbende, sich onder de slaefsche tyrannije van den blinden minne-God laet betrecken? 't welck sich ghewillighlick laet sleypen en sleuren waer waert de roeckeloose ongheruste staet-sucht d' arme menschen plaght te drijven? 't welck een behaeghen heeft in onghebonden achterklap? 't welck verdwijnt in een self-quellighe nijdigheyd? 't welck andere met een smaedighe hoovaerdije veracht? Het soeckt een stil ende gherust leven te leyden sonder yemand t' ontrusten; 't haeckt maer alleen nae welbehanghen Kamers en Konst-rijcke Galeryen; het en kent gheen grooter sorghe, het en onderhoudt gheen meerdere wensch dan dat het den overighen tijd sijnes levens in 't midden deser verlustinghen met een ghelucksalighe onnoosele onghemoeytheyd moght doorbrenghen. Dit is den rechten aerd van de Konst-lievende herten. Indien sy dan evenwel met yemand een krackeel krijghen, den soen wordt daedelick ghemaeckt, voornaemelick als sy met dieghene te doen hebben dewelcke dese Konsten toeghedaen sijn. *Polemon* heeft sulcks uytdermaeten welbegrepen ende in 't werck ghestelt; want als een groot Lief hebber van juwelē en alderhande kostelicke segel Ringen hem met bittere scheldwoorden vinnighlick te keer gingh, hy en heeft sich dese hevigheyd niet eens aenghetrocken, sijne ooghen maer alleen op eenen seghel-Ring ernstelick slaende; waer over het oock ghebeurt is dat desen goeden man sijnen toorne staends-voets vallen liet, segggnde, *Verbeydt een weynigh, o Polemon, besichtigt den ringh in een heldere licht, en ghy sult daer vele meer wercks afmaecken. Siet Plut. de irâ cohibendâ. Ghewisselick, soet-sachte Konsten vermorwen 't verstand, en onse maniere plaghten sich te schicken,*

* Lib. III, Elagh.

schicken nae't ghene wy daghelicks pleghen, seght *Ovidius Lib. III. De Arte. Rouwe ongheboude Landouwen*, seght *Petronius Arbiter**, *sijn langher met sneeu beslet; men kan daerenteghen 't woord soo haest niet spreken, ofmen siet de dunne rijpvorst noch al vroegher inde geploegde Ackers verdwijnen. 't Gaet in onse herten even soo met de gramschap toe: Ghelijck sy haeren nest inde woeste onbesiende herten maeckt, soo en derft sy het welghestelde ghemoed niet eens ghenaecken. Virgilius*, als hy beschrijft hoe *Æneas* nae vele suckelens in *Africa* ghelandt sijnde de nieuwe halfgheboude stad *Carthago* besach, heeft een seer aenmerckelicke plaetse; *Hier is een schielicke gelegentheyd voorghevallen*, seght hy*, *die Æneas van sijne vreese bevryt en met goede hope vervult heeft: Want onderentusschen dat hy de komste der Koninghinne verwachtende, sijne oogen in eenen grooten Tempel op elck bysondere werck-stuck gheslaeghen hield, dewijl hy sich mede over de Fortuyne der stad, over d' arbeydsaemheyd des wercks, over den naer yver der Konstenaeren verwonderde, hy sach daer 't roem-ruchige ghevecht des Trojaenschen Oorloghs ordentelick afghemaelt. Agamemnon, Priamus, en Achilles haerer beyder schrick, waeren in dese Schilderye niet vergeten. Waer over Æneas stille staende en weenende, o Achates, seyde hy, wat plaetse, wat Landschap is daer in den gantschen aerd-bodem niet vervult met de Fame van ons verdriet. Sie, hier is Priamus; aenschou hier de belooninghe van 't ghene prijselick is; d' ellendigheyd der sterffelicker menschen wordt hier met waere klaghten beschreyt. Vrees niet; dese Fame is onse behoudenisse. Dus sprack hy, versadighende sijn ghemoed met d' ydele Schilderye, gheweldighlick suchtende, en bevochtighende sijn aenghesicht met overvloeyende traenen. Servius* treckt een bequaem besluyt uyt dese woorden des aller staetelickste dichters; *Æneas vond sich selven dapper beducht*, seght hy, *niet wetende wat te ghevoelen van de manieren der Africanen; tot dat hem 't aenschouwen deser Schilderye van sodaenighen bekommernisse bevrijde. Want die ghene dewelcke Oorloghen afmaeten, schijnen de deugd te beminnen en met medelyden gheraeckt te sijn.* 't En is hier niet van noode dat wy de nuttigheyd deser Konsten breeder verhandelen, ghemerckt wy in 't achtste en 't negenste Capittel onses tweden Boecks van het menigvuldighe ghebruyck deser Konsten als oock van de eere die men daer mede inlegghen kan wijd-loopighlick spreken

* Lib. 3. Aneid.

* in Satyrico.

10. Staet ons maer alleen aen te mercken dat de fame der gener die haer grote goed met een groter gemoedt gebruycken genen last lijden kan, wanneer sy het gheniet van dese niet min vermaeckelicke als profijtelicke Konsten met ongheloofelicke kosten naejaeghen; behoudens dat sy dese haere Konst-liefde bescheydenlick weten te maetighen, altijd goede achtinghe daer op nemende dat sy haere eygene achtbaerheyd niet en verwaerloosen de wijlse d'aensienelickheyd deser Konsten met eenen ontijdigen ernst soecken staende te houden, Hoe ver-

 schricke

ſchrickelick was eertijds de hoog-gheduchte Majeſteyt der *Roomſcher* Keyſers in de gantſche wereld? evenwel was het den Keyſer *Adrianus* onmoghelick de bitſige ſchimpſcheuten van *Apollodorus* den Architect t'ontgaen, die hem ſeelick overhaelde om dat hy ſich van weghen ſijne Konſt in het Schilderen der kouwoorden luyd-ruchtiger beroemde dan het ſulcken Monarche wel ſcheen te voeghen. *Xiphilinus* verhaelt deſe gheſchiedeniſſe breeder, met eenen oock beſchrijvende wat droevighe uytkomſte daerop gevolght is. Den Koningh *Antiochus*, toegenaemt

Apud athenæum Lib. V. Deipnoſoph. *Epiphanes*, heeft inſghelijcks, als *Polybius* * ghetuyght, den ſmaed van ſijne onghematighde liefde tot deſe Konſten moeten draeghen. *Attalus*, die van weghen ſijne prachtighe grootſcheyd eenen geweldigen naem boven vele andere Koninghen heeft verworven, wordt mede in d'oude Hiſtorien miſpreſen, om dat hy ſich niet alleen tot het maecken van waſſe Beeldekens maer oock tot het gieten ende ſmeden van Koperwerck begaf, ſonder eens om te ſien nae de beſtieringe ſijnes rijcks. Siet *Iuſtinus* Lib. XXXVI. overſulcks ſchijnen oock de volghende

* in Pericle, circa initium. woorden van *Plutarchus* goude letteren te verdienen; *Wanneer ons eenigh werck wel bevalt*, ſeght hy *, *het en volght daer uyt niet dat wy ſelfs ook de hand aen het werck ſouden wenſchen te ſlaen. Als den Koningh Philippus ſijnen Sone in een bancket ſeer liefelick op een inſtrument hoorde ſpelen, ſchaemt ghy u niet, ſeyde hy, ſo aerdighlick te ſpelen; het behoort eenen Koningh genoegh te ſijn dat hy ſich ſelven nu en dan verledighe tot het hooren der Muſijke, en hy doet de Muſen ghenoeghſaeme eere aen, wanneer hy ſich niet en verontwaerdight die ghene de welcke om ſtrijd ſpelen met ſijne teghenwordigheyd als 't paſſe geeft te vereerelicken: Maer het ſelfs-oeffenen van ſodanighe Konſten brenght te weghe dat onſen ernſt omtrent dinghen van kleynder waerden onſe onachtſaemheyd ontrent meerdere dinghen ontdeckt. Daer en is nerghens een moedigh jongh-man te vinden de welcke den Iupiter die te Piſa gheheylight is beſchouwt hebbende, wenſcht eenen Phydias te ſijn, gheijck niemandt mede wenſcht eenen Polycletus te ſijn, alhoewel hem de Iuno die te Samos ghewijdt is dapper wel aen ſtaet. Een moedigh jongh-man magh inſghelycks eenen ſonderlinghen treck tot de Poeſije hebben, ſonder dat hy nochtans Anacreon, Philemon, en Archilochus haere fortune ſal benijden. Want het en is niet nood-ſaeckelick dat als ons eenigh werck vermaeckelick ſchijnt te ſijn, dat wy den werck-meeſter daerom van ſtonden aen naevolghens waerd ſouden achten.* ſiet *Boethius Lib. I. artis Muſicæ, Cap. 34.* Wy hebben de Schilderkonſte tot noch toe in haere eerſte beginſelen aenghemerckt; volght dat wy den voordgangh deſer Konſten in het naeſten Boeck verhandelen.

HET

HET

TWEEDE BOECK,

Den Inhoudt.

GHELYCK wy voor-desen ghesien hebben dat d'aengheborene toegheneyghtheyd om allerley naturelicke dinghen vaerdighlick nae te boetsen door 't behulp van een welgheoeffende fantasije wordt opgheweckt, soo staen ons noch voorder verscheyden middelen aen te mercken door welcke dese volgh-lust meer en meer op de been geholpen en tot het fatsoen van een voltrocken kunste ghebracht is. Den almoghenden God, als wesende den eenighen rijcken springh-ader alles goeds, word hier Godvruchtiglick in d'eerste plaetse ghestelt; wiens oneyndelicke goedertierenheydt de herten der Ouders ghestaedighlick verweckt, om goede sorge over haere Kinderen te draeghen, ten eynde dat haere liefste panden ghetijdighlick in handen eenes goeden ende ghetrouwen Leer-meesters overghelevert sijnde, niet alleen d'eerste grondslaeghen maer oock d'aller diepste gheheymenissen der Konste van kinds beenen aen moghten indrinken. Indien het dan gheviel dat de Leerlingen haere leer jaeren gheeyndight hebbende 't goede voorschrift der Meesters achter den rugghe bestonden te versmijten, ende haer eyghen hoofd

hoofd tot naedeel van de konſt te volghen, ſo plaght de vreeſe van ſtrenghe wetten teghen de verdervers der konſten ghemaeckt deſe haere onghebondenheyt krachtighlick te betoomen: indien ſy daer en teghen van oprechtigheyd haerer eerſter onderwijſinghe in het minſte niet gheſint waeren af te wijcken, ſo wierden ſy in deſen ſtandvaſtighen loop dapper gheſtijft door eenen ſekeren Naer-yver, ofte Æmulatie, die de wackere verſtanden gheen ruſte liet ghenieten tot dat ſy niet alleen haer Meeſters achterhaelden: maer ook de Meeſters haerer Meeſters te boven gingen. Doch over mids d'outſte en beſte Konſtenaers de voornaemſte kracht haeres wercks niet ſoo ſeer en ſtelden in 't opghepronckte cieraet van ſchoone en koſtelicke verwen als in een ſlechteffene maniere van wercken doe ter tijd ghebruykelick, ſo plaght ſich deſen gantſch prijſwaerdighen naer-yver ontrent d'eenvoudigheydt der Konſte ſo gheluckighlick beſigh te houden, dat de Konſt-gherige Nae-yveraers de ſoete vermaeckelickheyd der konſte (die uyt ſulcken onbedwongen naevolghinghe ontſtond) recht gheſmaeckt hebbende, met eenen oock tot meerder neerſtigheyd ontſteken wierden, niet alleen doer d'aenmerckinghe van het menighvuldighe gebruyck deſer Konſten, maer oock door d'aenmerckinghe van d'over groote eere die de Konſtenaers allent halven plaghten te genieten. Deſe ghenoten eere was 't ſmaeckelicke hengelaes, waer door haeren vlijt wierd opgheſcherpt om ſo gretighlick nae de Konſt te ſnacken, dat ſy haer ſelven met de daghelickſche Konſt-oeffeningh van andere Meeſters

niet

niet langher en verghenoegden, ſoeckende altijd door een vrymoedighe ſtoutvaerdigheyd yet nieus aen te vanghen. Dus vielen ſy dan met een dappere koenheyd aen 't werck; ſonder nochtans de behoorlicke ſorghe die tot deſe deftighe Konſten en tot het bejagh van enen onſterffelicken naem vereyſcht wierd te verſuymen; want ſy gaeven deſe noodwendighe ſorchvuldigheyd volkomenlick te verſtaen door een gants offelicke oprechtigheyd haeres ghemoeds, wanneer ſy naemelick haere wercken openlick ten toone ſtelden, om 't oordeel van geleerde en ongheleerde menſchen te verſoecken. Ghelijck evenwel den hittigen ernſt des naeryvers, 't verlangh nae eenen onverganckelicken naem, en 't meeſte deel der voornoemder middelen ſonder d'algemeyne gheruſtheyd van vreedſaeme bloeyende tijden niet vele vermoghten, ſoo was de byſondere Fortuyne des Konſtenaers een ſonderlingh behulp om de Konſt ende den Konſtenaer te voorderen.

Cap. I.

EN almaghtigen God en d'albeſchicken-de Nature, die anders niet en ſchijnt te ſijn dan een on-veranderlicke wet, waer toe den Schepperde nature-licke Schepſelen verbint, hebben onghetwijffelt de vin-dinghe deſer volgh-konſten door haer exempel aller eerſt veroorſaeckt. Niet dat wy 't bewijs hier van uyt de Beemden die met Bloemen geſchaeckiert ſijn, ofte oock uyt de wolckn eñ geſtern-ten behoeven te haelen; want ſo doende ſouden wy met de laffe So-phiſtiſche ydel ſpraecke al te vele gemeynſchap hebben. *Ghewiſſelick,* ſegt *Philoſtratus* *, *indien het ieman luſt nae de wyſe der Sophiſten te ſpreken, de Schilder-konſt is der Goden vond; niet alleen ten aenſien van de veelvoudi ge gedaenten daer mede de groene weyden door 't verloop der jaer-getijden beſchil-dert ſijn, maer oock ten aenſien van die dingen welcke ons in den hemel vertoont worden.* Het en is hier met geen kaeckelen te doen; wy ſouden groo-ten reden hebben om ons ſelven over de diepſinnighe welſpreken-heyd der Sophiſten te verwonderen, indien ſy deſe ſaecke met een kort en goed beſluyt ſoo lichtelick konden beweeren. Nu daer en te-ghen is het ons maer al te vele bekent dat d'aller vrolikſte velden de Konſt weynig baete bybrengen, alhoewelſe de Beſchouwers dapper ſeer vermaeken; dat 'smenſchen vernuft de geſternten nae de gelijke-niſſe van roerende ende onroerende dingen afgebeeldet heeft; dat het onghewiſſe maeckſel der wolcken veeltijd verſcheydene ghedaenten ſchijnt aen te nemen, nae dat d'een of d'andere loſſen inval onſe onge-gheſtaedige ghedachten herwaerds en derwaerds vervoert. Het beelt van *Pallas*, 't welck beſt bekent is by den naem *Palladium*, als oock vele andere beelden die 't bygheloovighe Heydendom ſich eer tijds be-roemde van den Hemel ontfanghen te hebben, en ſijn mede geen on-wraeckbaer bewijs dat deſe Konſten van den Hemel nederdaelen: 't Verſieren ſodaenigher dinghen was enckele ydelheyd, 't gheloo-ven is groote ſlechtigheyd: Ghemerckt het ſeker gaet dat gheweldi-ghe Koninghen wel eer eenen ſonderlinghen luſt daer in gheſchept hebben dat ſy de volghende naegheſlachten door 't eene of 't andere valſche mirakel wiſten te blindhocken en by den neus te leyden. *St. Lu-cas* * beſchrijft met wat voor een moeyelicke verdrietſaemheyd de ver-maerde Stad *Epheſus* ſich daer over plaght te beroemen dat de ſorghe van de groote Godinne *Diana* en van 't Hemelv allighe beeld haer toe-betrout was; het en quam d'arme Inwoonders niet eens in den ſin te vermoeden dat hun een *Alexandrijnſche* ſtatue voor een Hemelſche in de

In prooemio Iconum.

* Act. XIX. 35.

de vuyſt hadde gheſteken. Want als den Koningh *Ptolemeus* verſcheyden fraeye Konſtenaers van alle kanten heymelick ontboden hadde, ſo iſt dat hy hun laſt gaf een uytnemende ſchoon beeld van Diana in het verborghen te maecken; ſich ghelaetende als of ſy eenen rijcken loon en overvloedighe eere voor haren arbeydt hadden te verwachten, 't werck gingh op deſen voet vaerdighlick voord. Daer wierd onderen tuſſchen een heerlicke maeltijd voor de Konſtenaers, teghen dat ſy 't werck vol-eyndet ſouden hebben, ghereed ghemaeckt in een bancket-huys 't welck van te vooren met opſtel was onder-graeven. Dies ſy oock al te ſaemen door 't invallen des looſen vloers om hals gheraeckten; en het viel den Koningh licht de wereld wijs te maecken dat ſulcken treffelicken werck uyt den Hemel quam; hy docht dat nieman dit bedrogh, de rechte werck-meeſters van kant geholpen ſijnde, ſoude melden. Leeſt *Suydas*, ofte liever *Iſidorus Pelnſiota**, want *Suydas* heeft hem deſe Hiſtorie ontleent. * Lib. IV. Epiſt. 207.

2. De wijl dan het Sophiſtiſche en 't Hiſtoriſche bewijs beyde onvaſt gaen, ſo worden wy van noods weghen ghedwonghen onſen toevlught te nemen tot *d'eerſte menſchen de welcke, nae 't ſegghen,* van *Cenſorinus **, *uyt het weecke ſlijck van Prometheus ghemaeckt ſijn; Want ſo heeft Democritus Abderita eerſt van allen ſtaende ghehouden dat de menſchen uyt water en modderachtighe ſlijm voord-ghebracht ſijn gheweeſt.* Dit is ongheтwijffelt den ſekerſten wegh; ghemerckt nieman, 't en ſy t'eenemael van de rechte wijſheyd en kenniſſe vervreemdt is, eenen anderen *Prometheus* erkent be nevens d'onbepaelde kracht der Goddelicker voorſienigheydt ons door *Moſes* in de Hiſtorie der ſcheppinghe voorgheдraeghen. ſiet *Geneſ. II. 7.* vergheleken met *Lactantius divin. inſtit. Lib. II. Cap. 11.* ſiet oock *Tertullianus de Reſurr. carnis. Fulgentius Lib II. Mythol. Baſilius Seleuciæ Epiſcopus orat. II. Gregorius Nyſſenus de Hominis opificio. Cap. 22.* waer uyt het oock ontſtaet dat den ſelvighen *Gregorius* ſich niet en ontſiet den menſche in een andere plaetſe * *een aerden ſtatuë te naemen. De menſch, indien ghy hem niet en miſ-neemt, is Gods beeldt* ſeght *Minucius Felix Octavio. Den aller kunſtighſten Vader en Werck-meeſter des gheſchaepen werelds,* ſeght *Clemens Alexandrinus * heeft ons, 't gheele menſchelicke gheſlacht, levendighe ſtock-beelden ghemaeckt. Suydas* inſghelijcks *ſprekende van Adam, deſen was d'eerſte ſtatue,* ſeght hy, *een beeld nae God ghenaemt; nae 't welcke de gantſche konſte der beeld-ſnijders ghericht moet worden.* So was dan Adam d'eerſte ſtatue van Godt ghemaeckt, ghelijck Lots Wijf de tweede gheweeſt is. *Ghedenckt Lots Wyf,* ſeght onſen ſaelighmaecker, Luc. XVII. 32. ten eynde dan dat wy haerer niet licht en ſouden vergeten, ſo ſchijnt het dat de Heere haer in een

* De die natali. Cap. 4.

* orat I. de Beatitud.

* Protreptico.

Lib. XXXI. Cap. 7. vide quoque Solinum Cap. 31.

* Hamartigenia.

duerighe stoffe heeft willen veranderen; want *Plinius* * ghewaeght een sekere soorte van sout steen die 't yser, nae de maniere der steen-groeven, wederstaet. Alhoewel de wonderbaere bestandigheydt deser statue, indien wy *Aurelius Prudentius* gheloove gheven, niet en vereysch-dat men sich de gheduersaemheyd van ick en wete niet wat materie soude voorstellen. *Sy wierd door en door met een sekere verstijftheyd gheslaeghen*, seght hy *, *en de Vrouwe staet daer, ghelijk sy eerst in een smeltbaere steen verandert is gheweest, als noch behoudende in haer beeld al 't ghene daer in van te vooren te sien was; haere bevalligheyd, naemelick, haer cieraet, voorhoofd, ooghen, hayr-top: Haer omsiende tronie insghelijcks met t'saemen haer kinne te rugghe ghedraeyt verstrecken ons een gedenck-teycken van d'oude misdaed. Ende alhoewel sy ghestaedighlick in sout sweet versmelt, nochtans wordt de volkomenheyd van haere ghedaente door desen vloedigen afgangh in 't minste niet versmaelt, groote veekudden en konnen oock desen smaeckelicken steen so vele niet verdunnen, of daer blijft noch altijdt vochtigheyd ghenoegh om andere kudden te laeten licken en 't afghesleten vel te vernieuwen.* Wy en moghen hier 't voorbeeld van de verbond-kiste niet voor by laeten gaen, ghemerckt den alwijsen God op den bergh Sinaï aen Moses een volkomen patroon des gantschen wercks heeft willen vertoonen. Siet Exod. XXV. 40. De metaele Slanghe die achter-volghens Gods uytghedruckt bevel ghegoten wierd, Num. XXI. 8. 9. 't voorbeeld van den Tempel dien God wilde dat hem *Salomon* te *Ierusalem* soude bouwen nae 't voorschrift 't welck hy met sijn eyghen hand gemaeckt ende aen David overghelevert hadde. I. Chron. XXVIII. 19. den Prophete *Ezechiel*, om d'inwoonders van *Ierusalem* op 't aller duydelickste tot kennisse van 't aenstaende gevaer te brenghen, kreegh desen last van God, dat hy de stad Ierusalem op een schaelie soude afteykenen als wesende beleghert ende opgeblockt met Schantsen en Bolwercken &c. Siet Ezechiel, IV. I. 't Is mede aenmerckens waerd wanneer Godt selver Exod. XXXI. en XXXV. ghetuyght dat hy *Bezaleel* ende *Aholiah* by naeme tot het maecken der verbond-kiste gheroepen en haere herten met Godes gheest vervult heeft, hun bequaemheydt ende verstand ghevende niet alleen om allerley konstighe wercken in Goudt Silver, ende Koper te versinnen, maer oock om andere in de selvighe Konsten vaerdighlick t'onder-wijsen.

3. Het en is oversulck niet te vergeefsch geschiet dat ons de Heylighe Schrifture de Goddelickheyd deser Konsten in so vele ende verscheyden plaetsen schijnt aen te prijsen; want sy ons daer mede niet alleen te verstaen geeft dat God door sijn eyghen exempel ende bevel dese Konsten gheheylight heeft, maer dat hy met eenen oock door het instor-

instorten sijnes goeden gheests den gheest der Konstenaeren tot de Konst plaght op te wecken ende te bekrachtighen. Dies wy oock vrijelick met *Thedoretus* * staende houden dat Godt wil dat wy hem voor den eenighen autheur en gunst-rijcken helper deser Konsten erkennen. De waerheydt van dit point is so blijckelick, dat de blinde Keydenen het selvighe mede beseffen ende met ronde woorden belijden. *Wy hebben 't saed aller Konsten in ons selven; en Godt, den opperster Leer-meester brengt de verstanden uyt het verborghen te voorschijn* segt *Seneca Lib. IV. de Benef. Cap. 6. Daer is een menschelicke reden*, segt *Epicharmus* *, *en daer is beneffens dese noch een andere Goddelicke reden: De menschelicke reden houdt sich besigh ontrent ons leven ende onsen daghelickschen nood-druft. De Goddelicke daerenteghen plaght ons vaerdighlick te vergeselschappen en t'onderwijsen, als wy ons selven tot eenige Konst meynen te begheven. Want de Konst en is niet der menschen vond, maer Gods gift; en dese selvighe menschelicke reden neemt haeren oorspronгh uyt de goddelicke.* Den Keyser Iulianus heeft het selvighe mede seer wel aenghemerckt; *Gelijck als de voghelen gheschaepen sijnde tot het vlieghen, de visschen tot het swemmen, de herten tot het loopen*, seght hy *, *niet van noode hebben dat hun yeman dese dinghen soude leeren; sluytse op, houdtse soo kort als het immers moghelick is, nochtans sullen sy nimmermeer 't naturelicke ghebruyck haerer leden vergheten: Soo plaght oock 't menschelick gheslacht (wiens levendighe siele, anders niet en schijnt te sijn, dan een opghesloten reden ende kennisse; de gheleerde houden 't daer voor dat het een sekere kracht ende bequaemheyd is om yet wat te leeren, t' ondersoecken, en verscheydenlick te oeffenen) sich steeds te begheven tot het gheene met sijne nature best over een komt; ende wanneer het den goed-gunstighen God ghelieft yeman van dese banden vroegh t' ontbinden en dese sijne kracht in 't werck te stellen, stracks gheraeckt hy tot de rechte kennisse.*

* Serm. IV. de Providentia.

* Republica.

* orat. VII.

4. De Konst-rijcke nature middeler tijd, als wesende een gantsch vruchtbaere voedster-moeder van goed en quaed, heeft haer selven, niet ledigh konnen houden; Want sy de maght haeres wijdstreckenden ghebieds overal gheweldighlick aenlegghende, ons door dese onghebondene vryheyd schijnt te verstaen te gheven, dat het haer best voegt met de vermaeckelicke verscheydenheyd der dinghen een weynigh te spelen, dewijl den arbeyd van alles voord te brenghen op haer voornaemelick aenkomt. Al hoewel, wat is *doch de nature anders*, seght *Seneca* *, *als God en een Goddelicke kracht in de gantsche wereld ende in haere ghedeelten verspreydt?* om nochtans van de wonderlicke wercken deser ghenaemder nature, voor soo veele ons deselvighe tot de Konst dienstigh sijn, te spreken, soo en behoeven wy hier d' onuytsprekelicke

* De beneficijs Lib. 4. Cap. 7.

nettigheyd der bloemen niet op te haelen, ghemerckt *nieman soo vaerdighlick spreken kan*, seght *Plinius* *, *of het valt de nature vry wat lichter te Schilderen; Voornaemelick wanneer sy haer selven in den dertelen overvloed van een brooddroncken vruchtbaerheyd meynt te verlusten.* Wy moghen insgheliicks *de ghespickelde Pergamische Oester-schilpen*, daer *Apuleius* * gewagh van maeckt, wel laeten blijven; als oock *de Pauwen, de gheplackte Tyghers en Luypaerds, beneven de Schilderye van soo veele andere ghedierten*, als *Plinius* * spreeckt; want dese dinghen sijn mede van dien aerd datse de Konst in 't minste niet en helpen, ofse schoon d' ooghen der aenschouwers ghenoeghsaemlick verlusten. *De menighvuldighe Schilderye van d' edele ghesteenten, de veelverwighe vlacken diemen in andere steenen verneemt, als Plinius* * spreeckt, konnen ons teghenwoordighe voornemen ten naesten by voldoen. En onder de groote menighte van ontallicke kostelicke kleynooden schijnt het juweel van den Koning *Pyrrhus*, die eertijds met de *Romeynen* Oorlogh voerde, allermeest verhaelens waerd te sijn; want hy gheseyt wordt eenen Agaeth ghehad te hebben, daer in men de neghen *Musen* ende *Apollo* met een Harpe in de hand duydelijck moght onderscheyden; overmids de placken niet door de Konst, maer door de nature, den gantschen steen in sulcker voeghe overliepen dat elck een van de *Musen* haer eyghen eerteycken behiel. Siet *Plinius* Lib. XXXVII, Cap. I. *Solinus* Cap. 12. De Liefhebbers plaghten sodaenighe seldsaeme en sinnelicke dinghen *Gamahé* te heeten: Ende overmids eenighe nu onlanghs verscheyden exempelen van Schilderyen, die de nature in naeapinghe des Konsts uyt haeren rijcken boesem by gevalle schijnt uyt te storten, opgegaedert hebben; So ist dat wy degene, die voorder bericht soecken in dinghen van desen slagh, voornaemelick raeden inde hand te nemen 't Boeck by Monsr. *Gafarel in de Fransche* taele uytghegeven onder den naem *Curiosites inouies.*

* Lib XXI. Cap. I.
* in Apologia.
* Lib. VII. Cap. I.
* Lib. II. Cap. 93.

5. Indien yeman dese wonder-wercken der nature niet en achtet, om datse by aventuyre ende jock-wijs schijnen uyt te vallen; Wat sal hy dan daerop weten te segghen dat de nature veeltijds, niet met een ghevallighe schelickheyd, maer met opset ende in goeden ernst het merck by d' een of d' ander in sijn lichaem ghedraghen aen sijne naeneven, als een seker ende ghewisse erf-goed, plaght over te setten. Soo lesen wy dat de naekomelinghen van *Seleucus* een ancker voor haer gheslacht merck vertoonden, even als den Koningh *Seleucus* selver de volkomen ghedaente van een ancker op sijn dije ghehadt heeft. Siet *Iustinus* Lib. XV. *Ausonius in Claris urbib. Appianus in Syriacis, Pelops* sijn afkomste was met dierghelijcke merck-teycken van d' andere gheslachten

slachten

slachten onderscheyden; Soo ensoude oock *Iphigenia*, ghelijck *Cedrenus* ons betuyght, haeren Broeder *Orestes* nimmermeer ghekent hebben, 't en waer saecke dat sy den Olijf-boom, 't onbedrieghelicke merck der ghener die van *Pelops* afkomstigh waeren, op haeres Broeders rechte schouder hadde ghespeurt. *Die gene dewelcke in de Thebaensche stad Sparti gheheeten wierden*, seght *Dio Chrysostomus* *, *voerden d'afbeeldinghe van een lancie in haere lichaemen, als een ghewis merck-teycken deser stamme; ende indien yeman dat merck niet en hadde, men hield het daedelick daer voor dat hy van 't rechte bloed niet en was. Gregorius Nazianzenus* spreeckt van beyde; *de Sparti worden onderkent by haere lancie*, seght hy * *De naekomelingen van Pelops by haere schouder, den grooten Themistius by sijne welsprekentheyd.* Siet den Keyser *Iulianus ora. II. De Reb. Gest. Constantij.* Als oock *Tzetzes in Lycophronis Cassandran. De wratten, maelen, ende sproeten der ouders*, seght *Plutarchus* *, *verdwijnen menighmael in de kinderen, en vertoonen sich wederom inde kinds kinderen. Een Grieckse vrouwe die een swart kind ter wereld broght, van overspel beticht sijnde, wierd bevonden in 't vierde lid van de Mooren afkomstig te sijn. Python Nisibensis, die uyt de Sparti voord ghesproten wesende nieuwelick overleden is, had eenen sone wiens lichaem, als hy ter wereld quaem, met een lancie ghemerckt was, d'eyghenschap deses gheslachts, die soo menighe jaeren verdonckert hadde gheweest, heeft sich in hem, als uyt eenen diepen kolck opschietende, wederom gheopenbaert.*

*Orat. IV de regno.

* In Epist. ad Themistium.

* De iis quos divina vindicta tarde assequitur.

6. Dese Konst-sucht van de besighlick schilderende nature soude d'aller hooghste verwondering verdienen indien sy haer selven boven dien met het maeken der statuen niet schenen bemoeyt te hebben. Dus sien wy dat veele hooge bergen en voor bergen der Zee, haren name trecken uyt die dingen welker gelijckheyd sy draegen; siet *Eusthathiu adversum* 89. en 157. *Dionysij perieg.* So worden oock veele kruyden en spruyten genaemt met den naeme der dingen diese gelijck sijn. De gantsch wonderbaerlicke Mandragoras en 't andere ghewas der aerde gheven dit ghenoegh te kennen; siet *Theophrastus, Dioscorides, Columella, Plinius.* Doch voornaemelick schijnt het alle verwonderingh te boven te gaen dat de Konst-lievende nature bevonden word somtijds uyt haren milden schoot volmaeckte wercken voordgebracht te hebben; gelijck *Carneades* * verhaelt dat daer eertijds 't hoofd van eenen kleynen Pan in de steen-groeven van 't Eyland *Chios* ghevonden is gheweest als de steenhouwers een groot stuck steens in stucken hieuwen. *Plinius* * geeft ons insgelijcks te kennen dat de Scheyssers, die in de *Pariaensche* scheys-putten eenen gheweldighen steen met haere weghen van malkander braeken, 't beeld van eenen *Silenus* binnen in den steen ghevonden

* apud Ciceronem Lib. I. de Divinat.

* Lib. XXXV. Cap. 5.

den hebben. Het en soude hier niet swaer vallen de waerheyd van 't verhandelde point met meer andere exempelen te bevestighen, 't en waer saecke dat wy 't ghene alreede byghebracht is ghenoechsaem hielden om daer uyt te verstaen dat ons God en de nature door haer exempel tot de Konst krachtighlick aenleyden.

Cap. II.

De ghetijdighe sorghe der Ouders volght op d'eerste aenleydinghe daer mede ons God door sijn eygen exempel ende door 't exempel der nature tot de Konst toevoert; gemerckt goede lievende Ouders haer selven inde genegenheyt die sy haeren kinderen toedraegen nimmermeer konnen voldoen, eer dat sy haere dierbaere panden, d' eenige hope en troost haeres levens, den stock haerer afgaender jaeren in een sekere vaste maniere van optreckinge bevestiget sien. Den deftigen philosophe *Crates* drong dapper hier op aen, Want hy, nae 't gene *Plutarchus* * van hem verhaelt, gewoon was te seggen dat dien man wonderlick wel soude gedoen die op 't spits van de meest verhevene plaetsen opklimmende in aller menschen oren gestadiglick soude uyt-krijten, *Onbedachte onsinnighe menschen, wat gaet u over, dat gy so grooten arbeyd neemt om vele goeds by een te schraepen; daer ghy nochtans kleyne sorghe draeght voor uwe kinders, dien ghy de vergaederde middelen meynt nae te laeten?* *Diogenes* had even het selvighe voor, als hy, ghelijck ons *Ælianus* * beschrijft, ghemerckt hebbende dat de *Megarians* haere Schaepskudden beter besorghden dan haere kinderen, seyde, dat hy sich liever eenen Ram deser luyden dan eenen sone wenschte te sijn. Alhoewel nu de grove ongheschaefde *Megarians* een sonderbaere vernoeghinghe schepten in dese onnaturelicke achteloosheyd, soo hadden nochtans d'ander beter gemanierde *Grieckсche* volckeren enen groten afkeer van dese haere dommigeyd; 't en was hun niet genoeg dat haere kinderen in allerhande noodsaeckelicke wetenschappen onder-richt souden worden, maer sy vereyschten met eenen oock dat hun de kennisse deser vermaeckelicke Konsten van kinds beenen af wierde ingeplant. *'t Meeste deel der Griecken*, seght *Aristoteles* *, *plaght haere kinderen inde Schilder-Konste t' onderwijsen, ten eynde dat sy in 't koopen ende in 't verkoopen van allerhande Vaten ende Huysraed niet en souden bedrogen worden; ofte liever, dat sy de volmaeckte schoonheyd der lichaemen met meerder vernuft en sekerder kennisse souden leeren onderscheyden.* De woorden van *Varro*, ghetrocken uyt sijn Boeck daer in hy de rechte maniere hoemen kinderen behoort op

* de liberorum institutione.

* Var. hist. Lib. xii. Cap 56. Laert. lib. vi. Plut. de Amore divitiarum

* lib. viii. Polit. Cap 3.

op te voeden voorstelt, stemmen hier mede over-een ; *'t Is onmoghelick dat een Vrouwe die de Schilder-konst niet gheleert en heeft* , seght hy *, *wel soude oordeelen wat van den Boorduyr-wercker ofte den Wever in de Kussens wel ghe∫childert is.* So geeft ons *Varro* wel duydelick te verstaen dat het niet min een *Roomsche* als een *Grieck∫che* ghewoonte gheweest is, de kindsche jaeren van haere Sonen ende Dochters in dese Konsten te oeffenen. *Plutarchus** geeft ons boven dien te kennen dat niet alleen de ghemeyne Huys-ghesinnen desen voet hielden, maer dat selfs oock d'aller edelste *Roomsche* familien het so verstonden, ghemerckt *Paulus Æmilius*, een wijd-beroemd Veld-overste, sijnen kinderen gheduyrende den tijd haerer Leer-jaeren niet alleen Sophisten en Meesters der welsprekenheyd toevoeghde, maer oock Beeld-snijders en Schilders. Onder en tusschen konnen wy niet ontkennen dat dit ghebruyck onder de *Griecken* meest in swangh ghegaen heeft. Aenghesien *het eerst in Sicyon ende daer nae in heel Griecken-land door d'autoriteyt van Pamphilus te passe ghebraght is*, seght *Plinius* *, *dat de vrijgeboortighe Kinders voor alle andere dingen een sekere soorte van in 't bos-boomen hout te schilderen souden leeren, en dat dese Konst insghelycks voor een van de voornaemste vrije konsten ghehouden soude worden* ;. *Soo is oock dese Konste altijd in sulcken achtinghe gheweest, dat gheen andere dan de vrijgeborene, often minsten die van een eerelick gheslacht voord-quamen, de selvighe moghten oeffenen ; met een eeuwigh verbod, dat nieman eenighe lijf-eyghene daer in soude onderwijsen. Dies weet mē ook niet vele te spreken van 't werck der gener die in slavernije geleeft hebben.* *Galenus* geeft ons eenen goeden ende ghesonden raed, met eenen oock de reden voorstellende waerom dese Konsten onder 't ghetal der vrijer Konsten behooren ghestelt te worden ; *'t Is ons best*, seght hy *, *sodaenighen konst te oeffenen, die ons alle de daeghen onses levens kan by blijven. Want ghelijck de Konsten in haere eerste afdeylinghe tweederley sijn ; eenighe bestaen in het ghebruyck van reden, en worden oversulcks eerwaerdigh gheacht ; d'andere daerenteghen sijn verachtelick, om datse enckelick op den lichaemelicken arbeyd steunende voor gheringhe sittende ambachten worden ghehouden ; so is het altijd meest gheraeden, datmen de Konsten van d'eerste soorte soeckt aen te nemen ; overmids d'andere den Konstenaer plaghten te begeven, als hem den ouderdom overvalt. De Konsten van d'eerste soorte, benevens de Rechts-geleerdheyd, sijn dese volghende, Medicina, Rhetorica, Musica, Geometria, Arithmetica, Dialectica, Astronomia, Grammatica. Voeght daer by, indien 't u goed dunckt, dese Gictkonste met t'saemen de Schilder-konste ; want alhoewelse met de hand gewrocht worden, so en hebbense even-wel gheen jeughdighe sterckte van doen.*

Apud Nonium in Plumarium.

* in Paulo Aemilio.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* In Exhort. ad. pardiscendas artes.

2. Dit dan wesende de lands-wijse, eerst van *Sicyon*, en daer nae van

gantsche *Grieckſche* ghebied, dat de jonghe Kinderen 't proefstuck haeres verstands in dese Konsten plaghten te geven, so en behoeft het ons niet vreemd te schijnen dat *Plinius* * de Stad *Sicyon 't Vader-landt ofte de gheboort plaetse der Schilder-konste* heeft genaemt. So seght *Strabo* * insghelijcks *dat de Schilder-konst, de Giet-konst, met alle d'andere Konsten van dien aerd, meest van allen te Corinthen en te Sicyon hebben toeghenomen.* *Orosius* * sprekende van *Corinthen*, betuyght dat dese Stad gheduyrende den tijd van ettelicke eeuwen *eenen winckel van allerley Konsten en Konstenaers ghetweest is, ja een ghemeyne Koop-stad van Asia ende Europa* wat *Sicyon* belanght, *Plutarchus*, in 't leven van *Aratus* spreeckt daer van wijdloopiglick. So seght *Sidonius Apollinaris* * *dat Griecken-land was beroemd van weghen de fraeye Schilders en Beeld-houwers die het voordgebraght hadde.* 't Is mede kennelick wat ghevoelen *Plinius* van de *Griecken* ghehad heeft, als hy * se noemt *grond-leggers ofte opbouwers van de Schilder konste en Giet-konste.* Desen naem quam hun, boven alle d'andere *Europische* volckeren, van rechts wegen toe; ende alhoewel het waer schijnelick is dat hun *d'Ægyptenaers* een groot behulp tot dese Konsten hebben toeghebraght, so ist nochtans dat de *Griecken* door 't voorghemelde lands-ghebruyck den eersten grond-slagh deser Konsten in *Europa* schijnen gheleyt te hebben: Want als sy de teere verstanden haerer kinderen ontrent dese dinghen beproeft hebbende ghewaer wierden datse dese naw-luysterende Konsten met een handighe naturelicke bequaemheyd oeffenden, dan plagten sy de selvige veeltijds tot d'oeffeningh van de gheluckighlick beproefde Konsten t'eenemael op te offeren; gelijck sijse in 't teghendeel tot andere Konsten plaghten aen te leyden, als sy bevonden dat het hun aen vernuft ende knap-handigheyd ontbrack. *Lucianus* * maeckt een seer geestigh verhael van 't gene hem in sijne kindscheyd weder-vaeren is; hoe sijnen Vader naemelick, als hy merckte dat het nu hoogh tijd was hem op 't eene of 't andere ambacht te stellen, sich met sijne vrienden en naeste bloed-verwanten beraedslaegt hebbende wat hy best met desen sijnen sone doen soude, nae vele voorslaeghen goed vond eenen Beeld-houwer van hem te maecken; Want h[..] van langher hand af seyde ghemerckt te hebben dat den jonghen uyt de schole t'Huys komende nerghens anders vermaeck in schepte dan in 't maecken van Ossen, Paerden, mensche en dat hy haer mede aerdiglick genoeg scheen te werck te gaen. Het is ongetwijffelt een groote saecke, gelijck wy voor desen * hebben aengeroert, dat jeman sich selven tot een Konste begeeft die met de toegheneygtheyd sijner nature meest overeen komt; en noch heeft het meerder ghewight, dat hy de hand alvroeg aen die self verkosen Konst beghinne

* Lib. XXXV. Cap. 5.
* Lib. VIII Geograph.
* Lib. V. hist. Cap. 3.
* Lib. VI. Epist. 12.
* In præfat. ardui operis.
* Vide Lucianum in Somnio.
* Lib. 1. Cap. 4. 1.

ghint te slaen. *Het is met dese saecke, mijnes dunckens, so ghestelt* seght *Cicero* *, *dat nieman erghens in volleerd wesen kan, 't en sy dat hy vroegh aen 't leeren tijdt.* Quintilianus is mede van 't selvighe ghevoelen; *indien sich jeman onderwindt*, segt hy, *eenen mensche t' onderwijsen wiens bejaerd verstand nu alreede een sekere ploye ghenomen heeft, de selvighe sal met der vaerd bevinden dat die ghene de welcke in haere eyghene konst uytmuyten, niet souder oorsaecke ghesëyt worden van kinds beenen af daer in onderwesen te sijn.* * Lib. 3. de oratore.

3. d'Ouders daerom, nae dat sy de naturelicke toegheneyghtheyd haerer kinderen hadden uytghevonden, plaghten ernstelick sorghe te draegen dat de selvighe met d'eerste gheleghenheydt eenen goeden ende ghetrouwen Meester bequaemen, die sijne leer-jonghers de waere ghedaente van de Konst ende niet den blooten schijn soude voorhouden, *diese met een Vaederlicke genegentheyd soude omhelsen*, seght *Quintilianus* *, *achtende dat hy nu stapte in de plaetse der ghener die hem haere kinderen toebetrouden.* Dus dochten sy haer selven van groote sorghe ontslaeghen, daer was een swaer pack van haere herten gheweert als sy met sulck eenen Meester ontmoetet hadden, sy lieten al de rest op hem aenkomen, wel wetende dat *den waeghen gaet*, seght *Libanius* *, *nae dat het met den Vaerman ghestelt is.* d'Ouders en schenen voord aen gheen meerdere sorge t' erkennen, dan dat sy d'omsichtige sorghe der Meesters niet en souden te kort doen; dies lieten sy de Meesters met haere kinderen begaen, niet anders wenschende dan dat sy de selvighe langhe by sich hielden, sonder te verdraeghen dat de jonghe maets, door d'ydele hope van een spoedighe winste aenghedreven sijnde, haeren Meester te vroegh souden ontloopen. *De koren-vruchten verwachten den tijd tot haere rijpigheyd bescheyden*, seght *Q. Curtius* *, *en daer en is niet so verde van allerley ghevoelen vervreemdt, of noch luystert het nae een sekere wet daer door het vermorwet ende versacht wordt.* Dus gingh het oock seer wel met de Konst, so langhe als het d'Ouders goed docht in dese voordachtige sorghe te volherden; ghelijck de Konst daerenteghen heel end' al verviel, so haest als dese sorghe naeghelaeten ende versuymt wierd. Soo hebben wy hedensdaeghs oock ghenoeghsaeme reden om de klaghte, die *Petronius Arbiter* in diergelijcke gheleghentheyd wel eer maeckte, wederom op te haelen ende te vernieuwen; want nae dat hy vele van den ondergangh der Konsten ghesproken heeft, *Waer schort het dan?* seght hy *, *d'ouders, om de waerheyd te seghghen, sijn bestraffens waerd, die niet en soecken dat haere kinderen nae 't voorschrift van een ghestrenghe leerwet souden toenemen. Want voor eerst gheven sy haere hope, als oock alle andere dinghen, door enckele eersucht licht-vaerdighlick over; ende als sy daer nae over-haestigh sijn om haeren wensch te bekomen, so ist dat sy den rouwen onvolmaeckten*

* Lib. II. orat instit. Cap. 2.

* Legatione ad Iulianum Imp.

* Lib. VI. Cap. 3.

* In Satyrico.

 maeckten.

maeckten arbeyd haerer kinderen in't licht brengen; hun, dewijlse noch groeyen, een konst toeschrijvende, die, nae haere eyghene belijdenisse, grooter en waerdigher is dan eenighe andere konsten. Indien d'ouders ghesint waeren te verdraeghen dat den arbeyd met sekere trappen soude opklimmen; dat de leersaeme jonghelinghen door een dapper oeffeninghe ghebooghsaem souden worden ghemaeckt dat sy haer ghemoed door de regulen der wijsheyd tot de konst souden voorbereyden; dat sy haere teyckeninghen nu en dan, alhoewel hun de selvighe in 't eerste wonderlick wel aenstonden, met een onghenaedigh penseel souden uytwisschen; dat sy langhe souden besichtighen, wat sy van meyninghe sijn nae te volghen; dese gheweldighe konst soude dan't ghewight haerer Majesteyt in sijn geheel behouden, en d'Ouders en souden het niet al voor goed en staetelick keuren wat de jongers wel bevalt. Nu daerentegen valt het heel anders uyt, de kinders, gelijk zij haeren tijd in de scholen met loutere queselingen en brabbelinghen doorbrenghen, so worden sy daer nae jammerlick bespot als haere wercken aen den dagh komen; en, het welck noch slimmer is, wat ieder een verkeerdelick in sijne jeugd gheleert heeft, hy en wil het in sijnen ouderdom niet bekennen.

Cap. III.

DEn vlijtighen ernst der voorighe Meesters, die 't goede gevoelen 't welck de sorchvuldighe Ouders van haer hadden met een ghetrouwe wackerheyd sochten te beandwoorden, was voortijds mede een van de voornaemste middelen waer door dese Konsten merckelick ghevoordert sijn gheweest. *Plinius* heeft twee dinghen aenghemerckt in den wijd-beroemden en seer aensienelicken Konstenaer *Pamphilus*; *hy wilde gheene Leerlingen aennemen onder een talent*, seght hy *, *en dat voor den tijd van tien jaeren*. 't Is vooreerst ghedenck-waerdigh in desen overtreffelicken Meester, uyt wiens schole *Apelles* en andere dappere mannen voord quaemen, dat hy een talent nam van die ghene dewelcke van hem begheerden onderwesen te sijn; want hy desen voet schijnt ghehouden te hebben om de achtbaerheyd deser Konsten beter te hand-haeven indien de selvighe wel bekostight wierden. *Protagoras is den eersten gheweest*, seght *Philostratus* *, *die de Konste der welsprekenheyd om eenen sekeren loon oeffende; hy heeft den Griecken dese onberispelicke ghewoonte eerst overghegheven. Want wat hy met groote kosten moeten haelen, plaght meer by ons gheacht te worden, dan 't ghene wy om niet bekomen.* Het andere 't welck *Plinius* in desen *Pamphilus* aenmerckt, is, dat sijne scholieren tien jaeren aen hem verbonden bleven; hy socht den goeden naeme sijner Schole boven alle dinghen te behouden, niet willende dat de

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* Lib. I. de vitis Sophistarum

de leerkinderen ſouden beſtaen te vlieghen eerſe vleughelen hadden; dies plaght hyſe ontrent de teycken-Konſt en andere noodſaeckelicke gronden vry wat langhe beſigh te houden, ſonder te lijden dat ſy door eenighe onbeſuyſte goed-dunckenheyd de hand al te vroegh an 't verwen ſouden ſlaen. Wy en ſouden deſe voorſichtigheyd der ouder Meeſters niet hebben aengheroert, 't en waer ſaecke dat vele hedenſdaeghſche Meeſters gantſch verkeerdelick te werck ginghen, *door een eerghierighe haeſtigheyd beginnende met het ghene laetſt behoort te ſijn*, ſeght *Quintilianus* *, *want ſy den waeren voortghang haerer Leerlingen grotelicks verhinderen, wanneer ſy de ſelvige maer alleen ontrent ſchijn-ſchickelicke dinghen ten toone ſoecken te ſtellen.* Ghemerckt oock dat veele jonge melckmuylen door dit middel ſoo onbeſchaemdelick laetdunckende worden ghemaeckt, dat ſy d' aller beſte Konſtenaers niet en ſtroo-breed willen wijcken, ſoo is het hier niet ongheraedſaem de woorden van *Lycon*, die in 't ſtuck van de kinder-tucht voor een ſonderlinghe ervaeren man ghehouden wierd, wel waer te nemen; want hy ghewoon was te ſegghen, ghelijck ons *Laërtius* betuyght*, datmen de kinderen ſonder ſchaemte ende eerſucht even ſoo weynigh kan beſtieren, als de Paerden ſonder toom en ſporen.

* Lib. I. orat inſtit. Cap. 4.

* Lib. V.

2. Aenghesien dan eenige voordvaerende vermetenheyd een ſcherp ghebiet vereyſchte, ghelijck andere ſchaemhertighe moedeloosheyd ſcherpe ſporen van doen hadde, ſo plagten oock d' oude Meeſters haere Scholieren dus of ſo, nae den eyſch haeres verſtands, te handelen: *Wy bevinden dat uyt de Scholen van ſulcke Konſtenaers en Meeſters als voor de uytnemenſte in haere ſoorte ghehouden wierden*, ſegt *Cicero* *, *vele Scholieren voordgekomen ſijn, de welcke, alhoewelſe onder malckanderen ſeer veele verſcheelden, nochtans was elck een in ſich ſelven prijſ-waerdigh; overmids den leer-Meeſters ſijn maniere van onderwijſen ſchickte nae de nature der ghener die hy onderhanden hadde. Socrates, een ſonderlingh Leeraer, gheeft ons hier van een krachtigh exempel, ſegghende, dat hy ghedwonghen was Ephorus met ſporen aen te drijven, ghelijck hy Theopompus in 't teghendeel met den toom inteugelen moeſt. Den eenen was ghewoon in een aelwaerdighe ſtoutigheyd van woorden uyt te breken, en daerom plaght hy hem in deſen onghebonden loop te ſtuyten; den anderen daerenteghen, met een verkeerde ſchaemte inghenomen ſijnde, was altijd ghewoon 't futſel-Boeck te ſoecken, en daerom plaght hy hem in deſe ſlapmoedighe traeghheyd voord te prickelen. Evenwel heeft hy ſoo veele niet konnen te weghe brenghen dat ſy malckanderen ſouden ghelijck ſijn, maer hy benam den eenen 't ghene hy den anderen toevoeghde, om alſoo in allebeyde te verſtercken wat met haere nature beſt overeen quam.* Soo ſeght oock den achtbaeren *Quintilianus* * uytdermaeten wel; al iſt *ſchoon ſaecke dat de deughd eeni-*

* Lib. III. de oratore.

* Lib. XII. Cap 2.

ghe aenruckinghen van de nature ontleent, ſoo moet haere volmaecktheyd nochtans uyt het onderwijs hervoord komen.

3. Alhoewel nu d' oude Meeſters haere Leerlingen met een ſeker opſicht verſcheydenlick aenghingen, nochtans ſtelden ſy hun daghelicks de menighvuldighe exempelen van de waere ende onvervalſchte Konſt ſonder eenigh onderſcheyd voor ooghen. *Het en is niet ghenoegh dat de Schilders en Beeld-ſnijders met woorden uytdrucken hoedaenigh de verwen en linien moeten ſijn; maer 't meeſte profijt is daer uyt te raepen, datmen haere maniere van Schilderen en ſnijden teghenwordighlick aenſchout* ſeght *Dio Chryſoſt. Orat. XVIII. Allerley leerſtucken worden bequaemelick inghe-plant en lichtelick ghevat door 't behulp der exempelen*, ſeght *Columella Lib. XI. De re ruſt. Cap. 1. d' Exempelen maecken ons op 't aller gemackelickſte wijs wat wy behooren nae te volghen en te vermijden*, ſegt *Seneca Rhetor. Lib. IX. Controv. 2. De leeringhe diemen uyt de regulen haelen moet, valt langh ende verdrietigh; 't onderwijs daerenteghen 't welck men uyt d' exempelen treckt, is kort en krachtigh* ſeght *Seneca Philoſophus Epiſt. VI. Dan bevinden wy dat onſen arbeyd profijtelick aenghewendt is, als de proef-ſtucken met*
* circa initium libri quarti. *de regulen over een ſtemmen* ſeght *Quintilianus Lib. XII. Cap. 6. d' exempelen dienen ons in ſtede van ghetuygheniſſen*, ſeght den autheur * die ſijn Boeck van de welſprekenheyd aen *Herennius* toegheeyghent heeft *want t' ghene ons de Konſt en reden maer ſlechtelick voorhoudt, wordt door 't ghetuyghenisſe des exempels beveſtight.* Soo ſeght den ſelvighen autheur wederom in de ſelvighe plaetſe, *Chares en heeft de Giet-Konſte van Lyſippus op deſe maniere niet gheleert, dat hem Lyſippus 't hoofd van Myron, de armen van Praxiteles, de borſt van Polycletus ſoude vertoonen; maer hy heeft daer ſelver by geſtaen, als ſijnen Meeſter alle deſe dingen maeckte: De wercken van andere Meeſters konde hy t' eenigher tijd by ſich ſelven op ſijn ghemack*
*Lib. V. de Hippocratis & Platonis dogmatibus. *beſchouwen. Galenus* * ghewaeght dat *Polycletus* niet alleen de regulen om een volkomen ſtuck-wercks te maecken in 't ſchrift gheſtelt heeft, maer dat hy boven dien goed vond een ſtatue nae 't voorſchrift der voornoemder regulen te maecken. *Policletus maeckte een ſtuck wercks,*
Lib. XXXIV. Cap. 8. ſeght *Plinius* * *'t welck onder de Konſtenaers eenen Canon ofte richt-ſnoer gheeten wordt, om dat ſy den rechten treck der Konſte daer uyt, als uyt een ſekere wet, plaghten te haelen: En hy alleen wordt gheoordeelt de gantſche Konſt in een konſtigh werck vervat te hebben.*

4. Wy en moghen 't gene tot noch toe gheſeyt is ſoo niet verſtaen, als of deſe treffelicke Meeſters haere ſcholieren gheduyrighlick ontrent d' imitatie van haere en andere Meeſters wercken beſig hielden ſonder hun t' eenighen tijde verlof te gheven dat ſy haer eyghen verſtand ſouden beproeven; want *Quintilianus* leert ons heel anders; 't is

behoo-

behoorlick, seght hy *, *datmen de Leerlingen nu en dan op haere eygene voeten late staen, uyt vrese dat hun 't poogen ende ondersoecken niet t' enemael benomen wierd door de quaede gewoonte van anderer luyden arbeyd sonder ophouden nae te volgen.* 't Exempel van *Lysippus* geeft ons het selvighe mede te kennen; ghemerckt desen vernaemden Konstenaer (alhoewel hy in't eerste maer een ghering Koper-smidt was) sich selven schijnt verstout te hebben, en tot de hooghste volmaecktheyd der Konste opgheklommen te sijn, door 't toedoen van den goeden ghesonden raed hem by den Schilder *Eupompus* voorghehouden. *Dewelcke*, ghelijck ons *Plinius* * betuyght, *ghewraecht sijnde wat Meesters handelingh in sijn oordeel naevolghens waerd was, een groote schaere aenwysende gheseyt heeft, datmen de nature behoort nae te volghen, niet den Konstenaer.* Ghelijck dan 't oude Meesters t hoofd der vreesachtigher beghinners sorghvuldighlick ghewoon waeren op te houden so lieten sy se by haer selven begaen als het nu tijd was dat de selvige alleen souden swemmen sonder 't behulp van een helpende hand of kinderachtighe dobbers. Dewijl sy nochtans niet geerne saeghen dat haere scholieren souden misraecken, welwetende dat de volmaecktheyd der Leerlingen den Meester voornaemelick tot lof ghedijdt, soo plaghten sy den arbeyd van 't eens aengevanghen onderwijs noyt t' eenemael te staecken, maer sy hielden noch altijd een wackere ooghe op dieghene dewelcke uyt haere Schole voord-quaemen, veeltijds oock eenighe regulen der Konste in 't schrift stellende die hun den gantschen tijd haerer levens moghten by blijven. Alhoewel *Apelles* sijnen discipel *Perseus* met een sonderlinghe naerstigheyd inde Konst onderrichtet hadde, soo heeft hy noch boven dien, ghelijck ons *Plinius* * te kennen gheeft, een Boeck van de Konst aen hem gheschreven. Wy bevinden insghelijcks, dat benevens *Polycletus* ende *Apelles*, vele andere Konstenaers ende doorluchtige Mannen gesocht hebben, de Konst en Konstighe wercken door haere schriften ende disputatien te verklaeren. 't En is ons voornemen niet de beschrijvinghe der statuen die ons *Callistratus* naeghelaeten heeft, de Beelden van den ouden ende jonghen *Philostratus*, het vier en vijfen dertighste Boeck van *Plinius*, als oock andere autheuren die noch in't wesen sijn by te brenghen; yeder een magh sich selven daer in voldoen, dewijl men haere Boecken overal bekomen kan; ons ooghen merck is hier maer alleen eenen naem-rol van sodaenige schrijvers voort te stellen welcker schriften vergaen sijn. *Adæus Mitylenæus* heeft gheschreven van de Giet-Konstenaers. Siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 8.

Alcetas heeft gheschreven van de giften en gaeven in den Tempel van *Apollo Delphicus* opgheoffert, waer onder een ontallicke menighte

* Lib. II. Cap. 6.

* Lib. XXXIV. Cap. 8.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

van Statuen ende Schilderyen begrepen was. *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 6.

Alexis heeft een Comœdie geschreven die *Schilderye* genaemt wierd; soo schijnt oock den inhoud deser Comœdie eens gheweest te sijn met het argument der schrijvers die nu van ons worden opgherekent, indien men van de geheele Comœdie oordeelen magh uyt een stuck 't welck *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 8. by-brenght. Even het selvighe magmen oock gevoelen van de Comœdien die *Pherecrates, Diphilus, Alexandrides* ende *Pomponius* onder den naem van *Schilders* hebben in 't licht ghegeven; ghelijck oock *Euphorion* een Comœdie onder den naem van *Kelckgraverer* uytghegeven heeft. *Anasimenes* heeft een Boeck van d' oude Schilderyen uytghegeven, siet *Fulgentius Placiades Lib. III. Mythol. in Actæone.*

Antigonus den Giet-Konstenaer heeft van sijne Konst gheschreven. Plin. Lib. XXXIV, Cap. 8. Daer schijnt mede eenen anderen *Antigonus* gheweest te sijn, die ghelijck den selvighen *Plinius* Lib. XXXV. Cap. 10. ghetuyght, een Boeck van de Schilder-Konst ghemaeckt heeft.

Aristodemus Carius verhaelt de bysondere betrachtinghen der ghener die de Schilder-Konst ghevoordert hebben, met eenen oock voorstellende wat Koningen ende Republijken de Konst wel toeghedaen waeren. *Philostr. in proœmio Iconum.*

Artemon heeft een Boeck van de Schilders laeten uytgaen. Siet *Harpocration* daer hy van *Polygnotus* spreeckt.

Callixenus heeft een beschrivinghe van de Schilders en Giet-konstenaers ghemaeckt; soo gheeft ons *Photius* mede te verstaen dat het twaelfde Boeck van *Sopaters* uytghelesene Historien uyt dese schriften van *Callixenus* ghepickt was.

Christodorus heeft een beschrijvinge gemaeckt van de statuen dewelcke te *Constantinopolen*, in een plaetse die *Zeuxippus* hiet, waeren opghericht. siet *Suidas*.

Democritus Ephesius heeft den Tempel van *Diana* die te *Ephesen* was, beschreven. *Laërtius* Lib, IX. *in Democrito. Athenæus Lib. V. Cap.* 12.

Duris heeft van de Schilder-konst gheschreven *Laertius in Thales*, *Euphranor Isthmius*, een gantsch vermaert Schilder, heeft van de *Symmetrie* ofte ghelijck-maetigheyd en van de coleuren gheschreven Plin. XXXV. 11.

Heghesander Delphicus heeft van de Beelden ende Statuen gheschreven. *Atheneus* Lib. V. Cap. 13.

Hippias Eleus, een vermaert Sophist, plagt van de Schilder-Konst en Ghiet-

Giet-konst te disputeren. *Philostr., Lib. I. De vitis Sophistarum.*

Hypsicrates heeft een Boeck van de Tafereelen in 't licht gegeven, siet *Laertius* Lib VII. in *Chrysippo.*

Iamblichus van de Statuen is wederleyt gheweest by *Iohannes Philoponus.* *Photius* spreeckt van beyde.

Iuba den Koningh van *Mauritania* (die nae 't verhael van *Plinius** een wijd-ruchtigher naem door sijne gheleerdheyd dan door sijn kroon verworven heeft, is bekent ten minsten acht Boecken vande Schilders gefchreven te hebben. siet *Harpocration in Parrhasius.* Den selvighen Koningh heeft oock eenighe Boecken van de Schilder-konst uyt ghegheven, ghelijck ons den voornoemden *Harpocration* ghetuyght, daer hy van *Polygnotus* spreeckt. *Photius* insghelijcks, als hy gewag maeckt van *Sopaters* uytghelesene Historien; naemt *Iubas* tweede Boeck van de Schilder-konst.

* Lib 5. Cap. 1.

Malchus Byzantius heeft geschreven van den brand der *Constantinopolitaenscher* Bibliotheke en van de Statuen dewelcke in 't *Augustæum* te sien waeren. siet *Suydas.*

Melanthius, een overtreffelick Schilder, heeft van de Schilder-Konst ghefchreven, siet *Laertius* Lib. I V in *Polemon.*

Menæchmus den Giet-konstenaer heeft van sijne Konst geschreven, siet *Plin.* XXXIV. 8. *Athenæus* insghelijcks Lib II, Cap. 24. en Lib. XIV. Cap.4. Gheeft ons te verstaen dat hy van de Konstenaers ghefchreven heeft. *Menetor* heeft ghefchreven van de God-gheheyligde giften, siet *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 7.

Menodotus Samius heeft geschreven van de dingen die te *Samos in Iunoos* Tempel geheylight waeren. *Athenæus* Lib. XIV, Cap 20.

Pamphilus heeft van de Schilder-konst en van de vermaerde Schilders ghefchreven, siet *Suydas.*

Polemon heeft geschreven van de Schilders. *Athenæus* Lib. XI, Cap. 6. Van de Tafereelen. *Laertius* Lib. VII. in *Chrysippo.* Van de giften die 't *Athenen* in 't Kasteel waeren opgheoffert. *Strabo* Lib. IX. *Geogr.* Van de Tafereelen in 't portael van *Minervas* tempel, siet *Harpocration.* Van de *Sicyonische* tafereelen. *Athenæus* Lib. XII. Cap. 2. En 't schijnt dat dit den selvighen *Polemon* is die menigh-werven van *Clemens Alexandrinus in Protreptico* en van *Laertius* Lib. II in *Aristippus* wordt byghebracht.

Porphyrius heeft van de Statuen geschreven. siet *Stobæus* Cap. XXV. *Eclog. phys.* Veele houden 't daer voor dat desen *Porphyrius* den selvigen man is met dien *Malchus* die boven verhaelt wordt.

Prasiteles heeft vijf Boecken ghefchreven van de treffelicke wercken

der gantſcher wereld Plin. XXXVI. 5.

Protogenes den Schilder heeft twee Boecken van de Schilder-konſt en van de *Figuren* naeghelaten. *Suidas*.

Theophanes heeft van de Schilder-konſt geſchreven. *Laertius* Lib. II. in *Ariſtrippus*.

X*enocrates* een Giet-konſtenaer heeft Boecken van ſijne Konſt ghemaeckt, *Plin*. XXXIV. 8. ſo betuyght den ſelvighen *Plinius* XXXV. 10. dat *Antigonus* en X*enocrates* van de Schilder-konſt gheſchreven hebben.

Cap. IV.

WY hebben gheſien hoe Godt en de Nature onſer aengheboren volgh-luſt tot de Konſt aenleyden; hoe de lievende Ouders in haere kinderen een vaerdighe toegheneyghtheyd tot deſe Konſten beſpreurende, by tijds nae goede ende ghetrouwe Meeſters taelen; met wat een vlijtighe wackerheyd de trouhertighe Meeſters haere Scholieren van 't beghin tot het eynde toe volghen: Doch aengheſien den loſſen kop van vele roeckelooſlick onbeſinde jongelinghen de goede leſſen haerer Meeſters al te vroegh plaght in den wind te ſlaen, ſonder daer eens op te letten dat ſulcks tot haer eyghen verderf en tot het verderf deſer Konſten ſtreckende was, ſo is het dat de voorſicht der ouder eeuwen dit onghemack heeft ſoecken te voorkomen door den dwangh van ſtrenghe wetten teghen de verſuymers ende vervalſchers van Konſten ende wetenſchappen ingheſtelt; ende wy bevinden dat d'oude wet-ſtellers niet alleen goede ſorghe hebben ghedraeghen voor de Konſten ende wetenſchappen die in jeder eens bekentenis nootwendigh ſijn, maer oock voor die Konſten de welcke meer tot vermaeck dan tot noodſaeckelick ghebruyck dienen. Wat de noodſaeckelicke Konſten belanght, 't blijckt uyt de Land-nering ende Architecture als oock uyt de Seyl konſte met hoe grooten ernſt ſy de ſelvighe wetenſchappen hebben ſoecken te hand-haeven: 't Is aenmerckens waerdig in d'oude *Romeynen*, *Dat indien jeman ſijnen Acker door gebreck van ploeghen en wieden onachtſaemlick liet vervuylen*, ſeght *Agellius* * *indien jeman insgelijcks ſijn gheboomte of ſijnen Wijngaerd verſuymde, de ſelvighe wierd niet onghestraft ghelaeten, maer hy was 't oordeel der Tucht-meeſters* (te *Roomen* wierden ſy *Cenſores* ghenaemt) *onder-worpen, die hem 't Borgher-recht benaemen*. Het is mede aenmerckens waerd 't ghene wy in *Vitruvius* leſen; *daer is als noch in de vermaerde en groote Stad Epheſus een* oude

* Noct. Attic. Lib. IV, Cap. 12.

oude wet in haere volle kracht, seght hy *, *de welcke alhoewelse wat te straf schijnt te wesen, men maghse nochtans niet onbilligh achten. Want den Architect die eenigh stads-werck aenneemt, maeckt eenen voorslagh hoe vele hy meynt dat het gantsche werck kosten sal : Nae dat hy nu sijnen eysch ghemaeckt heeft, dan blijft alle sijn goed aen de Magistraet verbonden tot dat het aenghenomen werck voleyndight is : ende indien het beloop der rekeninghe met sijnen voorslagh over een komt, de Stad verklaert hem alle eere waerd te sijn ; insgelijks, indien de kosten sijnen voorslag h niet 't vierdeel te buyten gaen . de Stad maeckt het op wat daer te kort komt en 't wordt uyt de ghemeyne schatten betaelt, so en is oock den Architect voor sulcke misgrepe niet strafbaer : Indien 't werck daerentegen meer dan een vierdeel vereyscht, het wordt uyt sijne middelen goed ghemaeckt ende voldaen.* Dient eyndelick alhier aengemerckt 't ghene *Stobæus* * uyt *Nicol. de morib. gentium.* verhaelt, dat de *Cercetæ* d'onrechtvaerdighe voor verwaeten menschen houden ; niet lijdende dat die ghene, de welcke eenighe valsche boeve rancken hebben aengherecht, het heylighdom souden ghenaecken. Ende indien eenigh Stierman sijn schip verroeckeloost, de selvige moet het geduldighlick verdraeghen dat d' eene voor en d' andere nae tot hem ghenaeckende sijne kladde-bellen op hem uytspouwet. Wy sien dan in dese exempelen hoe dapper d' oude met het hand-haeven der noodsaeckelicker Konsten voord-ginghen, en noch waeren sy niet min ernstigh in 't ophouden der Konsten die tot 's menschen vermaeck dienstigh sijn. D' inwoonders van de beroemde Stad *Argos* hebben eenen *Musicant* eertijds in de boete beslaeghen, om dat hy 't ghetal der snaeren vermeerdert hadde, daer andere Speel-luyden haer selven met seven snaeren verghenoeghden, siet *Plutarchus de Musica*. De *Lacedæmoniers* hebben *Timotheus Milesius* ins-ghelijcks uyt haere stad verbannen, als sy ghewaer wierden dat hy de singh-konste door verscheyden nieuwe vonden bestond te vervalschen. Haere uytspraecke daer mede sy hem sijn vonnisse wesen is van woord nederghestelt in *Boethius Lib. I: Musicæ, Cap. I.* 't Is de pijne waerd datmen de selvighe soude nae soecken ende eens of twemael overloopen. Den grooten *Alexander* wenschende eenen Poete t' ontmoeten die sijne groote daeden soude blaesoenen ghelijck *Homerus* den lof van *Achilles* in voorige tijden verbreydt hadde, moest sich selven by ghebreck van eenen beteren dichter met *Chœrilus* te vrede houden ; doch overmids hy hem niet te vele toebetroude, so heeft hy met den aller ongheluckigsten Poete een verbond ghemaeckt dat hem een stuck gouds van de *Byzantische* munte voor elck goed of ten minsten verdraeghelick vers ghedicht gegheven soude worden, ghelijck hy voor jeder slim ghedichtsel eenen kinne-

In præfatione libri decimi.

* Tit. de Legib. & consuetudinibus.

back slagh hadde te verwachten ;'t welck hem so dickwijlsch te beurt viel, dat den goeden Sul geen geld aen d'eene sijde, en sijnehuyd vol slaeghen aen d'andere sijde krijghende, jammerlick om 't leven quam, siet *Cornutus in Horat. de Arte poetica*. De *Thebaense* wetten vereyschten dat elck Konstenaer ende Schilder de ghelijckenissen soo wel als 't immers moghelick was soude uytdrucken ; die anders dede, was gehouden een sekere boete te betaelen, siet *Ælianus* Lib. IV. var. hist Cap.4.

2. Ghelijck het nu met de stemmigheyd der ouder tijden wonderlik wel over een quam de verdervers ende vervalschers der Konsten en wetenschappen door ghestrenghe wetten van haere verkeerdheyd af te schricken, so voeghde het de beleefdheyd der selvigh r tijden noch vele beter de vervalschinghe der Konsten door een loffelick ghebruyck of billighe instellinghen te verhinderen: Want alhoewel het niet te misprijsen is dat men d'overtreders straft, nochtans is het altijd meer prijselick d'overtredinghe door een wijs toeversicht so verde te voorkomen datmen gheen straffe van doen heeft. *Ghelijk d' Atheniensen in allerley land-nutte peysvoedende instellinghen boven alle andere volckeren de kroone spanden*, seght *Valerius Maximus* *, *soo plaghten sy oock de luyheyd in haere Stad uyt de schuylwinckels, daer inse door een flauwe vermufte vaddigheyd vermolmsemt lagh, aen den dagh te brenghen en haer een schaedelicke en schandelicke schuld te last te legghen. De selvighe stadt heeft oock den hoogh-gheduchten Areopagitischen raed, die met een sonderlinghe naerstigheyd 't bedrijf der ingheseten plaght te siften en seer nauwe t' ondersoecken met wat neeringhe jeder een sich geneerde ; ten eynde dat de menschen, bedenckende hoe sy rekenschap moesten gheven van alle haer doen en laeten, een eerlick ende onberispelick leven souden soecken te leyden*, siet oock *Ælianus* Lib. IV. var. hist. Cap. I. en *Laertius* Lib. I. *in Solon. Daer was t' Athenen noch een andere treffelicke wet onderhouden*, seght *Gregorius Nazianzenus* *, *dat de jonghers dertien of veertien jaeren oud sijnde tot de Konsten, als volght, souden aengeleydet worden d' Instrumenten ofte het werck-tuygh van allerhande Konsten wierd hun openlick voorghestelt*, *en nae datmen bevond dat de kinderen 't eene of 't andere instrument met een gretighe noestigheydt aengrepen , soo wierden sy tot d' eene of d'andere Konst bescheyden : Om dat naemelick die dinghen doorgaens henen wel slaen, tot welcke ons de Nature van selfs aenleydet ; en dat die dinghen in 't teghendeel quaelick ghelucken, daer van wy eenen naturelicken afkeer hebben.* De woorden van *Vitruvius* sijn mede aenmerckens waerd ; *Alexis houdt staende*, seght hy *, *dat d' Atheniensen den hooghsten prijs verdienen , om dat de wetten van alle d' andere Griecken de kinders daer toe dwinghen datse haere ouders moeten voeden ; de Athenische wetten daerenteghen vereyschen niet dat eenighe kinderen haere ouders souden onderhouden , dan die door de ghetijdighe sorghe*

* Lib. II. Cap. 6. exemplo 3.&.4.

* Epist. 63.

* In præfatione libri sexti.

sorghe der ouders in d' eene of d' andere profijtelicke Konst waeren opgetrocken: Want ghelijk ons de Fortune lichtvaerdighlick beneemt 't ghene sy eens ghegheven heeft, so en konnen ons de wetenschappen, die wy in onse jeughd volkomenlick hebben inghedroncken, niet lichtelick begheven, maer sy blyven ons by tot het uyteynde onses levens. Siet *oock Galenus in Exhortatione ad perdiscendas artes.* Doch voornaemelick dienen wy op de woorden van *Plutarchus* acht te nemen, als hy ons te verstaen geeft waer door *Solon* sich bewoghen vond dese wet te maecken: *Als Solon vernam*, seght hy *, *dat de Stad meer en meer vervult wierd met groote menighten der ghener die de gerus̄te vrijheyd des Attischen gebieds boven alle dinghen beminden; en dat de landouwe om ende om niet al te vruchtbaer was; dat oock de vaerende luyden weynigh inbroghten, om dat daer weynigh was uyt te brenghen; soo ist dat hy de Stad tot het oeffenen der Konsten aengheleydt heeft, een wet stellende dat eenen sone niet en soude ghehouden wesen sijnen Vader t' onderhouden, die hem in een Konste-loose onwetenheyd hadde opghebroght.* Dies mogen wy op dese bedenckinghe sonder eenigh omsien dit besluyt maecken, dat die van *Athenen* door kracht deser wetten den prijs die hun *Plutarchus* toeschrijft over ende over hebben verdient; *Athenen was oyt een goedertieren Moeder en voedster veler Konsten*, seght hy *, *want ghelijk sy eenighe Konsten eerst ghevonden heeft, soo hebben andere wetenschappen door haer toedoen groote eere ende eenen sonderlinghen aenwas bekomen; doch voornaemelick heeft de Schilder-konst in dese stad meest van allen toeghenomen.* *Aristides* heeft insghelijcks dese stad niet t' onrechte *'t Vader-land aller goeder dingen, ja de gheboort-plaetse van allerley konst en wetenschap* ghenaemt; *waer door het mede gheschiedt is*, seght hy *, *dat dese stad niet alleen in fraeye beelden maer oock in konstighe Beeldsnijders plaght uyt te munten.*

* in Solon.

* Bellone an pace clariores fuerint Athenienses.

* in orat. Panathenaica.

3. Nae dat wy nu alreede verscheydene wetten, in 't beroemde *Argos, Ephesen, Theben*, end' *Athenen* tot behoudenisse der Konsten inghestelt, hebben aenghemerckt; soo en moghen wy hier 't *Ægyptische* ghebruyck niet voorbygaen, 't welck even het selvige wit ende oogenmerck ghehadt heeft. *De Konsten hebben haere voornaemste volmaecktheyd van d' Ægyptenaers ontfanghen*, seght *Diod. Siculus* *, *want indien eenigh Konstenaers onder hun sich met eenighe ghemeyne Lands-diensten bemoeyt, ofte oock eenighe andere Konsten ter hand treckt, deselvighe wordt swaerlick ghestraft. d' Ægyptische ambachts-lieden moghen gheenen anderen dienst in de Republijcke aenvangen, dan die hun door de wetten bescheyden en door haere ouders overghegeven is, uyt vreese dat hun misschien d' afgunstigheyd haerer Meesters, de menighte der borgherlicker bekommernissen, ofte yet anders, van den rechten ernst soude afkeeren. Dicæarchus* * leert ons dat *Sesonchosis* Koningh van *Ægypten* dese wet gemaeckt heeft dat nieman sijn vaderlicke

* Lib. I. Bibl.

* Apud Scholiasten Apollonij Rhodii, ad vers. 272. libri IV. Argonaut.

Konst soude versaecken, want hy het daer voor hield dat sulcks uyt een
onversaetelicke begheerlickheyd voord-quam, siet *Isocrates in Busiridis*
laudat. Alwaer hy dese wet wijdloopigher verhandelt. *Herodotus* * ge-
tuyght dat de *Lacedæmoniers*, nae 't exempel der *Ægyptenaeren*, dese
* Lib. VI. wet mede hebben onderhouden. *Strabo* * seght dat d' *Indiaenen* dese
Hist. ghewoonte oock plaghten te volghen. End' in een andere plaetse*
Lib. XV. schrijft hy d' *Arabiers* het selvighe toe. Wat d' *Ægyptenaers* onder en-
Lib XVI. tusschen belanght, 't en waer soo vreemd niet indien wy 't daer voor
hielden dat sy door kracht deses wets tot sulcken uytnemenheyd der
Lib. 3. Konste gheraeckt sijn als van ons * uyt *Diod. Siculus* sal worden voor-
Cap. 3, 11. ghestelt. 't Blijckt ten minsten uyt 'd over-een-stemminghe van soo
vele verscheydene natien, dat die Konstenaers noodsaeckelick d'aller
volmaeckste moeten sijn, dewelcke haere herten maer alleen met een
Lib. ix. eenighe sorghe bekommert houden: Dies oock *Plato* * uyt sijne stad
de Leg. soodaenighe Konstenaers verbant, die haer selven tot twee verschey-
den Konsten begheven. *'t Is beter datmen een dingh uytnemende wel kan*
Lib. ix, *ghedoen*, seght den jonghen *Plinius* *, dan *vele dinghen maer alleen redelicker wijse.*
epist. 29. *licker wijse.* *Æsopus* * seyde dat het dan met alle menschen onghe-
Apud Sto. twijfelt quaelick moet gaen, als alleman sich allerley dinghen onder-
bæum windt. *Ons ghemoed en kan sich niet ter goeder trouwen op eenen tijd met*
Serm. de *vele ende verscheydende dinghen besigh houden*, seght *Quintilianus* *, *want*
Republica. *het moet sich noodwendighlick van 't voorghestelde afkeeren als het nae yet an-*
* Lib. X. *ders beghint om te sien.*
Cap. 3.

Cap. V.

GHelijck nu de vreese van strenghe wetten inde verkeerdelick laet-
dunckende beghinners soo veele te weghe broght, dat sy haer sel-
ven ten minsten binnen de schreve hielden, soo wrocht d *Aemulatie* (al-
dus wordt den naer-ijver ofte naevolghens lust gemeynlick gheheeten)
noch vele krachtigher inde leersaeme Scholieren, wanneer sy niet al-
leen door een goedaerdighe ghesegghelickheyd bleven by 't ghene sy
van haere ghetrouwe onderwijsers ontfanghen hadden, maer wanneer
sy boven dien d' aller beste wercken haerer Meesters en ander Konste-
naeren door een rusteloose eergierigheyd sochten t' over-treffen. *De*
naevolghens lust is krachtiger dan de straffe en vreese die uyt de wetten ontstaet,
Lib. 3. de seght *Tacitus Annal. III, Cap. 55. De deughd is in haeren eyghenen aerd eer-*
Benef. *suchtigh*, seght *Seneca* *, *soo soeckt sy oock d' aller eerste voorby te steppen.* De
Cap. 36. volghende woorden van den dapperen *Scipio* vertoonen ons het rechte
afdrucksel

afdruckſel ſijnes ophevighen ghemoeds; *Ick houde my daer van verſekert,* ſeght hy *, *dat elck grootmoedigh herte ſich niet alleen met de huydenſdaegſche vermaerde mannen verghelijckt, maer oock met alle deghene die wel oyt eenen hoogh-loffelicken naem hebben verworven.* *Themiſtius* gaet noch verder, *'t Is den menſche aengheboren,* ſeght hy *, *nae ſijn uyterſte maght te beſorghen, wat met een ſekere ſoorte van æmulatie uytghevoert moet worden; ghelijck het in 't teghendeel met ſijne nature over een komt ſorghlooſlick te verrichten, wat ſonder eenighe æmulatie ghemackelick toegaet, 't maeckt ons traegh ende naelatigh, wanneer ons yet ſonder eenen med-begheerder te doen ſtaet: Ons gemoed wordt daerenteghen verweckt om hoogher op te ſtighen, als het andere ſoeckt te boven te gaen.* Dewijl het dan blijckelick is dat de kloeckſte verſtanden doorgaens henen door d' onlijdelicke prickelen der *æmulatie* tot grooter ſaecken kracktighlijck worden aenghedreven, ſoo volght daer uyt dat het een ghewis merck-teycken van een ſwaer ende onluſtigh ghemoed is, wanneer ſich yeman door de groote menighte der gener die met eenen ſonderlinghen ernſt nae de volmaecktheyd eenigher Konſten trachten niet bewogen en vindt om 't ſelvighe mede te doen. 't ghebeurt oock veeltijds dat die eyghen-ſinnighe ende eyghen-wijſe luyden, dewelcke haere verſtanden en haere wercken met yeman anders verghelijcken, dwaeſelick van haer ſelven en haere eyghene wercken oordeelen. *'t Valt wonderlick licht, nae 't ghemeyne ſpreckwoord, den prijs te behaelen alſmen alleene loopt,* ſeght *Lucianus pro imaginib.* *het en kan anders niet gaen,* ſeght *Quintilianus* *, *of hy moet ſich ſelven te vele toeſchrijven, die ſich met nieman verghelijckt.*

Apud Livium Lib. XXVIII. ab V. C.

orat. 3.

Lib. 1. Cap. 2.

2. *Cicero* geeft ons hier een gantſch profijtelicke leſſe; *het is behoorlick,* ſeght hy *, *dat alle dieghene de welcke nae groote ende arbeydſ-waerdighe ſaecken ſtaen alles ſouden verſoecken, Indien het onderentuſſchen ghebeurt, dat ieman de voordvaerende toegheneyghtheyt ſijner nature als oock de kracht eenes overvlieghenden gheeſts niet te baete en heeft, indien oock ieman met de kenniſſe van allerley nutte konſten niet ghenoechſaem verſien is, de ſelvighe moet evenwel nae ſijn beſte vermoghen in deſen loop volherden, Want het hem, die nae de eerſte plaetſe ſtaet, ghenoegh ſaeme eere aenbrenght dat hij de tweede of derde plaetſe kan behouden. Soo en hebben oock de Konſtenaers den moed terſtond niet verloren ghegeven, als zij de ſchoonheyt van Ialyſus dien wij te Rhodus ghesien hebben, ofte oock de bevalligheyd van de Venus die in het eyland Coos gheheyligt was, niet en konden treffen. De Beeldſnijders hebben ſich insghelijcks door het beeld Iupiter Olympius, ofte oock door de ſtatue van Doryphorus niet laeten afſchricken, dat zij haer vermoghen benevens andere niet en ſouden beproeven. Dies is daer oock ſoo groten menighte der konſtenaeren gheweeſt, en vele hebben haer ſelven in deſe konſten ſo wel ghequeten.*

Circa initium libri de perfecto oratore.

queten, dat wy haere mindere wercken niet quaed en vinden, alhoewel wy de meerdere met een sonderlinghe verwonderingh aenschouwen. Leest *Columella in præfat. libri primi de re rust.* Daer hy een ruyme uytlegghinghe op de voorgaende woorden des grooten Orateurs schijnt gemaeckt te hebben: Noch vinden wy in *Velleius Paterculus* een seer schoone plaetse, die wy niet moghen voorbygaen, om dat ons den aerd des naeryvers daer in op 't aller levendigste wordt vóor ooghen ghestelt: Want nae dat hy seght met verwonderinghe aenghemerckt te hebben, hoe vele fraeye verstanden en uytnemende Konstenaers binnen eenen korten tijd te ghelijck verscheenen ende een weynigh daer nae t' saementlick verdweenen, soo vindt hy sich in een diepe dubbinghe verwert, niet wetende wat reden van desen schielicken opgangh ende ondergangh der Konsten by te brenghen, tot dat hy sich in 't besluyt met dese ghis-

Sub finem libri primi hist.

singhe verghenoegt; *d' Æmulatie koestert de verstanden*, seght hy *, *ende overmids onsen volgh-lust altemet door een heymelicke nijdigheyd, altemet door een rechtvaerdighe verwonderingh gaende ghemaeckt wordt, soo plaght oock het ghene wy met den hooghsten yver naeiaeghen, sijne hooghste volmaecktheyd vroegh te bekomen. Maer dan valt het ons heel swaer by die volmaecktheyd te blijven; ghemerckt eenigh dingh nae den ghemeynen loop der nature plagt te deynsen, als het niet meer voord en kan. Ghelijck wy ons selven daerom in 't eerste vierighlick ontsteken vinden om de ghene t' achterhaelen die ons den wegh leyden; soo beghint desen ernst met t' saemen de hope allenghskens te vergaen, als wy ghewaer worden dat het ons onmoghelick is dese dappere voorganghers voorby te loopen, of ten minsten een even voet met hun te houden. 't Dunckt ons loutere dwaesheyd te sijn, langhe te volghen, 't ghene men immers niet en kan achterhaelen. Verlaetende daerom wat nu al-reede by andere ghelucklglick ter hand ghetrocken is, wy soecken yet nieuws daer in wy ons uyterste beste mogten aenwenden. Waer uyt het oock volght dat sulcke menighvuldighe en wispelduerighe veranderinghen de volmaecktheyd grootelick verhinderen.*

3. Alhoewel nu d' oude Konstenaers buyten twijfel door de hitte haeres volgh-lusts en door d' onverdraeghelicke onwederstaenlicke prickelen des naer-yvers krachtighlick tot een gantsch-ernstighe oeffeninghe deser Konsten aenghedreven wierden, nochtans moghen wy niet dencken dat dese Konsten maer alleen door d' onderlinghe Æmulatie der Konstenaeren ghevoordert sijn gheweest, maer wy houden 't daer voor dat den grooten naem van vele welsprekende mannen de wackere gheesten der Konstenaeren met eenen oock opgheweckt heeft om yet wat te verrichten 't welck dierghelijcke eere verdienen moght. 't Bewijs van 't ghene wy alhier staende houden, wordt ghetrocken uyt de woorden van *Plutarchus* die wy voor desen hebben byghebrocht

Lib.

Lib. I. Cap. 4. 2. So heeft het mede inde volghende eeuwen gebleken, dat dese Konsten dan allermeest plagten te bloeyen, als de welsprekenheyt meest geoeffent wierd: *De konste der welsprekenheyd, gelijck oock allerhande goede wetenschappen, sijn ontrent dien tijd in Duytschland hervattet geweest*, seght *Felix Faber* *, *waer op dan oock de verstand-rijcke Schilderkonsten en Giet-konsten stracks volghden. Want dese Konsten sijn eens met malckanderen; en gelijck de Schilderye een goed begrijp vereyscht, soo heeft de welsprekenheyd mede een groot en diep verstand van doen. 't Wordt met verwonderingh aenghemerckt, dat de Schilder-konst 't hoofd heeft opghehouden, soo langhe als het met de welsprekenheyd wel gingh; datse daerenteghen onder de voet gheraeckt is, soo haest als het met de welsprekenheyd ghedaen was. De tijden van Demosthenes en Cicero wijsen 't uyt. &c.* * Lib. I. historiæ Suevorum. Cap. 8.

Cap. VI.

De rechte en slechte eenvoudigeyt deser Konsten heeft den voordgangh derselviger benevens andere middelen mede veroorsaeckt. Want ghelijck wy bevinden dat die ghene allernaest tot de volmaecktheyd quaemen, dewelcke d' aenghenaeme bevalligheyd haerer wercken niet soo seer en stelden in 't ydele waenkunstighe verw-gepronck, als wel in de kracht van een onvervalschte Teycken-konst ende in 't naturelick ghebruyck van weynighe en gantsch ghemeyne verwen; so plaghten oock d' oprechtelick goed-aerdighe Leerlinghen, die 't met de Konste wel meynden en haere gewesene Leermeesters geen schande sochten aen te doen, sich aen dese gantsch loffelicke eenvoudigheyd standvastighlick te verbinden, den voornaemsten ernst haerer Æmulatie daerin stellende dat sy dese eygenschap der ouder Meesters recht wel moghten treffen. *d' Aensienelickheyd der Konsten wordt staende gehouden, niet soo seer by die ghene de welcke veele daer van weten te braggheren, als wel by dieghene dewelcke weten uyt te vinden wat daer in yedere Konste vervattet is*, seght *Isocrates contra Sophistas*. *Wat suyverlick en soberlick verciert is*, segt *Agellius* *, *wordt staeds beter en beter geacht; wat daerentegen geblancket ende over-smeert is, wordt voor enckel gychel-spel gehouden*. So staet ons hier aen te mercken dat de Konst geen slimmer vyand en heeft dan dieghene dewelcke met een verbaesde verwonderingh soodaenige wercken maer alleen voor goed ende prijs-waerdigh houden, die kostelick en verde van d' eenvoudigheyd der ouder Meesters vervremdt sijn. *Doch dit is in allerhande saecken de ghelegentheyd onses ghemoeds*, seght * Noct. Attic. Lib. 7. Cap. 14.

Plinius *

Lib. xxxi. Cap. 4. *Plinius* *, *dat de wercken die in het eerste met noodsaeckelicke dinghen beghinnen, in 't laetste veeltijd tot overmaet vervallen.* Den selvighen *Plinius* bevestight dese sijne woorden in een andere plaetse met een merckelick exempel; * Lib. XXXV. Cap. vii. *Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, wijd-beroemde Konstenaers,* seght hy *, *hebben dese haere onsterffelicke wercken maer alleen met vier coleuren ghemaeckt, en noch wierd elck bysondere tafereel voor de schatten van gantsche steden verkocht. Nu daerenteghen weetmen nauwelick een roem-waerdighe Schilderije te vinden, nae dat de mueren met purper overdeckt sijn, en dat d' Indiaenen den modder haerer Revieren met t' saemen 't veretterde bloed Draecken ende Elefanten tot de Konste toebrengen. Alle dinghen daerom waeren doe ter tijd vele beter, als ons den overvloed min quelde, het is in der waerheyd so, want het werck verkrijght huydensdaeghs grooter aensienelicheydt uyt de kosten diemen daer aenghehanghen heeft, dan uyt iet wat het welck uyt het konst-rijcke ghemoed des werck-meesters moet voordkomen &c.* Leest *Plinius* selver; want hy geeft ons daer by naeme te verstaen welc dese vier coleuren gheweest sijn. *Vitruvius* heeft sich langhe te vooren daer over beklaeght dat het dus met de Konste toegingh; * Lib. vii. Cap. 1. *Het en magh niet verde ghesocht schijnen,* seght hy *, *dat wy alhier uytlegghen hoe het by komt dat d' oprechtigheyd der Konste vervalscht is. Want den prijs die d' arbeydsaeme oudheyd uyt de Konste selver behaelde, wordt nu maer alleen in den uyterlicken schijn van cierelicke verwen ghestelt, so hanght oock den aenbesteder so groote kosten aen 't werck, datmen niet eens meer en vraeght nae d' authoriteyt die d' oude stucken uyt de subtijlheyd des Konstenaers trocken. Daer en is niet een onder d' oude Meesters, of hij heeft de Menie-verwen in sijne Schilderijen vernepentlick aenghewreven, ghelijck als men de medicijnen spaerighlick plaght te ghenieten. Nu daerenteghen worden gheheele mueren niet alleen met dese verwe grof en groot bekladt, maer men is daerenboven wonderlick rijf in het ghebruyck van bergh-groen, purpur, blaeuwen azuyr, en andere dierghelijcke verwen meer, de welcke alhoewelse sonder eenighe konst aenghestreken sijn, soo treckense nochtans d' ooghen der beschouwers door haeren helderen schijn; dies moeten oock de selvighe verwen, nae den eysch der wetten, van den aenbesteder (om datse kostelick sijn) en niet van den aennemer des wercks verschaft worden.* Daer is noch een andere soorte van een aelwaerdighe ende verwende Konst-liefde gheweest, die wy hier kortelick moeten aenroeren; niet alleen om datse regel recht teghen dese eenvoudigheyt strijd, maer oock om datse d' edele Konsten tot kleyn-achtinghe ghebraght ende also te niete ghedaen heeft. *De Schilder-konst, die eertijds voor een-* Lib xxxv. Cap. 1. *over-edele Konst ghehouden wierd,* seght *Plinius* *, *is nu van haere voorighe aensienelickheyd door 't inkruijpen van Marmer en Goudt' eenemael verjaeght ende verschoven. Niet alleen datmen gantsche mueren daer mede overdeckt,*

maer

maer datmenſe boven dien met ghevijlde marmer-korſten nae de ghelijckeniſſe van verſcheydene dinghen ende ghedierten overleyt. Marmer-ſteene recht-bancken en gheweldighe ſtucken die van het gheberghte afgeſcheurt ſijnde in onſe kamers ſchuijlen, ſijn nu niet meer vermaeckelick. Wij hebben de ſtenen ſelfs beginnen te Schilderen &c. Beſiet de plaetſe ſelver. Beſiet oock, indien u dẽ leeſluſt aenkomt, Lib. XXXVI. Cap. 6. als mede *Tertullianus* de *Pallio*.

De voortreffelickſte oude Konſtenaers, ghelijck ſy volſtandighlick by de voorghemelde eenvoudigheyd bleven, ſo en ſaeghen ſy die ghene noyt door de vingheren de welcke van deſe eenvoudigheyd ter ſijden afſwevende tot een vertaerde ende toon-ſchijnighe Konſt-prael vervielen. Hier uyt ontſtont het dat *Apelles*, nae het verhael van *Clemens Alexandrinus* *, als hy een van ſijne ſcholieren beſig vond met de Schil- Pædag.
derije van *Helena* die naemaels de *Goud-rijcke Helena* ghenaemt wierd, Lib. II.
hem daer over beſtraft heeft; ſegghende; *Ghy hebt het beeld rijck ghe-* Cap. 12.
maeckt, niet wetende hoe dat ghy 't ſelvighe ſoud ſchoon maecken. Daer is een dapper groot verſchil tuſſchen het onnoodighe poppe-ghepronck ende tuſſchen de behoorelicke nettigheyd; ſiet *Plutarchus Sympoſ. problem. VI. 7. het ghene eerlick is,* ſeght *Quintilianus* *, *is met eenen oock ghevoegh-* Lib. xii:
lick in dien menſche die ſich niet te eenemael tot een weelderighe wulpſcheyd Cap. 10.
overghegheven heeft. Alhoewel dan d'oude Meeſters met eenen ſonderlinghen ernſt daer op uyt waeren dat ſy deſe prachtighlick verwaende maeniere van wercken ongheacht ſouden maecken, in verghelijckinge van de waere kracht der Konſte die in de eenvoudigheydt der ouder ſtucken gheſpeurt wordt; 't heeft hun nochtans aen haere maght ontbroken; ſy moghten doen en ſegghen wat ſy konden, de wereld liep evenwel als dol nae deſe verbaſtaerde Konſte die d'onverſtandige menſchen door 't lock-aes van vele aenghenaeme en gantſch aentreckelicke ghebreken verſtrickt ende ghevanghen houdt. Waer op het ghebeurt is dat meeſt alle de Konſtenaers, merckende hoe het hun onmogelick was teghen de ſtroom op te ſwemmen, door een moede-looſe ſlaphertigheyd den ghemeynen loop hebben ghevolght, het naturelick man-haftige gelaet der Konſte is in een ghemaeckte ſchijn-lieffelickheyd verkeert, ſoo haeſt als met 't goede ghevoelen van de wufte oordeel looſe menighte ſocht te winnen, ſonder dat men de rechte kracht der Konſte in 't minſte waer nam. *Als ick mijne ooghen op de nature ſlae,* ſeght *Quintilianus* *, *ſoo dunckt mij dat men den aller ſchoonſten ontmanden* Lib. V.
menſche met een ander ghemeyn man in het minſte niet en magh verghelijcken Cap. 12.
't gaet mede vaſt dat d' albeſtierende voorſienigheyd noyt ſoo verde van haere eyghene wercken vervremdt ſchijnen ſal, dat d' onvolmaecktheyd der verminckter lichaemen voor een van d' aller beſte vonden ſoude doorgaen; gelijck het oock onmo-

onmoghelijck is dat iet door 't snijden soude verbetert worden, 't welck, indien het soo ter wereld quam, een recht monster soude sijn. Laet de vuyle ongeoorlosde lust haer vermaeck scheppen in het bedrogh van een verwijft gheslacht; nochtans vertrouwen wij dat het verkeerde ghebruyck noyt soo vele sal vermogen, dat het stracks goed en prijselick soude schijnen, wat zij kostelick ghemaeckt heeft.

Cap. VII.

DIe gene dan de welcke door den volstandigen ernst harer *Æmulatie* d' eenvoudigheyd der ouder wercken gheluckighlick hadden uytghedruckt, vonden haere hert en so dapper daer in verghenoeght, dat haer ghemoed door de soete vermaeckelickheydt der Konste eenmael gheketelt sijnde, sich niet en ontsach den aller swaersten arbeyd t' ondergaen, op hope dat het de loffelicke eygenschappen der ouder Meesters door een onbedwonghen naevolginghe naerder en naerder soude treffen; so plaght oock de voorspoedighe uytkomste en vremde werckinghe die op dese slechte maniere van doen volghde, sulcken verwonderingh in hun te verwecken, dat sy sonder eenigh ghevoelen des arbeyds in haer voornemen lustighlick voord-ginghen. *'t Valt den Konstenaer ghenoeghelicker*, seght *Seneca* *, *te schilderen, dan gheschildert te hebben, d' ernstighe bekommernisse die hem ontrent het gantsche beslagh sijnes wercks besigh houdt, vindt een sonderlinghe lust in de besigheydt selver. De vreughd der ghener die 't voltrocken werck aen een sijde legghen, is nerghens nae so groot. Sy ghenieten nu de vrucht haerer konste, daerse van te vooren de konste selver ghenoten, soo langhe naemelick als sy noch schilderden. Alhoewel de jeughd onser kinderen profijtelicker is, so is nochtans haere kindscheydt soeter en liefticker. Plutarchus* geeft ons een levendighe exempel van de verlustinghen die den werckenden Konstenaer ghevoelt; *Die haer selven tot de Schilder-konst begeven*, seght hy *, *worden so krachtighlick door den schijns haerer wercken verruckt, dat Nicias, als hy besigh was met een stuck werck het welck Necyja ghenaemt wierd, sijne dienaers menigh-werven afghevraeght heeft of hij oock sijn noen-mael hadde ghehouden.* Sijne vermoeyde gematteerde sinnen wierden te elcker stondt door de smaeckelickheyd deser arbeydsaemer leckernijen so vaerdighlick ghespijst ende ververscht, dat hem dese verlustinghe voor een bancket der bancketten verstreckte. *Ick heb vele Schilders ghesien*, seght *Libanius* *, *die haer werck al singhende volghden.* So en verdient het oock gheen groote verwonderingh, dat sy haer werck sonder eenighe verdrietsaemheyd schijnen te volghen de-

* Epist. 9.

* Non posse suaviter secundum Epicurum.

* Declamat. VI.

wijl

wijl het seker is dat de Konstenaers ghestaedighlick verquickt worden door de kracht des levendighen roerende gheests die den onverwachten voord-gangh haeres wercks in hun overvloedighlick uytstort. *Het roert en leeft al wat daer is*, seght *Quintilianus* *, *so plaghten wy oock de nieuwe en versche invallen met een gantsch sorghvuldighe gunste t' ontmoeten.* * Lib. X. Cap. 1.

2. Het en magh daerom niet gheloochent worden dat die ghene, dewelcke dese hittighe werck-lust der kloecker gheesten beschimpen, noyt iet bemint ofte ghekent hebben 't welck 's menschen verstandt door fijne waerdigheydt plaght te bekoren tot een aendachtighe opmerckinghe te bewegen; so geeft hy daerenboven met dese fijne spotterije duydelick te verstaen dat hy noch noyt uyt het albeschickende bedrijf der jongher kinderen gheleert heeft, hoe ons beste deel (het welck onghetwijffelt Goddelick is) door den arbeydt ghevoedt wordt. *Wy sien 't daghelicks*, seght *Cicero* *, *dat het den kinderen onmoghelick is te rusten : Men wordt oock ghewaer, als sy nu tot meerdere jaeren ghekomen sijn, datmense nauwelick met slaeghen van gantsch swaere en moeyelicke oeffeningen kan afkeeren : En soo wie daer op letten wil, deselvighe sal bevinden dat dese bedrijvens lust met hun plaght op te wassen.* * Lib. V. de Finib. bon. & mal. *Seneca* heeft het selvighe seer wel aenghemerckt; *ghelijck de vlamme opwaerd stijght*, seght hy *, *sonder datse stille ligghen ofte ter neder ghedruckt kan worden; soo is ons ghemoed altijd in d' eene of d' andere beweghinghe; en dat dies te levendigher en besiger hoe meer doordringhende het selvighe is.* * Epist. 39. 't Gaet dan immers vast dat d' onvermoeyde gheneghentheyd onser nature, waer door selfs oock d' aller domsinnighste menschen aengedreven worden om altijd wat te knoeyen, de Konsten gheweldigh voord-helpt : Want als de naetuerelicke werck-lust eenighe dappere verstanden door een heymelicke toegheneyghtheyd tot dese Konsten aenleydt, soo en kan 't anders niet gheschieden of het werck moet hun gantsch licht en seer vermaeckelick vallen; overmids den werck-lust, in haeren eyghenen aerd on-overwinnelick wesende, door d' aentreckelicke aenghenaemheyd der dinghen die ons best ghevallen ghestijft wordt.

3. So is het dan blijckelick waer uyt de soete vermaeckelickheyd der Konste her voord komt; alhoewel daer noch vele andere dinghen sijn door welcke den arbeyd deser Konsten wonderbaerlick versachtet ende versoetet wordt, 't en is niet moghelick dat sich ieman in 't midden van allerhande wellust en overvloedighen rijckdom so ongeveynsdelick verheughen kan, of den Konstenaer is noch al met een meerdere vreughd opghenomen, als hy bevindt dat vele grootmoghende aensienelicke mannen tot hem daghelicks toeloopen ende eenen meer dan wenschelicken ringh rond om hem slaen. Den heerlicken luyster van

 het

het edele gesellschap treft sijn eerlick nederigh ghemoed met sulck een diepe verslaeghentheyd, dat hy sijne eygene oogen ende sinnen niet en durft betrouwen; hem dunckt dat sijne ooghen schemeren, dat sijne sinnen als met een bedrieghelick droom-ghesicht ghetroetelt worden; want hy niet versinnen kan, hoe't by komt dat het puyck der menschen, menschen die de gheheele wereld te wille schijnen te hebben, menschen die nae haeres herten wensch vol sijn van eere ende van goed, so vele wercks van hem maecken, 't streckt oversulcks tot groot voordeel der Konste dat hem binnen 's deurs sulcken moedghevinghe bejegent; hy valt dies te vierigher aen het werck, wel wetende dat hem dese vreughd ghestaedighlick sal volghen, so langhe naemelick als hy sijne Konst ernstelick volght: Maer noch plaght hem de Konst meer aen te soeten, als hy te Hove ontboden sijnde ofte in eenighe groote woelende Palaysen verschijnende gewaer wordt dat hem dese eere oock buyten 's Huys ontmoetet. De menighte der ghener die hem aldaer eerbiedighlick aenkomen, vergesellschappen, volghen; de verbaesde verwonderingh van andere die stock-stille op hem staen en gaepen; het veselen der ghener die melckanderen iet van hem in d'oore wisperen, doen hem goed aen het herte, 't brenght hem insghelijcks een sonderlinghe blijschap aen, dat sijnen naem een van d'eerste naemen is die de Konst-lievende ouders haeren kinderen inplanten; dat het sorgeloose onachtsaeme ghemeyne volck nae 't exempel der opperster Landvooghden en Heeren vele van hem beghint te houden, hem by sijnen naem noemende en met den vingher aenwijsende wanneer sy hem sien voor by gâen; dat de vreemdelinghen die buyten 's lands iet van hem ghehoort ofte ghesien hebben, soo haest als sy aenghelandet sijn, nae hem vernemen. Dit sijn de rechte blaesbalgen die den werck-lust meer en meer in hem ontsteken. *'t Blijdmoedighe gunstighe hand-gheklop des ghemeynen volcks*, seght *Ovidius* *, *plaght even d' aller traeghste verstanden t' ontvoncken.*

* Lib.III. de Ponto, Eleg. 4.

4. d'Oprekeningh van dese slechte ghemeyne vreughden, die yeder een by sich selven ghenoeghsaemlick beseffen kan, heeft ons al te langhe opghehouden; ghemerckt daer anders en vele grooter verlustinghen in 't herte des Konstenaers heymelick verborghen ligghen, die nieman beter ghevoelt ende verstaet dan den Konstenaer selver. Want wanneer hy een volmaeckt ende allenthaven door-wrocht werck aen 't licht brenght, soo ghebeurt het dat de vreughd die hy daer in schept, niet min als 't werck selver, haer ghewight ende een duersaeme bestendigheyd krijght; wanneer hy daerenteghen met een schielick ende half-ghedaen werck voordkomt, soo ghesch iedt het dat den

den anghst sijnes vreesachtighen ghemoeds hem tot meerder vreughd ghedijt, als hy ghewaer wordt dat het onvoltrocken werck d' onverwachte gunste der aenschouwers begint te verwerven. 'tIs boven dien onmoghelick dat sich dien mensche niet en soude gheluckſalich achten, die nu soo verde buyten scheuts ghestelt is dat hy 't quaed-willighe raesghekal van de gausichtighe nausiftighe nijdigheyd in 't minste niet behoeft te vreesen; die door een grondige kennisse sijner deughden met een sekerder hope der onsterffelickheyd inghenomen is dan hun de lostuyterije vanden eenen of den anderen baetsoeckighen lief-laffer kan toebrenghen; die nu alreede by sijn leven siet en hoort watmen nae sijne dood van hem ghevoelen sal. *Den voorsmaeck der dinghen daermen gheerne toe gheraecken soude*, seght *Plinius iunior* *, *is uytdermaeten soet en lieffelick* Soo seght oock *Latinus Pacatus* * seer wel; *ghelijck ons de vlieghende vreughd van een kortstondighe voorspoed op 't aller schielickste aenkomt, soo plaghtse ons met der vaerd te verlaeten. Het is een langhduerigher gheluckſaelicheyd datmen niet en vreest te verliesen 't ghene men verwachtende is.* Hier op is 't voornemen van die Konstenaers eertijds ghegrondt gheweest, dewelcke haere volmaeckte stucken in den Tempel van *Apollo Delphicus* onder 't heyligdom plaghten op te hanghen. *Die ghene dewelke den Goden eenighe treffelicke gaeven hebben opgheoffert*, seght *Libanius**, *plaghten den overighen tijd haeres levens in een lust-sinnige vrolickheyd door te brenghen, dewijl sy in allerley ghesel schappen ghenoegh te segghen vinden van een saecke die hun aengaet en verhaelens waerdt schijnt te sijn. Sy verswijghen de rest, en spreken maer alleen van 't ghene tot verbreydinghe haerer fame dienstigh is; vastelick vertrouwende dat haeren loffelicken goeden naem nimmermeer in vergheteniſſe begraeven sal worden, om dat haere wercken op 't tooneel des gantschen aerd-bodems te pronck ghestelt sijn. Soo en is 't oock niet ongherijmt dat sy haer selven daer op souden verlaeten. Want het waerschijnelick is dat hy sich eenen eewighen lof sal verwerven, die den voornaemsten arbeyd sijnes verstands voorstelt in een plaetse daer den voornaemsten toeloop is. Dit ooghen-merck hebben, mijnes dunckens, die Schilders ghehadt de welcke haere konstighe hand-wercken in den Delphischen Tempel hebben opghehangen.*

* Lib. IIV Epistola. 15.
* Paneg. Theodosio Aug. dicto.
* In Antiochico.

Cap. VIII.

GHelijck nu de soete vermaeckelickheyd, die uyt een gheluckighe nae-boetsinghe der ouder Eenvoudigheyd ontstaet, dese Konsten grootelick voordgheholpen heeft; soo sijn de selvighe oock tot meerder volmaecktheyd ghebraght door 't menighvuldighe ghebruyck het welck

welck men in voorleden tijden daer van maeckte. Het ghebeurt selden anders, of den mensche wil altijd sijnen arbeydt ontrent die Konsten besteden, de welcke meest ghebruyckelick ende oversulcks oock meest gheacht sijn. *d' Aenstokinge tot ondeughden,* seght *Plinius* *, *heeft de Konst oock vermeerdert. Want eenighe waeren daer seer wel mede ghepast, dat haere drinck-vaten met het graveersel van allerley gheyle onkuyscheyd verciert souden sijn ; even a's of hun den dranck door dese onvlatighe vuyligheden smaeckelicker soude worden ghemaeckt.* *Dædalus* heeft een houte Koe konstighlick ghewrocht, om de beestelicke lusten van de raesende *Pasiphaë* door dit middel te boeten, siet *Hyginus, fabula* 40. Het soude ons licht vallen meer andere exempelen van sulcken groven mis-bruyck der Konste by te brenghen, 't en waer saecke dat wy voorghenomen hadden den voord-gangh deser Konsten maer alleen uyt het eerlicke of ten minsten uyt het onschaedelicke ghebruyck der selvigher te haelen. Onderentusschen houden wy 't daer voor, dat die gene de kracht haeres verstands quaelick hebben aengheleyt, die de hoogh-waerdige achtbaerheyt der edeler Konsten aen een slaefsche dienstbaerheyt van allerlley schandelicke gheringhe lusten sochten te verbinden ; gelijck sy oock in het teghen-deel het gantsche menschelicke gheslacht, onses dunckens, groot onghelijck hebben aenghedaen, die de sachte liefelickheyd van sulcke soete Konsten tot d' instrumenten van een onghehoorde onmenschelicke wreedheyd plaghten te verkeeren. Als *Medea* den ondergangh van *Pelias* socht, soo heeft sy daer toe een holle kopere beeld ghebruyckt, siet *Diod. Siculus* Lib. XV. Den koperen Stier van *Perillus* ofte *Perilaus* is ghenoegh bekent uyt de schriften van ontallicke oude schrijvers, doch voornaemelick uyt den brief dien *Phalaris* selver aen d' *Athceniensen* dies aengaende gheschreven heeft. Daer stond in de tijden des Keysers *Theodosii* ontrent de *Constantinopolitaensche* marckt-plaets een kopere Ossen-beeld, 't welck van *Pergamus* ghebraght sijnde bekent was den oven gheweest te sijn daer in dien ghetrouwen bloed-ghetuyght *Antipas*, die in d' openbaeringhe *Iohannis* * ghewaeght wordt, eertijds ghebraeden is, siet *Cedrenus*. Wat de koetse van *Agathocles* belanght, leest *Diod. Siculus* Lib. XX. *d' Apega* van den Tyranischen *Nabis* word beschreven in *Polybius* Lib. XVIII. *Ovidius* * ghewaeght een maes-houte Paerd waer in de kele der ellendiger menschen plaght inghedout te worden. De *Karthaginensen* eerden een kopere statue van *Saturnus*, die sijne armen in sulcker voeghen uytstreckte, dat de jonghe kinderen die hem opgheoffert wierden uyt sijne handen in een groot vier, 't welck onder hem ghestoockt was, souden

* In prooemio lib, 33

* Apoc. 2. 13

* In Ibin, vers 569.

den neder rollen. siet *Diod. Siculus* Lib. XX. Eenighe onder d' oude *Fransche* natien hadden eertijds vervaerlicke groote Beelden van rijs-werck ghemaeckt, die sy met levendighe menschen vervulden, en soo staeken sy daer den brand in. *Cæsar Lib. VI. de Bello Gall. Cap.* 16. *Cicero pro Manio Fonteio. Strabo Lib. IV. Geogr.* Daer was wel eer te *Romen* in een diep hol enen wonderlick groten Draecke, die een bloot sweert in sijnen mond hadde, met vreeselick glinsterende ooghen van kostelicke steenen ghemaeckt. Desen Draecke wierd geeert met de jaerlicksche offerhande van ghewijdde maeghden, die op 't aller cierelickste met bloemen besteken waeren, en in den kuyl sonder eenigh achterdencken nederklommen, om hem haere giften op te draeghen: Maer sy en konden de loose leer-sporte, aen welke desen Draecke door een Duyvelsche Konst behendighlick ghehanghen was, soo haest niet betreden, of het sweerd voer hun opstaende voet in 't lijf. Eenen sekeren Moninck, die om sijne verdiensten van den grootmoghenden *Stilicó* en sijn gantsche hof in grooter waerden ghehouden wierdt, heeft het bedrogh ten langhen lesten ontdeckt. Want gelijck hy voorsichtighlick in 't hol nederginngh, so hooft hy elcke sporte van te vooren beproeft; dies hy oock den bedrieghelicken step vermijdende ende naebyghekomen sijnde, den Draecke verbroken ende vermorselt heeft, siet *D. Prosper parte III. de Promiss. & Prædictionib. Dei. promiss.* 38. Vele Goddeloose Koninghen en Princen plaghten mede voortijds haere eyghene en andere statuen op te setten, ghebiedende dat ieder-een de selvighe Goddelicke eere soude aendoen; soo en hadden sy daer mede anders niet voor dan dat d' oprechte Dienaers des Allerhooghsten door dit middel ontdeckt sijnde met vier en sweerd, als onghesegghelick wrevelighe Muytmaeckers souden worden aenghetast. Het blijckt in het exempel van *Nebukadnezer*, ghelijck ons Daniel in het derde Capittel sijner Prophetije wijdloopighlick beschrijft. Siet oock *Plinius* junior, Lib. X. Epist. 97. en 98. Den Keyser Iulianus beval dat men de beelden van *Iupiter*, *Mars*, *Marcurius*, en van eenighe andere Goden meer in 't selvighe tafereel tot sijne Schilderije soude toevoegen; met eenen oock last ghevende datmen die ghene soude straffen, als Koningh-haeters, die dese sijne schilderije geen Goddelicke eere bewesen, siet *Cedrenus*. *Licinnius* heeft insgelijcks den selvighen gangh ingegaen, als hy wreedelick nae 't leven van den Godvruchtighen *Auxentius* stond, siet *Suydas* in *Auxentius*, maer het is nu hoog tijd dat wy d' exempelen van sulcken onmenschelicken verwoedheyt lieten vaeren; want sy niet en verdienen onder 't ghetal der middelen, die tot voorderingh der Konste streckende sijn, gherekent te worden, so en moghen wy

O oock

oock niet twijfelen of die gene hebben vele beter van 't gantſche menſchelicke gheſlacht verdient, de welcke den voordgangh deſer Konſten voornaemelick in 't eerlicke ghebruyck der ſelvigher gheſocht hebben.

2. Maer hier ſchijnt de noodſaeckelickheyd deſer Konſten den eerſten en meeſten voord-gang der ſelviger veroorſaekt te hebben, *Het ghene profijtelick is vermagh meer dan 't ghene vermaeckelick is*, ſeght *Varro Lib. I. de re ruſticâ, Cap. 4.* *'t Ghene gevonden is om onſe ghebreckelickheydt te ghemoet te gaen, heeft meerder oudheyd*, ſeght *Cicero* *, *dan 't ghene maer alleen ghevonden is om onſen luſt te vernoeghen.* Aenghesien dan den menſche (die de ghesellligheydt boven alle dinghen van naeture bemint) in het eerſte, eer daer eenighe letteren ghevonden waere, gheen ghemeynſchap konde houden met de gene die een andere taele gebruycten, ofte in verre landen van hem verſcheyden waeren, ofte oock in de volghende eeuwen de wereld ſouden bewoonen; ſo heeft hy noodwendighlick een middel moeten verſinnen door 't welck hy ſijne meyninghe aen de ghene die ſijne taelghenooten, landghenooten, tijdghenooten niet en waeren moght uytdrucken. Dus vinden wy dat het vernuft der eerſter en oudſter tijden een ſekere ſoorte van Schilder-ſpraeke ghebruyckt heeft, die niet alleen van d' ander taelinge en van d' afweſighe, maer oock van de naekomſtighe menſchen ghelesen ende verſtaen wierd. *Diod. Siculus* ſprekende van de *Mooren*, die hy de oudtſte onder alle volckeren acht te ſijn; *De letters der Mooren*, ſeght hy, *draeghen de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten, van d' uyterſte ghedeelten der menſchen doch voornaemelick van d' inſtrumenten der Konſtenaren: Want haere woorden worden niet uytghedruckt door de te ſaemen-knoopinghe van ſyllaben ende letters, maer door de ghelijckheydt van ſekere beelden welcker beduydinghe door 't ghebruyck wordt onderhouden.* *Tacitus* verhaelt even het ſelvighe van *d' Ægyptenaers*; *d' Ægyptenaers ſijn de eerſte gheweeſt*, ſeght hy *, *die haere meyninghe door de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten hebben afghemaelt. Soo ſiet men als noch dat d' aller oudſte ghedenck-ſchriften op deſe wijſe in gheweldighe ſteenen uytghehouwen ſijn.* Wy en moghen hier het exempel van de ſpraekeloose *Philomela*, die ghenoodſaeckt was het verhael van haere leelick- miſhandelingh door de Weef-konſte af te beelden, niet voor by gaen, ſiet *Ovid. Lib. VI. Metam.* en *Auſon. Epiſt. 23.* *Philomela*, ſeght *Achilles Tatius* *, *heeft een ſwijghende ſtemme uytghevonden; want ſy weefde eenen grooten ſluyer-doeck, waer in de tragiſche gheſchiedeniſſe door den inſlagh haerer webbe uytdruckelick ghewrocht was; haere hand dede 't werck haerer tonghe; en ghelijck ſy haer Suſter 'twedervaeren leed door de Schiet-ſpoele vertelde, ſo heeft ſy te paſſe ghebroght dat Progne door haere*

* De perfecto oratore.

* Annal. Lib. XI. Cap. 14.

* Lib. V. de Amorib. Clitophontis & Leucippes

te ooghen verſtond 't gene maer alleen met d'ooren konde ghevat worden. Progne hoort de verkrachtinghe uyt den ſluyer. Het ſchijnt inghelijcks dat de overtreffelickſte mannen des *Roomſchen* ghebieds haer ooghe op deſe noodſaeckelickheyd gheſlaeghen hebben, als ſy goed vonden dat *Q. Pedius,* die ſtom gheboren was, de Schilder-konſt ſoude leeren, *Q. Pedius, den neve van dien Q. Pedius,* ſeght *Plinius* *, *die 't Burger-meeſterſchap te Roomen bedient ende ghetriumpheert hebbende van Cæſar Dictator tot een mede Erfghenaem met Auguſtus gheſtelt is gheweeſt, ghelijck hy ſtom gheboren was, ſo heeft den Orateur Meſſalla (uyt wiens geſlacht des kinds Groot-moeder voord-quam) niet ſonder het toeſtemmen van Auguſtus gheoordeelt datmen hem in alle manieren in de Schilderkonſt ſoude onderwijſen. Hy overleed eenen jonghelingh weſende, ende inde Konſt wonderlick wel toeghenomen hebbende.*

* Lib. XXXV. Cap. 4.

Hoewel het nu miſſchien niet vele om het lijf ſchijnt te hebben, als wy maer ſlechtelick heenen ſegghen dat deſe Konſten de ghemeyne ſpraeke des gantſchen aerdbodems ſpreken; ſoo wordt het nochtans nae rijpe opmerckinghe bevonden een gantſch wonderlicke ſaecke te ſijn; dat de ſpraekeloose ſtomme menſchen de ghebreckelickheyd haerer nature, door het behulp der Teyckenkonſte bykants overwinnen; dat die ghene, de welcke van weghen de groote verſcheydenheyd harer taelen nauwelick mede-menſchen ſchijnen te ſijn, maer eenighe weynighe treckſkens van deſe Konſten behoeven te ontleenen om malkanderen te verſtaen.

3. De ghewoonelicke en ſchier in allerhande Konſten en wetenſchappen ghebruyckelicke maniere van onderwijſen, geeft ons mede een gantſch duydelick bewijs van de nood ſaeckelickheydt deſer Konſten; ghemerckt de nature veler Konſten ende wetenſchappen ſodaenigh is, dat d' aller verſtandighſte ende bequaemſte Leer-meeſters nimmer-meer ſoo vele daer toe weten te ſegghen, of noch vinden ſy haer ſelven nu en dan ghenoodſaeckt haeren toevlucht tot de teycken Konſt te nemen: Wy ſien het in de ſchrijvers der Naturelicker Hiſtorien, hoe ſy nae een moeyelicke veelwoordighe beſchrijvinghe van verſcheydene creaturen noch eyndelick gedwonghen ſijn tot de Schilderije te komen, om ons de ghedaente van allerley Voghelen, Viſſchen viervoetighe en kruypende ghedierten bekent te maecken. *Ælianus* in ſijne Hiſtorie der beeſten, nae dat hy geſeyt heeft watmen immers ſegghen kan, beroept ſich menighmael * op de ſchilderije, willende dat wy daer uyt volkomenlicker ſouden aenmercken 't ghene ons ſijne woorden maer ten halven hadden voorgheſtelt, ſoo en is daer oock gheen twijffel aen, of 't gantſche menſchelicke gheſlacht ſoude in een dieper nevelnacht der onwetenheydt verſoncken ligghen, 't en

* Lib. XV. de Animal. lib. & paſſim alibi.

waer saecke dat wy menighmael uyt een kleyn beeldeken leerden 't gene ons vele woorden niet konnen wijs maecken. Alle d' andere Konsten, die tot den oorlogh ofte vrede dienstigh sijn, moeten sich mede met de Teycken-konst behelpen. De krijgs ordinantie, die gemenelick *Tactica* genaemt word, gelijckse de Veld-overste leert hare benden in een bequaeme slaghorden te stellen, soo en kanse niet wel gheoeffent worden sonder datmen 't gantsche beleydt der saecke van te vooren afschetse; want het ghemoed des Veldheers wordt door dit proef-stuck voorbereydet om sich in allerley schielicke voor vallende gheleghentheyd vaerdighlick te beraeden. *Penelope* geeft ons te verstaen* dat d' oude Helden redelick wel met dese Konsten wisten om te gaen, want sy uyt den *Troiaenschen* oorlogh wederghekeert sijnde het gantsche ghevecht midsgaeders oock de beleghteringhe der Stadt op haere taefels met een weynigh wijns afteyckenden. *Æneas* heeft mede, nae 't verhael van *Ovidius* *, de gheheele belegh ringh der *Troiaenscher* Stad op het versoeck van de verliefde *Calypso* met een rijsken in het sand des oevers afghebeeldet. Het is oock aenmerckens waerd dat *Vegetius* *, als hy alle de Konstenaers en werck-lieden oprekent die noodwendighlick tot elcke legioen toeghevoeght moesten worden, de Schilders niet en heeft willen voor by gaen. De Boumeesters, diemen Architecten noemt, moeten insghelijcks goed verstand van de Teycken-konst hebben; *ten eynde dat sy de hoedanigheyt haeres voorghenomen wercks door een ghescnilderde schetse ghemackelicker souden voorstellen*, seght *Vitruvius* Lib. I. *Architect.* Cap. I. 't Is wel waer dat sy haer selven somtijds met de Model-konst en niet met de Teycken-konst schijnen beholpen te hebben, als sy naemelick een patroon haeres wercks in was ofte in kley bevormden; *Siet ghy niet*, seght *Greg. Nyssenus* *, *hoe dat de Architecten 't ontwerp van groote ende gheweldighe ghebouwen in een kleyn klompken was voorbeelden; en de proportie, die in 't kleyne ghespeurt word, behoudt de volle kracht haerer ghelijckmaetigheyd in 't groote.* Nochtans mogen wy vrijelick dencken dat sy dese modellen selfs oock nae een vorighe teyckeninghe fatsoeneerden; ja veeltijds hielden sy haer selven met de bloote teyckeningh sonder eenighe modellen te vreden, ghelijck ons *Agellius noct. Attic.* Libro XIX. Capittel. 10. te verstaen gheeft. Indien wy noch tot vele andere Konsten en wetenschappen voortgaen, wy sullen bevinden dat de Teycken-konst overal een hand in 't werck heeft. Wat de *Medecijne* belanght, 't is blijckelick, dat niet alleen d' *Anatomici* ofte Leden-snijders 't behulp deser Konste vereyschen, maer dat oock de *Botanici* ofte Kruyd-kenners dese Konst van ouds af tot haer voordeel hebben weten te ghebruycken; *De Griekische autheuren*

Apud: Ovid. in Epistolis Heroidum

Lib. II. de Arte am.

Lib. II. de re militari Cap. II.

* Orat. iii. in Resurrect. Christi.

ren der medicijne, Cratevas, Dionysius, Metrodorus, seght *Plinius* *, *hebben door een seer aenghenaeme maniere van doen de ghedaenten der kruyden in haere Boecken afgheschildert, en soo schreven sy de krachten der selvigher onder aen.* Den selvighen *Plinius* sprekende in een andere plaetse van d' oude Voghel-raemers, *Daer waeren verscheyden soorten van Voghelen*, segt hy *, *in haere Konst-Boecken afgheschildert.* Van de Konsten der Land-meters en Sterren-kijckers seght *Martianus Capella* *, *De Geometrie ende Astrologie gaen Apelles ende Polycletus verde te boven, wantse alle dinghen soo bequaemelick afbeelden, dat den gheestighen Doolhof-maeker Dædalus de selvighe schijnt voordgebracht te hebben.* Soo seght oock *Lactantius* * Dat *Archimedes* de ghelijckenisse der wereld in't holle koper uytghedruckt ende ghesternten daer in gheschildert heeft. d' Aller profijtelickste *Geographische* wetenschappen konnen oock naulicks bestaen, by soo verde men deselvige van dese Konsten gaet afscheyden; dies magh yeder-een voor sijn hoofd seer wel met *Propertius* * segghen, *ick ben ghedwonghen de gheschilderde werelt uyt een Land-kaerte te leeren.* Doorloopt alle de *Geographische* Boecken die in de gheheele wereld te vinden sijn, doorwandelt ende doorsnuffelt alle de hoecken des gantschen aerd-bodems, nochtans sal u den arbeyd die ghy selver neemt en andere voor u ghenomen hebben, anders niet dan een verwerde duystere kennisse toebrenghen, in verghelijckinghe van 't groote heldere licht 't welck ons een kleyne kaerte op 't eerste ghesicht stracks aenbiedt. Bereysde lieden, ghelijckse gheerne van haere verde reysen yet verhaelen, soo konnen sy mede dese Konst niet wel ontberen; *Die ghene*, seght *Macrobius* *, *dewelcke Land en Zee bewandelt hebben, plaghten wonderlick wel in haer schick te sijn wanneer hun yeman een vraeghe voorstelt ontrent de gelegentheyd van eenighe onbekende Land-streken, ofte van eenen inham der Zee die te vooren onbeseylt was: Dies antwoorden sy met een ghewillighe vlijtigheyd en beschrijven de plaetsen somtijds met woorden, somtijds met een roed stock; achtende dat het hun eerlick is een levendigh verhael te maeken van t'ghene sy ghesien hebben.* De Historie heeft oock eertijds erkent wat een sonderling behulp sy van de Kunst verwachtende was; want dieghene dewelcke 't leven van eenighe groot-daedighe mannen beschreven, plaghten oock de Schilderye der selvigher daer by te voeghen; ten eynde dat alle de naekomstighe eeuwen 't uytghedruckte Beeld haeres ghemoeds aenghemerckt hebbende, met eenen oock haere lichaemelicke ghelijckenisse mogten aenschouwen. *T. Pomponius Atticus* heeft in weynige versen begrepen wie de ghene waeren die in eere ende groote daeden alle d'andere *Romeynen* te boven ginghen, *soo dat hy onder 't Beeld van yedereen*, *ghelijck Corn. Nepos* * ghetuyght, *met niet meer dan vier of vijf ver-*

Lib. XXV. Cap. 2.
Lib. X. Cap. 15.
Lib. VI. de Philol. & Mercurii nuptiis.
De origine erroris. Cap. 5.
Lib. IV. Elegia 3.
Lib. VII. Saturn. Cap. 2.
in Attici vita.

sen haere loffelicke daeden met t' saemen de eer-ampten diese bedient hadden ver vat heeft. Varro socht insghelijcks den naem van verscheyden doorluchtighe mannen door 't selvige middel meer en meer te verbreyden: Soo heeft oock *Plinius* dese twee t' saementlick ghenaemt, als overeen komende in haere maniere van schrijven; *Dat vele eertijds met de liefde van Beelden ontsteken sijn gheweest*, seght hy *, *blijckt uyt d' exempelen van Atticus, die Ciceroos sonderlinghen vriend wesende een Beelden-boeck uytghegeven heeft; en van den aller gheleerdsten Varro, die door een gantsch goedertieren vond inde menighvuldighe vruchtbaerheyd sijner wercken niet alleen de naemen van seven honderd doorluchtighe mannen, maer oock haere Beelden te passe ghebraght heeft. Dewijl hy niet verdraeghen konde dat de ghedachtenisse haerer ghedaente soude vergaen, en dat de oudheyd tegen de menschen yet soude vermoghen, soo ist dat hy met dese nieu-ghevonden gift de Goden selfs socht t' overtreffen; vermids hy niet alleen d' onsterffelickheyd aen dese mannen gaf, maer dat hyse met eenen oock in alle landen heenen sond, te weghe ghebraght hebbende datmen deselvighe overal met sich omdraeghen ende als teghenwoordig aenschouwen konde.* Dat de Zeden-konste somwijlen oock de teyckeningh in plaetse van vele woorden plaght te ghebruycken, blijckt in 't exempel van den Philosophe *Menedemus*, die eenen moedwilliglick verwaenden jonghelingh door 't behulp deser Konste soo stil als een lam ghemaeckt heeft: Want als dien jonghen quant sich uytdermaeten hooghvaerdighlick teghen hem aenstelde, soo en andwoorde hy gantsch niet, maer trock de ghelijckenisse van eenen schandelick mishandelden jonghelingh met een veelken in den grond; Dus heeft sich desen jonghen wulp stilswijghende wech ghespoedt, niet maghtigh sijnde 't verwijt van sijn eyghen ghewisse en den opslagh van d' ooghen der omstanders te verdraeghen, siet *Laërtius* Lib. II. in *Menedemo*. d' Vytlegghers der Heylighe Schrifture plaghten sich oock met dese Konst te behelpen; *De Schilderye van den Tabernakel, van den Tempel des Heeren, ghemaeckt nae de ghelijckenisse des Hemels*, seght *Cassiodorus* *, *is by my, ghelijck de selvighe in haere eyghene linien konstighlick ghetrocken was, in de latijnsche Pandecten ghestelt.* Den naem van *Cassiodorus* brenght my hier in den sin dat den selvigen autheur in een andere plaetse noch een ander ghebruyck deser Konste ontrent mindere dinghen aenghewesen heeft; *Ick heb ten dienste van de Boeck-binders*, seght hy *, *verscheyden soorten van inbindsels in een Boeck laeten af-schilderen: op dat de Studenten die maniere van binden, daer sy 't beste ghevallen in hebben, moghten verkiesen.* Het soude ons alhier licht vallen 't ghebruyck deser Konsten in vele andere gheleghentheden aen te wijsen, 't en waer saecke dat sich alhier verscheyden exempelen aenboden die ons de nuttigheyd der selvigher Konsten

* Lib. XXXV, Cap. 2.

de Divinis lectioni. Cap. 5.

* ibidem, Cap. 30.

Konsten in Oorlogh ende Vrede noch dnydelicker voorstellen.

4. *Michal* heeft haeren man *David* door 't middel van een Beeld behendighlick bevrijdt van de vervolginghe haeres vaders *Saul*: Want als sy vernam dat dieghene dewelcke *Saul* gesonden hadde om haeren man 't leven te benemen haer huys ghenaeckten, soo heeft sy hem ter vensteren uytghelaeten ende een Beeld in sijne plaetse in 't bedde gheleyt en sorghvuldighlick bedeckt, als of hy sieck te bedde lagh; dies oock de Send-boden niet goed en vonden haere hand aen den krancken man te slaen, eer dat sy den Koningh gheboodschapt hebben in wat schijn sy hem ghevonden ende ghelaeten hadden; soo dat *David* onder-en-tusschen respijt ghenoegh kreegh om sich met der haest wech te packen, siet 1 *Sam*. XIX, 13. 't Doode lichaem van den grooten *Alexander* bleef een groote wijle tijds onbegraven ligghen, dewijl de *Princen* onder malkanderen krackeelden wie van hun 't meeste recht tot de kroone hadde; ja 't soude vry wat langher hebben aengheloopen eer sy de begravenisse haeres Koninghs oyt ter herten souden hebben ghetrocken, 't en waer saecke dat hun den waerseggher *Aristander* aenghesеyt hadde dat het land 't welck deses aller voorspoedighsten Koninghs lichaem in haeren schoot soude ontfanghen, geen inbreuke der Vyanden behoefde te vreesen; waer op ghevolght is dat yeder-een het lichaem om strijd ter aerden socht te bevelen, daer hy sijn gebied hadde, om sich selven en sijnen naesaeten dat land eeuwighlick te versekeren. Maer als *Perdiccas* merckte dat *Ptolomæus* sijnen slagh waerghenomen hebbende 't lichaem met groote dagh-reysen nae *Ægypten* toe voerde, soo heeft hy hem van stonden aen met een ghewaepende menighte naegheiaeght; en daer soude dien dagh seer vele borgherlick bloeds ghestort sijn gheweest, indien *Ptolomæus* niet en hadde een Beeld in stede des Koninghlicken lichaems toeghemaeckt 't welck hy sich gheveynsdelick als teghen sijnen danck liet ontweldighen, siet *Ælianus var. hist. Lib.* XII. *Cap. ultimo*. 't En is niet van noode dat wy veele van 't *Troiaensche* Paerd spreken, ghemerckt *Virgilius* en andere autheuren daer vol van sijn. *Ctesias Chidius* verhaelt in sijne *Persische* Historien dat *Cyrus*, als hy de Stad *Sardis* bestormde, de gaetsche Landstreke om end' om met houte Beelden van *Persiaenen* door den raed van *Oebares* beset heeft, en dat d' inghesetene haer selven uyt vreese van sulcken menighte inde handen van *Cyrus* vaerdighlick hebben overgegeven, siet oock *Theon Sophista Progymn. Cap*. XI. *Iul. Frontinus Lib*. III. *Stratag. Cap*. 8. *Tzetzes Chiliad. I. hist*. 1. *Semiramis* heeft even het selvighe krijghs-besteck ghebruyckt, siet *Diod. Siculus Lib*. II. als oock *Tzetzes Chil*. XII. *hist*. 452. *Spartacus* is mede door een dierghelijcke vond

Apud Photium.

vond ſijne vyanden, die hem aen alle kanten omcinghelt hadden, ontkomen; ſiet *Iul. Frontinus Lib. I. Stratag. Cap.* 5. Als *Amaſis* in ſijne oorloghe teghen d' *Arabiers* hun eenen veld-ſlag meynde te leveren, ſoo iſt dat hy 't *Ægyptiſche* heyr van achteren beſet heeft met de Beelden van die Goden dewelcke in *Ægypten* allermeeſt gheacht worden; niet twijfelende of ſijne Lands-luyden ſouden met meerder dapperheyt den ſtrijd aenvanghen onder d' ooghen van de Goden die ſy in ghenerley wijſe in handen van ſulcke roof-ghierighe vyanden wilden laeten vervallen, ſiet *Polyænus Lib. VII. Stratagem.* *De Lacedæmoniers* met t' ſaemen haere bond-ghenooten hebbende een heyr-kracht van veertigh duyſend mannen opgemaeckt, vielen in 't *Thebaenſche* landt, *Epaminondas* daerom als hy beſefte dat ſulcken groten menighte der vyanden de *Thebanen* dapper vertſaeght hadde ghemaeckt, vond het niet gheraedſaem dat hy ſulcke machtighe vyanden met een handvol ſijner verſlaeghener Lands-lieden ſoude ontmoeten; dies hy oock een bequaem middel verſonnen heeft om de ſelvighe met een luſtighe ſtoutmoedigheyd te vervullen, eer dat hy de kanſe ſoude waeghen. Daer was in de *Thebaenſche* ſtad een Beelt van *Pallas* houdende een ſpieſſe in de rechte hand, ende eenen ſchild in de ſlincke hand nederwaerts ontrent haere knien. Dit Beeld liet hy 's nachts door vlijtighe getrouwe Konſtenaers heymelick veranderen, en heeft s' morghens vroegh alle de Kerck-deuren door de gantſche ſtad gheopent, ten eynde dat yder-een met een voetvallighe nederigheyd voor alle de Goden en Godinnen verſchijnende een goede uytkomſte van hun ſouden afſmeecken. Vele die ghebeden tot de voornoemde *Pallas* meynden uyt te ſtorten, vonden ſich door een diepe verwonderinghe dapper ontſtelt dat ſy de Godinne in eenen gantſch anderen ſchijn vonden; 't gherucht liep van ſtonden aen door de gheheele ſtad, dat de Godinne ſelver haere waepenen teghen de ghemeyne vyanden alreede uytgheſtreckt hadde; ende als daer eenen grooten toeloop was, dergener die ſulcken wonderdaed van alle kanten quaemen beſchouwen, ſoo heeft ſich *Epaminondas* daer oock laeten vinden, ſegghende dat ſy haere vyanden niet meer behoefden te vreeſen, ghemerckt ſy nu de Goddelicke hulpe ooghſchijnelick aen haere ſijde hadden. Deſen aenſlagh heeft ſoo veele te weghe ghebracht, dat de *Thebaenen* 't veld behielden en haere vyanden met een gheweldighe neder-laeghe ſchandelick te-rugghe dreven, ſiet *Polyænus* Lib. II. *Stratagematum.* Als *L. Sylla* beraedſlaeghde hoe dat hy ſijne Soldaeten tot het vechten ſoude aenmoedighen, ſoo heeft hy ſich laeten verluyden dat hem de Goden van 't ghene toekomſtig was verwittighden; dies heeft hy oock openlick voor d' oogen van 't gant-

gantsche heyr. Als het nu in slag-orden stont, erren voetval gedaen aen een kleyn Beeldeken 't welck hy uyt den *Delphischen* Tempel ghebrogt hadde, versoeckende dat het hem doch de toegheseyde victorie wilde laeten volghen; siet *Frontynus* Lib I. *Stratag. Cap.* 145. en *Valer. Maximus* Lib. I. Cap. 2. *Exemplo* 3. *Plutarchus* * voeght daer by dat het voornoemde Beeld een goude Beeld van *Apollo* gheweest is. Als een ghemeyn ende onvermaerd mensche den Keyser *Nero* een Beeldeken van een jonghsken hadde gheschoncken, 't welck hy seyde die kracht te hebben dat het allerley t' saemen-rottinghen teghen sijnen persone of teghen 't *Roomsche* rijck sekerlijck soude aen 't licht brenghen, so ist dat het den Keyser op 't schielicke ontdecken van eenen vreeselicken aenslagh niet alleen voor een gantsch Goddelick Beeld heeft beginnen te houden, maer hy heeft het oock boven dien drymael s' daeghs door eenen ghesetten offer-brand soecken te versoenen, wenschende yeder-een wijs te maecken dat hy door 't ingeven des selvighen Beelds tot de kennisse van toekomstighe dinghen ghebraght wierd. *Suetonius in Nerone, Cap.* 56. *Theagenes* insghelijcks van meyninghe sijnde ergens te gaen ofte yet watte verrichten, plaght sijn voornemen bekent te maecken aen een Beeld van *Hecate* 't welck hem overal vergheselschapte; siet *Suidas*. *Iupiter* heeft *Iuno* door 't toedoen van een statue in haer voornemen verhindert, als sy tot echt-scheydinghe ghesint was; siet *Pausanias* Lib. IX. *Amosis* nam 't onnaturelicke ghebruyck van 't menschen offer, het welcke inde *Ægyptische* stad *Heliopolis* plightelick onderhouden wierd, t' eenemael wech; ghebiedende datmen dry wasse Beelden in stede van dry menschen aen *Iuno* soude op-offeren; siet *Porphyrius Lib. II. de Abstinentiâ*. 't Is dan alhier aenmerckens waerd 't gene *Servius* schrijft; *Staet te weten*, seght hy *, *dat ghekontrefeyte dinghen in de gheleghentheyd der Offerhanden soo veele ghelden als de waerachtighe: Wanneermen over-sulcks een Offerhande doen moet van dinghen die quaelick te bekomen sijn, soo maecktmen deselvighe van deessem ofte was, en 't doet even soo veele als ofmen de waere dinghen selver opgheoffert hadde.* D' Ægyptenaers maeckten weynigh wercks van haeren Koningh *Amasis* in 't eerste beghintsel sijner regeringhe, om dat hy van een onedel ende gheringh gheslacht was; sy en konden daer toe niet verstaen, dat sy hem d' eere die hem toequam ghewillighlick souden opdraeghen; dies hy oock, om voorder verachtinghe te voorkomen en sijne onderdaenen tot een schuldighe eerbiedigheyd te bewegen, eenen bequaemen wegh heeft inghegaen. Nae dat hy een gouden Becken, 't welck eenen langen tijd onder den Koninghlicken Huysraed maer alleen ghebruyckt wierd om de voeten des Koninghs en der ghener die met hem aen de tafel

* In Sylla.

* Ad versum 116. Secundi Aeneid.

Indien yeman belust is te weten door wat middel Amasis een gemeyn man wesende aen de kro ongeraeckt is siet Athenæus Lib. XV Deipnos. Cap. 7.

faeten te wasschen, versmolten ende in een Beeld verandert hadde, soo heeft hy het opghericht ende gheheylight met een scherp ghebod dat het van yeder een gheeert ende aenghebeden soude worden. 't En liep niet langhe aen of 't bevel des Koninghs wierd van allerley soorten van menschen vaerdighlick naeghekomen, en hy gaf sijnen ondersaeten op die ghelegenheyd te kennen uyt wat stoffe dit Beeld ghemaeckt was, naemelick uyt het Becken waer in sy menigmael haere vuyle voeten ghewasschen, haer water ghemaeckt, en haere overlaeden maeghen ontledighet hadden. 't Is met my even soo ghestelt, seyde hy noch voorder; want alhoewel ick in 't eerste een ghemeyn man sijnde van 't slechte volck niet met allen en verschilde, soo magh ick nu nochtans met goed recht die eerbiedigheyd van u afeyschen diemen de hoogh-gheduchte Majesteyt der Koninghen schuldigh is, siet *Herodotus in Euterpe*. Gelijck de *Chaldæen* het Vier eertijds Goddelicke eere plaghten aen te doen, soo quam het hun inden sin de kracht haeres Gods met de maght der Goden die van andere volckeren ghedient wierden te beproeven. Dies sy met haeren God omreysende gheen Goude, Silvere, Metaele, Houte of steene Goden vonden, die teghen 't al-verslindende vier konden uythouwen, 't wierd al verteert wat daer by ofte ontrent quam; 't gingh met hun en haeren God overal voor de wind, tot dat sy den Priester van *Canopus* (die eenen afgherechten en seer loosen quant gheweest schijnt te sijn) ontmoetet hebbende seer leelick van hem wierden uytghestreken. Want desen *Canopischen* Priester wel wetende met wat God hy te doen hadde, nam een bespuyt kruycke, ofte eenen gatighen water-pot dien hy met water opvulde nae dat alle de holen en scheuren eerst met was ghestopt waeren. Tot desen rompe des lichaems heeft hy naederhand 't hoofd met t' saemen d' andere leden toeghepast en met eenerley verwe overstreken. Als hy nu dit bedrieghelicke Beeld dus toeghemaeckt hadde, soo ist dat desen ydelen Goden-strijd een gantsch belacchelick eynde ghenomen heeft. De *Chaldæen* maeckten haere rekeninghe dat het vier haest een eynde van desen God soude maecken, ghelijck het alle d' andere Goden lichtelick te niete hadde ghedaen; doch 't heeft hun ghemist. Want dit *Canopische* Beeld in 't midden van het vier ghestelt sijnde heeft terstond uytghegeven wat het in hadde, soo dat de levendighe kracht des *Chaldæischen* Gods daedelick in eenen hoop doove kolen verandert is gheweest, siet *Cedrenus* en *Suidas in Canopus*. Den Koningh *Antiochus* door 't *Roomsche* gheweld t' onderghebracht wesende, soo vond sich *Annibal* ghedwonghen de vlucht te nemen in *Gortyna*, de hoofd-stad van 't Eyland *Creta*, om daer met ghemack t' overslaen wat hem tot ver-

verſekeringe ſijnes lijfs te doen ſtond. Maer hier quam 't hem daedelick in den ſin dat hy niet vele goets van de *Cretenſen* hadde te verwachten; want ghelijck het hem bekent was dat ſy met de gierigheyd dapper behanghen waeren, ſoo merckte hy dat ſy den ſnuf van ſijn groote gheld in den neuſe hadden, en dat ſy hem niet en ſouden ſpaeren 't en waer ſaecke dat hyſe met eenen gauwen aerdighen treck om den tuyn wiſt te leyden. Hy vulde verſcheydene groote potten met loot, 't opperſte derſelvigher maer alleen met een weynigh gouds bedeckende; deſe potten heeft hy openlick inden Tempel dan *Diana* doen brenghen, als of hy de Godinne de bewaeringhe van alle ſijne ſchatten beſt toevertroude. Dit ſtond die van *Gortina* wonderlick wel aen; ſoo hielden ſy oock goede wacht ontrent den Tempel, niet ſoo ſeer vreeſende dat yeman anders de hand daer aen ſoude ſlaen, als wel dat *Annibal* ſelver roukoop hebbende van 't ghene hy ghedaen hadde, de ſelvighe ontvoeren moght. Maer 't en was *Annibal* daer niet te doen; want hy ſijn gheld in de holligheyd van ettelicke kopere ſtatuen die hy overal met ſich voerde verſteken hadde, laetende de voornoemde ſtatuen onachtſaemelick op de vloer ligghen, om minder naedencken te verwecken. Als nu de *Cretenſen* meynden ſijn gheld in haere klaeuwen vaſt te hebben, ſoo en hadden ſy daer niet teghen dat hy gingh waer 't hem gheliefde; dies hy oock met alle ſijn geld in *Pontus* tot den Koningh *Pruſias* ghevlucht is, ſiet *Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Alcibiades*, nae dat hy nu eenen langhen tijd in 't wilde gheloopen hadde, begoſt groote ende ghewightighe ſaecken ter hand te trecken, en ſich eenighe dinghen t' onderwinden die niet wel ſonder de hulpe eenes ghetrouwen vriends konden uytghevoert worden. Daerom heeft hy het oock noodigh gheacht de voornaemſte ſijner vrienden, die hy meynde te ghebruycken, door een ſeer bequaem middel te toetſen hoe ſy t' hem waerd gheneghen waeren. Want als hy een ſeecker Beeld 't welck nae de ghelijckeniſſe eenes dooden mans ghemaeckt was in een doncker gat verſmeten hadde, ſoo heeft hy den vriend voor den eenen anderen nae met een gemaeckte ſchrick het dode lichaem getoont; ſegghende dat dit nu den rechten tijd was om 't goede ghevoelen 't welck hy van haere vriendſchap hadde te beandwoorden en hem getrouwelick by te ſtaen in 't vervoeren ende verhelen van dien hy ſeyde ſelver omgebraght te hebben: Maer 't grootſte deel ſijner vrienden ſchroomhertighlick aerſelende en wilde met deſe ſaecke niet te doene hebben; *Callias* alleen toonde ſich ghereed te ſijn om 't ghevaer ſijnes vriends trouhertighlick t' ondergaen; dies hy hem naemaels altijd voor een oprecht vriend ghehouden ende ghebruyckt heeft, ſiet *Polyænus* Lib. I. *Stratag.* Het verhael van 't menighvuldige ghebruyck der

ſtatuen

ſtatuen ſchijnt ons oock 't ghewagh van die houte Paerden af te veegen daer *Vegetius* van ſpreeckt; *So wel d' oude als jonghe Soldaeten waeren eertijds ghehouden 't Paerd-ſpringhen ernſtelick te oeffenen*, ſeght hy *, *ſoo iſt oock dat het ſelvighe ghebruyck tot op deſen huydighen dagh ghepleghet wordt, alhoewel niet met dien ernſt. Houte Paerden wierden s' winters onder 't dack, s' Somers in 't opene veld onder den blauwen Hemel geſtelt; op deſe moeſten de jonghe Soldaeten eerſt ſonder eenighe wapenen, en daer nae (als ſy nu de rechte grepe hadden) in haer volle harnaſch ſpringhen. Dit wierd ſoo ſorghvuldighlick van hun ghedaen, dat ſy niet alleen van de rechte maer oock van de ſlincke ſijde leerden op en af ſpringhen, ſomtijds blootе ſwaerden en halve ſpieſſen in de hand houdende. Dit was haer daghelickſche werck, ten eynde dat ſy in de menighvuldighe verwarringhe des ghevechts vaerdighlick ſouden weten in 't werck te ſtellen 't ghene ſy inden tijd van vrede en ſtilligheyd ſoo beſighlick leerden.* *De Perſianen* plaghten haere Paerden niet alleen tot het ſcherpkletterende gheluyd der waepenen en tot het heeſche ghekrijt der gewapenden te ghewennen, maer ſy plaghten oock voor de voeten haer der Paerden, als deſelvighe in eenen vollen ſpoed quaemen aengheloopen, eenighe menſche-Beelden met kaf opghevult te werpen; uyt vreeſe dat hun haere Paerden in 't ghevecht bruyckeloos ſouden ſijn, indienſe de menſchen die onder haere voeten verſlaeghen ligghen ontſaeghen, ſiet *Ælianus* Lib. XVI. de *Animalib*. Cap. 25. Als den *Macedoniſchen* Koningh *Perſeus* den Oorlogh teghen de *Romeynen* opnemende verwittighet was dat niet *Libya* alleen, maer oock de victorie die ſy onlanghs over *Antiochus* hadden ghehadt, hun veele Elefanten toebroght; ſoo iſt dat hy terſtond daertoe arbeyde, dat de *Macedonineſche* Paerden 't onghewoonelicke ghesicht van ſulcken yſelicken beeſt niet en ſouden vreeſen. Hy liet over-ſulcks verſcheyden houte Beelden maecken die d' Elefanten in ghedaente ende coleur ſeer wel gheleken. Bevelende dat d' een of d' ander op dit houte Monſter klimmen end' een trompet door de holligheyd ſijnes ſnuyts blaeſen ſoude, dus heeft hy met der tijd te weghe ghebraght dat de Paerden 't vervaerlicke ghesicht ende ghekrijſch deſer beeſten ſeer wel konden verdraeghen, ſiet *Polyænus ſub finem Lib. IV. Stratag.* Wy en moghen hier oock die ghewijde ſtatuen niet voorbygaen dewelcke eertijds *inauguratæ ſtatuæ*, als mede *Dii tutelares* ofte *averrunci* ghenaemt wierden. Want deſe waeren eenighe ſekere Beelden door 't toedoen van konſtighe beleſers in een onbeganckelicke plaetſe des Tempels opgheſet ofte in 't een of 't ander oort heymelick begraeven, om de grimmigheyt der Goden ter neder te legghen en 't land van den aenſtoot der vyanden te bevryden, ſiet *Photius in excerptis ex hiſt. Olympiodori.* 't Schijnt dat dien *Talus*, daer *Apollonius Rhodius* * ghewagh van maeckt, onder t' ghetal

* Lib 1. de re milit. Cap. 18.

't ghetal deſer ſtatuen gerekent magh worden. Den Philoſophe *Aſius* heeft oock een ſeker Beeld van *Pallas* door de werckinghe der hemelſcher influentien ſoo bekrachtight, dat de behoudeniſſe der *Trojaenſcher* ſtad aen de behoudeniſſe van het *Palladium* bekent was te hanghen, ſiet *Tzetzes in Lycophronis Caſſandram.* Doch hier van ſullen wy elders wat breeder handelen. Indien yeman onder en tuſſchen yet meer van deſe ghewijdde ſtatuen, die hedens-daeghs onder de curieuſen met den naem *Taliſman* bekent ſijn, begheert te weten, deſelvighe magh leſen 't ſeſte Capittel van 't Boeck by *Monſr. Gafarell* in 't Franſch uytghegheven, ghenaemt *Curioſitez inouies.*

5. Wy ſouden ons ſelven eenen oneyndelicken ende ondoenelicken arbeyd op den hals haelen indien wy alle de Statuen en Beelden, die wel eer tot noodſaeckelick ghebruyck en vercierſel gemaeckt ſijn gheweeſt, beſtonden op te rekenen, 't blijckt, dat ick vele andere autheuren voorby gae, uyt *Caſſiodorus* alleen; *De Toſcanen ſijn d' eerſte gheweeſt*, ſeght hy *, *die de ſtatuen in Italien hebben ghevonden: Soo heeft* * Variar. *oock de naekomſtighe eeuwe deſen haeren vond met ſulcken vaerdigen gunſt om-* VII, 15. *helſt ende onderhouden, dat het niet vele verſchilt of het volck 't welck inde Roomſche ſtad door de Konſte gemaeckt was, quam ten naeſten by over een met de menighte der ghener die de nature ſelver had voordghebracht.* Ghelijck ick dan de ſchuld van vermetenheyd ende verwaendheyd niet en ſoude konnen ontgaen, indien ick op my nam in 't byſonder te verhaelen al wat d' oude ſchrijvers aengaende 't menighvuldighe ghebruyck der Konſtigher wercken hebben naeghelaeten; ſoo voeght het my beſt dat ick mijn voornemen nae de gheleghentheyd mijnes gheringhen verſtands en middelmaetighe naerſtigheyd ſoude beſnoeyen, ſonder de hoogh-ſtaetelicke vercierſelen der Kercken, der Merckt-plaetſen, der ghemeyner Galeryen in 't minſte aen te roeren. Want het veele beter is dat wy d' aenſienelickheyd ſodaeniger wercken door een ſtilſwijgende verwonderingh haere behoorlicke achtbaerheyd lieten behouden, dan dat wy de ſelvige door de dorre ſchraelheyd van een onvolkomen ende onaerdigh verhael ſouden ontcieren. Om dan maer alleen op eenighe andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deſer Konſten aen te dringhen, ſoo ſtaet ons voor eerſt aen te mercken dat miſſchien eenighe onder d' oude 't exempel der *Lacedæmoniers* volgende ghesocht hebben niet alleen de ghemeyne maer oock de byſondere plaetſen met allerhande ſchoone Statuen en Schilderyen te vervullen. Soo leſen wy dat de *Lacedæmoniers*, die door een goedrondſche rouwigheyd veele andere Konſten plaghten te verwerpen, deſe Konſte in grooter waerde hebben ghehouden. Want ghelijck die Krijg-ſuch-

tighe mannen veele hielden van schoone en welgemaeckte lichaemen, als wesende d' aller bequaemste tot den Oorlogh door de rappigheyd en sterckte die in welghestelde leden ghevonden wordt, soo hadden sy oock een sonderlinghe begheerte om lustighe en fraeye kinderen voord te brenghen, gheen bequaemer middel daer toe vindende dan dat sy haere swanghere huys-vrouwen de Beelden van *Apollo* en *Bacchus*, van *Castor* en *Pollux*, *Nigeus*, *Narcissus*, *Hiacynthus* gheduyrichlick souden voor d' ooghen stellen. *Oppianus* in sijn eerste Boeck van de Iaght beschrijft dese ghewoonte der *Lacedæmoniers* in 't breede, daer by voeghende dat de Duyven-melckers en Ros-tuyschers door een diergelijcke maniere van doen Duyven-jonghens en Paerde-veulens nae haere eyghene fantasije ghesprickelt krijghen. Soo komt oock 't bedrijf van den Patriarche Iacob daer mede seer wel over-een, siet *Genes.* XXX. en *St. Hieronymus Quæstionib. in Genesin.* *De ghelijckenissen*

*Lib. vij, Cap. 12. *schickten sich meestendeels nae de gelegentheyd onses ghemoeds*, seght *Plinius**, *als in 't welcke verscheyden ghevallighe dinghen veele vermoghen: 't Ghesicht, 't ghehoor, de memorie, de verbeeldinghe die ons ontrent den tijd der ontfanckenisse in den sin komen. 't Wordt oock daer voor ghehouden dat eenen schielicken inval, die dan in 's Vaders of 's Moeders herssenen speelt, de ghelijckenisse gantsch en gaer fatsoeneert of ten minsten vermenght. Des-halven vindt men oock in den mensche een grooter verscheydenheyd der ghedaenten dan in alle d' andere ghedierten. De vaerdige bewegelickheyd onser vlieghender gedachten, de snelligheyd onses doordringhenden ghemoeds, d' onghelijckheyd onses veranderlicken verstands plaght in de voord-ghebraghte dinghen menigherhande merckteyckenen in te drucken; daer d' andere ghedierten in 't teghendeel een onbeweghelick ghemoed hebbende met d' andere beesten van dien aerd niet met allen*

*Retract. Lib. ij Cap. 62. *verschillen.* *St. Augustinus** verhaelt uyt de schriften van den wijdberoemden Medecijn *Soranus*, dat eenen seer mismaeckten Koningh van *Cyprus* sijn Huys-vrouwe een schoone Schilderye plaght voor te stellen als hy van meyninghe was haer te bekennen, verhoopende dat sy hem schoone kinderen nae de ghelijckenisse des voorghestelden Beelds soude voord-brenghen, indien sy slechts haere ooghen daer op gheslagen

*De Theriaca ad Pisonem. hield wanneer hy met haer te doen hadde. *Galenus** brenght een exempel by 't welck met het vorighe t' eenemael over een komt. 't Is mede ghenoeghsaem bekent dat *Heliodorus* den gantschen inhoud sijner *Æthiopischer* Historie op sulcken gheschiedenisse ghegrondeert heeft. Doch overmids dese aenmerckinghe de leeringhen van *Hippocrates* eyghentlick schijnt aen te gaen, soo laeten wy deselvighe vaeren, ons keerende tot verscheyden andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deser Konsten.

Apelles

6. *Apelles* door tempeest in *Ægypten* gelandet sijnde, daer *Ptolemæus* doe ter tijd regheerde, die hem eenen ouden wrock droegh seder dien tijd dat sy beyde 't Hof van den grooten *Alexander* volghden, was in 't uyterste ghevaer sijnes levens ghebraght. Want als sijne bitsighe doortrapte benijders eenen vermomden bedriegher hadden toeghemaeckt die hem in 't ghelaet ende ghewaedt der Koninghlicker roepers te Hove tot een bancket soude roepen, soo is hy sonder eenigh achterdencken voor den Koningh verschenen, niet beter wetende of hy was van den Koningh ghenoodt om met hem ter tafel aen te sitten. *Ptolemæus* kreegh den Konstenaer soo haest niet in d' ooghe, of hy heeft hem in sijnen verbolghen toorne af-ghevraeght wat hem overgingh dat hy soo met sijn leven speelde. *Apelles* wist niet wat t' andwoorden, dan dat hem de Koninghlicke roepers van s' Koninghs weghe hadden aenghesevt dat hy daer verschijnen moest: Dies oock den Koningh alle sijne roepers op staende voet voor hem ontboden heeft, ghebiedende dat hy aenwijsen soude wie hem hadde aenghesproken. Maer als *Apelles* dien Roeper onder dat ghesellschap niet en konde ghevinden, soo is hy ghedwonghen gheweest de voorspraecke sijner Konste te ghebruycken: Want hy heeft een doove kole uyt den haerd ghenomen en de ghelijckenisse sijnes roepers daer mede soo levendigh op de wand uytghedruckt, dat den Koningh uyt het beghintsel der Teyckeninghe den bedrieger staends-voets kende. *Plin*: XXXV, 10. Het wasse Beeld van *Iulius Cæsar*, 't welck yselick was om aen te sien van weghen de dry en twintich gaepende wonden die hy in 't Raed-huys ontfanghen hadde, heeft het Roomsche volck krachtighlick tot wraecke verweckt. *Appianus Lib. II. de Bello civili.* *Galba* op den richterstoel ghetreden sijnde, en sich nae 't voorstellen van ettelicke Beelden der ghener die *Nero* veroordeelt ende omghebraght hadde over den ellendigen stand der tijden een weynigh gheklaeght hebbende, wierd daedelick *Roomschen* Keyser ghekosen. *Suetonius in Galba*, Cap 10. Den Keyser *Antoninus* uytdermaeten seer versot sijnde op d' onmanlicke maniere van kleedinghe die in *Phœnicia* ghebruyckelick was, heeft sijne Schilderye voor heenen nae *Roomen* gheschickt, om 't volck allenghskens daer toe te brenghen, dat hun dien draght niet en moght vreemd schynen als hy onder hun in sulcken ghewaed soude komen, siet *Herodianus* Lib. V. Eenighe Koninghen plaghten de Schilderye van een schoon vrouwe Beeld, 't welck sy na hare eygene fantasije lieten schilderen, in alle de plaetsen haeres ghebieds te senden, of daer misschien erghens een maeghd ghevonden wierd die met het voorschrift haerer weelderigher lusten overeen quam, siet *Claudianus de Honorij et Mariæ nuptiis.*

Q. Fabius,

Q. Fabius, een wijd-beroemdt Veld-heer, ſond de *Karthaginenſen* enen vreede-ſtaf ende een ſpieſſe toe, ghevende hun door eenen brief te verſtaen dat het *Roomſche* volck aen hun deſe twee teyckenen van Pays ofte Oorlogh had gheſonden, ten eynde dat ſy een van beyde ſouden verkieſen, niet anders als of dat ſelvighe 't welck ſy verkoſen maer alleen gheſonden waer. Hier op hebben de *Karthaginenſen* geantwoord dat ſy haer ſelven in 't minſte niet ghenoodſaeckt vonden een van beyde te kieſen, ghemerckt het ſtond inde maght der ghener die deſe twee dinghen broghten een van beyde daer te laeten, en dat het ghene ſy daer lieten even ſoo veele by hun ghelden ſoude als of het verkooſen hadde gheweeſt. M. *Varro* houdt ſtaende dat het gheen rechte vrede-ſtaf en ſpieſſe was die ſy over en weder ſonden, maer dat het enckele tichelſteenkens gheweeſt ſijn waer in deſe dinghen ghegraveert ſtonden, ſiet *Agell. noct. Attic. Lib.* X, *Cap.* 27. Den *Lacedæmonier Hippodamus* inde ſtad *Crommus* van d' *Arcadianen* beleghert ſijnde heeft ſijne Landſ-luyden den uyterſten nood van de benaude ſtad bedecktelick te verſtaen ghegeven, mids eenen Bode aen de *Lacedæmoniſche* ſtad afſendende, die anders geenen laſt hadde, dan dat hy ſijn Moeder ſoude aenſegghen, datſe 't vrouken, 't welck in den Tempel van *Apollo* ſtond opghebonden, noodwendighlick voor den tienden dagh ontbinden moeſte. Den *Lacedæmoniſchen* raed (indachtigh ſijnde dat daer een ghe-ketende Schilderye van den hongher in *Apollos* Tempel ghewijhet was) heeft uyt deſe duyſtere boodſchap beſloten, dat het de beleghерde van weghen de honghers noodt, geen tien dagen maghtigh waeren te herden; daerom hebben ſy oock daedelick middelen gheſchaft om de verhongherde ſtad ſonder eenigh uytſtel te ſpijſen. *Athenæus Lib.* X. *Deipnoſoph. Cap.* 19. *Eubata Cyrenæus* hield ſich ſoo ſtand-vaſtighlick aen de trouwe die hy ſijn echte vrouwe ſchuldigh was, dat hy de brandende onverduldighe luſten van d' onkuyſche *Lais* door ſchoone woorden opgheſchort heeft; belovende dat hy haer met ſich nemen ſoude als hy wederom nae *Cyrenen* vertrock. So heeft ſy dan haer moeyelick verſoeck voor een wijle tijdt gheſtaeckt, vaſtelick vertrouwende dat hy niet en ſoude van ſijn woord afgaen. Maer 't eerlicke ghemoed van *Eubata* koſt daer toe niet verſtaen, dat hy de beloften die hem van deſe lichte Hof-poppe waeren afghedrongen in een even weegh-ſchaele ſoude ſtellen met de beloften die hy ſijn eyghen wijf vryelick hadde ghegeven; dies hy haer eyndelick de ſlippe heeft gheboden, maer alleen de Schilderye van de ſchoone Hoere in plaetſe van de Hoere ſelver wechvoerende, ſiet *Ælianus Lib.* X. *var. hiſt. Cap.* 2. *Wyſien gheerne 't Beeld der ghener die wy beminnen*, ſeght *Dionyſius Sophiſta Antiochenus**, als

*Epiſt. 1.

als het ons niet ghebeuren magh de beminde ſelver t' aenſchouwen. ſiet oock *Æneas Sophiſta epiſt.* 12. *Ovid. Lib. II. de Ponto, Eleg.* 8. *en Heroidum epiſt. XIII, vers.* 151. Den jongen *Plinius* heeft het ſelvighe ſeer wel uytghedruckt; *Gelyck ick dien uytnemenden jonghelingh altijd een ſonderlinge liefde toeghedraeghen hebbe*, ſeght hy *, *ſoo iſt dat mijn verlanghen als noch gheweldighlick t' hemwaerd ſtreckt. Daerom ſal het my dapper aenghenaem weſen dat ick ſijn Beeld altemet beſien magh, dat ick my tot het ſelvighe keere, dat ick het genaecken ofte oock daer voor by wandelen magh. Want indien de Beelden der ghener die overleden ſijn onſe ſwaermoedighe droeffeniſſe dapper verlichten, wanneer wy de ſelvighe binnen 's huys opghheſet ſien; hoe veel te meer ſullen ons die Beelden allerley treurigheyd benemen, dewelcke ons in 't openbaer en in d' aller vermaerdſte plaetſen niet alleen de gheſtalte en tronie onſer vrienden, maer oock haeren loffelicken naem en welverdienden roem aenwijſen.* So ſchijnen oock d' eerſte beghinſelen deſer Konſten haeren oorſpronck daer uyt voornaemelick ghetrocken te hebben, dat de menſch altijd begherigh is de memorie van d' overledene te verlenghen, ofte oock van dieghene welckers afweſigheyd hem ſonder ſulcken ghedenckteycken onverdraegelick ſchijnt te ſijn, ſiet wat *Fulgentius** verhaelt van den *Ægyptiſchen Syrophanes*. Een *Corinthiſche* maeghd insghelijcks, door de liefde aenghedreven ende onderweſen ſijnde, heeft het eerſt gheavontuyrt haere onervaerene handen aen deſe Konſt te ſlaen: Want als ſy eenen vryer hadde die een verde reyſe aennemende om ſijn afſcheyd quam, ſoo iſt dat ſy haeres vryers ſchaduwe by de keerſſe met linien omtrocken heeft. Haren Vader *Dibutades*, die eenen Potbacker was, ſiende wat ſy ghedaen hadde, heeft dadelick (ghelijck der menſchen ghewoonte is op d' aller kleynſte en ſchielickſte beghinſelen met eenen noeſtighen ende ſtandvaſtigen ernſt aen te dringhen) 't gantſche begrijp binnen deſe linien vervat uytgheholt, met kleye vervult, en 't Beeld het welck in deſe vorme gheſatſoeneert was in ſijnen oven ghebacken, den *Griecken* 't eerſte Beeld voorſtellende, ghelijck ſijn dochter den eerſten grondſlagh der teycken-konſte ſcheen gheleyt te hebben. Dit verhael ſullen wy, door de ghenaede Gods, in onſen naem-rol der Konſtenaeren wat breeder verhandelen, wanneer wy daer van *Dibutades* ſpreken.

*Lib. 2. epiſt. 7.

* Lib. I. Mytholog unde Idolum dicatur.

7. Dies halven was het een gantſch prijſelicke koſtuyme die onder d' oude ghepleeght wierd, dat ſy naemelick de memorie der ghener die wel van 't ghemeyne beſte verdient hadden door 't oprichten van Statuen en andere Beelden ſochten te vereeuwighen. Want ghelijck ſy 't verlanghen 't welck ſy nae de deughden der overledener Helden hadden niet wel verdraghen konden, en dat ſy boven dien andere

mede tot de liefde der ſelvigher deughden door de belooninghe des deughds ſochten te verwecken ; ſoo hebben ſy door dit middel niet alleen haere eyghene herten van droeffeniſſe ontlaſt, maer oock de herten van andere tot de liefde des deughds krachtighlick ontſteken, ſiet *Lactant.* Cap. 15. *de Falſâ religione. Ieder een laet ſich ſelven ghemeynelick voorſtaen*, ſeght *Symmachus* *, *dat hem groote eere gheſchiedt, als hy verneemt dat andere nae de waerdigheydt haerer verdienſten eenen behoorlicken prijs ontfanghen.* So ſeght den ſelvighen autheur in een andere plaetſe *, *Wanneer treffelicke mannen de vrucht haerer deughden ghenieten, dan wordt daer een goede hope bereyd voor alle de ghene die den ſelvighen wegh meynen in te ſlaen.* d' *Athenienſen* hebben den fabel-ſchrijver *Æſopus*, die maer eenen gheringhen ſlave was, een heerlicke ſtatue opghericht, ſeght *Phædrus* *, willende daer mede te verſtaen gheven dat den ghebaenden wegh die ons tot de onſterffelickheyd leydt van allerley ſoorten der menſchen ſonder eenigh onderſcheyd betreden wordt, en dat de aenſienelickheyd van eenen grooten naem niet ſo ſeer op de gheleghentheyd onſer gheboorte, als op de deughdelickheyt onſes levens plaght te volghen. *Ptolomæus Philopator* heeft eenen Tempel ter eeren van *Homerus* opghebouwt, waer in hy *Homerus* bequaemelick ſittende heeft laten maecken, en rondom hem alle de ſteden die ſich de gheboorte van *Homerus* om ſtrijd toeſchrijven, ſiet *Ælianus* Lib. XIII. var. Hiſtor. Cap. 22. *Agellius* Lib. III. noct. Attic. Cap. 11. heeft de naemen van verſcheyden vermaerde ſteden, die om de gheboorte van *Homerus* kracckeelden, voorgheſtelt. *Beroſus* had een ſonderlinghe ervarenheydt in d' *Aſtrologie*, en heeft door een gantſch Goddelick vernuft vele toekomſtighe dinghen voorſeyt, ſeght *Plinius* *, dies hem de voornoemde *Athenienſen* een ſtatue met een goude tonghe in haere openbaere Schole hebben opgherecht. De naeckte waerheyd van het ghene *Harmodius* en *Ariſtogiton* gheſeyt worden ten dienſte haeres Vader-lands gedaen te hebben, is ons van *Thucydides* in 't ſeſte Boeck ſijner Hiſtorien beſchreven. De naekomſtighen *Athenienſen* evenwel niet beter wetende dan datſe haer leven voor de ghemeyne vrijheyd lieten, hebben hun twee Kopere ſtatuen opgherecht, ſiet *Plinius* Lib. XXXIV. Cap. 8. *Pauſanias in Atticis, Valer. Maximus* Lib. II. Cap. X. *ex. ext. I.* Deſe ſtatuen, ghelijckſe daer nae van *Xerxes* wechghenomen ende in *Perſia* vervoert waeren, ſo ſijnſe wederom, nae het ſegghen van *Plinius*, *te Athenen* gheſonden uyt laſt van den grooten *Alexander*; *Pauſanias* houd ſtaende, dat den Koningh *Antiochus* de ſelvige aen de *Athenienſen* heeft wedergheſonden; *Valer. Maximus* heeft den Koningh *Seleucus* d' eere van ſulcken beleeftheydt toegheſchreven. Daer was in den ſelvighen tijd

* Lib. IX. Epiſt. 102.
* Lib. I. Epiſt. 37.
* Sub finem libri ſecundi fabularum.
* Lib. VII. nat. hiſt. Cap. 37.

tijd een sekere lichte Vrouwe, *Leæna* gheheeten; met welcke *Hermodius* ende *Aristogiton* groote ghemeynschap hielden, om datse in 't snaeren-spel boven andere scheen uyt te muyten. Dies hebben de heerschende *Pisistratidæ* dese Vrouwe laeten aengrijpen en op de pijnbancke werpen, niet twijfelende of sy wist het volle bescheydt van den gantschen aenslagh; maer sy liet sich soo langhe pijnighen tot datse den geest gaf, sonder nochtans jeman van de med-wetighe te saemen-rotters te naemen. De *Atheniensen*, ghelijckse niet en wilden dat den lof van sulcken trouw-hertighen volstandigheyd soude verdonkert blijven, soo en kondense evenwel daer toe niet verstaen datse een hoere sulcken eere soude aendoen; daerom gaven sy den Konstenaer last, dat hy een leeuwinne sonder tonghe soude ghieten; want ghelijck het leeuwinnen beeld haeren naem beandwoorde, soo kost jeder een d' oorsaeck van sulcken eerghift uyt de tongheloose ghelijckenisse lichtelick afnemen, Plin. XXXIV. 8. siet oock *Plutarchus de Garrulitate*. Als den Keyser *Tiberius* vele steden herbouwet hadde die gheduyrende den tijd sijner regheringhe door een vreeselicke aerdbevinghe in *Asia* om verde ghestort waeren, seght *Phlegon* *, soo ist dat de *Asiaensche* steden haere danckbaerheyt bewesen mids hem een *Colosse* op de *Roomsche* merckt-plaetse opsettende, met eenen oock daer by voeghende de Statuen van alle de steden die hy wederom had opghebout. Nae dat *Gelon* de maght der *Karthaginiensen* in het gevecht ontrent *Himera* ter neder ghevelt en heel *Sicilien* onder sijn gheweld ghebraght hadde, soo is hy op de marckt-plaetse naeckt onder 't volck ghekomen; verklaerende, dat hy ghereedt was de regeringhe des lands aen de ghemeynte over te geven, indien sy sulcks wilden aenvaerden, maer de gemeynte, ghelijck sy hem in 't stuck van de regheringhe sijn begheerte afsloegh, soo heeft sy hem met ghemeyne stemmen een naeckte beeld in *Iunos* Tempel opgherecht, de prijs-waerdigheyd van dese sijne daed met eenen oock door een volruyme opschrift betuyghende, siet *Ælianus* Lib. VI. var. hist. Cap. 11. & Lib. XIII. Cap. 22. *Iosephus* den vermaerden schrijver der *Ioodscher* gheschiedenissen, onder andere ghevanghenen te *Roomen* wechgevoert sijnde, heeft aen den Keyser *Vespasianus* en *Titus* seven boecken overghelevert die hy van 't beleghereren en 't innemen der Stadt *Ierusalem* hadde beschreven. Dese Boecken wierden niet alleen in de ghemeyne Bibliotheke sorgh-vuldighlick opghesloten, maer den *Ioodschen* schrijver heeft boven dien oock d' eere ghehad datmen hem een statue vergunde, siet Suydas. Den grooten Capiteyn *Chabrias* is de eerste gheweest die de *Atheniensen* gheleert heeft hoe dat sy den aenloop eenes moedighen Vijands op 't aller veylighste souden

* Cap. 13. de Rebus mirabilibus.

verwachten mids haere spiessen vellende en haere schilden met een ghe- boghen knie onderstuttende: *Desen vond wierd soo dapper in 't gantsche Griecken-land gheroemt*, seght *Cornel. Nepos* *, *dat Chabrias wilde datmen hem een statue in die ghestalte soude stellen, en d' Atheniensen hebben hem sulcken statue in haere mercktplaetse opgherecht ; soo plaghten oock alle d' andere Campioenen ende Konstenaers dese ghestalte in haere statuen te ghebruycken als sy haere tegen-partijen hadden overwonnen:* De statuen van de ghesanten die tot *Fidena* vermoordt waeren, stonden te *Roomen* in een vermaerde plaetse die *Rostra* ghenaemt wierd, om dat sy haer leven lieten in den dienst der Republijcke, siet *Livius* Lib. IV. ab V. C. *d' Atheniensen* hebben insghelijcks de statue van *Anthemocritus* opgheset, die op dierghelijcke gheleghentheydt van de *Megarensen* aen stucken ghescheurt was, siet *Harpocration* in *Anthemocritus*. Den grooten *Alexander* heeft op den uytnemenden Konstenaer *Lysippus* versocht dat hy de statuen der Ruyters die uyt sijne bende ontrent *Granicum* verslaghen waeren nae 't leven soude uytdrucken, en sijne statue met eenen oock in 't midden van hun stellen; siet *Arrianus* Lib. I. *de Expedit. Alexandri.* als oock *Velleius Paterculus* Lib. I. hist. Cap. 11. *Accius Navius*, een gantsch bedreven voghel-raemer, als hy den Koningh *Tarquinius* een onweder sprekelick proefstuck sijner Konste wilde betoonen, heeft eenen wetsteen voor d' ooghen des Konings met een Scheermes doorghesneden; oversulcks plaghtmen daer niet alleen dien wet-steen tot een ghedenck-teycken deser ghesciedenisse te bewaeren, maer sijne statue wierd oock doe ter tijd aen de flincker sijde van 't Raed-huys op de trappen selver ('t welck de plaetse was daer hy het feyt gedaen hadde) opgherecht, siet *Livius* Lib. I. ab V. C. Den Koningh *Porsena* nu alreede tot het *Ianiculum* toeghekomen sijnde, is door de dapperheyd van *Horatius Cocles* verhindert gheweest, sijn volck over den *Tyber* te brengen: Want *Horatius* hield de *Hetrurische* armeye staende, terwijle dat d' andere *Romeynen* de houte brugghe achter sijnen rugghe verbraken: Het welck ghedaen sijnde, soo heeft hy sich met sijn volle Harnasch in de riviere begheven, en is tot sijne Landt-luyden overgheswommen, niet teghenstaende den dichten haeghel der pijlen die hem van alle kanten troffen: *Hy bestond een saecke*, segt *Livius* *, *die by de naekomelinghen nerghens nae soo gheloof-waerdigh gheacht sal worden alsse wel roemwaerdigh schijnt te sijn: Dies heeft oock de Roomsche Stad sodaenighen manhaftigheyd danckbaerlick erkent, en heeft hem een statue opgherecht in het Comitium, dat is, in die vergaeder-plaetse daer 't gantsche Roomsche volck sijne by een komsten hield om van 's ghemeyne lands saecken te handelen.* Het is aenmerckens waerd wat *Livius* op dese gheleghenheyd noch voorder verhaelt

* In Chabria.

* Lib. II. ab. V. C.

verhaelt, als hy in de ſelvighe plaetſe ghetuyght dat de Vrouwen ſelver, aenghemerckt habbende wat eere dappere mannen genoten, haere herten verkloeckten om d'eene of d'andere vroome daed ten dienſte van de Republijcke te verrichten. Want *Clœlia*, die onder 't getal van vele andere edele Ionck-vrouwen aen den Koningh *Porſena* voor een ghijſel overghelevert was, de handen der gener die haer in hechteniſſe hielden ontſnapt ſijnde, is met het gantſche gheſelſchap der gyſelen te Paerd over den *Tyber* gheſwommen. De *Romeynen* hebben de onghewoonlicke dapperheyd deſes maeghds met een onghewoonlicke eere beloont. De ſtatue van een Vrouwe te Paerd is tot haerer gedachteniſſe opgheſet geweeſt in het ſchoonſte van de ſtraet, die *Via ſacra* gheeten wierd. Wy vinden inſghelijcks dat *Caia Suffetia*, een *Roomſche* Nonne, de eere gheh[illegible]dt heeft, dat de overeenſtemminghe des gantſchen volcks haer een ſtatue ſoude beſcheyden, met dit toevoeghſel, dat ſy deſe ſtatue moght oprechten daer 't haer goed docht; 't welck niet min eerlick gehouden wierd, dan dat men deſe eere aen een Vrouwe vergunde. Haer verdienſt was, dat ſy den grond, die daer nae *Campus Tiberinus* ghenaemt wierd, aen den *Roomſchen* ſtaet om niet hadde gheſchoncken, ſiet *Plinius* Lib. XXXIV, nat. hiſt. Cap. 6. *Æmilius Lepidus* als noch een jonghſken weſende en ontſach ſich niet in eenen Veld-ſlagh te verſchijnen en ſich te laeten vinden daer het heetſte ghevecht was; alwaer hy een dobbele eere ingheleyt heeft; want hy niet alleenlijck eenen Vyand verſloegh, maer met eenen oock eenen anderen mede-borgher uyt 's Vyands hand verloſte: Den *Roomſchen* raed heeft hem daerom een ſtatue op 't Capitolium beſcheyden, die door haere kinderlicke cieraeten ghenoegh te verſtaen gaf dat hy maer eenen jonghen was doe hy dit mannelicke feyt aenrechte. *Valer. Maximus* Lib. III. Cap. I. *exemplo I.* Daer plaghten oock menigh-mael ſtatuen opgherecht te worden om de memorie van eenighe vreemde en gantſch wonderbaerlicke gheſchiedeniſſen te onderhouden. Sodaenigh was de ſtatue van *Arion*; ſiet *Agell. noct. Attic.* Lib. XVI Cap. *ultimo*, en *Anthol. Græc. Epigramm.* Lib. IV, Cap. 14. daer met eenen oock de ſtatue van den vermaerden muſicien *Eunomes* beſchreven wort die hem tot ghedachteniſſe van een ſeldſaem toeval opgherecht was, *Cicero* *, maeckt inſgelijcks ghewagh van de ſtatue des *Aſpendiaenſchen* Harpen-ſlaeghers; en *Aſconius Pedianus* geeft ons noch breeder in ſijne uytlegghinghe op de woorden des grooten orateurs te verſtaen wat voor een ſtatue het gheweeſt is. Eenen vertwijfelden Kerck-roover die groot gheld uyt den Tempel van *Apollo Delphicus* gheſtolen ende in het boſachtighſte deel van den bergh *Parnaſſus* verborghen hadde wierd

* Lib. IV. in Verrem.

wierd aldaer van eenen Wolf omghebraght de wijl hy lagh en sliep; den Wolfen hield niet op de Stadt daghelicks te doorwandelen, en met een vreeselick ghehuyl te vervullen. De nieuwigheyd van sulcken seldsaemen wonder, wrocht een heymelick achterdencken in de herten der Inwoonders, en jeder een begost het daer voor te houden dat den Wolf sijne schouwelicke wildigheydvoor een wijle tijds niet en soude verg eten en sich daer nae wederom in het woud begeven, het en waer saecke dat het Godt soo wilde hebben: Eenighe oversulcks die het de pijne waerd achten den Wolf nae te sporen, den verslaeghen met te laemen het heylighe Goudt vindende, hebben het kopere beeld deses Wolfs ontrent den grootsten Altaer opgherecht, siet *Pausanias* Lib. X: *Iulius Cæsar* plaght een uyt der maeten schoon Paerd te ghebruycken, met voeten die de mensche voeten by nae ghelijck waeren; want men daer in eenighe kloofkens vernam, die de hoeven teens-wijse schenen te verdeylen. Dit Paerd en was so haest niet in een sijner Pacht-huysen gheveulent, of de wijchelaers hebben terstond dese uytspraeke daer op ghedaen, dat den eyghenaer des selvighen veulens onghetwijffelt des gantschen wereld Opper-heer soude worden; dit heeft *Iulius Cæsar* bewoghen, dat hy dit Paerd met een sonderlinghe sorghe opghevoed heeft; hy was den eersten die het bestond te beschrijden, als het niemand anders op sijnen rugghe kost verdraeghen; soo heeft hy oock naderhand het beeld van sulcken Paerd voor den Tempel van *Venus Genetrix* ghewijhet, *Suetonius in Iulio Cap.* 61. *Plinius* Lib. VIII. nat. hist. Cap. 61. *Solinus* Cap. 55. *Cedrenus* Pag. 140. De *Roomsche* Raedsheeren hebben den Medicijn-meester *Antonius Musa* een statue dicht by het beeld van *Æsculapius* opgherecht met het gheld het welck de een en d'ander daer toe te saemen braght, om dat hy den Keyser *Augustus* uyt een gansch ghevaerlicke sieckte wederom op de been hadde gheholpen, siet *Suetonius in Augusto*, Cap. 59, van desen *Antonius Musa*, die den Keyser *Augustus* door het gebruyck van een koud bad van 't sieder-cijn verlost heeft, siet *Dion* Lib. LIII, hist. ad annu. 731 ab V. C. *Plin.* Lib. XIX, nat. hist. Cap. 8. Horat. Lib. I. *Epist.* 15. *& vet. Comment. in istum locum*, *Antonius*, een van de grootmogende *Roomsche* dry-Heeren, heeft de penninghen die *denarii* genaemt wierden, met yser vermengt. Dies is daer een sekere Konst gevonden om de penninge te beproeven; en desen vond is onder de gemeynte so aengenaem geweest, dat het *Roomsche* volck den vinder *Gratidianus* van straet tot straet met gehele statuen vereert heeft. *Plin.* XXXIII. 9. De Koninginne *Semiramis* was besigh met het opknoopen haerer tuyten, alsmen haer de boodschap broght dat de groote stad *Babel* van haere gehoorsaemheyd

was

was afgheweken; en ghelijck d'eene sijde van haer half-gheciert hayr noch niet opghebonden was, soo is sy indien onverduldighen schijn nae d'afvallighe stad met haere gantsche maght ghetooghen, sonder te lijden datmen de hand aen haere vlechten sloegh voor dat sy de stad wedero n onder haer gheweld hadde ghebraght: Op dese ghelegenheyd heeft men haer binnen dese stad een statue in 't hanghende hayr opgerecht, siet *Valer. Maximus Lib. IX, Cap. 3. exemplo ext. 6. Bupalus* ende *Anthermus* door een grille die hun in 't hoofd qnam aenghedreven sijnde hebben de statue van den poete *Hipponactes*, die eenen halven dwerg en met eenen oock seer leelick ende mismaeckt was, openlick ten toone ghestelt; 't welck *Hipponactes* vernoomen hebbende, en dat daer dagheiicks groote menighten van ledighe gaepstocken en besighe spot-voghels tot den winckel van *Bupalus* ende *Anthermus* toeliepen om haeren gaep-lust en spot-lust aldaer te versaedighen; soo heeft hy dese schampachtighe Konstenaers door een bitter wraeckghedicht van *Iambische* versen soo dapper over den hekel ghehaelt, dat sy haer selven uyt enckelen spijt hebben verhanghen; siet *Suydas in Hipponax. Acron in VI. Epod.* Als oock *Plin. Lib. XXXVI, Cap.5.* De Koninghinne *Artemisia* heeft nae 't innemen der stad *Rhodus*, tot een ghedenck-teycken haerer victorie twee statuen in deselvighe stad opghesét; waer van d'eene de stad scheen af te beelden, d'andere daerenteghen was nae de ghelijckenisse der Koninghinne selver ghemaeckt, even als of sy de stad brand-merckte. 't Stond die van *Rhodus* niet wel aen dat sy haer selven ghedwonghen vonden 't verwijt haerer maghteloosheyd daghelicks voor haere ooghen t' aenschouwen, nochtans waeren sy van religie weghe verhindert de hand daer aen te slaen, ghemerckt het ongheoorloft was de ghewijdde standaerds ofte seghe-teyckens wech te nemen; soo hebben sy dan een Huys rondom die plaetse ghebout, niet willende dat yeman sijne ooghen daer op soude slaen, en hebben oock om de selvighe reden een ghebod laeten uyt gaen datmen die plaetse *Abaton*, dat is, een onbeganckelicke plaetse soude noemen, siet *Vitruvius Lib. II. Archit. Cap. 8.* Den Keyser *Commodus* heeft sich selven verscheyden statuen door de gantsche stad opghericht; als onder andere een voor 't Raet-huys, die den boghe scheen te spannen; niet soo seer om dat hy eenen dapperen moed daer op droegh dat hy een goed schutter was, als wel dat hy sijne Beelden allenthalven met de verschrickelickheyd van een dreyghende ghestalte socht te vervullen, siet *Herodianus* Lib. I. *historiarum*. De statuen der ghener die door de gunste van groote *Monarchen* boven andere menschen verheven wierden, plaghten oock menighmael in verscheyden plaetsen

plaetsen opgherecckt te worden ; soo betuyght *Suet onius* * datmen de goude Beelden van *Seianus* schier overal opghefet vond als *Tiberius* regheerde. En *Iuvenalis* * gheeft ons in 't teghendeel door 't exempel van den selvighen *Seianus* te verstaen, dat dese Beelden met soo grooten ernst niet en konden opgherecht worden of sy wierden, noch al met meerder yver om verde ghetrocken, als den *Monarche* den hooghgheduchten gunst-ghenoot slechts een weynigh suyr beghen aen te sien. Den Keyser *Claudius* heeft de statuen van *Simon magus* opghefet, met dit opschrift, *SIMONI. DEO. SANCTO*, siet *Tertul. Apolog. adv. gentes, Cap.* 13. d' Ontijdighe curieusheyd van eenighe *Roomsche* burghers heeft te passe ghebraght datmen de statuen van haeren artsch-vyand *Hannibal* eertijds in verscheyden plaetsen der stad aenschout heeft. *Plin.* XXXIV. 6. Alhoewel schier alle d' *Atheniensen* het daer voor hielden dat *Pisistratus* eenen onderdrucker haerer vryheyd was, nochtans segtmen dat sijne statue eertijds t' *Athenen* inden Tempel van *Bacchus* gesien wierd. *Athenæus Lib. XII. Deipnosoph. Cap.* 8. Het marmere sittende en ghemantelde Beeld van dien grooten kinder-gheessellaer, den *Beneventaenschen Orbilius,* wierd aen de slincker sijde van 't Capitolium ghetoont, met twee doosen ofte lessenaers ontrent hem staende, siet *Suetonius de illustribus Grammaticis, Cap.* 9. De huysvrouwe van *Eubata Cyrenæus* heeft haeren man een statue opgherecht, vermids hy sich door d' aenlockelicke schoonheyd van de wijd-beroemde *Lais* niet en liet bekoren om de ghetrouwigheyd die hy haer schuldigh was aen d' eene sijde te stellen, siet *Ælianus* Lib. X. *var. hist. Cap.* 2. Den Koningh *Ptolemæus* beval den Konstenaer *Dinochares* dat hy sijn suster *Arsinoë* van weghen d' ongheoorlofde minne-lusten inde lucht soude ophanghen; dies heeft den Konstenaer in 't verwelffel van den *Phariaenschen* Tempel eenen seyl-steen vast ghemaeckt, die 't Beeld van d' ellendighe jonckvrouwe by 't ysere hayr soude optrecken, siet *Ausonius in Mosellâ. Plinius Lib.* XXXIV. *Cap.* 14. *Suydas in Magnetis. Cedrenus ad annum undecimum Theodosii imp.* Alhoewel men uyt alle dese voorighe exempelen lichtelick afnemen kan, dat veele en gantsch verscheydene gheleghenheden 't ghebruyck der statuen eertijds veroorsaeckt ende vermeerdert hebben; 't gaet evenwel vast dat het voornaemste ghebruyck der selvigher daer uyt allermeest ontstond, dat de dappere gheesten der gheneer die van de deughd niet heel end' al vervreemdt waeren, door de belooninghe des deughds meer en meer tot deughdelicke betrachtinghen souden worden opgheweckt. Soo heeft oock de ghewisse hope deser eere in voorleden tijden veele wackere verstanden uyt haere droomachtighe schuyl-winckels voordghetrocken

* In Tiberio, Cap. 65.

* Satyra X, vers 56.

ken en tot manhaftigheyd aenghedreven. Want de menschen aengemerckt hebbende den gantsch Goddelicken luster der onsterffelickheyd die uyt dese verbeeldinghen der deughd uyt-straelde, lieten sich vaerdiglick voorstaen dat sy de sekere uytkomste haerer vroomigheyd inde Beelden van andere deughdelicke persoonen aenschouden. *De memorie van uytneemende deughden wordt niet sonder reden in grooter waerde ghehouden; ghemerckt veele haer selven ghewilligher tot de deughd begheven, indien de gunstighe achtbaerheyd van goede eerlicke mannen met hun niet en versterft*: seght Seneca *Lib. IV. de Benef. Cap.* 20. *'t Gebeurt veeltijds dat de menschen haer selven tot de deughd of tot d' ondeught begheven*, seght den jonghen *Plinius* *, *nae dat sy de deughd en ondeughd in andere beloont sien. Weynighe hebben die standvastigheyd des ghemoeds, dat sy 't ghene eerlick of schandelick is niet en souden naevolghen ofte vermijden, nae dat sy mercken dat andere wel of quaelick daer by ghevaeren sijn. d' Andere, wanneer sy gheswaer worden dat de luyheyd, slaeperigheyd, en weelderighen overdaed den loon van de naerstigheyd, wackerheyd, en beraedsaeme ghemaetighetheyd bekomen, vinden 't gheraedsaemer soodaenighen loon door de selvighe middelen nae te jaeghen; ende overmids sy een sonderlinghe begheerte hebben om den ghenen gelijck te schijnen die door slimme byweghen tot hooghen staet opklimmen, soo ghebeurt het oock dat sy den soodaenighen vaerdighlick ghelijck worden ghemaeckt, dewijl sy daer nae trachten dat sy hun ghelijck moghten schijnen.* *Symmachus* heeft oock een aenmerckelicke plaetse; *Om dat onse navolgens lust door d' aensienelickheyd van deugdelicke luyden meer en meer in ons gemoed plagt t' ontbranden*, seght hy *, *en dat de naer-yverende deughd door 't exempel van anderer luyden eere ghevoedt wordt; daerom is het in d' eerste eenvondigheyd der ouder tijden een ghewoonlicke maniere van doen gheweest, dat de ghedachtenisse van d' aller beste mannen door den arbeyd der Konstenaeren souden verlengt worden: Soo waer het oock te wenschen dat de lichtvaerdigheyd van een hoop gheringhe pluym-strijckers d' authoriteyt deser prijs-waerdigher vercierselen niet en hadde vermindert: Alhoewel het niet even-eens is hoemen aen d' eere gheraeckt, en dat die dinghen dapper verschillen die door verscheyden middelen te passe worden ghebraght.* d' Aller oudste *Griecken* plaghten d' eere der statuen seer spaerighlick te vergunnen; en dat maer alleen aen sodaenighe mannen, die in allerley deughdelickheyd boven andere uytstaken: De naevolghende eeuwen daerenteghen maeckten meer wercks van eenighe vuyle gheringhe Konsten, dan van de kennisse der dingen diemen door eenen ghestaedighen arbeyd moet haelen. Soo hebben d' *Atheniensen* niet alleen 't borgher-recht haerer stad aen *Aristonicus Carystius* ghesconcken, die eenen speel-ghenoot was van den grooten *Alexander*, maer sy hebben hem boven dien met een statue vereert, om dat

* Panegyrico.

* Lib. X. ep. 25.

dat hy sich in 't Kaetś-speel met sulcken bevalligheyd plaght te beweghen, dat hy een seeckere maniere van danssen in 't speelen scheen te ghebruycken. De *Estiæi* en d'*Oritanitæ* hebben eenen sekeren *Theodorus* inde ghemeyne schou-plaetse een statue opgherecht, met een schijve inde hand, om dat hy de schijven in 't spelen met een sonderlinghe behendigheyd van 't Damberd wist wech te preeuwen. d' Inwoonders van *Miletus* hebben den snaeren-speler *Archelaus* een statue vergunt. De *Thebanen*, alhoewelse gheen statue van *Pindarus* konnen aenwijsen, nochtans hebbense desen eertijtel tot de statue van den Singher *Cleon* toeghevoeght, dat sijn Vader-land door hem grooter vermaerdheyd hadde bekomen, siet *Athenæus* Lib. I. *Deipnosoph.* Cap. 15. & 16. *Ptolemæus Philadelphus* had een sekere schenckster met naemen *Cline*, die van hem so bemint wierd, dat hy haer allenthalven door de *Alexandrijnsche* Stad verscheyde statuen liet oprechten, in een enckel rockſken met een Tuyt-kanne ofte eenen Schenck-pot in de hand, siet *Atheneus* Lib. X. *Deipnos.* Cap 7. & Lib. XIII. Cap. 5. *Harpalus* heeft de Hoere *Glycera* een kopere statue opgherecht, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 7. De statue van *Phryne* wierdt onder de *Delphische* statuen ghetoont; en 't welck grooter verwonderingh verweckte, sy was gestelt in 't midden van twee treffelicke statuen: Want sy had de statue van den *Lacedæmonischen* Koning *Archidamus* aen d' eene sijde, en de statue van den *Macedonischen* Koningh *Philippus* aen de andere sijde, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 6. 't schijnt eyndelick dat het de *Lacedæmoniers* selver wel mogten lijden dat het beeld van de vermaerde Hoere *Cottina* in hare stad van jeder een openlick aenschout wierd, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnos.* Cap. 5. *Plinius* stelt het ons wijdlopiger voor ogen hoe de statuen in 't eerste seer selden en maer alleen op rechtvaerdige oorsaecken gebruyckt sijnde, in de volgende tijden al te gemeyn wierden gemaeckt; *Diegene*, segt hy *, *de welcke door d' eene of d' andere treffelicke daed enen duerende naem verdienden, plagten maer alleen afgebeeldt te worden. Voor eerst, indien sy in eenige van de gheheylighde baerspelen, doch voornaemelick in d' Olympische, de victorie behielden: Want het was de ghewoonte dat de statuen van alle d' overwinners daer souden ghewijdt worden: Met onderscheyd, datmen de ghelijckenisse der ghener die d' overwinninghe drijmael verworven, van haere leden selver soude afdrucken: Dese statuen wierden Iconicæ statuæ gheheeten. Dit ghebruyck is nae der hand van de gheheele wereld met een gantsch beleefde ernstigheyd aenghenomen; soo dat de statuen nu ter tijdt op de merckt-plaetsen van allerhande vrije Vlecken voor een vercierſel, en om de ghedachtenisse der hoogh-loffelicker mannen te onderhouden, worden opgherecht; de eertijtelen worden oock op den*

* Lib. XXXIV. Cap. 4.

voet

voet der stock-beelden ghestelt ten eynde dat de naekomstighe eeuwen de selvige niet alleen op de graffsteenen souden lesen. De bysondere huysen met haere saelen hebben eyndelick mede voor merckt-plaetsen ghedient, nae dat die ghene de welcke de hulpe ofte voorspraecke van eenighe maghtighe lieden van doene hadden haere beweerders en voorsprekers door dit middel sochten te behaeghen. De gemeyne Bibliotheken waeren insgelijcks verciert met de goude, silvere, kopere beelden der ghener welcker onsterffelicke sielen aldaer in haere schriften spraeken. *Asinius Pollio heeft dese gewoonte inghebraght*, seght *Plinius* *, *wanneer hy een Bibliotheke opgherecht hebbende een ghebeele Republijcke van groote verstanden versaemelt heeft. Het staet onderentusschen te bedencken of men desen vond den Koninghen van Alexandria en Pergamus niet en behoort toe te schrijven, gemerckt dese om strijd geweldige Bibliotheken hebben opgheset*, siet oock den jonghen *Plinius* Lib. IV. Epist. 28. Alhoewel nu de beelden van d' overledene maer alleen in de ghemeyne Bibliotheken wierden opgherecht, nochtans heeft *M. Varro* van weghen sijne diepe gheleertheydt d' eere ghehadt, dat men hem gheduerende den tijd sijnes levens een beeld in de Bibliotheke van *Asinius Pollio* vergunde; siet *Plin. nat. hist. Lib. VII.* Cap. 30. Wat d' andere bysondere Bibliotheken belanght, 't schijnt datmen dese saecke daer in so nau niet en keurde, overmids ons *Martialis* *, te verstaen geeft dat de beelden der levendighen uyt de selvighe niet en wierden uytghesloten. *Onse voorouders stoffeerden haere Saelen*, seght *Plinius* *, *met beelden die verdienden besien te worden, niet so seer om 't werckmanschap van eenighe uytheemsche Meesters die haere konst in 't koper ofte marmer betoont hadden, als wel om dat de wasse ghedaenten haerer voorvaderen op bysondere buffetten ten toone ghestelt waeren ten eynde dat sy gheene beelden souden ghebreck hebben die met het lijck ginghen als daer jeman van haer gheslacht soude overlijden; ende altijd als daer jeman van hun verscheyden was, soo hadden sy daedelick de gantsche menighte des volcks, 't welck oyt in haere familie gheweest hadde, by der hand. De krantskens onderentusschen, waer in de naemen van de voornaemste stammen des gheslachts ghescbreven stonden, wierden met linien aen de gheschilderde beelden gehecht. De Contoiren ofte Schrijfkamers waeren vervult met de ghedenck-schriften van het ghene sy in den tijd haerer ampten voor 't gemeyne beste ghedaen hadden Daer vertoonden sich buyten 's huys ontrent de dorpels andere beelden: Den roof, dien sy haeren vijanden ontnomen hadden, was daer tot bewys haerer grootmoedigheyd vast ghemaeckt, sonder dat die ghene de welcke hun 't huys afkochten de hand daer aen mogten slaen. De huysen seluer hielden niet op te triumpheren, alhoewel de eyghenaers verandert waeren. Soo was dit mede eenen gheweldighen prickel, wanneer sy 't verwijt haerer huysen daghelicks moesten verdraeghen, dat eenen onkrijghbaeren meester sijnen voet in anderer*

* Lib. XXXV. Cap. 2.

* In ipso statim initio libri Noni.

* Lib. XXXV. Cap. 2.

luyden Triumphe kadghestelt. De woorden van *Sallustius* sijn aenmerckens waerd. *ick hebbe menighmael ghehoort*, seght hy *, *dat Q. Maximus, P. Scipio, en andere voortreffelicke mannen in onse Stad ghemeynlick plaghten te segghen, dat haer ghemoed gheweldighlick tot de deughd ontsteken wierd, als sy de beelden haerer voorouders aen schouden. Niet dat de wasse beelden en de blote ghedaente haerer voorsaeten dese kracht in sich hadden; maer dat de ghedachtenisse van haere vroome daeden sulcken vlamme in de eersuchtighe herten plaght te ontsteken, dat het hun onmoghelick was dien brand te lesschen, tot dat sy den loffelicken naem der selvigher door haere deughd hadden achterhaelt.* Siet mede *Val. Maximus Lib. V. Cap.* 8. *exemplo* 3. Alhoewel niet alleen de statuen der ghener die van't selvighe bloed sijn onse herten plaghten te verwecken, maer oock de statuen der ghener die ons t'eenemael vreemd sijn, soo heeft sich *Iulius Cæsar* tot Caliz in den Tempel van *Hercules*, nae 't verhael van *Dio Cassius* *, op 't aenschouwen van *Alexanders* statue met diepe versuchtingen jammerlick daer over beklaegt dat hy sijne memorie noch niet door eenighe groote daeden vereeuwighet hadde, het en was dan so heel ongherijmt niet dat sy de beelden haerer edeler voor-vaders in de voorsaelen tot opscherpinghe van hare deughd plaghten op te setten, ghelijck sy oock om de selvighe reden de ghelijckenisse van d'aller edelste haerer bloed-verwanten in haere ringhen schijnen ghedraeghen te hebben. *Lentulus*, een overgegeven booswicht ende een van d'allerghevaerlickste roervincken in de Goddeloose t'saemen-rottinge van dien grooten wervogel *Catilina*, plaght sijne brieven te seghelen met eenen ringh daer in de ghelijckenisse sijnes edelen Groot-vaders ghegraveert was: *Ick hebbe Lentulus de brieven ghetoont*, seght *Cicero* *, *en hem afghevraeght of hy dien seghel kende, hy en heeft het niet ontkent, het is soo, seyde ick wederom, en 't en kan niet geloochent worden dat dit het beeldt is van uwen doorluchtighen Groot-vader, die sijn land en landslieden dapper plaght te beminnen; soo dat u dit stomme beeld van sulcke schandelicke raedslaeghen hadde behooren af te raeden.* Ten eynde dan dat de oude stammen door d'ongheregheldе boesachtigheyd eeniger jongher spruyten niet en souden ontciert worden, soo plaghten de naeste vrienden van 't bloed sodaenighe edele monsters eendraghtighlick te versaecken, niet lijdende dat sy den luster haerer familie door vuyle fielterijen souden verdonckeren. Het maeghschap van *Scipio Africanus* heeft sijnen sone vrij wat hard aenghetast, als hy van de deughd sijner voor-ouderen veraerdende, haeren eerlijcken naem door een verdorvene ende eerloose maniere van leven, tot schande broght: *Sijne naeste vrienden hebben hem den ringh van de handt ghetrocken*, seght *Valer. Maximus* *, *daer 't hoofd van Scipio Africanus in ghesneden was.* Die sich aen de leere van d'een of d'ander Philosophe verbonden, plagten

* De bello Iugurth.

* Lib. XXXVII.

* Orat III in L. Catilinam.

* Lib. III Cap. 5.

plaghten insghelijcks den ringh-leyder van d'aen-een-hangende leerlinghen dese eere aen te doen, datse sijn beeld in haere ringhen omdroeghen; *Onse goede bekende*, seght *Tullius* * sprekende van de *Epicuristen, hebben 't beeld van Epicurus niet alleenlick in haere tafereelen, maer oock in haere drinckbekers ende ringhen.* Lib. 5. de Finibus.

8. *Ick achte*, seght *Plinius* *, *dat de Schilder-konst haere voornaemste aensienelickheyd te Roomen bekomen heeft, door 't toedoen van M. Valerius Maximus Mesala, die in 't vier honderd en 't neghentighste jaer nae de eerste grondleginghe der Stad de Schilderye van 't Zee-ghevecht, daer mede hy de Carthaginensen met te saemen oock den Koningh Hiero in Sicilien overwon, aen de eene sijde van 't Hostilische Raed-huys opgheset heeft.* Den Keyser *Maximinus* heeft insghelijcks den *Roomschen* Raed niet alleenlick door brieven daer van verwittight, hoe gheluckighlick by de stoutmoedigheyd der *Duytschen* in de broeckachtighe plaetsen ter neder hadde gheslaeghen, maer hy heeft de levendighe verbeeldinghe des gantschen ghevechts met eenen oock voor 't Raed-huys in 't groote laeten afmaelen; ten eynde dat het *Roomsche* volck de bysondere omstandigheden der gheschiedenisse als tegenwoordiglick moght aenschouwen, siet *Herodianus* Lib. VII. De achtbaerheydt der schou-plaetsen heeft dese Konsten oock in grooter waerde ghebraght, nae dat sich jeder-een over de nettigheydt der Schilder-konste, die in het tooneel van *Claudius Pulcher* voorghestelt wierd, verwondert hadde; *Want de ravens, door de ghelijckheyd der gheschilderder teghelen bedroghen sijnde, quaemen tot dese stellagie ghevloghen*; segt *Plinius* in de selvighe plaetse. Als de *Atheniensen* eenighe groote Feest-daghen ter eeren van den Koningh *Demetrius* vierden, so hebben sy den Koningh selver op 't Voor-tooneel geschildert, rijdende op den kloot der aerden als op een Paert, siet *Athenæus* Lib. XII. *Deipnos.* Cap. 9. 't Is gantsch koddigh en 't behoort tot het menighvuldige ghebruyck deser Konsten 't ghene van *Lepidus* verhaelt wordt. Want als desen Grootmoghenden *Romeyn*, gheduyrende den tijd sijner dry Heerschap, by de Magistraeten van een sekere Stad in een boschachtighe plaetse ghelogeert was, soo heeft hy hun 's anderen daeghs met vreeselicke dreyghementen te keer ghegaen, om dat sy hem deden vernachten in een oord daer hem der voghelen ghesangh niet en liet slaepen. Derhalven hebben sy dese plaetse met de Schilderije van eenen gheweldighen Draecke, die op een lange perkement-rolle geschildert was, omhanghen. *Het wordt verhaelt*, seght *Plinius* *, *dat de Voghelen door desen schrick haer quinckeleren naelieten: Soo plaghtmense oock naemaels, dies noodsijnde, door dit middel te stillen.* De twee volghende exempelen, alhoewelse eyghenlick tot dese plaetse niet en behoren, nochtans konnen wy de selvighe niet wel voor by gaen; overmids wy daer uyt vernemen,

* Lib. XXXV. Cap. 4.

* Lib. XXXV. Cap. 11.

nemen, dat de onredelicke gedierten somwijlen niet min beroert worden door haer eyghen beeld 't welck sich in het water ofte in eenen spieghel vertoont, als de voorghemelde voghels door 't Dracken-beeld ver-tsaeght wierden ghemaeckt. Een Paerd schijnt kennisse te draeven 't cieraet sijner maene; dies siet men oock menigh-mael dat lustighe en weelderighe Paerden haer selven op de uytnemenheyd haerer maene grootelick verhoovaerdighen; en die ghene de welcke haere Merrien van d' Esels laeten bespringen, vinden de selvighe somtijds bijster wild en ongheleaten; want dese moedighe beesten nemen het seer quaelick, datmense met een veracht ende onedel ghedierte paeren wil. Het eenighe middel om sodaenighe trotsheyd te breken, is, datmen dese merrien nae 't affnijden haerer maenen gaet wateren, want sy en konnen uyt het water so haest niet vernemen dan den roem haeres necks ghegaen is, of sy laeten dien grooten moed daedelick vallen, haer selven sonder eenighe teghenspertelinghe met d' esels vermenghende, siet *Ælianus* Lib. XII *de Animalib. Cap*, 10. als mede *Iul. Pollux Onomast*. Lib. I. Cap. 11. Het aller ghereedste middel om een Paepe-gaey te leeren klappen, is daer op ghegrond, datmense door haere eyghene ghelijckenisse bedrieghe. Den leermeester schuylende achter eenen grooten spieghel, spreeckt wat hy wil wat hem de Paepegaey naesegghen soude; en d' arme voghel, niet beter wetende of het is een Papegaey die sy in den spieghel aenschouwt, benaerstight haer selven de taele te spreken die sy meynt dat de andere voghels van haere vederen spreecken, siet *Photius in Excerpt. ex Lib. V. Theodori episcopi Tarsi contra Fatum.*

Wy souden ons selven alhier verghenoeghen met het ghene tot noch toe aengaende het menighvuldighe ghebruyck deser konsten ghesyt is, 't en waer saecke dat sich vele andere dinghen in verscheyden autheuren voordroeghen die met de voorighe exempelen overeen-komen; *Men behoort oock allerley saecken ende allerhande ghespreck*, nae het segghen van den Philosophe *Seneca met de eene of de andere ghesonde leeringhe te vermenghen*. Ghelijck ick my selven oversulcks daer van ten vollen versekert houde, dat alle de volghende exempelen vermaeckelick sullen sijn, van weghen de groote verscheydenheydt die daer in te vinden is; soo verhoope ick insghelijcks dat sommighe profijtelick sullen bevonden worden, van weghen de nuttigheyd eenigher leeringhen die daer in begrepen sijn.

Lib. II. nat. quæst. Cap. 58.

9. *Acu pingere*, De naeld Schilderije wordt den *Phrygiaenen* toegheschreven; soo wierden oock de Boorduyr-werckers eertijds *Phrygiones* ghenaemt, seght *Plinius* *, om dat de Konst van allerhande stickselwerck

* Lib. 8. nat. hist. Cap. 48.

werck te maecken in *Phrygia* eerst ghevonden is. Alhoewel *Lucanus* * den *Ægyptenaren* desen lof schijnt toe te schrijven. Doch hier van sullen wy, door de genade Gods, op een andre gelegenheyd breder handelen. * Lib. X. verf. 142.

Textilis pictura, *Cicero* * naempt de Weef-schilderije van allerhande Tapijt-werck met desen naem, Soo lesen wy mede in *Valer. Maximus* *, dat het legher van *Antiochus* Koningh van *Syrien* tenten ghespannen heeft die met gheweefde beelden verciert waeren *Lucretius* ghebruyckt oock de selvighe maniere van spreken. *De brandende kortjen*, seght hy *, *sullen u niet te vroegher verlaeten als ghy u in gheweven Schilderije en purpure bedde-kleden omwentelt, dan als ghy in een gemeyne sargie hobben en tobben moet.* Onder vele en gantsch verscheydene werckstucken van desen slagh, sijn dit de voornaemste eertijds gheweest; *Arcadici pilij*, *Attalicæ vestes*, *Babylonica texta*, *Chlamydes militares*, *Diademata regum Ægyptiorum*, *Iudaica vela*, *Peplum Palladis*, *Toga picta*. * Lib. IV. in verrem. * Lib. IX. Cap. 1. ex. ext. 4. * Lib. II. verf. 34.

Arcadici pilei. Den *Cynischen* Philosophe *Menedemus* wierd door de onghesegghelickheyd sijnes gemoets ofte oock door de straffigheydt van d' eerste grond-leeringhe soo dapper in sijne sinnen verbystert, dat hy in een onmenschelicke verwoedheydt uytbrekende in den schijn van eenen onder-aerdschen wraeck-gheest op en neer wandelde; dies en ontsach hy sich niet voor eenen helschen bespieder uyt te gheven, segghende, dat hy nerghens anders om uyt en afgrond was opgheklommen, dan om 't bedrijf der misdaedigher menschen aen te mercken en de Duyvelen daer nae te boodschappen 't ghene hy ghesien hadde, sijnen langhen bruyn-donckeren rock was met eenen vlammigen gordel omgordt; de twaelf beghinsels der Nature waeren door de weef-konste in sijnen *Arcadischen* hoed afgebeeldet: Hy gingh op *Tragische* borsekijnen: Sijnen langhen baerd hongh over sijnen gordel; hy hadde een esschen stocksken in de hand, 't welk hy steeds herwaerds en derwaerds plaght te swieren, siet *Laertius* ontrent het eynde sijnes Sesten Boecks.

Attalicæ vestes. Den Koningh Attalus is den eersten gheweest, seght *Plinius* *, *die de ghewoonte van 't goud in de kleedinghen in te weven opghebraght heeft; waer van oock d' Attalische kleederen haeren naem hebben.* Het is wel waer dat *Silius Italicus* *, ghewagh schijnt te maecken van eenighe *Attalische* tapisserijen die met den naelde verscheydenlick gheschildert waeren; doch wy moeten in dese sijne woorden door de *Attalische* tapisserijen maer alleen kostelicke en gantsch staetelicke tapijten verstaen; want het een ghemeyn gebruyck onder de oude schrijvers gheweest is, dat sy allerley heerlicken kostelicken huys-raed Attalischen Huysraed noemden, overmids den voornoemden Koningh in alle sijn bedrijf * Lib. nat. hist. Cap. 42. Sub finem Lib. XIV de bello Punico.

uyt

uyt der maeten grootsch en pragtigh was.

Babylonica texta: *Babylon* heeft wel-eer den opperften roem der weefkonste ghenoten; want ghelijck d' inwoonders van die stad verscheyden coleuren in de gheschilderde Tapijten konstighlick plaghten in te weven, soo wierden oock sodaenighe wercken doorgaens henen *Babylonischen* wevinghen ghenaemt, siet *Plinius* Lib. VIII. Cap. 48.

Chlamides militares; Als *Philopœmen*, een seer vermaerd Krijgs-overste, de *Achæans* van 't vermaeck 't welck sy in gantsch ydele en nietige frayigheden plagten te scheppen tot de liefde en 'tgebruyck van schoon Waepen-tuygh socht aen te leyden; soo heeft hy haere voet-knechten ghebeelde veld-kleederen ofte kasacken, en haere Ruyterije gebeelde waepenrocken laeten draeghen. Desen grooten Capiteyn liet sich voorstaen dat het bloote aenschouwen sodaenigher verciersselen haere grootmoedighe voordvaerenheyd gheweldighlick soude ontsteken, even als ons *Homerus* beschrijft dat den dapperen *Achilles* op 't eerste ghesicht van nieuwe en kostelicke Waepenen seer belust gheweest is om sijne dapperheyd door 't ghebruyck van sulcke cierlicke Waepenen te betoonen, siet *Plut. in Philopœmen.*

Diademata regum Ægyptiorum. De fluyer-kroonen der *Ægyptischer* Koninghen waeren rond-om beset met de ghelijckenisse van doodelicke slanghen die men *Aspides* noemt. Want ghelijck noyt jeman, die van sulcken slanghe ghebeten was de dood konde ontgaen; soo wilden sy daer mede heymelick te verstaen gheven dat den verbolghen toorne eenes vergrimden Koninghs seer ghevaerlick ja te eenemael onvermijdelick is, siet *Ælianus Lib. VI. de Animalib. Cap.* 38.

Iudaïca vela. De *Ioodsche* voorhanghsels waeren doorwrocht met verscheyden monster-dieren, die jeder een sich selven plaght in te beelden wanneer hy de wonderbaerlicke vreemdigheden der *Indianen* meynt te aenschouwen, siet *Claudianus in Eutropium, Lib. I. vers.* 355.

Peplum Palladis. De vaene van *Pallas*, die alle vijf jaeren 't *Athenen* in een openbaere processie eens omghedraeghen wierd, plaght met eenen sonderlingen lust in de *Panathenaïsche* hooghtijd van jeder een beschout te worden; om dat de nederlaeghe van de onbesinde Reusen, die den hooghen hemel dwaeslick bestormden, daer in rijckelick en konstighlick afghebeeldet was, siet *Virgil. Ciris.*

Toga Palmata. Van dit prael-kleed spreeckt *Isidorus Hispalensis*; *Die ghene*, seght hy *. *de welcke haere Vijanden hadden overwonnen, plaghten eenen tabbaerd te verwerven die* toga palmata *ofte oock* toga picta *ghenaemt wierd; van weghen de Victorien en Palm-tacken die daer in door de weef-konste ghewrocht waeren.* Ende ghelijck wy voor desen hebben aenghewesen

* Originum Lib. XIX.

dat

dat de *Toscaenen* d' eerste gheweest sijn die de *Statuen* in *Italien* bragten, soo staet ons oock alhier aen te mercken dat dit cieraet mede van hun hervoord ghekomen is. *Onse voorsaeten*, seght *Sallustius* *, *hebben 't grootste deel van d' eerteyckenen, die by de magistraeten ghebruyckt wierden, van de Toscaenen ghenomen.* (* De bello Catilin.) *Macrobyus* bevestight even het selvighe; *Tullus Hostilius den sone van Hostus en derden Koningh der Romeynen*, seght hy *, *nae dat hy de Toscaenen onder sijn gheweld ghebraght hadde, is d' eerste gheweest die den elpen-beenen waeghen-stoel (Sella curulis) te Roomen ingheveert heeft; als oock de Sergeanten (lictores) en de staet-tabbaerden (toga picta atque prætexta) want alle dese dinghen waeren somtijds eerteyckenen van de Toscaensche hoogh-overigheyd.* (* Lib. ij Saturnal. Cap. 6.)

10. *Minerva* wierd eertijds op de stad-poorten en op veele deuren van bysondere huysen gheschildert, ghelijck de Schilderye van *Mars* ghemeynlick ontrent den eersten ingangh der voorsteden te vinden was: Daer mede te verstaen ghevende, dat alle dinghen binnen de stads vestinghen en binnen de muyren van bysondere Huysen door den raed en 't wijse beleyd van *Minerva* bestiert moeten worden; ghelijck de voorsteden in 't tegendeel *Mars* voor haeren scherm-heer moesten aennemen, siet *Schol. vet. in Æschylum.* en *Tzetzes in Lycophronis Cassandrâ.* Sommighe nochtans plaghten haere deuren met eenighe andere Goden ofte menschen, nae haeren eyghenen lust, te beschilderen. Dit heeft *Ausonius* * bewogen om dien verwaenden snorcker boerdighlick over te haelen, dewelcke van een gheringhe en gantsch duystere afkomste voord-ghesproten sijnde, 't hoofd evenwel benevens andere edel-lieden inde wind socht te steken; ende om dat hy niet en konde eenighe doorluchtighe mannen uyt den hoeck haelen die hy de wereld voor d' eerste en d' oudste stammen sijner familie opdringen soude. soo heeft hy sijne afkomste van *Mars, Romulus* en *Remus*, (*d' eerste* stichters der *Roomscher* stad) beghinnen af te rekenen; de selvighe niet alleen op verscheyden waeghen-borghen in sijne voorsaele opsettende, maer oock op alle sijne deuren voor d' eerste grond-legghers sijnes gheslachts afmaelende. (* Epigr. 25.)

Den *Medischen* Koning *Hispaspes* met t' saemen sijnen jongen broeder *Zariadres* waeren beyde soo uytdermaeten schoon, dat haere onderdaenen midsgaeders oock alle de naebuyrighe volckeren uytgaeven datse van *Venus* ende *Adonis*, voord-sproten, vermids het hun onmoghelick scheen d' uytnemende schoonheyd deser ghebroeders anders uyt te drucken. *Hispaspes* heerschte over *Media* en 't gantsche land 't welck daer onder was gheleghen: *Zariadres* voerde 't opperste ghebied inde gheheele Land-streke boven de *Caspiæ portæ* tot aen de riviere

Tanais : d' Andere landen aen d' overfijde van de riviere waeren onder 't gheweld van den Koningh *Omartes*. Het wordt in veele Hiftorien betuyght dat *Odatis*, de dochter van *Omartes*, de ghelijckeniffe van *Zariadres* in haeren flaep ghefien hebbende, dapper op hem verlieft is gheworden; dat oock *Zariadres* aen d' andere fijde met dierghelijcke liefde bevanghen wierd, foo haeft als hem 't Beeld van de fchoone *Odatis*'s nachts voorquam. Soo heeft oock d' inbeeldinghe van defen minne-droom daghelicks meer en meer d' overhand genomen in 't herte van d' een en d' ander, als fy naemelick uyt het ghemeyne loopende gherucht verftond dat *Zariadres* wonderlicken fchoon was, ende als het hem wederom van yeder-een wierd aenghefeyt dat *Odatis* alle d' andere Vrous perfonen in fchoonheyd verde te boven gingh. Dies vond fich *Zariadres* ghedwonghen eenighe aenfienelicke mannen aen *Omartes* af te fenden, om 't houwelick tuffchen hem ende *Odates* te maecken. Maer *Omartes* en wilde daer toe gantfch niet verftaen; want ghelijck hy gheen mannelicke afkomfte nae fich in 't rijck en konde beveftighen, foo en begheerde hy fijn dochter aen gheenen vreemdelingh, maer aen d' een of d' ander van fijne bekende Landf-luyden te gheven. Dies heeft hy korts daer aen alle de voornaemfte Heeren van 't gantfche land midfgaders oock alle fijne vrienden ende bloed-verwanten tot fijner dochters Bruyloft-feeft ghenoodt, fonder nochtans den Bruydegom te melden. De maeltijd gingh onder en tuffchen aen, yeder-een viel hard aen 't drincken, ja eenighe beghoften den Wijn alreede in 't hoofd te krijghen, als den Koningh fijn dochter *Odatis* in 't ghehoor van alle de Bruylofts gaften aldus aenfprack, dit is uwe Bruyloft dochter *Odatis*; bemerckt alle d' aenfittende gaften met een gauwe ooghe; den tijd is nu hier ghefchaepen, dat ghy eenen gouden Kop moet vol fchencken ende aen hem aenbieden dien ghy meynt te trouwen : Wy fullen hem opftaende voet eenftemmighlick uwen Bruydegom begroeten. De benaude maeghd, nae datfe haere ooghen achter-volghens 't bevel haeres vaders van d' een op d' ander hadde gheflaeghen, gingh al kryten de nae 't buffet, wenfchende onder en tuffchen de beminde tronie van haeren *Zariadres* t' ontmoeten, dien fy nu alreede van den tijd haeres aenftaenden trou-daghs verwittight had. *Zariadres* was befigh met fijn legher aen de kant van de riviere *Tanais* te flaen, als hem defe droeve tijdinge ter ooren quam : Daerom voer hy fonder vertoeven met fijnen inghefpanden waeghen en waeghener heymelick over 't water; alwaer hy dapper aenflaende en dien nacht ontrent tachtentigh ftadien gheloopen hebbende, als hy nu het Dorp daer de Bruyloft ghehouden wierd beghoft te ghenaecken, foo beftelde hy fijnen waeghen ende Waghener

Waghener in een sekere plaetse die hem tot volvoeringhe sijnes voornemens de meeste bequaemheyd scheen te hebben. Oock en hadde hy sijn ghewaed soo haest niet verandert ende eenen *Scithischen* rock aenghetrocken, of hy spoeyde sich daedelick nae 't hof. Daer sach hy hoe dat de bedruckte *Odatis* aen 't buffet staende ende eenen drinckkop met traenende ooghen langhsaemlick opvullende, anders niet en socht dan den tijd te verlenghen, of daer misschien onder en tusschen yet voor-viel 't welck haer teghenwoordige verdriet in een onverhoopte vreughd maghtigh waere te veranderen, *Zariadres*, ghelijck hy de beanghstheyd haeres belaeden ghemoeds uyt haer wesen ende uyt haere maniere van doen ghenoeghsaemlick besefte, soo heeft hy sich sonder eenigh vertraeghen aen haer ontdeckt; segghende; keert uwe ooghen t' mijwaerds, *Odatis*; ick ben uwen *Zariadres*, die niet ghetwijfelt hebbe alhier op u bevel te verschijnen. De verbaesde maeghd, bevindende dat dien overschoonen vreemdelingh die met haer sprack de ghelijckenisse droegh van 't beminde ghelaet 't welck sy wel eer inde nacht-ruste ghesien hadde, wierd met een onuytsprekelicke vreugd vervult en gaf hem den voorseyden kop daedelick inde hand. Dus heeft hy haer op 't aller schielickste uyt het midden van de half suysselende Bruylofts gasten ontschaeckt ende op sijnen waeghen haestighlick wech-ghevoert. De dienst-boden die eenighe kennisse van de sacke hadden, ghelieten sich als of sy daer niet met allen van wisten, Ende als hun den Coningh belaste datmen sijn dochter wederom soude inroepen, soo hebben sy hem gheandwoordt dat sy niet en wisten werwaerds henen de Princesse ghegaen was. d' Inwoonders van *Asia*, ghelijckse dese avonduersche minne ghaerne en met een sonderlinge verwonderingh verhaelen, soo plaghtense de Schilderye van dese geschiedenis, die allerley versierde minne-praetjens verde te boven gaet, niet alleenlick inde Kercken en in de Koninghlicke Paleysen, maer selfs oock in de Huysen van gemeyne luyden af te maelen. De groote Vorsten des selvighen rijcks houden den naem *Odatis* insghelijcks in sulcker waerden, datse gheen liever naem kennende haere dochters veeltijds dien naem gheven, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph. Cap.* 5.

Men sach veeltijds in treffelicke Huysen eenen grooten gheketenden Hond ontrent des Poortiers logijs op de muyr gheschildert; soo stonden oock b ven hen dese woorden met vierkante groote letteren ghe-schreven, CAVE. CAVE. CANEM. siet *Arbiter in Satyrico.*

Het ghevecht tusschen de wesels en muysen wierd eertijds op de berderen van vele kraem-winckelkens gheschildert, seght *Phædrus Fabulâ LXIV.* En ghelijck sy door dit middel de kallanten tot haere

 winckels

winckels verlockten, soo plaghten sy insghelijcks twee slanghen op d' uytsijde haerer Kraemen te schilderen om 't onmanierlicke ghe- boefte van haere winckels af te wijsen; sy en konden soo haest niet be- mercken dat yeman inde hoecken haerer Kraemen sijn ghevoegh be- stond te doen en sijn water meynde te maecken, of sy waeren terstond inde weer om hem door de Schilderye der slanghen te verwittighen dat het een ghewijdde plaetse was, en dat hy den *Genius* ofte den goe- den Enghel van die plaetse soude verstooren indien hy deselvighe plaetse met sijne vuyligheyd verontreynighde. *Daer en is gheen plaetse*, seght *Servius* *, *of sy heeft haeren bysonderen Genius; en desen Genius wordt doorgaens henen door de ghelijckenisse van een slanghe uytghedruckt*, siet oock *Cornutus in Persium ad vers.* 113. *Satyræ primæ*, daer hy dese ghewoonte der Kraemers op 't aller duydelickste voorstelt. Het wierd oock by d' oude Heydenen daer voor ghehouden dat niet alleen de houte hut- tekens der winckeliers, maer oock de stad Poorten, de bysondere Huysen, de baed-stoven, de stallen selver, en alle de hoecken der gantscher stad veele duysenden van dese *Genussen* ofte Enghelen had- den, siet *Aurel. Prudentius Lib. II. contra Symmachum.* Soo lesen wy mede in *Iuvenalis* * dat *Epona* en meer andere leelicke tronien veeltijds ontrent de vunstighe kribben gheschildert plaghten te worden.

* ad versum 85. libri V. Aeneidos.

* Sat. VIII. vers. 157

Theudelinda, de Koninghinne der *Longobarden*, heeft haer selven een Palays in *Modicia* ghebout (welcke plaetse twaelf mijlen van *Milanen* gheleghen is) en heeft daer in verscheyden *Longobaerdische* gheschie- denisse laeten af-maelen; soo kan men oock uyt die Schilderye duy- delick vernemen hoe de *Longobarden* in den tijd haere hoofden plagten te scheeren, als oock wat voor een maniere van kledinghe sy plagten te ghebruycken. Haeren neck was gheschrabt en tot het achterhoofd toe ontbloot; 't overighe hayr hongh nederwaerds soo leegh als hae- ren mond, wesende van 't scheydsel haeres voorhoofds af aen beyde sijden verdeylt. Sy droeghen wijde en door de banck lijn-waete kle- deren, ghelijck wy sien dat d' *Anglo-Saxones* nu ter tijd doen, verciert met breede en verscheyden verwighe boorden. Haere schoenen wae- ren schier tot het opperste van den grooten teen gheopent, en wier- den van d' eene sijde tot d' andere beurt-wijse opghebonden. Nae- derhand beghosten sy hosen te ghebruycken, een dicker en stercker soorte van kousen daer over treckende als sy erghens te paerd gin- ghen. Maer dese ghewoonte hebben sy van de *Romeynen* ontleent, siet *Paulus Diaconus de Rebus gestis Longob. Lib. IV. Cap.* 23.

De plaetsen in welcke d' oude Martelaers omghebraght waeren, plagten verciert te sijn met de Schilderye haeres lydens; alle d' omstan- dighedeu

digheden der onmenschelicker wreedheyd die de woedende Beulen teghen dese heylighe mannen ghebruyckt hadden, wierden daer in nae 't leven afghemaelt, siet *Prudentius* in 't lijden van *Cassianus* den School-meester, die van sijne eyghene leerkinderen uyt last des bloeddorstighen vervolghers met schrijf-priemkens ter dood gheprickelt is gheweest, siet mede den selvighen *Prudentius* in 't lijden van den vroomen bloed-ghetuyghe *Hippolytus*. Als oock *Paulus Diac. de Gestis Longob. Lib. IV. Cap.* 17.

Die ghene dewelcke uyt een swaere kranckheyd opstonden plagten de Schilderye van *Æsculapius* in haere beste Kamers tot een teycken haerer danckbaerheyd op te setten, siet *Libanius Declamat.* XXXIX.

Wat de tafereelkens der ghener aengaet die schip-breuke gheleden hadden ofte oock te recht ginghen over eenigh groot onghelijck 't welck hun was aenghedaen, wy hebben de selvighe Lib. I, Cap. IV. § 4. aengheroert.

Het achter-Kasteel der schepen was doorgaens henen verciert met de Schilderye van den eenen ofte den anderen God dien de beschuttinge des Schips bevolen was; soo wierd oock desen Scherm-heer veeltijds met Goud en allerhande treffelicke afsteeckende coleuren besmeert, siet *Virgil. Lib.* X *Æneid.* en *Valer. Flaccus Lib. VIII Argonaut. vers.* 292.

Dieghene dewelcke gewoon waeren d' een d' ander somtijds te vergasten, plaghten altemets, als het hun niet gheleghen quam haere vrienden te besoecken, eenighe lieffelickheyd van Fruyt en andere min ghemeyne dinghen aen malckanderen toe te senden: De backskens en korfkens die met sodaenighe gheschencken vervult waeren, wierden *Xenia* ofte gast-gaeven gheheeten: Soo behielden oock haere Schilderyen den selvighen naem: Want als den opghetasten hoop van sodaenighe onder een gheschaeckierde soetigheden den Konstenaeren heel schilderachtigh schenen te staen, soo plaghten sy deselvighe nu en dan door haere Konst nae te boetsen en dese haere tafereelkens *Xenia* te noemen, ghelijck ons *Vitruvius Lib. VI. Archit Cap.* 10. te kennen gheeft. *Philostratus Imaginum Lib. I*, ontrent het eynde des selvighen Boecks, stelt ons een volkomen beschrijvinghe van sulcken stuck wercks voor ooghen.

Mæandrum is een sekere soorte van Schilder-werck 't welck dese benaeminghe van de Rieviere *Mæander* ghekreghen heeft, om dat het door 't menighvuldighe draeyen en wenden met den krommen loop deser dwaelender Riviere schijnt overeen te komen, siet *Festus Pompeius*.

Als *Muræna* en *Varro* boumeesters (*ædiles*) waeren, soo hebben sy

tot *Lacedæmon* een ſeker ſtuck plaeſter-wercks uyt ſteene mueren om d'uytnemenheyd der Konſte uytghehouwen en in houte lijſten te *Roomen* ghebraght tot cieraet der plaetſe diemen 't *Comitium* noemde. Dit werck alhoewel het in ſich ſelven gantſch wonderlick ſcheen te ſijn, ſoo heeft het nochtans meerder verwonderingh verweckt dat het ongheſchent over quam. *Plin*, XXXV, 14. ſiet oock *Vitruvius* Lib. II. *Archit*. Cap. 8.

M. Agrippa heeft de heetſte plaetſen der baed-ſtoven verciert met kleyne tafereelkens die in 't marmer bequaemelick waeren inghevoeght ſiet Plin. XXXV. 4.

De vloeren waeren eërtijds in *Grieckenland* door een gantſch arbeydſaeme konſt nae de maniere van een Schilderije gheplaveydt, tot dat de *Moſaiſche* ofte *Muſaicke* vloeren wierden inghebraght, deſe ſchijnen by d' oude *lithoſtrota* ghenaemt te ſijn: En *Plinius* verhaelt ons dat *Soſus* in ſodaenighe wercken boven alle d' andere Konſtenaers plaght uyt te muyten, ſich eenen grooten naem verkreghen hebbende door 't vloeren van een huys 't welck in de vernaemde ſtad *Pergamus* met den naem *Aſarotos œcos*, dat is, 't onghevaeghde huys bekent was; om dat hy de ſchraeffelinghen ende ſchuddelinghen van de taefel daer in van kleyne verſcheyden verwighe ſteenkens ſoo aerdighlick ghemaeckt hadde, als offe onachtſaemlick op den grond nae 't ſcheyden der maeltijd geſtroyt laghen. De drinckende Duyve is daer mede verwonderens waerd, die 't waeter door de ſchaeduwe haeres hoofds verbruynt, de wijl haer een andere 't eten ontſnapt; andere ſitten en ſpelen op den rand van de kruycke, andere lodderen en baeckeren haer ſelven in de ſonne, den tijd met het picken en ſtreelen haerer vederen door-brenghende, ſiet *Plin*. XXXVI. 25.

Den cupreſſen-boom wordt oock tot de ſchilderije van allerley hiſtorie-werck ghetrocken, bekleedende allerhande wild-iaghten, vloten van Schepen, midſgaeders oock de verbeeldinghe van vele andere dinghen met een dun, kort, en groen loof, ſiet *Plin*. XVI. 33.

Die ghene wierden onder de Soldaeten *imaginarij* ofte *imaginiferi* genaemt, de welcke de beelden der Keyſers droegen als 't leger te veld gingh, ſiet *Vegetius* Lib. II. *de Re milit*. Cap 7.

Het ſilver wordt in *Ægypten* gheſchildert, en niet ghegraeveert: Want d'*Ægyptenaers* onderwinden ſich het ſilver te verwen, ten eynde dat ſy haeren hoogh-geeerden *Anubis* in haere drinck-vaeten mogten aenſchouwen. Deſe ſtoffe wordt daer nae tot de triumphaele ſtatuen ghebruyckt; en, 't welck gantſch wonderlick is, den prijs van ſulcken verdoofden luſter wordt uyt enckele nieuwſghierigheydt verhooght, *Plin*. XXXIII. 9.

Het

Het glas heeft een ſonderlinge bequaemheyd om ſich te laeten beſchilderen, *Plin.* XXXVI. 26.

De ghelpickelde ſchellen der ſchild-padden wierden door een bedrieghelicke ſchilderije gheholpen, als de placken in ſommighe plaetſen niet en ſchenen net ghenoegh te ſtaen; ſiet *Seneca* Lib. VII. *de Benef.* Cap. 9.

De kalendiers ofte almanacken ſchijnen wel eer van binnen ofte van buyten beſchildert te ſijn geweeſt, miſſchien oock van binnen ende van buyten, *Ovid. Lib. I. Faſt. circa initium.*

Beſchilderde hanghſel-riemen. *Apuleius X. Metam.*

Beſchilderde toomen, *Ovid. IV. Metam. verſ.* 24.

Beſchilderde pijl-kokers, *Ovid. II. Metam. verſ.* 421.

Beſchilderde borſekijnen, *Ovid Amorum Lib. II. Eleg* 18.

Beſchilderde tenten, *Claudia. Lib. I de Stiliconis laudib. verſ.* 157.

Beſchilderde ſchilden waeren eertijds een ghewis merckteycken van de dapperheyd der gener dieſe droeghen; *De ſchilden van dappere mannen,* ſeght *Servius* *, *waeren in voorleden tijden beſchildert; de ſchilden daer en teghen van bloode loeren end' aenkomende Soldaeten waeren blanck.* Het ſchijnt nochtans dat allerley Soldaeten ſonder eenigh onderſcheyd namaels d' een of d' ander gheſchilderde merck op haere ſchilden hadden; *Vyt vreeſe dat de ſoldaeten in 't ghewoel des ghevechts van haere rotgheſellen ſouden af-dwaelen,* ſeght *Vegetius* *, *ſoo iſt dat byſondere benden der krijghſ-knechten byſondere gheſchilderde merck-teyckens in haere ſchilden voerden; behalven dat den naeme van elck Soldaet op 't binnenſte ſijnes ſchilds met letteren uytghedruckt ſtond, als oock tot wat companije den eyghenaer des ſelvigen ſchilds behoorde.* So magmen oock ſeer wel ſtaende houden dat ons Nederlandſche woord *Schilderen* oorſpronckelick van deſe ghewoonte hervoord komt, want het waer ſchijnelick is dat d' oude ſtrijdbaere ingheſetene deſer landen deſe Konſt voor eenen langhen tijd maer alleen tot op-ronckinge haerer ſchilden gebruyckten; en gelijck dit woord in 't eerſte ſijn benaeminghe ende eyghenſchap uyt het ſchild-cieraet ghenomen heeft, ſoo is het naederhand in een ruymer ſin verder ghetrocken, als de Konſt niet alleen ontrent de ſchilden maer oock ontrent veſe andere dinghen begoſt gheoeffent te worden.

*Ad illud Virgil. ſub finem VII. Aeneid pictiſcuta Labici.
* Lib. II. de Re mil. Cap. 18.

De ſtatuen ſelver waeren al te mets mede beſchildert, niet in dien ſin, ghelijck *Plinius* * ſeght datſe met vermillioen gheſchildert waren; maer om datſe menighmael met alle de verven die in een vlacke Schilderije ghebruyckelick ſijn overſtreken wierden. So geeft ons *Pauſanias* * te kennen dat tot *Creuſis* een plaeſter-wercke ſtatue van *Bacchus* gheweeſt is, die door de Schilder-konſt opgheciert was.

* Lib. XXXIII. Cap. 7.
Lib. IX.

De

De Ægyptenaers plaghten insghelijcks de houte ghelijckenisse van eenen dooden man in haere feesten om te draeghen, nae dat sy 't selvige Beeld door de snijd-Konste en Schilder-konste soo verde ghebraght hadden datmen 't van een doode lichaem niet wel en konde onderscheyden, siet *Herodotus Lib. II. hist.* Den voornoemden autheur spreeckt oock in 't selvighe Boeck van soodaenighe over-schilderde statuen die d' *Aegyptenaers* eertijds inde gantsch wonderlicke maniere haerer begraevenissen plaghten te ghebruycken. In sijn derde Boeck verhaelt hy 't selvighe van de *Mooriaenen.*

Alhoewel dan de statuen altemets gheschildert wierden, nochtans waeren d' ongheschilderde meest ghebruyckelick; niet alleen om datse d' opene lucht best verdraeghen konden, maer oock om datmen daer in de Konst veel beter aenmercken kost dan inde gheschilderde, in welke den rechten treck der Konste uytghewischt of ten minsten verdonckert wierd, door de bedriegelickheyd van schoone aentreffelicke coleuren. Daerom sullen wy nu voord-vaeren tot het menighvuldighe ghebruyck van soodaenighe statuen en andere Konstighe wercken van dien aerd.

11. Het en is my niet onbekent hoe grooten saecke dat ick op my neme, en datmen seer beswaerlick in weynighe blaederen d' overgroote menighte der Statuen midsgaeders oock het menighvuldighe ghebruyck der selvigher vervatten kan; dies ick my der kortigheyd, soo veele als 't immers moghelick is, bevlijtighen sal; my selven met het bloote verhael en d' enckele naemen van veele konstighe wercken te vrede houdende, sonder langhe te staen op een naupuntighe beschrijvinghe van elck stuck wercks in 't bysondere. Indien yeman voorder bericht vereyscht, de selvighe magh de byghebraghte autheuren inde hand nemen: Of sich tenminsten aen die ghene bevraeghen, dewelcke in dese autheuren niet heel end' al ongheoeffent sijn.

Ægis, was een borst-plaetse met het slangh-hayrige hoofd van *Medusa* in 't midden, siet *Virgil. Lib. VIII. Æneid.* Wy moghen hier d' aenmerckinge die *Servius* op dese woorden van *Virgilius* ghemaeckt heeft niet voorby gaen; *Ægis is eyghentlick een kopere borst-plaete*, segt hy, *hebbende 't hoofd van Gorgo in 't midden. Wanneer dese plaete een Goddelicke borst bedeckt, soo wordtse Ægis ghenaemt: Wanneerse daerentegen een menschelicke borst waepent, ghelijck wy veeltijds in d' oude statuen van d' aller vermaerdste Veld-oversten het selvighe bemercken, soo wordtse Lorica ghebeeten*, siet *Martialis Lib. VII, Epigr.* 1. Het is voorder aenmerckens waerd 't ghene *Servius* daer by voeght; *Minerva wordt verhaelt dit hoofd op de borst te draeghen, om dat haere borst een woon-plaetse is van alle*

die wijſheyd en voorſienigheyd door welcke ſy haere weder-ſtrijders ſulcken verbaeſtheyd aen-jaeght datſe ſchijnen met een onghevoelighe ſteenachtigheyd geſlaeghen te ſijn.

Agoraus Hermes, Was een kopere ſtatue van *Mercurius t' Athenen* op de merckt-plaetſe opghericht, dicht by de Galerye die *Pœcile* genaemt wierd, ſiet *Ariſtophanes in Equitibus*, en *Pauſanias in Achaicis*. Deſe ſtatue was rond-om met letteren beſchreven, ſiet *Lucianus in Iove tragœdo.*

Agyieus ofte *Aglleus*, Was den naem van dien veld-*Apollo*, wiens ſtatuen ten platten lande inde Dorpenende Land-huyſen plaghten opgherecht te worden. *Comment. vet. in. Horat. Lib. IV. Carm. Ode.6. Macrob. Lib. I. Saturnal. Cap. 9. Stephanus de Vrbibus. Heſychius. Harpocration. Suidas.*

Antefixa. Dit was den naem van 't Konſtighe kley-werck 't welck aen de Huyſen onder den over-hangh vaſt ghemaeckt wierd, ſiet *Feſtus Pompeius in Antifixa* Als oock wat *Ioſ. Scaliger* dies aengaende op dien autheur aenmerckt

Antelii, Wierden die Goden ghenaemt dewelcke buyten de Poorten onder den blaeuwen Hemel ſtonden. *Heſychius.*

Aries, *muſculus*, *teſtudo*, En 't andere Krijghſ-ghereedſchap, het welcke ſijnen naem van de beeſten ontleent nae welcker ghelijckenis het ghemaeckt is, worden over al in d' oude autheuren gewaeght ende beſchreven.

Balnea libertinorum. De baed-ſtooven van de vry-ghemaeckte knechten en andere rijcke fockers waeren mede met den pracht van allerley ſtatuen verciert, ſiet *Seneca epiſt.* 86.

Baſcania Waeren eenighe belacchelicke gheſtalteniſſe die de ſmids voor haere ſchoorſt eenen plagten te maecken om de wangunſte van haere winckels af te keeren, ſiet *Pollux Onomaſt. Lib. VII, Cap.* 24. Soo gheeft ons *Euſtathius* * mede te kennen dat daer eertijds ontrent allerley ſchoorſteenen aerde Beeldekens van *Vulcanus* geſtelt wierden. * Ad verſ. 455 Odyſſ. P.

Bulla aurea. De vrijgheboortighe kinderen, die *ingenui* ghenaemt wierden, plaghten een goude Bagghe om haeren neck te draeghen; de *Libertini* daerenteghen, dat is dieghene dewelcke van eenighe vry-ghemaeckte afkomſtigh waeren, moſten haer ſelven met een ledere bagghe te vrede houden *. De vry-gheboortighe kinderen ſchijnen insghelijcks oock dit voor-recht boven d andere ghehadt te hebben, dat ſy in dit goude cieraet de ghelijckeniſſe van een hert op haere borſt droeghen *Eenighe houden 't daer voor*, ſeght *Macrobius* *, *datmen de vry-gheboortighe kinderen de ghedaente van een hert in haer goude borſt cieraet*

* Vide Aſcon. Pedianum in orat III contra Verrem.

*Lib. I. Saturnal. Cap 6.

liet draeghen, ten eynde dat sy haere ooghen daer op slaende, indachtigh souden worden ghemaeckt dat sy in alle dinghen die uyt een wijs ende verstandigh herte voordkomen behooren uyt te muyten, eer sy haer selven lieten voorstaen dat sy mannen waeren, het word oock daer voor gehouden, dat hun den tabbaerd met eenen purpuren boord (toga prætexta) eertijds bescheyden is geweest, op dat sy door de roodheyd des purpurenboords vermaent moghten worden dat sy haer selven in alle haer doen en laeten door een recht-sinninge schaemte souden laeten bestieren.

Caduceus. De woorden van *Servius* sijn aenmerckens aerd; *den vrede-staf der ghesanten wordt niet sonder een gantsch merckelicke reden met twee serpenten beknoopt*, seght hy * *ghemerckt de ghene die desen staf voeren daer op uyt gaen dat partijdighe dood-vyanden haeren onderlinghen haet versaeckende met malckanderen vereenighen souden, ghelijck wy sien dat twee Serpenten de schaedelicke venijnigheyd haeres doodelicken verghifts binnen houden om een draghtelick te saemen te paeren.* 't Wordt van sommighe anders geduyd; *Den vrede-staf*, seght een oud schrijver *, *is eenen rechten stock, hebbende twee Slanghen die d' een d' ander van beyde sijden om winden en haere koppen teghen malckander ophouden. De pays-boden ofte gesanten plagten so-daenigen stock te voeren: Soo ginghen sy oock vrij en vranck werwaerd sy wilden, sonder dat hun ieman eenigh leed moght aendoen. De gheheymenisse deses vrede-teyckens bestaet daer in, dat de kracht van een recht-sinnighe door-dringende welsprekenheyd door den rechten stock te verstaen word gegeven: De ghedaente der Slangen die men aen beyde kanten teghen malckander gestelt siet, beteyckent de twe tegen-strijdige legers; want een recht-sinnige ende vrijmoedige aenspraecke door wandelt soo wel de ene als andere partije*, siet *Polybius Lib. III. hist.* Als oock *Suidas de Indianen* plagten eertijds een goude anckerken in stede van enen *Caduceus* ofte vrede staf te voeren, om dat een ancker alle dingen vast aen een houd, siet *Philostratus Lib. III. de vitâ Apollonii, Cap.* 2.

* Ad versum 138. Octavi Aeneid.

* Scholiastes in Lib. I. Thucydidis.

Canes aurei atque argentei. Ghelijck wy de geschilderde honden die ontrent de Poortiers huyskens de wachte hielden voor desen aengheroert hebben, soo geeft ons *Homerus* * te kennen dat den toegangh tot het palays van den Koningh *Alcinous* aen beyde sijden met goude en silvere wacht-honden beset was.

* Odyss. H. vers. 91

Charila. Dit was 't beeld van een jonghe Maeghd 't welck ons wijdloopighlick beschreven wordt in *Plutarchus Quæst. Græc.* 12.

Cicadæ aureæ. De gekrolde hair locken der *Athenienser* waeren eertijds met goude sprinck-haenen verciert, ghelijck ons *Thucydides Lib. I. hist.* verhaelt; alwaer den ouden *Scholiast.* aenmerckt dat sy dese ghewoonte hielden, om dat de sprinck-haenen musicaele, dat is, singh-lievende creaturen sijn; ofte oock, om daer mede te kennen te gheven dat

dat sy *Autochthones* waeren; ghemerckt de *Atheniensen* sich daer over grootlicks beroemden dat sy niet, nae de wijse van andere volckeren, uyt een vreemd land in de *Attische* land-streke waeren overghebraght, maer dat sy haeren eersten oorspronk naemen uyt den gront dien sy bewoonden, even als de sprinck-haenen uyt d' aerde plaghten voor te komen. d' Inwoonders van *Ionia* hebben dese ghewoonte oock voor een goede wijle tijds onderhouden, als wesende afkomstigh van d' *Atheniensen*, siet *Thucydides* ontrent de selvighe plaetse. Wy vernemen eyndelick uyt de woorden van den poete *Asius*, ghelijck *Athenæus* * de selvighe by-brenght, dat d' inwoonders van 't Eyland *Samos* dit ghebruyck mede ghevolght hebben. * Lib. XII. Deipnosoph.

Citeria, Was een belacchelick Beeldeken 't welck in de processie ofte inden ommegangh die in groote hoogh-tijden ghehouden wierd tot vermaeck der aenschouwers plaght omghedraghen te worden, om dat het heel besighlick scheen te praeten en te kouten, siet *Festus Pompeius*.

Cubicula salutatoria. De kamers daer die ghene versaemelden, dewelcke nae de *Roomsche* maniere van doen eenighe groote Heeren in den morghen-stond meynden te begroeten, waeren met allerhande Beelden vervult, siet *Plinius* Lib. XV. Cap. 11. *Suetonius* * schijnt dese Beelden *cubiculares imagines* te heeten. Leest d' aenmerckingen die den gheleerden *Casaubonus* op dese woorden ghemaeckt heeft. * in Augusto, Cap. 7.

Currus Darii regis. Den waeghen van den Koningh *Darius* kreegh een sonderlinghe aensienelickheyd door 't cieraet van vele goude en silvere Beelden der Goden die aen beyde sijden des waeghens opghesét waeren. Het jock was met edele ghesteenten gheschaeckiert; uyt het welcke twee goude beelden een elle langh uytstaeken; 't eene droegh de ghelijckenisse van *Ninus*, 't andere van *Belus*; soo was daer oock eenen arend, die sijne vlercken scheen uyt te strecken, tusschen dese twe beelden ghewijet, siet *Q. Curtius* Lib. III. Cap. 3.

Delphines. Eenighe aerdighe drinck-vaeten nae 't fatsoen van eenen Dolfijn konstighlick ghewrocht, wierden *Delphines* ghenaemt, so segt *Plinius* * dat *C. Gracchus* eenighe *Delphinos* ghehadt heeft daer van hem elck pond op vier duysent sestertien quam te staen. *Lucianus* * spreeckt van een Dolfijn-tafel, en 't schijnt dat die een tafel gheweest is wiens schraeghe nae de ghelijckenisse van eenen Dolfijn ghemaeckt was, *Vitruvius* * stelt kopere Dolfijnen (*Delphinos æreos*) onder 't ghetal der ghedeelten die tot de waterwercken behooren. De oorlogh-schepen waeren insghelijcks voorsien met ysere ofte loode Dolfijnen, die sy van den mast-spriet met een krachtigh gheweld in de schepen haerer Vyanden neder-wierpen om de selvighe te sincken, siet *Thucydides Lib. VII.* * Lib XXXIII. Cap. 11. * in Lexiphana. * Lib. X. Archit. Cap. 12.

hist. en sijnen *Scholiast* op die plaetse.

Dracones militares. De banieren nae de ghelijckenisse der Draecken ghemaeckt, worden van *St. Augustinus* aengeroert; *De standaerden en de Draecken der krijghs-knechten*, seght hy *, *geven ons den wille des Veld-oversten door 't ghesicht te kennen*, siet oock *Nazianz. orat. III.* Wat nu dese standaerden belanght, wy bevinden dat verscheyden volckeren verscheyden Veld-teyckens gebruyckt hebben; ja dat eenige natien haer gewoonlicke veld-teyckens in langheyd des tijds menigmael verandert hebben. De inwoonders van *Bœotia* hielden 't beeld van *Sphynx* voor haeren standaerd, ghelijck *Lactantius in Stat. Papinium* * ghetuyght. De *Indiaensche* Ruyterije plaght goude en silvere hoofden van wijdgaepende Draecken op een lancie te voeren, ende eenen wimpel van ghedubbelde sijde, die slanghs-wijse uytghesneden was, daer aen vast te maecken; sy en konden oversulcks so haest niet beginnen aen te rijden, of stracks plaghten de opghesperde kaecken van dese slanghs-koppen den wind te vatten, en het sijde byhanghsel als met eenen levendigen roerenden gheest soo krachtighlick te vervullen, dat met het ydele wind-gheblaes 't welck daer in speelde van 't hisschen en 't woeden eenes waeren draecks niet wel en konde onderscheyden, siet *Suydas* daer hy van de *Indiaenen* spreeckt. Den selvighen autheur verhaelt in een andere plaetse dat de *Scythische* natien dese baniere oock gebruyckt hebben. De oude *Romeynen* hebben op verscheyden tijden verscheyden veld-teyckens ghebruyckt: Te weten, 't beeld van een Vercken, van *Minotaurus*, van Arenden, van Draecken. Van het Verckenbeeldt siet *Plinius* Lib. X. Cap. 4. en *Festus in Porci effigies*. Den *Minotaurus* wordt gewaegt in *Vegetius*; *'t Streckt tot de behoudenisse eenes heyr-legers*, seght hy *, *dat den aenslagh heymelick worde ghehouden: Dies hebben oock onse Voor-vaders 't beeld van Minotaurus in haere legioenen ghevoert; om daer mede te kennen te gheven dat den raed der Veld overşten bedeckt moet blijven even als Minotaurus in de aller heymelickste plaetsen van den Dool-hof was opghesloten*; siet, oock *Festus Pompeius in Minotaurus*. Van de Arenden, leest *Dio Cassius Lib. XII*. Van de Draecken, siet *Amm. Marcellinus Lib*, XVI als oock *Claudian. Panegyr. de III. Consf. Honorii vers.* 128. & *Lib. II. in Rufinum, vers.* 365. siet mede *Sidon. Apollinaris Panegyrico Valerio Maioriano Aug. dicto*

* Lib. II. de doctrina Christ. Cap. 2.

* ad versum 252 libri Septimi Thebaidos.

* Lib. III. de Re milit. Cap. 6.

Engythecæ. De drijvoetige pot-ysers waeren met de beeldekens van eenighe *Satyrs* ofte oock somwijlen met Ossenhoofden konstiglick bewrocht, siet *Athenæus Lib.* V. Deinos. Cap. 12.

Epitrapezii Dij. Groote mael-tijden wierden selden gehouden, of daer

daer ſtond altijd 't eene of 't andere Goddelicke beelt op de tafel; niet alleen om d' aenſittende gaſten indachtigh te maecken dat ſy haer ſelven eerbiedighlick aen den gheheylighden diſch onder 't gheſicht der Tafel-goden behoorden aen te ſtellen, maer oock om dat ſy haere ooghen ſo wel met het vermaeckelicke gheſicht der Konſte, als haere darmen met leckere ſpijſe ſouden vervullen; ſoo was dit oock een bequaem middel waer door ſy 't ontijdighe tonghſchrabben der ghener die d' een en d' ander ſochten te ſiften en uyt te haelen vaerdighlick plaghten te vermijden, want hun de teghenwordigheyd des konſtigen wercks ghenoeghſaeme gheleghenheyd aendiende om allerley beſige en gantſch moeyelicke redenen af te breken en op een ander te ſlaen. *Arnobius* ſchijnt deſe ghewoonte als met eenen vingher aen te wijſen, wanneer hy 't Heydendom aldus aenſpreeckt; *Ghy heylight uwe tafels,* ſeght hy *, *mids ſout-vaten en beelden der Goden daer op ſettende.* Wy vinden een gantſch ghedenck waerdigh exempel van dit oude ghebruyck in *Statius Papinius*, als hy wijd-loopighlick vertelt hoe treffelick hy van den edelen *Vindex* onthaelt is gheweeſt; want hy op deſe gheleghenheyd betuyght dat hem onder d' ontallicke menighte van allerley oude konſtighe wercken, die 't huys van deſen *Vindex* vervulden, het kleyne Tafel-beeld van *Hercules* aller beſt aenſtond. *Hercules, den Genius ende Scherm-heer van de reyne tafel,* ſeght hy *, *heeft mijn ghemoed boven alle andere dinghen met een ſonderlinghe liefde bevanghen, ſonder nochtans mijne ooghen te verſaedighen, al hoe wel ickſe gheſtaedighlick daer op gheſlaeghen hield; ſodaenig is d' aenſienelicke waerdigheyd des wercks, en ſulcken Majeſteyt is daer in ſijne ſtercke leden ingheſtort. Hy is eenen God, eenen God is hy. Hy heeft het u vergunt, o Lyſippe, hem te beſchouwen; toelaetende dat gy ſijne groote in deſen kleynen ſchijn ſoudt begrijpen. Dit wonderlicke beeld is naulicks een voet langh, en noch is daer ſo grooten bedrieghelickheyd der Konſte in dit kleyne ſtuck wercks, dat het ieder een luſten ſal wijd-mondighlick uyt te roepen, deſe borſt heeft den Nemæaenſchen verwoeſter dood ghedruckt: Deſe armen droegen den doodelicken knodſe, en braeken de riemen van 't ſchip Argo. Wat voor een ſeldſaeme kracht was daer in de hand deſes meeſters, en met hoe grooten experientie was de ſorghe van den gheleerden konſtenaer vergheſelſchapt, dat hy met eene moeyte een tafel-beeld ſoude maeken en gheweldighe Coloſſen in ſijn ghemoedt bewerpen?* Leeſt *Statius* ſelver, en ghy ſult bevinden dat hy ons noch voorder te kennen geeft hoe den grooten *Alexander, Hannibal,* en *Sylla* drij groote Veld-overſten, ſo vele wercks van deſen *Hercules* maeckten, dat ſy hem in de ghevaerlicke onſekerheydt der Veld-ſlaeghen en in d' onbekommerde gheruſtheyd der Bancketten geſtaedighlick ontrent haer hadden, ſiet oock *Martialis Lib. IX. Epigr.* 44. Alwaer hy even

Lib. II. adverſus Gentes.

Lib. IV Sylv.

het selvighe bevestight.

Eunostos. Dit was een kleyn slecht beeldeken 't welck in de molens opgerecht sijnde scheen op 't bedrijf der Molenaers acht te nemen, siet *Hesichius.*

Galeæ bellatorum. Den helm-top der krijghsluyden plaght met de grijnsenden hoofden van eenighe vervaerlicke monsters verciert ende verysselickt te worden. Alle de Historische ende Poetische schriften sijn daer soo vol van, dat wy niet behoeven vele exempelen by te brenghen, 't is maer alleen koddigh 't ghene *Festus* * van de *mirmillones* verhaelt, dat sy de ghedaente van een Visch op 't spitse haerer beckeneelen droeghen; dies oock den *Retiarius,* als hy met een van hun vechten moest, ghewoon was te singhen, *Non te peto: piscem peto. Quid me fugis, Galle?*

In Retiario pugnanti.

Geron. Dit was den naem van een spin-rocke, 't welck uyt een grof stuck houts nae de ghelijckenisse van *Mercurius quadratus* met armen en beenen ghemaeckt was, hebbende een oude mans hoofd, waer van het oock desen naem ghekreghen heeft, siet *Pollux Onomast. Lib. VII. Cap.* 16.

Gymnasiorum præsides dii. De worstel-plaetsen in welcke de Kampvechters haer selven plaghten te oeffenen waeren doorgaens henen met de statuen van *Mercurius, Hercules, en Theseus* verciert; want gelijck dese bekent sijn in de worstelkonst uytghemuntet te hebben, soo wierden sy oock bequaemelick in de selvighe plaetsen als d' eenighe Schutsheren deser plaetsen ende oeffeningen opgerecht, siet *Pausanias in Misseniacis. Cicero Lib. I. ad Att. epp.* 5. 6. 7. 8. *Anthol. Græc, Epigr. Lib. II. Cap.* 25. *& Lib. IV. Cap.* 12. *Didymus ad vers.* 198. *Odyss.* * *Servius ad vers.* 141 *libri VIII Æneid. Lactantius de Falsâ relig. Cap.* 20.

Hecatæa. Waeren sekere beelden van *Hecate* buyten de deuren ofte oock ontrent eenen drij-sprongh, daer dry weghen in malckander loopen opgerecht, siet *Hesychius,* 't beeld van dese *Hecate,* die op de kruysweghen ofte drij spronghen gewijdt wierd, was drijhoofdigh, siet *Ovid. I. Fast. vers.* 141. *Pausanias in Corinthiacis, Eustathius ad vers.* 206. *Iliad. Λ.* De reden waerom *Hecate* drij hoofden worden toegheschreven, is te vinden in *Cleomedes Lib. II,* Cap. 5.

Hermæ. Waeren sekere steene statuen van *Mercurius, 't is ieder een bekent,* seght *Arnobius* *, *dat de Hermæ t' Athenen nae de ghelijckenisse van Alcibiades ghemaeckt sijn.*

Lib. vi. adv. gentes.

Hermes strophæus. Was een statue van *Mercurius* dicht by de deure opgherecht om 't huys van Dieven te bevrijen, siet *Etymolog. magnum,* als oock *Hesychius* en *Harpocration.*

Hermines,

Hermines, De voeten der ledekanten wierden aldus gheheeten, om dat de ghelijckeniſſe van *Mercurius* daer in veeltijds gheſneden was, als de welcke gheoordeelt wierd den ſlaep en 't droomen der menſchen te beſtieren, ſiet *Etymol magnum. Heſychius, Didymus ad verſ.* 198. *Odyſſ.* +.

Ipſullices, Waeren ſekere ghedaenten van Mans en Vrouwen uyt een goude, ſilvere, ofte oock blecke b lad gemaeckt, ſiet *Feſtus Pompeius*, en *Ioſ. Scaliger* op die plaetſe.

Irminſul, Was een beeld in volle ruſtinghe, 't welck d'oude *Saxen* Goddelicke eere aendeden, ſiet *Conr. Abbas Veſpergenſis ad annum DCCCCXIV. vide quoque Bataviam Hadriani Iunii, Cap.* 16.

Iupiter Cteſius, Wierd in de gemeyne Schat-kamers opgherecht, als weſende den ghever der rijckdommen, ſiet *Harpocration*, en *Suydas*.

Kanathra, Waeren eenige houte waeghen-borghen, de welcke nae de gelijckeniſſe van Griffoenen en brand-herten ghemaeckt ſijnde, in de openbaere ſtaetelicke vertooninghen ghebruyckt wierden om jonghe deernen daer in om te draeghen ſiet *Plutarchus in Alchiades*.

Kinnabus, Is eenen lede-man ofte een beeld nae 't welcke de Kleyſtekers ende Schilders haere wercken plaghten te richten, ſiet *Suydas*, en *Apoſtolius*.

Lampades in juvenilem ſpeciem formatæ. De Palayſen der Koninghen als oock de huyſen van andere groote heeren hadden in haere eetſaelen en voornaemſte kamers verſcheyden goude en ſilvere beelden van ſchoone jonghelinghen met tortſen in haere handen die ontrendt den avond ontſteken wierden, ſiet Homerus *Odyſſ.* H. *verſ.* 100. *Athenæus Lib. IV, Deipnoſoph. Cap.* 1. *Lucretius Lib.* II, *verſ.* 24.

Leones lapidei, Steene leeuwen wierden menigmael op de gedenckgraven van eenighe treffelicke helden opgheſet. *Hercules* verloor een van ſijn vinghers in 't ghevecht met den *Nemæaenſchen* leeuwe; ſoo is daer dan eenen ſteenen leeuwe tot *Lacædemon* op 't graf ſijnes vinghers, tot bewijs ſijner ſterckte, opgherecht; ende uyt ſulcken beghinſel is deſe ghewoonte allenghſkens inghekropen, dat de graven van andere dappere mannen met het ſelvige eerteycken verciert ſijn geweeſt, ſiet *Photius* *, ghelijck het dan blijckelick is dat d'oude dit ghebruyck voor een goede wijle tijds hebben onderhouden, ſoo vinden wy nochtans dat ſy naemaels ſodaenighe beelden op de ghedenck-graeven hebben opgherecht, door welcke 't leven en 't voornaemſte bedrijf der overledener te verſtaen ghegeven wierd. Daer ſtond op het graf van *Sardanapalus* de ſtatue van den aller wellustighſten Koningh ſelver, ghelijck als of hy door 't knippen ſijner vingerē alle dingen ſcheen in den wind te ſlaen en licht te achten, 't opſchrift was; *Sardanapulus den ſone van*

Anacynda-

* In excerptis ex Lib. 11. Ptolemæi Hephæſtionis novæ ad variam eruditionem hiſtoriæ.

Anacyndaraxa, heeft Anchialus en Tarsus op eenen dagh ghebouwt; maer ghy, mijn vriend, eet, drinckt, speelt, want alle d' andere menschelicke dinghen niet soo vele waerdsijn. Meynende 't ydele gheluydt het welcke door het knippen onser vingheren veroorsaeckt wordt, siet *Arrianus Lib. II. de Expedit. magni Alexandri.* Die van *Corinthen* hebben op 't graf van den *Cynischen* philosophe *Diogenes* eenen marmoren hond opgherecht, siet *Laërt. Lib.* VII. *in Diogene.* Den eersten *Africanus* heeft belast dat men de statue van *Q. Ennius* op sijnen graf-steen soude stellen, wenschende dat den hoogh-gheduchten naem van *Scipio* beneffens den naem des vermaerden dichters op de selvighe sarcke ghelesen moght worden, siet *Plinius Lib.* VII. *nat. hist. Cap.* 30. De *Syracusaenen* hebben op het graf van den vernuftighen *Archimedes* niet alleen eenen kloot des Hemels doen stellen, maer oock een langhe-ronde *Geometrische figure* die *Cylindrus* ghenaemt wordt, siet *Cicero Lib. V. Tusc. quæst.* De *Longebarden* hebben oock in voorleden tijden dese ghewoonte ghehadt, dat dat sy een houte duyve in 't midden van de begraefenissen op een stanghe stelden, 't hoofd van de voorghemelde duyve wendende nae de plaetse in welcke haere vrienden begraeven laghen, siet *Paulus Diaconus Lib. V. de gestis Longob. Cap.* 34.

Locorum sacrorum profanatio. De Heydenen plaghten eenighe haerer Afgoden in de heylighe plaetsen op te rechten; achtende dat de *Christenen* eenen afkeer van de selvighe souden ghekrijghen, als sy de selvige door den onreynen Godt-dienst ontheylight saghen, dit is eertijds ghepleeght by den Koningh *Antiochus*, siet *Machab. Lib* II. *Cap.* 6. Den *Roomschen* Keyser *Caligula* heeft het selvighe mede ghedaen, siet *Orosius Lib.* VII. *Cap.* 5. *Daer heeft seder den tijd van den Keyser Adrianus tot den tijd van Constantinus, 't welck ten naesten by honderd en tachtentigh jaeren beloopt*, seght *St. Hieronimus* *, *een statuë van Iupiter in de plaetse van de verrijsenisse opgherecht gheweest; soo wierd daer oock een marmore beeld van Venus op de rootse des kruyces by 't Heydendom ghedient; want de vervolghers haer selven lieten duncken, dat sy ons 't gheloof van de verrysenisse en 't kruyce souden benemen, indien sy de heylighe plaetsen door den dienst haerer Afgoden ontheylighden.*

* Lib. II. epist. famil. 14.

Lunulæ in calceis. Die onder d' oude *Romeynen* van adel waeren, plagten halve maentjens in haere schoenen tot een kenteycken ofte eerteycken te draeghen, siet *Plutarchus quæst. Rom.* § 476. daer hy verscheyden redenen van dese haere ghewoonte by-brenght.

Manducus, Was eenen bytebaw met groote wanghen, die eertijds in de openbaere vertooninghen onder d' andere vervaerlicke ende belacchelicke beelden omgingh, om 't ghemeyne volcksken door sijn onma-

tigh

sigh gaepen en klapper-tanden te vervrolicken. siet *Festus*.

Manes statua, siet *Suydas in Kottabizein*.

Marsyas, Eenen aenhangher van *Liber Pater* ofte *Bacchus*, is een bewijs van de vrijheyd der steden op welcker merckt-plaetsen sijne statue opgherecht wordt; so geeft hy oock met een opgheheven hand te kennen dat de stad gheen ghebreck en lijdt, siet *Servius ad versum* 58. *libri IV. Æneïdos, als oock ad versum* 20. *libri III. Æneid.*

Neurospasta, Waeren eenige kleyne selfroerende beeldekens, daer poppen-speelders haeren kost by kreghen, siet *Aristoteles de Mundo*, ghelijck hy van *Apuleius* overgeset is. *Herodotus in Euterpe*, *Lucianus de Syriâ deâ*. *Als Socrates een van dese Land-loopers afvraeghde*, seght Xenophon *, *waer op hy sulcken grooten moed droeghen wat het was daer op hy sich verliet. Op de onwetende dwaeselachtighe menschen, want sy my den kost ryckelick verschaffen om myne Beeldekens, die haere beweghinghen van eenighe bedeckte snoerkens krijghen, te beschouwen.* * In Symposio.

Nympharum imagines. De *Siciliaenen* plaghten niet alleenlick offerhande te doen aen verscheyden *Nymphe-beelden* diese in haere huysen opstelden, maer sy plaghten oock rondom de selvighe in eenen ronden ringh te danssen. en den gantschen nacht vol en sat sijnde ontrent de selvige onbekommerlick te slaepen, *Athenæus Lib. VI. Deipnosoph Cap.* 13.

Oppidorum captorum imagines De beelden der steden die ingheno-men waeren plaghten onder andere gantsch staetelicke dinghen m-ghedraeghen te worden in de vertooninghen die van de triumferende overwinners ghemaeckt wierden, dese beelden waeren somwijlen van silver; siet *Ovid. II. de Ponto, Eleg.* 1. somtijds van yvoor; siet den selvighen *Ovid.* III *de Ponto, Eleg.* 4 altemets van hout; siet *Quintil.* VI. 3. alwaer hy verhaelt dat *Chrysippus* ghesien hebbende de houte beelden der steden die *Fabius Maximus* in sijnen triumfe omvoerde, ghesegt heeft, dat dese houte beelden van *Fabius* anders niet dan de kassen waren van de silvere beelden die *Cæsar* eenighe weynighe daeghen te vooren omghedraeghen had, doe hy sine triumfante intrede in de Stad maeckte.

Oraculum quercuum Dodonæarum. De *Dodonæaensche* Godspraeke was vermaert van weghen 't harmonieuse welluydende kopergheschal, het welck in dit orakel door een statue veroorsaeckt wierd, siet *Suydas* daer hy van *Dodona* handelt.

Oscilla, Een seker speel-tuych 't welck veertien Geometrische figuren ten hooghsten in sich vervat, seght *Ausonius* *, *soo worden daer oock duysend verscheyden ghedaenten door 't konstigh te saemen-voeghen deses tuychs naegheboetst*, den *verschrickelicken Elefant en 't wilde Vercken; een vlieghende Gans ende eenen* * In epistola præfixa Centoni nuptiali.

 Mirmillo

Mirmillo in ſijne waepenen nederduyckende ; een Iaegher ende eenen baffenden Hond ; eenen borght alſo, een Wijnkanne, met noch een oneyndelick ghetal van andere figuren, die den eenen konſtiger weet te fatſoeneren dan den anderen ; ſo is oock 't by een voeghſel van de ervaerene, een recht wonder werck ; ghelijck 't aller beſighſte ghepoogh van d' onervaerene , in het teghendeel belacchelick is Siet *Iof. Scaligher* op die plaetſe.

Palæſtræ De worſtel-plaetſen waeren oock met de Beelden der Campioenen verciert. *Plin.* XXXV, 2.

Palladia, Waeren eenige houte beelden van *Pallas* op de voorſteve des ſchips op-gherecht. Sy maeckten vele wercks van deſe beelden, wanneer ſy ter ſee meynden te gaen, ſiet *Suydas* als oock *Schol. vet. in Acharnenſes Ariſtophanis.*

Pataici, Waeren inſghelijcks kleyne Beeldekens, die van de *Pigmæen* in groote niet en verſchilden. d' Inwoonders van *Phœnicia* ſtelden deſe op de voorſteven haerer Schepen , ſiet *Herodotus Lib.* III *hiſt. Heſychius. Suydas.*

Penates. Waeren een ſekere ſoorte van Huyſ-goden , ſiet *Servius ad verſum* 12 *&* 148. *Libri* III. *Æneid. De Huyſ-goden wierden ghemaeckt na de maniere van 't ghewaedt het welcke Cinctus Gabinus ghenaemt word,* ſeght *Cornutus* *, *hebbende haeren tabbaerd over de ſlincke ſchouder gheſlaegen , met den rechten ſchouder bloot.*

* in Perſij Sat. V.

Portis urbium adſtabant ſtatuæ. Daer waeren veeltijds eenige ſtatuen ontrent de Stad-poorten opgherecht. *Ambracia heeft twee Mannelicke ſtatuen van koper voor haere poorten opghefet* , ſeght *Varro Lib. IV. de LL. Cedrenus* maeckt inſghelijcks ghewagh van een ſtatue die voor de gemeyne Stadſ-poorte van *Edeſſa* hoogher op gheheylight was, ten eynde dat die ghene de welcke ter poorten inginghen de ſelvighe ſouden aenbidden. So geeft ons *Philoſtratus* * mede te kennen dat in de tijden van *Apollonius Tyaneus* een goude ſtatue des *Perſiſchen* Koninghs den ghenen wierd voor gheſtelt die in de Stad *Babylon* meynden in te gaen; want nieman moght ter poorten inkomen , 't en waer ſaecke dat hy die ſtatue op ſijn *Perſiaenſch* met een behoorelicke eere eerſt bejeghende.

* Lib. I. de vita Apollonii, Cap. 19.

Proſopontta , Was nae de *Attiſche* maniere van ſpreken een kopere vat, hebbende ontrent den mondt verſcheyden Leeuwen ende Oſſen-hoofden ; waer van het oock den naem ghekreghen heeft, ſiet *Heſychius, als oock* Iul. *Pollux Onomaſt. Lib.* II Soo gheeft ons den ſelvighen *Pollux* inde voorghemelde plaetſe mede te verſtaen dat de Konſtenaers die ſodaenighe vaten maeckten , eertijds *Proſopopoioi*, dat is, Tronie-maeckers genaemt wierden.

Satyrica

Satyrica signa. Daer waeren eenige beelden van *Satyrs* in de Tuynen ofte oock in de Boomgaerden opgherecht, om de vruchten te bewaeren, *Plin.* XIX, 4. Wat den onghesschickten *Hellespontischen* Tuyn-god belanght, d'oude Poeten sijn maer al te vol van die vuyligheyd.

Sceletus. De rijckste onder d'*Ægyptenaers* plagten in haere banckettten 't Beeld van een doode lichaem om te draeghen. siet *Herodotus in Euterpe. Plin. in Symp. septem sap. Tzetzes Chiliad* III. *hist.* 92. 't Is onderentusschen aenmerckens waerd 't ghene *Lucianus* * verhaelt ghesien te hebben, dat d'*Ægyptenaers* somwijlen waere doode lichaemen die opghedrooght waeren in haere feesten plaghten voor te stellen.

*De Luctu

Sceptrum Babyloniorum. Alle de *Babyloniers* droeghen eenen konstiglick ghewrochten Scepter, hebbende een Appel, een Roose, een Lelie, eenen Arend, ofte yet dierghelijck op den top; want het hun ongheoorloft was eenen Scepter te draegen die sodaenighen merck-teycken niet en hadde. siet *Herodotus Lib.* I.

Sceptrum Consulum Romanorum. Den yvooren Scepter van de *Roomsche* Burghermeesters had eenen Aerend op den top. siet *Iuven. Satyra.* X, *vers.* 43. Als oock *Aurel. Prudentius in Romano martyre.*

Scorpio ligneus. Als den Koninck *Lysimachus* sijnen smorotscher *Bithes* een parte wilde spelen, so heeft hy hem een groote schrick aengejaegt, mids eenen houten schorpioen heymelick op sijne klederen werpende. Den talioor-lecker *Bithes* was dapper ontstelt op 't eerste ghesicht van den Scorpioen, meynende dat hem yeman socht te beleedighen: Maer als hy uyt het ghelach des Konincks verstond, dat sulcks slechts in 't jock ghesschiedt was; ick sal u, o Koningh, wederom vervaert maecken, seyde hy. Oock en liet hy het niet langhe aenloopen, of hy quam tot den Koningh op 't aller schielickste, segghende, gheeft my een talent: Hy en vond geen bequaemer wraecke, dan *Lysimachus* door dit middel sijne karigheyd te verwijten; welwetende dat daer niets ter wereld is 't welck de ghierighaerds so seer vreesen, dan datmen hun 't een of 't ander bottelijck soude afeyschen, siet *Athenæus* Lib. VI *Deipno, Cap.* 12.

Sella curulis. Den elpen-beenen waeghen-stoel der *Roomscher* magistraeten was met verscheyden yvoore Beeldekens verciert, siet *Ovid.* Lib. *IV. de Ponto, Eleg.* 9. *vers.* 22.

Sistrum, was een instrument het welcke by d'*Ægyptenaers* in d'offerhanden van de Godinne Isis ghebruyckt wierd. 't Hooghste deel deses instruments, daer het sich ombuyght, was verciert met de ghelijckenisse van een Kat die eenes menschen aenghesicht hadde; 't laeghste deel, 't welck onder de gedeelten is die gheslaeghen sijnde een scherp gheluyd maecken, had somtijds het aenghesicht van Isis, en somtijds

het aenghesicht van *Nephtys*, siet *Plutarchus de Iside & Osiride.*

Sphinges. d' Ægyptenaers plaghten eenighe Beelden van *Sphinx* voor haere Kerck-deuren op te rechten, om dat de kennisse der Goddelicker dinghen van weghen haere duysterheyd een raedsel schijnt te weesen: Ofte oock, om dat God ghelieft ende ghevreest moet worden. Wy moeten hem lief hebben, overmids hy de ghene die haer leven heylighlick aenstellen met een gantsch gunstighe goedertierenheyd te ghemoete gaet. Wy moeten hem daerenteghen ontsien, om dat sijne rechtvaerdigheyd teghens de Goddeloose onverbiddelick is. Want dit wierd bedecktelick daer mede te kennen ghegeven, dat *Sphinx* eens-deels de ghelijckenisse van een mensch, eens-deels de ghelijckenisse van een wild-ghedierte droegh, siet *Plut. de Iside & Osiride. Strabo* Lib. XVII. *Geograph. Clemens Alexandrinus* Lib. V. *Stromat.*

Stabula. De vee-stallen waeren verciert met de Beelden van *Epona*, siet *Apuleius* Lib. III. *Metamorph.*

Tabernaculum Alexandri magni. De tente van den grooten *Alexander* wierd doorgaens henen met eenige statuen onder stut. *Plin.* XXXIV. 8.

Terminis insculptæ figuræ. Verscheyden figuren, die in de pael-stenen uytghehouwen waeren, plaghten verscheydenlick gheduydet te worden. Den pael-steen daer een Wolf-klaeuwe in uytghehouwen is, beteyckent eenen vreemden Boom. Den pael-steen die met een Beersklaeuwe ghemerckt is, beduydt een gheheylighde boschagie. Den pael-steen die met de ghekloofde klaeuwe van eenigh ander Vee-ghemerckt is, gheeft ons te kennen, dat daer van onder den steen eenigh water uyt bordelt. Den pael-steen die met een Kalfs hoofd gemerckt is, leert ons dat de waters uyt twee Bergen voord-komen de door d'aeneyndigende linien nederwaerts vlieten, dat oock de Dorp-lieden van d' omligghende plaetsen haere offerhanden op dien steen plaghten te doen. Den pael-steen die met de hoeve van een Paerd ghemerckt is, beteyckent het eynde van de loop-plaetse, ons met eenen tot de naeste Fonteyne sendende, siet *Auctores veteres de limitibus agrorum.*

Tritones ærei. Men plaght eertijds eenen koperen *Triton* op 't spits der Torens voor eenen wind-wijser op te setten, even als men huydensdaeghs eenen blecken weder-haen tot onderscheydinghe der winden op de Toren naelde stelt, siet *Vitruvius* Lib. I, Cap. 6. Alwaer hy ons den achtkantigen marmeren Toren van *Andronicus Cyrrhestes* beschrijft.

Vellus aureum. Het wijd-beroemde eerteycken van 't gulde Vlies 't welck in voorleden tijden van den *Burgundischen* Hertogh *Philippus* II. is ingheftelt, wordt als noch by den voornaemsten Adel des doorluchtighen rijcks met eenen sonderlingen ernst bejaeght; even gelijck

de

de bloeyende *Grieckſche* jeughd eertijds een gantſch moeyelicke ende ghevaerlicke reyſe onder 't gheleyd van *Iaſon* heeft aenghenomen, op hope van de wijd beroemde goude vacht te bekomen: alhoewel het ſeker gaet, datter een gheweldigh onderſcheyd is tuſſchen 't huydenſdaeghſche ghegoten ofte ghedreven gulde Vlies, en 't oude *Colchiſche* Vlies 't welck de moedighe *Grieckſche* avonduriers wech-voerden. Want eenighe houden 't daer voor, dat het *Colchiſche* Vlies anders niet gheweeſt is als een Schaeps velle perckement, 't welck de goude vacht of 't gulde Vlies ghenaemt wierd, om dat daer in beſchreven ſtond hoemen door de *Chymiſche* Konſt goud kan maecken, ſiet *Suydas* in verſcheyden plaetſen. Als mede *Euſtathius ad verſum* 689. *Dionyſii de ſitu orbis*. Het heeft over ſulcks ſijn beſcheyd ghehadt dat *Æetes* den Koningh van *Colchos*, die 't gulden Vlies beſat, gheſeyt wordt den ſone von *Apollo* te ſijn; vermids de Sonne den eenighen oorſpronck ende Fonteyn is van die hitte, door welcke allerley metaelen worden voorghebraght. *Diogenes* ghetuyght insghelijcks in *Stobæus* * dat *Medea* geen toovereſſe, maer een ſeer vernuftighe en gantſch wijſe vrouwe gheweeſt is, wantſe de verteerde en verwijfde weecke linghen door 't gebruyck van 't eene of 't ander heete bad als oock door 't voorſchrift van verſcheyden mannelicke oeffeninghen tot haere vooríghe ſterckte plaght te brenghen. *Palæphatus* voeght daer by datſe in 't hayr verwen een ſonderlinghe wetenſchap heeft ghehadt, en datſe een ſekere vermenghinghe van t' ſaemen gheſoden dinghen heeft uytghevonden tot gheneſinghe van velerley ſwackheden ende ghebreken: Daerom is het gheen wonder dat ſy gheſeyt wordt d' oude luyden jongh ghemaeckt te hebben. vermids ſy 't hayr door een heymelicke grepe koſt ververwen, en de jeughdighe ſterckte van de verſwackte lichaemen door een opgheſoden bad wiſt te vernieuwen, ſiet *Palæphatus de Fabuloſis narrationibus*. Als oock *Euſebius* Lib. X. *de Præparat. euangelica*.

* Serm. de Aſſiduitate

Vertumnus was een God die ſich in allerhande ghedaenten plaght te herſcheppen, ſiet *Propert.* Lib. IV, *Eleg.* 2. *Den veranderlicken Vertumnus was in vele plaetſen der Roomſcher ſtad opgherecht*, ſeght *Acron* *, *ſoo waeren daer ſchier in alle de vrye vlecken van Italien eenighe ſtatuen gheheylight, de welcke van weghen d' onſekerheyd haerer gheſtalteniſſe de ghedaente van allerley Goden met haer ghewaedt aennamen.*

* In Horat Lib. II Satyr. 7.

Veritatis ſimulacrum. d' *Ægyptiſche* Prieſters plaghten 't Beeld der *waerheyd in een edel gheſteente aen haeren neck te hanghen*, ſiet *Ælianus Lib.* XIV *var. hiſt. Cap.* 34. en *Diod. Siculus Lib. I.* 't is de pijne waerd datmen dit verhael met de Heylighe ſchrift verghelijcke. Staet ons hier onder en tuſſchen aen te mercken dat *Aelianus* en *Diodorus*, in ſtede

van

van 't ghene wy alhier 't Beeld der waerheyd noemen, een woord gebruycken 't welck nae den gemeynen ſin *een ſtatue der waerheyd* beteyckent; ſoo iſt dat *Plinius* oock de ſelvighe maniere van ſpreken ghebruyckt; *De manſ-perſoon*. ſeght hy *, *beginnen Harpocrates en de ſtatuen van d' Aegiptiſche Goden aen haere vingheren te draeghen.* dewijl wy dan uyt deſe en diergelijcke manieren van ſpreken lichtelick afnemen konnen dat het verſchil tuſſchen ſtatuen en ghegraveerde wercken niet ſeer groot en is, ſoo moghen wy ons ſelven op deſen grond tot de ghegraveerde en ingheleyde wercken bequaemelick keeren.

*Lib. XXXIII Cap. 3.

12. Volght nu dat wy eenighe ſoorten van ghegraveerde ende ingheleyde wercken ter loops aenroeren; ghemerckt het ons te duchten ſtaet dat de groote menighte der dinghen die wy in dit Capittel alrede hebben byghebraght den Leſer verdrietſaem genoegh vallen ſal, ſonder dat wy langher op dierghelijcke dinghen blijven ſtaen.

Baltheus cælatus. Hanghſel-riemen met goud ingheleyt, ſiet *Ovid.* Lib; *IX. Metamorph. vers.* 189.

Capuli militum. De gheveſten der Soldaeten wierden met ſilver ingheleyt, nae dat het yvoor al te ghemeyn ende verachtelick geworden was, ſiet *Plin.* XXXIII, 12. *Theſeus* ontgingh 't ghevaer van de gewiſſe dood die hem ghenaeckende was, door 't middel van het graveerſel ſijnes yvooren gheveſts, ſiet *Ovid.* VII. *Metam. V.* 423. Het gheweer van *Pauſanias*, 't welck vermaerd was van weghen den waeghen met vier Paerden in den hecht ghegraveert, is noch ruchtbaerer gemaeckt door 't onvermijdelijcke nood-lot het welcke den Koningh *Philippus* daer in vond, ſiet *Val. Maximus* Lib *I. Cap* 8. *ex. ext.* 9. Als oock *Aelianus* Lib. *III. var hiſt. cap.* 45.

Carrucæ. Eenighe ſoorten van karren met twee paerden wierden oock met ſilver ingheleyt, ſiet Plin. XXXIII. 11.

Cryſtalla. Daer wordt in eenighe ſtucken kriſtaels een ſtrepe gevonden gelijck een ſcheure, deſe wordt van de Konſtenaers bedeckt wanneer ſy iet-wat op het kriſtael graveren, ſiet *Plin.* XXXVII. 2.

Cunæ ſegmentatæ. De wieghen plaghten met allerhande ſoorten van verſcheyden verwigh ende konſtighlick gheſneden hout ingheleyt te worden. *Iuvenal. Sat. VI. verſ.* 89.

Eſſeda Britannica. Eenen ſekeren ſlagh van ghegraveerde rolle-waeghens onder de oude *Brittiſche* volckeren in den oorlogh ghebruyckelick, ſiet *Propert.* Lib. II. *Eleg.* 1.

Figulina vaſa cælata. Het ghemeyne aerde-werck plaght ſomtijds op een grove maniere ghegraveert te ſijn, ſiet *Martialis Lib. IV. Epigr* 46. De aller fijnſte aerde vaten daerentegen waeren met een gantſch keur-

lick

lick ende sinnelick graveersel verciert; soo lesen wy in *Plutarchus* * dat *Cotys* Koningh van *Thracien*, die sijn eyghene tornmoedigheydt voor verdacht hield, alle de konstighlick ghegraveerde vaten die hem van eenen vreemden werckmeester gheschoncken wierden aen stucken gesmeten heeft, nae dat hy den vreemdelingh redelick wel beloont hadde, verklaerende, dat hy sulcks dede uyt vreese dat hy sijne dienaers in eenen grammen moed al te heftighlick soude straffen, indien sy misschien door een ongheluck 't eene of 't andere van quaemen te breken. * Apoph. regum & imperat.

Galeæ cælatæ. Kopere helmetten met *Corinthische* werck ingheleyt, siet *Cicero Lib. VI in Verrem.* soo spreeckt *Iuvenalis Sat. XI. vers.* 103. van eenen ghegraveerden Storm-hoed.

Hydriæ cælatæ. Groote water-potten met *Corintische* werck ingheleyt siet *Cicero* Lib. *IV. in Verrem.*

Lesbium was een gegraveert vat het welcke in 't eyland *Lesbos* eerst uytghevonden ende ghewrocht wierd, *Festus.*

Panis cælaturæ. 't Brood schijnt oock met verscheyden soorten van graveersel verciert te sijn gheweest, siet *Plin.* XIX. 4.

Scuta cælata. Ghegraveerde schilden. *De schilden waeren in de tijden van den Troiaenschen oorlogh,* seght *Plinius* *, *met beelden verciert, soo ontstond den eersten oorspronck deser gewoonte uyt een geweldige dapperheyt der gener die het billigh oordeelden te sijn dat de ghedaente der eyghenaeren in alle de schilden uytghedruckt soude worden. De Punische Vorsten plaghten de schilden met haere beelden van goud te maecken ende in 't legher met sich te nemen, soo is het gebeurt dat Q. Marcius, die sich in Spanjen over de Scipiones ghewroken heeft, sodaenighe schild van Asdrubal vond als hy 't legher van de Karthaginiensen op 't onvoorsienste overrumpelde. Desen schild was over de poorte van den Capitolijnschen Tempel ten toone ghestelt tot den eersten brand van 't Capitolium.* Den schild van *Achilles* is beschreven in *Homerus Iliad.* Σ, *vers.* 474 siet oock den jonghen *Philostr. in Pyrrho.* den schild van *Æneas* word beschreven in *Virgil.* VIII, *Æneid. Stesichorus* ende *Euphorion* verhaelen dat *Vlyssis* het beeld van eenen Dolfijn in sijnen schild voerde, siet *Tzetzes in Lycophronis Cassandram. Alcibiades* had altijd een sonderlinghe begheerte om schoon te schijnen, doch meest van allen als hy met sijn volck te veld trock; soo was hy dan ghewoon eenen schild van Ivoor en Goud te voeren, en daer in eenen *Cupido* die den blicksem omhelst, siet *Plut. in Alcibiade,* als oock *Athenæus Lib.* XII. *Deipnosoph.* Cap. 9. den schild van *Crenæus* die seer wonderbaerlick ghegraveert was, is beschreven in *Statius Papinius* Lib. IX. *Thebaid. vers.* 333. * Lib. XXXV. Cap. 3.

Nileus droegh sijnen roem dat hy van de Riviere *Nilus* afkomstich was ende daerom had hy de seven gaten des selvigen riviers in sijnen

schild

schild met gōud en silver ghegraveert, siet *Ovid* Lib. V. *Metam.* *vers.* 187. *Silius Italicus* Lib. VIII. spreeckt van eenen *Scævola* die het beeld van sijnen dapperen voorvader *Mutius Schævola* in den schild voerde. Den selvighen *Silius* * verhaelt dat *Scipio Africanus* de beelden van sijnen Vader ende Oom in den schild ghegraveert hadde.

* Lib. XVij.

Vehicula cælata. Ghegraveerde waeghens, soo seght *Q. Curtius* * dat daer tien waeghens, die met veele gouds en silvers ghegraveert waren het ontreckende heyr van *Darius* volghden.

* Lib iij, Cap. 3.

Vitrum celatum, Ghegraveert glas, *sommigh glas krijght een ghedaente door 't blaesen,* seght *Plinius* *, *sommigh wordt met het draey-yser ghefatsoeneert, sommigh word ghegraveert even als men 't silver plaght te doen.* Van sodaenighen glas spreeckt *Achilles Tatius, hy heeft nae den kop van Glaucus Chius,* seght hy * *eenen anderen beker van ghegraveert glas inghebraght; de randen des selvigen Bekers waeren gekroont met Wijn-rancken die daer in schenen te groeyen; soo waeren daer oock allenthalven eenighe Druyf-torschen aen dese rancken hanghende; en dese torschen waeren groen ende onrijp, soo lange als het glas ledigh was; het en konde daerentegen soo haest niet opgevult worden, of dese Wijnbesien kreghen daedelick een onverwachte roodigheyd ende rijpigheyd. Bacchus was in het midden van dese rancken ghemaeckt, om den Wyngaerdt waer te nemen.*

* Lib. xxxvi, Cap. 26.

* Lib. ij de Clitophontis & Leucippes amoribus.

13. Wy en moghen nae dit wijd-loopigh verhael van 't menighvuldighe ghebruyck deser Konsten de ghemunte penninghen en seghel-ringhen niet voorby gaen. Aennopende 't geld, den eenighen band die verscheyden natien door onderlinghen handel aen malckander verknocht, wat is het doch anders dan *silver in kleyne aensichten en sekere tijtels verbroken?* ghelijck *Iuvenalis* * spreeckt. Het is mede aenmerckens waerd dat die ghene de welcke haer selven op de oude penninghen grondighlick verstaen een dapper groot onderscheydt vinden tusschen de penninghen die in Konst-lievende tijden ghemuntet sijn, ende andere die gheslaeghen sijn in tijden als de Konst veracht ende verluymt wierd; so dat sy als noch uyt de penninghen konnen afnemen wanneer en waer dese Konsten allermeest plaghten te bloeyen onder de groote menighte van 't schoone ende konstighlick gheslaeghen geld 't welck eertijds vermaerdt was, worden de *Cyziceni stateres* aller meest gepresen, als wesende wonderlick wel ghemuntet. Dese hadden een vrouwen aengesicht aen de eene sijde, ende het voorghedeelte van een Leeuwe aen de andere sijde, siet *Hesychius*, *Suydas*, *Zenobius, Diogenianus.*

* Satyra xiv vers. 291.

14. Dat de aller oudste *Hebræen* 't ghebruyck der seghelringhen gekent hebben, blijckt uyt dien ringh die *Iuda* aen *Thamar* te pande gaf. siet

siet Genes. XXXVIII. Soo lesen wy Exod. XXXIX, 6. dat daer onder de andere Priesterlicke cieraeten enige Onijckel-steenen gewee st sijn die nae de wijse van seghel-ringhen gesneden waeren met de naemen van de Kinderen van *Israel.* De *Griecken* schijnen de kennisse der Seghelringen vrij wat laeter bekomen te hebben; en dat, ofte door onwetenheyt, als niet wetende met het snijden der edeler ghesteenten om te gaen; ofte oock door eerbiedigheyd, als houdende d' edele ghesteenten in sulcken achtinghe dat het hun een ongheoorlofde saecke scheen te sijn haer handen aen dese kostelicke giften der nature te slaen. Haere onwetenheyd wordt ontdeckt van *Hesychius*, *Theophrast. hist. plant.* Lib. V. Cap. 1. *Tzetzes in Lycophronis Cassandram.* Want dese autheuren spreken als uyt eenen mond, en geven ons eendraghtighlick te kennen, dat de aller oudste met een worm-etigh stuck houts plaghten te verseghelen, het ghene sy van meyninghe waeren te verseeckeren, *Lib: soo gheтuyght *Plinius* * insghelijcks dat het grootste deel der volckeren XXXIII, die onder het *Roomsche* ghebied leefden 't ghebruyck der ringhen in sij- Cap. 1. nen tijd noch niet en kenden. *De Orientaelsche landen ende Egygten*, segt hy noch voorder in de selvighe plaetse, *seghelen noch niet, haer selven met bloote letteren te vrede houdende.* Van d' eerbiedigheyd die sy de edele ghesteenten toedroeghen, spreeckt *Plinius* in de voor-reden sijnes seven en dertichsten boecks; *Dat ons voorgenomen werck nerghens in te kort kome*, seght hy, *so moeten wy van de edele ghesteenten oock wat handelen; ghemerckt de Majesteyt der nature hier kort in een ghedronghen sijnde, velen nerghens in so wonderbaerlick schynt te sijn als in de gheleghenheyd der edeler ghesteenten. De verscheydenheyd, de coleuren, de materie, de schoonheyd der selvigher wordt van hun in sulcker waerde ghehouden, dat sy 't ongheoorloft achten de selvighe met eenighe Beelden te bevlecken.* Soo seght hy wederom in 't vijfde Cap des selvigen Boecks, alwaer hy van de Smaraghden ofte Emerauden spreeckt, *dese hebben doorgaens henen een sekere kolligheyd, soo dat sy 't ghesicht vergaederen. Dies blyvense oock door 't eendraghtighe overeen-stemmen der menschen ongheschonden, even als of het verboden waer de selvighe te snyden.* Evenwel verhaelt ons *Herodotus* * dat den vermaer- *In Thalia den steen van *Polycrates* seghel-ringh een Smaraghd gheweest is, tegen 't ghevoelen van *Plin.* XXXVII. 11. Doch hier van sullen wy, door de ghenade Gods, in onsen naem-rol der Konstenaeren wijd-loopigher handelen.

Cap. IX.

De over-groote eere die de Konstenaers eertijds ghenoten, is me-

mede een krachtich middel gheweeſt door het welcke deſe Konſten ghevoordert wierden. Want ghelijck wy in 't voorgaende Capittel volkomenlick hebben aenghewesen dat ſich deſe Konſten tot allerhande gheleghentheyd van oorlogh en vrede plaghten uyt te ſtrecken, ſoo magh het ons niet vreemd ſchijnen dat allerley ſoorten van menſchen de ſelvighe in grooter waerde hielden; als oock dat de kloecke geeſten der Konſtenaeren haer ſelven door het toedoen deſer Konſten hoogh gheacht vindende, de verworven gunſte met meerder vlijt ſochten t' onderhouden. *Een loſſelick gherucht voedt de Konſten*, ſeght *Cicero**, *ſoo worden wy oock door d' eere, als door 't rechte lock-aes, tot den arbeyd aenghedreven; ghelyck die dinghen in 't teghen-deel doorgaens henen verſuymt blyven, dewelcke by yeder een veracht worden*. Den jonghen *Plinius* dringht mede hier op aen; *Alle die ghene dewelcke nae eenen grooten naem ende eere ſtaen*, ſeght hy *, *ſijn wonderlick wel in haeren ſchick, wanneer ſy ghewaer worden dat ſelfs oock de gheringher ſoorte der menſchen een goed ghevoelen van haere wercken heeft*. Ghewiſſelick, deſe belooninghe vermagh ſoo veele in de gheleghenheyd van allerhande Konſten, dat de Schilderkonſt onder andere (alhoewelſe in haer eyghen ſelven vol is van allerley luſtbaerheyd en vernoeghinge) door 't ghenieт van den verdienden prijs dapper opgheweckt ende aengheſtoockt wordt. *Want wat heeft doch C. Fabius, een doorluchtigh Roomſch Edelman, anders voorghehadt*, ſegt *Valer. Maximus**, *de welcke ſijnen naem daer by gheſchreven heeft, als hy de mueren in den Tempel van Salus beſchilderde, even als of een familie die van weghen haere Borghermeeſter-ſchappen, Hoogh-prieſter-ampten, en triumphen ghenoegh vermaerd was, deſen roem benevens alle d' andere cieraeten noch van doen hadde. Maer hy heeft hier in 't exempel van Phidias naeghevolght, die ſijne ghedaente in den ſchild van Minerva ſoo behendighlick invoeghde, datmen de ſelvighe niet en konde wechnemen ſonder 't gantſche werck te verbreken ende te ſchenden*. Wy en moghen hier 't exempel van *Saurus* en *Batrachus* niet voorby gaen, *Die de Tempels ghemaeckt hebben*, ſeght *Plinius**; *de welcke inde Galerijen van Octavia inghesflooten waeren. Deſe waeren Lacedemoniers van gheboorte. Eenighe houden 't daer voor datſe oock maghtig rijck gheweeſt ſijn, en dat ſe 't werck op haere eyghene koſten ghebout hebben, verhopende dat het hun vergunt ſoude worden door deſen eertijtel in 't werck uyt te drucken. Maer als hun ſulcks geweygert wierd, ſo hebben ſy het ſelvige op een ander wijſe te wege gebragt; want men ſiet noch hedenſ-daeghs op 't onderſte vierkant der Columnen eenen Kick-vorſch ende een Haeghdiſſe in ſtede van haere naemen uytgheſneden*. 't Blijckt dan dat *Quintilianus* op eenen goeden grond ſteunt, als hy ſeght *, *Wy haecken al te ſaemen nae eenen loffelicken naem, achtende dat onſen arbeyd wel beſtedet is als wy daer toe gheraecken konnen*.

*Circa initium Libri primi Tuſc. quæſt.

*Lib. IV Cap. 12.

*Lib viii. Cap. 14. ex 6.

Lib xxxvj. Cap. 5.

*Lib. iv. Cap. 2.

nen. De woorden van *Plinius* sijn mede aen merckens waerd ; *De Schilder-konst was eertijds een gantsch edele Konst* , seght hy *, *als Koninghen en groote volckeren niet een sonderlinghe begheerte daer nae verlanghden.* Soo gheeft ons *Plutarchus* * hier van een uytdruckelick ghetuyghenis , als hy aen-wijst dat dese Konsten in de tijden van den grooten *Alexander* soo dapper hebben toeghenoemen , overmids de gauwe verstanden der grooter Meesters voorsaghen dat hun't gunstighe oordeel van sulcken Monarche niet en soude ontbreken,indien sy yet wrochten 'twelck sijn ghesicht verdienen moght. *Lib. xxxv Cap. 1. * in ipso statim initio Libri Secundi de virt. aut fort. Alexandri.

2. Dat nu veele andere uytnemende treffelicke mannen eertijds een sonderlinghe ervaerenheyd in dese Konsten ghehadt hebben , kan lichtelick afghenomen worden uyt de liefde ende eerbiedigheyd die sy de Konstenaers toedroeghen. *De deughden van vele blijven verdonckert door d' onkennisse der Konsten* , seght *Vitruvius in procemio Libri Tertii. Het is door een natuerlick ghebreck in de herten der menschen inghedruckt ende ingewortelt*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *dat die gene dewelcke de Konsten niet en verstaen, oock van de Konstenaers seer weynigh wercks maecken.* Gemerckt dan dat het eersuchtigh ghemoed van d' aller treffelickste Meesters eens op het tooneel der Fame verheven sijnde door de hand-kloppingen ende lofredenen van de verbaesde aenschouwers allermeest voordghepickelt en tot een ernstighe oeffeninghe der Konsten aenghedreven wordt , ghelijck wy in 't sevenste Capittel deses Boecks hebben aenghewesen , soo is het gantsch gheen wonder dat veele in die tijden plagten uyt te munten in welcke de Koninghen selver met haere voornaemste gunst-ghenooten de winckels der Konstenaeren betraden. Den Koningh *Demetrius* , toeghenaemt *Poliocetes*, was dapper besigh met de belegheringh van de stad *Rhodus* als hy den Konstenaer *Protogenes* quam besoecken om de Schilderye van *Ialisus* die hy doe ter tijd onderhand hadde te besichtighen ; *Hy aenschouwde den Konstenaer in't midden der waepenen en 't neder-werpen der mueren* , seght *Plinius* *, *de hope sijner victorie voor een wijle tijds aen d' eene sijde ghestelt hebbende.* Siet den overvloedighen autheur selver. Het is onder en tusschen aenmerckens waerd 't ghene *Plutarchus* * daer by voeght ; dat naemelick den voornoemden *Demetrius* de voorstad in welcke *Protogenes* sich onthield alreede verovert hadde , als die van *Rhodus* , vreesende dat sulcken heerlicken stuck wercks onder andere dinghen vernielt soude worden, oodmoedighlick op hem versocht hebben die Schilderye te spaeren ; waer op *Demetrius* gheantwoordt heeft , dat hy de hand veele eer aen sijne vaderlicke Beelden dan aen dese Schilderye soude slaen. Den grooten *Alexander*, met vele en maghtighe Princen verghesellschapt sijnde, plagt

*Lib. V. Epist. 10

*Lib. xxxv, Cap. 10.

* In apophth. regum & impp.

oock den winckel van *Apelles* menighmael te vervullen. Ende alhoewel het de grootste eere was die's menschen hert konde ghewenschen, dat dien opperften Overheer, wiens oordeel voor 't oordeel des gantschen wereld ghehouden wierd, sijne gunste op sulcken lieflicke ende ghemeynsaeme maniere van doen bewees; nochtans heeft desen grootmoedighen Koningh noch een ander middel versonnen, door het welcke hy den Konstenaer in de gantsche wereld meerder aensienlickheyd soude toebrenghen: *Want als hy belast hadde dat Campaspe, een van sijn best-beminde Bysitten,* seght *Plinius* *, *om haerer wonderlicker schoonheyd wille moedernaeckt van Apelles soude worden gheschildert, soo heeft hy dese sijne liefste aen den Konstenaer gheschoncken, dien hy vernam met even soo stercken liefde bevanghen te sijn. Soo was hy dan groot van ghemoed; en dies te grooter, om dat hy dit dappere ghemoed onder sijn ghebied hield. Oversulcks heeft hy oock grooter eere met dese daed ingheleydt, dan met eenighe andere Victorie; want hy in dese ghelegentheyd sijne onbedwinghelicke brandende lusten overwon; niet alleen sijn bedde ghenoot, maer oock sijne gheneghenheyd selver aen den Konstenaer overghevende; sonder daer eens op te letten, dat sijn soetelief van eenes Koninghs bysłaep tot eenes Schilders boelken ghemaeckt soude worden.* 't Ontstond mede uyt een sonderlinghe eerbiedigheyd die den selvighen Koningh dese Konsten en Konstenaers toedroegh, dat hy sijne ghedaente van veele ghemeyne Meesters niet en wilde besoetelt hebben, wenschende den naekomelinghen een onvervalschte ghelijckenisse sijnes wesens nae te laeten; *So heeft hy door sijn gantsche rijck scherpelick verboden,* seght *Apuleius* *, *dat nieman de ghelijckenisse des Koninghs lichtvaerdighlick soude ghieten, schilderen, graveren; maer dat hem Polycletus alleen in 't koper soude ghieten, dat hem Apelles alleen in verwen soude afmaelen, dat hem Pirgoteles alleen soude graveren: Ende indien daer yeman anders benevens dese dry overtreffelicke Meesters bevonden wierd de hand aen 't heylighe Beeld des Koninghs gheslaeghen te hebben, dat hy als een Kerck-rover swaerlick soude ghestraft worden. De vreese deser afkondiging heeft so veel te weghe ghebraght, dat Alexanders Beeld over al 't voornaemste der Beelden gheweest is; en dat daer in alle sijne statuen als oock in alle sijne gheschilderde en ghegraveerde verbeeldinghen de selvighe lustigheyd van een dapper Krijghsman, deselvighe aensienlickheyd van sijn staetigh wesen, deselvighe levendigheyd van sijne groene jeughd, deselvighe bevalligheyd van sijn verheven voorhoofd ghespeurt wierd.*

* Lib. XXXV. C. 10

* In Floridis.

3. Het voorighe verhael gheeft ons uyt d'eere die den Konstenaeren van d'aller maghtighste Koninghen en Princen wierd aengeboden ghenoeghsaem te verstaen in hoe groote n achtinghe dese Konsten en Konstenaers eertijds ghehouden sijn; volght nu dat wy haere aensienlickheyt

lickheyd noch wat naerder leren kennen uyt den hogen prijs die op de konstighe wercken van d'oude Meesters eertijds gheset was. Het is ghenoegh bekent dat *Candaule* Koningh van *Lydia* een tafereel van den Schilder *Bularchus* teghen goud heeft opghewoghen; *in sulcker waerde*, seght *Plinius* *, *wierd de Schilder-konst selfs oock in dien tijd ghehouden. Aristides Thebanus* heeft den slagh met de *Persiaenen* gheschildert. Daer waeren honderd figuren in dat stuck, en *Mnason* heeft hem tien minas voor elcke figure betaelt. Desen *Aristides* vermogt soo veel in de Konst dat den Koningh *Attalus* een van sijne stucken om honderd talenten gekocht heeft; siet *Plin.* XXXV. 10. Den teerjeughdighen *Diadymenos* van *Polycletus* heeft eenen seer grooten naem, om dat dese statue op honderd talenten ghehouden wierd. *Plin.* XXXIV. 8. Als *L. Mummius* sach dat den Koningh *Attalus* in den uytroep van den *Corintischen* buyt een stuck van *Aristides* voor ses duysend sestertien ghekocht had, soo heeft hy sich grootlicks over den onredelcke hogen prijs verwondert, met eenen oock een heymelick achterdencken krijghende dat daer onghetwijfelt yet meer in die Schilderye was dan hy beseffen konde; dies heeft hy deselvighe inghehouden, sonder te lijden datse verkocht soude worden, en *Attalus* heeft sich daer over taapper beklaegt *Plin.* XXXV. 4. Als *Apelles* den Koningh *Alexander* om twintich talenten in den tempel van *Diana Ephesia* met blicksem inde hand gheschildert hadde, soo heeft hy den loon sijnes handwercks in goude penninghen by maete en niet by ghetal ontfanghen. *Plin.* XXXV. 10. *Arcesilaus* de kley-wercker had met *Lucullus* den koop ghemaeckt dat hy hem 't Beeld van de *Feliciteyt* of 't goede avontuyr voor XLIIII. Sestertien soude maecken; 't werck bleef ten halven steken, overmids de dood soo wel van d' een als d' ander tusschen beyde quam. Als *Octavius*, een *Roomsch* Ridder, van meyninghe was een schoone drinck-schaele te laeten maecken, soo heeft hy den voornoemden *Arcesilaus* een talent voor een patroonken van plaester-werck betaelt. *Plin.* XXXV, 12. *Asclepiodorus* schilderde de twaelf Goden, en *Mnason* gaf hem dryhonderd *minas* voor 't stuck. Den selvighen *Mnason* gaf *Theomnestus* insghelijcks honderd *minas* voor elck een van d'oude Helden by hem gheschildert. *Plin.* XXXV. 10. Den orateur *Hortensius* betaelde H. S. XLIIII voor d' *Argonanten* van *Cydias*, soo heeft hy oock een kapelle voor dit tafereel in sijn *Tusculaensche* Hof-stede ghebout, *Plin.* XXXV, 11. *Timomachus Byzantius* heeft inde tijden van *Cæsar Dictator* de Schilderyen van *Aiax* en *Medea* voor hem gemaeckt, *Cæsar* heeft tachtentig talenten daer voor betaelt, om de selvige in den tempel van *Venus Genetrix* op te hanghen. *Plin:* XXXV, 11. Daer is een statue ontrent de *Rostra* die wy alhier in 't ghewagh

* Lib. XXXV, Cap. 8.

der Statuen ende Schilderyen niet moghen voorby gaen, alhoewel den werck-meester der selviger statue niet bekent en is. Het is eenen *Hercules* met eenen rock op sijn *Eleaensch* ghekleedt, hy toont een grim gesicht, even als of hy sijn uyterste lijden in dien rock ghevoelde. Dese statue heeft dry tijtels. Den eersten tijtel is, dat *L. Lucullus* deselvige uyt het buyt-gheld opgherecht heeft. Den tweeden is, dat den onderjaerighen vader-loosen soone van *Lucullus* deselvighe uyt last van den *Roomschen* raed ghewijdt heeft. Den derden is dat *T. Septimius Sabinus Ædilis curulis* deselvighe statue wederom in 't openbaer opghe-recht heeft, nae datse in de handen van d' een of d' ander bysonder liefhebber en soo in sijne handen gheraeckt was. Soo vele strijds wierd dit Beeld waerd gheacht. *Plin.* XXXIV, 8. Alhoewel *M. Agrippa* meer tot boerscheyd dan tot dese soorte van aerdigheden gheneghen scheen te sijn, nochtans heeft hy de *Cycizenen* twaelf duysend *sestertien* voor twee tafereelen van *Venus* ende *Aiax* gegheven. *Plin.* xxxv. 4. Den Keyser *Tiberius* was dapper opghenomen met den *Archigallus* van *Parrhasius*; soo heeft hy dese Schilderye in sijn slaep-Kamer opghesloten, ghelijck ons *Decius Eculeo* verhaelt, waerderende deselvighe op LX *sestertien. Plin.* xxxv, 10. Men seght oock dat die van *Coos* honderd talenten voor de Schilderye van *Venus Anadyomene* ghenoten, dewijl daer soo veel afghetrocken wierd van de schattinghe die hun was opgheleyt. *Strabo.* Lib. xiv. Den Koningh *Nicomedes* had een sonderlinge begheerte, om de *Praxitelische Venus* van die van *Gnidus* te koopen; belovende dat hy alle haere schulden, die ongheloofllick groot waeren, wilde betaelen. Maer die van *Gnidus* hebben 't uyterste liever willen verwachten, dan dat sy van sulcken stuck wercks souden scheyden: Oock en konde men hun hier in gheen ongelijck gheven; ghemerckt *Praxiteles* die plaetse door dit Beeld ten hooghten vermaerd gemaeckt heeft. *Plin.* xxxvi, 5. *Lysippus* maeckte een statue, die *Apoxyomenos* gheheeten wierd. *M. Agrippa* heeftse voor sijne baedstoven ghewijdt; soo nam oock *Tiberius* den Keyser een sonderling vermaeck in dat Beeld; ende alhoewel hy in 't eerste beghintsel sijner regeringhe goed ghesagh over de lusten sijnes ghemoeds scheen te hebben, nochtans was het hem onmoghelijck sich selven langher te bedwingen, want hy dit Beeld in sijne slaep-Kamer opghesét heeft, nae dat hy een ander statue voor *Agrippas* baed-stoven had opgherecht. 't Is mede aenmerckens waerd, dat het *Roomsche* volck op dese gheleghentheyd met sulcken ongeloofelicken steeghigheyd inghenomen was, dat de gantsche menighte die in de schou-plaetse vergaederde met een vreeselick geschreeu begeert heeft dat den *Apoxyomenos* in sijn rechte plaetse soude herstelt worden,
't welck

't welck hun *Tiberius*, alhoewel hy dapper daer op verſot was, inghewillight heeft, *Plin* xxxiv, 8. Onſe eeuwe heeft op 't *Capitolium* in de binnenſte kapelle van *Iuno* eenen koperen Hond geſien die de heymelicke deelen van een Soch leckte. Het wonderbaerlick maeckſel en levendighe ghelijckeniſſe van deſen Hond wordt niet alleen daer uyt verſtaen, dat hy in die plaetſe gheheylight was; maer oock daer uyt, dat die ghene dewelcke laſt hadden om hem wel te bewaeren, door een nieuwe en gantſch ſeldſaeme ghenoegh doeninghe verbonden waeren goede ſorge te draeghen. 't Ghemeyne oordeel der ſtad hield het daer voor, dat gheenerley geld 't verlies van dit Beeld konde boeten; ſoo was dan de bewaereniſſe van dit konſtighe werck op lijfſtraffe gheſtelt. *Plin*. xxxiv, 7. Het wordt als noch onderſocht wie dien *Olympus*, *Pan*, en *Chiron* met *Achilles*, die in de plaetſe *Septa* ghenaemt opgherecht ſijn, ghemaeckt hebben; te meer, om dat daer een ſeker gherucht onder de man loopt dat haere bewaerniſſe op lijf-ſtraffe verdient geſtelt te worden. *Plin*. xxxvi, 5. Wy moghen hier 't exempel van *Cleſis* niet voorby gaen, die ſich niet en ontſach de Koninghinne *Stratonice* ſpijtighlick te miſhandelen, om dat ſy hem ſijnes dunckens een groote kleynigheyd hadde aenghedaen. 't Stack den Konſtenaer in de krop dat hy ſeer ſlechtelick van haer onthaelt was, over-ſulcks heeft hy haer afghemaelt, als wentelende in d' onkuyſche omhelſinghen van eenen Viſcher, daer de ſpraecke van gingh dat de Koninghinne op verlieft was. Dit tafereel heeft hy tot *Epheſus* in de haeven openlick ten toone gheſtelt. Hy ſelver iſt ontſeylt De Koninghinne was daer ſeer tegen datmen de Schilderye ſoude wechnemen, overmids de ghelijckeniſſe van beyde wonderlick wel daer in ghetroffen was. Dus heeft ſy d'eere die ſy den Konſtenaer gheweyghert hadde, op de ſchandelick ſchampachtighe Konſte beſtadet. *Plin*. xxxv, 11.

4. Alle deſe exempelen geven ons ghenoeghſaem te verſtaen met wat een ſonderlinghe ſorghe maghtighe Koninghen en groote Republijcken de brave gheeſten der Konſtenaeren opkoeſterden; ende, indien wy de gantſche gheleghentheyd der ſaecke recht wel overſlaen, wy ſullen bevinden dat d' aller grootſte de grootſte reden hebben om deſe Konſten ende Konſtenaers boven andere aen te haelen; gemerckt hun allermeeſt daer aen gheleghen is, dat de Konſten dienſtigh tot onderſcheydinghe van de deughd en d'ondeughd wierden onderhouden. *Alle die ghene welcker daeden verſ-waerdigh ſijn*, ſeght *Claudianus* *, *deſelvighe plagten oock de verſ-ghedichten uyt den grond haerer herten te beminnen.* 't Schijnt even ſoo met deſe Konſten gheſtelt te ſijn; wy en konnen 't oock anders niet beſeffen, of diegene moeten de memorie der ſtatuen

* In præfat Lib iij de Laudib. Stiliconis.

ende

ende schilderijen noodsaeckelick liefhebben, die haer selven sodaenighen eere waerdigh kennen. Het en verdient over-sulcks gheen verwonderingh, dat d'oude Konstenaers eenen dapperen moed grepen op d' aenmerckinge van d' overgroote eere die hun van d' opperste maghten wierd bewesen; want sy en konden gheen gheringh gevoelen hebben van de Konsten die in 't oordeel van d' aller eerwaerdighste personagien sulcken eerwaerdigheyd verdienden. Dies vinden wy oock dat d' eerste Konstenaers dit ghevoelen soo haest niet begonnen in te drincken, of haere herten wierden van stonden aen met de liefde van een gantsch seldsaeme grootmoedigheyd bevanghen. *Zeuxis* was d' eerste die sijne wercken bestond wech te schencken; seggende, dat den allerhooghsten prijs de waerdigheyd syner wercken nerghens nae kost haelen; soo heeft hy de Schilderye van *Alcmena* aen d' *Agrigentijnsche* stad, ende Schilderye van *Pan* aen *Archelaus* om niet ghegeven. *Plin.* xxxv, 9. Alhoewel den Keningh *Attalus* sich niet en ontsach lx. talenten te bieden voor een stuck van *Nicias* 't welck vermaerd was by den naem *Necyia*, nochtans en wilde hem den Konstenaer dat stuck niet laeten volghen, maer hy heeft het op sijn eyghen Vaderland vrijelick bestedet. *Plin.* xxxv, 11. *Polygnotus* heeft d' *Athenische* Galerye, die *Pœcile* ghenaemt wierd, om niet gheschildert, als *Mycon* een seecker deel der selvigher Galerye om gheld schilderde; soo heeft sich *Polygnotus* door dit middel grooter aensienlickheyd verworven; en d' *Amphictyones*, eenen ghemeynen raed van 't gantsche *Grieckscbe* land, hebben hem overal vrye logimenten bescheyden. *Plin.* xxxv, 9. 't Blijckt dan dat veele van d' aller treffelickste Konstenaers desen voet bescheydenlick ghevolght hebben, om d' aensienlickheyd deser Konsten te beter te handhaeven; *Want veele dingen schijnen minder waerdigheyd te hebben,*
* Lib. XII, Cap. 7. seght *Quintilianus* *, *om datse op eenen sekeren prijs ghestelt worden.*

5. Staet ons noch voorder aen te wijsen dat d' oude Konstenaers op d' aenmerckinghe van d' over-groote eere daer in dese Konsten eertijds ghehouden wierden, niet alleen een grooter ghevoelen van de selvige kreghen, maer dat sy se boven dien meer eerbiedighlick oeffenden, sonder te lijden dat sulcke alghemeyne wijd-streckende Konsten in eenighe byplaetsen souden opgheslooten ende verdonckert blyven: *Sy en vonden 't oversulcks niet gheraeden de mueren maer alleen ten dienste der*
* Lib. xxxv Cap. 10. *Huys-heeren met Schilderyen te vercieren*, seght *Plinius* *, *noch oock de huysen die op de selvighe plaetsen onbeweghelijck staende uyt den brand niet en konnen vervoert worden. Protogenes vernoeghde sich selven met een hutteken 't welck hy in sijn Hofken hadde. Daer en was niet een Schilderye in de plaesteringhe van Apelles te vinden. Het en luste hun noch niet gantsche mueren*

te beschilderen. Al wat haere Konst vermoghte, wierd maer alleen ten goede van groote Steden aengewendt, den Schilder was 't ghemeyne goed des gheheelen Aerd-bodems. Dient hier mede aenghemerckt 't ghene *Plinius* dies aengaende op een andere plaetse by-brenght; *Daer is als noch een seer treffelicke en gantsch waerdighe oratie van M. Agrippa in 't wesen*, seght hy *, *aennopende 't ghemeyn maecken van allerhande Schilderyen ende Statuen: 't Welck gheraedsaemer gheweest hadde, dan datmen deselvighe inde Land-huysen gaet verbannen.* Het plaght mede uyt dese eerbiedigheyd voord te spruyten *Dat d' eerste grond-leggers van de Schilder-konst en Giet-konst haere volmaeckte wercken, die wy met een onversaetelicke verwonderinghe aenschouwen*, segt *Plinius* *, *met het opschrift van eenen onsekeren tytel in 't licht gaven: Soo schreven sy,* Apelles faciebat, Polycletus faciebat. *Apelles maeckte dit stuck-wercks, Polycletus was besigh met het maecken van dit werck; even als of de Konst maer alleen beghonnen sijnde onvolmaeckt ghebleven was, ten eynde dat den Konstenaer in sulcken grooten menigte van verscheyden oordeelen eenen vryen toegangh tot beter beraed soude open houden: Als of oock den Konstenaer verbetert soude hebben wat daer aen ontbrack, 't en waer saecke dat hem de dood schielick hadde verrascht. Soo was dan dit oude ghebruyck met een gantsch loffelicke schaemte vermenght, dat sy alle haere wercken voor de laetste wercken uytgaven, niet anders als of sy door de dood van de selvighe waeren afgescheyden. Daer sijn, mijnes dunckens, boven de dry stucken niet gheweest dewelcke met een volkomen opschrift onder de man quaemen:* Apelles fecit; *Apelles heeft het ghemaeckt; Waer uyt het blijckt dat den werck-meester de Konst boven alle dinghen wenschte te verseckeren ende onbeschaedight te houden: Daerom hebben oock alle sodaenighe wercken groote opspraecke verweckt.* Dat sy nu by dese sorghvuldigheyd, die sy ontrent het uytgheven haerer wercken ghebruyckten, niet quaelick en voeren, blijckt uyt de volghende woorden van den selvigen *Plinius*; *Het is een gantsch seldsaeme en gedenkwaerdighe saecke*, seght hy *, *dat de laetste wercken en d' onvolmaeckte tafereelen van uytnemende Konstenaers, als naemelick de Iris van Aristides, de Tyndarides van Nicomachus, de Medea van Timomachus, de Venus van Apelles, in grooter verwonderinge worden ghehouden dan de volmaeckte; overmidts men inde selvighe d' overighe trecken, ja selfs oock de ghedachten der Konstenaeren kan besichtighen. 't werck wordt ons door de treurigheyd onses bedroefden ghemoeds aenghepresen, dewijl wy met een onverdraeghelicke begheerte nae die handen verlangen dewelcke door de dood verhindert waeren haer voornemen te voltrecken.* Wy moeten hier onder en tusschen in 't voorby gaen aenmercken, dat, als wy alhier staende houden dat de eere die de Konstenaers in voorleden tijden ghenoten haere herten tot een vierighe liefde ende eerbiedighe hand-haevinghe der Konsten opgeweckt

* Lib. xxxv Cap. 4.

*In præfatione ard ui operis.

* Lib xxxv. Cap. 11.

weckt heeft, dat fulcks maer alleen te verftaen is van de waere beftandighe eere felver, en niet van haere valfche kortftondighe fchaduwe. Dieghene dewelcke haere Konft quackfalverlijck ten toone willen ftellen, begaen hier in eenen gantfch groven mifflagh: Want dewijl fy haer felven door een verkeerde eerfucht verhaeften om tot den ghewenfchten roem fpoedighlick te gheraecken, foo dunckt hun dat fy in haere verwachtinghe niet en konnen bedroghen worden indien fy flechts de voornaemfte opproncksfels der Konfte voor d' oogen van d' onverftandige aenfchouwers niet anders als een waen-koftelicke Kramerije bequaemelick weten voor te doen: Maer defe, ghelijck fy de Konft aen d' eene fijde grootelicks veronghelijcken haer eyghen eere ende niet d' eere van de Konft foeckende, foo ftelt hun de Konft aen d' andere fijde tot fpot, te paffe brenghende dat fy in 't oordeel van de konftighe onkonftigh bevonden worden, dewijl fy met grooten arbeyd daer nae trachten dat fy den onkonftighen konftigh fouden fchijnen. *Die ghene dewelcke de domme menighte maer alleen foecken te behaeghen*, feght *Plutarchus* *, *moeten d' aller wijfte noodwendighlick mifhaegen.* Doch van defe forghe, dewelcke in onfe herten uyt een eerbiedigh ghevoelen 't welck wy van defe Konften hebben plaght t' ontftaen, fullen wy in 't elffte Capittel defes Boecks breeder fpreken.

* De Educ. Liber.

6. Dit goede ghevoelen van haere Konft en defe onverfaetelicke begheerte van eenen eeuwighen naem is den Konftenaeren byghebleven foo langhe als groote Koninghen en maghtige Volckeren defe Konften door haere ghewoonlicke gunfte ophielden: De geld-liefde daer en teghen en heeft de Konft-liefde uyt de herten van moghende Vorften foo haeft niet beghinnen uyt te roeyen, of 't ghetal der treffelicker Meefters is met eenen oock allenghskens vermindert, tot dat daer naulicks een meer te vinden was die de aenfienlickheyd van fulcke hooghwaerdige Konften door een onvervalfchte maniere van doen focht ftaende te houden. Dit heeft al over eenen langhen tijd de klaghte van *Petronius Arbiter* gheweeft: *Ick vraeghde een ervaeren man nae d' oudheyd van eenighe tafereelen, nae 't argument ofte de Hiftorie van fodaenighe ftucken die ick niet wel en verftond, nae d' oorfaecke van onfe teghenwoordighe moedeloofheyd*, feght hy *, *en hoe het bykomt dat de Schilder-konft, onder 't ghetal van verfcheyden gheeftighe Konften die t' eenemael vervallen fijn, niet foo veel als de minfte fchaduwe van haere voorighe uytnemenheyd behield. Sijn andwoord was, dat de gheld gierigheyd defe veranderingh had inghebraght. De vrye Konften bloeyden eertijds, feyde hy, foo langhe naemelick als de naeckte deughd in waerde ghehouden wierd; dies fochten oock de menfchen allerhande Konften om ftrijd aen den dagh te brenghen, niet willende dat yet*

* In Satyrico.

't welck

t welck aen naekomelinghen voordeeligh weſen moght verholen ſoude blijven. ſoo is het (om van de Ghiet-konſtenaers een weynigh te ſpreken) dat Lyſippus door enckele armoede onder de voet gheraeckt is, dewijl hy ontrent den omtreck van een Statue bleef hangen ; dat Myron, die de levendige ſielen van menſchen en wilde beeſten in 't koper bynae ſchijnt vervat te hebben, gheenen erfghenaem vond. Wy daerenteghen, in wijn en allerley onkuyſche luſten verſmoort ligghende, hebben 't herte niet om nae de kenniſſe van de voltrocken Konſten te ſtaen ; ende overmids het ons lichter valt d' oudheyd te beriſpen dan nae te volghen, ſoo iſt dat wy d' ondeughden maer alleen ſelver ſoecken te leeren en andere in te planten. Laet het u dan niet vreemd duncken dat wy de Schilder-konſt quijt gheworden ſijn ; overmids een klompe gouds in 't oogh van alle de Goden en menſchen veel ſchoonder ſchijnt te ſijn dan 't ghene Apelles en Phidias, twee revelende lichte Griecken, oyt ghemaeckt hebben, ſiet oock *Theocrit. Idyll.* xvi. *Plin. in proœmio Libri.* xvi. *Dionyſius Longinus de Sublimi oratione ultimâ.*

7. Het is overſulcks blijckelijck ghenoeg dat den vryen gheeſt van die Konſten, dewelcke van weghen haer grootſte en meeſte goed vrye Konſten ghenaemt worden, t'eenemael verbroken en tot een ſlaefachtighe dienſtbaerheyd ghebraght is gheweeſt, ſoo haeſt als de maghtighe voorſtanders ende voord-ſetters deſer Konſten de hand daer af begoſten te trecken. Want de Konſtenaers kleynen trooſt in 't oeffenen der Konſte vindende, lieten haere ongheſtelde ende onvernoegde ſinnen in 't wild loopen, het niet min ſchaedelicke dan ſchandelicke tijdverdrijf van allerley weelderighe dertelheyd tot haeren trooſt vaerdighlick omhelſende. Doch overmids hun dit bejagh der welluſten gantſch dier quam te ſtaen, ſoo moeſten ſy d' onkoſten haerer weelde noodwendighlick door vuyl ghewin opmaecken. Dus wierd het overblijfſel van haere hooghvaerdighe ghedachten door de welluſten aen d' eene ſijde en door de ghierigheyd aen d' andere ſijde heel end' al uyt ghebluſcht ; want het hun nu niet meer om de eere te doen was, als ſy 't penceel ſom-wijlen in de hand naemen, maer blootelick *In proom eenen drinck-penningh tot volvoeringe haerer luſten te bekomen. œmio Wat de welluſten belanght, *De welluſt is het aller doodelickſte vergift van* libri pri-*'t menſchelicke verſtand*, ſeght *Seneca rhetor* *, ſiet oock *Quintilianus Lib.* mi contro-xij. Cap. I. Wat de gheld-ghierigheyd aengaet, *d' Overmachtige be*ve.ſ. *gheerte om ryck te worden vervult ons maer alleen met gantſch ſlechte ende geringhe bedenckingen*, ſeght *Arriani Epictetus* *. ſiet mede *Horat. de Arte.* Lib. iv Cap. 4. *Goud en ſilver wierd eertijds met het koper vermenght*, ſeght *Plinius* *, en *noch was de Konſt koſtelicker dan de ſtoffe : 't Is nu daerenteghen onſeker welck* * Lib. xxxiv. *van deſe twee ſlimmer is. Alhoewel den prijs van d' oude wercken ('t welck ver-* Cap 2.

 wonderens

wonderens waerd is) oneyndelick verhooght wordt, nochtans vergaet d' aensienlickheyd der Konste meer en meer; overmids het met dese Konste als met alle andere dinghen ghestelt is 't ghene men eertijds plaght te doen om eere in te legghen, wordt nu maer alleen om winste gheoeffent. Wy moeten hier alleenlick by den wegh aenmercken dat dese woorden van *Plinius* allerley winste niet uyt en sluyten, ghemerckt daer gheen rechtvaerdigher winste ghevonden werdt, dan uyt het oeffenen van een eerlicke ende arbeydsaeme Konste; voornaemelick, indien de selvighe onsen gantschen tijd soo opneemt, dat wy nae gheen andere middelen om onsen Konst te ghewinnen konnen omsien. Dit is dan de meyninghe van desen deftighen autheur, dat de hope van eenen onsterffelicken naem 't voornaemste ooghenmerck der ouder Konstenaeren gheweest is, als dewelcke wel ghenoegh besesten dat het hun aen gheen winste ontbreken soude indien sy eens onder 't ghetal van de voortreffelickste Konstenaers gherekent wierden. Dies moghen dese twee dinghen seer wel met malckander bestaen, dat een Konstenaer sijne ooghen allermeest op d' eere soude slaen, en met eenen oock nae een redelicke winste omsien. 't Is soo verde van daen dat de gemaetigde begeerte van een eerlicke winste de Konst soude verhinderen, datse de selvige in 't teghendeel krachtighlick opweckt; *Het is kennelick ghenoegh,* seght *Cassiodorus* *, *dat d' oeffeninghe der Konsten door een redelicke winste gheaest behoort te worden.* *Theophylactus Simocatus* heeft het selvighe wat breeder ende krachtigher uytghedruckt; *Den goud-honger,* seght hy *, *is 't menschelicke gheslacht uytdermaeten profijtelick: Want van daer komt het dat ons nood-druftigh leven allerhande goede Konsten uytghevonden heeft, dat groote Steden volck-rijck worden gemaeckt, dat allerley handel met een ghemaeckelicke over-een-draeghende toegaet: En (om recht uyt en kortelick te segghen wat daer van is) 't grootste deel des aerd-bodems soude onghebout ende oversulcks ontciert blijven, indien 't goud de menschen door sijne tusschen-komste niet en hadde te verstaen ghegeven dat sy malckander van doen hebben. Den Matroos en soude noyt t' seyl gaen; den reyser soude in den hoeck van sijnen haerd blijven sitten; den Acker-man en soude nae sijne ploeg-Ossen niet eens omsien; de Koninghlicke Scepters souden haere behoorlicke eerbiedigheyd, en d' aller deughdelickste onderdaenen souden haere eerampten als oock de verdiende vereeringhe van groote inkomsten moeten derven; den Veld-heer en soude sijn heyr niet maghtigh sijn uyt te leyden. Wilt ghy dat ick u noch een andere verborgene reden mede-deyle? 't goud heeft den toom van de deughd en d' ondeughd in sijne maght; het toetst de heymelicke tochten onses ghemoeds; het magh oversulcks met de Celtische riviere seer bequaemelick worden vergheleken, om dat het de bastaerd deughden vaerdiglick weet t' ontdecken.* d' Inwoonders van *Phœnicia,*

*Variarum vij. 15.

*Epist. 10.

Phœnicia, ghelijck ons *Suydas* betuyght, maeckten haere Goden met taſſchen op de ſijd, om de groote maght der ſelvigher door 't goud 't welck ſy in haere taſſchen hadden bedecktelick te verſtaen te gheven.

Cap. X.

DAar plaght ghemeynlick op 't ghéniet van d'eere een vrymoedige ſtoutvaerdigheyd der Konſte te volghen. *'t Is onghelooflick*, ſeght *Plinius* *, *hoe dapper de Konſt, eerſt door een gheluckighe uytkomſte, en daer nae door een ſeeckere ſtoutmoedigheyd heeft toeghenomen*. Alwaer wy door *de gheluckighe uytkomſte* anders niet en moghen verſtaen, dan d'aenſienlicke eerbiedigheyd die deſe Konſten hadden ſoo langhe als Koningen en Republijcken veele wercks van de ſelvighe maeckten. *Daer nae*, ſeght *Plinius* noch voorder *wierd de Konſt dapper ghevoordert door een ſekere ſtoutmoedigheyd*, ons met deſe woorden te verſtaen ghevende dat de voornoemde gheluckighe uytkomſte de Konſtenaers door 't gevoelen van de ſoete eer-ketelingh ſoo verde braght dat ſy ſich niet en ſchroomden de hand aen eenighe nieuwe en onghehoorde wercken te ſlaen, de gheweldighe *Coloſſen* van d'oude Meeſters gheven hier van ghetuyghenis; en *Plinius*, in de voorghemelde plaetſe, naemt eenighe *Coloſſiſche* wercken der ouder Konſtenaeren tot bewijs van haere voordvaerende ſtoutmoedigheyd. *Zeuxis* was meeſt van allen vermaerd over ſijne ſtoutigheyd; *hy is vaerdighlick door de deure die hem Apollodorus gheopent hadde ingheſtept*, ſeght *Plinius* wederom inde ſelvighe plaetſe, *het penceel, 't welck nu vry wat beſtaen dorſt, tot meerder eere ende aenſienlickheyd brengende*. Van de ſtoutigheyd deſes uytnemenden Konſtenaers ſiet *Lucianus* in ſijn Boeckſken 't welck *Zeuxis* gheheeten wordt. *Dinocrates* biedt ons insghelijcks een merckelick exempel van deſe boude vrijmoedigheyd aen; doch hier van ſullen wy, door Gods ghenaede, in onſen naem-rol der Konſtenaeren wijdloopighlick handelen. 't Komt hier mede t'eenemael over-een 't gene den uytnemenden Schilder *Melanthius* in ſijne Boecken van de Schilder-konſt in een goed Meeſter vereyſcht, ſegghende, dat daerin de wercken van groote Konſtenaers een ſekere laetdunckenheyd en hardigheyd behoort uyt te blijcken, ſiet *Laert.* Lib. IV. *in Polemone*. *Euphanor* heeft eenen *Theſeus* ghemaeckt, die met een ſtoute hand gheſchildert ſijnde, ſeer ſterck ſtond; dies hy oock, van weghen de ſonderlinghe kracht der Konſte die daer in gheſpeurt wierd, ſijnen *Theſeus* met eenen anderen *Theſeus* van *Parrhaſius* ghemaeckt plaght te verghelijcken en ſtaende te

*Lib. xxxiv, Cap. 7.

houden dat ſijnen *Theſeus* met vleeſch was opghevoedt, waer den anderen daer en teghen met Rooſen ſcheen opghequeeckt te ſijn, ſiet *Plin.* xxxv. 11. 't Blijckt dan dat de hoogh-beroemde deugden van d'oude Meeſters daer in voornaemelick beſtonden, dat ſy de vlugghe beweghinghen van haeren verwarmden geeſt ſtoutvaerdighlick naevolgden; even als of haere doorleerde langh-gheoeffende ſinnen nerghens op en konden vallen, 't welck haere ervaerene handen niet en ſouden vaerdighlick weten uyt te wercken. 't En is dan gheen wonder dat deſe Konſten in voorleden tijden gheweldighlick toenaemen, als de dappere gheeſten van groote Meeſters met een ſtoute hand door haer werck ginghen; ſoo en iſt oock niet vreemd dat deſelvighe Konſten in deſe onſe traeghe eeuwe noch daghelicks te rugghe gaen, *Aengeſien* *Lib.viij. Cap.6. *wy, als of alle dinghen alreede voltrocken waeren,* ſeght *Quintilianus**, *'t herte niet en hebben om ſelver yet voord te brengen; daer nochtans veele wetenſchappen by d' oude gheluckighlick uytghevonden daghelicks verſterven.*

2. Den vryen gheeſt van een oprecht en luſtigh Konſtenaer vraeght ſeer weynigh nae d' authoriteyt der gener die ſijn werck op 't aller nauſte ſullen ſiften; hy is wonderlick prat, en ſtaet gheweldigh op ſijn Konſte; 't is hem even-eens wie ſijn werck in de hand neemt; hy draegt een grondighe kenniſſe van de verſcheyden deughden die in ſijn werck verborghen ligghen, niet twijfelende of' t gauſte oordeel ſal hem altijd 't grootſte voordeel aenbrenghen. *Lib.i.Cap iij.9. Wy hebben voor deſen * uyt *Arriani Epictetus* aenghewesen dat deſe onvertſaeghde vrymoedigheyt den gheenen eyghen is die haer ſelven bewuſt ſijn datſe in eenighe Konſten boven andere uytmunten. Dies moghen wy oock in 't minſte niet twijfelen of 't grootſte en 't goede ghevoelen 't welck d' aller treffelickſte Meeſters van haere eygene wercken hadden, heeft grootlicks gheſtreckt tot voorderingh der Konſte; want gelijck een roeckelooſlick verwaende laetdunckenheyd de Konſt aen d' eene ſijde dapper te rugghe ſtelt, ſoo en iſt aen d' andere ſijde niet moghelick dat on s d'aller volmaeckſte Konſt, den noeſtighſten arbeyd, ja den ſpoedighſten voord-gangh ſelver eenigh voordeel ſoude bybrenghen ſonder 't behulp van een beſcheydene ende ſtand-vanſtige vrymoedigheyd; even als eenen onſtrijdbaeren blooden loere niet een hayr te beter is in 't midden van allerhande krijghſ-ruſtinghe. Wy moeten overſulcks boven alle dinghen die verkeerde ſchaemte vermijden, dewelcke an- *Lib.xij. Cap.5. ders niet en is dan *Een ſekere vreeſe*, ſeght *Quintilianus* *, *door welcke ons ghemoed van ſodaenighe dinghen diemen niet en behoort nae te laeten wordt afghekeert; Waer uyt dan een diepe verwarringhe in ons ghemoed ontſtaet, als oock een heymelick berou van 't ghene wy eens hadden aenghevanghen. Dies*

ick

ick in 't minste niet en kan twijffelen of die beweginge, door welcke wy beschaemt sijn te doen 't gheene wel ende eerlick is, wordt vaerdighlick van yeder een onder 't ghetal der ghebreecken ghereķent. Ick segghe 't noode, om dat het kan misduydet worden, nochtans dient het in alle manieren gheseyt, dat dese schaemhertigheyd een ghebreck is, doch een gantsch minnelick ghebreck, en 't welcke seer ghemackelick verscheyden deughden voordbrenght; datse onder en tusschen schaedelick is, als veroorsaeckende dat den arbeyd van vele treffelicke verstanden in 't heymelick vermolmseint ende vermuft. Dese schaemte wordt op 't aller bequaemste verbetert door 't vrymoedighe vertrouwen 't welck wy op ons selven hebben; oock soo en is daer nerghens sulcken schaemelachtighen mensche te vinden die sich niet en verstont op de kennisse van sijn eyghen vermoghen, als hem sijn ghewisse daer van verseķert dat het hem aen geen kunst ontbreeckt. Alhoewel nu een voordvaerende stoutmoedigheyd de grootste streke in dese Konsten voeren moet, nochtans en magh den Konstenaer soo gantsch sorgheloos niet wesen dat hy 't perijckel daer hy sich selven in steeckt in 't minste niet en soude beseffen: Hy behoort vry wat meer achterdenckens te hebben, dan dat hy soo onbesuystelick daer henen soude loopen; behoudens dat dit achterdencken rijse uyt het begrijp en niet uyt de vreese des wercks; 't en kan niet schaeden dat sich den Konstenaer over de groote des wercks een weynigh ontsette, al ist schoon saecke dat hy sijne schouderen in ghenerley wijse onder den last magh laeten beswijcken. Ende inder waerheyd, hoe sal doch yeman sijne hand aen die Konsten sorgheloosliek slaen, in welcke ons den blooten schijn der deughden menigh-werven plaght te vervoeren? *Die gene dewelcke staen nae 't ghene glad is en ghemackelick schijnt te vloeyen*, seght *Horatius* *, *plaghten doorgaens henen de senuwen en den levendighen gheest haerer wercken te verbreken; die sich groote dinghen onderwinden, worden veeltijds opgeblasen; die al te seker willen gaen en den storm te vele soecken te vermijden, kruypen langhs den oever. 't Schouwen der ghebreken wordt het grootste ghebreck, wanneermen onaerdighlick daer mede te werck gaet.* Wy worden oock menighmael verleydt door de groote menighte der ghener die verkeerdelick oordeelen: Want d'onkonstighe werck-Meesters en laeten sich niet alleen selver voorstaen, dat de voornaemste vermaeckelickheyd ofte kracht haerer wercken in een opghesmuckte sachtigheyd of grove hardigheyd bestaet: Maer d'onervaerene beschouwers houden 't insghelijcks daer voor, dat d'aller Konst-ledighste wercken d'aller kraghtighste sijn; even als het hun nae 't ghemeyne gevoelen een teycken van meerder sterckte schijnt te sijn datmen eenighe deuren met gheweld oploopt dan datmense met ghemack ontsluyt, datmen eenen knoop aen stucken ruckt dan datmen hem ontbindt, dat men

* De Arte.

men yeman teghen sijnen danck treckt dan dat men hem sachtelijck leydt. Soo plaghten oock d' onervaerene te oordeelen dat daer meerder staetelickheyd is in een rou ende ongheschaeft stuck-wercks, dan in een werck 't welck de vijle ghesmaeckt ende verdraeghen heeft; dat daer eyndelick grooter overvloed is in 't ghene los henen verstroyt light, dan in 't ghene ordentelick in een ghesloten en t' saemen ghevoeght is. *Quintil.* II. 12. Dit is de reden waerom alle de ghene die haer selven op dese Konsten redelicker wijse verstaen, het werck soo licht niet en konnen schicken als d' onwetende wel plagten te doen; sy begrijpen hoe gantsch ghevaerlicken saecke dat het is de verwachtinghe van soo veele goedgunstighe en wangunstighe menschen te voldoen; d' onsekere uytkomste der Konste betotert haer ghemoed niet weynigh; sy overweghen wat smaed en schimp die ghene onderworpen sijn dewelcke de hope van eenen eeuwighen naem in 't ghesicht des gheheelen aerdbodems door haere brod-achtighe wercken dwaeselick nae-jaeghen: En ghewisselick is het een dapper saecke 't oordeel der gantscher wereld t' ondergaen, en sich door 't uytgheven sijner wercken daer op (in maniere van spreken) te beroepen. Ghenoode gasten verwachten beter ciere, dan die ons van selfs ende op 't onvoorsienste komen besoecken; even alsoo plaghten dieghene scherper te oordeelen, dewelcke daer toe versocht worden; sy vereyschen de waere kracht der Konste, sonder nae 't uyterlicke oppronckſel ende ick en wete niet wat voor aentreckelicke nieuwigheden om te sien; soo gheheurt het oock doorgaens henen dat een naukeurigh oordeeler de gebreken van stonden aen met een halve ooghe weet uyt te vinden; en wat daer erghens in 't werck misprijselick is, plaght met eenen oock den luster van de prijs-waerdighe dinghen te verdonckeren; voornaemelick in die Konsten, dewelcke niet soo seer tot noodsaeckelick ghebruyck gheoeffent worden, als tot enckel vermaeck van onse curieuse nieus-ghierige sinnen. *Ghelijck ons een doove misluydende harmonie, grove salven, en heul-saed-kruyd met Sardijnschen Honigh in een treffelicke maeltijd teghen de borst steken*, seght *Horatius* *, *om dat het bancket die dinghen seer wel derven kan; even soo is het met de poëtische ghedichten ghestelt, dewelcke maer alleen tot verlustinghe onses ghemoeds ghevonden sijnde, in ghener waerde ghehouden worden, wanneerse in 't minsten van haere behoorlicke aerdigheyd beghinnen af te wijcken.* 't Ghene *Horatius* al hier van de Poëten ghetuyght, magh op den selvighen grond de Schilders ende Gietkonstenaers toeghepast worden, overmids alle haeren arbeyd voornaemelick streckt tot *vervreughdinghe onser ooghen*, als *Max. Tyrius* spreeckt *Differt. V.*

* De Arte.

De

3. Den Konſtenaer moet overſulcks goede ſorghe draeghen dat hy niet alleen den ghenen ſchijne te voldoen, die ſich met ſijn werck noodwendighlick moeten verghenoeght houden; maer hy moet boven dien ſijn uyterſte beſte aenwenden dat hy den ghenen wonderbaerlick ſchijne, dien het vry ſtaet dus of ſoo van ſijne wercken te oordeelen. Die ſich ſelven de goede gunſte van de naekomſtighe eeuwen durft beloven, deſelvighe moet niet alleen in ſijnen eyghen ſin, maer oock in den ſin van de Konſt-vroede Liefhebbers wel ende bequaemelick ſchilderen. Indien yeman daerenteghen niet-met-allen kan voordbrenghen waer door hy den hooghwaerdighen naem van een Konſtenaer ſoude ſtaende houden, indien hy ſich in 't minſte niet geraeckt vindt met d' eerbiedigheyd der Konſte die van hem verkleynt ende verontreynight wordt, deſelvighe magh veel eer onbeſchaemt dan ſtoutmoedigh worden gheheeten, ſoo en ſal het hem oock niet moghelick weſen dien haetelicken naem van ſich ſelven af te weeren, *Aengheſien wy den naem van onbeſchaemdheyd moeten ontgaen*, ſeght *Tullius**, * Lib. I: de oratore.
mids onghedaen laetende 't ghene ſchandelick is, ſonder te dencken dat het ghenoegh is dat wy ons ſelven daer over een weynigh beſchaemt toonen te ſijn. Het ſchijnt daerom dat wy in deſe gheleghentheyd een ſekere middelmaet moeten houden, *Want ghelijck het ons aen d' eene ſijde ongheraeden is dat wy de ſchaem-ſchoenen al te vroegh uyttreckende onſen onrijpen arbeyd aen 't licht ſouden brenghen*, ſeght *Quintilianus**, *overmids wy dus doende ons ſelven* * Lib XII. Cap. 6.
ghewennen de Konſt te verachten, wy legghen den eerſten grond-ſlagh van onbeſchaemdheyd, en ('t welck allenthalven uytdermaeten ſchaedelick is) ons vertrouwen voorkomt de maght: Soo moghen wy aen d' andere ſijde 't proefſtuck onſer eerſter beghinſelen tot den uyterſten ouderdom niet uytſtellen, overmids die vreeſe dagelicks toeneemt, ghelijck 't ghene wy ſtoutelick behoorden aente vaerden ſtaeds grooter wordt, en 't valt nu te laet te beghinnen dewyl wy overſlaen wanneer het ons beſt waer te beghinnen. So is het dan oorbaerlick dat wy de vruchten onſes arbeyds voor den dagh brenghen de wijlſe noch groen ende ſoetſappigh ſijn; de wijl ons de hope, gunſte, verontſchuldiging in den aenvangh onſer wercken vaerdighlick bejeghenen; de wijl ons niet quaelick en word afghenomen wanneer wy wat te koen ſchijnen te ſijn, ghemerckt ieder een oordeelt dat de jaeren voltrecken ſullen wat daer noch aen 't werck ontbreeckt, en 't ghene al te jeughdelick gheſchildert is wordt gheoordeelt uyt de voortvaerenheyd onſer natuerlicker toegheneghtheydt voord te ſpruyten. Nochtans behoort den jonghelingh, die benevens de teere krachten ſijner jeughd geen ander ſteunſel en kent, met een lichte ende blijde materie, mijnes dunckens, te beghinnen; even als men de jonghe Hondekens door eenen ſachten vangh tot de wild-jaght aenleydt. Soo iſt mede ongheraedſaem dat men d' aenkomelinghen, ſelfs oock in

dese ghemackelicke beghinselen, ghestaedighlick aen 't werck soude verbinden; uyt vreese datmen haere verstanden, die in 't eerste sachtelick ghehandelt ende opghekoestert moeten worden, door den ghedurighen arbeyd vereelt soude maecken. Dus sullen sy de vreese haerer leerjaeren aller best overwinnen de wyl het hun niet swaer en valt iet wat te avontuyren, behalven datse de onbevreestheyt haeres bestaens door dit middel niet lichtelick tot kleynachtinghe van 't werck sullen verkeeren. Dit is ongetwijffelt den eenighe rechten wegh die den Nieuwelingh betreden moet; behoudens dat hy in 't eerste niet al te stout en sy, maer dat hy sich liever eenen goeden ghetrouwen Leydsman voorstelle, wiens voetstappen hy voorsichtighlick en volstandighlick ghesint is nae te wandelen, tot dat hy sonder eenigh voorder gevaer de nature met *Lysippus* in Stede van den Leermeester magh naevolghen, gelijck wy Lib. II. Cap. III. § 4. uyt *Plinius* hebben verhaelt.

Cap. XI.

ALhoewel het dan blijckelick is dat de oude Meesters door de gheluckige uytkomste haerer konste tot een vrijmoedighe stoutvaerdigheyd wierden aengheleydt, nochtans vervielen sy noyt tot sulcken achteloosen roeckeloosheydt als dat sy de behoorlicke sorghe die tot dese deftige Konsten en tot het bejagh van eenen onsterffelicken naem vereyscht wordt versuymden, de wijlse al te ernstigh waeren om tot haeren wensch een weynigh vroegher te gheraecken. De woorden van *Fabius Maximus* sijn aenmerckens waerd; *Die ghene de welcken haer selven niet te veel en verhaesten*, seght hy *, *vinden alle dinghen seker ende klaer; den overhaestighen spoed daer en teghen is onvoorsichtigh ende blind.* Haestigheyd en naerstigheyt sijn twe gantsch tegenstrijdige dingen; so bevinden wy, voornaemelick in de gelegenheyt der Konsten, dat de naerstigheydt verwerft wat de haestigheyd verderft. *De naerstigheyd is een groot behulp selfs oock van middelmaetige verstanden,* segt Seneca *rhetor Lib. III. Controv. in proœmio. Metrocles* plaght te segghen, dat Huysen en diergelijcke dingen om silver te koop sijn, maer dat ons de geleerdheyt tijd en arbeyd kosten moet, siet *Laertius* Lib. VI. Den vermaerden schilder *Pamphilus*, ghelijck wy voor desen * uyt *Plinius* hebben aengemerckt, wilde niet verdraeghen dat hem sijne discipulen ontvloghen eer se den tijd van tien jaeren in sijne Schole ordentlick hadden door gebragt: Dit was een gantsch loffelicke instellinghe, ghemerckt *den voordgangh,* nae het segghen van *Quintilianus* *, *voornaemelick in de naerstigheyd ghelegen is.* Staet ons voorder aen te mercken dat de oude Konste-

* Apud Livium Lib. XXII. ab V. C.

* Lib. II. Cap. 3. 1.

* Lib. ii. Cap. 7.

Konstenaers de ghewoonlicke naerstigheydt haerer leerjaeren niet en plaghten te verlaeten soo haest als sy uyt de schaduwe der Scholen in het openbaere licht voordstepten, want het in het teghendeel blijckt dat haere naerstigheyd met de Konst daghelicks toenam. Wy hebben de onvermoeyde naerstigheyd van *Nicias* voor desen * uyt *Plutarchus* voorghestelt. *Men seght dat Protogenes wanneer hy de Schilderije van Ialysus onder handen hadde, anders niet dan Lupijnen uyt het sop ghegheten heeft; om dat de selvighe niet alleen machtigh waeren sijnen hongher te versaetighen maer oock sijnen dorst te verslaen; behalven dat hy vreesde sijne sinnen door de smetscheyd van allerley leckere spijsen te beswaeren, hy heeft dese Schilderije teghen het mishandelen en teghen de oudheyd ghewaepent, mids viermael de verwe daer over strijckende, dat de onderste moght verschijnen, als de opperste beghost te verdwijnen, Plin.* XXXV. 10. *Apelles onder hield dese onverbrekelicke ghewoonte,* seght *Plinius* in de selvighe plaetse, *dat hem noyt eenen soo gantsch besighen dagh konde voorvallen; of hy plaght noch altijd de Konst door het trecken van een linie te oeffenen* Soo leeren wy mede uyt de volgende woorden des selvighen autheurs, dat sijn hand door dese daghelicksche oeffeninghe sulcken vastigheyd ghekreghen heeft, dat hy de aller treffelickste Meesters in het haelen van subtijle linien verde te boven gingh. *Het is gheestigh het ghene wel eer tusschen Protoghenes ende Apelles uytviel,* seght *Plinius* wederom in de selvighe plaetse, *Protogenes onthielt sich in het eyland Rhodus; alwaer als Apelles ghelandet was om de wercken van desen Konstenaer te besichtigen dien hy maer alleen van horen seggen kende; so heeft hy sich van stonden aen nae sijnen winckel ghespoeyt, den Konstenaer selver en was in sijnen winckel niet te vinden, maer hy vond daer een oude Vrouwe die een groot panneel het welcke op den Esel ghereed stond bewaerde. De Vrouwe gaf hem te verstaen dat haeren Meester niet by der hand was, en begheerde te weten wie sy segghen soude dat nae hem ghevraeght hadde: Seght hem, antwoorde Apelles, dat het desen Man is die hem soeckt; met dese woorden nam hy 't naeste penceel in de hand en trock een wonderlick fijne linie met de eene of de andere verwe op het panneel. Protogenes en was soo haest niet weder-ghekeert, of de oude Vrouwe gaf hem de gantsche gheschiedenisse te kennen. Men seght dat den Konstenaer de subtijlheyd deser linie soo haest niet en hadde beschouwt, of 't quam hem daedelick in den sin dat Apelles ghekomen was, want hy het daer voor hielt dat nieman anders sulcken volmaeckten werck konde voorabrenghen; dies hy oock een linie die noch vele dunner was met een andere verwe op de voorige linie getrocken heeft; en als hy voor sich nam een weynich van kant te gaen, soo heeft hy 't oude Wijf last gegeven dat sy den vreemdeling dese linie soude tonen ende hem met eenen aenseggen dat dit den man was dien hy socht, het gheviel juyst soo, Apelles komt andermael, Maer gelyck hem de*

* Lib. ii. Cap. 7. 1.

schaemte verhinderde dat hy sich soude bekennen overwonnen te sijn, soo heeft hy de linien met een derde soorte van verruwe doorsneden, den anderen Konstenaer de hoope selver van eenighe voordere subtylheydt benemende. Dus hieldt sich Protogenes overwonnen, en liep met der vaerd nae de haeven om den vreemdelingh te vinden. Soo heeft het die eeuwe oock goed gheacht den naekomelinghen dit tafereel als het was nae te laeten, tot verwonderingh van allerley menschen doch voornaemelick van de Konstenaers. Het is kennelick ghenoegh dat dit stuck wercks vergaen is als het huys van Cæsar in het palays de eerste reyse aen brand gheraeckte, alwaer wy het gretighlick plaghten te aenschouwen, alhoewel het onder soo vele treffelicke wercken van groote Meesters onbeschildert scheen te sijn, anders niet in sulcken wijden begrijp vervattende dan linien die men door 't ghesicht nawlicks kost onderscheyden; dies het oock te aentreckelicker was, en wierd boven alle d'andere wercken verheven. Het en is my niet onbekent dat dese plaetse van velen heel anders tegen de kracht van sulcke eenvoudighe klaere woorden gheduydet wordt; nochtans en stoote ick my daer aen in het minste niet; overmids het sijne reden heeft dat dē autheur maer alleen van blote linien spreekt, die met andre verruwige linien op't aller subtijlste waren doorsneden: Het heeft mee sijn bescheyd dat hy't wonder werck des panneels daer in stelt, dat niet alleen de voorighe eeuwen maer oock de eeuwen die naest by sijnen tijd quaemen niet anders als onsienlicke linien, linien die met een vaerdighe lichte hand sachtelick ghetrocken waeren, daer in ghesocht hebben. Doch hier van sullen wy elders op een andere gheleghenheydt breeder spreken. Nu achten wy het noodigher te sijn de sorghvuldige naerstigheyd der ouder Meesters met de sorgheloose onachtsaemheyd der huydensdaeghscher Konstenaeren een weynich te vergelijcken.

2. Doch hier achten wy 't voor eerst onnoodigh te sijn ons selven besighlick teghen die ghene te kanten, de welcke staende houden dat den aengheboren volgh-lust met t'saemen de naturelicke bequaemheyd om desen lust te boeten maghtigh ghenoegh sijn ons tot de volmaecktheyd der Konste aen te leyden. Het is te vergeefsch dat wy vele tijds en vele woorden ontrent sodaenighe luyden souden verslijten, ghemerckt het vast gaet dat die ghene haer selven maer alleen met sulcken voorwendsel soecken te behelpen, de welcke allerley arbeydt ende sorghe met opset vermijden; soo kan men oock de onwillighe seer beswaerlick wijs maecken hoe vele de sorghvuldighe arbeydsaemheyd te weghe brenght. Wy sullen ons oversulcks voldaen houden, ja wy sullen 't hun grooten danck weten, indiense ons in onse arbeydsaeme sorghe slechts met vrede laeten. *Want daer en kan, onses dunckens gheen volmaecktheyd ghetroffen worden*, seght *Quintilianus* *, *het en sy dat men*

* Lib. XI, Cap. 3.

men de nature door een ghetijdighe ſorghe helpt. Het en is ons niet moghe-
lick dit ſtuck anders te begrijpen, overmits wy bevinden dat onder
't ghetal van ſo vele doordringhende verſtanden die gene eertijds de
hooghſten lof der Konſte hebben wechghevoert de welcke de teyc-
kenſcholen niet alleen van verde plaghten te begroeten ende eenighe
weynighe leerjaeren daer in door te brenghen, maer die het noodwen-
digher hielden langhſaemlick in te drincken het ghene ſy naemaels in
andere vaerdighlick ſouden inſtorten: Wy vernemen insghelijcks dat
de aenſienelicke Majeſteyt der Edeler Konſten ghequetſt ende met
voeten vertreden wierd ſoo haeſt als de leerlinghen haer gemack ſoec-
kende weynich wercks van de voornaemſte ende noodſaeckelickſte
gronden der ſelvigher beghoſten te maecken. *Wat geen vaſt fundament
en heeft,* ſeght *Seneca* *, *wordt haeſt bevonden bouvalligh te ſijn.* So ſteken * Lib. i. de Ira, Cap. ultimo.
oock die gene in een gantſch ſchaedelicke dwaelinghe de welcke haer
ſelven door het valſche bericht haerer onverſtandigher Leermeſters
laeten beweghen om deſe Konſten van de aerdigheyd der diepgrondi-
gher wetenſchappen af te ſcheyden, even als of de gantſche ghelegen-
heyd der Konſte voornaemelick in een ghemackelicke en vaerdighe
oeffeninge beſtond, ſonder dat ſich den Konſtenaer voorder behoefde
te bekommeren. *Die haer ſelven verhaeſten,* ſeght *Quintilianus* *, *houden* * Lib. IV. Cap 5.
*alle die dinghen noodwendighlick voor gantſch ijdel en te nietigh, de welcke moe-
ten voorgaen eer ſy tot het uyterſte konnen gheraecken.* Het onſtaet mede
hier uyt dat ſy menighmael de aller noodſaeckelickſte dingen verſuy-
men, de wijl ſy maer alleen nae den uyterlicken ſchijn van een opghe-
pronckte ende onghegrondeerde Waenkonſte trachten; ja ſy verſoe-
yen alle de groote behulp-middelen der Konſte die men immers niet en
kan derven om tot de volmaecktheyd te gheraecken, *Hun dunckt,* ſeght
Quintilianus *, *dat ſy de kracht haeres vernufts niet ghenoegh en konnen beto-* * In proœmio libri Primi.
*nen, en dat ſy den opperſten prijs van verſtand niet en hebben te verwachten ſoo
langhe ſy haer ſelven maer alleen ontrent de onroembaere, doch noodſaeckelicke
dinghen beſigh houden; even als den top van groote gebouwen plaght uyt te ſte-
ken, den gantſchen grond-ſlagh daerentegen plaght verdonckert te liggen.* Dit
is de reden waeromme ſy de eerſte gronden der Konſte naulicks aen-
roeren, of ſeer lichtelick daer af ſcheyden; *Want de vermaeckelickheydt
ende nuttigheyd van ſodaenighe leerſtucken,* ſeght *Varro* *, *is in haer uyt eynde* * Apud A. gell. Lib. xvi Cap. 18.
*ghelegen, als menſe naemelick volwrocht ende voltrocken heeft; in het beghin
daerenteghen ſchijnenſe onſoet ende onnoodigh te ſijn.* Men vindt benevens
deſe noch andere die maer eenen kleynen tijd in de Scholen der Schil-
ders gheſeten hebbende allerhande Konſtregulen door een luye ver-
metelheydt ſmaedelick verwerpen, ſy laeten haer ſelven dwaeſelick

voorstaen dat sy de authoriteyt der Konste aller best oeffenen, wanneer sy die ghene onbescheydenlick uytlacchen de welcke niet alleen naerstighe ende onvermoeyde handen tot het werck toebrenghen, maer oock alle de andere dinghen die daer toe dienstigh sijn. *Dit sijn de luyden die eenighe kleyne dinghen lichtelick afklaeren,* seght *Quintilianus* *, *en daer op nemen sy de stoutigheyd om daedelick te bewijsen wat sy doen konnen; alhoewel sy dat maer alleen doen konnen, 't ghene hun eerst ter hand komt, het en is niet sonderlings 't gene sy bedrijven, maer wat sy doen dat doen sy vaerdighlick, het en heeft sijn volle kracht niet, oock en kan het geen diepe wortel hebben; even gelijck het saed 't welck op de bovenste aerdkluyten gestroyt wordt, vroeger voordspruyt, en 't nietighe ghewas van de wilde gherste draeght menighmael voor den tijd des ooghsts eenen schijn van rijpe Koren-aderen, het is wel waer dat dese dinghen in het eerste wonderlick schijnen, als mense met de jaeren gaet afmeten; maer dese voordvaerenheydt ghelijckse daer nae op 't aller schielickste ghestut wordt, soo plaght oock de verwonderingh af te nemen.*

* Lib. i. Cap. 3.

3. Soo moeten dan die ghene dewelcke nae een grondighe ende onvernepen kennisse deser Konsten trachten, noodsaeckelick gheloove, dat haere sorghe sich tot alle die dinghen moet uytstrecken, sonder de welcke den Konstenaer geen volmaeckt Konstenaer wesen kan; sy behooren haer selven insghelijcks daer van versekert te houden, dat het hun onmoghelijck is hoogher op te stijghen, 't en sy saecke datse vry wat laegher met de ghewoonlicke ende ghemeyne grond-regulen beghinnen. *De goede Konsten*, seght *Quintilianus* *, *hebben oock haere onmondighe kindscheyd.* Want ghelijck d' opvoedinghe van de lichaemen die wel oyt d' aller kloeckste sullen wesen met de melck spijse, met het wieghen-ghesol, met het kruypen langhs stoelen en bancken plaght te beghinnen, soo moeten oock dieghene dewelcke met der tijd voor d' aller uytnemenste Konstenaers ghehouden worden haer selven een goede wijle tijds ontrent d' eerste linien besigh houden, te vrede sijnde dat de hand des Leermeesters haere hand bestiert tot dat sy nae een ghenoeghsaeme hand-leydinghe van selfs op den rechten treck vallen. *Ghelijck nieman 't opperste van eenighe verhevene plaetsen beklimmen kan, 't en sy saecke dat hy beghinne waer men behoort te beghinnen; soo plagten d' eerste dinghen hoe 't werck voorder gaet, voor d' aller minste ghehouden te worden*, seght *Quintil.* X. I. *De hooghte van allerley groote Konsten, als van uytstekende boomen, brenght ons een sonderlingh vermaeck by; 't gaet heel anders met den wortel; nochtans en kan de hooghte sonder den wortel niet bestaen*, seght *Cicero de perf. Oratore*. *Men plaght d' onervaerene kinderkens de ghestaltenisse met t' saemen den naeme der letteren in 't eerste voor te houden*, seght *Manilius* *, *daer nae plaghtmen hun 't ghebruyck der selvigher in 't opmaecken*

* Lib. i. Cap. 1.

* Lib. ii. Astron.

maeken der syllaben aen te wijsen ; volght het t' saemen-voeghsel der woorden, diemen in haere ghedeelten lesen moet ; der dinghen kracht en d' oeffeninghe der Konsten wordt eyndelick door 't behulp der selvigher voorghestelt ; de poëtische gedichten volghen oock haere maete. Wy gheraecken te beter tot ons voornemen, wanneer wy de voorgaende dinghen ordentlick leeren : Ia den verkeerden arbeyd van een overhaestighe onderwijsinghe gaet dapper los ende en kan ons gantsch gheen baete bybrenghen , 't en sy dat de leeringhe op haere eyghene elementen ghegrondeert blijve. Soo heeft dan het waernemen van dese kleyne beghinselen (alhoewel men , om eyghenlick te spreecken, in 't stuck van leeringhe gheenerley dinghen voor kleyn ende gheringh magh houden waer door 't voornaemste ooghen-merck onses voornemens ghevoordert wordt) d' oude Meesters groot voordeel toeghebraght ; soo en souden sy oock dese Konsten nimmermeer tot sulcken aensienlicken heerlickheyd hebben weten te brenghen, 't en waer saecke dat sy haer selven liever met een langhsaeme en sekere dan met een spoedighe ende losse uytkomste verghenoeght hadden.

4. Het strijdt oversulcks teghen recht en reden dat onse huydensdaeghsche jonghelinghen soo weynigh op dese hooghloffelicke ghewoonte der ouder Meesters passen, *Want wie is daer doch onder hun,* segt den jonghen *Plinius* *, *die sich door de jaeren ofte oock door d' authoriteyt van andere Meesters laet bewegen om yeman die beter soude sijn t' erkennen ? sy sijn van stonden aen wys ; sy worden in eenen oogenblick met allerhande kennisse vervult ; sy en ontsien nieman ; sy en behoeven nieman nae te volghen ; het is ghenoegh dat sy 't exempel haeres wercks uyt haer eyghen selven haelen.* Dese Konsten wierden eertijds met een sonderlinghe eerbiedigheyd gheoeffent ; nu daer en teghen , nae dat het grootste ende ghewightigste point der Konste den eersten ingangh tot de Konste gheworden is, vindtmen dat yeder-een de hand daer aen slaet sonder eenigh achterdencken , sonder eenighe sedigheyd ; wy stoppen onse ooren voor den ghesonden raed ; wy en willen den tijd niet verwachten datmen ons ordentlick tot de Konst soude aenleyden , maer wy vallen daer plotselick in nae dat wy de schaemte eens hebben afgheleyt; men ontmoet naulicks een onder duysend leerlinghen die den gebaenden wegh der ouder Meesters betreden wil, om tot de volmaecktheyd deser treffelicker Konsten te gheraecken ; het is een gantsch seldsaem dingh dat sich yeman niet en soude verstouten grooter saecken aen te vaerden, eer hy de mindere vast heeft , d' aller profijtelickste naerstigheyd diemen ontrent d' eerste beghinselen plaght te ghebruycken wordt van hun door een verkeerde vermetenheyd eendraghtighlick versaeckt; ende overmids sy met eenen sprongh van den laeghsten trap tot den hooghsten

* Lib. viii. Epist. 23.

hooghsten meynen over te schryden, soo ist dat de hope haerer arbeyd by ghebreck van sorghe verlooren loopt. *d' Onachtsaemheyd heeft noyt yet treffelicks voord-ghebraght*, seght *Max. Tyrius Dissertat.* XXXIV. *Ghelijck de nature niet en vereyscht*, seght *Libanius* *, *dat wy kleyne dinghen met eenen sweetighen arbeyd souden haelen, soo en lijdtse niet dat onse sorgheloosheyd den loon der naerstigheyd soude verwerven.* Alhoewel het dan blijckelick is dat schier yeder-een met dese gantsch schaedelicke dwalinghe besmet is, nochtans souden wy gheen quaede hope van de Konst hebben indien het moghelick was eenighe leerlingen van desen onbesinden dommen loop af te raeden; doch nu is het heel anders met dese saecke ghestelt, vermids haer hert en haere sinnen soo krachtiglick met de teghenwoordighe schijn-vreughd opghenomen sijn dat sy alle vermaeninghen met een doove oore voorby gaen; hun dunckt dat sy daer alreede boven op sijn; sy verstaen sich in haer eyghen oordeel soo wel op de Konst als de beste Meesters wel oyt ghedaen hebben; en om dese reden laeten sy seer noode yet in haere ooren ende herten insincken 't welck haere onbehoedsaeme vreughd verstooren moght. *Den wegh die sy inslaen*, seght *Quintilianus* *, *en kan soo quaed niet wesen, of noch hebben sy daer een goed behaeghen in : Soo is het mede ondoenlick datmen hun yet uyt het hoofd soude slooten, 't welck sy met haere eerste melck beghosten in te drincken, ghemerckt het in 't oordeel van yeder een beter is alreede gheleert te hebben, dan noch te moeten leeren.* Ghelijck het dan aen d' eene sijde nerghens toe nut is, dat wy ons selven met dit quaede ongheneselicke seer voorder souden bekommeren, soo achten wy 't aen d' andere sijde meest waerschijnlick te sijn dat diegene de Konst op 't aller volmaeckste sullen oeffenen, dewelcke in 't eerste grooter sorghe draeghen om wel dan om rasch te schilderen : d' onverduldighlick haestighe luyden daerenteghen, dien het altijd aenghenaemer schijnt gheschildert te hebben dan te schilderen, vinden sich in 't uyteynde jammerlick bedroghen; sy worden al te spade ghewaer dat de soete ketelingh van een losse verwaende hope haere herten leelick heeft verleydt, want sy nu gheen andere vrucht van haer quacksalverlijck stoffen en poffen ghenieten dan het ydele Lof-tuyten van de lichtvaerdighe onverstandige menighte, behalven dat sy door dit middel tot een eyghen-sinnighe laetdunckenheyd, tot een onbeschaemde stoutigheyd, tot de ghewoonte van brodden, en tot een oneerbiedighe mishandelingh van dese achtbaere Konsten vervallen. *Als den Schilder Agatharchus sich in 't bywesen van Zeuxis niet en schaemde te vermeten*, seght *Plutarchus* *, *dat hy allerhande Schilderyen sonder eenighe moeyte vaerdighlick afmaeckte; maer ick, andwoorde Zeuxis, ben daer vry wat langher mede besigh : Want gelijck*

* in Progymn.

* Lib. iii. Cap. I.

* In Pericle

dese

dese overspoedighe knaphandigheyd het werck van de volmaeckte schoonheyd en van 't gheduersaeme ghewight der Konst e ontbloot, soo krijght het van den tijd dien wy daer aen hanghen een sekere blijvende kracht streckende tot de behoudenisse des wercks. *Themistius* insgelijcks sprekende van *Phidias*, *Alhoewel Phidias de rechte ghedaente van eenighen God ofte Mensche in 't goud ende yvoor behendighlick wist af te beelden*, seght hy *, *nochtans plaght hy daer toe tijds ghenoegh te nemen : Soo wordt hy mede gheseyt een goede wyle tyds ontrent den pantoffel vae Minerva besteedet te hebben.* Den grooten meester Konstenaer *Apelles* heeft sich mede verklaert van 't selvighe ghevoelen te sijn; want als een verwaent werck-meester hem een Schilderye toonde daer van hy sijnen roem droegh dat hyse in eenen seer korten tijd ghemaeckt hadde; *Ick sie dat wel ghenoegh*, *andwoorde Apelles*, *en 't gheeft mij wonder dat ghy niet meer dan dese eene Schilderye in dien tijd gheschildert hebt*, siet *Plutarchus de Educ. Liberis*. * In orat. ad eum qui postulaverat ut ex tempore sermonem haberet.

5. Ghemerckt dan dat d' aller grootste ende volmaeckste Meesters selver niet al te voordvarende in haere wercken wilden sijn, soo mogen wy daer uyt lichtelijck afnemen dat het den nieuwelinghen toestaet sachtelick en bedachtelick te beghinnen. De volstandigheyd van een arbeydsaeme naerstigheyd is het voornaemste het welck men in de beghinners vereyschen magh; welverstaende dat sy eerst rijpelick overlegghen wat Konstenaers allermeest dienen naeghevolght ende uytghedruckt te worden; want men ghemeynlick siet dat die ghene de gantsche hope haeres arbeyds in 't eerste door een quaed aenwensel verderven, de welcke haer selven 't exempel van eenige onvolmaeckte Meesters lichtvaerdighlick voorstellen: Doch hier van hebben wy voor desen * breeder ghehandelt. Nae dese noodsaeckelicke toeversicht moeten wy noch voorder sorghe draeghen dat onse proefstucken allenghskens te voorschijn worden ghebraght; want wy ons selven van de goede uytkomste onses arbeyds niet wel en konnen versekeren, 't en sy saecke dat wy onse wercken ghetijdighlick uytgheven. *Allerley Konsten en allerhande wercken worden door het daghelicksche ghebruyck en door een ghestaedighe oeffeningh dapper voordgheholpen*, seght *Vegetius Lib. III. de Re milit. Cap.* 10. *'t Valt gantsch moeyelick t' onderhouden wat wy gheleert hebben, 't en sy saecke dat wy ons naerstigh daer in oeffenen*, seght den jonghen *Plinius Lib. VIII Epist.* 14. *Alhoewel de Konst selver een sekere soorte van oeffeninghe in sich vervat*; seght een ander *, *want het onmoghelick is dat yeman soo vele verscheydene en diepe dinghen kan begrijpen, of sijne wetenschap moet hem noodwendighlick met allerhande Konst-rycke bedenckinghen vervullen, soo moeten oock dese bedenckinghen sijn vermoghen noodsaeckelick voorderen, ghelijck 't vermoghen de rechte kracht der Konste in hem altijd plagt voord*

* Lib i. Cap. 3.

* Auctor dialogi de Caussis corr. eloqu. Cap. 33.

voord te brenghen: Waer uyt men vrij elick besluyten magh, dat daer maer eenen ende den selvighen wegh is om te begrijpen wat wy meynen uyt te drucken, en om uyt te drucken wat wy begrijpen. De naelaetigheydt in dit stuck brenght menighmael te weghe dat vele redelick wel ervaerene Meesters haere wercken niet sonder een heymelicke schroomte aen den dag brenghen; want overmids sy de selvighe al te langhe binnen houden en het oordeel der wereld al te traeghelick versoecken, soo plaght het oock veeltijds te ghebeuren, dat haere schemerende ooghen de heldere klaerheydt van het onghewoonlicke ghemeyne licht in het minste niet en konnen verdraeghen, gheduyrighlick omsiende nae de schaduwe daer in sy tot noch toe gheschuylt hebben. Het sombere stilleswijghen van de naukeurighe sinnelicke oordeelers, het moeyelicke tieren en baeren van haere bittere vinnige benijders, het onmaetighe handkloppen ende juyghen der ghener die haere wercken met een verbaesde verwonderinghe aenschouwen, 't springht hun al teghen de schenen; het queit hun dat haere wercken, nae 't heymelicke verghenoegen het welck sy daer in namen, de openbaere proeve moeten uytstaen; het ontstelt haer ghemoed, als sy gewaer worden dat de aller minste misslaeghen niet en konnen verholen blijven; ja sy gheraecken t' eenemael van haeren dreve, niet wetende waerwaerds dat sy sich keeren ofte wenden sullen, als sy op 't beproeven haerer wercken bevinden dat die vrijmoedighe stoutigheydt daer op sy haer selven in haere eenigheyd verlieten in een kleynhertighe vreesachtighe bekommernisse verandert is. Ghelijck dan de enckele Konst-regulen in alle andere wetenschappen seer weynich baeten, 't en sy dat mense daghelicks door een gheduyrighe oeffeninghe tot de wercken toepasse; soo bevint men oock in dese Konsten dat de bloote leeringhe nerghens toe nut is, indien mense niet in 't werck stelt ende getijdiglick aen het licht brengt, al is de naerstigheyt die wy in het heymelick aenwenden noch so groot, het uytgheven ende ghemeyn maecken heeft nochtans een bysondere nuttigheyd. *Soo is het mede waerschijnlick*, seght *Quintilianus* *, *dat de oeffeninghe sonder eenighe leeringhe (indien ghyse van malckander afscheydt) meer te weghe brenghen sal, dan de leeringhe sonder oeffeninghe.*

* Lib. xii. Cap. 6.

6. Allerley uytwendighe middelen behoorlicker wijse aengewend sijnde, soo sullen wy merckelick bevinden dat de arbeydsaemheyd van een ghestaedighe ende onvermoeyde oeffeningh eenen rijcken loon met sich brenght; aenghesien dese Konsten haer eerste beghinsel van de nature trecken, ghelijck se haeren voordgangh voornaemelick uyt het menighvuldighe ghebruyck, en haere volmaecktheydt alleenlick uyt de sorghvuldighe oeffeningh krijghen *, *Protagoras* plaght te segghen

* Quint, X. 3.

ghen dat de Konst sonder de oeffeningh een gantsch nietigh dingh is, even als de oeffeningh sonder de Konst niet met allen vermagh, siet *Stobæus Serm. de Disciplinâ & eruditione. Wat heeft Phidias met de Konst te doen, indien hy de selvighe ontrent het goud ende ontrent het yvoor niet en meynt aen te legghen?* seght *Maximus Tirius Dissertat. V. Wat helpt het dat die ene de welcke wel oyt meynen te schilderen*, segt *Theosophista**, *de wercken van Protogenes, Apelles, ende Antiphilus besichtighen, 't en sy datse selver oock aen 't werck tyen?* Het strijdt teghen den ghemeynen loop der nature, dat sy jet groots ende sonderlinghs schielick souden voleynden; so sien wy mede inde dagelickse maniere van voordteelinge dat de aller grootste gedierten langsaemlick worden voordgebragt. Gelijck allerhande kruyden ende planten haer groeysel ende voedsel overvloedigher trecken uyt de aerde die sorgvuldiglick gedolven en diep omgespit is. So plagt oock enen welgegrondeerden voordgang de vruchten onses arbeyds rijckelicker uyt te storten en ghetrouwelicker te bewaeren *, al wat men van dese Konsten verhaelt is onghetwijffelt maer eenen ydelen droom van curieuse werckende koppen, 't en sy saecke datse den ghenen die door een naturelicke toegheneyghtheydt daer toe worden aengedreven, eenen sekeren wegh tot de volmaecktheydt konnen aenwijsen. Soo staen wy mede bekent dat de Konst voldaen heeft, wanneer sy ons haere regulen mitsgaeders oock haer wercktuyg aenbiedt; wy moeten voor de rest sorge dragen om met een onvermoeyde naerstigheyt daer nae te trachten dat wy de aengeboden middelen behoorlicker wijse ghebruyckten *, staet oock aen te mercken dat daer onder 't groote ghetal der Konsten die het menschelick gheslacht tot noodsaeckelick ghebruyck en tot vermaeck oeffent, geen andere Konst wordt ghevonden die soo lichtelick toeneemt ofte afneemt nae dat men sich daer in sorghvuldighlick of sorgheloosllick plaght te quijten. Volght dan dat wy de rechte handelingh der Konste boven alle dinghen soecken te bekomen; want het ons anderſints onmoghelick is de aensienlicke achtbaerheydt van de Schilder-konst recht wel te handhaeven. Wordt maer alleen vereyscht dat wy ons selven in het beghin deser oeffeninghe niet al te seer en verhaesten; ghemerckt wy tot den eersten aenvangh onses arbeyds dit voornemen moeten toebrenghen, ja wy en moghen ons selven gheen ruste gheven tot dat wy dit ons voornemen standvastighlick hebben uytgevoert, dat wy wel souden doen het ghene wy ter hand trecken, in het minste niet twijffelende of dese ghewoonte van wel te doen sal ons allenghskens tot een onberispelicke vaerdigheydt aenleyden. De ghestaedigheydt van een arbeydsaeme oeffeningh heeft oyt ende oyt te passe gebraght dat

* Progymn. Cap. I.

* Quint. X. 3.

* Quint. Lib. vii. Cap. ultimo.

dat sich alle dinghen ghemackelicker plaghten te vertoonen en aen te bieden, ja dat alle dinghen, als in een welghereghelde familie, ghereedt schijnen te staen om het bevel te verwachten. Al wat wy tot noch toe ghesëyt hebben wordt in dese weynighe woorden begrepen; *Het rasch doen en is gheen middel om wel te doen; maer het wel doen is een middel om rasch te doen, Quintil.* X. 3. Dus vele sy gesproken van die ghene de welcke door een lichtsinnighe voordvaerende onbesuystheydt allerley sorghe van sich verbannen: Is nu overigh dat wy die ghene een weynich aenroeren de welcke haer selven door een overcurieuse sorghe de schuld van traegheyd op den hals laeden.

7. Als ick op my nam den voordvaerenden lossen loop van vele onbesinde roeckeloose beghinners te stutten, soo en was dit mijne meyninghe niet dat ickse aen den ramp spoedighe verdrietsaemheydt van een achterdochtigh naeghepeyns soude soecken te verbinden; want het immers seker is dat die ghene noyt maghtigh sijn sulcken grooten Konste gheluckighlick te oeffenen, de welcke al te langh ontrent elcke bysondere linie blijven hanghen, haer selven nimmermeer met het ghene sy alreede ghedaen hebben verghenoegende. Een goedt ende wel beraeden Konstenaer draeght groote sorghe dat hy sijne sorghe niet al te seer en ontdecke; hy en heeft gheen ander ooghenmerck, dan dat hy een uytnemende materie uytnementlick schijne te verhandelen ende uyt te drucken; soo wordt hy buyten twijffel gheoordeelt wel gheschildert te hebben, die de ghewighiigheyd van het voorghestelde argument met sijn werck beandwoordet. *Al wat nae den eysch der saecke ghenoeghsaemlick bewrocht is*, seght *Quintilianus* *, *heeft sijn volle kracht.* Onder en tusschen is het niet alleen verdraeghlick, maer het is oock prijselick, ja 't helpt de bevalligheydt des wercks veel meer dan men wel beseffen kan dat de aller gheestighste schilderijen hier en daer een sekere soorte van onachtsaemheyd betoonen. Leckere spijse wort somwijlen door een gemaetighde serpheyd smaeckelicker gemaeckt. Het gheeft oock menighmael eenen sekeren schijn van ghevoeghlickheyd dat eenighe dinghen in een rijck en welghestoffeerde Huysgesin versuymighlick verstroyt ligghen. Daer worden evenwel sommighe ghevonden die haer selven onophoudelick quellen; elcke inventie wordt by hun voor verdacht ghehouden; sy scheyden seer onghaerne van de bequaemelick ghetrocken linien; hun dunckt dat sy het noch al beter souden klaeren, indien het te herdoen stond. Dus plaghten sy dan door een nordsche ghemelickheyd menighmael uyt te wisschen, wat met grooten arbeydt beghonnen was; sonder eens te bedencken dat het een verkeerde en gantsch ontijdighe sinnelickheyt is, wanneer-

* Lib. viii. Cap 3.

men

men ſich door een oordeel-loos verſtandt laet verleyden om iet nae te jaghen het gene beter dan wel ſoude ſijn, de quellinghe van dit ſcherpſinnige verdriet is maer enckele mijmeringh; dit is de beruchte klippe daer aen ſich ſulcken grooten menighte van eerſuchtighe verſtanden gheſtooten heeft; dit is het ſlimſte het welck men in de gheheele Konſt ontmoeten kan; *Want ghelijck wy van de andere ghebreken eenen afkeer hebben,* ſeght *Quintilianus* *, *ſoo plaghten wy dit ghebreck in het teghendeel te koeſteren.* Den ſelvighen autheur ſpreeckt hier van in een andere plaetſe wijdloopigher; *Eenighe ſijn nimmermeer te vrede*, ſeght hy *, *het moet al verandert worden; het moet heel ende al verſchillen van het ghene hun in het eerſte redelick wel gheviel. Andere doen haer eyghen verſtand door een verkeert miſvertrouwen grootlicks te kort, achtende datmen hun den lof van naerſtigheyd vaerdigher ſal opdraeghen indien ſy 't werck moeyelicker maeckten. Dies kan men oock ſeer beſwaerlick ſegghen, of die ghene een grooter miſlagh begaen dien alle 't ghene ſy doen wel aenſtaet, of dien niet met allen aen en ſtaet. Want het ghebeurt menighmael dat den levendighen gheeſt van veele moedighe jonghelinghen door den onmatighen arbeyd t' eenemael verbroken wordt, en d' over-ernſtighe begheerte om wel te doen brenght te paſſe dat ſy tot een droomachtighe traeghe vaddigheyd vervallen. De gantſche gheleghenheydt der ſaecke beſtaet hier in, alhoewel wy ons uyterſte beſte moeten aenwenden om ſo wel te doen als het immers moghelick is, nochtans is het ons 't eenemael onoorbaerlick dat wy boven ons vermogen ſoecken te gaen. Het is hier met naerſtigheyd en met geen korſelheyd te doen. Dies moeten wy vaerdighlick ſeyl maecken, als wy den wind mede hebben; ja wy moeten oock ſomtyds de heymelicke beweghinghen van onſe inwendighe herts-tochten opvolghen, want men veeltijds ghewaer wordt dat de hitte onſes beroerden ghemoeds meer daer in vermagh dan de naerſtigheydt ſelver. Wy hebben maer alleen daer op te letten, dat ons deſen gladden voordgangh niet en bedrieghe, overmidts het ſeker gaet dat alle onſe wercken, de wylſe noch nieu ende verſch ſijn, ons maer al te wel plaghten te ghevallen.*

* Lib. viij. Cap. 3.
* Lib. x. Cap. 3.

8. Soo is het dan hooghnoodigh dat wy (benevens de voorſichtige inghetoghene voordvaerenheyd daer toe wy de beghinners voor deſen * aenmaenden, en benevens de vertoevinghe ofte den uytſtel die ons door de traegheyd onſer handen toeghebraght wordt als de ſelvighe de ſnelheyd onſes ontlaeten ghemoeds ſoo vaerdighlick niet en konnen achterhaelen) onſe werckende ſinnen nu en dan met opſet ſouden ontſpannen ende onſen aeſſem by wijlen herſcheppen; voor ghewis houdende dat daer gheen ſekerer middel ghevonden wordt om onſen verdachten voordgangh met een rijp oordeel te toetſen, om 't gene volghen moet met het voorgaende bequaemelicker te verknoopen,

* In de derde afdeylinghe deſes teghenwoordighen Capittels.

 om

om de gheeft-braeckende vermoeytheyd beter te vermijden. Dit is een ghewightigh en gantsch aenmerckens waerdigh point. Want het immers vast gaet dat de matigheyd onses ghemoeds, soo wel als de vermoeytheyd onses lichaems, een groot letsel is van voordere naerstigheyd: 't Is wel waer datmense soo lichtelick niet en verneemt als de lichaemelicke, nochtans is se veel meer aenkleevende ende onoverwinnelick, verswackende onse sinnen niet alleen voor den tegenwoordighen maer oock voor den toekomstighen tijd. Staet noch voorder aen te mercken dat d'eerste hitte die wy tot het werck braghten door sulcken uytstel vernieut ende verquickt wordt, wanneer se door de ghestaedigheyd van 't wercken beghint te verkoelen; even als wy sien dat die gene de welcke om strijd springen een goed stuck wegs te rugghe gaen, om haer selven met meerder kracht over de sloot te lichten; 't is mede een groot behulp om verde te werpen, datmen sijnen arm achterwaerd om swiert; soo plaghten die ghene oock verder en met meerder gheweld te schieten, die den pijl meest nae sich trecken. *Quint.* X. 3. Maer hier moeten wy noodwendighlick noch een ander soorte van beghinners aenroeren, die op een andere maniere te verstaen gheven dat sy de profijtelickheyd van eenen ghetijdighen en welgemaetighden uytstel in't minste niet en begrijpen: Want ghelijck sy haer selven door de eerste hitte laeten aendrijven om spoedighlick over 't gheheele werck te loopen en 't ghene hun in den sin quam haestighlick sonder eenighe vertoevinghe af te teyckenen, soo worden sy noch evenwel ghedwonghen haere verhaestighde wercken nae eenen sekeren uytstel wederom te hervatten; doch sy verbeteren maer alleen de bysondere ghebreken die in 't eene of 't ander deel te vinden sijn, 't gantsche werck behoudt onder en tusschen de voorighe lichtvaerdigheyd. *Wy behooren oversulcks*, nae 't ghevoelen van den
*Lib. x. 3. diepsinnighen *Quintilianus* *, *by-tijds goede sorghe te draghen dat ons werck in 't eerste sulcken fatsoen kreghe, datmen het selvighe maer alleen behoefde op te schicken, sonder 't gantsche besteck des wercks in 't minste te veranderen.*

9. Ghelijck wy dan sien dat dieghene dewelcke de eerste hitte haeres werck-suchtighen ghemoeds sonder eenigh achterdencken op volghen, het werck soo verde plaghten te brenghen, dat het hun onmoghelick is het selvighe wel te verbeteren; soo vinden wy 't in alle manieren gheraedsaemer dat de Leerlinghen, ja selfs oock de volleerde het gantsche bewerp haeres wercks in 't eerste maer alleen rouwelick souden afschetsen, om d'eerste schetse nae een redelijck verpoosinge wederom en wederom in de hand te nemen, eer se 't gheheele werck bestaen op te maecken. Dan moghen sy met vryer herten aen 't werck

tijen

tijen, niet twijfelende of 't sal hun voortaen licht vallent de bysondere ghedeelten te verbeteren als 't gheheele welghestelt is. Wordt maer alleen vereysch̄t dat sy haer ghemoed nae 't opmaecken des wercks op een nieu ontspannen, om nae eenen redelicken uytstel met een ghestrenghe hand over 't gantsche werck te gaen. Dit is 't eenighe middel om de waerdigheyd deser Konsten nae behooren te handhaeven, soo krijght oock de losse schielickheyd onses eersten ghepooghs een grondighe ende ghesette bestendigheyd; even als de sorghvuldighe ervaerene Acker-luyden d' opperste wortels haerer Wijngaerden plaghten te besnoeyen, ten eynde dat d' onderste dieper inghewortelt sijnde overvloedigher sap en sterckte kreghen. *'t Ghene de Konsten voordbrenghen*, seght *Plutarchus* *, *is in 't eerste gantsch onhebbelick ende misschaepen, tot dat elck bysondere lid sijn eyghene ghedaente naederhand bekomt: Daerom plaght oock den Ghiet-konstenaer Polycletus staende te houden, dat het werck aller moeyelickst is, wanneer men de kleye tot den naeghel toeghebraght heeft.* De best bekende vrienden en maeghen van den poëte *Virgilius*, ghelijck ons den philosophe *Phavorinus* * betuyght, verhaelen onder andere dinghen die sy aengaende sijn verstand en maniere van doen beschrijven, dat dien artsch-dichter van sich selven ghewoon was te segghen, dat hy sijne ghedichten voord braght even als den Beyr sijne jonghen plaght te doen. Want ghelijck men verhaelt dat dit beest in 't eerste een onschickelicke en gantsch onbesneden vleesch lompe werpt, die het daer nae door de ghestaedigheyd van strijcken en lecken fatsoeneert; dat insghelijcks oock de versche vruchten sijnes verstand onaerdigh ende onvolmaeckt waeren, tot datse door 't handelen en herhandelen een bequaeme ghedaente ontfinghen. Soo is dan de verbeteringhe den eenighen wegh tot de volmaecktheyd; en 't wordt niet sonder reden staende ghehouden, dat het penceel de Konste soo wel met het uytstrijcken als met het aenstrijcken dienst doet. *De verbeteringhe*, seght *Quintilianus* *, *bestaet in 't toevoeghen, in 't aftrecken, in 't veranderen. Het toevoeghen en 't aftrecken is nerghens nae soo moeyelick, dies plaght sich oock een slecht eenvoudigh oordeel daer in wel ghenoegh te quijten: 't Vereyscht daerenteghen dubbelen arbeyd de swellende dinghen ter neder te legghen, de sinckende dinghen op te heffen, de verwendelick uytweykende dinghen in te binden, d' onordentelicke dinghen in haere rechte plaetse te herstellen, d' onachtsaemelick verspreydende dinghen aen malkander te verknoopen, d' overlustighe dinghen te bedwinghen; want wy moeten niet alleen verwerpen wat ons in 't eerste wel bevel, maer wy moeten oock uytvinden wat ons van te vooren niet eens in den sin quam. Soo is het oock ongetwyffelt d' aller bequaemste maniere van verbetering datmen d' eerste teyckeningh*

*Sympos. problem. ii.3.

*Apud Agell. Lib. xvii noct. Attic. Cap. 10.

*Lib. X. Cap. 4.

keningh voor ettelicken tyd aen d' eene sijde stelle, om 't werck nae sulcken verpoosinghe wederom in de hand te nemen als of het yet nieus en van een ander voordghebraght was: Andersins hebben wy te vreesen dat wy op onse versche inventie, als op een nieu gheboren vrucht, al te seer versot sullen blijven. Het en is niet moghelick dat ons ghemoed wel oordeelen kan, soo langhe als het door den stercken stroom van een vloeyende inventie wech gevoert wordt. 't En sy dat de voordvaerenheyd onser loopender ghedachten ghestut worde, wy en sullen noyt eenigh respijt vinden om te bedencken wat het is 't ghene wy ghedaen hebben. Wie te bijster graegh is versnoept sich selven. Hier uyt ontstaet het dat die Schilders, dewelcke haere uytghestelde wercken nae eenen redelicken stille-stand op een nieu als bloote aenschouwers besichtighen, de Konste geluckiger plagten te oeffenen dan diegene dien het eveneens is, hoe seer sy haer selven verhaeften, siet *Plutarchus* in 't eerste beghinsel sijnes Boecks, *De ira cohib.* Wy moeten hier maer alleenlick sorge draegen dat desen stille-stand niet al te lang-wijlig sy; vermids het seker is dat allerley werck, 't welck al te langhe uytghestelt is, beswaerlick hervat kan worden. *Het is kennelick ghenoegh dat het niet licht en valt,* seght
* Lib. IX. Epist. 12. *Sidonius Apollinaris* *, *eenigh bedrijf te hernemen, nae datmen 't al te langhe heeft laeten berusten. Want wie is daer doch die niet en verstaet dat allerley Konsten en Konstenaers haeren voornaemsten lof uyt d' oeffeninghe behaelen? soo en konnen wy oock onse ghewoonlicke betrachtingen soo haest niet versuymen, of onse verstanden plaghten stracks in de Konsten te verluyaerden en onse armen plaghten in de lichaemen allenghskens te vertraeghen. Dit maeckt eyndelick dat den boghe, die laet of selden ghespannen wordt, de hand niet en volght; den os verwerpt het jock; 't paerd wil nae den toom in 't minste niet luysteren.*

10. Alhoewel wy de naerstighe Konst-lievers als noch tot een bedachtsaeme ende inghetogene voordvaerenheyd wijdvoerighlick hebben aenghemaent; niet te min magh yeder-een sich selven kortelick daer toe aenporren indien hem 't oude seghwoord *Festina lente* daghelicks in d' ooren klinckt: En ghelijck wy een weynigh te vooren verscheyden dinghen hebben aengheroert door welcke d' omsichtighe sorghe van dese traeghe voordvaerenheyd t' eenemael onder de voet versmeten wordt, soo moghen wy hier niet voorby gaen hoe seer het wel eer tot naedeel deser Konsten ghestreckt heeft, dat eenighe de verdrietsaemheyd van de ghemeyne leerstucken vermijdende, haer selven met een korter wegh sochten te behelpen. *Een deftighe ende suyvere maniere van spreken en is niet vleckachtigh noch bol,* seght *Petronius*
* In Satyrico. *Arbiter* *, *maer sy plaght door haere eyghene natuerlicke schoonheyd hoogher op te stijghen. Dese windachtighe overmaetighe praet-lust ghelijckse onlanghs te Athe-*

t' Athenen uyt Asien voordghebraght wierd, soo heeftse 't ghemoed van veele jonghelinghen die nae yet groots stonden als met een schadelicke ghesternte verbluystert, met eenen oock te passe brenghende dat de verdorvene verstomde welsprekenheyd naemaels stille stond: Ia daer en verscheen niet soo veel als een eenigh ghedicht, 't welck sijne ghesonde verwe behield. Alle d'onderbleven Konsten schenen deselvighe spijse ghenoten te hebben, want gheen van alle konden tot de rijpe jaeren toe uythouden. De Schilder-konst heeft oock gheen ander eynde ghenomen, nae dat de stoutigheyd der Ægyptenaeren eenen toepad tot sulcken grooten Konste heeft uytghevonden. Het blijckt dan hoe dapper dat de ghene dese uytnemende Konsten eertijds veronghelijckt hebben, de welcke een korter maniere van wercken volghden; alhoewel wy tot noch toe gheen sekere ghissinge konnen maecken van wat kortigheyd *Petronius* alhier spreeckt. Het en kan immers niet verstaen worden van de oude *Ægyptische* maniere van schrijven, die wy voor desen in dit ons tweede Boeck * een weynigh hebben aengheroert; want het seker is dat dese schilder-schrift menighe eeuwen voor den ondergangh deser Konsten gheplceght wierd. Het schijnt mede ongherijmt dat wy desen bywegh der Konste op het kleervlecken der *Ægyptenaeren* souden duyden; *De Ægyptenaers,* seght *Plinius* *, *schilderen haere kleeren op een gantsch seldsaeme en wonderbaerlicke wijse. Sy overstrijcken groote witte doecken, nae dat sy se wel te deghe ghewreven hebben, niet met verwen, maer met het eene of 't andere verw drinckende nat. De doecken onder en tusschen plaghten sulcks in het eerste niet uyt te wijsen, tot datse in een siedende verw-ketel inghedoopt sijnde, van stonden aen geschildert worden uytgetrocken. Soo is het oock uyt der maeten wonderlick, dat de eenderley verwe die in den ketel te vinden is, in het kleed veelverwigh wordt ghemaeckt, verandert sijnde nae de hoedaenigheydt des verw-drinckenden nats. Het is mede onmoghelick dese gheschilderde verw-vlecken te eeniger tijd uyt te wasschen; en den ketel, die de Coleuren buyten twijffel soude vermenghen, indiense gheschildert daer in ghesmeten wierden, schaeckiert en schildert deselvighe al kokende; ja de versenghde kleederen sijn daer nae vele stercker, dan of se noyt versenght hadden gheweest.* Alhoewel het nu seker is dat dese maniere van kleederen te vlecken seer vaerdighlick te werck gingh, nochtans dunckt ons dat niet ghenoegh te sijn om de voorgemelde plaetse van sodanighe veruw vlecken te verstaen; maer wy houden het liever daer voor dat het wackere verstand van de subtijle *Ægyptenaers* een bysondere grepe ghehad heeft om vaerdighlick te schilderen, even als *Philoxenus Eretrius* niet alleen de voetstappen van den allersnelsten schilder *Nicomachus* naegevolght heeft, *maer hy heeft boven dien*, ghelijck ons *Plinius* * ghetuyght, *noch een naerder en korter toepad tot de Schilder-konst versonnen;*

* Cap. viii. 2.

* Lib. xxxv. sub finem Capitis undecimi.

* Lib. xxxv. Cap. 10.

Cap. XII.

DE voornoemde ſorghe der ouder Meeſters heeft ſich noch voorder daer in vertoont, dat ſy de wercken dieſe onder handen hadden door een gantſch loffelicke oprechtichheyd haeres gemoeds openlick ten toone ſtelden om het oordeel van gheleerde en ongheleerde mannen te beter te verſoecken. *Minutius* heeft de woorden van den overouden poete *Heſiodus* uytdermaeten wel uytghedruckt. *Ick hebbe menighmael gehoort,* ſeght *Minutius* *, *dat die menſchen den allerhooghſten prijs verdienen, de welcke van ſelfs weten uyt te vinden het ghene tot bevorderingh haerer gheleghenheyd dienſtigh is; volghen die ghene, de welcke den voorſlagh van wijſer raedſluyden plaetſe gheven; die ghene daerentegen de welcke ſelver niet en konnen verſinnen wat profijtelickſt is, noch oock nae den goeden raed van andere willen luyſteren, dat de ſelvighe van een ſeer quaede nature ſijn.* Den naturelicken Philoſophe *Heraclitus* * heeft dit point tot de vrije Konſten toeghepaſt, als hy ſeght dat de laetdunckenheydt een gheweldigh beletſel is van onſen goeden voordgangh. *Ick houde het daer voor,* ſeght *Seneca* *, *dat vele tot de wijſheyt ſouden gheraecken, indien ſy haer ſelven niet en lieten voorſtaen dat ſy alreede daer toe gheraeckt ſijn.* Siet mede *Arriani Epictetus Lib. II. Cap.* 17. Soo en kan men oock in deſe gheleghenheyd gheen haetelicker Konſtenaers ontmoeten dan die op den valſchen ſchijn der Konſte eenen hooghen moed ſcheppen, alhoewelſe de eerſte linien nauwlicks ghepaſſeert ſijn. Hun dunckt dat ſy hem met naegels en tanden behoren te keer te gaen, die de minſte fauten in haer werck beſtaet aen te wijſen; en ghelijck ſy niet een hair breed voor de aller treffelickſte Meeſters willen wijcken, ſoo gheven ſy haere eyghene dwaeſheyd te kennen door de ſorgheloosheydt van een verkeerdelick opghenomen authoriteyt. De oude Konſtenaers verſtonden 't heel anders. *De Schilders, de Beeldſtekers, ja de Poëten ſelver,* ſeght *Tullius* *, *wenſchen daer nae dat de menighte haere wercken op het aller deunſte ſouden onderſoecken, ten eynde dat ſy verbeteren mogten wat by velen beriſpt wordt. Soo plaghten ſy dan by haer ſelven en met andere te overſlaen, wat daer ergens in haeren arbeyd miſprijſelick is.* Den jonghen *Plinius* ſtelt ons de reden van deſen haeren ernſt op een andere gheleghenheydt, voor ooghen; *Het onbreeckt my noch altijd aen ſorghvuldigheyd,* ſeght hy *, *als ick bedencke hoe grooten ſaecke dat het is iet in 't licht te gheven: Soo en kan ick my ſelven oock anders niet wijs maecken, of het moet niet alleen met vele maer oock menighmael verhandelt worden, het ghene wy begheeren dat allen menſchen altijd wel ſoude ghevallen.* De woorden van Xenophon ſijn mede

* Apud Livium Lib. xxii. ab V. C.

* Apud Maximum monachum Serm. xxxiv. qui eſt de vanagloria.

* De Tranquill. animi, Cap. 1.

* Lib. I. de Off.

* Lib. vii. Epiſt. 17.

aenmerc-

aenmerckens waerd; *Die het Harpen-ſlaen, 't Fluyten, het Paerderijden, ofte oock eenighe andere dierghelijcke oeffeninghen volmaecktelick meynen te leeren,* ſeght Xenophon *, *verſoecken het ſelvighe niet alleen in het heymelick, maer oock in 't bywesen der ghener die in ſoodanighe dinghen uytmuyten: Sy doen ende verdraeghen al wat hen te doen ende te verdragen ſtaet, om alles nae goedvinden van de allerverſtandigſte Meeſters te verrichten, wel wetende dat het hun anders onmoghelic is even groten naem in deſe Konſt en te verwerven.* * Lib. I. Apomn.

2. Benevens deſe waenwijſe ſotten vindt men noch eenen anderen ſlagh van menſchen, welcke, alhoewel ſe de voorghemelde oprechtigheyt niet en plaghten moedwillighlick te verwerpen, nochtans laeten ſy ſich door een vreeſachtighe ſchaemte beweghen om dit noodſaeckelicke behulp te vermijden; de kloecke dapperheyd en manhaftighe ſtandvaſtigheydt die de konſtvaerdighe Werckmeeſters doorgaens henen verghelelſchapt, wordt in hun door een moedeloose kleynhertigheyd t' eenemael verſwackt ende verbroken, ſo dat ſy het oordeel der wereld niet en durven verſoecken ende verwachten. *Dwaeſe luyden,* ſeght *Horatius* *, *plaghten haere verſeerde gheſwellen door een quade ſchaemte te verhelen.* Het heeft ghewiſſelick ſijn beſcheydt dat ſich den verſtandighen poete niet en ontſiet deſe ſchroomhertighe menſchen met den naem van *dwaeſe luyden* te brandmercken, vermids het ſeker gaet dat *allerhande ghebreck groeyt en bloeyt,* ſeght *Virgilius* *, *ſo langhe als het bedeckt wordt.* Het wordt dan voor eerſt vereyſcht in die ghene de welcke haere gebreckelickheyd midſgaeders oock haere ſchande door het ſmooren haerer faute niet en willen vergrooten, dat ſy haere miſſlaegen ſelver ſouden opſpeuren ende verbeteren; 't welck indien ſy haer ſelven niet toebetrouwen, laetſe dan ten minſten overleggen dat *de erkentenis onſer onwetenheyd,* nae het ſeggen van *Minucius Felix* *, *een ſonderlinghe wijſheyd is.* Laetſe mede bedencken dat *diegene de welcke ſich ſonder eenighe oorſaeck ſchaemen, als M. Porcius Cato* ſpreeckt *, *ſchaemteloos plaghten te ſijn als het hun aen gheen oorſaeck en ontbreeckt.* Doch van deſe verkeerde ſchaemte hebben wy alreede wat gheſproken Cap. X. § 2. van dit ons tweede Boeck.

* Lib. I. Epiſt. 16.
* Lib. iii. Georg.
* In Octavio
* Apud Livium Lib. xxxiv. ab V. C.

3. Het is natuerlick dat ieder een het beſte ghevoelen heeft van ſijne eyghene wercken; want de eyghen liefde brenght altijd te paſſe, dat het ons uytnemende fraey ſchijnt te ſijn, het ghene wy ſelver beſuyrt ende arbeydt hebben. *Den menſche is met een gantſch ſeldſaeme goeddunckenheyd ende ſelf liefde behanghen,* ſeght *Eunapius in Proæreſio.* *Ick en kan niet begrijpen hoe het toegaet,* ſeght *Cicero* *, *dat ons onſe eygene wercken altijd ſchoon duncken; nochtans is het ſoo; ick en kan anders niet dencken, of mijne wercken ſijn de beſte, ghy daerenteghen laet u ſelven vaerdighlick voorſtaen*

* Lib. V. Tuſcul. quæſt.

dat de uwe de aller aerdighste en gheestighste sijn. Seneca stemt hier mede over een; *Wy aenschouwen onse wercken op een gantsch familiaere ende ghemeynsaeme wijse*, seght hy *, *soo plaght oock dese gunste ons oordeel dapper te verhinderen. Ghy bedrieght u selven indien ghy het daer voor houdt dat wy door anderer luyden pluymstryckerije en niet door onse eyghene liefkoosinghe onder de voet gheraecken.* Die ghene de welcke de *Amazons* in den tempel van *Diana Ephesia* heylighden, hebben dit seer wel aenghemerckt; want ghelijck sy het oorbaerlick achten dat beeld te verkiesen 't welck in het oordeel der teghenwoordigher werck meesters het aller volmaeckste scheen te sijn, soo heeft het ghebleken dat die *Amazon* de beste was de welcke van elck Konstenaer in de tweede plaetse nae sijn eyghen werck ghestelt wierd. Plin. XXXIV. 8. Overmidts het dan met de nature der menschen t'eenegaer over een komt dat ieder een sijn eyghene wercken, als den Aep sijne jonghen, met een sonderlinghe liefde omhelst; soo behooren wy dese ontijdighe self minne al met den eersten aen de eene sijde te stellen en onse eyghene wercken onpartijdighlick te beschouwen. Hier uyt stondt het dat de roemruchtigste onder de oude Konstenaers eertijds meer op het oordeel van andere groote Meesters, dan op haer eyghen goed vinden plaghten te steunen. Soo gheeft ons *Synesius* * te verstaen dat sich *Lysippus* nae den raed van *Apelles* veeltijds plaght te richten, ghelijck *Apelles* insghelijcks het oordeel van *Lysippus* in grooter waerde hield. *Praxiteles ghevraeght wesende*, seght *Plinius* * *welcke van sijne marmere wercken hem best aenstonden, heeft gheandwoordt, dat hy die wercken voor de beste keurde daer Nicias de handt aenghestaeghen hadde.*

*De Tranqu. animi. Cap 1.

Epist. 1.

* Lib. XXXV. Cap. 11.

4. Staet hier evenwel aen te mercken dat sy haer selven niet te vrede hielden met de Konstenaers alleen, maer sy plaghten oock boven dien nae eenen grooten toeloop van ervaerene ende onervarene, van nijdighe, gunstighe en onpartijdighe beschouwers hertelick te verlanghen, ten eynde dat haere wercken by alle dese souder eenigh onderscheyd moghten ondersocht ende ghekeurt worden, siet den jonghen *Plinius* Lib. VII. Cap. 17. *Men verhaelt*, seght *Lucianus* *, *dat Phidias, nae dat hy dien vermaerden Iupiter voor d' Eleanen ghemaeckt en d' eerste reyse aen den dagh ghebraght hadde, achter de deure stoud om te luysteren wat d' omstanders in sijn werck presen en laeckten. Den eenen oordeelde, dat den neus al te dick was; den anderen, dat de lenghte des aenghesichts 't Beeld mismaeckte; den derden, vond yet anders daer op te segghen. Soo en konden oock dese besighe oordeelers soo haest niet vertrecken, of Phidias plaght sijn deure daedelick toe te sluyten en 't werck nae den sin van den grootsten hoop te verbeteren. Het oordeel van sulcken menighte docht hem gheen kleyne saecke te sijn*

Pro Imaginib.

want

want hy het voor ghewis hield dat het groote ghetal der aenschouwers noodwendighlick meer sien moest dan hy alleen, niet teghenstaende dan het hem niet lichtelick ontvallen konde wie hy was. Dat nu dese treffelicke Meesters aen de domme wufte menighte sulcken maght over haere wercken gaeven, was niet uyt hope van yet soodaenighen raepaelie te leeren 't welck tot voordeel der gantscher Konste in 't ghemeyn strecken moght, *Want daer gheen grooter dwaesheyd gevonden wordt*, seght *Tullius**, *dan datmen yet sonderlinghs van de vergaederingh der ghener verwacht, die een by een anders niet dan slechte verachtinghe arbeyds-luyden sijn.* En *Polycletus*, ghelijck ons *Ælianus* * te kennen gheeft, ghebruyckte eertijds eenen seer aerdighen treck om dese ghemeyne verstanden van de losheyd haeres oordeels kracht gelijck t' overtuyghen, en klaerlick aen te wijsen, dat den Konstenaer die haeren raed in alles bestaet te volghen, sijn werck veel eer verslimmen dan verbeteren sal. Ghelijck dan d' oude Konstenaers in 't ghene de Konst aengaet niet seer veel nae 't kallen van Ian rap en sijn maet plaghten te vraeghen, soo docht het hun nochtans behoorlick dat sy de waerschouwinghe van elck bysonder ambachts-man in dinghen die sijn ambacht betreffen niet en soude versuymen. *Ghelyck Apelles sijne voltrocken wercken in d' eene of d' andere plaetse sijnes winckels plaght op te stellen*, seght *Plinius* *, *daerse van alle de voorby-ganghers beschout moghten worden; soo plaght hy sich mede achter de staende taefereelen te verberghen, en met een wackere oore om te luysteren wat fauten 't ghemeyne volck daer in bespeurde; want hy het voor ghewis hield, dat hem den ghemeynen man in 't naerstigh oordeelen verde te boven gingh. Men seght oock dat hem eenen schoenmaecker berispt heeft, als hy een ryghgat minder in de binnen sijde des pantoffels dan in de buyten sijde vond. 's Anderen daeghs bestond sich dien schoenmaecker daer over te verheffen, want hy bemerckte dat den Konstenaer de faute by hem aenghewesen verbetert hadde: dies hy sich noch voorder gingh verstouten om 't een of 't ander ontrent de dye te berispen: Waer over Apelles onverduldigh wordende, hem aenghefeyt heeft, dat den schoenmaecker niet voorder dan sijnen leest behoorde te gaen: 't Welck naederhand een ghemeyn spreeckwoord gheworden is.*

Lib. V. Tusc. quæst.

Vide Aelianu. Lib. XIV. var. hist. Cap 8.

Lib. xxxv. Cap. 10.

Cap. XIII.

NV komen wy tot de alghemeyne gherustigheyd van vreedsaeme bloeyende tijden, als wesende een van de voornaemste middelen waer door dese Konsten eertijds dapper ghevoordert sijn gheweest; want het immers seker gaet dat des naeryvers lust, de eersucht, de sorghvuldighe naerstigheyd, en andere middelen meer, dese Konsten

gantsch gheen voordeel souden hebben toegebraght, ten waer saecke datse de voorspoedighe onbekommertheyd van een vaste ende onghemoeyde vrede ontmoetet hadden. Soo en is dan dit onse meyninghe niet dat d'alghemeyne gheluckſaeligheyd van een voorspoedighe eeuwe daer in voornaemelick bestond, dat de verstanden van d'oude Konstenaers onghelijck beter waeren dan d'aller beste verstanden onser huydens-daeghscher Meesters. 't Is wel waer dat eenighe oude schrijvers dit stuck soo schijnen te verstaen; *Daer en is geen twyffel aen,*
Epist. 90. seght *Seneca* *, *of de wereld heeft beter dinghen voord-ghebraght, eer se verworden en t' eenemael veroudert was: Soo hadden oock die mannen eenen gantsch verheven gheest, dewelcke versch van de Goden afkomstigh waeren.* *Sidonius Apollinaris* stelt het noch scherper; *Den bestierer der euwen heeft d'oude tijden meest van allen met een sekere kracht der Konsten beghiftight,*
Lib. viii, Epist. 6. seght hy *, *welcke kracht door den ouderdom des afgaenden werelds als in haer veraerdende saed uytghemerghelt sijnde, nu ter tijd gaer weynigh en dat maer in weynighe voord-brenght 't welck verwonderens en verhaelens waerd schijnt te wesen.* Dese woorden van *Seneca* ende *Sidonius*, sijn om de waerheyd te segghen, al te scherp en nerghens anders toe nut dan om d'aenkomelinghen t' eenemael van 't volghen der ouder Meesters af te schricken. 't Segghen des *Rhodischen* Ambassadeurs dunckt ons min partijdig en meer troostelick te sijn; *Wy hebben ons verstoutet*, segt
Apud Livium Lib. xxxvii. ab V.C. dien moedighen ghesante *, *eenen gantsch loffelicken strijd van deughden en allerhande goede Konsten met onse voor-ouders aen te vanghen.* Den jonghen *Plinius* en schroomt sich niet even soo veel, of liever meer te
* Lib. VI, Epist. 21. segghen; *Ick stelle my selven onder 't ghetal der ghener*, seght hy *, *die d'oude in grooter waerde houden; evenwel en kan ick de huydensdaegsche verstanden niet verachten, als eenighe plaghten te doen. Want de natuyre en is immers noch soo seer niet afghement ende uytgheteert, datse niet maghtigh soude sijn yet prijswaerdighs voord te brenghen*, siet *Tacitus Lib. III Annal. Cap. 55. Lactantius de Origine erroris, Cap. 8. Galenus in opusculo Quod optimum medicum etiam philosophum esse oporteat.* Andere autheuren gaen verder, wanneer sy naemelick dit schaedelicke ghevoelen van de dorre onvruchtbaerheyd onser eeuwen niet alleen teghenspreken, maer arbeyden boven dien de rechte reden voor te stellen hoe het bykomt dat sich veele menschen soo lichtelick met het selvighe laeten innemen. *De*
* Auctor dialogi de caussis corr. eloqu. Cap. 18. *quaedwilligheyd onser ghebreckelicker nature brenght te passe*, seght eenen *, *dat wy 't ghene langhe ghepasseert is altijd in grooter waerde houden, ghelijck wy 't ghene teghenwoordigh is ghemeynlick plaghten te verwalghen.* *Velleius*
* Lib. II, hist. *Paterculus* spreeckt noch duydelicker; *'t Is den menschen aengheboren*, seght hy *, *dat sy min wercks maecken van 't ghene sy voor haere ooghen aenschou-*

schouwen, dan 't ghene hun maer alleen door 't hooren segghen aenghebroght wordt. Wy plaghten de teghenwoordighe dinghen met een sekere afgunstigheyd, de voorleden dinghen met een sonderlinghe eerbiedigheyd te bejegenen: d' eerste schynen ons overlastigh te sijn, waer als wy ghelooven dat d' andere tot ons beter bericht dienen. Ghelijck wy het dan op goeden grond daer voor houden dat ons d' oude tijden in verstand niet te boven ginghen, soo moeten wy doch evenwel bekennen dat die heldachtighe dappere eeuwe deughden-rijcker sijnde dan dit ons verbastaerde wangheslacht, met eenen oock meer wercks ghemaeckt heeft van den loon der deughden; *Gewisselick*, seght *Plinius* *, *onse slaphertighe traegheyd heeft den ondergangh deser Konsten veroorsaeckt. Wy versuymen d' afbeeldinghen onser lichaemen, om dat wy ons ghemoed van de verbeeldinghe der deughden ontbloot vinden.*

Lib XXXV. Cap. 2.

2. Wy verstaen dan door den alghemeynen welstand der tijden anders niet dan een sekere diepe vrede-rust, die d' oude Konstenaers in sodaenighe tijden ghenoten, als de Konste allermeest toenam. *Den pays is een bequaeme voedster-moeder van goede Konsten*, seght *Cassiodorus variarum lib.* 1. *Solinus* sprekende van de vreedsaeme regheringhe des Keysers *Augusti*, *Dit schynt den eenigen tijd gheweest te sijn*, seght hy*, *waer in de waepenen stille stonden en de verstanden dapper besigh waeren; want het hun onbehoorlick docht dat allerley deughdelicke wercken gheduerende desen stillestand der waepenen souden achterblyven.* De noods-praeme daer in verscheyden Koningh-rijcken ende Republijcken als door een onvermijdelicke beurtveranderingh vervallen, plaght in ons de standvastigheyd onses ghemoeds t' eenemael t' ontstellen door welcke dese Konsten worden opgheholpen. Het en is niet moghelick dat eenighe sterffelicke menschen haer voornemen volstandighlick souden volgen, wanneer sy haer selven rondom met allerley rampspoedigheyd ende verdriet beset vindende noch met een swaerder vreese van 't ghene hun over 't hoofd hanght bevanghen sijn. *Verslaeghene herten*, seght *Ovidius* *, *worden haer voorberaed eerst van allen quijt; soo plaght ons oock de sinwackere gauwigheyd onses ghemoeds daedelick te begheven, soo haest als ons de behulp middelen benomen sijn.* De wenschelicke gherustheyd daerenteghen van ghemackelicke ende onverseerde tijden plaght den naeryver met t' saemen d' eersucht in onse herten wonderlick op te koesteren; *De eergierigheyd, midsgaeders oock den deughdenstrijd, sijn beweghinghen der voorspoedigher menschen*, seght *Tacitus Annal.* XV. *Cap.* 16. De woorden van *Diod. Siculus* sijn aenmerckens waerd; *Den veldtocht dien Xerxes eertyds in Griecken-land dede*, seght hy *, *heeft alle de Griecksche volckeren eenen byster grooten schrick aenghejaeght, want sy wel ghenoegh verstonden dat*

Cap. 1.

Lib. IV. de Ponto, Eleg. 12.

In ipso statim initio libri Duodecimi.

het

het om haere vrijheyt te doen was. Als dan dese oorloghe buyten de verwachtinghe van alle menschen een goede uytkomste kreegh, soo ist dat de Grieckscher volckeren niet alleen haere vrijheyd behouden ende eenen sonderlinghen lof verworven hebben, maer alle de bysondere steden sijn insghelijcks soo schatrijck gheworden, dat sich ieder een over sulcken veranderingh niet te onrecht verwonderde; ghemerckt het land vijftich jaeren nae dien tijd wonderbaerlick bloeyde; soo dat allerhande goede Konsten in die welghestelde rijcke eeuwe dapper toenaemen; en vele treffelicke Konstenaers, onder welcke Phidias een van de voornaemste was, hebben de selvighe eeuwe tot noch toe vermaerdt gemaeckt. Staet oock alhier aen te mercken dat het tot dese alghemeyne gheluckfaeligheyd der tijden behoort, wanneer de Kunstenaers in het eene of het andere land quaelick ghehandelt sijnde, haere woonplaetse in het midden van een vernuftigh ende leersaem volck nemen; *Allerhande Konsten ende wetenschappen sijn vernieuwt gheworden*, seght *Athenæus* *, *als den sevensten Koningh Ptolomæus, die op seer goeden grond van de Alexandrijnsche inwoonders Cacergetes ghenaemt wierd, het opperste ghebied in Ægypten voerde. Want als desen Koningh vele inghesetene door de gantsche stadt ombroght, en vele aensienlicke Mannen die met sijnen Broeder opghegroeyt waren verbande, soo ist dat gantsche steden ende eylanden met Letter-konstenaers, Philosophen, Landmeters, Musicanten, Schilders, Schoolmeesters, Medecijnen, en andere Konstenaers meer vervult sijn gheweest: dese Ballinghen hebben naederhand een groote menighte van fraeye Mannen voordghebraght, vermids sy, om haeren kost te winnen, ghedwonghen waeren andere te onder wijsen in het ghene sy gheleert hadden.*

* Sub finem Libri Quarti Dcipnosop

Cap. XIV.

DE bysondere fortuyne der Konstenaeren dient eyndelick tot besluyt van het ghene wy tot noch toe geseyt hebben; aengesien de vaerdighe toegheneyghtheyd onser Konst-lievende nature, de sorghvuldigheyt van goede Ouders en trouwe Meesters, de vreese van strenghe wetten, des naeryvers lust, de eenvoudigheyt en soetigheyd deser Konsten, als oock alle d' andere voorgaende middelen sonder de bysondere fruyne der Konstenaeren seer weynich vermoghen. Dient onderentusschen aenghemerckt, dat wy alhier niet en spreken van dat blindt gheval 't welck den Hond van *Protogenes* en 't Paerd van *Nealces* door 't behulp van een onverduldighe korselheyd volmaeckt heeft, maer van die fortuyne, de welcke den Konstenaer als haer eenigh dierbaer troetel-kind gunstighlick omhelst en by der hand

neemt

neemt, om hem inde kennisse van groote Koninghen en maghtighe Princen te brenghen. *Daer is dapper veele aen ghelegen, in wat tijden de deughd van yeder een verschijnt*, seght den ouden *Plinius Lib. VII nat. hist. Cap. 28.* *Daer en wierd noyt sulcken overvliegher ghevonden*, seght den jonghen *Plinius* *, *dat hy daedelick sonder de helpe van een bequaeme materie, van een goede gheleghenheyd, van eenen gunstighen aenleyder en voord-kruyer konde uytmunten*, siet *Lucanus carm. ad Pisonem.* Alhoewel het dan blijckelick is dat de bysondere Fortuyne der Konstenaeren een sonderlinghe ghewight heeft, nochtans moghen wy niet dencken dat de gantsche Fame der Konstenaeren maer alleen aen de Fortuyne hangt; want het immers versoght wordt dat sich den Konstenaer door 't eene of 't andere werck soude bekent maecken, eer hy de goede gunste van d' alder gheringhste Liefhebbers kan verwerven. *De Ghiet-konstenaers en worden niet gheoordeelt*, seght *Socrates* *, *nae 't ghene sy van haer selven wijd mondighlick beslaen te roemen; maer als wy vernemen dat yeman sijne voorighe statuen wel ghewrocht heeft, dan beghinnen wy eerst te ghelooven dat hy sich insghelijcks in d' andere wel sal quijten.* *Corn. Celsus* dringht mede hier op aen; *Die sijne eyghene Schilderye wenscht wel getrocken te hebben*, seght hy *, *plaght nae eenen welversochten Konstenaer om te sien.*

*Lib. vi. Epist. 23.

*Apud Xenoph. Lib. iij Apomn.

*In epistolaad C. Julium Callistum.

2. Wat nu d' ongelijckheyd van dese bysondere Fortuyne belangt, deselvighe wordt maer alleen in soedaenighe Konstenaers ghespeurt die malckanderen in dese Konsten niet veele ontloopen. De woorden van *Vitruvius* sijn aenmerckens waerd; *Alhoewel de Konstenaers groote dinghen beloven*, seght hy *, *nochtans konnen sy door den gantschen ernst haeres arbeyds soo veele niet verwerven, datmen hun gheloof soude gheven in 't ghene sy haer selven onderwinden. 't Loopt hun al teghen, indien sy niet ghelds ghenoegh hebben om d' autoriteyt der Konstenaer behooren te hand-haeven, indien sy door d' oudheyd haerer winckels in de kennisse niet en geraecken, indien sy de ghemeyne gunste derven, indien sy haer selven met schoon praeten niet en weten te behelpen. Dit wordt meest van allen in d' oude Ghiet-konstenaers ende Schilders aenghemerckt; overmids men in de selvighe bevindt, dat dieghene maer alleen een eeuwighe fame verkreghen, de welcke door de gunste van maghtighe Land-vooghden en gheweldige Republijcken aengenomen ende voordghekruyt wierden, om datse de rechte merck-teyckenen van een grootsche ende Konst-waerdighe aensienlickheyd betoonden; als Myron, Polycletus, Phidias, Lysippus, en andere die eenen grooten naem door de Konst bequaemen: Want dese, ghelijck sy voor gheweldighe Republijcken, Koninghen, ofte oock voor eenighe Edele mannen wrochten, soo verworven sy een groot en goed gherucht. d' Andere daerenteghen, die met even soo grooten arbeyd, kennisse ende vernuft niet min treffelicke wercken voor gheringhe ende ghemeyne persoonen ghe-*

*In præfatione Libri Tertii.

maeckt hebben, bleven ongheacht, om dat het hun aen de bysondere Fortuyne ende niet aen de naerstigheyd van een ghestaedighe Konst-oeffeningh ontbrack; als Hellas Atheniensis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Ephesius, Bedas Byzantius, en andere meer. Dit selvighe is oock veele Schilders wedervaeren; als Aristomenes Thasius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, en verscheyden andere. Want alhoewel het hun aen naerstigheyd, vernuft, en Konst-oeffeningh niet en schorte, nochtans bleven sy verdonckert, en wierden altijd door haere armoede, ramp-spoed, en door d' een sijdighe gunste van eenen hoop partijdighe oordeelers in haere achtbaerheyd verkort wanneer sy met eenighe andere Konstenaers den strijd aenvinghen. Plinius * verhaelt dat *Telephanes Phocæus* onbekendt ende onberucht bleef, om dat hy sich in een slechte ende onvermaerde woon plaetse onthield. Den selvigen autheur verhaelt mede in een andere plaetse dat veele overtreffelicke wercken van *Scopas*, die eenighe andere stad een sonderlingh cieraet souden hebben toeghebraght, te *Roomen* onbemerckt bleven; d' ontallicke menighte van soo veele en soo gantsch uytnemende wercken die in de selvighe stad te sien waeren, broght te passe dat dien Konstenaer naulicks ghemeldt wierd. *Veler Konstenaeren fame light verdonckert,* seght hy wederom *, *soo wordt oock eenigher vernaemtheyd door 't groote getal van andere Meesters t' onder-ghehouden; ghemerckt een alleen niet maghtigh is alle d' eere tot sich te trecken, en soo veele konnen te ghelijck niet ghenaemt worden.*

*Lib. xxxiv Cap. 8

Lib. xxxvi. Cap 5.

3. Dewijl het dan seker gaet dat veele Konstenaers niet soo seer in haere Konst als in haere bysondere Fortuyne van d' andere groote Meesters verschillen, soo is het daer uyt lichtelick af te nemen datmen weleer van veele dappere mannen door een verkeert voor-oordeel min wercks ghemaeckt heeft dan sy verdienden, en dat andere redelicke Konstenaers daerenteghen door een al te gunstighen voor-oordeel boven haere verdiensten verheven wierden. *Het ghemeyne volck heeft dit* seght *Cicero* *, *dat het veele dinghen nae 't ghemeyne ghevoelen oordeelt, weynighe nae de waerheyd der dinghen selver*, siet *Ælian. var. hist. Lib. I. Cap.* 24. De wercken van *Zeuxis, Polycletus*, en *Phidias*, wierden in meerder achtinghe ghehouden, om dat al de wereld met een seer groot ghevoelen van dese Konstenaers ingenomen was, siet *Maximus Tyrius Dissertat.* xxxix. *'t Ghene wy sien ende gevoelen*, seght *Plutarchus* *, *heeft niet altijd deselvighe kracht in ons ghemoed; als het niet vergheselschapt is met een ghewisse opinie dat den Konstenaer sijn werck wel en naerstiglick voltrocken heeft*, siet *Plutarchus* in de voornoemde plaetse; want hy daer, onder vele andere dinghen die tot dese teghenwoordighe verhandelingh dienstig sijn, een koddigh verhael maekt van *Parmenos* verckſken.

Pro Roscio Comœdo.

Sympos. probl. Lib. v. quæst. 1.

HET

HET
DERDE BOECK,
Den Inhoudt.

WY hebben tot noch toe aenghewesen hoe onse aengheboren toe-gheneyghtheyd om alles nae te boetsen door het toedoen van een welgheoeffende fantasie eerst gaende ghemaeckt wierd, als oock hoese daer nae door verscheyden andere middelen meer en meer ghevoordert ende opghequeeckt is gheweest; staet ons nu in dit ons derde Boeck te verhandelen, door wat middel dese natuerlicke volgh-lust nae behooren opgheweckt ende opgekoestert wesende, het rechte fatsoen van een grondighlick volmaeckte Konste ghekreghen heeft. Soo namen dan d' oude Meesters dese vijf hoofd-stucken in haere Schilderyen op 't aller nauste waer. I. Den Historischen inhoud, die veeltijds d' *Inventie* ofte oock *'t argument* ghenaemt wordt. II. De ghelijck-maetigheyd, diemen doorgaens henen de *Proportie*, *symmetrie*, *analogie*, en *harmonie* noemt. III. De verwe ofte 't Coleur; en daer in plaghten sy 't licht en schaduwe, als oock 't schijnsel en duysternisse naukeurighlick t' onderscheyden. IV. Het leven; 't welck in *d' Actie* en *Passie* bestaet, ofte (om duydelicker te spreken) in de

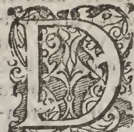
bequaeme afbeeldinghe der eyghenschappen diemen in de onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe uytdruckinghe der beweghingen diemen in de roerende dinghen speurt, wanneer deselvighe yet merckelicks doen of lijden. V. De schickinghe, die men ghemeynlick de *Dispositie* ofte *Ordinantie* plaght te heeten. De vier eerste hoofd-stucken wierden so wel in d' enckele Schilderye van een figure waer ghenomen, als in de veelvoudighe Schilderye die uyt vele figuren bestond: De *Dispositie* daerenteghen plaght allermeest in de veelvoudighe Schilderyen plaets te hebben; aenghesien veele ende verscheydene figuren die hobbel tobbel in een stuck achteloosliek opghehoopt worden, anders niet en schijnen te wesen dan een donckere doode verwarringhe van ettelicke quaelick over-een-stemmende dingen die licht noch leven in sich hebben, tot datse door de schickingh-Konst in haere rechte plaetse bequaemelick ende ordentelick ghestelt sijn. Alhoewel wy het oversulcks met groot recht daer voor houden dat d' oude Meesters de volmaecktheyd haerer Konste in dese vijf hoofd-stucken voornaemelick sochten, nochtans staet ons hier met eenen oock aen te mercken, dat sy de volkomenheyd haeres wercks niet soo seer en stelden in 't behoorlicke ghebruyck van elck bysondre hoofd-stuck, als wel in een sekere soorte van bevalligheyd die uyt de schickelicke ghevoeghsaemheyd van elck hoofd-stuck in het bysonder, en uyt d' onderlinghe over eendraeghinghe van alle dese hoofd-stucken in

't ghemeyn

't ghemeyn plaght te vloeyen. Dies hebben wy het oock hooghnoodich gheacht den rechten aerd en d' eyghenſchappen van deeſe bevalligheyd (die veeltijds de gratie der Schilderyen ghenaemt wordt) een weynigh te doorgronden; te meer; overmids het vaſt gaet dat nieman maghtigh is de wercken van groote Meeſters recht wel te beſichtighen, ſonder de grondighe kenniſſe van de voorghemelde gratie ofte bevalligheyd.

Cap. I.

EN Historischen ofte den sede-vormenden inhoud der Schilderyen, diemen *d' Inventie* noemt, wordt hier niet recht in d' eerste plaetse ghestelt; *Aenghesien nieman, of hy schoon allerley verwen by der hand heeft*, seght *Seneca* *, *een ghelijckenisse kan uytdrucken, 't en sy saecke dat hy van te vooren rijpelick overlegghe wat hy meynt te schilderen. Het is eveneens hoe de wind waeyt, alsmen noch niet besloten heeft wat haeven te beseylen. Een goed Schutter moet sich selven een sekere Doel-pinne voorstellen, om sijnen Pijl met een vaste ghewisse hand nae 't voorghestelde merck te bestieren.* 't Ghene den Konstenaer meynt te bearbeyden, moet overal met een rechtsinnighe *Inventie* door-reghene, ende in maniere van spreken, gelardeert sijn. *Het moet*, nae 'tseggen van *Zeno* *, *met eenen goeden sin, als met een bequaeme verwe, eenpaerighlick overghoten ende doorweyckt sijn.* De woorden van *Socrates* sijn oversulcks aenmerckens waerd; *Alhoewel een gheschilderde waepen-rustinge ghenoeghsaeme vermaeckelickheyd in sich heeft*, seght hy *, *nochtans isse nerghens toe nut. Ausonius* betuyght even het selvighe van een gheschilderde nevel-mist; *'t Vermaeck van een gheschilderde nevel*, seght hy *, *verdwijnt met het ghesicht.* Doch dit is maer alleen van die tafereelen te verstaen, daer in ons de bloote ghelijckenisse van een mistighe locht wordt voorghedraeghen; want als ons in de selvighe mist eenighe andere figueren worden afghebeeldet, soo kan het seer wel gheschieden dat sulcke Schilderyen, van weghen den rijcken sin die daer in vervat is, niet t' eenemael vruchteloos en sijn. Dus is het dat ons den selvighen *Ausonius* in een andere plaetse * den inhoud van een gheestigh stuck beschrijft, waer in den vernuftighen Schilder de lommerachtighe nevel-nacht van 't onder-aerdsche rijck door een dicke mist afghebeeldet hebbende, met eenen oock voorstelt hoe de bleecke schimmen van *Hero, Sappho, Pasiphaë, Phædra, Ariadne, Dido*, en andere oude rampspoedighe Heldinnen meer, den Minnegod aldaer te keer ginghen; want sy hem soo haest niet en hadden bespiedt, of sy vielen eendraghtichlick op hem aen, hem nae een vinnighe ende onghenaedighe mishandelingh onbarmhertighlick ophanghende, siet de beschrijvinghe van dit tafereel in *Ausonius* selver.

* Epist. lxxi
* Apud Quintil. Lib. iv. Cap. 2.
* Apud Stobæum Serm. De Adulatione.
* Epist. xvij
* Edyllio vi.

Soo moet sich dan een goed Konstenaer eerst van allen voorstellen, wat hy meynt nae te boetsen; 't welck hem, indien hy niet t' eenemael van de verbeeldens kracht berooft is, in sulcken oneyndelicken me-

nighte

nighte van soo veele ende verscheydene dinghen niet swaer vallen sal; ja wy hebben veel eer te vreesen dat hy sich met sodaenighen overvloed van gantsch waerdighe ende overtreffelicke dinghen soo dapper sal bevinden overvallen te sijn, dat hy niet weten sal waer hy best de hand aen behoorde te slaen. Keur baert anghst. Onderentusschen gaet dit oock seker 't welck *Cicero* seght; *Daer en is niet ter wereld*, seght hy*, *'t welck ons ghemoed door de bedenckens kracht niet en schijnt te konnen affschilderen.* Soo seght mede een ander oud autheur *, *Onse ghedachten sijn maghtigh een gheheele land-streke te begrijpen, en daer in de ghestalte van d'eene of d'andere plaetse nae haeren eyghenen lust te bewerpen ende op te maecken.* *Maximus Tyrius* komt wat naerder, als hy staende houdt *, dat ons ghemoed *d' Inventie* als haer eyghen ende van selfs aengheboren goed besit ende omdraeght. Alhoewel nu alle menschen, voor soo veel se haere vijf sinnen en 't ghemeyne vernuft niet en derven, bequaem sijn 't eene of 't andere 't *inventeeren* ofte uyt te vinden, soo plaghten dieghene nochtans in haere *Inventien* uyt te muyten, dewelcke redelick wel ghestudeert hebben. *Men vindt gheen vruchtbaerer verstanden*, seght *Cicero* *, *dan die vol sijn van allerhande wetenschappen ende kennisse.*

* Lib. i de Nat. deorum
* Autor Rhet. ad Herenn. Lib. iij.
* Dissertat. xxxviij.
* In Bruto.

2. Ghelijck dan een gheleerd ende vernuftigh Konstenaer vaerdiglick plaght uyt te vinden wat verdient gheschildert te worden, soo plagt hy met eenen oock sijne eyghene krachten voorsichtighlick t' overweghen, of hy naemelick maghtigh is uyt te voeren 't ghene hy ter hand treckt. *Neemt een materie*, seght *Horatius* *, *die met uwe krachten overeen komt; laet oock uwe schouderen van langher hand beproeven watse magtig sijn te draeghen ofte niet. Die sich in sijnen keur niet en vergrijpt, het en sal hem nimmermeer aen uytdruckelickheyd ende aen duydelickheyd van een klaerschijnende ordre ontbreken.* *Martialis* bevestight even het selvighe; *Die sijnen last van te vooren overweeght*, seght hy *, *is best maghtigh te draeghen wat hem wordt opgheleyt.* *Plinius* stelt ons 't exempel van *Pausias*, tot bewijs van 't ghene wy alhier ghesеyt hebben, voor ooghen; want als desen vermaerden Konstenaer op sich nam de *Thespiaensche* mueren, die *Polygnotus* weleer beschildert hadde, te vermaecken; soo wierd hy in verghelijckinghe met *Polygnotus* gheoordeelt nerghens nae by hem te komen; overmids hy den strijd met sulcken Meester had aenghevanghen in een soorte van werck daer in hy niets te wel bedreven scheen te sijn, of 't welck ten minsten met sijne nature niets te wel over een quam. siet Plin. XXXV. 11. Daer is noch, benevens dese bedachtsaeme voorsichtigheyd, een andere noodsaeckelicke lesse, die wy ontrent het stuck van *d' Inventie* hebben waer te nemen: *Het staet ons toe*, segt *Tullius* *, *sodaenighe dinghen in handen te nemen, dewelcke, ofte uytnemende*

* In Arte.
* Lib. xii, Epigram. 100.

sijn * In Bruto

sijn van weghen haere grootheyd, ofte aenmerckelick van weghen haere nieuwigheyd, ofte oock sonderbaer in haeren eyghenen aerd: Want wat de gheringhe, ghewoonlicke, ofte oock de ghemeyne dinghen belanght, de selvighe schijnen gantsch gheenen lof ende verwonderinghe te verdienen. Vytnemende groote dinghen worden hier in d' eerste plaetse ghestelt; *Het gaet immers vast,* seght *Nazarius**, *dat de deughd haer selven meer of min, nae den eysch der voorvallender dinghen plaght op te wecken. Ghelijckse met kleyne saecken slappelick en bynae sorgheloosliск te werck gaet, soo plaghtse een redelicke wackerheyd ontrent midden-maetighe dinghen te ghebruycken; wanneerse daerentegen yet groots heeft te verrichten, dan is dat haeren ernst nae de ghelegenheyd des wercks grooter en grooter wordt.* Hier mede stemt noch eenen anderen ouden autheur seer wel over een; *Het gaet met de Konst toe,* seght hy *, *even als het met de vlamme plaght te doen, dewelcke door ghenoegsaeme stoffe ghevoedt wordt, ghelijckse door de ghestaedighe bewtghinghe wordt opghewectt, en door 't bernen meer en meer opblaeckt. De kracht onses verstands groeyt insghelijcks oock met de groote der dinghen; soo is het mede onmoghelick dat yeman een wydruchtigh en treffelick werck soude maecken, sonder eerst een waerdighe materie ghevonden te hebben.* Dit was de reden waerom den philosophe *Aristoteles* niet op en hield den Schilder *Protogenes* aen te maenen dat hy de daeden des grooten *Alexanders* soude afmaelen; *ten aensien van d' eeuwigh-duyrighe Fame deser dinghen*, seght *Plinius* XXXV. 10. *Lysippus* heeft oock 't leven van *Alexander* in veele ende verscheydene wercken voorghestelt, van sijne kindscheyd af beghinnende. Plin. XXXIV. 8. *Polydamas Scotussæus*, een wijd-beroemd kamp-vechter, ging alle sijne tijd ghenooten in lijf-lenghde en stercktе verde te boven; soo dat hy in sijne jeughd eenen vreeselick woedenden Leeuwe sonder 't behulp van eenighe waepenen heeft omgebragt; als hy naemaels eenen gheweldighen Stier uyt het midden der kudden by 't achterste been aen greep, soo hield hy hem soo vast staende, dat desen dapperen Stier nae veele ghewelds en teghen spertelens sich uyt sijne hand niet en konde ontdraeven sonder de klauwe des aenghegrepen voets in den loop te laeten blijven. Men seght oock dat desen selvighen *Polydamas* eenen loopenden waeghen met eene hand teghenhield, sonder dat den voerman met alle sijn slaen en smijten de maght had sijne Paerden verder aen te drijven. *Lysippus* heeft hem een Beeld onder d' andere *Olympische* statuen opgherecht, de lof titels van sulcken onghehoorde sterckte daer by voegherde, siet *Pausanias* Lib. VI. Wat de dinghen belanght die van weghen haere seldsaeme nieuwigheyd aenmerckelick sijn, *Pompeius* heeft sijne schou-plaetse met sulcken slagh van Beelden soecken op te proncken, siet *Plin. nat. hist.*

* In Panegyrico Constantino Aug. dicto.

* Autor dialogi de causis corr. eloquentiæ Cap. 36 & 37.

Li b

Lib. VII. Cap. 3. Soo dienen wy oock wel te letten op't ghene den selvighen autheur daer by voeght; *Den grooten Pompeius*, seght hy, *heeft in sijne schou-plaetse soodaenighe Beelden opgherecht, die een wonderlicke fame hadden ende oversulcks van groote Konstenaers met meerder arbeyd bewrocht waeren.* Dinghen die in haeren eyghenen aerd sonderbaer en diesshalven aenmerckens waerdigh sijn, waeren afghebeeldet in die seven en twintich tafereelen dewelcke *Verres* uyt *Minervas* Tempel wech ghevoert heeft; *De Contrefeytsels van verscheyden Siciliaensche Koninghen ende Tyrannen waeren daer in nae't leven voorghestelt* seght *Tullius* *, *soo datse d'aenschouwers niet alleen vermaeckten van weghen de Schilder-Konst die daer in ghespeurt wierd, maer oock van weghen de ghedachtenisse der persoonen selver en d'erkentenisse haerer tronien.* Doch hier gheschiedt het menighmael dat ons in dese Schilderye van treffelicke mannen een vaerdighe *Inventie* wordt aengheboden uyt yet wat 't welck sy wel oyt ghesey t ofte ghedaen hebben. Soo heeft Galaton den artsch-dichter *Homerus* in 't midden van de gantsche bende der naekomstigher Poëten gheschildert, dewelcke met een onversaetighe ghierigheyd de suyvere water beken die uyt sijnen mond voord-quamen om strijd op-slorpten, siet *Ælianus var. hist.* XIII. 22. Alhoewel het kennelick ghenoegh was dat den vermaerden Veld-heere *Timotheus* groote saecken voor de Republijcke van *Athenen* had uytghevoert, nochtans wilde hy niet lijden datmen hem den lof deser daden t'eenemael soude toeschrijven, segghende, dat de *Fortune* daer in oock een hand hadde. Daerom hebben hem de veerloose verstanden der spijtiglick schimpigher Konstenaeren gheschildert als ligghende in sijne tente met eenen diepen slaep bevanghen, ter wijle dat de Fortune aen 't hoofd-eynde sijner koetse groote en maghtige steden met een sleyp-net t'hemwaerd trock, siet *Ælianus var. hist. Lib.* XIII. *Cap.* 43. *Suydas. Schol. in Plutum Aristophanis.*

* Lib. IV. in Verrem.

Nae dat den verschrickelicken dwingheland *Attila* de volck-rijcke stad *Milanen* overweldight hadde, soo is hem onder andere dinghen een tafereel ter hand ghekomen, in 't welcke de *Roomsche* Koninghen op haere goude pracht-stoelen sittende het *Schythische* volck met de voet vertraden, als wesende t'eenemael verbroken ende overheert: Dit docht hem onverdraeghlijck te sijn: Daerom sond hy staens voets aen alle kanten uyt, om dien Konstenaer te vinden, die sulcks hadde afghemaelt. Den armen bloed wierd daedelick voor den Koningh ghebraght, niet beter wetende of men soude hem 't leven op staende voet benemen: Maer *Attila* oordeelde het een genoegsaeme wraecke te sijn, dat den Schilder sijn werck soude veranderen, gaet henen,

feght hy, ftelt my op den Koninghlicken ftoel, en maeckt dat de *Roomfche* Koninghen gheheele facken vol van goud op haere fchouders laeden en voor mijne voeten oodmoedighlick uytftorten, fiet *Suydas*.

3. Ghelijck dan in de Schilderyen van defen flagh altijd een fekere foorte van Hiftorie, tot behulp onfer *Inventie*, te vinden is; foo plaght ons 't aen een hanghende vervolgh der waerachtigher Hiftorien en verfierder fabulen allermeeft een ghenoeghfaeme en gantfch rijcke ftoffe aen te bieden. Wy hebben flechts goede achtinghe daer op te nemen, dat onfe *Inventie* niet al te fchrael en al te dorre en fy; maer liever, datfe overvloeye, en fich verder uyt fpreye, dan de teghenwoordighe gheleghentheyd der voorghefteld er verhandelinghe fchijnt te vereyfchen: Ten eynde dat ons werck-tochtigh ghemoed, een gantfch ruyme en volle materie ontmoetet hebbende, met eenen doordringhenden loffen luft breeder uyt-weyde, dan het ons ten eerften aenfien fchijnt te betaemen. *Wy behooren een vruchtbaere materie te verkiefen*, feght *Seneca**, *door de welcke ons verftand t' faementlick vermaeckt ende opghewreckt mooght worden.* Soo ift ons oock (om de waerheyd te feghen) gheraedfaemer, dat wy de weelderigheyd onfes onghetemden gheefts voor 't eerfte in een luftbaere ende overvloedighe *Inventie*, felfs oock tot vergrijpens toe, fouden laeten fpelen; dan dat wy de vaerdigheyd onfes voordvaerenden ghemoeds door een al te beklemde ofte verkrompen materie fouden laeten verflauwen ende verfterven. Want waer fal doch een lamme nietighe *Inventie* haer beginfel nemen? waer waerd fal fy haer felven keeren of wenden? wat uytkomfte heeft men eyndelick daer van te verwachten? het en komt met de vrye wackere finnen der edeler Konftenaeren in 't minfte niet overeen aldus in 't enghe beknepen te fijn. De dood dunckt hen verdraeghelijcker te wefen, dan dat fy de hoogh-vlieghende krachten haeres levendighen vernufs ontrent eenighe fchraele gebreckelicke verbeeldinghen willens en weten fouden gaen verdempen ende verfmooren. Ick wenfche dat nieman defe mijne woorden mifduyde; Want het mijne meyninghe niet en is yeman tot die onmaetighe ende onghebondene roeckeloofheyd aen te leyden, door welcke vele overvlieghende verftanden haer felven menighmael van de flechte eenvoudigheyd der onvervalfchter nature tot een gantfch feldfaeme vreemde woeftigheydt haerer grilligher herffenen fchandelick laeten vervoeren; maer dit foecke ick ftaende te houden, dat de onbedwinghelicke en krachtigh ontroerde ghedachten der werck-fuchtigher Konftenaeren den vollen toom begheren; voornaemelick, wanneerfe op een wijd-voerigh argument ghevallen fijn. *Een groote faecke heeft ruymte van doen*, feght *Seneca*:

* Epift. 46.

Seneca *, ghelijck men daerom dappere lustighe Paerden in een groote loop-baene allerbest leert kennen, vermids sy 't aen 't loopen plaghten te stellen soo haest als hun de renplaetse selver daer toe schijnt aen te maenen, ende in maniere van spreken te terghen; even also moeten oock de Konstenaers een openveld hebben om den vierighen ernst haerer brandender Konst-liefde daer in sonder eenighe verhinderingh te oeffenen; ghemerckt de vaerdigheyd deser edeler Konsten 't eenemael verswackt ende verbroken wordt, als men de selvighe bestaet binnen den omloop van eenen kleynen ringh te besluyten. *Het is den naeboetser ongheraeden*, seght *Horatius* *, *dat hy sich in sodaenigen enghde begheve, waer uyt hem de schaemte ofte oock de ghelegenheydt des wercks niet toe en laet te rugghe te keeren. 't ghene overvloeyende is, komt uyt een volle borst.* Ghelijckmen onder en tusschen met de overlustighe groeysaemheyd van eenen vetten acker lichtelicken raed weet, soo en ist in 't teghendeel niet wel moghelick de onvruchtbaerheyd van een magher stuck lands te verhelpen. *Wat men door aftreckinghe kan ghenesen*, seght *Seneca Rhetor* *, *is altijd op eenen beteren voet om tot de gesondheydt te gheraecken.* Indien het over sulcks ghebeurt dat een volle materie op een al te vroolicke weelderighe maniere en wat te jeughdighlick schijnt verhandelt te wesen; soo sal noch evenwel de rijpigheyd onses toenemenden oordeels met der tijdt maghtigh sijn te besnoeyen wat daer in dese nieuwe vonden onmaetighlick uytsteeckt; onse sorghe daer en boven sal de voornaemste rouwigheyd allenghskens weten te beschaeven; en 't ghene in de gantsche *Inventie* overtolligh is, sal door het werck selver soetelick afghevijlt ende afghesleten worden. Word maer alleen vereyscht dat het ons aen stoffe niet en ontbreke; en dat daer yet in het werck te vinden sy, het welck de vijle kan verdraeghen, dies moeten wy oock in den eersten aenvangh onses wercks de plaete soo dunne niet maecken, dat een redelick diep graveersel de selvighe soude doorsnijden ende verhackelen. Het schijnt mede op desen grond datmen de jonghe leer-jaeren der Konst-lievender aenkomelinghen van eersten af aen de sobere straffe wetten der Konste niet al te seer behoort te verbinden, wanneer sy naemelick door een schijn-dertele brood-dronckenheydt haeres ongheoeffenden verstands worden aenghedreven om haer vermaeck in de volheyd van een lichtvloeyende ende gemackelick voordschietende *Inventie* te scheppen. De woorden van den *tragischen poëte Accius* verdienen alhier onse opmerckinge; *Het gaet met de verstanden*, seght hy *, *als het met de boom-vruchten plaght te doen; de welcke in het eerste een wrangh-ampere hardigheyd hebbende, nae der hand sacht en aenghenaem worden: Die vruchten daerenteghen, de welcke in*

Epist. 35.
* In Art.
* Lib. IX. Controvers. 2.
* Apud A. gell. noct. Attic. Lib xiii. Cap. 2.

ke in het eerste sacht en morwe voordghebraght sijn, hebbende van aenbeginne een lieffelicke smaeckelicke sappigheyd, deselvige plagten op't aller schielickste te verrotten in stede van rijp te worden. Dies moet men oock de verstanden in sulcken ghelegenheyd een weynigh toegheven, mids daer in yet laetende het welck ter bequaemer tijd en stond sijne behoorlicke rijpigheyd moght bekomen. Siet mede *Seneca Hippolyto, Act. II. Sce. 2.*

4. Wat die dinghen belanght de welcke den Konstenaer oordeelt sijnen aendacht te verdienen, hy sal de selvighe niet alleen op de beste, maer oock op de ghemackelickste wijse uytvinden; aenghesien de scherpsinnighste kracht van de aller netste en best beworpen *Inventie* gantsch gheene verwonderinghe verdient, indien den Konstenaer eenen langhen tijdt met de quellicke moeyelickheyd van een diepe dubbinghe moet worstelen, eer hem sijnen eyghenen vond ter deghe kan voldoen. De vernuftighlick gheestighe en beelden-rijcke imaginatie van een verheven en wel-bedreven Meester is om ende om beset met keur van veler hande fraeye sinnelicke *Inventien*; het en is hier oversulcks met gheen kamer-kokerollen te doen; hy en behoeft sijn hoofd so seer niet te breken en d' uyterste krachten sijnes verstands soo gantsch besighlick niet af te slooven, om eyndelick nae veeltrachten en hertrachten d' eene of d' andere behaeghelicke *Inventie* te versinnen; want hy se altijd by der hand heeft, als offe anders niet te doen hadde dan gereedt te staen en nae sijn bevel te luysteren. die op de opperste kruyne van eenen hooghen bergh gheraeckt sijn, moghen vrij haer ghemack nemen; 't beklimmen van eenen aenbergh valt swaerder ontrent den voet van 't gheberghte; want ghelijck ons de onbeganckelicke oneffenheyd van de afbreukighe plaetsen om leegh allermeest plaght te quellen, so worden wy veeltijds ghewaer dat sich hooghe op ghemeynelick een effene vruchtbaere grond op doet, alwaer menigherley vruchten onophoudelicken voord-komen, die men nochtans daghelicks, eerse verwelckeren, behoort te plucken. Alhoewel het ons dan nae den eersten ernst van eenen ghetijdighen arbeydt aen ghenen overvloed schorten kan, soo behooren wy noch evenwel in desen overvloed sulcken ghemaetighden sorghvuldigheydt te bewijsen, dat de nettigheyd onses wercks altijd met een mannelick cieraet, en de volheyd onser *Inventie* gestaedighlick met een rijp oordeel mogt wesen verghesellschapt. Dus sullen wy te passe brenghen dat onse *Inventie* bevonden sal worden niet verwaendelick grootsch te sijn, maer behoorlick groot; niet afbreukigh steyl, maer sachtelick verheven; niet roeckeloosslick onbesint, maer volkomenlick krachtigh; niet pijnelick droevigh, maer rijpmoedighlick straf; niet traeghlick langhsaem maer

maer ſtemmighlick bedaert; niet aelweerdighlick dertel, maer heughelick vreughdigh; niet voerlooſlick onghebonden, maer manierlick laſtigh; niet onmaetighlick bol, maer ghevoeghlick vol, en ſo voordt. Immers gaet dit vaſt, dat wy den middelwegh voor den beſten en ſekerſten wegh moeten houden, want het uyterſte, ſoo wel aen de eene als aen d' andere ſijde, gheoordeelt wordt ghebreckelick te weſen. *Quint*. XII. 10. De woorden van den jonghen *Plinius* ſijn overſulcks aenmerckens waerd, en moghen ſeer bequaemelick toeghepaſt worden tot het ghene wy alhier hebben voorgheſtelt: *Ieder een ſtaet gheerne bekent*, ſeght hy *, *dat daer niet en is het welcke de middel-maet te boven gaet, niet te min ſchijnt hy de maete ſoo wel te vergheten, die minder doet dan de gheleghenheyd der ſaecke vereyſcht, als die meerder doet, den eenen wordt geſeyt verder te gaen dan de materie verdraeght; den anderen daer en teghen word geoordeelt de materie nergens nae voldaen te hebben. Het is wel waer datſe beyde een leelicke miſgrepe begaen: Doch den eenen vergrijpt ſich ſelven door een ſlapmoedighe ſwackheyd, den anderen wordt vervoert door ſijn kloeckmoedighe ſterckte: het welcke, ghelijck het miſſchien voor gheen merckteycken van een doorſlepen ende wel afgherecht verſtand verſtrecken magh, ſoo gheeft het ons nochtans een klaer en duydelick bewijs van eenen grooten werckelicken gheeſt:* * Lib. I. Epiſt. 20. So plaghten dan alle die ghene, de welcke deſe onverſaeghde kloeckheyd derven, lichtelick te beſwijcken; de lijnſachtighe ſwaermoedigheydt haeres wanluſtighen verſtands maeckt hun wijs dat het beſt is langhs den grond te kruypen, om 't ghevaer, 't welck de hoogh-vlieghende ghedachten vergheſelſchapt, te beter te vermijden: Het en is overſulcks niet vreemd dat ſy de hope van een goede treffelicke *Inventie* vaerdighlick overgheven, ghemerckt ſy de ſelvighe ſoo ſchroomhertighlick aentaſten: *Sy laeten ſich dwaeſelick voorſtaen*, ſeght *Quintilianus* *, *dat de gheſondheydt in magherheyd beſtaet; als oock dat d' onmaght haerer krancker herſſenen voor een vaſt bewijs van haer omſichtigh oordeel ghehouden wordt; ende overmids ſy het ghenoegh achten nerghens in te faelen, ſoo vervallen ſy onverhoeds in die groote fante datſe haer werck met eenen oock van allerley loffelicke deugden ontblooten.* * Lib. ii. Cap. 4. Den ſelvighen autheur ſegt oock ſeer wel op een andere plaetſe *, *Dorre en gantſch uytgheteerde menſchen, menſchen die gheen ſap noch bloedt in ſich hebbende anders niet dan een gheraemte van vel en been ſchijnen te ſijn, plaghten d' onghesteltheydt van haer ſtanck en teere lichaems met den ſchijnelicken naem van gheſondheyd te bekleeden, alhoewel die benaeminghe met deſe haere gheleghenheydt in 't minſte niet over een komt. Want overmids het hun ſwaer valt de levendighe kracht van een heldere Sonne-licht te verdraeghen, daerom ſoecken ſy onder de ſchaduwe van eenen grooten ende onbeſproken naem te ſchuylen.* * Lib. xii Cap. 10. Het is wonder dat die ghene

de welcke ſulcken ongaeve verſleeude ranckigheyd voor de rechte geſondheydt houden, als oock alle de andere die in 't ſelvighe Gaſt-huys ſieck ligghende deſe jammerlicke gheſtalteniſſe van haer onghedaen, ghepijnighde, en uytghehongherde lichaem beminnen, ſo goeden gevoelen van haere gheſontheyt hebben, ghemerckt ſy door al te vele vaſtens en door een treurmoedighe quellinghe daer toe maer alleen gheraecken datſe gheſond ſchijnen te ſijn. *Nochtans plaghten 't de Medicijn-meeſters nimmermeer daer voor te houden*, ſegt een ander * out ſchrijver, *dat ons de goede gheſondheyt door de anghſtighe quellinghe onſes ghemoeds moet toeghebraght worden. Het en is niet ghenoegh datmen vry is van eenighe merckelicke kranckte, aengheſien het alhier vereyſcht wordt datmen wel te paſſe, vroolick, en blyjgheeſtigh ſy, Ja dien menſche is onghetwijfelt op den naeſten trap om ſieck te worden gheſtelt, die anders gheen bewijs van ſijne goede gheſondheyt weet by te brenghen, dan dat hy gheene ſieckte op 't lijf heeft.*

[Autor dial. de cauſſis corr. eloqu Cap. 23.]

5. Vermids wy dan uyt het voorighe lichtelick konnen afnemen dat onſe *Inventie* ghemackelick behoort te vloeyen ende als uyt een volle borſt vaerdighlick voor te ſchieten, dat daer oock niet en is t' welck den levendighen gheeſt van de ghevonden dinghen ſoo ſeer verdooft ende vernietight, als dat men de ſelvighe met ſtrecken en recken tot ſijn voorgheſtelde ooghen-merck ſoeckt te draeyen; ſoo worden wy mede volkomenlick daer uyt bericht, dat d' *Inventie*, die ons in 't hoofd ſpeelt, ſelden goed ende bequaem weſen kan, alsmenſe van haeren ſelfs verkoſen loop door eenen gantſch beſighen arbeyd ter ſijden afkeert tot het ghene wy eens hebben voorghenomen. Den glants van d' aller glinſterighſte dinghen wordt beſmockelt en t' eenemael wechghenomen, alſmen ſich niet en ontſiet de ſelvighe ſonder ophouden te palmmotten; ſoo plaght het oock de ſcherpigheyd onſes verſtands om te ſlaen en t' eenemael te verplompen, wanneermen de voorgheſtelde materie door eenen onnoodighen en gantſch onnutten arbeyd beſtaet te beſchroyen en te verbrijſelen. *De kracht der dinghen die al te ſeer doorhackelt en doorſneden ſijn*, ſeght *Quintilianus* *, *wordt door haere overgroote ſubtijlheyd verſmaelt en te niete ghebraght.* Daerom ſietmen 't oock menigh-werven ghebeuren dat de verhaeſtighde ſtoutvaerdigheyd van d' aller ſchielickſte invallen veeltijds een ſonderlinghe vermaeck in ſich heeft; *Want ghelijck in onſen acker, ſoo mede in ons verſtand*, ſeght een oud ſchrijver *, *alhoewel men langhe beſigh is met het bearbeyden en ſaeyen van verſcheyden dinghen, nochtans plaght het behaeghlicker te weſen 't ghene van ſelfs opſpruyt.* *Philoſtratus* beveſtight even het ſelvighe met een ſeer bequaeme reden, *Wanneer yeman alle dinghen door een diepgrondighe beſchouwinghe meynt voord te brenghen*, ſeght hy *, *ſoo iſt dat ſijn verſtand*

[Lib. xii Cap. 2.]

[Autor dial. de cauſ. corr. eloqu. Cap. 6.]

[Lib. ii. de vitis Sophiſt. in Ariſtide.]

stand daer mede soo dapper wordt opgenomen, dat het de vaerdigheyd verliest. Dewijl het dan seker is dat een al te bekommerde sorghe de vaerdigheyd onses voordvaerenden gheests merckelick verhindert ende vertraeght, soo kanmen oock lichtelick daer uyt afnemen dat die ghene best beraeden sijn, dewelcke haer selven voor den teghenwoordigen tijd verghenoeght houden, wanneer d' *Inventie* soo verde ghebraght is datse nu op 't hooghste schijnt te wesen; d' andere daerenteghen die nimmermeer te vrede sijn, blijven doorgaens henen ten halven steken, nae datse de hitte haeres werckenden verstands door al te veele sammelens en door een swaerhoofdige twijffel-moedigheyd eenmael hebben laeten verkoelen. *Het ontstaet uyt een gheringh en slecht ghemoed,* seght *Quintilianus *, datmen sich overal schroomhertigh aenstelt. Soo en kan het oock anders niet gheschieden, of dese vreese moet den loop onses kloecken* Lib ix. *gheests noodsaeckelick stutten en van andere meer aenmerckelicke dinghen afkeeren.* Cap.4. Den selvighen autheur verwondert sich oversulcks in een andere plaetse niet t' onrecht dat veele soo verd rietighlick langhe ontrent yeder deel haerer *Inventie* blijven hanghen, dewijlse naemelick met het vinden en met het overweghen der ghevondener dinghen besigh sijn: Lib.viii.in *Het welcke alhoewel sy het daerom deden*, seght hy *, *dat sy de beste dinghen* proœmio. *altijd in haer werck souden te passe brenghen, nochtans behooren sy dien ongheluckighen arbeyd grootlicks te versoyen; want het seker is datse niet alleen de voordvaerenheyd onses ghemoeds inteughelt, maer datse boven dien de hitte onser ghepeynsen door een mistrouwigh transelen uytblusscht.* 't En is dan soo heel vreemdt niet dat het altemets gheraedsaemer gheacht wordt d' eerste beweghinghen onses ghemoeds, nae dat het eens gaende ghemaeckt is, sonder eenigh achterdencken te volghen. *Bemerckt ghy niet hoe grooten onderscheyd datter is tusschen de water-beken die uytslaende waeteren voord-kruypen, en die uyt een springhende Fonteyne uytbortelen? al wat sijnen vollen loop behoudt, is frisch en krachtich*, seght *Symmachus Lib. VII. Epist. 60. Die het rennen der Paerden dus of soo meynt te bestieren,* seght *Quintilianus *, vermindert haeren spoed: Soo en kan men oock sijne treden* Lib. ix. *aen een sekere maete niet verbinden, sonder sijnen loop te breken.* Cap.4. Ghelijck de bernende tortsen haer vier door een ghestaedighe beweghinge lichtelick behouden, 't welckse nochtans swaerlick hervatten als het door langh stille staen is uytghegaen; even alsoo wordt den vierighen ernst onser *Inventie*, diemen door 't uytstellen ende slabbacken quijt ghe-raeckt, door 't aenhouden ende volherden wonderbaerlick ghehandhaeft. Want de verbeeldinghen van soo veele verscheydene dinghen, die wy ons selven in 't opmaecken van 't eene of 't andere argument voorstellen, de heymelicke herts-tochten insghelijcks, die ons ghe-

swin-

ſwindighlick werckende ghemoed als dan krachtighlick ontroeren, houden haeren ghewoonlicken loop; ſoo datſe menighmael niet ſoo veel als de hulpe onſer handen verwachten; ja men wordt heel ſelden ghewaer datſe ſich wederom aenbieden, nae datmenſe door eenen ontijdighen uytſtel verſuymt ende verwaerlooſt heeft; voornaemelick, wanneer dit opſchorten ende verſuymen door een ghemelicke fautvindingh veroorſaeckt is gheweeſt; 't welck oock ſijne ſwaerigheyd heeft; want het dan allermeeſt onmoghelick is dat de kracht onſer aenghedrevener *Inventie* eenpaerighlick ſoude voord-ſchieten; onſe wercken blijven gheduyrighlick met een gantſch haetelicke oneffenheyd ontciert; en of ſchoon alle de byſondere ghedeelten noch ſoo wel verkooſen ende beleyt ſijn, 't gantſche beſteck onſes wercks ſchijnt evenwel brodachtighlick aen een ghelapt te weſen, ende niet meeſterlick aen een te hanghen. *Quint*. X. 7. Wy worden 't daghelicks ghewaer dat veele menſchen haere aenghenomen wercken wel ende bequaemelick uytvoeren, als ſy de ſelvighe ſlechts hertelick en vlijtelick aengrijpen, in 't minſte niet twijfelende of ſy ſullen allerley voorvallende ſwaerigheden door den ernſt haeres toegheneyghden ghemoeds ghemackelick overmeeſteren. *Immers d' Inventie* beſtaet voornaemelick in de kracht onſes ghemoeds; aengheſien ons ghemoed ſich van eerſten af een levendighe vertooninghe der gantſcher materie moet voorſtellen; behalven dat deſe levendighe vertooninghe ofte vertegenwoordighinghe der begrepener dinghen ons ghemoed met eenen oock ſoo krachtighlick behoort t' ontroeren, dat het ſich door de ſchijnblijckelickheyd van ſoodaenighe verbeeldinghen nae de gheleghenheyd der dinghen die wy voor hebben verandert vindende, vaerdighlick ende onvertooghelick aen 't werck valle. Het ſchijnt overſulcks dat den achtbaeren *Quintilianus* ſijne ooghen op 't groote vermoghen onſes verſtands gheſlaeghen hield, als hy ſtaende houdt dat ons ghemoed, hoe het edeler ende verhevener is, door grooter behulp middelen plaght bewogen ende aenghedreven te worden; *Dies het oock door den verdienden lof merckelick toeneemt*, ſeght hy *, *het wordt door de voordvaerenheyd ſijnes ſtouten beſtaens wonderlick voordgheholpen, het neemt eyndelick eenen ſonderlinghen luſt om altijd yet groots ter hand te trecken.*

*Lib. I. Cap. 2.

6. Volght hier uyt dat den daed-vaerdighen kloeck-vernuftighen Konſtenaer een omſichtigh, marckſaem, en gantſch wijs menſche weſen moet; en dat niet alleenlick nae de wijſe der ouder ſchrijvers, die allerley bedrevene ambachtſ-luyden wijſe luyden plaghten te heeten *, maer veel-eer met een ſeker opſicht op de wonderbaere kracht ſijner *Inventie*; want daer onghetwijffelt yet grooters in ſtaet aen te mercken

*Teſtib. Didymo & Euſtathio adverſ. 39. Iliad. O.

merckẽ, dan wy met den eerſten maghtigh ſijn te beſeffen. Dit alghemeyne welghegrondeerde begrijp, door het welcke wy voorbereydet worden om een goede ende bequaeme *Inventie* voord te brenghen, wordt in ons door de kenniſſe van verſcheydene Konſten en wetenſchappen ingheſtort: Soo en is het oock niet wel moghelick dat yeman een aenmerckens waerdighe *Inventie* ſoude voordbrenghen, 't en ſy ſaecke dat hy de voornaemſte gronden der rechtſinnigher gheleertheyd van kinds beenen af leer-ghierighlick heeft ſoecken in te drincken. *Traeghe verſtanden plaghten ſich met de kleyne waeter beeckſkens te behelpen*, ſeght *Cicero* *, *ſonder eens om te ſien nae de ſpringh-aders der* Lib. ii. de
dinghen daer 't al van voord komt. Een voltrocken ende bequaemelick Oratore.
verhandelde *Inventie* moet uyt een groote en diep ghewortelde volgheleertheyd hervoord ſpruyten; ghenerley ſtudien behooren ons vreemd te ſijn; wy moeten de gantſche oudheyd met te ſaemen 't ontallicke getal der Poetiſcher ende Hiſtoriſcher vertellinghen op onſen duym hebben; doch voornaemelick is het van noode dat wy de veelvoudighe beweghinghen des menſchelicken ghemoeds midtſgaeders oock alle de byſondere eyghenſchappen der ſelvigher grondighlick ſouden verſtaen, ghemerckt de grote en hooghgheduchte kracht deſer Konſten in de levendighe uytdruckinghe van ſodaenighe beroerten allermeeſt gheleghen is. Dus verſtaen wy hoe de Konſtenaers eertijds met een byſonder inſicht voor wijſe luyden ghekeurt wierden; ghemerckt men onder alle de andere vrije Konſten naulicks eenighe vinden kan, die 't behulp van een hooghe en welverſochte geleertheydt meer van doene hebben. *Euphranor* heeft in ſijnen tijd wonderbaerlick gheſchenen, om dat hy ſich niet alleen in de Konſt van ſchilderen en beeld-ſnijden dapper wel hadde gheoeffent, maer om dat hy met eenen oock in alle d'andere Konſten uytnemende was. ſiet *Quintil.* XII. 10. *Pamphilus*, den Meeſter van *Apelles*, plaght mede gheweldigh hier op aen te dringhen; want ghelijck hy den eerſten Schilder gheweeſt is die allerhande Konſten, doch voornaemelick *de Arithmetiſche en Geometriſche* wetenſchappen, tot ſijne Konſt heeft toeghevoeght, ſo hieldt hy mede ſtaende, dat nieman tot de volmaecktheyd der Schilder-konſte ſonder 't behulp van deſe andere Konſten maghtigh was te gheraecken, ſiet Plin. XXXV. 10.

7. Dat nu de *Mathematiſche* Konſten, doch voornaemelick *Geometria* ende *Optica*, ſeer vele in deſe gheleghenheydt vermoghen, wordt uyt het volghende exempel lichtelick afghenomen. Ghelijck de *Athenienſen* grote reden meynden te hebben dat ſy haere ſchermgoddinne *Minerva* boven alle d'andere Goden en Goddinnen ſouden eren en dienen

ſoo hebben ſy 't goed ghevonden haer een ſchoon beeld op een verheven pijlerne op te richten; dies ſtelden ſy tot uytvoeringhe haeres voornemens twee van de aller beſte Konſtenaers, *Alcamenes* en *Phidias* te werck; en lieten ſich met eenen oock verluyden, dat het beeld, het welck in aller menſchen oordeel hooghſt gheacht wierd, met een ronde ſomme ghelds ſoude betaelt worden, dus vielen de Konſtenaers vierighlick aen 't werck, aenghedreven ſijnde door de hope van groote winſte en grooter eere die daer op ſcheen te ſullen volghen. *Alcamenes* was in de *Mathematiſche* Konſten gantſch onervaeren, en hieldt het daer voor dat hy ſich wonderlick wel ghequeten hadde, als ſijn beeldt den ghenen die dichte byſtonden fraey ſcheen. *Phidias* heeft daer en teghen, achtervolghens de kenniſſe die hy in de *Geometriſche* en d' *Optiſche* wetenſchappen hadde, gheoordeelt, dat den gantſchen ſchijn des beelds nae ghelegbenheyd van de voorbeſcheyden hooghde ſoude veranderen, dies heeft hy d' ooghen ſijnes beelds wijd open gheſperret, den neus in verſcheyden bochten ghedronghen, de lippen al gaepende van malckander afgheſcheyden; en ſo voord, 't was eyndelick vreemd om ſien hoe gheckelick het met deſe beelden toegingh, als ſe eerſt in 't openbaer ten toone wierden gheſtelt. Want de gantſche menighte, ghelijckſe 't beeld van *Alcamenes* met een ſonderlinghe vernoeghen aenſchouden, ſoo kreeghſe eenen grooten afkeer van het beeldt het welcke *Phidias* hadde gemaeckt; het docht hun ſulcken miſſchaepen wanſchickelicken maeckſel te weſen, dat menſe nauwelick konde wederhouden, of ſy wilden *Phidias* met gheweld ſteenighen. den armen Konſtenaer vond ſich overſulcks ghedwonghen om met vele ſmeeckens en biddens oodmoedighlick te verſoecken, dat men het oordeel ſoude opſchorten tot dat de beelden om hooghe op haere behoorlicke plaetſe ſouden gheſtelt worden, 't welck ghedaen ſijnde, ſoo ſachmen de kanſſe van ſtonden aen verkeeren; want ghelijck de ſoetigheydt die men in 't lieffelicke beeld van *Alcamenes* nae by ſpeurde, door de hoogde verdween ende in een ſekere hardigheyd veranderde, ſo wierd de verdraeyde miſmaecktheydt van *Phidias* ſijn beeld door de verkortinghe der verhevener plaetſe wonderlick verſacht, en 't verſchil tuſſen 't hand-werck deſer twee Konſtenaeren was ſo merckelicken groot, dat den eenen ſijnen verdienden lof heeft verworven, den anderen daer en teghen is met ſijn werck tot ſchande ghebraght, ſiet *Tzetzes Chiliad.* XI. *hiſt.* 381. en noch duydelicker *Chil.* VIII. *hiſt.* 193. alwaer hy ons 't voorghemelde exempel voorſtelt. De *Minerva* van *Amulius* ſchijnt mede door 't behulp deſer Konſten ghemaeckt te weſen; want ſy, nae 't ſegghen van *Plinius* * *haere ooghen altijd op den aenſchouwer*

* Lib. XXXV. Cap. 10.

ſchouwer gheſlaghhen houde , al iſt dat hyſe van verſcheyden kanten bekijekt. Eenighen houden 't daer voor, dat dit een vlacke tronie met d' ooghen recht uyt ſiende gheweeſt is, gelijck ſich d' onwetende menighte daer over grootlicks plaght te verwonderen dat ſodaenighe ſchilderijen gedueriglick haere ooghen t' onſwaerd ſchijnen te wenden , al iſt dat wy noch ſoo dickwils van plaetſe veranderen ; nochtans en kan ick niet dencken dat ons *Plinius* 't grove ghevoelen der onervaerener menighte ſoude voorſtellen , als of het een gantſch ſeldſaeme ende aenmerckens waerdighe ſaecke waere geweeſt ; dies dunckt het my oock waerſchijnelicker te ſijn, dat deſe ſchilderije iet ghemeyns gehad heeft met het beeld van *Iuno,* 't welck in den tempel van de *Syriſche* Goddinde opghericht weſende den aenſchouwer vol in d' ooghe heeft , als hy recht teghen overſtaet ; ſoo houdt het hem oock in d' ooghe, als hy van plaetſe verandert ; ende indien yeman anders het beeld van eenen anderen kant aenſiet, hem wedervaert even het ſelvighe, ſiet *Lucianus de Syria Dea. Bupalus* ende *Anthermus* hebben de tronie van het beeldt van *Diana,* 't welck in het eyland *Chios* op een verheven plaetſe ſtondt, in ſulcker voeghen ghemaeckt, dat die ghene de welcke eerſt in den tempel intreden anders niet ghelooven konnen of ſy dreyght hun met een ſtuer ghesicht ; d' andere daer en teghen , die nae 't betaelen haerer gheloften ghereed ſijn uyt te gaen, laeten ſich vaſtelick voorſtaen dat ſy nu volkomenlick ghepaeyt ende verſoent is , Plin. XXXVI. 5. Het wordt oock daer voor ghehouden , ſeght den ſelvighen *Plinius* * * Lib.
dat dien *Hercules,* die ons in den tempel van *Antonia* den rugghe toekeert, het hand-werck van *Apelles* is. De ſchilderije (het welck be- XXXV. Cap. 10.
ſwaerlick in een omghekeerde figure gheſchieden kan) vertoont ons veel eer het volle ghesicht ſijner tronie, dan datſe ons maer alleen met de bloote hope van ſijne tronie te ſien ſoude ophouden.

8. De Konſtenaers worden inſghelijcks door het exempel van *Nicon* ghewaerſchouwt generley naturelicke dinghen, van hoe kleynen ghewighte de ſelvighe oock moghen ſchijnen, te verachten ; Want alhoewel deſen wijdberoemden Meeſter t' *Athenen* in de Galerije , die *Pœkile* gheheeten wierd , een ſeer ſchoon Paerd aerdighlick nae 't leven hadde ghetroffen, ſo dat men daer in een ſonderlinghe kracht der Konſte ſpeuren moght ; nochtans bleef dit wonderlicke werck doe ter tijd den ſchimp en ſmaed van yeder een onder worpen ; om dat naemelick den ſchilder d' onderſte ooghſchelen des Paerds haerigh hadde ghemaecht, 't welck teghen de nature des ſelvighen beeſts is ſtrijdende ſiet *Ælianus Lib IV. de Animal. Cap. 50. Pollux Onomaſt. Lib.* II. en *Tzetzes Chiliad.* XII. *hiſt.* 417. Ghelijck wy dan uyt dit exempel aen

de eene ſijde vernemen dat d' achteloose onkenniſſe der naturelicker dinghen de Konſt gantſch naedeeligh is, ſoo gheeft ons *Philoſtratus* * aen de andere ſijde te verſtaen dat de byſondere kenniſſe van d' eyghenſchappen der Nature den Konſtenaeren menighmael een goede ende bequaeme *Inventie* plagt aen te dienen; want als hy ons de ſchilderije van de broeckachtige velden beſchrijft, ſoo wijſt hy daer in aen hoe den vernuftighen Werck-meeſter door de kenniſſe van den rechten aerd der Dadel-bomen aengheleydt wierdt om een naturelicke brugge ſeer geeſtelick over het water te ſlaen, niet willende de ſchoonheyd van ſulcken luſtbaeren landouwe door 't opſetten van een ghemaeckte brugghe ontcieren, ſiet *Philoſtratus* ſelver in de beſchrijvinghe van die ſchilderije, als oock in de beſchrijvinghe van meer andere ſchilderijen. Den kloecken gheeſt der Konſtenaeren moet ſich over ſulcks benaerſtighen de nature aller dinghen, doch voornaemelick 's menſchen nature, grondiglick te verſtaen. *Indien yeman de ſchilderkonſt nae behooren recht wel meynt te oeffenen*, ſeght den jongen *Philoſtratus* * *de ſelvighe moet niet alleen de menſchelicke nature volkomenlick verſtaen, maer hy moet ſich ſelven boven dien daer toe ſchicken, dat hy de rechte eyghenſchappen ende merckteyckenen onſes ghemoeds, ſelfs oock in de ghene die ſtille ſwijghen, beſcheydenlick wete uyt te drucken: Soo is het mede hoogh-noodigh dat hy ter deghe begrijpe waer in de voornaemſte krachten diemen in de gheſtalte onſer wanghen, in den opſlagh onſer ooghen, in de beweghelickheyd onſer wynbrauwen beſeft, gheleghen ſijn; kortelick, hy moet alle die dinghen met een omſichtighe opmerckinghe waernemen, dewelcke 't oordeel verſtercken. Wijſt my derhalven eenen Meeſter die ſich deſe dinghen door een marckſaeme naerſtigheyd ſoeckt in te printen, ende ick en ſal daer aen in 't minſte niet twijffelen of deſelvighe ſal boven veele andere uytmunten, en allerley konſtighe wercken ghelucksghlick uytvoeren. Valt het ſoo uyt dat hy eenen menſche in ſijne dolle raſernije ofte in ſijnen grimmighe verbolghenheydt woedende moet uytdrucken, komt het hem te vooren eenen vermutſten minnaer af te ſchilderen, ofte oock eenen menſche die vol is van diepe ghepeynſen, dien het herte van vroolickheydt ontſpringht, die door eenighe ſtercke beroeringhen krachtighlick wordt aenghedreven; het en ſal hem niet ſwaer vallen yeder een het ſijne te gheven, om alſoo de onvervalſchte ghelijckeniſſe uyt de byſondere eyghenſchappen van elck eens gelegenheyd te haelen.*

* Iconum Lib. i. in Paludibus

* In procemio Iconum.

9. Soo gaet het dan vaſt en wy houden 't daer vóor, dat een fijn ende bequaem Konſtenaer boven alle dinghen nae een natuyr-kondighe ervaerenheyd behoort te trachten: Niet dat wy hem erghens in een kluyſe ſoecken op te ſluyten, om aldaer ſijnen kop met verſcheyden *Geometriſche* proef-ſtucken te breken; veel min dat hy 't ghevoelen

van

van ſoo veele teghenſtrijdighe gheſintheden der naturelicker Philoſophen in ſijne eenigheyd beſighlick ſoude ſiften, om daer uyt den rechten aerd van allerley harts-tocht en ende beweginghen volmaecktelick te verſtaen: Dit en is de meyninghe niet: Want wy het ghenoegh achten dat hy door een daghelickſche opmerckinghe uytvinde hoe de menighvuldighe gheneghenheden ende beroerten onſes ghemoeds 't ghebaer onſes aenghesichts dus of ſoo veranderen ende ontſtellen. *Elcke beroerte onſes ghemoeds*, ſeght *Cicero**, *ontfanght een ſeker ghelaet van de nature, 't welck men voor 't byſondere ende eyghene ghelaet der ſelvigher beroerte houden magh.* Een wijs ende verſtandigh aenmercker der dinghen diemen behoort nae te volghen, houdt ſijne ooghen geduyrighlick gheſlaeghen op die menſchen onder de welcke hy leeft; achtende dat hem de leſſe, die hy te leeren heeft, in elck byſonder menſche, als in een klaer en leeſbaer Boeck, op 't aller duydelickſte voorgheſpelt is. Indien het dan ghebeurt dat hy ſich in een gheſelſchap vindt in 't welcke eenighe luyden merckelick ontſtelt ſijn, men ſoude terſtond uyt ſijnen aendachtighen ernſt afnemen dat hy ſulcken gheleghenheyd gheſocht heeft, om uyt d' ooghen der ontſtelder menſchen de veelvoudighe gedaente van garmſchap, liefde, vreeſe, hope, ſmaed, vroolickheyd, vertrouwen, en dierghelijcke beweghinghen meer, te leſen. Alhoewel nu de Konſt-lievende groote Meeſters haer meeſte werck en ſtudie hier van maeckten, nochtans plaghten ſy ſomwijlen oock een weynigh tijds uyt te ſplijten om de Zede-konſt, de naturelicke Philoſophie, verſcheyden Hiſtorien, Poetiſche verſierſelen, als oock de Mathematiſche wetenſchappen te verſoecken: Want al iſt ſchoon ſaecke dat de zede-vormers, de naturelicke Philoſophen, de Hiſtorie-ſchrijvers, de Poeten, de mathematijcken mede niet maghtigh ſijn een eenigh Schilder te maecken; Nochtans brenght de kenniſſe deſer Konſten ſoo veele te weghe, dat de Konſtenaers die ſich op deſe wetenſchappen redelick wel verſtaen voor beter ende volmaeckter Schilders worden ghehouden. Tegen-ghift en wond-ſalve worden uyt verſcheyden en menighmael oock uyt tegenſtrijdige dinghen opghemaeckt; Ende alhoewel ſulcken vreemden vermenghinghe gantſch gheene ghemeynſchap met de ſimpelen ſchijnt te hebben, nochtans vindtmen daer in een ſekere kracht die uyt alle de vermenghde dinghen hervoord komt. De Byen ſuyghen insghelijcks uyt veele ende verſcheydene Bloemen ſulcken aenghenaemen ſmaeckelickheyd van den ſoetgheurighen honigh, dat aller menſchen, vernuft in een gheſmolten niet maghtigh en is yet ſulcks nae te maecken. Soo en is het mede niet vreemdt dat de

* Lib. iii. de Oratore

Schilder-konst sich met verscheydene Konsten en wetenschappen behelpt, de welcke alhoewelse in de konstighe wercken soo heel duydelick niet en worden gespeurt, nochtans overstortense de gantsche schilderije met een heymelicke bevalligheyd die men lichtelick verstaet uyt de kennisse van velerhande Konsten en wetenschappen voordgesproten te sijn. Wordt hier teghen gheworpen dat vele Meesters taemelick wel in de Schilder-konst hebben toeghenomen, niet tegenstaende datse haer hoofd met d' andere voorgemelde Konsten en wetenschappen seer weynich hadden bekommert. Dient tot antwoordt, dat ons ghevoelen niet met allen daer door soude verswackt worden, al stonden wy bekent dat eenighe Meesters sonder 't behulp van d' andere Konsten en wetenschappen redelicke Schilders gheworden sijn; ghemerckt wy in dese onse verhandelinghe niet en spreken van de gemeyne dozijnwerckers, maer alleenlick van de rechte Konstenaers; die in ons oordeel gheleerde kloeckaerds behooren te wesen; dat is; mannen van sulcken nytnemenden verstand en naerstigheyd, dat de Nature t' saementlick met de Konste tot haere volmaecktheyd schijnt aengespannen te hebben,

10. Ghelijck dan de oude Konstenaers een seer treffelicke maniere van wercken ghehadt hebben, soo hadden sy mede een sonderlinghe gaeve om sich de waere verbeeldinghe van allerley beweghinghen onses ghemoeds op 't aller levendighste voor te stellen; ja wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat sy haere wercken nimmermeer met sulcke bequaeme uytdruckinghen van de verscheydene hertstochten souden vervult hebben, 't en waer saecke dat sy het de pijne waerd gheacht hadden alle die naturelicke beroerten wisslick nae te speuren door de welcke ons ghemoed verruckt ende den gewoonlicken schijn onses wesens verscheydenlick verandert wordt. *Zeuxis* heeftde schilderije van *Penelope* ghemaeckt, so dat hy de sedigheyd haeres eerbaeren wesens daer in konstighlick schijnt uytghedruckt te hebben. Plin. XXXV. 9. *Timomachus* heeft den raesenden *Aiax* afghemaelt, en hoe hy sich in dese uytsinnighe dolligheyd al aenstelde *Philostr. Lib II. de vita Apollonii*, Cap. 10. *Silanion* heeft den wrevelmoedighen Konstenaer *Apollodorus* ghemaeckt; ende overmids desen *Apollodorus* eenen rechten korsel kop was, soo ist dat *Silanion* niet alleen den Konstenaer selver, maer sijne koppighe krijghelheydt met eenen oock in 't koper heeft ghegoten Plin. XXXIV. 8. *Protogenes* heeft *Philiscus* geschildert, als wesende met eenighe diepe bedenckinghen opghenomen Plin. XXXV. 10. *Praxiteles* heeft *Phryne* ghemaeckt, als of men haer weelderigh herte in een volle Zee van vreughd en wellust sach swemmen, Plin

Plin. XXXIV. 8. *Parrhaſius* maeckten eenen jonghelingh die in ſijne waepenruſtinge om ſtrijd loopt, Plin. XXXV. 10. Den *Anapanomenos* van *Ariſtides* ſterft uyt liefde van ſijnen broeder, *Plin. ibidem. Philoſtratus** beſchrijft ons de ſchilderije van eenen *Bacchus* die maer alleen bekent wordt by de minne-ſtuypen die hem quellen. Deſe exempelen gheven ons ghenoegh te verſtaen, hoe grooten ervaerenheyd d' oude Meeſters in 't uytdrucken van allerley beroerten ende beweghinghen ghehad hebben; de volghende gaen noch verder; want wy daer uyt oogenſchijnlick ſullen vernemen, dat haere *Inventien* boven dien oock vol van allerley verſtand ende gheleertheyt geweeſt ſijn.

* Iconum Lib. I. in Ariadne

11. *De vermaeghſchapte verdichtſels der gheeſtigher Schilders en verſtandigher Poeten* ſeght *Latinus Pacatus* *, *komen daer in uyt der maeten wel over een, datſe beyde eendrachtighlick de Victorie vleughels toepaſſen; ghemerckt die ghene, de welcke de Fortune aen haer ſijde hebben, veel eer ſchijnen te vlieghen dan te loopen.* Het is ghewiſſelick ſoo, en *Pacatus* brenght het ſeer bequaemelick te paſſe dat de Schilders en Poeten, als goede lievende bloedverwanten, t'ſaementlick een lijne trecken; want 't ghene *Theophilactus Simocratus** van de Poeten ſegt, dat naemelick *de verluſtinge der ſpelender dichters vol is van allerley wijſheyt*; Het ſelvighe wordt oock bevonden in de Schilders en Beeld-houwers plaetſe te hebben. *Het en is mijne gewoonte niet,* ſeght *Ælianus* *, *de beelden der Giet-konſtenaers ledighlick ende achteloosſlick t' aenſchouwen; want men altijd in deſe haere wercken een ſonderlinghe wijſheyd ende een kloeck oordeel plaght te vernemen. Het is onnoodigh dat wy ſulcks met vele exempelen ſouden ſoecken te beveſtighen, aenghesien het daer uyt ghenoeghſaemlick beweſen wordt, datmen noyt ſulcken onbeſuyſten Konſtenaer konde ghevinden die de Muſen, de Dochters van Iupiter, vreemde ende vervalſchte ghedaenten dorſt toeſchrijven. Soo en weetmen oock van gheen vermaerde werckmeeſters te ſpreken, die de ſelvighe Muſen in 't harnas ghemaeckt hebben; om daer mede bedecktelick te verſtaen te geven, dat het leven der ghener die haer ſelven de Muſen opofferen met een ſachte ende onghemoeyde gheruſticheyt behoort vergheſelſchapt te ſijn.* Het tafereel van *Cebes* waer in de veranderlicke ghevalligheydt des menſchelicken levens verſtandighlick wordt afghebeeldet, verſtreckt ons mede tot beveſtighingh van deſe wijſheyd. Den *Hercules* van *Prodicus* is even juyſt van dien ſlagh; ſoo heeft ſich *Themiſtius* * inſgelijcks vervoordert den aerd van den valſche en waere vriendſchap nae 't exempel van den voorſchreven *Sophiſte*, af te beelden. Wy vinden oock in *Agellius* * een ſeer levendighe afbeeldinghe van de rechtvaerdigheyd, gelijck *Chryſippus* de ſelvighe van te vooren door de ſtraffe en gantſch ſtaetelicke coleuren ſijner deſtigher welſprekenheydt hadde voorgheſchildert.

* Panegyrico Theodoſio Aug. dicto

* Epiſt. 82.

* Lib. xiv. var. hiſt. Cap. 3.

* In orat. de Amicitia.

* Lib. xiv. noct. Attic. Cap. 4.

Apelles

Apelles heeft dese wijsheydt oock te baete ghehadt, als hy dat vermaerde stuck wercks tot ontdeckinghe der lasteringe maeckte, gelijck ons *Lucianus* de gantsche beschrijvinghe deser schilderije heeft naegelaten. *Lysippus* en soude nimmermeer maghtigh sijn gheweest de voorby sluypende en sachtelick wechstrijckende gheleghenheyd af te beelden, 't en waer saecke dat hem dese wijsheyt in sijne *Inventie* bestierdt hadde; siet *Auson. Epigr.* 12. *Het en kan u niet onbekent sijn*, seght *Heliodorus* *; *dat de schilders eenen ghevleughelden God van Cupido maecken; om de wispelduerighe lichtvaerdigheyd der gener, die van hem overheert sijn, daer mede te verst aen te gheven*, siet oock *Xenoph. Lib. I. Aponnem.* als mede *Theophyl. Simocatus Epist.* 54, *Tzetzes Chil. V. hist.* 11. *Propertius Lib. II. Eleg.* 10. Het soude ons alhier licht vallen duysend en duysend exempelen deser wijsheyt uyt d' oude schrijvers voord te brenghen, indien wy het daer voor niet en hielden dat dese weynighe bygebragte exempelen volkomenlick bewijsen hoe d' aller loffelickste wercken van groote Meesters doorgaens henen uyt den overvloedigen springh ader deser wijsheydt her voordt komen. Dies vinden wy ons selven eyndelick oock ghedwonghen te bekennen dat *Apollonius* * de *Phantasie* niet t' onrecht *een dingh vol van wijsheyt* ghenaemt heeft, als wesende d' eenighe Voedster-moeder van allerley goede *Inventien*.

* Lib. IV. Aethiop.

* Apud Philostr. Lib. VI. Cap. 9.

12. Alhoewel het nu schijnen magh dat wy den rechten aerd der wijsheyd, diemen in de *Inventie* moet waernemen, wijdloopighlick genoegh verhandeld hebben; indien yeman evenwel naerder bericht daer van begheert, de selvighe moet noch voorder met ons uyt d' oude schrijvers aenmercken dat de voornaemste deughd van een nette en welghestelde *Inventie* aller meest in dese vier dinghen bestaet. *In de waerheyd.* In d' *Oportuniteyt*, ofte in de waerneminghe van een bequaeme gheleghenheyd van tijd en plaetse, in de discretie, ofte in de bescheydenheyd van een tuchtigh en de eerbaer beleyd. In de *Magnificentie*, ofte in de staetelickheyd. Wat de *waerheydt* belanght; *De Schilder-konst maeckt aetijd vele wercks van de waerheyd*, seght *Philostratus Iconum Lib I. in Narcisso.* Ende ghelijck *dien Historie-schrijver soo wel met bedrogh schijnt om te gaen*, seght *Ammianus Marcellinus* *, *de welcke eenighe warachtighe gheschiedenissen wetens en willens voor by gaet, als die eenighe valsche gheschiedenissen verdicht*; even alsoo plaght de maelkonste in het uytdrucken der waerheydt op dese twee dinghen goede achtinghe te nemen, sy en wil aen de eene sijde daer toe niet verstaen datse yet soude uytdrucken 't ghene men in de nature niet en vindt, men kanse wederom aen d' andere sijde daer toe niet brenghen datse yet soude overslaen 't ghene men in de nature vindt. *Vitruvius* dringht op het eerste

* Lib. XXIX.

* Lib. vii. Cap. 5.

eerste aen. *Laet de schilderije een beeld wesen,* seght hy *, *van 't ghene is,* Lib. vii.
of ten minsten kan sijn. &c. Siet het vervolgh deser woorden als oock de Cap. 5.
bevestighinghe van dit point Cap. III. 12. van ons eerste Boeck. Het
tweede wordt ons in *Philostratus* voorgestelt; *Die de voorvallende dingen*
niet en schilderen naese sijn, seght hy, * *vergrijpen sich in haere Schilderyen* *Iconum
teghen de waerheyd. Immers vinden wy dat daer aen dit stuck soo veele Lib. ii. in
gheleghen is, dat de oude Meesters op verscheyden geleghentheden Venere.
nerghens nae soo vele vraeghen nae de schoonheyd haerer Beelden als
nae de waerheyd; En wanneer de waerheyd der Historie scheen te sullen
schaede lijden indien sy al te veele nae de schoonheyd stonden, soo
hadden sy 't liever alles te versaecken dan dat sy de waerheyd in 't minste
souden te kort doen. *Philostratus* gheeft ons hier van een aenmerckens
waerdig exempel, wanneer hy verhaelt hoe de Paerden van *Amphiaraus*
geschildert waeren; *het dunne stof 't welck de sweetende Paerden* *Iconum
van alle kanten aenkleefde, seght hy *, *ghelijck het hun de schoonheyd benam,* Lib. i. in
soo gaf het hun een grooter schijn van waerheyd. Den vernuftighen Konstenaer Amphiario.
heeft oversulcks de waere ghestalte deser Paerden seer wel versonnen
ende uytghedruckt; Want het anders niet gheschieden en konde,
of de Paerden mosten in 't midden van sulcken bloedighen ghevecht
bijster seer verhittight ende bestoven sijn. 't Blijckt dan met
hoe grooten ernst d' oude Meesters de waerheyd, in dinghen die de
Historie aengaen, gade sloeghen; sy lieten sich duncken dat het hun aen
't voornaemste ontbrack, wanneer men de waerheyd in haere stucken
niet en sach uytsteken. De reden van dit haer ghevoelen en behoeft
niet verde opghehaelt te worden. Want ghelijck yeder-een bekent
staet dat de konstighe wercken d' aenschouwers soo wel tot onderwijs
als tot vermaeck behooren te dienen, soo gaet het mede vast en 't moet
noodsaeckelick daer op volghen dat de waerheyd boven alle andere
dinghen in de Schilderyen betracht moet worden; ghemerckt, nae
't segghen van *Lucianus* * *'t ghene profijtelick is maer alleen uyt de waerheyd* *De con-
plaght t' ontstaen. Wy hebben hier alleenlick tot besluyt aen te merc- scrib. hi-
ken, datmen onderentusschen op een sekere geleghenheyd verschey- storia.
den eyghenschappen der waerer ghelijckenisse voorsichtighlick magh
voorby gaen, of ten minsten lichtelick aenroeren. Want als wy ons
selven van noods weeghe daer toe niet gheperst en vinden, dat de
waerheyd der ghelijckenisse in eenighe bysondere figuren sorghvuldiglick
soude worden uytghedruckt; dan is het gheraedsaemer, dat wy
de schoonheyd der hupscher lichaemen door 't ontijdighe ende ondienstighe
bejagen der waerheyd niet en souden verdooven. *Wanneer*
de Schilders eenighe schoone ende bevallighe tronien, daer nochtans 't eene of

In Cimonis vita. *andere ghebreck in ghespeurt wordt, bestaen te Contrefeyten*, seght *Plutarchus*,* *wy plaghten dan op deselvighe te versoecken, datse die mismaeckte hardigheyd niet t' eenemael en souden voorby gaen, noch oock al te besighlick uytdrucken; overmids het seker is dat het Beeld dus of soo ghehandelt wesende, ofte om ghelijck, ofte leelick schijnen sal.*

13. De voornoemde waerheyd plaght sich altijd nae de teghenwoordighe gheleghenheyd van de voorghestelde materie te richten; Soo bestaet oock 't waernemen van de oportuniteyt ofte occasie allermeest daer in, dat wy onse wercken nae den eysch der voorvallender omstandigheden marcksaemlick soecken aen te legghen. Want ghelijck men dien Kamer-speler voor onvroed ende onbesint houdt, die eenen lichtvaerdighen dronckaerd op de stellagie in Raedsheeren kleederen al danssende vertoont; soo wordt het mede in een goed Konstenaer vereyscht, dat hy sijn werck nae de gheleghenheyd der voorghestelder dinghen op 't aller ghevoeghlickste schicke. Derhalven heeft oock *Philostratus* * *de wijsheyd ende d' occasie* op eenen seer goeden grond *de voornaemste hoofd-stucken der Konste* ghenaemt. De Schilderye van den verliefden *Bacchus*, ghelijckse ons in den selvigen autheur beschreven wordt, dient tot bewijs; *Bacchus wordt maer alleen bekent*, seght hy *, *by de minne stuypen die hem aenkomen: Wat het cieraet sijnes kostelick ghebloemden ghewaeds aengaet, de dasse-vellen, insghelijcks als oock de lancien met aerd-veyle bekleedt, alle dese dinghen ligghen ter sijden af versmeten; wantse met den schijn van dese sijne teghenwordighe gheleghenheyd in het minste niet overeenkomen.* Den jonghen *Philostratus* stelt ons even het selvighe, in de schilderije van de verbaefde *Hesione*, voor ooghen; *De occasie wil niet lijden*, seght hy *, *dat de schoonheyd van de verslaeghene jongh-vrouwe puntighlick soude worden uytghedruckt, aenghesien 't ghevaer hares levens en 't hert-seer ontstaende uyt het menighvuldighe verdriet het welck sy alreede voor ooghen hadde, ghelijckse de bloeme haerer jeughd verdorven, soo vertoondese noch evenwel eenighe merckteyckenen waer uyt d' aenschouwers de bevalligheyd van haere volmaeckte schoonheyd moghten afnemen.* Daer wordt oock sulcken soeten ende welstandighen verbaestheydt in de schilderije van de bedruckte *Andromeda* aengemerckt, nae de beschrijvinghe die *Achilles Tatius* * daer van maeckt. Ghelijck wy dan sien dat d' oude Meesters de geleghenheyd des tijdts in haere stucken aendachtighlick waernamen, soeckende 't gantsche werck met sulcken bequaemheyd te beleggen, dat men de rechte eyghenschappen ende d' omstandigheden der teghenwoordiger occasie uytdruckelick daer in bespeuren moght; even alsoo staet ons noch voorder aen te mercken, dat sy met eenen oock op de gheleghenheydt der plaetse nauwe plagh-

Marginal notes:

* Iconum Lib. i. in Paludib.

* Iconum Lib. i. in Ariadne.

In Hesione

Lib. iv. de Clitophontis & Leucippes amoribus.

plaghten te letten, gheduyrighlick henen daer nae trachtende dat ſy haer ſelven en haere wercken gheene kleynigheydt door d' onſchickelickheyd van een teghenſtrijdighe plaetſe ſouden aendoen. *De Schilderijen die van de waerheyd afſwijmen*, ſeght *Vitruvius* *, *verdienen gheenen lof; ende alhoewelſe door de Konſt redelick opghepronckt ſijn, nochtans maghmenſe daerom terſtond niet voor goed keuren, 't en ſy ſaecke dat den inhoud der ſelvigher bevonden worde onberiſpelick te weſen en met de rechte reden in alles over een te ſtemmen, Als Apaturius van Alabanda te Tralleis een ſchouwplaetſe ofte een toneel gantſch aerdighlick hadde gemaeckt, in het welcke hy verſcheyden beelden voor pilernen ſtelde, als oock Centauren die 't capitael der pilernen ophielden; ſoo heeft hy daer en boven noch een oppertooneel ghemaeckt, in het welcke 't middel-verwelf, de Kerck-poortaelen, de halveghevels met allerley Schilder-konſt verciert waeren. Als dan 't gheſicht deſes tooneels d' oogen van yeder een om de vreemdigheyd nae ſich trock, en dat elck een gereed was d' uytnemenheydt des ſelvighen wercks hooghe te verheffen; ſoo is daer eenen ſekeren Licinius, die in de Mathematiſche wetenſchappen groote ervaerenheyd hadde, verſchenen; deſen Licinius heeft ſijn ghevoelen van dit werck rechtſinniglick uytgedruckt; ſeggende dat die van Alabanda, offe ſchoon van ouds her voor gantſch vernuftighe luyde ghehouden wierden overmids ſy haer ſelven altijdt vaerdigh ende bequaem genoegh tot allerley borgerlick bedrijf betoonden; datſe nu nochtans om een ſlechte vergrijpinghe, die in een enckele ongevoeglickheyd beſtond, nerghens nae de wijſte ſchenen te ſijn. De wijte was, dat alle de ſtatuen die in haere oeffenplaetſe opgherecht waeren, 't volck nae de maniere van de Orateuren ſchenen aen te ſprekẽ; d' andere daer en tegen die de gemeyne merckt-plaetſe ſtonden, ſchenen met de werpſchijve te ſpelen, te loopen, ofte oock te kaetſen, ſoo heeft dan de gheheele ſtadt den ſmaed van d' onghevoeghlicke ende verkeerde ſtellinghe der ſtatuen moeten draeghen; ende Apaturius en dorſt niet eens daer teghen kicken; maer heeft het tooneel daedelick wechghenomen, tot dat hy het nae der handt verbetert en nae den eyſch der waerheydt verandert hadde.* Alhoewel het nu een gantſch lichte ſaecke magh ſchijnen dat men ſijne wercken op het allergevoegh-lickſte tot de gheleghenheydt der plaetſe ſoude toepaſſen, en dat de aller ghemeynſte verſtanden, op de minſte openinghe diemen hun dies aengaende doet, wel ghenoegh daer mede weten om te gaen; nochtans en laet ſich d' occaſie der omſtandigheden, die men in 't ſchilderen moet waernemen, aen ſulcke onveranderlicke Konſt-regulen niet verbinden, dat men de ſelvige allen Konſtenaeren voor een ſekere vaſte wet haerer Konſte ſoude moghen opdringhen: Want ghelijck het in vele andere dinghen plaght te gheſchieden, ſoo ſiet men 't ſelvighe oock menighmael in d' aenmerckinghe van deſe oportuniteyt ofte occaſie

* Lib. vii. Cap. 5.

casie ghebeuren, dat de gantsche gheleghenheyd der omstandigheden sich anders en anders opdoet, dus of so verandert sijnde nae den eysch van tijd, plaetse, en andere eyghenschappen die men in 't werck noodsaeckelick moet uytdrucken, 't blijckt dan dat het den Konstenaeren immers doch hoog-noodigh is altijd met d' occasie haerer tegenwoordigher materie te raede te gaen. *Het beraed is 't voornaemste 't welck een goed Konstenaer van noode heeft*, seght *Quintilianus* *, *ghemerckt het nae den aerd der saecken die wy ter handt trecken verscheydenlick plaght te keeren en te draeyen.* So seght den selvighen autheur wederom in een andere plaetse; * *Ick meyne voldaen te hebben als ick dit maer alleen voorstelle, dat het beraed in de gantsche gheleghenheyd des menschelicken levens seer veele vermagh, en datmen sonder 't selvighe te vergheefs in alle d' andere Konsten arbeydt, ja dat de toeversicht sonder kennisse veel meer te weghe brenght dan de kennisse sonder toeversicht. Soo gheloove ick vastelick, datmen kleyn onderscheyd tusschen 't beraedt en tusschen 't oordeel kan aenwijsen; 't en waer saecke datmen 't daer in voornaemelick stelle, dat het oordeel sich ontrent die dinghen besigh houdt, de welcke nu alreede te voorschijn ghebraght sijn; het beraed daerenteghen bemoeyt sich voornaemelick met die dinghen, de welcke als noch verborghen ligghende ofte noyt ghevonden of ten minsten twijffelachtigh sijn: Dat oock het oordeel doorgaens henen vast gaet; 't beraed daer en teghen is een verre-ghehaelde reden, de welcke, ghelijck se veeltijds met het versinnen ende overweghen van verscheydene dinghen besigh is, soo vervatse in sich niet alleen d' inventie maer oock d' oeffeninghe des oordeels selver.* De Schilderkonsts vereyscht een gantsch vlijtighe naerstigheyd, een gheduerighe oeffeninghe, een groote ondervindinghe, een diepe wijsheydt, ende een dapper vaerdigh beraedt, de grondregulen der Konste sijn onder en tusschen maghtigh den Konstenaer met een ghewisse hope der volmaecktheyd te vervullen, voor so vele naemelick als hem de selvighe regulen den rechten wegh voorstel len, sonder to e te laeten dat hy sijnen neus neffens andere volghende den ghemeynen dwaelwegh soude inslaen, ghebeurt het dan dat hem dese regulen begheven, soo moet sijn verstand 't overighe uytwercken, mids voorsichtighlick overweghende wat tot de tegenwoordighe gheleghenheydt der voorghestelder materie ghevoeghlick ende oorbaerlick magh worden toegepast. *Nealces was uyt der maeten gheestigh*, seght *Plinius* *, *en heeft een sonderlinghe vernuft in de Konst ghebruyckt: Als hy oversulks 't Zee ghevecht tusschen d' Ægyptenaers en de Persianen gheschildert hebbende, den Nijl, daerse malkander in aen boord klampten, van de Zee niet wel en konde onderscheyden, overmids het coleur des Nijl-waters van 't Ze water niet met allen en verschilt; soo heeft hy door eenen scherpsinnighen vond soecken te verklaeren, het ghene hy* door,

* Lib. ii. Cap. 13.

* Lib. vi. Cap. ultimo.

* Lib. XXXV. Cap. 21.

door de Kenſt in ghenerley maniere wiſt uyt te drukken , want hy ſchilderde op den oever eenen drinckenden Eſel, die van eenen Krokodijl aldaer belaegt wiert. *Timanthes* inſghelijcks beſigh ſijnde met het ſtuck 't welck hem in ſijnen Konſt-ſtrijd teghen *Colotes* den opperſten lof der Konſte verworven heeft , ſchijnt ſeer wel beſeft te hebben dat eenighe omſtandigheden daer in niet en moghten uytghedruckt worden , of datſe ten minſte nae den eyſch der ſaecke niet en konden uytghedruckt worden, en daerom behoorden ſoo wat opghemoffelt te worden : *Want overmids hy in de op-offeringhe van Iphigenia,* ſeght *Quintilianus* *, *Calchas droevigh hadde gheſchildert, Vlyſſes noch droevigher , en dat hy Menelaus den grootſten anghſt ende bedrucktheyd hadde toegheſchreven die men door de Konſt eenighſins treffen konde , al hy nu de gantſche kracht deſer beroerten aen dit ſtuck hadde ghehanghen , en dat hy niet en ſach hoe het benauwde weſen haeres Vaders nae behooren ſoude uytghedruckt worden , ſoo heeft hy Agamemnons aenghesicht als met een deckſel overtoghen, ten eynde dat ſich yeder een des Vaders ghebaer nae ſijn eyghen begrijp ſoude voorſtellen.* *Plinius* is wijdloopigher in ſijn verhael 't welck hy van deſen Konſtenaer ghemaeckt heeft : *Timanthes,* ſeght hy *, *had een ſonderlingh verſtandt, de Iphigenia, die de Oratueren ghenoeghſaeme ſtoffe aenghedient heeft om haere lofreden Konſt daer ontrent te oeffenen, was ſijn werck &c. Men weet noch van verſcheyden andere ſtucken tot bewijs ſijnes verſtands te ſpreken: Het tafereelken van eenen ſlaependen Cyclops dient ons hier tot een exempel. Want hy eenighe Satyrs ontrent hem gheſchildert heeft , die ſijnen duym met den ſtenghel van het eene of het andere kruyd afmeten , om de groote van deſen Reuſe in ſoo kleynen ſtuck wercks te beter te verſtaen te gheven , men vindt altijd een diepe ſin in ſijne wercken , dan de ſchilderije ſelver ten eerſten aenſien ſchijnt uyt te wijſen ; ende alhoewel de Konſt uytnemende groot is, nochtans gaet ſijn verſtand de Konſt verde te boven.*

* Lib. ii. Cap. 13.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

14. De diſcretie ofte de beſcheydenheydt van een tuchtigh ende eerbaer beleyd , ghelijckſe met recht onder de vier hoofdſtucken der wijſheyd gheſtelt wordt , ſoo plaghtſe teghen alle recht en reden van die ghene verſuymt te worden de welcke de waerheyd en d' occaſie al te nauwpuntighlick waernemen , want ghelijck de Tragœdie-ſpelers niet gherechtight en ſijn allerley vuyle en gantſch wreede geſchiedeniſſen den volcke openlick te vertoonen, ſoo is het mede onbilligh dat de Schilders eenighe onvlaetighe ofte oock felle daeden voor de ooghen der aenſchouwers naecktelick ſouden voorſtellen. *Het is onbehoorlick,* ſegt *Horatius* * ſprekende van de Treurſpelers, *dat Medea haere kinderen in het by weſen des volcks den hals ſoude affnijden, dat oock den booſwilligen Atreus 't menſchen vleeſch in het gheſicht der gantſcher menichte ſoude beſtaen te koken.* Daer plagtmen ons naemelick in verſcheyden voor-

* In Arte.

 val-

vallende materien vele dinghen t' ontmoeten, dewelcke reghel recht tegen de besetheydt van een degelick ende welgheltelt gemoed schijnen te strijden; soo dat het den Konstenaeren raedsaemer is sodaenighe dinghen met het verlies van t' eene of het andere deel der Historie te vermijden, dan dat sy haeren goeden eerlicken naem lichtvaerdighlick in de Waegh-schaele souden stellen, *Lucianus* naemt de schilderije van *Pylades* ende *Orestes*, die *Clytemnestra* ende *Ægistus* ombrogten *een gantsch billige ofte recht vaerdige Schilderije,* met enen oock de reden van dese nieuwe benaeminghe daer by voeghende. *Den Schilder*, seght hy *, *heeft eenen seer eerlicken wegh beraemt, overmids hy de aenschouwers de onmenschelickheydt van het Moeder-moorden maer alleen als met eenen swenck van verde liet besien, even als of sy dat feyt nu alreede geklaert hebbende met het kelen van den overspeligen Ægisthus al vast doende waeren.* *Timomachus* heeft oock dese bescheydenheyd in sijne Schilderye van *Medea* waerghenomen, siet *Anthol. Græc. Epigr. Lib. IV. Cap.9.* en *Ausonius Epigr.* 121. Wat d'andere belanght, die de wulpsche begheerlickheyd van d' onbesinde aenschouwers door 't onkuysche ghesicht haerer ontuchtigher wercken soecken gaende te maecken, 'tis maer al te kennelick dat sy de lichtvaerdighe quaedlustighe jeughd door dit niet min schandelick dan schaedelick bedrijf van d' afbreukighe klippen deser fieltachtigher boeveryen in eenen diepen afgrond des verderfs hoofdelingh nederstorten, en dat sy haer selven oversulcks teghen dese bescheydenheyd leelick vergrijpen: Soo behoort oock een oprecht en eerlick Konstenaer in dese gheleghenheyd goede achtinghe daer op te nemen, dat hy sich in sijnen dertelmoedighen eersucht door 't loftuyten van eenen licht-ghelaeden hoop niet en laete vervoeren; aenghesien veele groote Meesters d' aensienlickheyd van eenen eerlicken naem quijt geraeckt sijn, om datse den roem van ick en wete niet wat voor een kluchtsinnighe gheestigheyd al te hittighlick naejaeghden, siet *Propert. Lib. II. Eleg.* 5. Als oock *Sidonius Apollinaris Lib. II Epist.* 2. Dat nu de lodder sieckte van allerley spulckse ghesellen door 't aenschouwen van eenighe vuyle Schilderyen wonderlick ghevoedt wordt, blijckt uyt de gheleghenheyd van eenen loskoppighen minnaer in *Petronius Arbiter*, alwaer hy ons beschrijft hoe desen raesebol sich ontroert vindende door 't ghesicht van ettelicke Schilderyen (als naemelick van 't ontschaecken van *Ganymedes*, van d' onbeschaemde *Nais* die den schoonen *Hylas* tot oneere versoeckt, van *Apollo* die de dood van sijnen beminden *Hyacinthus* bekermt) in dese woorden uytbrack, *plaghten dan oock de Goden selver met liefde bevanghen te sijn?* en op desen grond is hy daedelick aen't hollen gheraeckt. *Al ist dat sich een men-*

sche

* de Domo

ſche noch ſoo ernſtelick tot de onthoudinghe aenmaent, ſeght *Achilles Tatius*,* * Lib.j. de
nochtans wordt hy door de quaede exempelen lichtelick tot naevolghinghe ver- Clito-
lockt; voornaemelick als het d' exempelen ſijn der ghener, van dewelcke hy een phontis &
goed ghevoelen heeft: Want de ſchaemte van de miſdaed wordt als dan door Leucippes
d' aenſienlickheyd van ſulcke voorganghers in een vrymoedighe ſloutigheyd ver- Amoribus.
andert. Wy vernemen inſghelijcks in *Terentius* * hoe den raeſenden
Chærea door de liefde ende eenſaemheyd, twee quaede raedſ-lieden, * Eun.Act
vaerdighlick ghenoegh wierd aenghedreven om de maeghd, die hy iii.Sce.5.
met eenen dollen luſt naeliep, te verkrachten; al en hadde hem de
Schilderye van *Iupiter*, ghelijck hy de vaſt verſekerde *Danae* door
't ſchijnſel van ſijnen bedrieghelicken goud-reghen ſchoffierde, niet
aengheſtoockt. 't Is de pijne waerd dat wy d' aenmerckinghe, die
Donatus daer op ghemaeckt heeft, ſouden voorſtellen; *Terentius heeft*
alhier op ſijn philoſoophs aenghewesen, ſeght hy, *hoe grooten ſchaede de poe-*
tiſche verdichtſels allenthalven doen, wanneerſe den gheenen eenighe ondeugen-
de exempelen aendienen, die van haer ſelven ghenoeghſaemlick tot allerley ghe-
breken gheneyght ſijn. Het ſchijnt oock dat ſich d' oude *Romeynen* door
deſe bedenckinghe ghenoodſaeckt hielden nauwe daer op te letten, dat
den plightighen Godſ-dienſt der offerhanden die voor 't gantſche volck
gheſchieden in 't minſte niet en ſouden ontheylight worden; *Want ſy*
daer in allerley manvolck ſoo verde van 't gheſicht der Vrouwen affonderden
ende verſchoven, ſeght *Seneca* *. *dat ſelfs oock de mannekens-beelden van al-* Epiſt.
lerhande ghedierten bedeckt wierden. 't Komt hier mede niet quaelick xcvii.
over-een 't ghene *Valerius Maximus* van die van *Marſeillen* verhaelt,
De ſtad van Marſeillen is ſulcken ſcherpen onderhoudſter van de gheſtrenghig-
heyd der ouder wetten, ſeght hy *, *datſe de ſche-ſpelers, welcker vertoonin-*
ghen meeſtendee's met Vrouwen ſchenderye veonenght ſijn, haere ſtellagien * Lib. ii.
verbiedt; als vreeſende, dat de ghewoonte vanrmcks t' aenſchouwen, met der Cap. 6.
tijd oock de beghеerte van ſulcks nae te volghen ſouder 't volck moght invoeren. exemplo7.
Wy ſouden hier tot beſluyt van dit derde hoofd-ſtuck noch voorder
aenmercken, dat deeſe beſcheydenheyd oock van die ghene ghequetſt
wordt, dewelcke haere goude en ſilvere ſchaelen in meerder waerde
houden, wanneerſe met d' ongheſchickte Beelden van de Heydenſche
gheylheyd konſtiglick bewrocht ſijn, *Even als of de dronckenſchap in hae-*
ren eyghenen aerd niet maghtigh genoegh en was onſe luſten 't ontſteken, ſeght
Plinius *, *'t en waer datmen malckander den ſtercken dranck in bordeel-kroe-* * Lib. xiv.
ſen toedronck, en dat ons deſe beeſtelicke overdaed door de Koſtelickheyd van Cap. 22.
een quaelick aengeleyde Konſt wierd aengepreſen. Maer van dit miſbruyck
deſer Konſten hebben wy voor deſen gheſproken iin 't beghin van 't
achtſte Capittel onſes tweeden Boecks.

15. Nu komen wy eyndelick tot de Magnificentie ofte ſtaetelickheyd, die ſich ghemeynlick in een welbeleyde *Inventie* laet vinden, ghemerckt het d' *Inventie* altijd een ſonderlinghe aenſienlickheyd toebrenght, dat den Konſtenaer bevonden wordt de waerheyd, d'occaſie en de diſcretie omſichtighlick daer in waerghenomen te hebben. Want ghelijck de gantſche Schilder-Konſt niet vele om 't lijf en heeft, 't en ſy ſaecke datſe met een ſonderlinge ſtemmigheyd vergeſelſchapt ſijnde, d'aenſchouwers door den aenghenaemen ſchijn van een hoogwaerdighe bevalligheyd beroere, ſoo maghſe evenwel niet al te ſeer op d' opghepronckte verluſtinghe van een overarbeydſaeme nettigheyd ſteunen, vermids de grootſche heerlickheyd des gantſchen wercks door ſulcken optoyſſel verhindert ende vermindert wordt; dies plagten oock de Konſtenaers ſelver d' achtbaerheyt haerer Konſte te verlieſen, als d'aenſchouwers op d'aenmerckinghe van 't al te ſorghvuldighe cieraet beghinnen te vermoeden, dat het maer enckele affectatie, en gheen rechte magnificentie en is, diemen in 't werck ſpeurt, dat is, als de Konſt-vroede aenſchouwers beſeffen, dat den Konſtenaer ſijn werck maer alleen met den ghemaeckten ſchijn van ſtaetelickheyd en niet met de ſtaetelickheyd ſelver heeft ſoecken te vervullen. 't Gebeurt daghelicks dat veele, by gebreck van de kenniſſe en de ervaerenheyd die tot deſe curieuſe nauluyſterende Konſte vereyſcht wordt, met eenen gantſch beſighen arbeyd kaſteelen in de lucht bouwen, op datſe benevens andere ghemeyne werck-Meeſters niet en ſouden ſchijnen langhs de grond te kruypen. Noch ſijn daer andere die door d' erkentenis van haer ghering verſtand een groot ghelaet in de wereld ſoecken te maecken, mids haer ſelven boven haer vermoghen op-poſſende; even als onmachtighe weeckelinghen haer ſelven met groote en vervaerlicke dreyghementen behelpen, en korte dwerghachtighe luyden ſtaen gheerne op haere uyterſte teenen. Alhoewel nu miſſchien d' een of d' ander door dit overrecken ſijnes verſtands, den lof van een groote en krachtighe *Inventie* ſchijnt te verwerven; nochtans en kan hy 't ghevaer van ſulcken roeckelooſen ghepoogh niet t' eenemael ontgaen. *'t Plaght wel ſomwijlen te ghebeuren*, ſeght *Quintilianus* *, *dat hy, die altijd nae 't overmaetighe ſtaet, yet groots ſoude uytvinden; doch ghelijck hem ſulcks gaer ſelden wedervaert, ſoo en kan het evenwel d' andere fouten, in een teghenſchaele gheleydt ſijnde, niet opweghen.* Soo ſchijnen oock de loſſe invallen van ſulcken vertwijffelden overmoed *veel eer uyt den tuymel-Gheeſt van een ontroerde en pijnighlick woelende fantaſie voord te komen*, ſeght *Dionyſius Longinus* *, *dan datſe ſouden ſchijnen op een grootſe maniere ghehandelt te ſijn. Wilt ghy weten*

* Lib. ii. Cap. 12.

* De ſublimi oratione, 2.

weten watmen van soodaenige inventien heeft te gevoelen? brengt de eene voor en d' andere naer in een goed ende onbedrieghlick licht, en ghy sult daedelick gewaer worden dat de dinghen die in het eerste verschrickelick schenen, allenghskens tot een gantsch spottelicke kleynachtinghe vervallen. Ghelijck wy dan uyt dese woorden van *Longinus* blijckelick verstaen dat de licht verganckelickheyd der schijnstaetelicker dinghen ons volkomenlick daer van overtuyght, datse gheen bestendighe grootsheydt in sich hebben; soo gheeft ons den selvighen autheur in een andere plaetse wijdloopighlick te verstaen dat het rechte merckteycken van hooghstaetelicke grootse dinghen in de beklijvende achtbaerheydt der selvigher bestaet; *Dat is waerlick groot*, seght hy *, *'t welck ons t' elcken weder om versch voor de oogen verschijnt; 't welck ons swaer valt, ofte liever onmoghelick is, uyt den sin te stellen, welckers gheduersaeme ende onuytwisschelicke ghedachtenisse diep in onse herten inghedruckt blijft. Immers behooren wy dat altijdt voor een gantsch treffelicke ende waerachtighe hoogh-staetelickheyd te houden, daer alle menschen overal een goed behaeghen in hebben. Want als men bevindt dat een groote menigte der ghener die inden gantschen loop haeres levens, in haer bedrijf, in haere jaeren als oock in haer voornemen wonderlick vele van malckander verschillen het selvige ergens van gevoelen; het over eenstemmende oordeel van so veele en dapper seer verschillende luyden, moet dan d' aensienlickheyd, van het gene sulcken verwondering allenthalven verdient, noodwendighlick vermeerderen.* * 5. Den jongen *Plinius* heeft sich mede op den selvigen grond verstout een goedt ghevoelen van sijne schriften te hebben; *Ick ben daer in grootlicks verheught*, seght hy *, *dat mijne Boecken buyten 's lands de selvighe aenghenaemheyd behouden, diese te Roomen ghehadt hebben; want ick nu eenighsins beghin te ghelooven, dat het sijne behoorlicke volmaecktheyd heeft, daer van d' oordeelen der menschen in soo gantsch verscheydene landstreken het selvighe ghevoelen.* Lib. ix. Epist. 11. De reden waerom verscheyden Konstenaers dese *Magnificentie* meer of min oeffenen, wort getrocken ofte uyt de bysondere toegheneyghtheyd haerer nature, ofte uyt een seecker gebruyck 't welck sy met voorraed aennemen. *Ghelijck de hooghdraeghende dinghen uyt de nature oorspronckelick voordkomen*, seght *Longinus* *, *soo en konnense ons door de leeringhe niet worden inghestort; ja de eenighe Konst om tot dese grootse dapperheyd te gheraecken, bestaet voornaemelick daer in, datmen van de Nature daer toe bequaem worde gemaeckt.* De sublimi oratione. 2 Den selvighen autheur seght wederom in een andere plaetse; *Die van eenen verheven gheest sijn*, seght hy *, *hebben de meeste bequaemheyd om groote hoogh-staetelicke ghedachten te onderhouden.* * 7. Het blijckt in *Parrhasius*. Immers gaet dit altijd vast, *Dat daer*, nae het segghen van *Dionysius Halicarnassensis* *, *een grootmoedighe nature in den Konstenaer vereyscht wordt, of dat hy sich ten minsten met* * In Isocrate.

een standvastigh voornemen tot allerley hooghstaetelicke en wonderbaerlicke bedenckinghen moet ghewennen. Het schijnt dat de goedgunstighe nature den vermaerden Schilder *Nicophanes* als met der hand tot sulcken heerlicken maniere van wercken heeft aengheleydt; *Nicophanes was net en aerdigh* seght *Plinius* *, *dies plaght hy sich selven allermeest met het afmaelen van d' oude dinghen besigh te houden, versekert sijnde dat hem d' eewighduerigheyd der selvigher den grootsten lof soude verwerven. Men wist in sijnen tijd van gheen andere Meesters te spreken, die hem in de voordvaerenheyde sijnes ghemoeds ghelijck waeren. Sijne wercken wierden allermeest ghepresen, om dat hy daer in een sonderlinghe deftigheyd en tragische parmantigheyd ghebruyckte.* *Pyreicus* schijnt mede verstands ghenoegh ghehadt te hebben om dese groote maniere te volghen, het en waer saecke dat hy sich puer willens tot allerley ongheachte en gantsch gheringhe dinghen hadde begheven; *Daer waeren weynighe die Pyreicus in Konst te boven ginghen*, seght *Plinius* in de selvighe plaetse, *maer ick en wete niet of hem sijn voornemen bedorven heeft; want alhoewel hy eenen dappere lust tot allerley gheringhe slechte dinghen hadde, nochtans verkreegh hy daer in den hooghsten lof. Hy schilderde Barbiers winckels, Schoenmaeckers winckels, Eselkens, verscheyden soorten van toespijse, en dierghelijcke dinghen meer, dies wierdt hy onder de wandelingh Rhyparographus gheheeten; 't welck even soo veele beduyt, als of men hem Klad-schildere hadde genoemt, hy was in dese dinghen uyt der maeten vermaeckelick, soo dat d' aller staetelickste tafereelen van vele andere Konstenaers minder plaghten te ghelden dan dese grollen van Pyreicus.* Soo hebben dan die ghene de gantsche kracht van 't gene wy tot noch toe ghesegt hebben in weynighe woorden (onses dunckens) verstandighlick begrepen, de welcke wy de hooghstaetelickheyt der *Inventien*, die uyt een verhevene *Imaginatie* voordkomen, *eenen achtergalm* ofte oock *het naegheschal* van de waere grootmoedigheyd noemen. Wy houden het mede daer voor, dat het allen den ghenen, die nae eenen onsterffelicken naem hungkeren, hoogh-noodigh is, datse eenen uytnementlick grooten gheest hebben, of datse ten minsten allerley groote ghedachten en staetelicke verbeeldinghen vaerdighlick souden weten te onderhouden. Doch aenghesien ons ghemoedt niet wel maghtigh en is dese lesse nae te komen, het en sy saecke dat het gantsch en gaer ontkommert en van allerhande nederige vuyle sorge ontlast sy; so volgt het onwedersprekelick daer uyt, dat wy wel moeten toesien dat de gewillighe vaerdigheydt onses vrijen gheests door het bittere sorghenpack, het welck ons ellendighe leven allenthalven aenkleeft, niet en worde onderdruckt. Want ghelijck het den menschen onmoghelick is haer ghemoed op eenen tijd t' saementlick te verenghen en te verwijden

* Lib. xxxv. Cap. 10.

den; even-alsoo is het hun mede ondoenlick haere sinnen op eenen tijdt met staetelicke ende gheringhe bedenckinghen besigh te houden. *Een vervroolickt ghemoed plaght altijd een scherpsinnighe Inventie uyt te storten*, seght *Cassiodorus* XI. *Variarum, in præfat. Het en is niet moghelick*, seght *Longinus* *, *dat die ghene, de welcke den gheheelen tijd haeres levens ontrent gheringhe en gantsch slaefachtighe bekommernissen verslijten, yet souden uytrechten het welck de verwonderingh der volghender eeuwen moght verdienen*, siet *Iuvenalis Satyra VI.* en *T. Calpurnius Siculus, Ecloga IV. Protogenes* heeft een goede wijle tijdts met armoede ende ghebreckelickheydt gheworstelt, eer hy sich ter dege konde voort doen en grooter saecken ter hand trecken; *Ghelijck hy in het eerste byster arm was*, seght *Plinius* *, *soo nam hy sijne Konst geweldigh waer, 't welck oock de reden ghewee st is waerom hy nerghens nae sulcken menighte van fraeye wercken naeghelaeten heeft als de andere Konstenaers; eenighe houden het daer voor, dat hy schier anders niet dan Schepen tot het vijftighste jaer sijnes levens toe gheschildert heeft.* Het blijckt oversulcks dat nieman oyt sijne *Inventie* met kloecke en gantsch treffelicke invallen heeft weten te verrijcken, dan die d' onghemoeyde gerustheyt sijnes onbekommerden gemoeds ontrent het vormen ende hervormen van allerley groote verbeeldingen steeds plaght aen te leggen. Alhoewel dit niet en schijnt genoeg te sijn. Want hy moet boven dien sijn beste doen, om desen rustelosen arbeyd sijnes gerusten ghemoeds door het naevolgen van de voornaemste oude schrijvers te verwackeren. *Het naevolgen van de beste autheuren*, segt den jongen *Plinius* * *geeft ons een sekere bequaemheyt, om sodaenige dingen uyt te vinden, die met hare Inventien over een komen. Cassiodorus* en laet het daer niet by blijven, *Voorwaer*, seght hy *, *ons verstand plaght daghelicks af te nemen en te vervallen, als het door den onvermoeyden lees-lust niet en wordt vernieuwt. Onse schueren worden haestighlick verbesight ende verdaen, het en sy saecke datmense door een gheduerighe opvullinghe onderhoude. De Schat-kaemers selver, hoe lichtelick wordense vermindert ende uytgheput, wanneer se haere gewoonlicke inkomsten derven? so plaght oock 't menschelicke begrijp in eenen korten tijd te verschraelen, als het door de Inventie van andere niet en wort gheholpen.* De aendachtigheydt van 't lesen vervult ons niet alleen met den rijcken overvloed van groote ende aenmerckens waerdige vonden, maer wijst ons met eenen oock aen hoe men de selvighe tot allerley voor vallende gheleghenheden bequaemlick moet toepassen. Die ghene de welcke daghelicks met hooghgeleerde en gantsch deftighe Mannen omgaen, plaghten insghelijcks door de kracht deses ghesel schaps een sekere grootsheyd in alle haere ghedachten, woorden, en wercken aen te nemen. *De goede optreckinghe en het hanteren allerley eerlick ghesel schap*, seght

[Margin notes: * De subli-mi oratio-ne 7. — * Lib. xxxv. Cap. 10. — * Lib. vii. Epist. 9. — * XI. Variarum in præfat.]

Apud Plutarchum in Bruto.

Porcia de Dochter van *Cato* *, *heeft een sonderlinge kracht over onse manieren.* Dies en magh het ons niet vreemd duncken dat den Edelen *Pericles*,die in sijnen tijd een groot ophouder van dese Konsten ende een kloeckmoedig voorstander van den onvergelijckelijcken *Phidias* gheweest is soo vele wercks maeckte van *Anaxagoras Clazomenius*, want als hem desen wijd beroemden Philosophe volkomenlick in allerley natuerelicke dingen, doch voornaemelick in de dingen die boven in de lucht ende in het firmament sweeven, onder richt hadde , so ist dat hy in alle sijne woorden en wercken sulcken deftighen stemmigheyd heeft weten te ghebruycken, dat men lichtelick daer uyt afnemen moght hoe grooten voordeel hem de ghemeynschap met den voorschreven *Anaxagoras* toebroght. Sijne daghelicksche maniere van spreken quam met de grootsheyt sijner verhevener gedachten wonderlickẽ wel over een, sonder datmen daer in eenige boersche grovigheyt ofte gemaecten schijn konde vernemen ; sijn wesen insghelijcks was door de gestadigheydt sijnes hooghdraeghenden ghemoeds soo gantsch staetigh, dat men hem selden sach kokermuylen ofte sijnen mond tot lacchen trecken ; sijnen ghemaetighden doch fieren gangh, de ghevoeghlicke sedigheyt sijnes ghewaeds, en vele andere dinghen van dien aerd, vervulden desen Vorst met sulcken aensienlickheyd, dat hem nieman sonder een verbaesde verwonderingh konde aenschouwen, siet *Plutarchus* in het leven van *Pericles*. Aengesien dan de natuerlicke Philosophie soo vele in desen moedighen Prince te weghe braght, hoe en sal doch de Historie en de poesije het selvighe in eenen leersaemen Konstenaer niet vermoghen te doen ? het en is niet moghelick of de Historie (die met groot recht van *Cicero* * geseyt wordt *de ghetuyghe der tijden, het licht der waerheyd, het leven van de memorie, de meestresse van alle onsen handel en wandel* te wesen) moet ons noodsaeckelick met allerley grootmoedighe bedenckinghen vervullen , wanneerse ons een plaetse op haer eerlick toneel vergunt, ten eynde dat wy d' aller nuttelickste exempelen van groote en dappere Capiteynen aldaer op ons ghemack moghten aenschouwen ; dat wy in het midden van de vergaederinghe der ouder Helden steppende,haere groote raedslaeghen als tegenwoordigh souden besichtighen ; dat wy de aller deughdelickste tijden ende persoonen uyt alle de eeuwen souden uytpicken, en goede kennisse met de selvighe houden. De Poesije insghelijcks (de welcke nae het segghen van *Lucianus* *, *grootspraekigh ende van eenen verheven gheest is*) plaght onse ghepeynsen hoogher op te lichten. Dies worden wy mede in de oude Konstenaers ghewaer, dat het altijd de beste Meesters waeren, die haere *Inventien* van de treffelickste poeten ontleenden. *Den gheest*

De Oratore.

De conscribenda historia.

met t' saemen de verhevenheyd der materie. seght *Quintilianus* *, *de levendighe vertooninghe van de voornaemste beweghinghen onses ghemoeds, de welstandighe bevalligheydt die men in verscheydene persoonen nae haere bysondere ghelegbenheyd plaght te speuren, wordt uyt de Poeten ghehaelt. Demetrius, Phalereus, Dionysius Halicarnassensis*, *Plinius*, en andere oude schryvers meer, prysen den wyd-beroemden *Phidias* van weghen de staetige en gantsch hooghwaerdige Magnificentie die in sijne wercken wierd gevonden; en missichen sullen wy ons selven niet vele vergissen, indien wy staende houden dat desen Konstenaer de voornaemste kracht sijner *Inventie* uyt de poetische schriften heeft getrocken, want hy sich niet en schaemde te belijden, dat hy het voorschrift van sijnen *Eleaenschen Iupiter in Homerus* hadde ghevonden, siet *Valerius Maximus Lib. III. Cap. 7. ex. ext. 4.* *Apelles* heeft oock *Diana*, achtervolghens de beschrijvinghe van *Homerus* in het midden van d' opofferende maeghden gheschildert, Plin. XXXV, 10. Het blijckt mede dat dien *Timanthes*, die soo hooghlick in alle de oude schrijvers gheroemt wordt om den gheestighen treck die hy in de schilderije van *Iphigenia* gebruyckte het eerste bewerp van sulcken aerdighen grepe uyt *Euripides* ghenomen heeft; want desen wijsen tragœdie-schrijver* brenght sijnen *Agamemnon* op de stellagie met eenen sluyer over het hoofd. *Calistratus* * gheeft ons te kennen dat *Praxiteles* eenen gheestighen *Bacchus* in naevolghinghe van *Euripides* ghemaeckt heeft. Wederom verhaelt ons den selvighen *Callistratus* in een andere plaetse *, dat *Euripides* mede ghevolght wierd by alle de Konstenaers die den anghst daer 't schouwghel vlotighe ghemoed van d' ellendighe *Medea* in stuck meynden uyt te drucken, ghelijck sy naemelick door mede-lijden ende wraeke verscheyndenlick verruckt sijnde ghereedt stondt om de vrucht haeres lichaems te behouden of te verderven. Dat nu ons ghemoed van stonden aen vaerdigher wordt ghemaeckt om hoogher op te stijghen, soo haest naemelick als het den grooten gheest van sulcke hemelscher verstanden met eenen hertelicken teughe beslaet in te slorpen, blijckt uyt de volghende ghelijckenisse; *Veele worden door anderer luyden gheest niet anders gaende ghemaeckt*, seght *Longinus* *, *als of se door een goddelicke ingheestinghe vervoert wierden. Want ghelijck Pythia, de prophetische priester-nonne van Apollo Delphicus, een gantsch vreemde verruckinge haerer sinnen gevoelt, soo haest naemelick alsse den dryvoet begint te genaecken. Alwaermen verhaelt datter eenen goddelicken damp uyt eenen diepen kuyl plaght uyt te waesemen, en dat de Priester-nonne desen damp soo haest niet en kan vatten, of sy berst terstond uyt in de God-spraeke die haer door een goddelicke ingheestinghe schijnt aengheblaesen ofte aenghewaeyt te sijn. Even alsoo*

* Lib. X. Cap. 1.

In Iphigenia. Aulidensi.

* In descript. statuæ Bacchi.

In descript. Medeæ.

De sublimi oratione. 11.

plaghten daer verscheyden waeter-beeckskens uyt de hoogh-staetelickheyd der ouder schrijvers, als uyt eenighe gheheylighde springh-aders, in 't ghemoed haerer naevolghers af te vlieten; soo datse de grootsheyd van andere verruckte om gheselschap beghinnen nae te loopen, alhoewelse de stuypen van Apollos trouwanten van te vooren noyt en voelden. Dit en is gheen diefte, maer veel eer een afdrucksel van d' eene of d' andere bequaeme maniere van doen diemen in d' oude speurt. Dies behoortmen oock sodaenigen eeren-strijd vaerdighlick ende eerbiedighlick aen te vanghen; ghemerckt het sulcken gantsch treffelicken saecke is d' overhand daer in te behouden, dat selfs oock die ghene prijs-waerdigh sijn dewelcke daer in van haer voorganghers overwonnen blijven. Ghelijck het daerom niet en kan gheloochent worden, dat het lesen van groote schrijvers en 't ghefelschap van welgheoeffende verstanden de voornaemste middelen sijn waer door ons ghemoed met allerley hooghstaetelicke ghedachten vervult wordt; soo gaet het nochtans vast dat die Konstenaers haere wercken met eenen overlustighen moed ende eenen dapperen gheest boven andere aenvaerden, dewelcke met d' aller profijtelickste betrachtinghe van een naer-yverende deughd in 't minste niet te vreden sijn, maer sy begeven sich boven dien in 't ghefelschap van *Apelles, Lysippus, Protogenes, Polycletus, Phidias*; sy stellen sich de teghenwoordighe van dese edele gheesten door een levendige inbeeldinghe voor ooghen; niet alleen by haer selven overslaende wat hun dese groote Meesters in 't aenvanghen haerer wercken souden raeden, maer oock wat oordeel datse van haere volwrochte wercken souden strijcken. Dies plaght oock de vreese van schande te behaelen aen d' eene sijde, en de hope van eenen eeuwigh duerighen naem aen d' andere sijde dese sorghvuldigheyd der Konstenaeren te vermeerderen, soo langhe naemelick als sy noch door een ernstighe begeerte om sulcke aenschouwers te behaeghen tot het werck worden aengheprickelt: 't Schijnt dat sich *Martialis* aldus ghestelt vond, als hy segt*. *is daer yet behaeghlicks in myne boecken, den toehoorer heeft het my inghesteken.* Hier uyt plaght het mede t' ontstaen dat het meeste deel der Konstenaeren, alhoewelse d' eensaeme vertreck-plaetsen dapper beminnen, soo langhe naemelick als sy noch met wercken besigh sijn; nochtans verlanghense nae eenen grooten toeloop van gretighe aenschouwers, als het werck nu ghedaen ende voltrocken is. Haer eersuchtigh herte wordt met een heymelicke veronwaerdighingh gheraeckt, ja sy worden t' eenemael onverduldigh als het hun slechts in den sin schiet dat de kracht haerer Konste, daer aen sy soo veele tijds en arbeyds hebben ghehanghen, verdonckert soude blijven. *Een saecke die alle menschen in 't ghemeyn betreft*, seght *Symmachus* *, *en is nimmermeer met een*

* In ea ad Priscum epistola, quæ præfixa est Epigrammatum Libro Duodecimo.

* Lib. I. Epist. 49.

een eenigh ghetuyghe te vreden. Ghelijck wy dan sien dat een groote menighte van toehoorers de Poeten gheweldigh plaght op te wecken, soo sullen de Konstenaers insghelijcks haere Konsten met meerder ernst en naerstigheyd oeffenen, indiense de voorghemelde liefde van eensaemheyd somtijds aen een sijde stellende, 't ghesellschap van eenighe trouhertighe aensienlicke mannen nu en dan tot haere wercken toeroepen. *Het ghebeurt selden*, seght *Quintilianus* *, *dat yeman sich selven ghenoegh soude ontsien.* Doch hier van hebben wy in 't twaelffte Cap. onses tweeden Boecks wijdloopighlick ghesproken. Staet ons hier maer alleen tot besluyt van dese magnificentie aen te mercken, dat d' inghebeelde teghenwoordigheyd van d' oude, als oock de waerachtighe teghenwoordigheyd van de huydens-daeghsche Konstenaers en Liefhebbers krachtigher op onse herten wercken sal, indien wy vastelick ghelooven dat het ghevoelen van de teghenwoordighe en van de toekomstighe tijden ae[n] deser luyden oordeel is hanghende, en dat ons de ghewenschte eere niet en kan ontgaen soo langhe als wy 't goede ghevoelen van soodaenighe mannen verdienen. *Dien mensche*, seght *Mamertinus* *, *en kan sich met gheen slechte ende ghemeyne ghedachten besigh houden, dewelcke weet datmen altijd van hem sal spreken.* *Quintilianus* bevestight even het selvighe; *Daer en is gheen twijffel aen*, seght hy *, *of dieghene plaghten haer ghemoed allermeest te verheffen, dewelcke het niet ghenoegh achten haere ooghen op de naestvolghende eeuwe en op den teghenwoordighen tijd te slaen; maer die de lenghde haeres eerlicken levens als oock den loop haeres loffelicken gheruchts in de ghedachtenisse van alle de naegheslachten stellen.* Wanneer yeman oversulcks d' uytnemende lieffelickheyd die de verwachtinghe der onsterffelickheyd met sich brenght beseffende, sijn vermaeck beghint te scheppen inde ghewisse ende onveranderlicke vruchten, ontstaende, niet uyt de soetigheyd van een gheringhe belooninghe, maer uyt het onbegrijpelicke vernoeghen 't welck een Konst-lievende gemoed in d' oeffeninghe deser Konsten plaght te vinden; deselvighe sal sich met eenen oock lichtelick laeten overreden, om dien tijd aen allerley magnifijcke verbeeldinghen te hanghen, die van andere ontrent gantsch schaedelicke en schandelicke betrachtinghen verquist wordt. *De goddelikke voorsienigheyd heeft den menschen dese gave ghegheven*, seght *Quintilianus* *, *dat hun d' eerlickste dinghen best souden bevallen.*

* Lib. x. Cap. 6.

* in Panegyr. Iuliano imp. dicto.

* Lib. xii. Cap. 2.

* Lib. i. Cap. 12.

16. Het en verdient oversulcks gheen groote verwonderinghe, dat de goede Konstenaers huydens-daeghs soo dunne ghesaeyt sijn; vermids dese Konste de hulpe van ettelicke andere diepe Konsten ende wetenschappen vereyscht; soo dat een redelick verstand gheoordeelt

wordt ſich wel ghequeten te hebben, als het maer in eene deſer wetenſchappen kan uytmunten. Daerom plaghten oock d' oude Meeſters, die nae de volmaecktheyd ſtonden, haer ſelven voor gheen Konſtenaers uyt te gheven, 't en waer ſaecke dat ſy haer leerſaem gemoed met een alghemeyne kenniſſe van verſcheyden andere Konſten ende wetenſchappen tot deſe Konſt behoorlicker wijſe hadden voorbereydet. Gelijck ſy dan een voorſichtige ſorghe in 't aenvanghen der Konſte ghebruyckten, ſoo plaghten ſy mede in 't uytvoeren haerer wercken een gheluckighe uytkomſte te hebben; waer als het nu met onſe aenkomende nieuwelinghen heel anders toegaet; want ſy haere taferelen ſoo haeſt niet en konnen opvullen met de lamme *Inventie* van wijds en ſijds opgheraepte figuren, of ſtrecks dunckt hun datſe d' aller heymelickſte verborghenheden van ſulcke achtbaere diep-geleerde Konſten weck hebben, Onder en tuſſchen gaet dit immers vaſt, dat een moedigh herte ſodaenighen ydelheyd verſoeyt, en dat nieman oyt maghtigh was yet waerdighs te verſinnen ende uyt te drucken, ſonder dat hy ſich van te vooren in allerley gheleerde Konſten ende wetenſchappen redelicken wel geoeffent hadde. d' Andere daer en tegen, voor al haer pocchen en ſnorcken, hebben den rechten Konſt-wegh noyt bekent, of ten minſten hebben ſy 't herte niet ghehadt dien bekende wegh te betreden. Noch vindtmen eenighe die tuſſchen beyde loopen; ſoo datmenſe voor gheen gheleerde, noch oock voor heel end' al ongheleerde luyden magh houden. Want alhoewel ſy in de voornaemſte gronden van d' alghemeyne gheleertheyd niet t' eenemael onervaeren ſijn, nochtans en willen ſy 't niet weten, maer ſoecken deſe haere kenniſſe gheveynſdelick te verhelen; hopende dat het hun tot meerder lof van gheeſt en naerſtigheyd ghedyen ſal, indienſe in deſe Konſten yet ſchijnen uyt te richten, ſonder 't behulp van eenighe andere noodſaeckelicke Konſten en wetenſchappen. Maer deſe worden, ſelfs oock teghen haeren danck, ghemackelijck uytghevonden; want ſy en konnen 't licht haerer middel-maetigher gheleertheyd ſoo behendighlick niet verdonckeren, of daer plaghten noch altijd verſcheyden prijſelicke merck-teyckenen van d' eerwaerdighe oudheyd in alle haere wercken uyt te ſchijnen. Om dan niet veele tijds ontrent deſe veynſaerds te verſlijten, het dunckt ons noodigher te ſijn, dat wy ons een weynigh tot die ghene ſouden keeren, dewelcke door een onbeſinde vermetelheyd plotſelinck in 't midden van deſe diepe Konſten beſtaen in te vallen, ſonder de minſte kenniſſe van de philoſophie, hiſtorie, poeſije daer toe te brenghen; wat de Mathematiſche wetenſchappen belanght, het is te vergheefs dat wy de

de ſelvighe onder 't gheral van de noodſaeckelicke wetenſchappen ſouden ſtellen; want onſe huydenſdaeghſche Konſtenaers verſtaen 't heel anders; ſy ligghen ſoo diep in haere ſorgheloosheyd verſmoort, dat ſy de noodſaeckelickheyd der Mathematiſcher wetenſchappen in 't minſte niet en beſeffen; ſy laeten ſich niet alleen verkeerdelick voorſtaen dat ſy 't wel ghenoegh ſonder de ſelvighe konnen aſſien, maer ſy houden ſich boven dien met een loſſe kenniſſe van de andere noodſaeckelicke Konſten en wetenſchappen te vrede, ſonder eens te bedencken dat een ſlechte en ſlordighe maniere van ſtuderen den ſtudenten kleyn voordeel toebrenght. Het moet door eenen gheſtaedigen arbeyd in onſe herten inghedruckt ende ingheplantet worden, 't gene wy wenſchen wel inghewortelt te ſien ende als ons eyghen goed te beſitten. Soo is daer mede groot onderſcheyd, of 't ghene wy voord brenghen ons eyghen is, dan of wy maer alleen ghebruycken wat wy van andere ontleent hebben: Want ghelijck de dinghen die wy uyt ons eyghen ſelven haelen een ſonderlinghe kracht hebben, alhoewelſe ghemackelicken ſchijnen voord te komen; ſoo placht oock de kenniſſe van velerhande Konſten en wetenſchappen onſe wercken wonderbaerlick te vercieren, al iſt ſchoon ſaecke dat wy daer op niet uyt en ſijn. Dit wordt van de gheleerde voornaemelick uytghevonden ende aenghemerckt; alhoewel d' ongheleerde rouwe menighte het ſelvighe mede ſchijnt toe te ſtaen, alſſe naemelick d' uytgheleſen wercken van groote Meeſters op 't eerſte gheſicht met een verbaeſde verwonderingh aenſchout hebbende, ſich niet en ontſien te bekennen datſe vol ſijn van allerley verborghen gheleertheyd, en dat het vernuft met t' ſaemen de wijsheyd des Konſtenaers daer in aen alle kanten uytbreeckt. Aengheſien dan d' oprechte Konſtenaers een redelick ervaerenheyd in allerley goede Konſten ende wetenſchappen behooren te hebben, ſoo konnen wy daer uyt lichtelick verſtaen dat het anders niet en konde geſchieden of deſe Konſten moeſten noodwendiglick in onſe eeuwe vervallen; want het nu ſoo verde met ons ghekomen is, dat d' aller nuttelickſte gheleertheyd verſmaedt wordt; de hooghnoodigſte Konſten en wetenſchappen worden ſchandelick verſuymt; yeder-een laet ſich dwaeſelick voorſtaen dat hy d' oude Meeſters in verſtand en oordeel verde te boven gaet. Daerom plaghten oock de gewoonlicke wercken van onſe huydenſ-daeghſche Konſtenaers de Magnificentie allermeeſt ghebreck te hebben, wantſe overal met het ſchuym of met den droeſſem van allerley ſlechte ende gemeyne *Inventien* gheſtoffeert ende opghevult ſijn. De over edele Konſte, die wel eer met den ſtaert-ſleyp van ettelicke eerwaerdighe weten-

schappen verghefelschapt sijnde, haere aensienlickheyd behield, is nu t'eenemael onder de voet gheraeckt; sy light sonder eenighe hope van beternisse, sonder eenighen troost, jammerlick verschopt ende verstooten; ja sy is ghedwonghen haer brood, benevens andere gheringhe slechte Ambachten en Bedel-konsten, kommerlick te soecken, soo plaghten oock die ghene de welcke andere in dese Konsten onderwijsen, armhertighlick daer mede te werck te gaen, even als de leerlinghen gheen ander voornemen tot dese Konsten schijnen toe te brenghen, dan datse den armen kost daer mede moghten ghewinnen, het welck grootlicks tot naedeel ende kleynachtinghe deser Konsten streckende is. Maer wat behoeve ick my dit stuck soo seer ter herten te trecken, dat ick my daer over met droeffenisse ofte gramschap soude laeten verrucken? ghemerckt men sodaenighe Konst-verdervers met meerder recht behoort uyt te lachen, op datse haer selven niet wijs en maecken iet groots verworven te hebben, alsse met alle haeren besighen en dwaeselick aengheleyden arbeyd tot dese opperste gheluckfaeligheyd ghebraght worden, datmense overal voor verwaende gecken en moeyelicke spottelicke narre-koppen houdt. Verheught u oversulcks en grijpt eenen dapperen moed, ghy groote verstanden, ick en kan het niet naelaeten u lieden gheluck te wenschen, dat ghy niet eenen kloecken gheest sonder eenighe moeyte, sonder arbeydt de aller diepste verborghenheden deser Konsten soo ghemackelick weet te begrijpen ende in 't werck te stellen. Nochtans houde ick my selven daer van ten vollen versekert dat die ghene, de welcke onbequaem sijn om iet treffelicks te versinnen, als oock die haer selven door het leeren van andere Konsten en wetenschappen niet wel en hebben voorbereydet, met alle haer pooghen en trachten niet maghtigh sijn iet te verrichten het welck haere groote gheweldighe hope in het minste moght beandwoorden, maer als sy haer ghemoed te langhe lesten, niet alleen by ghebreck van de nature, maer oock by ghebreck van een goede voorsorghe, tot allerley hooghstaetelicke *Inventien* onbequaem vinden, dan sijn sy ghedwonghen haer selven met ander luyden *Inventien* te vrede te houden, den gantschen tijd haeres levens met het naeteyckenen van anderer Meesters wercken doorbrenghende, als of sy van aenbeghinne maer alleen nae dese volmaecktheyd ghestaen hadden, datse de stucken van andere Konstenaers met passers en linien moghten naetrecken. Dus feesteren sy dan de dienstmaeghd in stede van de jonghvrouwe selver; en hier in slachten sy de ramp spoedighe Vrijers van *Penelope*, die sich tot den dienst haerer Deernen begaven, als sy de gunste der Princesse niet en konden verdienen, het ghene

Cicero

Cicero *, van de *Griecksche* muſiciens verhaelt, dat het naemelick pijpers worden die gheen luyt-flaeghers en konnen ſijn, ſchijnt de gheleghenheyd van ſulcke onwaerdighe Schilders bequaemelick uyt te drucken. Alhoewel daer gheen reden ter wereld is datmen ſulcke jammerlicke Konſtenaers de naeme van Schilders te ſijn ſoude gheven; vermids dien loffelicken naem den genen eyghentlick toekomt, Die niet alleen iet fraeys weten te verſinnen, maer die met eenen oock maghtigh ſijn vaerdighlick uyt te drucken wat hun haeren verheven gheeſt voordraeght. Het eerſte ſonder het tweede is nerghens toe nut, en magh ſeer wel met een ſchoon Swaerd het welck in ſijne ſcheede verroeſt, worden vergheleken. Dit is het voornaemſte het welck wy in de gantſche Konſt hebben waer te nemen; den gantſchen ernſt der onderwijſers, den arbeydt der leerlinghen is maer alleenlick daer op uyt dat wy onſe invallen bequaemelick ſouden weten voor te ſtellen; dit wordt door de Konſt te weghe ghebraght; al ons ghepoogh ſtreckt daerwaerds henen; dit is 't eenighe ooghenmerck en het wit onſer Imitatie; ſoo dat een menſche ſijn gantſche leven ontrent deſe oeffeninghe beſteden magh, ſonder dat hy ſich nochtans behoeft te vermeten dat hy het volle beſcheyd daer van wech heeft; dat eyndelick den eenen Meeſter gheoordeelt wordt vele andere Meeſters in ſijne handelinghe t' overtreffen, ontſtaet maer alleen uyt deſe gheréede maniere van uytdruckinghe. Doch hier moet ick my ſelven nu in deſe mijne voordvaerenheyd een weynigh bedwinghen; want gelijck het naeſte het welck op de *Inventie* volght daer in beſtaet, datmen het ghene ghevonden is wel ende bequaemelick uytdrucke, ſoo iſt dat my d'onderlinghe t' ſaemen-knoopinghe die daar is tuſſchen d' *Inventie* en d' uytdruckinghe der ghevondener dinghen verder ghetrocken heeft dan den inhoud deſes Capittels ſchijnt te vereyſchen. Om dan niet al te veel buyten de ſchreve te gaen, ſoo ſullen wy ons alhier te vrede houden met het ghene alreede van d' *Inventie* gheſeyt is, ten eynde dat wy in het naeſte Capittel ſonder eenighe verwarringhe moghten verhandelen waer in de Konſt-maetighe proportionele uytdruckinghe der ghevondener dinghen beſtaet.

* Pro Muræna.

Cap. II.

Volght op het vinden des Arguments, dat den Konſtenaer de regulen van de waere Proportie in ſijne teyckeningh nae behooren waerneme, ghemerckt nieman oyt ſijn hoofd plaght te breken om iet

wat uyt te vinden, of hy meynt ende laet hem voorstaen het eene of het andere ghebruyck van de ghevonden materie te maecken. Wat nu de Konst-maetighen proportionele uytdruckinghe der ghevondener stoffe belanght, de selvighe wordt in verscheydene autheuren verscheydenlick ghenaemt; doch voornaemelick wordtse in *Philostratus* en vele andere schrijvers door de naemen *Symmetrie*, *Analogie*, ofte *Harmonie*, te verstaen ghegheven; dies heeft oock den jonghen *Philostratus* dese dry benaeminghen bequaemelick t' saemen ghevoeght. *De oude wijse Mannen hebben mijnes denckens*, seght hy *, *vele ghesthreven van de Symmetrie der Schilder-konste, mids ons eenighe sekere wetten ontrendt d' Analogie van alle de bysondere leden voorstellende, even als of het niet ghenoegh en waere dat de Konstenaers eenighe lichaemelicke beweghingen bequaemelick nae haer bergyp souden uytdrucken, het en waer saecke dat sich de Harmonie haeres wercks binnen de naturelicke maete besloten hield, want de Nature (wanneerse ons naemelick een rechtsinnighe en welghestelde beweghinge vertoont) en wil gheenssins erkennen het ghene van sijnen eyghenen aerd en maete beghint af te swerven*. Ghelijck wy dan uyt dese woorden ghenoeghsaemlick verstaen dat de Grieckische naemen van *Symmetrie*, *Analogie*, *Harmonie* even het selvige beteyckenen, soo is het evenwel t' eenemael onseker ende onghewis wat *Latijnschen* naem dat men daer voor heeft. *Het woordt Symmetria en heeft gheenen Latijnschen naem*, seght *Plinius Lib.* XXXIV. *nat. hist. Cap.* 8. Nochtans schijnt den jonghen *Plinius* dit woord uytghedruckt te hebben met den naem *Congruentia* ofte *Æqualitas*. dat is, medvoeghlickheyd ofte ghelijckvormigheyd. *Indien u het hoofd ofte eenigh ander deel, het welck van sijne statue afgheruckt is, voorghestelt wierd*, seght hy *, *ghy en soudt misschien de medvoeghlickheydt ende ghelijck vormigheyd des gantschen wercks daer uyt soo lichtelick niet konnen afnemen, niet te min soudt ghy daer uyt konnen oordeelen of dit ghedeelte in sich selven aerdigh ghenoegh is*. *Suetonius* insghelijcks sprekende van den Keyser *Augustus*, *Hy was kort van lijflenghte*, seght hy *, *maer dese sijne kortigheyd wierd door de gheschicktheyd ende ghelijckvormigheyd van alle de andere leden soo bequaemelick bedeckt, datmense maer alleen door de verghelijckinghe met een langher Man, die nae by hem stond, vernemen konde*. Wederom sprekende van de Keyser *Tiberius*; *Hy was breed van borst en schouderen*, seght hy *, *soo was hy mede in alle sijne andere leden, tot de uyterste voetsolen toe, ghelijck-vormigh ende medvoeghlick*. *Tullius* naemt het *convenientiam partium & aptam compositionem membrorum*, dat is, een overeenkominge der ghedeelten ende een bequaeme t' saemenstellinghe der ledematen: Want als hy d' uytnemende waerdigheydt des menschelicken gheslachts op een sekere gheleghenheyd voorstelt; *Onder allerhande*

* In proœmio Iconum.

* Lib. ii. Epist. 5.

* In Augusto Cap. 79.

* In Tiberio. Cap. 68.

siene-

stenelicke dinghen, seght hy * *vindt men gheen ander levendigh ghedierte het* * Lib. i. de
welck de schoonheyd, de bevallligheyd, d' overeenkominghe der ghedeelten magh- Off.
tigh is te beseffen, stracks daer nae seght hy wederom; *De schoonheydt des lichaems beweeght onse ooghen door de bequaeme t' saemen voeghinghe der ledemaeten, soo bestaet oock de vermaekelickheydt der schoonheyd voornaemelick daer in, dat alle de ghedeelten door een sekere lieffelickheyd seer wel met malkander over een komen.* In *Vitruvius* wordt het woord *Symmetria* schier overal *Commensus* gheheeten, dat is, een afmetinghe, ofte maetvoeghlickheyd, ofte ghelijck-maetigheydt. Onder en tusschen gheeft hy het somwijlen hier en daer noch eenen anderen naem, *A. Gel-*
lius *, naemt het eyndelick *Naturalem membrorum omnium inter se com-* * Lib. I.
petentiam, dat is, een naturelicke over een draeghinghe van alle de noct. At-
leden met malckander. Wy en konnen oversulcks anders niet dene- tic. Cap. 1.
ken, of den ouden *Plinius* heeft wel ghenoeg gheweten dat het woord *Simmetria* op alle dese ende andere manieren konde uytghedruckt worden, maer sijn curieus oordeel wilde sich daer mede niet laeten verghenoegen, vermids hy niet en vond dat de rechte kracht van 't woord *Symmetrie* in dese beschrijvinghen eyghenlick ende met een woord ghetroffen wierd.

2. Wat het woord *Analogie* belanght; *eenighe hebben 't woord analogie*,
seght *A. Gellius* *, *in 't Latijn Proportie ghenaemt.* Soo schijnt oock den * Noct.
gheleerden *Quintilianus* deselvighe benaeminghe niet quaed te vinden; Attic.
die 't woord Analogie nu onlanghs uyt het Grieckseh in 't Latijn hebben overge- Lib. ii.
set, seght hy *, *noemen 't een Proportie.* Den vermaerden philosophe Cap. 24.
Seneca gaet noch voorder, als hy oordeelt dat men sich niet en behoeft * Lib. i.
aen 't woord *Proportie* te verbinden; vermids 't Grieckshe woord orat. instit.
Analogia den *Romeynen* soo gantsch ghemeyn ende ghebruyckelick is, Cap. 6.
dat het seer wel voor een Latijnsch woord passeren magh; *Aenghesien 't de Latijnsche Letter-konstenaers goed vonden*, seght hy *, *'t woord Ana-* * Epist.
logia met het borgher-recht der Roomscher stad te vereeren, soo achte ick dat- CXX.
men 't niet en behoort t' ontpoorteren ende nae sijn eyghen stad wederom te versenden. Ten eynde dan dat wy ons selven niet al te langhe met een al te sinnelicke oversettinghe van dese dry woorden souden bekommeren, soo sullen wy 't hier by laeten blijven, dit maer alleenlick daer by voeghende, dat de Schilder-konstenaers dese woorden *Analogie* ende *Harmonia* schijnen ontleent te hebben van die Proportie dewelcke by de Tel-konstenaers en de Singh-konstenaers wordt waerghenomen; want dese *Analogie* ofte *Proportie* en is anders niet dan een sekere ghetal-wet, nae welckers voorschrift de Konstenaers alle haere wercken aenstellen. *Die werck-meesters dewelcke op sich nemen allerley lichaemelicke*

* Lib. ii. de Libero arbitrio. Cap. 16.

ghestaltenissen konstighlick uyt te wercken, seght *St. Augustinus* *, *gronderen haere Konst op eenighe sekere ghetaelen, daer nae sy 't gantsche bewerp haeres wercks bestieren. Dies plaghten sy haere handen t' saementlick met haer werck-tuygh soo langhe ontrent het werck besigh te houden, tot dat het uytwendighe werck-stuck, vergheleken sijnde met het volkomen licht der inwendigher ghetalen, d' aller hooghste volmaecktheyd nae sijn vermoghen bekome: Vermids de voornaemste karcht deser volmaecktheyd daer in bestaet, dat den inwendigen oordeeler het werck, 't welck hem door d' uytwendighe sinnen aenghedient wordt, niet quaed en vinde; als overeen-komende met het volkomene voorbeeld der hemelscher ghetalen, die hy beschouwet.* *Plutarchus* gheeft ons even het selvighe uytdruckelijck te verstaen; *'t ghene schoon is,* seght hy *, *wordt als het waere uyt veele ghedichtighlick t' saemen ghevoeghde ghetalen door de kracht van een sekere Symmetrie ende Harmonie opghemaeckt. 't Onschickelicke daerenteghen wordt lichtelick ende ghemackelick voord-ghebraght, als 't eene of t' andere daer in te kort komt ofte overschiet.* Staet oock aen te mercken dat sich den vermaerden Singh-konstenaer *Mintanor*, door de groote ghemeynschap die de Singh-konste met de Schilder-konst heeft, liet beweghen om 't ghesangh-boeck by hem uytghegheven *Chromatopœum* te noemen; 't welck even soo veele beduydt, als of hy segghen wilde dat den aerd van dese sijne *Musijcke* seer wel overeen quam met de gheleghenheyd der verwen dewelcke sachtelick d' een door d'ander ghetrocken en lieffelick vereenight worden, al schijnense ten eersten aensien noch soo verde van malckander afghescheyden ende teghenstrijdigh te sijn, siet *Fulgentius Lib. I. Mythol.* *Damasicius* *, insghelijcks naemt een sekere soorte van Musijcke *Chromaticum* wanneer hy te kennen wil gheven datse soet en lieffelick is, en dat d' aller verscheydenste stemmen daer in sonder eenighe afbreukige afwijsigheyd bequaemelick door malckander loopen, even als de teghenstrijdighste verwen in een welghewrochte Schilderye in malckander sonder eenighe hardigheyd plaghten te verschieten. Wy leeren eyndelick uyt *Plinius* * dat d' oude Schilders de woorden van *tonus* en *harmoghe* van de *Musikanten* ontleent hebben; om daer mede te kennen te gheven dat d' aller teghenstrijdighste verwen in een goede Schilderye steelf-wijse in malckander moeten versmelten, even als de verscheydene stemmen in een maet voeghlick ghesangh ghebroken worden, ten eynde datmen van den hooghsten toon tot den laeghsten sachtelick nederdaelende, een sekere eenstemmigheyd treffen moght. Ghelijck wy dan hier uyt ghewaer worden dat sich d' oude Singh-meesters aen d' eene sijde met de maniere van spreken die in de Schilder-konste ghebruyckt wordt beholpen, en dat de Schilders haere Konst-woorden

De Audi-tione.

Apud Photium, ubi de Iacobo medico agit.

Lib. xxxv. Cap. 5.

den van de Singh-meesters ontleenden; soo maghmen daer uyt vryelick dit besluyt maecken, dat d' oude Konstenaers niet en wilden gedooghen datmen dese twee Konsten, overmids haere onderlinghe ghemeynschap, van malckander soude afscheyden.

3. Ghemerckt yeder een onder en tusschen bekent staet dat de gemeyne en d' aller slechtste oeffeninghe van de Reken-konst een vernuftighe sin-wackerheyd vereyscht (want het altijd voor een ontwijffelick bewijs van gantsch weecke ende half-ghekrachte hersenen gehouden wordt, wanneer yeman nae de verdrietsaemheyd van een onsekere moeyelicke haperingh in 't vergheliicken en 't saemen voeghen der ghetaelen ten halven blijft steken) soo konnen wy daer uyt met eenen oock lichtelick afnemen dat de voorghemelde *Analogie* een uyt dermaeten scherp en vaerdigh oordeel vereyscht, als hebbende dit ooghen-merck, datse 't volmaeckte voorbeeld der inwendigher ghetalen in d' eene of d' andere uytwendighe stoffe bequaemlick soude weten uyt te drucken en 't gheestighe bedrijf van de Konst-rijcke *Nature* door dit middel te treffen. *Dat de Konst en reden soo vast aen malckander verbonden sijn*, seght *Philostratus* *, *ontstaet uyt de Symmetrie*. 't Komt mede uyt de naerdere verbintenisse die daer is tusschen de Konst en rechte reden hervoerd, dat God, den eenighen oorsprongh van de waere en d' onvervalschte reden, in 't Boeck der *Wijsheyd* * geseydt wordt alle dinghen ghe schickt te hebben met een sekere maete, ghetal, ende ghewight. d' Oude heydensche Godsghe leerde, diemen d' eerste Philosophen noemt, sloeghen insghelijcks haere ooghen op dese ghemeynschap, seght *Plutarchus* *, als sy de stock-Beelden haerer Goden met het eene of 't andere sangh-tuyg in de hand maeckten: Want alhoewel sijse voor gheen pijpers en snaeren-speelders hielden, nochtans gaven sy daer mede bedecktelick te kennen dat de *Harmonie* den Goden eyghen is. Het is oversulcks kennelick genoeg, dat den opperste schepper van Hemel en Aerde soo gantsch klaere en duydelicke merck-teyckenen van de schoonheyd deser *Harmonie* in allerley ghe schaepene lichaemen ingh edruckt heeft, datmen noyt een eenigh Konstenaer wist te vinden, die den minsten schijn ofte schaduwe deser schoonheyd verdraegelicker wijse konde uytdrucken, sonder sich van te vooren volkomenlick gheoeffent te hebben in de beschouwinghe van die *Symmetrie* dewelcke d' ooghen der menschen plagt te vermaecken en tot sich te trecken door een bequame t'samenvoeginge ende over een stemmige van alle de leden met malckander. *De schoonheyd van 't lichaem bestaet in ten sekere Symmetrie die de ghedeelten des lichaems met malckander en met het gheheele hebben*, seght *Stobæus*

Eclog-

In proœmio Iconum.

*Cap. xi, vers. 21.

De Animæ procreatione, quæ in Timæo Platonis describitur.

Eclog. Ethic. Cap. 5. Een lichaem, het welcke in alle sijne gedeelten schoon is, wordt voor veele schoonder ghehouden, dan de bysondere schoone leden die 't gheele lichaem door een ordentelicke schickelickheyd opmaecken, seght *St. Augustinus Lib. III. Dulciloqu. Cap. 26. Want indien 't eene of 't andere onser lede-maeten van de rest afghesneden sijnde, alleen by sich selven besichtight wordt*, seght *Dionys. Longinus* *, *het en sal gantsch gheene aensienlickheyd hebben; vermids de rechte volmaecktheyd maer alleen in d' over-een-kominge van alle de leden bestaet; wanneerse naemelick door haere onderlinghe ghemeynschap een lichaem gheworden sijnde, met eenen oock daer in door den band der Harmonie aen alle kanten worden opgheslooten.* Dewijl het dan vast gaet dat de waere schoonheyd der naturelicker lichaemen maer alleen in de ghevoeghlicheydt deser *Harmonie* te vinden is; soo volght het oock daer uyt onwedersprekelick, dat de rechte naeboetsinghe deser lichamen voornaemelick in het waernemen deser *Harmonie* gheleghen is. *Alle ghedeelten van een stock-beeld behooren schoon te sijn* seght *Socrates apud Stobæum Serm. 1. Wy en staen in de Colossische wercken niet soo seer op de aerdighe netticheyt van elck bysonder ghedeelte, of wy plaghten vele meer op de schoonheyd van 't gheheele maecksel te letten*, seght *Strabo Lib. I Geogr. Die naeboetsinghen worden voor d' allerspottelickste ghehouden*, seght *Galenus* *, *de welcke de ghelijckenisse, diese in vele ghedeelten waernemen, in de voornaemste versuymen. Parrhasius*, *Polycletus*, en *Asclepiodorus* sijn d' eerste en voornaemste grondleggers ende onderhouders deser *Symmetrie* gheweest. *Parrhasius was den eersten die de Schilder-konst haere behoorlicke Symmetrie ghegheven heeft. Plin.* XXXV. 10. *Polycletus nam de Symmetrie op het aller naerstighste waer. Plin* XXXIV. 8. *Asclepiodorus gingh soo meesterlick met sijne stucken te werck*, seght den selvighen *Plinius* *, *dat sich Apelles grootlicks plaght te verwonderen over de Symmetrie die hy daer in ghebruyckte.*

* De subli- mi orat. 35.
* Lib. i. de Vsu partium corporis humani
* Lib. xxxv. Cap. 10.

4. Oversulcks behoort een recht Konstenaer allermeest nae de kennisse van de menschelicke *Proportie* te trachten, ghelijck ons de selvighe in *Vitruvius* * eenigher maete wordt voorghehouden, ofte liever, ghelijck de selvighe in de metaele en marbere beelden van de vermaerde *Griecken* ende *Romeynen* te vinden is. Het is mede oorbaerlick dat het leerghierigh ghemoed der Konstenaeren sich met eenen gheduyrigen ende onvermoeyden vlijt d' aller volmaeckste lichaemen soude voorstellen ten eynde dat het uyt de ghestaedighe aenmerckinge der selvigher eenighe alghemeyne profijtelicke lessen moght trecken, overeenkomende met de grondleeringhen die hier en daer in d' oude schrijvers worden aengheroert. *Aenghesien daer twee verscheydene soorten der schoonheyd te vinden sijn*, seght *Tullius* *, *waer van d' eene in de liefselickheyd*

* Lib. iii. Cap. 1.
* Lib. i. de Officiis.

felickheyd, d' andere in de ſtaetelickheyd ofte aenſienlickheyd beſtaet ; ſoo iſt dat
de lieffelickheyd, Vrouwelick ; d' aenſienlickheyd daer en tegen, Mannelick ſchijnt
te weſen. Deſe aenſienelickheyd wordt door een ghelijvighe verwe ghehandhae-
vet, ghelijck de jeughdighe levendigheydt van een goede gheſonde verwe door de
oeffeninghe onſer lichaemen wordt onderhouden. Wat nu d' alghemeyne
eyghenſchappen van ſulcke gheſonde welgeſtelde lichaemen belangt,
ghelijck de Konſtenaers daer in met een oud ſchrijver * aen d' eene Auctor
ſijde aenmercken. *Dat de ſwellende bolligheyd eenigher lichaemen menigh-* rhet. ad.
mael voor de goede gheſtalteniſſe der ſelvigher ghehouden wordt. Soo vinden Herenn. Lib. iv.
ſy ſich aen d' andere ſijde ghenoodſaeckt de ſlancke ongheſtalte van
d' overſchraepele en d' ongaeve lichaemen te vermijden : *Alhoewel het*
menſchelicke lichaem de beenders niet en kan derven, en ofſchoon deſelvighe
door haere ſenuwen aen malckander moeten ghehecht ſijn ; ſoo behoorenſe noch-
tans met vleeſch overdeckt te weſen ; ſeght *Quintilianus in proœmio Libri Pri-*
mi. De rechte ſchoonheyd wordt dien menſche maer alleen toegheſchreven,
ſeght een ander oud ſchrijver *, *in wiens lichaem d' aderen niet uyt puy-* Auctor di-
len, noch oock de beenders konnen ghetelt worden ; maer wiens rechtſchaepene alogi de
ledemaeten en gladde vleeſchachtighe huyſen allenthalven ſoo bequaemelick met cauſſis
welghetempert en gheſond bloed vervult ſijn, datſe de ſenuwen ſelver door de corr. elo-
bevalligheyd van een aenghenaeme roodachtigheyd verbergen. Wat de vrou- quentiæ Cap 21.
welicke ſchoonheyd aengaet, de Konſtenaers plaghten daer in aller-
meeſt op de bevallighe lieffelickheyt des aenghesichts te letten ; *het en*
is gheen ſchoone vrouwe, ſeght *Seneca* *, *wiens dyen ofte armen prijſwaerdigh* Epiſt. 33.
ſijn ; maer wiens gheheele aenghesicht de wonderbaerlickheyd van alle d' andere
leden vermindert ende verdooft. Alhoewel eenighe dit ſtuck heel anders
verſtaen ; als of naemelick die vrouwe maer alleen den hooghſten roem
der ſchoonheyd verdiende, wiens uytmuntende tronie 't minſte deel
is der fraeyheyd die men in alle haere volmaeckte leden beſeffen kan.
Al iſt dat de tronie van mijn beminde Limone de naturelicke ſchoonheydt van Lib. i.
alle d' andere vrouwen verde te boven gaet, ſeght *Ariſtænetus* *, *nochtans en* Epiſt. 3.
kanſe haer ſelven ſoo haeſt niet ontkleeden, of d' uytnemenheyd van d' andere
heymelicke ende verborghene ghedeelten brenght daedelick te paſſe, dat-
ſe gheen ſchoone tronie meer ſchijnt te hebben. Statius Papinius beſchrijft ons
den ſchoonen *Parthenopæus, Atalantas* ſoone, even juyſt op de ſelvighe
maniere ; *Sijn ſchoon lichaem heeft ſich vertoont,* ſeght hy *, *ſoo haeſt als hy* Lib. vi.
ſijnen rijdrock beſtond t' ontgheſpen ; de gantſche vroolickheyd ſijner hupſcher le- Theb.
demaeten heeft ſich op deſe gheleghenheydt terſtond gheopenbaert ; ſijne luſti- vers. 570.
ghe ſchouders ; ſijne borſt, die met de lieffelickheydt ſijner blooter wan-
ghen wonderlicken wel over een quam, ja het heldere ghelaet ſijner
jeughdigher tronie ſelver wierd door d' onuytſprekelicke ſchoonheydt ſijnes lic-

haems t' eenemael verdonckert ende uytghebluſcht. Noch plaghten de Konſtenaers in de gheleghenheydt van andere jonghe Vrouwen ende Maeghden met *Vitruvius* * waer te nemen dat *de Maeghdekens van weghen de teerigheyd haerer jaeren wat rancker ghemaeckt ſijnde, het menighvuldighe cieraet van allerley Maeghdelicke optoyſſels ghevoeghlicker aennemen.* Hoe wel dit gheenen alghemeynen reghel ſchijnt gheweeſt te ſijn; want *Zeuxis plaght de ghedeelten des lichaems wat meer toe te gheven, en de ſelvighe grooter te maecken; achtende dat de ſtaetelickheyd ende Majeſteyt ſijner beelden door dit middel vermeerdert wierd. Eenighe houden het daer voor, dat deſen grooten Konſtenaer den Artſch-dichter Homerus in dit ſtuck ghevolght heeft, die de luſtigheydt van een vrome ende ſtercke gheſtalte ſelfs oock in de Vrouwen voor goed houdt*; ſeght *Quintilianus Lib.* XII. *Cap.* 10 *Zeuxis wordt bevonden de hoofden en d' andere ledemaeten wat grooter ghemaeckt te hebben*, ſeght *Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 9. *Euphranor was den eerſten die de Symmetrie ſchijnt waerghenomen te hebben. Doch plaght hy het gantſche lichaem kleynder, de hoofden en d' andere ledemaeten grooter te maecken. Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 11. *Statuen, beelden, ſchilderijen*, ſeght den jonghen *Plinius* *, *het maeckſel insghelijcks van menſchen, van ſtomme beeſten, als oock van boomen, indienſe ſlechts ghevoeghlick fraey ſijn, wordt allermeeſt van weghen haere grootte ghepreſen.*

Lib. iv. Cap. 1.

Lib. i. Epiſt. 20.

5. Doorſnuffelt allerley oude ende nieuwe jaer tijd Boecken, aenmerckt alle de Konſtenaers die deſe Konſten over eenen langhen tijd ofte nu onlanghs gheluckighlick hebben gheoeffent, en waerwaerds ſich uwe gedachten keeren of wenden, ghy ſult allenthalven bevinden dat die Konſtenaer maer alleen eenen eeuwighen naem hebben verworven, de welcke de gantſche kracht haeres Konſt-lievenden verſtands ontrent de grondighe kenniſſe van de *Proportie* des menſchelicken lichaems voornaemelick plaghten aen te legghen, want ſy en konden de minſte ſchaduwe van de ſchoonheyd deſer *Proportie* ſoo haeſt niet beſeffen, of ſy waeren eerſtganghs beluſt de ſelvighe door haere Konſt uyt te drucken, en ghelijck ſy door den volſtandighen ernſt deſer beſchouwinghe d' *idea*, dat is, het onvervalſchte voorbeeld van de naturelicke wel geproportioneerde ſchoonheyd allengſkens indroncken, ſoo en konde het anders niet gheſchieden, of daer moeſt altijd in haere wercken een gantſch nette en puntighe afbeeldinghe van deſe naturelicke *Proportie* uyt blijcken. Daerom plaghten de oude Meeſters d' eerſte gronden haerer Konſte doorgaens henen uyt de naeboetſinghe van d' aller ſchoonſte lichaemen te trecken: *Het is mijnes dunckens een groote dwaeſheyd*, ſeght den jonghen *Plinius* * *dat ſich yeman d' aller beſte dinghen niet en ſoude voorſtellen om' nae te volghen. Quintilianus*

Lib. i. Epiſt. 5.

ſpreeckt

ſpreeckt noch duydelicker ; *d' Aller vermaerdſte Ghiet-Konſtenaers ende* *Lib. V.
Schilders, ſeght hy *, *wanneerſe eenighe fraeye lichaemen door haere Ghiet-* Cap. 12.
konſt ofte Schilder-konſt meynden nae te boetſen, beghingen gaer ſelden ſulcken groven miſſlagh, detſe ſich eenen Bagoas ofte Megabyzus voerſtelden, maer ſy plaghten haer werck vele eer te richten nae de ghelijckeniſſe van dien Doryphorus, wiens gheſtalte ghenoeghſaemlick uytwees dat hy beyde tot den oorlogh en tot de Worſtel-konſt bequaem ende afgherecht was, ſoo plaghten ſy ſich met eenen oock de lichaemen van ſoodaenighe Strijdtbaere Iongheling hen en Worſtelaers voor te ſtellen, die men met recht voor gantſch ſchoone ende volmaeckte lichaemen hield. Het ſchijnt dat d' Inwoonders van *Abdera* jet merckelicks in haere tronie ghehadt hebben, vermids *Stephanus de* *In Abdera
Vrbibus * ghetuyght dat d' oude Meeſters vele *Abderitaenen* met eenen ſonderlinghen ernſt plaghten nae te ſchilderen. De aller edelſte Konſtenaers plaghten insghelijck met groote benden tot de vermaerde Hof-poppe *Lais* toe te loopen, en de borſt, de mammen, met te ſaemen d' andere ghedeelten van haer overſchoone lichaem om ſtrijd nae te trecken, dies heeft oock *Apelles* ſeer vele wercks van haer ghemaeckt, alſſe noch onder jaerigh weſende haer volle groeyſel niet en hadde bekomen, Het is mede kennelick dat den ſelvighen *Apelles* de wijdberoemde ſchilderije van *Venus anadyomene* nae de hoere *Phryne* ghemaeckt heeft, als ſy op den vierdagh van *Neptunus* moeder naeckt met het hanghende hayr in de Zee gingh, leeſt *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph.* Alhoewel *Plinius* *, verhaelt dat dit ruchtbaere ſtuck wercks *Lib. xxxv Cap. 10.
nae *Campaſpe*, een boelken van den grooten *Alexander*, gemaeckt was. *In Protreptico.
Clemens Alexandrinus * verhaelt dat d' ouders Schilders en Beeld-houwers de ſchilderijen ende beelden van *Venus* en *Mercurius* nae *Phryne* *Lib. vi. adv. gentes
ende *Alcibiades* maeckten. *Arnobius* * gheeft ons te kennen dat *Praxiteles* het beeld van *Venus Cnidia* nae de ghelijckeniſſe van de drelle *Cratina* ghemaeckt heeft. Andere Konſtenaers plaghten eyndelick haere by een komſten om de ſelvighe reden in het Huys van de lichte koye *Theodota* te houden, ſiet *Xenophon* Lib, III. *Apomnemon.* Staet noch voorder aen te mercken dat d'oude Meeſters in deſe naevolginge van de ſchoonſte ende volmaeckſte lichaemen het aenghesicht aller meeſt Lib. vii.
plaghten te bewercken ; want *Alhoewel ons aenghesicht niet meer als tien* Cap. 1.
ghedeelten of daer ontrent in ſich vervat, ſeght *Plinius* *, *nochtans weet men nauwelicks onder ſoo veele duyſend menſchen twee ononderſcheydenlicke ghedaenten aen te wijſen.* Alhoewel oock alle d'andere ledemaeten onſes lichaems ten naeſtenby glad ende effen ſijn, 't aenghesicht nochtans is *In Ariſtotelis decem Categorias.
vol van groote verſcheydenheyd, vermids de moeyelicke oneffenheyd der ghedeelten die daer in rijſen en daelen; *Ons aenghesicht heeft een ſekere hardigheyd*, ſeght *Ammonius* *, *om dat het uyt oneffene ende on-*

ghelijcke ghedeelten bestaet; als naemelick uyt den neuse, uyt d' ooghen, ende uyt meer andere ghedeelten, welckers ghestalte eensdeels verheven, andersdeels uytgeholt wesende een groote verscheydenheyd veroorsaeckt. Ghelijck wy dan uyt dese byghebraghte plaetsen vernemen dat het aenghesicht meerder arbeyd vereyscht, soo en is dit evenwel nerghens naede voornaemste reden waerom d'oude Konstenaers de tronie allermeest plaghten te bearbeyden; ghemerckt de reden haerer aendachtigher vlijt die sy aen 't aenghesicht hinghen voornaemelick daer in bestond, dat het uytwendighe ghebaer onses wesens door haere marckfaeme naerstigheyd eenighe sekere trecken moght bekomen, uyt welcke men d'inwendighe beweghinghen ende gheneghenheden onses ghemoeds ooghen-schijnlick soude konnen afnemen ende verstaen. *De Schilders vraeghen seer weynigh nae d' andere ghedeelten des lichaems,* seght *Plutarchus**, *wanneer sy slechts te weghe konnen brenghen dat haere Schilderye nae de ghelijckenisse van 't aenghesicht en van den opslagh der ooghen, waer uyt men der menschen aenghebooren zeden-aerd verneemt, schijnt te swijmen*, siet oock *Solinus in ea quam Polyhistori suo præfixit Epistola ad Antium.* Dient eyndelick aenghemerckt hoe sy dese maniere van Contrefeyten in 't eerste met sulcken sorghvuldighen sinnelickheyd waernaemen, dat den *Schilders, selfs niet om beters wille,* ghelijck den jongen *Plinius** spreeckt, *van de voorghestelde ghelijckenisse moght afwijcken.* Sy waeren beducht dat de waere ghelijckenisse nimmermeer van hun soude worden ghetroffen, indien sy de kracht haerer Konste door een ontijdighe pluymstrijckerye bestonden te verbreken. *Dieghene,* seght *Eunapius* *, *dewelcke de schoone jeughdighe lichaemen diese schilderen door haere Konst soecken schoonder te maecken danse sijn, verderven de gantsche gheleghenheyd der ghelijckenisse; soo wel van haer voorghestelde patroon, als van de schoonheyd des selvighen patroons afwijckende.*

In Alexandro, circa initium.

Lib. iv. Epist. 28.

In Iamblicho.

6. d' Oude Konstenaers en lieten 't evenwel daer by niet blijven, maer sy plaghten nae de voorghemelde afbeeldinghe van allerley bysondere schoone lichaemen, ontrent dewelcke sy haer selven eenen gantsch langhen tijd besigh hielden, tot een arbeydsaemer ende diep konstigher maniere van wercken voord te vaeren; wanneer sy naemelick d'*Idea* van de volmaeckte schoonheyd, die door de gheduersaemheyd der voorigher oeffeninghe in haer ghemoed was inghedruckt, in haere Schilderyen sochten uyt te drucken: Want gelijck sy den rechten grond-slag van de waere *Proportie* voor een goede wijle tijds maer alleen uyt de naevolghinge van d'aller volmaeckste lichaemen sochten te haelen, soo plaghten sy dese oeffeninghe met der tijd allenghskens over te gheven; sy en wilden haer selven niet langer met d' afbeeldinge

van

van 't eene of 't andere bysondere schoone lichaem bemoeyen, als het hun nu hoogh tijd scheen te wesen om uyt den schat-kelder haerer fantasie een uytmuntende schoonheyd achtervolghens de waere wetten ende regulen van de lang-bearbeyde *Symmetrie* voord te brengen; hun docht dat sy dan eerst de ghewenschte vrucht haeres vorighen arbeyds beghosten te ghenieten, als haere bevallighe Beelden met sulcken uytgelesen ende gantsch seldsaeme schoonheyd verciert waeren, datmen dierghelijcke schoonheyd nerghens in een eenigh mensche konde aenwijsen, maer datmense alleenlick uyt veele ende verscheydene schoone personagien moght opgaederen. *De Kley-stekers, Schilders, Ghiet-konstenaers, ende alle d'andere Beeld-houwers*, seght *Galenus* *, *soecken maer alleen het gene volkomenlick schoon is nae te boetsen, so plagten sy dan in d'aller schoonste Menschen, Paerden, Ossen, Leeuwen, wat daer in elcke soorte ghevoeghelick st is, waer te nemen, Dies heeft het beeld van Polycletus, het welck* Polycleti canon, *ghenaemt wierd, eenen sonderlinghen lof verworven; om dat dien grooten Konstenaer alle de ghedeelten des selvighen beelds met sulcken ghevoeghsaemen Symmetrie op malckander ghepast hadde, dat het overal voor een onbedrieghlick ende onbesproken richtsnoer der Konste was aenghenoomen.* Lib. 1. de temperam.

7. Alhoewel nu d' oude Meesters de *Symmetrie* op het allernauste schijnen waer genomen te hebben wanneer sy naemelick d' uytnemenheyd haerer Konste op 't aller hooghste sochten voor te stellen; nochtans plaghten sy de ghelijckenisse in dese uytnemende ende andere daghelickse wercken nimmermeer te versuymen. *Ieder een verwacht dat de menschelicke statuen, de ghelijckenisse van eenen mensche souden draeghen*, segt *Longinus de Sublimi orat.* 32. *Soo en maghmen 't oock met gheenen schijn van reden een Beeld noemen*, seght *Arnobius* *, *'t welck met d' afghebeelde ghedaente in sijne voornaemste linien niet over een en komt*, siet oock *Nazianzenus orat. IV. de Theologia: Daer en is gheen reden ter wereld*, seght *Ammonius* *, *dat yeman 't Beeld van Socrates voor het rechte Beeld van dien Philosophe soude erkennen, 't en sy saecke dat hy sijnen kaelen kop, sijnen platten inghevallen neuse, sijne uytpuylende ooghen daer in verneemt. Apelles* plaght de Contrefeytsels van d' een en d' ander soo gantsch ghelijck te maecken, dat de tronie bekijckers, diemen *Metopocopos ofte Physiognomers* noemt, soo wel uyt sijne Schilderyen als uyt het leven selver voorsegghen konden wanneer dien afghemaelden persoone soude overlijden. *Plin.* XXXV. 10. Dies heeft sich oock *Philophonus* vervoordert de reden by te brenghen, waerom goede Schilders de waere ghelijckenisse der naeghebootster dinghen niet wel en konnen missen; *Men vindt gaer selden eenighe monsters onder de menschen*, seght hy *, *vermids de*

Lib. vi. adv. gentes.

In Aristot. de Interpret.

sa Lib. iv. Arist. de genrat. animalium. *de menschen volmaeckte schepsels voord brenghen; en al wat volmaeckte schepsels voord brenght, plaght sijn ooghen-merck heel selden te missen; even ghelijck d' aller aerdighste Schilders beswaerlick van de ghelijckenisse der afghemaelder lichaemen konnen afwijcken.* 't Magh yeman oversulcks met recht vreemd schijnen 't ghene *Plutarchus* van *Demetrius Polioretes* verhaelt, datmen naemelick in sijnen tijd geen Giet-konstenaers ofte Schilders heeft ghevonden (alhoewel *Lysippus, Apelles, Protogenes*. en veele haerer discipulen in dien tijd leefden) die hem nae den eysch sijnes volmaeckter schoonheyd maghtig waeren af te beelden: In Demetrio: *Demetrius was soo wonderbaerlick ende uytnemende schoon van ghedaente*, seght *Plutarchus**, *dat nieman onder alle de Ghiet-konstenaers en Schilders de ghelijckenisse sijnes wesens bequaemlick kost uytdrucken. Want ghelijck men daer in een soete bevalligheyd, een aensienlicke deftigheyd, een stuyrsche schrickelickheyd, ende in een gantsch lieffelicke schoonheyd vernam; soo sachmen mede daer in een dapper seldsaeme vermenghinghe van sijne jeughdigheyd ende stoutmoedigheyd, met den onnaevolghelicken heldachtighen schijn en met de koninghlicke staetelickheyd die in hem te vinden was, &c.*

8. Ghelijck dan d' oude Konstenaers de ghelijckenisse niet t' eenemael en versuymden, soo plaghtense nochtans meer wercks van de *Symmetrie* te maecken; achtende dat de ghelijckenisse maer alleen uyt de Konst ontstaet, waer als de *Symmetrie* uyt een sekere volmaecktheyd, die de Konst verde te boven gaet, hervoord komt, siet *Maximus Tyrius Dissertat.* XVI. Want daer stelt hy ons een gantsch merckelick onderscheyd tusschen dese twee hoofd-stucken voor ooghen. Men seght oock dat *Zeuxis* een jonghsken met eenen druyf-torsch in de hand gheschildert heeft; ende als de Druyven soo wel nae 't leven ghedaen waeren dat de voghels tot deselvighe toevloghen, soo heeft een van d' aenschouwers sijnen spot daer mede ghedreven, segghende, dat het ghevoghelte gheen goed ghevoelen van het tafereel hadden, wantse de Schilderye niet en souden hebben dorven ghenaecken indien den Schilder de ghelijckenisse van 't jonghsken recht hadde ghetroffen. Niet te min lesen wy dat *Zeuxis* de Druyven heeft uytghewischt; behoudende in sijne Schilderye 't ghene beter was, ende niet 't ghene ghelijcker scheen te wesen, siet *Seneca rhetor Lib.* X. *Controvers.* 5. Lib. xii. Cap. 10. *Ieder een houdt het daer voor*, seght *Quintilianus**, *dat Lysippus en Praxiteles aller naest tot de waerheyd komen: want Demetrius wordt berispt als wesende al te sinnelick in dit stuck, vermids hy bevonden wordt meerder arbeydt en moeyte aen de ghelijckenisse dan aen de schoonheydt te hanghen.* Wat *Lysippus* aengaet, *Plinius**, Lib. xxxiv. Cap. 8. gheeft hem het volghende ghetuyghenis, *dat hy de Ghiet-konste op eenen seer goeden voet ghebraght heeft, midts het hayr gheesti-*

gheestigher uytwerckende, de hoofden insghelijcks kleynder en het gantsche lichaem slancker en droogher maeckende dan d' oude voor hem ghewoon waeren te doen, ten eynde dat sijne beelden door dit middel een ghevoeghlicker lengde moghten ghekrijghen. Hy nam de Symmetrie op het aller naufste waer, veranderende de vierkante statuen van d'oude meesters door een nieuwe ende ongebruyckelicke maniere van doen, dies liet hy sich mede verluyden, dat de menschen van d' oude Konstenaers ghemaeckt waeren, ghelijckse sijn; datse van hem daerentegen ghemaeckt wierden, ghelijckse behooren te sijn.

9. Dewijl het oversulcks niet en kan gelochent worden dat de Symmetrie eertijds voor 't grootste hoofd-stuck der Konste ghehouden wierd, soo en magh het ons mede niet vreemd schijnen dat d' oude Meesters haeren voornaemsten lust in naeckte Beelden schepten: Want ghelijck de naeckte lichaemen 't ghene ghebreckelick is niet en verhelen, soo plaghtense oock niet spaerigh te sijn in't vertoonen van't ghenese prijswaerdigh in sich hebben, seght den jonghen Plinius Lib. III. Epist.6. 's Menschen naecktheyd is een gantsch wonderbaerlick behulp der schoonheyd, seght Lactantius de opificio Dei, Cap 7. Nochtans plaghten d' oude Griecken aller meest haer vermaeck inde bloote ende onopgepronckte lichaemen te nemen; want sy niet en konden verdraeghen dat de Symmetrie (die van hun met groot recht voor d' opperste deughd der Konste wierd ghehouden) onder d' optoyssels van een min konstigh ghewaed verdonckert soude blijven. Apelles heeft een van d' oude Helden naeckt gheschildert, even als of hy de nature selver met dit stuck wercks uyt-eysschen en tot den strijd beroepen wilde, seght Plinius Lib. XXXV Cap. 10. Het is een Grieckschе ghewoonte, seght den selvighen Plinius wederom in een andere plaetse *, niet met allen te bedecken; het Roomsche oorlooghs ghebruyck Lib. xxxiv brenght daer en-teghen mede, datmen de Beelden een pans-cier ofte eenigh ander borst harnas toepasse. Cap. 5. Praxiteles heeft het onderscheyd tusschen ghekleede ende onghekleede figuren door eenen seer gauwen vond loosclick te verstaen ghegheven: Want als Praxiteles twee sijner Venus-beelden op eenen tijd voor den selvighen prijs te koop droegh, seght Plinius *, soo ist dat Lib. xxxvi d' inwoonders van 't Eyland Coos (dien de keur toebehoorde) het ghekleede beeld Cap. 5. verkosen, achtende dat het selvighe met de zedigheyd ende eerbaerheyd aller best over een quam. De Gnidianen kochten oversulck 't verworpene naeckte beeld om het ghelijcke gheld, alhoewel met een onghelijck gherucht: want Praxiteles heeft de Stadt Gnidos door het beeldt van dese Goddinne eenen gantsch groote naem verworven. Haer Huysken wordt wijd open gheset, ten eynde dat het beeld van alle kanten moght worden besichtight: Het schijnt mede dat de Goddinne selver daer niet teghen en heeft, sulcken verwonderingh verweckt dit beeld, van wat kant dat men het oock besiet. Gelijck wy het oversulcks

daer

daer voor houden, dat de ſtucken van d' oude Meeſters met allerley loffelicke deughden rijckelick vervult waeren; ſoo ghelooven wy mede vaſtelick, dat de prijſwaerdigheyd haerer wercken voornaemelick beſtond in den roem van de ſeldſaeme proportionele eenvoudigheyt die in d' oude ſtockbeelden ende ſchilderijen met de nature ſelver ſchijnt te ſtrijden. Het is mede onmoghelick dat yeman ſijne ooghen op de alnoch overighe oude beelden ſoude ſlaen. *Of hy ſal vele beter dinghen ſien,* ſeght *Caſſiodorus* *, *dan hem oyt in het leſen voorquamen; hy ſal ſchoonder dinghen beooghen, dan hem oyt in den ſin ſchooten; de ſtatuen naemelick, die de deughden van haere werck-meeſters tot op deſen huydighen dagh toe melden. Hy ſal met groote verwonderingh beſchouwen hoe d' aderen in het koper ſpelen, hoe de buſen door het ernſtighe ghepoogh ſwellen, hoe de ſenuwen onder en tuſſchen het gaen gheſpannen ſtaen; ja den ghegoten menſche ſal ſich ſelven in ſoo vele ende verſcheydene ghelijckeniſſen aen hem vertoonen, dat hy den naegheboetſten man veel licht voor een naturelicke menſche houden ſal. Deſe verwonderingh ſal hem noch voorder tot d' aenmerckinghe van de paerden aenleyden; vermids hy niet en kan verſinnen hoe het by komt dat men in de moedighe beeſten ſulcken levendighen vierigheyd ſpeurt, ja hy maeckt uyt haere ghefronſte ronde neuſgaten, uyt haere t' ſaemen ghedronghene ledemaeten, ende uyt haere nederghedruckte ooren een vaſt beſluyt, dat ſy het ghaerne aen het loopen ſouden ſtellen, al is het hem ghenoeghſaemlick bekent dat het metael een onroerelicke ſtijvigheyd heeft.*

Var. vii. 15.

10. Wy vinden daer en boven in ettelicke vermaerde Schrijvers hoe d' oude Konſtenaers, benevens de ſorghvuldighe waerneminge van de voorgemelde *Symmetrie*, oock daer op plaghten te letten dat de *Baſis* ofte den voet haerer ſtock-beelden met de proportionele grootte der Beelden ſoude over een komen, als oock dat haere Beelden ſelver de *proportie* der plaetſe daer inſe opgherecht waeren niet en ſouden te buyten gaen. *Plutarchus* ſpreeckt van 't eerſte; *Iammerlicke Konſtenaers brenghen te paſſe,* ſeght hy *, *dat de kleynheyd haerer ſtock-beelden aenmerckelicker is, wanneer ſy den voet der ſelvigher al te groot maecken. Vitruvius* vereyſcht het andere; *De gedeelten der Kercken*, ſeght hy, *moeten de gheheele groote door een proportionele ghevoeglickheyd haeres byſonderer ſtucken volkomenlick beandwoorden.* Want datmen alhier door de *gedeelten der kercken* niet alleen de byſondere ſtucken van het ghebouw, maer oock de ſtock-beelden die daer in opgherecht ſijn, verſtaen moet, is lichtelick uyt *Arrianus* * af te nemen, als hy den Keyſer *Adrianus* met een gantſch beſighe noeſtigheydt daer van verwittight, dat de ſtatuen van *Mercurius* ende *Phileſius* vele te kleyn waeren voor den *Trapezuntiſchen Tempel.*

Lib. ii. de Alexandri fortuna aut virtute
* Lib. iii. Cap. 1:

In ipſo ſtatim initio periplus Ponti Euxini,

Soo

Soo heeft ſich den Bou-meeſter *Apollodorus*, nae 't verhael van *Xiphilinus* *, mede geſtooten aen de Beelden die in den Tempel van *Venus* ghewijdt ſtonden; want hy ſich niet en ſchroomde te ſegghen, datſe grooter waeren dande gheleghenheyd des Tempels verdroegh. Wy leſen insghelijcks in *Strabo* *, dat *Phidias* goede achtinghe op deſe *Proportie* ghenomen heeft, als hy 't Beeld van *Iupiter Olympius* al ſittende maeckte; want alhoewel den Tempel ruym ghenoegh was, nochtans ſcheen het beeld, ſelfs oock in deſe ſittende geſtalte, het hoogſte verwelfſel des ghebouws met ſijn hoofd by nae te raecken; ſoo ſcheen het oock het gantſche dack van ſijnen tempel te ſullen aflichten, indien het eens van ſijnen ſetel beſtondt op te rijſen. Ghelijck het dan openbaer is dat d' oude Meeſters haere beelden plaghten te ſchicken nae de gheleghenheydt der Kercken daer inſe ghewijdt ſouden worden, ſoo plaghtenſe met eenen oock goede achtinghe te nemen op de plaetſen tot oprechtinghe deſer beelden voorbeſcheyden; want ſy maeckten haere ſtatuen dus of ſoo, nae dat men hun een hoogher of leegher plaets hadde toebeſtemt, ende alhoewel wy voor deſen, in het voorgaende Cap. 8. een ſeer merckelick exempel van deſe haere ghewoonte byghebraght hebben, nochtans en vinden wy het hier niet ongheraeden een ghenoeghſaeme reden van deſe haere betrachtinghe uyt *Vitruvius* voor te ſtellen; *Hoe vele hoogher de ſcherpheyd onſer ooghen opklimt,* ſeght hy *, *ſoo veel minder kanſe de dikkigheyt des luchts doorſnijden; wantſe door de hooghde verſwackt ende in haere krachten verbroken weſende, onſe ſinnen een onghewiſſe maete der grootte plaght te boodſchappen en voor te draghen, overſulcks moeten wy allenthalven door de reden ſoecken op te vullen, het gene daer in de byſondere gedeelten van ſodaenige Symmetrien mangelt, ten eynde dat de wercken de welcke in een hoogher plaets gheſtelt ſijn, ofte oock een Coloſſiſche grootte hebben, de ſekerheydt haerer proportie niet en ſouden quijt worden.*

*In Adriano.

Lib. viii. Geogr.

Lib. iii. Cap. 3.

11. Soo plaghten dan die ghene de welcke een goede ervaerenheyt in de volmaeckte regulen deſer *Symmetrie* hadden gantſch vreemde dinghen door kracht deſer kenniſſe uyt te richten, *Lucianus* * verhaelt dat *Phidias* ſtrecks op het eerſte gheſicht van een Leeuwen klauwe gheoordeelt heeft, hoe grooten Leeuwe hy tot de *proportie* der ſelviger klauwe moeſt toepaſſen. *Phlegon Trallianus* * een vrijghelaeten knecht van den grootmoghenden Keyſer *Auguſtus*, maeckt insgelijcks een wijdloopigh verhael hoe dat den Land meter *Pulcher*, die by den Keyſer *Tiberius* van weghen ſijne uytnemende kenniſſe in allerley wiſkonſten hooghe gheacht wierd, de nieuſghierigheyd deſes Keyſers voldaen heeft door het maecken van een hoofd het welck met de *Proportie*

In Hermotimo.

Cap. 13 & 14. de Rebus mirabilib.

portie van eenen gheweldighen tand over een quam: Want als de *Pontische* natien den Keyser eenen tand toesonden die meer dan een voet-langh was, soo ist dat den Keyser verlanghde te weten wat lijf lenghde den eyghenaer deses tands moght hebben ghehadt, en *Pulcher* heeft sich op dese gheleghenheydt vervoordert de wonderbaerlicke groote van dien afghestorven Held pertinentelick voor te stellen. De *Ægyptische* Priesters, nae het verhael van *Diodorus Siculus**, plaghten eyndelick uyt haere heylige gedenck schriften een gantsch seldsaeme vertellinghe voor te brenghen; segghende; Dat de twee vermaerde Beeldstekers *Telecles* en *Theodorus*, sonen van *Rhœcus*, eenen seer langhen tijd in *Ægypten* verkeert hebben, en datse tusschen hun beyden het beeld van *Apollo Pythius* voor d' inwoonders van het Eylandt *Samos* op een gantsch seldsaeme ende onghehoorde wijse volwrochten: Want alhoewel *Telecles* d' eene helft deses beelds in het Eyland *Samos*, en sijnen Broeder *Theodorus* d'andere helft in de wijdberoemde Stad *Ephesius* maeckte; nochtans pasten dese twee halve beelden soo wonderlicken wel op malckander, datmen anders niet en konde oordeelen, of het gheheele beeld was het werck van een meester alleen. De selvighe Priesters houden daer en boven staende dat dese maniere van doen den *Ægyptenaren* eyghen was, sonder dat de *Griecken* de selvighe oyt te vooren in het werck stelden. Want de *Ægyptische* Konstenaers en plaghten de ghelijckenisse haerer beelden, nae het segghen deser Priesters, van de menschelicke lichaemen door het bloote ghesicht niet af te nemen, ghelijck de ghewoonte der *Griecken* sulcks mede brenght; maer als eenighe twee Konstenaers de Marmer-steenen die uyt ghehouwen ende in twee verscheydene stucken verdeylt waeren tot sich trocken, dan plaghten sy tusschen hun beyden een bequaeme *Proportie* des voorghenomen wercks van het hooghste tot het laeghste te beraemen, het gantsche besteck der menschelicker ghelijckenisse in een en twintigh verscheydene ghedeelten afdeylende; dies plaght het oock doorgaens henen te gheschieden dat de Konstenaers, nae het onderlinghe bespreck van sulcken of sulcken groote, verde van malckander vertrocken sijnde, de bysondere stucken haeres ghemeynen wercks tot groote verwonderingh van de verbaesde Aenschouwers nae het verschiet van ettelicke maenden en daghen by een bragten.

* Sub finem Libri Primi.

12. Noch openbaert sich d' onghelooflicke kracht deser *Symmetrie* allermeest in de Teycken-konst ofte in d' eerste afschetsinghe der ghevondener dinghen. Dies plaghten oock allerley Konst-vroede Mannen het schierlicke wel gheproportioneerde bewerp van een ghenoeghsaemlick door kaude *Inventie* voor het voornaemste grondwerck

werck deser Konsten te houden ; wanneer naemelick d'arbeydsaeme Konstenaers haere eerste invallen , sonder 't behulp van eenighe vermaeckelicke Coleuren , in enckele proportionele linien soo gheestiglick voor ooghen stellen , datmen allenthalven de levendighe kracht der dinghen selver in d' eenvoudigheyd haeres omtrecks en de slechtigheyd haerer eenverwigher binne-wercken verneemt. *d' Overgroote verwonderingh daer mede ick my selven bevinde inghenomen te sijn*, seght *Horatius* *, *brenght te weghe dat ick 't ghevecht 't welck met roode aerde ofte met een kole op de muyr gheschildert staet soo gretighlick begaepe , dat ick mijne beenen door 't spannen der haessen bynae overrecke ; niet anders als of de ghetrocken figuren hand-ghemeyn gheworden sijnde waerlick vochten , en als offse haer gheweer in 't brenghen ende in 't ontwijcken der scherm-slaeghen in der daed herwaerds en derwaerds swierden.* *Philostratus* heeft den rechten aerd midsgaders oock de waere kracht van de Teycken-konst veele duydelicker uytghedruckt. *Het en magh niet gheloochent worden of de linien*, seght hy *, *die sonder eenighen verwen-prael maer alleen in licht en schaduwe bestaen , verdienen den naem van een Schilderye ; vermids wy in de selvighe niet alleen de ghelijckenisse van d' afghebeelde personagien beschouwen , maer oock haere beweghinghen selver , 't sy datse door een schroomhertighe schaemte erghens van afghekeert of door een vrymoedighe voordvaerenheyd erghens toe aenghedreven worden ; ende alhoewel dese linien op 't aller eenvoudighste t' saemenghestelt sijnde de vermenghinghe van 't bloed als oock de jeughdigheyd van 't hayr en den baerd in 't minste niet uyt en drucken , nochtans ghevense ons de volmaeckte ghestaltenis van eenen swarten ofte witten mensche bescheydenlick te kennen. Indien yeman oversulcks eenen Indiaen in witte linien bestaet te trecken , hy sal niet te min swart schijnen ; ghemerckt sijnen platten neus, sijn staende hayr , sijne bolle kaecken , ende een sekere soorte van dommigheyd ofte versuftheyd ontrent sijne ooghen de gantsche gheleghenheyd der voorghestelder ghelijckenisse plaght te verswarten ende eenen Indiaen allen den ghenen uyt te wijsen die sodaenighen Teyckeningh niet onvroedsaemlick beschouwen.*

* Lib. ii. Sat. 7.

Lib. ii. de vita Apollonij, Cap. 10.

Ghelijck het dan blijckelick is dat sich den eenighen ende waeren grond-slagh der Konste in de Teickeninghen allermeest ontdeckt, soo gaet het mede vast datse den verstandigen een sonderlinghe vermaeck door de kracht van een rechtschaepene onopgheproncke *Symmetrye* aenbrenghen. Wy sien 't oock daghelicks dat sich de welgheoeffende Konst-kenners niet alleen met de konstighe wercken selver verghenoeght houden ; maer datse boven dien d' eerste , tweede , derde schetsen , die de groote Meesters tot ontwerp haerer wercken ghemaeckt hebben , met een dapper vierighe ende onversaetelicke begheerte beschouwen ; niet alleen , om datse d' uytnemende schoon-

heyd en kracht van een welgheproportioneerde Teyckeningh allerbeſt in d'eenvoudigheyd deſer onghecierder linien beſeffen; maer oock, om datſe inde ſelvighe den ſoeten anghſt des werckenden Konſtenaers ordentlick konnen naeſpeuren; hun dunckt dat haeren gheeſt t'ſaementlick met den gheeſt des arbeydſaemen Konſtenaers ſpelen gaet, als haer ghemoed door een heymelicke goed-gunſtigheyd wordt aenghedreven om 't onvermoeyelicke gewoel ſijner diep gheleerder ghedachten naete vorſchen. Wy hebben voor deſen * uyt *Seneca* aengewesen, dat het den Konſtenaeren ghenoeghelicker is te wercken, dan ghewrocht te hebben; even het ſelvighe ſtaet ons alhier in de ghelegenheyd der Konſt-lievers aen te mercken; want het hun nerghens nae ſoo vermaeckelick is de volmaeckte wercken der Konſtenaeren met ghemack te beſichtighen, of't ſchijnt hun vele vermaeckelicker uyt de verghelijckinghe van verſcheydene gheteyckende ſchetſen aen te mercken met wat een bekommerde ſorghvuldigheyd 't oordeel des twijfelmoedighen Konſtenaers was opghenomen eer hy ſijn werck met een goed verghenoeghen heeft durven aentaſten. Die ghene onder en tuſſchen dewelcke het teyckenen lang ghenoegh en met eenen vlijtighen ernſt gheoeffent hebben, moghen 't hier by niet laeten blijven, en d'aenghevanghene Konſte ten halven niet laeten ſteken; aengeſien de Teycken-konſt (alhoewelſe met goed recht voor een gantſch ghewightigh point en voor den eenighen ghebaenden wegh tot de Schilder-Konſt end' andere Bootſer-konſten ghehouden wordt) maer alleenlick een aenleydinghe tot yet grooters ſchijnt te weſen. *De verwen hebben een ſonderlinghe kracht om onſe ooghen tot ſich te trecken*, ſeght *Plutarchus* *, *vermids 't menſchelicke ghesicht door de bloeyende lieffelickheyd der ſelvigher krachtighlick opghewekt ende gheſpijſt wordt.* Ghelijck het overſulcks uyt ons voorighe bewijs lichtelicken is af te nemen, dat een welgheproportioneerde Teyckeningh de waere ghelijckeniſſe der afgheteyckender dinghen ghenoeghſaemlick uyt-druckt; ſoo en magh men evenwel de ſchaduwe deſer onvolmaeckter ghelijckeniſſe met de levendighe volmaecktheyd van een veelverwighe Schilderye in 't minſte niet verghelijcken. Derhalven ſchijnt het vervolgh van onſe voorgheſtelde materie te vereyſchen, dat wy nae de verhandelingh van de *Proportie* tot de *Coleuren* ſouden voord-vaeren.

* Lib. ii. Cap. 7.

* In Pericle circa ipſum initium.

Cap. III.

EEn goed Konſtenaer, ſeght *Seneca epiſt.* 121. *Handelt ſijn werck-tuygh met een ſonderlingh ghemack. Soo en valt het den ſtierman niet moeyelick*

't roer

't roer herwaerds en derwaerds, nae't hem goed dunckt, te draeyen. Een Schilder plagt insghelijcks de groote menighte van soo vele ende verscheydene verwen, die hy tot het opmaecken sijnes Contrefeytsels voor hem heeft, lichtelick t' onderscheyden, en sich met een vaerdighe hand ende ooghe tusschen de voorghestelde wachs-verwen en sijn aenghevanghen werck besigh te houden. Want gelijck men tot het schrijven van 't eene of 't andere woord maer alleenlick eenige sekere letteren van doen heeft, sonder 't gantsche A, B, C, overhoop te haelen; even alsoo behoeft men tot het opmaecken eener Schilderye maer alleen de noodwendighste verwen nae den eysch van een Konst-maetigh oordeel aen te strijken, sonder de gantsche menighte van soo vele verscheydene coleuren plotselinghs en blindelings op het tafereel te smacken. *Die Schilders worden maer alleen voor de beste Konstenaers ghehouden*, seght Greg. *Nazianzenus* *, *dewelcke de waerachtighe en levende ghelijckenisse der gheschaepener dinghen in haere tafereelen afmaelen: d' Andere daer en teghen, die nae een ydele vermenghinghe van veele gantsch treffelicke ende vermaeckelicke Coleuren anders niet dan een gheschilderde tempeest in haere stucken vertoonen, ghelijck se verde van de rechte Konst-oeffeningh afwijken, soo en maghmen hun desen eerlicken naem met gheenen schijn van reden toepassen.* * Carm. x.

Ondertusschen moet een goed ende oprecht Konstenaer den rechten aerd en de bysondere krachten van allerley verwen volkomenlick soecken te verstaen. *Het is t' eenemael onmoghelick*, seght *Hermogenes* *, *dat yemant de vermenghinghe eenigher dinghen grondighlick verstaen ende bequaemelick in 't werck soude stellen, 't en sy saecke dat hy eerst een bescheydene kennisse van de menghbaere dinghen bekome. Indien yeman een graeuwe ofte bruyne verwe nae de teghenwoordighe gheleghenheyd sijnes wercks bequaemelick meynt te vermenghen, het is hem van noode dat hy de nature van swart en wit volkomenlick beseffe.* Lib. i de Formis orat.

2. De *Grieckſche* Schilders hebben dese vermenghinghe der verwen een verdervinghe ofte ontwordinghe ghenaemt, ghelijck ons *Porphyrius Lib. IV. De Abstinentia* het selvighe te verstaen gheeft. Soo segt oock *Plutarchus* in sijn boeck van de ruchtbaerheyd der *Atheniensen*, dat den Schilder *Apollodorus*, die de corruptie ofte ontwordinghe der verwen als oock de maniere van 't schaduwen aller eerst ghevonden heeft, een *Athenisch* borgher was. Hy stelt ons insgelijcks in een andere plaets * de rechte reden voor ooghen die d' oude Konstenaers bewoghen heeft dese vermenghinghe der verwen een ontwordinghe te noemen. Immer is het kennelick dat de Schilder-konst door 't toedoen van een welghemaetighde vermenghinghe ende verscheydenheyd der verwen te weghe brenght, dat men in haere Beelden de levende Sympos. problem. viii. 5.

ghelijckenisse van d' afghebeelde persoonen bescheydenlick bespeuren kan. *De Schilder-Konst bestaet voornaemelick in de Coleuren*; seght Philostratus *; *alhoewel sy 't daer by niet en laet blijven; maer ghelijckse in de eenverwighe Schilderyen haere sonderlinghe kracht openbaert, soo schijntse nochtans in de veelverwighe stucken een gantsch andere Konst te sijn; vermids sy ons de schaduwen aenwijst; sy vertoont het onderscheyd, 't welcke men in 't gelaet van eenen rasenden, bedruckten, verheughden mensche plaght te bevinden; sy onderwindt sich de kracht van de glinsterende ooghen-straelen nae te boetsen, 't welck den Ghiet-konstenaeren ondoenlick is; sy en vindt daer geen swaerigheyd in of het een bruyn, een graeu, ofte een swart oogh is 't welck haer wordt voorghestelt; 't is haer mede even eens of sy goud-gheel, rossachtigh, ofte blond hayr moet uytdrucken; sy weet oock goeden raed met allerley waepen-rustingh en verscheyden verwighe kleederen; het valt haer eyndelick licht Slaep-kamers, Huysen, Foreesten, Berghen, Fonteynen, ja de Lucht selver die alle dese dinghen begrijpt, af te maelen.*

In prooemio Iconum.

3. Het voornaemste werck van een goed Schilder bestaet oversulcks daerin, *dat hy sijne verwen*, nae 't voorschrift van *Lucianus* *, *bequaemelick vermenght, dat hyse wel van pas aenstrijcke, en behoorlicker wijse beschaduwe.* 't welck hem t' eenemael onmoghelick is, 't en sy saecke dat hy van te vooren een goed panneel ofte eenen bequaemen doeck hebbe voorbereydet. *Plinius* gheeft ons te verstaen *Lib.* XVI. *nat. hist. Cap.* 39. Ontrent den eersten aenvangh des selvighen Capittels, van wat hout d' oude Konstenaers de berders ofte panneelen daer sy op schilderden ghemaeckt hebben. *Theophrastus* insghelijcks Lib. III. *hist. plant. Cap.* 10. Als oock Lib. V. Cap. 8. Verhaelt ons in 't bysonder wat slagh van hout sy tot sulcken ghebruyck eertijds verkosen. Ghelijck het dan blijckt dat de Konstenaers het bequaemste hout naukeurighlick plaghten uyt te picken, so leeren wy mede uyt *Ioannes Grammaticus* dat het hun niet even-eens was wat doeck sy tot het opmaecken haeres wercks ghebruyckten. *Alhoewel een Schrijf-meester van meyninghe is wel te schrijven*, seght hy *, *nochtans plaght hem 't al te dunne ofte doorvloeyende papier, als oock den slimmen inckt, in sijn voornemen menighmael te verhinderen: Even het selvighe plaght de Schilders te wedervaeren, wanneer haeren doeck niet en deught, ofte oock de verwen niet recht en sijn.*

In Zeuxide

In Aristotelis Lib. ii naturalis auscultat.

4. Volght op 't voorbereyden van goede verwen, als oock van een bequaem berd ofte van eenen bequaemen doeck, dat den Konstenaer dese vier hoofd-stucken nae de gheleghenheyd sijnes wercks behoorlicker wijse waerneme; het licht en schaduwe, het schijnsel en duysternisse; ghelijck *Plutarchus* dese vier dinghen bequaemelick t' saemen knoopt. *De Schilders brenghen te passe*, seght hy *, *dat lichte en schijnende dinghen*

De Discrimine adul. & amici.

dinghen een grooter licht ende een helderer schijnsel bekomen, wanneer sy een lommerachtighe schaeduwe ofte een dicke duysterniſſe daer ontrent vertoonen. Dit is een wonderlick behulp onser ooghen; *Ons ooghe schept eenen sonderlinghen lust in d' aller glinsterighste Coleuren*, seght *Maximus Tyrius**, *nochtans sal ons dit vermaeck een seer kleyn verghenoeghen toebrenghen, 't en sy saecke dat men het aenghenaeme schijnsel van sulcken heldere verwe door een naebuyrige bruynte een weynigh soeckt te helpen.* 't Streckt mede tot voordeel der Schilderyen selver; *Want d' aller teghenstrijdighste verwen worden bevonden eenpaerighlick dienstigh te sijn tot het opmaecken van een uytnemende schoonheyd*, seght *Philostratus Iconum Lib. II. in Centauridis. Daerom maecktmen oock een swarte Schilderye op eenen witten grond*, segt *Io. Grammaticus**, *ghelijck men een witte of goude Schilderye in 't teghendeel op een swarte grond plaght te maecken. Teghenstrijdighe verwen dicht by malckander ghestelt sijnde, plaghten oyt meer af te steken; soo kanmen oock ghelijcke dingen beswaerlick van de ghelijcke dinghen, daerse mede vermenght sijn, onderkennen; even als ofmen witte Schilderyen op eenen witten grond, en swarte op eenen swarten grond bestond te schilderen. Hier uyt ontstaet het oock, datmen deghene die swarte kleederen draegen 's nachts soo wel niet en kan onderscheyden, als die in 't witte ghekleedt sijn: Dieghene insghelijcks dewelcke 's daeghs, doch voornaemelick in een heldere sonne-licht, in een wit ghewaed op en neer gaen, konnen even soo weinigh bekent worden als offe in 't midden van een schemerachtighe nevel-wist wandelen.*

Dissert. xxxv.

* In Lib. i. Meteorol. Aristotelis.

5. Het licht wordt t' eenemael tot de Schilderyen vereyscht, ghemerckt de rechte verwe der schaduwe maer alleen uyt de naebuyrigheyd des lichts ontstaet. Dies heeft oock *Tertullianus**, als hy bewijsen wilde dat *Hermogenes* eenen gantsch lammen broddachtighen Schilder was, anders niet by ghebraght, dan dat hy sijne schaduwen haere verwen sonder eenigh licht plaght te gheven. Men wist in 't beghin, eer de Konst door den gheluckigen arbeyd der ouder Meesters tot een gantsch wonderbaerlicke uytnemenheyd verheven was, van gheen andere als eenverwighe Schilderyen te spreken, diemen doen ter tijd *Monochromata* noemde; *De Konst heeft haer selven eyndelick onderscheyden*, seght *Plinius**, *en heeft het licht en de schaduwen uytgevonden; de teghenstrijdighe verscheydenheyd der verwen opgeweckt sijnde door een onderlinghe beurtveranderinghe.*

*Adversus Hermogenem.

* Lib. xxxv. Cap. 5.

6. De schaduwe heeft sulcken onverbrekelicken verbinteniſſe met het licht, datmense van malckander niet en magh afscheyden, ja dat d' een sonder d' ander in 't minsten niet en kan bestaen. *d' Aenghenaemheyd van 't licht wordt in de Schilderyen allermeest door de schaduwe veroorsaeckt*, seght den jonghen *Plinius Lib. III. epist. 13.* Daer uyt ontstaet

ſtaet het oock dat *dieghene dewelcke met enckele verwen hebben gheſchildert altijd eenighe verhooghinghen ende verdiepinghen ghebruycken ; want het hun anderſins onmoghelijck ſoude ſijn de byſondere leden door haere byſondere linien t' onderſcheyden*, ſeght *Quint.* XI. 3. Dus ſien wy dat de Konſtenaers allenthalven in haere wercken eenighe ſchaduwen ofte verdiepinghen te paſſe brenghen, ten eynde dat het ghene 't welck in haere Schilderyen verhooght is, met meerder kracht moght uytſteken en d'oogen der aenſchouwers ſelfs oock buyten het tafereel ſoude ſchijnen t' ontmoeten. *Laet twee parallele ofte even-wijdighe linien op een panneel met de Coleuren van licht en ſchaduwe worden ghetrocken*, ſeght *Longinus* *, *nochtans ſal de uytſtekende blinckende helderheyd des lichts ons gheſicht vaerdigher ontmoeten en veele naerder ſchijnen te ſijn.* *Nicias* heeft onder alle d andere oude Konſtenaers het licht ende de ſchaduwe ſeer naupuntighlick waerghenomen, allermeeſt daer nae trachtende dat ſijne Schilderyen van 't berd ſouden afſteken. Plin. XXXV. 11. *Zeuxis, Polygnotus*, ende *Euphranor* hebben met eenen ſonderlingen arbeyd gheſocht haere ſtucken behoorlicker wijſe te beſchaduwen ende met eenen levendighen gheeſt in te aeſſemen ; ſoo plaghten ſy mede daer nae te ſtaen datſe in haere verdiepſels ende verhooghſels den opperſten lof boven d'andere Meeſters moghten verwerven. *Philoſtr. Lib. II. Cap. 9. De vita Apollonij.* *Apelles* ſchilderde den grooten *Alexander* met blickſem-ſtralen in de hand ; ſijne vinghers met t' ſaemen den blickſem ſchijnen van 't tafereel af te ſteken. Plin. XXXV. 10.

*De ſublimi orat. 15.

Phyloſtratus heeft het ſelvighe in de Schilderye van de yvoore *Venus* aenghemerckt ; *De Goddinne en wil niet ſchijnen gheſchildert te ſijn*, ſeght hy *, *want haer beeld is ſoo gheweldi h afſteekende, dat het ſchijnt omhelſbaer te weſen.* *Pauſias* was d' eerſte die de hand ſloegh aen een ſekere ſoorte van Schilderye, in welcke hy van nieman achterhaelt wierd, alhoewel hem veele daer in naevolghden : Want als hy de lenghde van eenen Oſſe wilde aenwijſen, ſoo heeft hy hem eerſt met het hoofd en met de borſt recht teghen over d'aenſchouwers ghewendt, ſonder hem nae de ghewoonte van andere Meeſters ſijdelinghs te ſtellen ; en dus doende heeft hy niet te min ſijne gantſche lenghde en dickte ghenoeghſaemlick te verſtaen ghegheven. Daer nae, ghelijck alle d' andere Konſtenaers eenighe byſondere ghedeelten haerer Beelden, om deſelvighe beter te doen afſteken, met licht verwen verhooghen en door een naebuyrighe bruynigheyd verdiepen ; ſoo heeft hy den gheheelen Oſſe ſwart ghemaeckt, het weſen ſijner ſchaduwe maer alleen uyt de kracht der gheweldigher verdiepinghe uytwerckende, en door een ſonderlinghe verkortens Konſt met eenen oock te weghe brengende

*Iconum Lib. ii.

brenghende datmen sijne platte Schilderije voor een verheven ende half rond beeld soude hebben aenghesien, en dat eenighe dingen daer in afbreukigh en puttigh stonden, die nochtans gheheel ende effen waeren, *Plin.* XXXV. 11. Ghelijck dit buyten alle twijffel een aenmerckelick en gantsch seldsaem meester-stuck gheweest is, soo hebben wy hier met eenen oock in het voor by gaen waer te nemen, dat de voornaemste Konst eenes goeden Meesters sich allermeest in de gelegenheyd van sittende ofte oock andersins nederwaerts gheboghen figuren plaght te vertoonen. *Sittende figuren hebben velerhande, schaduwen,* seght *Philostratus* *, *soo wordt oock de sonderlinghe wijsheyt ofte Konst-kennisse des Schilders voornaemelick daer ingheopenbaert, dat hy de Maeghd al sittende gemaeckt heeft.* Den selvigen autheur heeft dese aenmerckinge op een andere gelegenheyd noch wijdlopiger aengeroert; *Het en heeft niet vele wercks in,* segt hy *, *de schaduwe der gener die vlack neder liggen ofte over end staen te treffen; dies konnen oock vele ghemeyne verstanden sodaenighe schaduwen schappelick ghenoegh uytwercken. Maer de schaduwen van Atlas gaen de ghemeyne Konst-kennisse verde te boven; vermids de schaduwen van sulcken nederbuckende figure, al is het schoon saecke datse d' een op d' ander vallen, nochtans en verdonckerense die dingen in het minste niet, de welcke behooren uyt te steken, maer se veroorsaeken liever een ghenoeghsaem licht ontrent de holligheyd sijnes buycks.*

> Iconum Lib.ii. in Palestra.
>
> *Ibidem, in Atlante.

7. De duysternisse schijnt alhier anders niet te sijn, dan de bruynachtighe donckerheydt van een dieper schaduwe; even als het schijnsel gheseyt magh worden anders niet te wesen, dan de blickende helderheyd van een klaerer licht, *Want indien wy een berd met wit en swart te ghelijck overstrijken,* seght *Ioannes Grammaticus* *, *nochtans sal het witte altijd naerder, en het swarte verder af schijnen te sijn. Daerom plaghten oock de Schilders op aenmerkinghe van dit stuck, haer selven met swartachtighe of doncker bruyne verwen te behelpen, wanneer sy de verdiepte holligheyd van eenen bornput, van eenen reghen-back, van een gracht, van eenen grondeloosen kuyl, ofte iet sulcks meynen af te beelden: Wanneer sy eenighe dinghen in het teghendeel soecken te verhooghen, als naemelick de borsten van een maeghd, een uytghestreckte hand, de voeten van een springhende ofte loopende Paerdt, dan plaghten sy aen beyde sijden een ghenoeghsaeme schaduwe van swarte en bruyne verwen aen te wrijven, ten eynde dat dese ghedeelten door de naebuyrige verdiepinghe met een levendighe kracht van het tafereel moghten afsteken.* Den jonghen *Philostratus* heeft iet sulcks willen te verstaen gheven; want als hy ons de schilderije van *Pyrrhus* gaet beschrijven, *Den werckmeester, segt hy* *, *heeft de donckere bruynigheyd van de gracht uyt der maeten konstiglick uytgewrocht, op dat wy de diepte des grachts dies te beter souden begrijpen.*

> *In Lib.i. Meteorolog. Aristotelis.
>
> In Pirrho.

8 Het Schijnsel wordt somtijds in de Schilderyen te passe ghebragt van weghen de noodsaeckelickheyd des ghebruycks; somwijlen wordt het in de selvighe vereyscht, tot enckel cieraet. Het wordt noodwendighlick ghebruyckt in d' afbeeldinghe der Enghelen, kostelicke ghesteenten, waepen-rustinghe, vlamme, bloemen, goud, en veele andere dinghen van dien aerd. Wat d' Enghelen aengaet; *Gantsch heldere en klaer-blinckende kleederen sijn de rechte eyghenschap der Enghelen, wanneerse in een lichaemeliche ghedaente verschijnen*, seght *Greg. Nazianzenus* *, *om daer door, als door een onbedrieghelick merck-teycken, haer suyver ende onbevleckt wesen te verstaen te gheven.* Sulcken beschrijvinghe der Engelen vinden wy *Matth.* XXXVIII. 3. En in veele andere plaetsen der H. Schriften. Wat de Schilderye der edeler gesteenten belanght, de selvighe sal oock t' eenemael van de waerheyd schijnen af te swijmen, 't en sy saecke datmen daer in de bernende kracht van een glinsterighe gloeyenheyd bespeurt. *De gheheele Schilderye*, seght *Philostratus* *, *gheeft ons de Konst-vroede wijsheyd des uytnemenden werckmeesters te kennen. Want de kostelicke ghesteenten die ons daer in vertoont staen, ontfanghen de waerheyd haerer ghelijckenisse niet soo seer uyt de verscheydenheyd der verwen, als uyt de helderheyd van een klaerschijnende licht, 't welck d' ooghen der aenschouwers door d' aengenaemheyd sijnes aentreckelicken lusters krachtighlick vervoert en tot sich verruckt.* *Varro* * spreeckt insghelijcks van Paerden-cieraet en waepen-tuygh met perlen rijckelick beset; Alhoewel men sulcken glantsenden schijnsel niet alleen in de beperlde waepen-rustinghe magh aenmercken, maer oock in allerley recht ghesuyverde blancke harnas. *Draeght goede sorghe*, seght *Pyrgopolinices*, eenen verwaenden snorkenden poppen-suyter in *Plautus* *, *dat den glants mijnes schilds-klaerder sy dan de sonne-straelen in schoon weder plaghten te wesen, ten eynde dat ick d' ooghen der vyanden in 't ghevecht daer mede moght versterren.* Onderentusschen staet ons hier in 't voorby gaen aen te mercken, datmen in den glants van 't blancke harnas menighmael een gantsch wonderbaerlick verschiet van verwen, als in eenen reghen-boghe, plaght te vernemen: Want ghelijck de verhevene en d' allermeest uytpuylende ofte afstekende ghedeelten der selvigher rustinghe door den weder-glants van eenen vollen dagh een helderstraelende licht van sich gheven, soo plaght de blaeckende klaerheyd deses glimmenden lichts in d' omgheboghen wijckende ghedeelten allenghskens te verflauwen en door de veelverwighe schemeringh van een lommerachtighe schaduwe eyndelick in een stock-duystere donckerheyd verlooren te gaen, siet *Philostratus Iconum Lib. I. in Amphione.* Als oock *Lib. II. in Palladis ortu*, siet mede *Cassiodorus Variarum. V.* 1.

d' Aengename

* Orat. xxiij

Iconum Lib. ii. in Venere.

Hecatombe, apud Nonium in Margaritum.

* In Mil. glor. Act. Sce. 1.

d'Aengenaeme jeughd van blyd-roode onverwelckte bloemen, midsgaders de lichte laeye van een bernende vier hebben oock een glimmende kracht. *Daer en is gheen droeve doof-donckere verwe in de bloemen noch in de vier vlammen te vinden*, seght *Ovidius* *, *ghemerckt men sulcken gheweld des lichts in beyde ghewaer wordt, dat het den menschen by-nae onmoghelick is haere ooghen daer van af te dwinghen.* *Philostratus* schijnt oock sodanighen vroolickheyd van een suyvere klaerheyd tot de Schilderye des gouds te vereysschen, dat het maghtigh sy niet alleen d' ooghen maer oock de herten der aenschouwers krachtighlick te vervreughden. *Den Schilder heeft sich in d' afbeeldinghe van 't goud wonderlick wel ghequeten*, seght hy *, *niet alleen door sijne Konst te weghe brenghende dat het de levende ghedaenten der dinghen die het ghedwonghen was aen te nemen behield, maer boven dien een sekere krackt daer in uytstortende om 's menschen ghemoed door een gantsch aenghenaeme vermaeckelickheyd te vervroolicken.* Dient maer alleen aenghemerckt, dat dit stuck schijnt ghewrocht te sijn gheweest achtervolghens de regulen van d' oude eenvoudigheyd die van ons in 't seste Capittel onses tweeden Boecks verhandelt wordt; soo dat den Konstenaer 't goud in dese sijne Schilderye niet en heeft soecken af te beelden, mids eenighe sekere ghedeelten sijnes tafereels verguldende; maer wy moghen 't liever daer voor houden, dat hy 't glinsterende affetsel des gouds uyt de kracht van stercke en gantsch levendighe verwen ghehaelt heeft. Blijckt dan uyt het ghene wy tot noch toe al hier gheseyt hebben, dat het schijnsel noodwendighlick vereyscht wordt tot d' afbeeldinghe der dinghen van desen aerd; volght dat wy voorder aenmercken, hoe dat allerhande goede stucken haer voornaemste cieraet van het schijnsel ontleenen. Want of schoon de gheheele Schilderye vol is van allerley uytgheleesen blijd-gloeyende Coleuren, nochtans salse onse ooghen in 't minste niet bevallen, als wesende plat en krachteloos, 't en sy saecke dat ons ghesicht de schielicke heydinge van ettelicke flicker-snelle straelen daer in vernemen. *Dese schijnsels hebben haere voornaemste kracht in de kortstondighe schielickheyd van een blick sem-scheutighe flickeringh*, seght *Philostratus Lib. I. De vitis Sophistarum, in Lolliano.* *Soo en kan het oock anders niet gheschieden, of dese glantsende blencken moeten d' een d'ander noodsaeckelick verhinderen, wanneerse dick op malckander en sonder ophouden verschijnen*, segt *Quintil.* XII. 10. *Dieshalven is het mede ongherijmt datmen van dese afstekende lichten een blaeckende vier-vlamme soude gaen maecken*, seght den selvigen autheur*, *ghemercktse maer alleen hier en daer heymelick behooren uyt te kijcken, als vierighe ende uyt den roock van selfs voord sparckelende ameringhen.* *Soo is het mede onmoghelijck dat sich dese sterke lichten in een Schilderye, die daer*

* Lib. I. Fastorum.

* Iconum Lib. ii in Themistocle.

* Lib. viii. Cap. 5.

sticke-vol van is, ghemackelick souden vertoonen; sy verliesen haere kracht; even als de helderheyd van een klaer-schijnende Sonne-licht het flonckerende ghesternte 't eenemael plaght te verdooven. Het is eyndelick te vergeefs, dat wy eenighe bevalligheyd in die Schilderyen souden socken, die met een groote menighte van onstercke en gantsch flauwe lichten besproeyt sijn; vermids soodaenighe lichten anders niet dan een harde oneffenheyd in sich hebben; dewijlse niet alleen de verwonderingh van de krachtighlick afstekende dinghen niet en bekomen, maer se verliesen met eenen oock d' aenghenaemheyd van die stucken dewelcke van weghen haere effene sachtigheyd gheroemt worden. Ghelijck wy dan uyt het voorgaende verstaen dat de verdrietsaemheyd der stucken, die wy om haere lamme eenpaerigheyd plaghten te verwalghen, door d' aenlockelickheyd deser klaer-blinckender lichten dapper seer versoet wordt; soo behooren wy met eenen oock voorsichtiglick daer op te letten, dat wy deselvighe selden en maetighlick ghe-

Apud Philostr. Lib. i. de vitis Sophistarum.

bruycken. *Wy behooren den Honingh met het uyterste onses vinghers*, segt *Dionysius Milesius* *, *ende niet met de gantsche hand te proeven.* *Corinna* insghelijcks, als sy ghewaer wierd dat *Pindarus* in 't oppronken sijner ghedichten gheen maete hield; *Wy moeten maer alleen met d'eene hand saeyen*, seyde sy *, *ende niet met den gheheelen sack.*

Apud Plutarchum de Atheniensium gloria.

9. Ghelijck het voorgaende verhael ons volkomenlick daer van bericht, dat het schijnsel, nae 't segghen van *Seneca* *, *altijd een sekere vermenghinghe des lichts vereyscht*; Soo hebben wy noch voorder te letten op 't ghene ons *Plinius* voorhoudt; dat daer naemelick nae 't uytvinden van 't licht en schaduwe, noch yet anders tot de Konst is toeghevoeght, 't welck men 't schijnsel ofte het affetsel noemt, *Dit schijnsel wierd* Tonos *ghenaemt*, seght hy *, *om dat het tusschen 't licht en schaduwe tusschen beyden loopt, ende uyt beyde schijnt t' ontstaen. Wat de verdrijvinge ende het verschiet der verwen belanght, het selvighe wierd* Harmoge *gheheeten.* Dies schijnt oock het woord *Tonus* alleenlick uyt te wijsen d' uytwerckinghe van een gheweldigher licht; wanneer naemelick het eene of het andere deel der Schilderye, 't welck ghenoeghsaemlick schijnt verhooght te wesen, noch krachtigher verhooght wordt; mids te weghe brenghende dat het gene het welck ghenoegh scheen af te steken, nu maer alleen voor een schaduwe dient, om het ghene van te vooren af-stack noch meer afstekende te maeken. Doch hier van hebben wy in de voorgaende afdeylinghe ghehandelt. Wat het woord *Harmoge* belanght, het schijnt maer alleenlick een onondervindelicke Konst-grepe te beteyckenen, door welcke d' allerbehendighste Konstenaers onghevoelighlick en steelsch-wijse van d' eene verwe in d' andere vallen, sonder datmen de rechte verwisselingh en

Epist. xxxi.

Lib. xxxv, Cap. 5.

en 't rechte affcheydsel der selvigher verwen eenighsins kan bespeuren, Wy oordeelen 't oversulcks niet onghevoeghlick tot breeder verstand van dese *Harmoge*, ofte van dit verschiet, een exempel of twee uyt de nature voord te brengen. Want indien wy de gantsch seldsaeme vermenghinghe van Zee en Lucht in haer ontwijcken ende ververren oyt hebben aenghemerckt, het en kan ons niet onbekent sijn, hoe wijse beyde ontrent den *Horizont*, ofte ontrent den ghesicht eynde, uyt ons ghesicht verliesen; dewijlse nae haer verflauwende verschiet sachtelick in malckander loopen, sich in eenen bedommelden nevel-mist so wonderbaerlick vereenigende, dat het ons onmogelick is 't rechte affcheydsel der selvigher aen te wijsen, siet *Stat. Papinius Lib. V. Thebaid.* Daer is noch in den reghen-boghe een klaerer bewijs van sulcken verschiet der verwen te vinden. Want alhoewelmen in dit veelverwige wonder-werck der nature een groote verscheydenheyd der Coleuren ghewaer wordt, nochtans kanmen niet sien dat de selvighe erghens hardelick aen malckander stooten, dewijlse door een seer aerdiglick ververuwde verdrijvinghe niet alleen sachtelick in malckander schijnen te vloeyen, maer oock uyt malckander te groeyen; offe schoon in haere uyterste deylen dapper verschillen, evenwel wordense een in 't raeken; wantse weder-sijds in haeren tusschen grond soo gantsch soetelick verdwijnen, dat men noch d'eene noch d'andere bescheydenlick sien kan; ende in stede van d'een of d'ander vindtmen maer alleen de verstervinghe van twee verwen, die allenghskens verbleyckende heymelick in malckander worden versmolten, siet *Ovid. Lib. VI. Metamorph.* en *Seneca Lib. I. Nat. quæst. Cap. 3.* *Boethius* heeft even het selvighe uytgedruckt; *Wanneer sich den reghenboghe in de wolcken vertoont*, seght hy*, *de naebuyrigheyd der verscheydener Coleuren plagt daer in sodaenigh te sijn, datmen gheen seker eynde tot onderscheydinghe der verschillender Coleuren kan vernemen; maer ghelijck wy ooghen schijnlick besseffen dat de roode streke deses booghs door 't verschiet van een peersche en bleyckghele mistachtigheyd met ghemack in 't naeste Coleur verandert, soo en konnen wy gheen andere verwe aenwijsen die d' uyterste Coleuren van malckander afscheydt.* De woorden van *Marcus Byzantius* dienen hier in 't voorby gaen aengemerckt; *By soo verde yeman den reghen boge aenschout*, seght hy*, *als onstaende uyt een enckele verwe, de selvighe sal sich daer over niet ghenoegh konnen verwonderen; indien yeman daer en teghen sijne oogen daer op slaet als onstaende uyt veele verwen, deselvighe sal sich noch met een dieper verwonderingh gheraeckt vinden*, siet *Cicero Lib. III. De Nat. Deorum.* Als oock *Plutarchus Lib. III. Cap. 5. De Philosophorum placitis;* d' Exempelen deser verdrijvinghe plaghten sich in alle de goede Konst-rijcke Schilde-

* Lib V. Cap. 4 artis Musicæ.

* Apud Philostr. Lib. I de vitis Sophistarum.

ryen overvloedighlick aen te bieden. *Arachnes* werck ſchijnt den hooghſten lof door 't waernemen deſer deughd verworven te hebben; ghelijck ons *Ovidius* in de voorghemelde plaetſe te verſtaen gheeft. *Philoſtratus* prijſt den gheſchilderden *Chiron* van weghen deſe deughd; *Chiron is gheſchildert*, ſeght hy *, *als eenen Centaurus; maer ghelijck het niet veele byſonders in ſich heeft, eenen halven man met een halve paerd bottelingh t' ſaemen te hechten; ſoo ſchijnt het maer alleen 't werck van een goed en handig Meeſter te ſijn, het paerd in ſulcker voeghen met den menſche te vereenighen, datſe d' een in d' ander door een konſtigh bedrogh t' effens inghelijft ſijnde, d' aller doorſichtighſte ooghen verhinderen uyt te vinden waer 't eene lichaem aenvanght en het andere aflaet.* Hier mede komen de volghende woorden van *Lucianus* wonderlick wel overeen; *De vermenghinghe der lichaemen*, ſeght hy *, *voor ſoo veele naemelick als het vrouwelicke lichaem met het paerde-lijf 't ſaemen gheknoopt ende opghebonden wordt, is met goede moete en langhſaemlick ghewrocht, ſonder dat den Konſtenaer de ſelvighe lichaemen plompelick en met der vlucht van malckander heeft willen affſcheyden; maer hy heeft het affſcheydſel deſer lichaemen van langher hand met ſulcken ſoeten maniere verdreven, ja ſy loopen ſoo dieffelick het eene in het ander, dat het allerſcherpſte gheſicht niet maghtigh is te beſpieden hoe ſich deſe vereenighingh ſoo behendighlick uyt d' ooghen kan ontſteelen.*

* Iconum Lib. ii. in Achillis educatione

* In Zeuxide.

10. Overmids dan ieder een bekent ſtaet dat de ſtucken die ſchaeckberds-wijſe met groove ende verſcheyden verwighe placken bekladt ſijn, niet t' onrechte voor gantſch leelick ende verfoeyelick worden gehouden, ſoo en kanmen daer uyt lichtelick afnemen, dat het harde bruyn ſich teghen het klaere licht niet en behoort ſchielick aen te ſtooten. 't Bruyne moet gantſch ſoetelick in 't graeuwe verwrocht worden, om te beter van het graeuwe tot het lichte te komen. De Schilderyen die het ſwarte en 't witte loſſelick aen een klampen, ſchijnen van verde eenen marmer-ſteen ofte een ſchaeck-berd te ghelijcken; dies moetmen deſe hardigheyd door 't tuſſchen-komen van half-verwighe graeuwen ſoeken te verſachten, ten eynde dat twee teghenſtrijdighe verwen, door een konſtighe verdrijvinghe allenghſkens verflaeuwende in malckander moghten verlooren loopen en verſmelten. Even het ſelvighe ſtaet ons oock in de naebuyrigheyd van andere teghenſtrijdighe ende verſchillende verwen te betrachten; ghelijck wy in de voorgaende afdeylinghe in de gheleghenheyd van den reghenboghe aenmerckten. Volght nu dat wy mede een weynigh van d' uyterſte linien handelen. Want ghelijck den Konſtenaer ſorghvuldiglick daer op heeft te letten, dat ſijne verwen, als het paſſe gheeft, aerdighlick in malckander moghten verſchieten; ſoo behoort hy met eenen

eenen oock goede achtinghe op d' uyterſte linien te nemen ; vermidts de hooghſte volmaecktheyt der Konſte wierd oyt gheoordeelt voornaemelick daer in te beſtaen, dat den omvangh ofte omtreck der figuren met ſulcken aerdighen ende onbedwonghen ſoetigheyd ſy getrocken, dat d' aenſchouwers daer in meynen te ſien 't ghene onſienelick is. Ons ooghe laet ſich lichtelick voorſtaen, dat het achter de ſchilderije iet meer ſiet dan daer te ſien is ; wanneer d' uyterſte linien, die het beeld omvanghen ende in ſich beſluyten, ſoo gantſch ſuyverlick ſijn getrocken, datſe een goet ſtuck weegs in 't tafereel ſelfs ſonder eenige ſchaerdige uytkantigheyt ſchijnen te ſijn verdreven. Het maeckt dat de figuren, niet plat, maer rondachtigh ſchijnen te ſijn ; als de kanten der ſelviger met gantſch dunne en fijne verwen-ſtreken, ſich allenghſkens omrondende, uyt ons gheſicht ontwijcken. *De aller treffelickſte Konſtenaers hebben eertijds ongeveynſdelick beleden,* ſeght *Plinius* *, *dat Parrhaſius ſijn werck in het maeken van goede omtrecken aller beſt plaght te voldoen. Dit is d' opperſte volmaecktheyd daer een goed Konſtenaer toegheraecken kan. Ende alhoewel het gheen kleyne ſaecke en is de lichaemen ſelver met haere binnewercken behoorlicker wijſe af te maelen, nochtans hebben vele daer in eenen ſonderlinghen lof behaelt ; maer d' uyterſte lichaemen wel te maecken, als oock de maeten van d' aflaetende ſchilderije bequaemelick binnen ſijne linien op te ſluyten, is gheen ghemeyne ſaecke, ende wordt maer alleen gheacht het werck te ſijn van een gheluckighe hand. Want den uyterſten omtreck moet ſich ſelven ſoo blijckelick omvanghen, en ſoo gheeſtighlick in een aerdigh omrondſel eyndighen, dat het niet alleen ſchijnt te beloven wat daer achter ſchuylt, maer dat het met eenen oock ſchijnt te vertoonen 't ghene daer onder verborghen light. Ghelijck dan d' oude Meeſters den opperſten lof in d' uyterſte ſtreken vrijhertiglick aen deſen Parrhaſius gaven, ſoo wierd hy nochtans gheoordeelt ſich ſelven in het binnenwerck dapper ongelijck te ſijn.* De kracht die daer in 't Konſtig uytwercken van d'uyterſte linien gevonden wordt, is mede aengeroert in de volghende woorden van *Petronius Arbiter* ; *Ick quam in een ſtatelicke galerije,* ſeght hy *, *die allenthalven met den Konſt-rijcken prael van gantſch wonderlicke Schilderijen bekleedt was. Daer ſach ick een ſtuck van Zeuxis ghedaen ; 't welck de ſcherpe beten van de aluerſlindende eewe noch niet en hadde beſuyrt, Wat de Schilderije van Apelles aengaet, die wel eer Monochmenos wierd geheten, ick vond my ſelven door het aenſchouwen des ſelvigen tafereels ſoo gheweldigh ontroert, dat ick het eerde boven alle het ghene menſchelick is. Want de uyterſte ſtreken der figuren waeren daer in ſoo ſuyverlick nae de waere ghelijckeniſſe der lichaemen afghеſneden, dat ghy nauwlicks maghtigh ſoudt ſijn anders te ghelooven of ghy ſaecht de levendighe Schilderije van de gheeſten en Zielen ſelver.* Ghemerckt dan dat ons *Plinius* en *Petronius* duydelick te verſtaen

Lib xxxv. Cap .I.

In Satyr.

verstaen gheven, datter tot de volmaecktheydt der Schilder-konste gantsch fijne en suyverlick ghetrocken linien vereyscht worden, soo moghen wy sonder eenighe merckelicke ongherijmtheyt vrijelick vermoeden, dat het d' oude Meesters prijselick hebben geacht het uyterste haerer figuren met sodaenighe verwenstreken af te snijden, die met de verbeelde *Geometrische* linien over een komen. *Dat het geen ydele hersen-siecke inbeeldinghe en is,* seght *Ammonius* *, *dat daer een sekere lenghde sonder breedte soude sijn, maer dat daer iet sulcks in de nature wesenlick is te vinden, blyckt oogenschijnlick uyt d' afscheydingen van de verlichte en beschaduwede plaetsen. Want als de Son eenen muyr beschijnende, maer alleen ick een seker ghedeelte des selvighen muers verlicht, soo moet 't ghene 't welck de verlichte plaetse van beschaduwede afscheydt, noodsaeckelick een breedte sonder lengde wesen. Indien yeman staende houdt dat het eenighe breedte heeft, soo moet hy sich noch voorder verklaeren of hy dese breedte voor t' eenemael verlicht ofte beschaduwet houdt; want daer en is tusschen dese twee anders niet overigh; men moet het een of het ander stellen. Acht hijse verlicht te sijn, soo behoortse tot het verlichte deel. Dunckt hem daerenteghen datse beschaduwet is, so moet se tot het beschaduwede deel worden toegevoegt. Maer nu sietmen in het midden van dese twee gedeeltē een sekere linie, de welcke in haere lēgde uytgestreckt sijnde, anders niet en doet, dan datse het verlichte deel des muers van het beschaduwede afscheydt. Ende voor soo veel als dese twee ghedeelten van malckander sijn afghescheyden, soo moet daer noodsaeckelick iet anders ghestelt worden 't welck dese twee van malckander afscheydt, sonder dat het selver verlicht of beschaduwet sy, ja selfs oock gheen breedte en hebbe.* Dus sien wy dan dat d' afsnijdinghe van d' uyterste lichaemen nae het langhsaem verschiet der verwen in een gantsch wonderbaere ende onbegrijpelicke linie behoort te eyndighen; ende alhoewel het konstighe verschiet ende uyterste linie niet weynigh in haeren bysonderen aerd verschillen, nochtans schijnense een heymelick verstand met malckander te hebben; ghemerckt het binnewerck, ghelijck het soetelick van sijn verhooghsel wechsinckt, soo schijnt het eyndelick nae het gheduyrigh omronden des verschiets in een fijne ende onsichtbaere verwen-streke te verdwijnen en verniedtight te worden. Geeft my over sulcks eenen mensche die nerghens nae het diepste insicht in dese Konsten hebbende, maer alleen in het het gros begrijpt hoe gantsch quaelick allerley grove en kladdachtige linien met een goede nette schilderije overeen komen; ende ick en twijffele niet of hy sal sich lichtelick laeten overreden, dat d' uyterste linien der onderstucken een groote ghemeynschap met dese *Geometrische* linien ghehadt hebben. Ia wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat d' oude Meesters, haeckende nae dese volmaecktheyd der

* In Aristotelis prædiçamenta

der Konste, sich met sulcken onvermoeyden vlijtigheyd hebben gepijnigt om allerley fijne en suyvere verwe-streken met een lichte en sachte hand ghemackelick te trecken. Derhalven staet ons hier met eenen oock aen te mercken 't ghene wy in 't elfste Capittel onses tweeden Boecks hebben aengewesen, dat sich *Apelles* tot de daghelijcksche oeffeningh van rechte en fijne verwen-streken te haelen plichtelingh schijnt verbonden te hebben; als mede dat den selvighen *Apelles* en *Protogenes* naemaels, door de prijswaerdighe eergierigheyd van haeren onderlinghen strijd-lust aenghedreven sijnde, het voornaemste proef-stuck haerer Konste ghestelt hebben in 't trecken van sodaenighe linien met een losse hand.

II. Wy hebben tot noch toe aenghewesen hoe d'oude Meesters door 't waernenen van 't licht en schaduwe te weghe braghten, dat haere stucken met eenen sonderlinghen luster over-gooten sijnde, van 't afstekende verhooghsel der binnenster ghedeelten door een soet verschiet der verwen allenghskens tot de suyvere omrondinghe van d'uyterste verwen-streke plaghten af te daelen: Volght nu dat wy noch voorder aenmercken hoe dese dappere Konstenaers de voornaemste kracht der schoonheyd, ghelijck deselvighe allermeest in de naturelicke verschigheyd van 't levendighe vleesch ghevonden wordt, in haere wercken sorghvuldighlick plaghten uyt te drucken. *Daer en is niet soo aentreckelick in 't menschelicke lichaem, als de verwe* seght *Seneca Lib. II. De Irâ, Cap. I. De schoonheyd is een aenghenaeme med-voeghlickheyd van alle de ledemaeten en d' andereghedeelten des lichaems*, seght *Hermogenes**, *verghesel schapt met de schoonheyd der verwe.* Ieder-een staet het geerne bekent, dat de mannelicke en vrouwelicke lichaemen hupscher sijn, wanneer haer vol en welghevleescht lijf overal een ghelijvighe verwe vertoont, sonder datmen 't scherpe en knobbelachtighe ghebeente in de schraepele en vermaegherde leden hier in daer siet uytsteken. *De manhaftighe schijn-staetelickheyd, ghelijckse voornaemelick in de rechtschaepene rustigheyd van een onverseerde kloeckheyd bestaet; soo moet se haer meeste cieraet soeken in de ghesonde verwe van een ongekrenckte sterckte; sonder sich met de vertaerde glattigheyd van hoogh-verwighe blanckelsels in 't minste te behelpen*, seght *Quintil. VIII. 3. Het is grootelick dienstigh tot de volmaecktheyd der schoonheyd*, seght *Lucianus**, *datmen yeder lidt in sijne eygene verwe op 't allerghevoeghlickste geve; mids Raven-swart maeckende, 't gene swart behoort te sijn en sneeu-wit schilderende, 't ghene wit wesen moet; sonder nochtans de bloeyende roodheyd te vergheeten, die sich overal met het witte vermenght.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de selvighe plaetse; *Het lichaem moet niet al te wit sijn, maer eenpaerighlick met bloed overgooten. Den*

*Lib. I. de Formis orationis.

*In Imaginib.

artsch-maeler Homerus heeft de dijen van Menelaus aldus afgheschildert, als hy sijne ghelijckenisse neemt van 't yvoor 't welck lichtelick met rood is overstreken. Sodaenigh sy het gantsche lijf. Wijst my oversulcks een stuck wercks daer in dat dese deughd tot de voorighe toeghevoeght is, ende ick en sal my niet schroomen even het selvighe van die Schilderye te seggen, 't ghene *Cicero* wel eer van de *Apellische Venus* ghesegt heeft; *Het en is gheen lichaem 't welck ghy aenschout in de Venus die in 't Eyland Coos ghewijt is,* seght hy *, *maer yet wat het welck de ghelijckenisse draeght van een lichaem: Soo en is oock de roodigheyd die over 't gantsche lichaem ghestort sijnde sich met het witte vermenght, gheen bloed, maer een sekere ghelijckenisse van bloed.* De Poeten hebben dese lijf-verwe op soo veele ende gantsch verscheyden manieren voorghestelt, dat het eenen eyndeloosen arbeyd soude sijn alle haere uytdruckinghen dies aengaende te verhaelen. Den inval die *Ausonius* in sijne beschrijvinghe van *Bissula* ghevolght heeft, magh ons hier tot een exempel dienen, om daer uyt eenighsins te verstaen wat d' andere dichters in dierghelijcke gheleghenheyd wisten by te brenghen, als sy de rechte ghestalte van een soetverwigh ghelaet bestonden uyt te drucken. *Het en is niet moghelijck dat Bissula door eenige moyaerdije der verwen recht-wel ghetroffen worde*, seght *Ausonius* *, *haere naturelicke bevalligheyd wil niet te doen hebben met een Konst die maer alleen weet nae te aepen. 't Magh wesen dat het bergh-rood en 't roosetsel niet ondienstigh sijn tot het Contrefeytsel van eenige andere schoone Deernen. d' Aller konstighste hand en weet gheenen wegh met de lieffelickheyd van sulcken soetvoerighen tronie. Wel aen dan, Schilder; smackt ettelicke blijd-roode roosen over-hoop; vermenght se daer nae met een goede menighte van loutere ghilverblancke lelien, ten eynde dat ghy de ghelijckenisse haeres wesens haelen moght uyt de roos-verwighe blanckigheyd die den wederglants der vermenghde bloemen in de lucht schijnt uyt te storten.*

* Lib. i. de Nat. Deorum.

* Eidyllio vii.

12. Nae dat wy nu duydelick ghenoegh voorghestelt hebben 't gene meest aenmerckelick is in de gheleghenheyd der verwen, soo konnen wy mede lichtelick daer uyt afnemen dat het anders niet en kan gheschieden of de Schilderyen die de volmaecktheyd deser deugden in sich vertoonen, moeten onse sinnen noodsaeckelick door een soet gheweld tot sich trecken. *De bloote teyckening heeft nerghens nae sulcken beweghens kracht*, seght *Plutarchus* *, *als de verwen: Ghemerckt de selvige maer alleen maghtigh sijn ons ghemoed door 't bedrogh van een levendighe ghelijckenisse dapper t' ontroeren.* Het is wel waer, ghelijck wy voor desen te kennen gaven, datmen in d' enckele linie trecken menighmael het levendighe roersel van 't menschelicke bedrijf ghewaer wordt, dat men oock somwijlen eenen sachten aessem-tocht in de kopere en steene

* De Poetis aud.

Beelden

Beelden schijnt te vernemen; d' over-veruwde figuren evenwel, gelijckse de verscheydene eyghenschappen ende werckinghen van eenen levendighen gheeft klaerder uytdrucken, soo plaghtense, met eenen oock ons ghesicht door d' aenlockelicke lustbaerheyd van menigherley treffelicke veruw-cieraeten seldsaemlick te beguychelen. Een voorsienigh en bescheyden Konstenaer heeft maer alleen goede achtinge daer op te nemen, dat hy de maete niet te buyten gae; want ghelijck de maetigheyd in allerley andere dinghen plaetse heeft, soe en maghmense in dese gheleghenheyd niet verswijmen. *Het is beyde spottelick en haetelick, wanneermen een kleyn lichaem met een onmaetigh slodder kleed om hangt: Dat ghewaed is 't aller ghevoeghelickste om aen te trecken, 't welck gheenen stof verweckt, noch oock onder onse voeten slingherende vertreeden wordt*; seght *Symmachus Lib. III. Epist. 10.* *'t Cieraet behoort sich niet nae sijn eyghen gheleghenheyd te schicken*, seght *Quintilianus* *, *maer nae de gheleghenheyd der dinghen die opgheboetst worden. Wanneer het oversulcks verkeerdelick tot deselvighe dinghen wordt toeghepast, soo en sal het niet alleen ondienstigh sijn tot de verklaeringhe des wercks, maer het sal 't gantsche werck veel eer bederven, en de kracht der dinghen t' eenemael verbreken ende ontsenuwen.* *Apelles* wist sich uytnemende wel te maetighen in alle het ghene de Konst aengaet: Dies hield hy het mede ongheraedsaem, d' ooghen der aenschouwers, door de vroolickheyd van aenporrende heldere Coleuren al te seer te verwecken; maer hy plaght sijne volwrochte stucken door eenen onnaevolghelicken treck met sulcken dunnen inckt over te verniffen, dat d' al te groote gloeyenheyd der verwen daer door verdooft wierd, dat sijne stucken door dit middel van stof en vuyligheyd beschermt waeren, en datmen 't overstrijcksel des selvighen inckts maer alleen van naeby konde beseffen. *Hy heeft reden ghenoegh daer toe ghehadt*, seght *Plinius* *, *want hy den luster sijner glimmender Coleuren een weynigh socht te versmooren en te verdonckeren, wel wetende dat den glants derselvigher d' ooghen der aenschouwers soo lichtelick niet en konde verveelen, wanneer sy de klaer glinsterende verwen maer alleen van verde als door eenen spieghel-steen besichtighden.* Ghelijck wy het oversulcks daer voor houden, dat een goed Konstenaer dese onse verwaende sinnelicke tijden met vryer herten soo veele magh te ghevalle doen, dat hy sijne verwen op 't aller keurelickste met een sonderlinghe sorghvuldigheyd soude soeken aen te strijcken; nochtans en behoort hem dit verru-ghepronck noyt soo seer ter herten te gaen, dat hy d' eenighe en hooghste sorghe sijner Konste daer aen voor aemelick soude besteden: Want behalven datter gheen redelick mensch wordt ghevonden die het de Konstenaers wil afvoorderen, dat sy 't goed vinden van een hoop grillighe

* Lib. xi. Cap 1.

Lib. xxxv Cap. 10.

en flechte Schaepſ-hoofden ſouden inwillighen; ſoo en kanmen oock nerghens een moedigh ende groot-hertigh Konſtenaer ontmoeten, die ſijnen goeden tijd met t' ſaemen d'ervaerenheyd der edeler Konſte daer aen wil te koſte hangen, dat hy maer alleen de verwondering van ettelicke domme dwaeſelachtighe gaep-ſtocken ſoude verwerven. Wy ſouden deſe vervuylde en bynae ongeneſelicke ſeerigheyd gheerne onaengheroert hebben ghelaeten, 't en waer ſaecke dat ons ſulcks had afghedronghen gheweeſt door d' over groote menighte der ghener die de dinghen ſelver (de rechte ſenuwen der Konſte) haeſtighlick overſlobberen, ende ontrent den ydelen onmaetighen verwen arbeyd met eenen ſonderlinghen luſt verouderen. Sy ſoeken deſe haere ontijdighe ſorghe over ſulcks met den deck-mantel van de noodſaeckelicke en gantſch ghevoeglicke bevalligheyd des verwen-cieraets te bewimpelen: 't Welck vry wat flots ſchijnt te hebben: Oock ſoo en is daer nieman ſoo onbeſchoft, of hy ſtaet het geerne bekent dat het de Schilderijen wonderlick verfraeyt; behoudens alleen dat het ſelvighe paleerſel uyt de nature der dinghen ſelver ſchijne te vloeyen, ſonder dat het in 't minſte daer teghen ſtrijde, ofte oock teghen 't hayr en met gheweld daer toe ſchijne ghetrocken te ſijn.

13. Wy verſtaen uyt tgene tot noch toe geſeyt is het hoe diegene in een gantſch diepe dwaelinghe ſteken, dewelcke achten dat een verdorven ende ghebreckelicke maniere van wercken de grootſte gunſte en 't ernſtighſte hand-gheklap verdient, wanneerſe haer opperſte vermaeck neemt in een onbedachte kinderachtighe loſſigheyd, wanneerſe tot berſtens toe ſchijnt op te ſwellen met een ydel windighe opgheblaſenheyd; wanneerſe een groot ghebaer maeckt ontrent nietighe en gantſch vruchtelooſe invallen, wanneerſe allermeeſt ſteunt op de moyaerdije van 't waenſchijnigh veru-cieraet, wanneerſe d' afbreukighe ſtoutigheyd van een roeckeloos en ghevaerlick ghepoogh voor de rechte hoogh-ſtaetelickheyd naejaeght, wanneerſe door een dertelmoedighe onbeſuyſte onghebondenheyd aen 't hollen gheraeckt: *Dieghene dewelcke door den uyterlicken ſchijn der dingen vervoert worden*, ſegt

* Lib. ii. Cap. 5. *Quintilianus *, laeten ſich menighmael voorſtaen, dat daer in den gheſchrabden, ghekrolden, geblancketten kop van pruyckſche pronck-jonckers een grooter kracht der ſchoonheyd ghevonden wordt, dan in 't onghecierde cieraet van de naturelicke eenvoudigheyd: Iuyſt als of d' uytwendighe ſchoonheyd des lichaems maer alleen uyt d' inwendighe onghe ſchicktheyd des ghemoeds en uyt de quaede zeden voord quam.* Alhoewel het dan maer al te waerachtigh is dat de ſtucken van deſen ſlagh in het oordeel van de domſinnighe menighte d' opperſte kroone ſpannen, als maghtigh ſijnde haer grove

begrijp

begrijp door een aenghenaeme schijn-lieffelickheyd vaerdighlick te bekoren ; nochtans plaght dit schielicke vermaeck niet langhe uyt te houden ; 't magh soo natuerelick schijnen te sijn als het wil, nochtans en heeft het gheen duersaeme standvastigheyd. Daer en was oock noyt by 's menschen ghedachtenis een eenigh Konstenaer te vinden, die door sodaenighen pronck-werck een blijvende achtbaerheyd in de herten der aenschouwers heeft weten te verwecken. Ghemerckt den hooghsten prijs deser toon-schijnigher stucken maer alleen bestaet in de lichtvaerdige toestemmingh en 't wijdmoedigh lof-ghetuyt van ettelicke onbesindeniet-wetighe, ja somwijlen oock valschertighe lief-laffers. Dies plaght oock de hope deses roemvaerdighen gheruchts lichtelick te verdwijnen ; even als ons de verwachtinghe der boom-vruchten, die in haere eerste bloeysels met een schaedelicke Hemel-vlamme ghesiaeghen sijn, op het aller onvoorsienste plaght verlooren te gaen. Eenen weerhaen en kan sich op het toren-spits met alle winden soo haest niet omdraeyen, of het onbedreven oordeel deser ver-wonderaers wendt sich noch veele vaerdiger herwaerds en derwaerds. Want ghelijck het hun van daghe goed dunckt 't eene of 't andere lamme pronck-werck met luyde roepen en krijten tot den Hemel toe te verheffen, soo gaen sy het selvighe werck 's anderen daeghs stilswijghende voorby, en vallen op yet anders, 't welck sy met ghelijcken ernst omhelsen : 't En kan hun soo haest niet in 't hoofd schieten dat het ghene sy middeler tijd ghesien hebben beter is, of de laetste verwonderingh plaght d'eerste terstond uyt den kop te stooten. Het vervalschte laecken magh misschien yet sonderlinghs schijnen, soo langhe alsmen de rechte purper-verwe niet en laet daer ontrent verschijnen ; de teghenwoordigheyd daer en teghen van het suyverlick gheverrude kleed sal de valschverwighe wolle met der vaerd beschaemen. Insghelijcks plaght oock het waenkonstigh optoysel van Konsteloose Schilderyen in de schaduwe van eensaeme plaetsen dapper uyt te muyten, niet anders als de schijn-wormkens en licht mugghen 's nachts glinsteren : Brenghtse voord in 't opene licht, steltse benevens andere goede ende onberispelicke stucken, en ghy sult daedelick ghewaer worden datse den vollen dagh midsgaeders oock de naebuerigheyd van meesterlicke stucken in 't minste niet en konnen lijden. *Menighe nemen 't quaede vaerdighlick aen, maer nieman verwerpt het goede*, seght *Quintilianus* *. *Ghesonde, jeughdighe, welgheoeffende lichaemen*, seght den selvighen schrijver wederom in een andere plaetse *, *krijgen haere schoonheyd van waerse haere sterckte hebben : Want de goedheyd haerer verwe, de vastigheyd van haere t' saemen ghedronghen leden, de ghevoeghlick-*

* Lib. xii. Cap. 10.

* In Procemio Libri Octavi.

heyd van haere uytghedruckte hijsen komt van daer. Indien yeman de selvighe lichaemen daerenteghen door schrabben en blancketten meynt schoonder te maeken, hy sal bevinden datse door den verkeerden arbeyd van sulcken ghemaeckten schoonheyd gheweldigh verleelicken. Een gheoorloft en staetigh cieraet geeft het mannelick lichaem een sonderlinghe aensienlickheyd; waer als de vrouwelicke en weelderighe optoysels diensligher sijn d' onghestalte des ghemoeds t' ontdecken, dan de goede ghestaltenis des ghesonden lichaems te helpen. Dit is de rechte gheleghenheyd van het brave hoog-geachte poppen-werck; het vermindert ende vernietight de gantsche kracht der dinghen, diemen met sulcken besighen noestigheyd soeckt op te proncken. *Indien yeman een van dese kloecke worstelaers die van weghen haere sterckte uyt eenen boom schijnen uytghehouwen te sijn,* seght *Lucianus* *, *niet alleen met purpere kleederen ende allerley bordeelachtighe vercierfels bestond t' overladen, maer oock sijn aenghesicht met allerley blancketsels gingh overstrijken; deselvige soude nimmermeer de schimpachtige hoon-spraecke en spotwoorden der gantscher wereld machtigh sijn t' ontgaen, van sulcken welghemaeckten lustighen quant soo schandelick mishandelt te hebben.* Dus vernemen wy hoe het menigmael ghevoeghlicker is, datmen sijn werck met eenen ruyghen rock bekleede, dan datmen 't met d' omhanghsels van hoerachtighe cieraeten ontschoone. Het hoofd pundt onses teghenwoordighen ghesprecks bestaet kortelick daer in; dat wy goede sorghe ontrent de verwen, maer een sonderlinghe bekommernisse ontrent de dinghen selver behooren te ghebruycken. Dies moghen wy niet dencken dat het altijd beter is het ghene sich als noch verborghen houdt: Het beste behoeft niet verde ghesocht te worden; het is dicht by der hand, en met de dinghen selver soo vermenght, datmen het door sijn eyghen licht ghemackelick kan uytvinden, 't en sy datmen ghesint is het selvighe puer willens en met winckende ooghen voor by te gaen. *Den overvloed van 't ghene men soeckt,* seght *Cassiodorus* *, *schijnt in twijffel ghetrocken te worden.* Daer uyt ghes chiet het oock dat wy de cieraeten steeds soeken, als offe sich uyt ons ghesicht meynden te versteken en heymelick t' ontduycken; wy hebben 't minste achterdencken niet datse sich in ende ontrent de dinghen selver aenbieden, maer wy trachtense in 't uytwendighe verwen-ghepronck te vinden, niet merkende dat wy de gantsche kracht van onse *Inventie* door sulcken ontijdighen arbeyd in den grond verlemmen. Ghewisselick, wy behooren de hand met een moedvaerdigher dapperheyd aen dese Konsten te slaen; sonder ons selven veele ontrent de nettigheyd van eenighe dunne hayrkens en d' uyterste naghelen te kekommeren, als wy slechts daer van versekert sijn dat de voornaemste en ghewightighste

Konst

De Historia conscrib.

Var. xi. 5.

Konst-regulen in 't opmaecken van 't gheheele lichaem recht wel sijn waerghenomen. *Een gantsch ghemeyn Konstenaer ontrent d' Æmiliaensche Scherm-schoole*, seght, *Horatius* *, *plaght de naghels en het sachte hayr seer aerdighlick in 't koper uyt te drucken. Hy vond sich ghedwonghen de hooghste volmaecktheyd sijner Konste daer in voornaemelick te soecken, om dat hy niet maghtigh en was de rechte proportie van den gheheelen mensch te treffen.* Op dese woorden maeckt den ouden *Commentator* dit verhael; *d' Æmiliaensche Scherm-schoole was een plaetse niet verde van den Circus; soo ghenaemt, om dat de vechters van eenen sekeren Æmilius sich al daer oeffenden. Daer was een Ghiet-konstenaer ontrent dese plaetse woonachtigh, die de naghels en 't hayr seer gheestighlick uytghedruckt hebbende, al de rest van het werck onvolmaeckt liet. Dies plaght hem yeder een jammerlick te bespotten.* Ick verneme dat my de vermaenes lust al te verde van kant ghetrocken heeft: Alhoewel het myn voornemen niet en was, de Schilderyen t' eenegaer van allerley cieraet t' ontblooten; maer ick vond my selven ghenoodsaeckt d' onbevroedsaeme Konst-lievers te waerschouwen dat sy sich in 't optoyen haerer wercken niet al te veele souden toegeven, haere ooghen gheduyrighlick op 't exempel van *Athenion* slaende; *Desen wierd niet alleen met Nicias vergheleken*, seght *Plinius* *, *maer veele plaghten hem oock boven dien vermaerden Konstenaer te verheffen, als wesende harder in sijne verwen, ende nochtans vermaeckelicker in dese hardigheyd; soo datmen een sekere soorte van gheleertheyd in sijne wercken plaght te verneemen.* Doch nu schijnt het immers hoogh tijd te sijn daer uyt te scheyden, en 't gene overigh is te vervolghen. Want ghelijck het anders niet en kan gheschieden of een goede *Inventie*, verghesellschapt sijnde met een Konst-maetighe teyckeningh en bequaeme verwen, moet altijd een sekere kracht des levens door de gantsche Schilderye uytstorten; soo staet ons d' *Actie* en *Passie* midsgaeders oock het levendighe roersel, het welck voornaemelick in dese twee hoofd-stucken bestaet, in 't vervolgh te verhandelen.

De Arte. | Lib. xxxv. Cap. 11.

Cap. IV.

ALhoewel een Beeld alle de waerachtighe linien der afghebeelder dingen uytdruckt; nochtans derft het de rechte kracht der dinghen selver, als wesende onbeweghelick en sonder eenigh roersel, seght *Tertullianus Lib. II. adversus Marcionem. Het manghelt de kley-stekerye*, seght *Apuleius* *, *aen de behaeghelicke lustigheyd die het leven dapper plaght te verwackeren; het schort de steenen aen de Coleur; het liegt de Schilderyen aen stijvigheyd; en alle dese*

In Apologia.

verscheydene

ſcheydene ſoorten van naeboetſinghe hebben 't roerſel ghebreck, 't welck de levende ghelijckeniſſe der dinghen met een ſonderlinghe ghetrouwigheyd plaght te vertoonen. Ghelijck het overſulcks altijd waerachtigh is dat d' afghebeelde dinghen 't naturelicke roerſel derven, ſoo plaghtenſe oock ſomtijds heel end' al van het naegheboetſte roerſel ontbloot te ſijn; ghemerckt d' aller oudſte en d'eerſte Meeſters in haere wercken een gantſch ſwaere, lompe, ende onbeweghelicke maniere volghden, ſonder eenigh levendighe roerſel in de ſelvighe uyt te ſtorten. Doch van deſe onlieffelicke grovigheyd haerer wercken hebben wy in 't beghin van het derde Cap. onſes eerſten Boecks gheſproken. *Cimon Cleonæus* heeft aller eerſt in ſijne Schilderyen eenighe halve en wijckende ghedaenten ghebruyckt, diemen doe ter tijd *Catagrapha* noemde; want hy door den nieuwen vond van deſe ſijne verſcheydene tronie ſteldſels te weghe braght, dat de menſchen niet alleen ſcheenen om te ſien, maer datſe oock nae den eyſch der gheleghenheyd haere ooghen opwaerds en nederwaerds ſcheenen te ſlaen. *Plin.* XXXV. 8. Van dien tijd af ſachmen de Konſt dagelicks toenemen; ſoo datter in 't ghelaet, in 't gebaer, in de gantſche gheſtalteniſſe der Schilderyen een ſekere *Actie* ofte bedrijvens kracht beghoſt uyt te blijcken. *Daer en is gheen ſonderlinghe bevalligheyd in een opgherecht lichaem te vinden*, ſeght *Quintilianus**, *het aenghesicht behoort naemelick t' onſwaerd ghewendt te ſijn, de armen nederwaerds hanghende, de beenen t' ſaemen ghevoeght, en het gantſche werck moet van boven tot beneden een onbeweghelicke ſtijvigheyd behouden. d'Ombuyginghe, ende om ſoo te ſpreken, het roerſel gheven de naegeboetſte dinghen een ſekere Actie ofte bedrijf. Dus worden de handen niet altijd op eenerley wijſe ghemaeckt, en 't aenghesicht heeft duyſend verſcheydene vertooninghen. Eenighe lichaemen ſijn gheſtelt tot het loopen ende om eenigh ander gheweld te bewijſen: Eenighe ſietmen ſitten, eenighe neder ligghen: Eenighe ſijn moedernaeckt, eenighe ghekleedt, eenighe half naeckt en half ghekleedt. Wat iſſer doch ſoo verdraeyt ende bearbeyt als Myrons ſchijf-werper, die eertijds Diſcobolos wierd ghenaemt. Overſulcks plaghten oock dieghene, dien dit ſtuck wercks niet wel aen en ſtond, gheoordeelt te worden gantſch gheen verſtand van de Konſt te hebben; ghemerckt yeder een bekent ſtond, dat de moeyelicke ſeldſaemheyd deſes beelds den hoogſten lof verdiende.* Gelijck wy dan ſien dat het roerſel een van de ghewightighſte punten is, diemen in deſe Konſt moet waernemen; ſoo en is het mijnes dunckens, niet ſwaer den ghebaenden wegh daer toe uyt te vinden. Wy behoeven maer alleen onſe oogen op de nature te ſlaen, en haere voetſtappen naerſtighlick te volghen. Want ghelijck den voornaemſten ernſt deſer Konſten anders niet voor en heeft, dan 't menighvuldighe bedrijf der naturelicker lichaemen met een

* Lib. ii. Cap. 13.

een ghefchickte ende bevallighe levendigheyd uyt te drucken ; foo en kan 't ghemoed van eenen recht-oordeelenden aenfchouwer anders gheene Beelden aennemen, dan die hy nae eenen merckfaeme vergelijckinghe bevindt met het naturelicke leven foo wel over een te komen, dat onfe ooghen krachtighlick verleydt worden door d' ononderfcheydenlicke ghelijckeniffe die de naegheboetfte wercken met de naturelicke lichaemen hebben.

2. Ghelijck dan de voornaemfte kracht der Schilderyen gheleghen is in de bequaeme naeboetfinghe der eyghenfchappen diemen in d'onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe afbeeldinghe der beroeringhen diemen in de roerende dinghen fpeurt; foo moeten wy het mede daer voor houden, dat de welftandigheyd des gantfchen wercks gheoordeelt wordt allermeeft in 't ghebaer ende in 't roerfel der figuren te beftaen, wanneer defelvighe yet merckelicks doen of lijden. Dies plaght oock het levendighe roerfel, nae d' eene of d' andere gheleghenheyd der figuren, fomtijds *Actie* fomtijds de *Paffie* ghenaemt te worden : Want de Beelden die de kracht van eenig ernftigh bedrijf in haer uyterlick ghebaer uyt-wijfen, worden gefeyt een goede *Actie* te hebben ; d' andere daerenteghen die d' inwendige beroeringhen haeres ghemoeds door d' uytwendighe ontfteltheyd te kennen geven, worden ghefeyt vol van *Paffie* te fijn. Dit vervult de wercken met eenen levendighen gheeft, 't is de rechte ziele der Konfte. Doch ghelijck het hoofd niet fonder groote reden voor 't aller treffelickfte deel onfes lichaems ghehouden wordt, foo plaght het oock 't voornaemfte behulp-middel te wefen waer door wy allerhande beweghinghen onfes ghemoeds nae den eyfch der gheleghenheyd bequaemelick uytdrucken. 's Menfchen hoofd nederwaerds gheflaegen fijnde, beteyckent een gedweegh en nederig gemoed; alfmen 't achterwaerds over fijnen neck laet leenen, dan beduydt het een trots en hoog vaerdigh hert ; als het over d' eene fijde hanght, dan plaght het een onmannelicke en gantfch laffe flauwigheyd uyt te wijfen ; het gheeft ons insgelijcks een orckachtighe fteegheyd ende een barbarifche hardneckigheyd te verftaen, wanneer het fich met eenen onbeweghelick ftijven hals beghint op te fteken. Wy plaghten 't een of 't ander met ons hoofd toe te fegghen, t' ontfegghen, en toe te ftemmen ; benevens dat de daghelickfche beroeringhen onfes ghemoeds, de fchaemhertigheyd naemelick, de twijfelmoedigheyd, de verwonderingh, als oock de verontwaerdighingh haere woonplaetfe daer in fchijnen te hebben. Immers kan het niet gheloochent worden dat het ghelaet 't opperfte ghefegh daer in heeft : Vermids wy ons felven door 't ge-

baer onſes weſens veroodmoedighen; het helpt ons in't dreygen en ſmeecken; het ondeckt de vlijtigheyd van een opgherecht ghemoed, ende traegheyd van een nederſlaghtigh hert, door de luſtighe vrolickheyd ende droomachtighe ſomberheyd onſes aenghesichts. Dies plaghten oock de menſchen haere ooghen allermeeſt op ons ghelaet gheſlaeghen te houden; ſy blijven daer aen hanghen; ja ſy beſtaen daer uyt van d' inwendighe gheſtaltenis onſes ghemoeds te oordelen, eer wy kicken of micken. Ons aenghesicht is het aenghesicht onſer ghedachten, den ſpieghel en 't Boeck onſer herten. Gunſt en wangunſt, liefde en haet ſtaen in ons aenſicht als of het waer gheſchreven, ſoo datmenſe duydelick daer in leſen kan, en even ſoo veel daer uyt verſtaen als uyt alle de woorden ter wereld. Het en is niet mogelick dat daer erghens eenighe ſtercke invallen d' overhand in ons herte ſouden nemen, of de krachtighe werckinghe der ſelvigher plaght ſich terſtond in 't weſen uytſtorten. Soo plaght ſich de manierlickheyd van een goedaerdigh en eerbaer herte in de ſedighe ſchaemte t' ontdecken, als ons aenghesicht beghint te bloſen overgoten ſijnde met den vollen ſtroom van deughdelick bloed; onſe heymelicke vreeſe wordt inſghelijcks te voorſchijn ghebraght, als ons bloed door een ſchielicke overbleycke ebbe uyt het aenghesicht nae 't herte begint te verſchieten; de gheruſtheyd daerenteghen van een ſtil en kalm ghemoed, wordt uyt de gheſtaedigheyd van een middel-maetighe welghetemperde verwe afghenomen. De oogen onder en tuſſchen hebben de meeſte kracht onder alle de andere ghedeelten onſes ghelaets. het ſijn de ſend-boden onſer herten; de kijck-venſters onſes gemoeds. Want ghelijckſe al te mets, ſonder ſich nochtans te beweghen, een blijd-gheeſtigh ſchijnſel uytſtorten; ſoo wordt deſen haeren vroolicken opſlagh ſomtijds door eenighe droefachtighe nevel-wolcken overtoghen ende verdonckert. Dies heeft oock de nature een plaetſe in de ooghen voor de traenen beſcheyden; want de traenen ſijn mede onbedrieghelicke ghetuyghen der inwendigher beroeringhen; en ghelijckſe in een ongeveynſde droefheyd krachtighlick ende overvloedighlick uyt berſten, ſoo plaghtenſe mede door het aenghenaeme ghevoelen van een onverwachte vreughd ſachtelijck te verſmelten en ſelfs oock teghen onſen danck uyt de ooghen te bickelen. Maer ghelijck ſich deſe dinghen van ſelfs en ſonder eenighe merckelicke beweginghe der ooghen in d' ooghen openbaeren, ſoo heeft de beweghinghe der ſelvigher een byſondere kracht om onſe ernſtighe opmerckinghe, onſe ſorgheloose onachtſaemheyd, onſe grootſcheyd, ſtuyrigheyd, ſachtſinnigheyd, verbittertheyd te ontdecken; want alle deſe dinghen behooren

hooren wy dus of ſoo uyt te drucken nae dat de *Actie*, die van ons wordt afghebeeldet, ſal ſchijnen te vereyſchen. Het komt oock menighmael in de Schilderyen te paſſe dátſe met haere ooghen van nieman yet moeten afvoorderen, ofte aen yeman yet ſonderlinghs beleven; altemets moetenſe een ſtrecke ſtijvigheyd, een winckende onbeſorghtheyd, een ſwaermoedighe traegheyd, een rollende wulpſcheyd, een ſwemmende wellustigheyd, een lonckende gheylheyd en lodderlicke minne-luſt in haere ooghen vertoonen; en ghelijck ons de ooghſchelen midſgaders oock den appel der wanghen ſeer ghedienſtigh ſijn om de voorghemelde eyghenſchappen onſer ooghen uyt te drucken, ſoo is het mede hooghnoodigh datmen deſelvighe ſorghvuldighlick nae de voorvallende gheleghenheyd deſer beweghinghen ſoude ſchicken. De wijnd-braeuwen middelertijd hebben hier het voornaemſte bedrijf, want ghelijckſe de ooghen eenighſins haer fatſoen gheven, ſoo ghebiedenſe het voorhoofd, mids het ſelvighe ſomtijds verkortende, ſomtijds verheffende, ſomtijds nederwerpende. d' In een getrocken ende ghefronſte wijnd-brauwen, beteyckenen droeffenis; de onghedronghen en vrijelick uytgheſpreydde wijnd-brauwen, beduyden vroolickheyd; de nedergheſlaeghen hanghende wijnd-brauwen, ſijn een ghewis merckteycken van ſchaemte. Wy plaghten onſe wijnd-brauwen insghelijcks te verheffen of neder te ſlaen, als wy yeman yet willen toeſegghen ofte ontſegghen. Met den neuſe en met de lippen wordt beſchimpinghe, verachtinghe, verfoeyinghe te verſtaen ghegheven. Wat de lippen in't byſonder aengaet deſelvighe moeten ſich in onſe daghelickſche maniere van ſpreken maetighlick verroeren, gemerckt de bequaemheyd der ſpraeke het werck is vanden gheheelen mond, en niet van de lippen alleen: Dies wordt het oock voor een onvolmaecktheyd ende een groot ghebreck ghehouden, wanneer wy onſe lippen tot d'ontblootinghe onſer tanden openen, wanneer wijſe in 't ſpreken verde uytſteken, wijd van malckander ſpreyden, vaſt t'ſaemen klemmen, wanneer wy eenen ſcheeven mond maecken mids onſe lippen aen d'eene of d'andere ſijde ſchier tot de ooren toe optreckende, wanneer wijſe uytwerpen als of wy yeman met eenen vercken-muyl menden te beguygen. Wy moeten onſen neckrecht op draeghen, ſonder hem al te ſtijf te houden, ofte oock achterwaerds om te buygen. Ende alhoewel het twee gantſch teghenſtrijdighe gebreken ſijn, nochtans is het niet min miſvoeghelick datmen ſijnen hals te veele intrecke, als datmen hem te gheweldigh uytſtecke. Het verheffen en nederdrucken onſes ſchouderen is mede onghevoeghlick, want het verkort onſen hals, behalven dat het een ghebaer van ghe-

 ringhe,

ringhe, slaefachtighe, schalcke boeven schijnt te sijn, wanneer sy sich in haere doortrapte pluymstrijckerye, in haere ghemaeckte verwonderingh, als noch in haere gheveynsde vreese met het huck-schouderen soecken te behelpen. Het heeft oock sijne bysondere welstandigheyd datmen in een ghemeynsaeme sachte aenspraeke sijnen arm maetighlick uytstrecke, mids de schouders een weynigh ontlaetende, ende vinghers van d' uytgestreckte hand bequaemlick uytspreydende; wanneer wy daerenteghen eenen mensche uytdrucken die met meerder ernst van een aenghenaemer ende overvloedigher materie sprekende is, dan plaghten wy sijnen arm ter sijden af te laeten drijven, even als of hy dese sijne reden door sulcken beweghinghe met meerder overvloeyentheyd soude uytstorten. Wat de handen belangt, sonder welcke de gantsche *Actie* een krachteloose lammigheyd schijnt te hebben, het is onuytdruckelick hoe veele en gantsch verscheydene beweghinghen daer in te vinden sijn. Want waer als d'andere ghedeelten onses lichaems de spraecke helpen, de handen (om soo te seggen) spreken selver. Het is onser handen daghelicksche werck te eyschen, te beloven, tot sich te roepen, wech te senden, te dreyghen, te veroodmoedighen, te vraeghen, te weygheren, onsen grouwel, vreese, vreughd, droefheyd, twijfelingh, erkentenis, leedwesen, ja selfs oock de maete, den overvloed, 't ghetal, den tijd daer mede te kennen te gheven. Wy plaghten oock met onse handen te smeecken, yeman aen te porren en wederom in te houden, yet aen te nemen en wederom te verwerpen, onse verwonderingh en schaemte uyt te drucken. de spraecke der handen magh oversulcks met groot recht in dese verscheydenheyd der taelen diemen onder allerley volckeren verneemt, voor de ghemeyne spraecke des aerd-bodems door-gaen. Noch heeft de hand eenighe andere lichte en korte beweghinghen; want een sachtelick ontloken en by wijlen nedersinckende hand die sich nu en dan met een kleyn behulp der schouderen beweeght, nae de wijse der ghener die Gode eenighe gheloftenissen doen, plaght gheoordeelt te worden den gheenen eyghen te sijn die spaerighlick en schroomhertighlick spreken. Daer en is gheen beweghinghe die onse verwonderinghe met meerder bequaemheyd uytdruckt, dan dat sich onse hand nae 't opgaederen van alle de vinghers een weynigh achterom ghebogen hebbende te ghelijck in de veranderingh van 't draeyen uytspreyde ende omkeere. Alhoewel wy ons selven in 't vraeghen aen gheen ghesette beweghinghe verbinden, nochtans plaghten wy de ghestalte onses hands ondertusschen het vraeghen ghemackelick te veranderen. Wanneer wy eenige saecke ofte eenige reden voor goed keuren,
insgelijcks,

inſghelijcks oock wanneer wy yeman door het ernſtig verhael eeniger gheſchiedeniſſe ſoecken t' onderrichten, dan plagten wy gevoeghlick onſen duym-naghel met den top onſes voorſten vinghers te drucken, d' andere vinghers los laetende. Een ſoete en langhſaeme beweghinghe onſes hands heeft dan allermeeſt plaetſe, wanneer wy yeman eenighe belofte doen, als oock wanneer wy yeman yet met een ſtreelende vleyinghe inwillighen; ghelijck wy daer en teghen een gheſwinde beweghinghe onſes hands ghebruycken, wanneer wy yeman door den verdienden lof in ſijn aenghevangen werck meynen op te wecken: Soo plaght de moed-gevinghe al te mets mede inde beweghinghe van een holle hand te beſtaen, wanneer ſich de ſelvighe hand een weynigh boven de ſchouder oplichtende alle de vinghers van malckander afſcheyt. Wy plaghten onſen mond met het uyterſte van d' opghegaederde vinghers te raecken, wanneer wy met een ghemeyne verwonderingh ingenomen ſijnde yet wat daer in meynen te ſpeuren 't welck ons door een onverwachte miſnoeghinge met ghewiſſe onghemacken ſchijnt te dreyghen, 't en ſy ſaecke dat wy 't aenſtaende verdriet ghetijdighlicken afbidden. De gramſchap en 't berou brenghen mede, dat wy onſe ghesloten hand op de borſt ſlegghen. Die ſich op deſe dinghen recht verſtaen, houdent voor gantſch ongherijmt, datmen de hand boven d' ooghen verheffe; ſy verbieden oock, datmenſe laegher dan de borſt ſoude laeten ſincken: d' *Actie* wordt in haer oordeel 't eenemael bedorven, wanneerſe van 't opperſte des hayr-tops nederwaerds, of van 't nederighſte des buycks opwaerds ghebraght wordt. De hand magh tot het binnenſte van de ſlincke ſchouder, en niet verder, uytgeſtreckt worden; dies moeten wy de ſlincke ſchouder met eenen oock voord brenghen, wanneer wy yet afgrijſelicks met der haeſt ſoecken te vermijden; want anderſins en kan de beweghinghe des ſchouders niet over een komen met de beweghinghe des hoofds, 't welck in ſodaenighe ſchielicke beroeringen over de rechte ſijde ghewoon is over te leenen. Ghelijck de ſlincker hand alleen niet maghtigh en is een bequaeme *Actie* voord te brenghen, ſoo plaghtſe ſich doorgaens henen nae de rechter hand te ſchicken; het ſy ſaecke dat wy onſe rekeningh op de vingers maecken; het ſy dat wy onſe vlacke handen nae de ſlincker ſijde toe wenden, om yet ſchouwelicks te vermijden; het ſy dat wy met yeman hand ghemeyn wordende, ons teghen hem met beyde handen te weere ſtellen; het ſy dat wy onſe handen, om yeman te voldoen of te ſmeecken, ter ſijden uyt werpen. De uytwendighe beweginghe onſer handen plaght noch veele andere inwendighe beroeringhen onſes ghemoeds uyt te drucken; doch dewijl wy den Leſer gheen verdriet

 ſoecken

soeken by te brenghen, soo sullen wy dit maer alleen tot het ghene tot noch toe van de hand gheseyt is toevoeghen; dat wy daer licht af scheyden moeten, wanneer wy door de beweghinghe onser handen eenighe gheringhe, druckelicke, doch niet onverdraeghelicke dingen moeten voorstellen; ghelijck wy in't teghendeel d' uytdruckinghe van ghewightighe, overheughelicke, en gantsch grouwelicke dinghen met meerder ghestaedigheyd behooren te volghen. De beweghinge des gheheelen lichaems behoort hier oock waerghenomen te worden, want het mede sijn vermoghen heeft. 't Voornaemste 't welck wy inde gheleghenheyd des lichaems hebben aen te mercken, schijnt daer in te bestaen, dat wy de borst midsgaeders oock den buyck inhouden. Dunckt het ons niet de pijne waerd acht daer op te slaen, soo sal sich onsen rugghe niet alleen dwaeselick achterwaerds ombuyghen, maer onse borst sal sich met eenen oock door een gantsch haetelicke onghevoeghlickheyd voor uyt steken. Onse sijden moeten met de gestalte des gheheelen lichaems overeen komen. Wat onse beenen belanght, wy moeten daer in allermeest letten op de maniere van staen, ende maniere van gaen. Maer aenghesien het een oneyndigh werck is alle dese dinghen ten vollen te verhandelen, soo sullen wy ons selven verghenoeght houden met het ghene tot noch toe uyt *Quintilianus* voorghestelt is. Die eenighen lust daer tot heeft, magh dien overvloedighen en gantsch deftighen Autheur selver insien. Lib. XI. *orat. instit, Cap. 3.*

3. Waer dese dinghen niet verswijnt en sijn, daer plaght sich daedelick in d' ooghen van elcke bysondere figure te laeten vinden 't ghene *Philostratus* * niet oneyghenlick *de meyninghe der ooghen* ghenaemt heeft. Ia 't gantsche werck sal *de Historie der manieren*, daer *Callistratus** ghewagh van maeckt, allenthalven uytwijsen. Want het en is niet ghenoegh dat de ghegoten, de ghesneden, de gheschilderde beelden der Konstenaeren met de naturelicke *Proportie* en 't levendighe *Coleur* over een komen, het en sy saecke dat alle de bysondere figuren 't ghebaer des gheheelen lichaems, doch voornaemelick in den opslagh der oogen, een sekere roerende kracht vertoonen, over een komende met de menighvuldighe beweginghen, beroeringhen, neyghingh-tochten die tot d' omstandigheyd der afghebeelder historie toebehooren. *De naevolghens Konst plaght haeren meesten arbeydt ontrent de manieren te besteden*, seght *Proclus in Polit. Platonis. Hectors* beeldt, 't welck wel eer in een openbaere plaetse van de *Trojaensche* Stad was opgherecht, *draeght de ghelijckenisse van eenen halven Godt*, seght *Philostratus* *, *dies plaghten oock die ghene die hem met goede opmerckinghe aenschouwen, velerley beweginghen*

* In vita Apollonii, Lib. vi. Cap. 3.

* In descript. statuæ Narcissi.

* In Heroicis.

ghen sijnes ghemoeds daer in te speuren. Want hy schijnt een welbesinde moedigheyt, een staetelicke stuerigheyd, een lustighe vrolickheyd te hebben. Men verneemt in hem een stercke ghesetheydt sijnes lichaems niet teghenstaende de jeugdige lieffelickheyd sijner leden. Hy is onberispelick schoon sonder eenigh hair, het beeld is eyndelick met sulcken levendighen gheest vervult, dat sich den aenschouwer by nae belust vindt het selvighe aen te roeren. Dus vernemen wy uyt dese en andere dierghelijcke beschrijvinghe dat *Callistratus* *, de Giet-konste met groot recht *een konste die de manieren contrefeyt* ghenaemt heeft. Ghemerckt het niet ghenoegh en is datse den rechten omtreck en de waere linien der naegeboetster dinghen souden afbeelden, maer sy behoort met eenen oock het bysondere ghebaer uyt te drucken nae de hoedaenigheyd van die personen welcker ghelijckenisse voorgestelt wordt. Wy moeten even het selvighe van de Schilderkonst gevoelen; *Men magh Vlysses lichtelick aen sijn fuer en wacker ghelaet kennen*, seght *Philostratus* *, *Menelaus aende vriendelicke soetigheyd sijner tronie; Agamemnon aen de Goddelicke Majesteyt sijnes wesens. In Diomedes vindt men de Schilderije van een stoute vrymoedigheydt. Aiax Telamonius schijnt sich selven door de grimmigheyd van een stuers vervaerlick gelaet te melden, Locrus door de voordvaerenheyd van sijn ophevigh ende avonduyrs gemoed.* Dit is de reden dat groote Meesters haere hand doorgaens henen veranderen, en ieder een het sijne soecken te geven, wanneerse eenighe Goden, Koninghen, Priesters, Raedsheeren, Redenaers, Singh-konstenaers meynen nyt te drucken. *Inpiters* beeld wordt door *een Koninghlicke aensienelickheyd* van alle d'andere Goddelicke beelden onderscheyden, ghelijck ons *Ovidius* * in de beschrijvinghe van *Arachnes* konstige hand-werck te verstaen geeft. De Schilderije van den Koning *Agamemnon* wierd bekent by *de Goddelicke Majesteyt* die den Konstenaer in sijn beeld had uytghestort, gelijck wy uyt de nieuwelick bygebragte woorden van *Philostratus* verstaen. Den Priester *Amphiaraus had een Priesterlick ghelaet*, seght den selvighen *Philostratus* *, *even als of hy ghereed was eenighe God-spraeke uyt te storten.* Den jonghen *Plinius* * prijst *Minutius Aelianus* van wegen *een Raedsheerlicke besetheyd* die in hem gespeurt wierd. *Germanicus* en konde sich tot het spreken soo haest niet aenstellen, of men plaght daedelick, nae 't verhael van *Ovidius* *, *de gestalte en het ghelaet van eenen welsprekenden man in* hem te vernemen. Den selvighen dichter sprekende van *Apollo*, als hy nu vaerdigh stondt om den singhstrijd met *Pan* aen te vanghen, die hem daer toe beroepen had, *sijne gestalte selver*, seght hy *, *was de ghestalte van een goed Konstenaer.* Sodaenigh wordt ons de statue van *Bathyllus in Apuleius* beschreven, *De statue van Bathyllus, die recht voor den Autaer by den halfheer Polycratus*

* Indescript. statuæ Aesculapii.

* Iconum Lib. ii. in Antilochi pictura.

* Lib: vi. Metamorph.

*Iconum Lib. i. in Amphiara

Lib. i. ep14

*Lib. ii. de Ponto Eleg. 5.

xi. Metam.

In Floridis. *crates ghewijdt was* , seght hy *, *is in mijn oordeel 't aerdighste stuck wercks dat ick oyt met mijne ooghen beschoude. Den jonghelingh is uytdermaeten schoon: Sijn twee scheydigh hayr hanght wedersijds van het voorhoofd ghelijckelick over de wanghen; 't uyterste sijnes schouder-bladers is door de volle lenghde van 't overighe achter hayr soo bequaemelick beschaduwet, datmen het aengenaeme schijnsel sijnes sneeuw-witten necks hier en daer tusschen de locken soetelick siet uytglantsen. Hy heeft eenen volsappighen hals, en sachtswellende ronde wanghen in een besneden tronie: Sijn ghestalte komt heel end' al over een met de ghestalte eenes rechten Luyt-slaegers. &c.* siet *Apuleius* selver. Besiet oock de beschrijvinghe van *Amphion* den Harpen-slaegher, en *Olympus* den Pijper, ghelijck ons deselvighe worden voorghestelt in *Philostratus Iconum Lib. I. Callistratus* heeft ons insghelijcks de beschrijvinghe van eenen pijpenden Satyr naeghelaeten. Indien yeman de moeyte wil nemen om de voorghemelde plaetsen nae te soecken ende in te sien, deselvighe sal onghetwijffelt bevinden dat hy sijnen arbeyd niet quaelick aengheleyt heeft; wat my belanght, ick en kan daer toe in ghenerley wijse verstaen, dat ick de voorghemelde plaetsen van woord tot woord soude uytschrijven; want het my gheraedsaemer dunckt, om allerhande de verdrietsaemheyd te vermijden, dat ick maer alleen kortelick eenighe andere exempels bybrenghe, die mijnes dunckens niet ondienstigh sijn tot bewijs van de groote sorghvuldigheyd der ouder Meesters in dit stuck. *Zeuxis* heeft *Penelope* ghemaeckt, soo dat hy de levendighe karcht van haere eerbaere zedigheyd in dese sijne Schilderye schijnt uytghedruckt te hebben. Plin. XXXV. 9. *Echion* schilderde een nieughehoude, die een merckelicke schaemte hadde. Plin. XXXV. 10. *Aristides Thebanes* maeckte eenen waghen met vier Paerden, loopende; als oock eenen oodmoedighlick smeeckenden mensche soo levendigh, dat het hem selfs oock aen de stemme niet en schene 't ontbreken. Plin. XXXV. 10. *Antiphilus* wordt seer gheroemt, van weghen den jonghen die 't vier blaest; als oock van weghen het schoone huys, 't welck door d' opweckinghe des viers beghint te glinsteren; nochtans wordt des jonghskens mond allermeest in dat stuck ghepresen. Den selvighen Konstenaer heeft mede eenen grooten lof verworven inde Schilderye der wollen-werckster s, wantmen daer in ooghen schijnlick verneemt met wat spoedigheyd alle de vrouwen haer dagh-werck afmaecken. Noch heeft hy een ander seer vermaerd stuck ghewrocht, waer in sich den Koningh *Ptolomæus* met het jagen besigh houdt. Plin. XXXV. 11. Het kindeken van *Boethus* gaet seer wonderlick te werck met het verworgen van een gans. Plin. XXXIV, 8. *Philoxenus Eretrius* heeft de wulpscheyd inde Schilderye van dry smet-

schende

ſchende bancketterende *Silenuſſen* voorgheſtelt. Plin. XXXV. 10.

Parrhaſius heeft twee dappere vermaerde Schilderyen ghemaeckt, die *Hoplitides* ghenaemt wierden; den eenen loopt ſijnen loop in 't volle harnas met ſulcken gheweld, dat hem 't ſweet ſchijnt uyt te berſten; den anderen ſchijnt ſijnen aeſſem ſeer beſwaerlick te haelen, dewijl hy met het afbinden ſijner waepen ruſtinghe beſigh is. Plin. XXXV. 10.

Praxiteles heeft twee Beelden naegelaeten, daer in hy gantſch verſcheydene en teghenſtrijdighe werckinghen uytdruckt. 't Eene Beeld draeght de ghelijckenis van een ſchreyende Matrone, 't andere daer en tegen gelijckt een ghichelende Hoere. Eenighe houden 't daer voor, dat het *Phryne* gheweeſt is: Dies laeten ſy haer ſelven voorſtaen, dat ſy de liefde, die deſe Drille den Konſtenaer was toedraeghende, in 't ghebaer van de krijtende joffrouwe bemercken; als oock dat ſy de ſoetigheyd des hoeren-loons inde grenickende tronie van deſe vuyle Sack vernemen. Plin. XXXIV. 8.

Euphranor heeft eenen *Alexander Paris* gemaeckt; ſoo wordt oock de prijſwaerdigheyd van dit ſtuck wercks voornaemelick daer in gheſtelt, datmen uyt een Beeld ghelijckelick verſtaet deſen *Alexander* den oordeeler der Godinnen, den vryer van *Helena*, en den ombrengher van *Achilles* gheweeſt te ſijn, ſiet Plin. XXXIV. 8.

4. Dit is een gheweldigh punt; in d'oude Meeſters, dewijl ſy het voor een van de voornaemſte hoofd-ſtucken deſer Konſte hielden, plagten het ſelvighe met eenen vlijtighen aendacht waer te nemen. Dies hebben wy oock voor deſen inde neghende en tiende afdeylinghe des eerſten Capittels van dit ons derde Boeck aenghemerckt wat voor een ſorghvuldighe voorbereydinghe ſy daer toe ghebruyckten. Immers gaet dit vaſt, dat den aller noeſtighſten ernſt diemen tot deſe Konſten toebrengt, maer alleenlick bevonden wordt een gantſch dorre, ſchraele, vruchte-looſe quellinghe te weeſen, ja ons gheheele werck en ſchijnt anders niet te ſijn dan een platte en gantſch doode verwen-kladderye, 't en ſy ſaecke dat het door 't leven der manieren behoorlicker wijſe opgheweckt ende verwackert worde. Dit is den levendighen geeſt, de ziele der Konſte. Oock plagt het yeder een oyt daer voor te houden, dat de meeſte kracht der bevalligheyd die in de konſtighe wercken gheſpeurt wordt, voornaemelick gheleghen is inde waere ghelijckeniſſe van 't uytwendighe roerſel ende ghebaer ontſtaende uyt d'inwendighe hertſ-tochten ende beroeringhen onſes gemoeds. Het geſpraeck 't welck *Socrates* dies aengaende met den Schilder *Parrhaſius* en met den Ghiet-konſtenaer *Clito* ghehouden heeft, verdient onſen aendacht. *Xenophon Lib. III. Apomnem.* maeckt een wijd-loopigh

verhael van d' onderlinghe redenen die sy over dit stuck met malckander ghevoert hebben. Siet wat den autheur selver daer toe segt. Wanneer ick staende houde dat sich den Konstenaer nae 't exempel der ouder Meesteren met een besinde naerstigheyd tot het uytdrucken van allerley beweghinghen ende beroeringhen behoort te schicken, soo en is dit mijne meyninghe niet, dat hy deselvighe met al te grooten sorghvuldigheyd soude bejaghen; want *Als onse ghedachten eens gaende ghemaeckt sijn*, seght *Quintilianus* *, *dan plaght de hitte onses ontroerden gemoeds meer te vermooghen dan alle de naerstigheyd ter wereld.* Dus vernemen wy 't daghelicks dat sich dieghene in 't uyt eynde jammerlick bedroghen vinden, dewelcke de waere verbeeldinghe van allerley hertstochten, andersins onbereydt sijnde, door een arbeydsaeme bedenckinghe meynen uyt te wercken. Den arbeyd en gheldt hier niet, ghemerckt de levendighe verbeeldinghe der beroeringhen, die de gheleghengheyd onses aenghevanghen wercks vereyscht, door gheenen onvermoeyden arbeyd ghehaelt kan worden; soo en kan oock 't ghene dus besighlick bearbeydt ende uytgheperst wordt, nimmermeer een ghevoeghlicke bevalligheyd bekomen; 't moet uyt d' omstandigheyd der voorghestelder materye ghemackelick vloeyen, 't ghene ons en andere soude konnen behaeghen. De bequaeme uytdruckinghe van d' aller sterckte hertstochten en d' aller beweghelickste beroeringen plaght maer alleenlick uyt een verruckt ende ontroert herte, als uyt eenen levendighen rijcken springh-ader, overvloedighlick uyt te bortelen, en sich over 't gantsche werck soo krachtighlick uyt te storten, dat d' aenschouwers door 't soete gheweld van eenen aenghenaemen dwangh even de selvighe beweghinghen in haere herten ghevoelen die den werckenden Konstenaer ghevoelt heeft. Besiet ons eerste Boeck, alwaer wy ontrent het laetste des vierden Capittels yet sulcks hebben aengheroert. De volghende woorden van *Quintilianus* sijn aenmerckens waerd; *Hertelick bedruckte ende vergramde, doch andersins ongheleerde menschen*, seght hy *; *plaghten menighmael in 't midden van haere ontsteltheyd veele dinghen met een sonderlinghe welsprekenheyd uyt te krijten; vermids de kracht haerer ontroerden ghemoeds den waeren schijn deser beweghinghen sonder eenighe gheveynstheyd ende in eenen goeden ernst voorstelt. Derhalven is het ons mede hoogh-noodigh, om eenen waerschijnelicken schijn te maecken, dat wy de beroeringhen der ghener die waerlick lijden in ons selven bevinden. Het en is niet wel moghelick yet sonder vier t' ontsteken; yet sonder vochtigheyd nat te maecken, soo is het mede onmoghelick dat eenigh dingh de verwe die het selver niet en heeft, aen yet anders soude gheven. Onse eygene herten moeten insghelijcks de levendighe kracht der voorghestelder dinghen in sich*

* Lib. x. Cap. 3.

* Lib. vi. Cap. 2.

ſich ghevöelen, eerſe de ſelvighe kracht in anderer menſchen herten konnen uytſtorten.. Het is van noode, om andere te beroeren, dat wy ſelver eerſt ontroert ſijn. Maer hoe ſullen wy daer toe gheraecken, magh yeman hier vraeghen, ghemerckt wy ſodaenighen beweghinghen in ons gheweld niet en hebben? dient tot andwoord, dat ons de verbeeldinghe der afweſigher dinghen door de phantaſie ſo krachtighlick voorgheſtelt wordt, dat wyſe dicht by der hand en voor d' ooghen ſchijnen te hebben. Dies plaghten oock dieghene allerley hertſ-tochten nae haeren eyghenen luſt ghemackelick te ghebieden, die deſe verbeeldinghen rechtwel begrijpen, ſonder yet te verſwijmen 't welck tot de waere omſtandigheden derſelvigher toebehoort. Waer op dan d' uytdruckelickheyd ofte duydelickheyd plaght te volghen, die ons de gantſche ſaecke ſoo blijckelick voor d' ooghen ſtelt, als of wy de naeckte vertooninghe der dinghen ſelver aenſchouden. Ghelijck ſich d' exempelen deſer uytdruckelickheyd overal aenbieden, ſoo heeft ons *Philoſtratus Iconum Lib. II.* In de Schilderye van *Aiax Locrus* en van *Theſſalia* een klaer bewijs daer van naeghelaeten. Siet oock den jonghen *Philoſtratus* inde Schilderye van *Pyrrhus*, en andere meer. *Ariſtides Thebanus* was den eerſten die 't ghemoed, midſgaders oock alle de hertſtochten ende beroeringhen die ons ghemoed ontſtellen, gheſchildert heeft. Die vrouwe plaght in ſijne Schilderye van een overrompelde ſtad de meeſte verwonderingh te verwecken, dewelcke door een ſwaere wonde in onmaght ligghende haer kruypende ſuygh-kind van haere bebloede borſten ſoeckt af te weren; want ghelijckſe het naerderen haeres ſooghelinghs in haer uyterſte ſchijnt ghewaer te worden, ſoo gheeftſe haere moederlicke bekommerniſſe ghenoeghſaemlick te verſtaen, niet lijdende dat het kindeken haer verſche bloed in plaetſe van de verſtorven melck ſoude intrecken. Plin. XXXV. 10. *Parrhaſius* ſchilderde twee jonghſkens, daer in men een kindſche onbekommertheyd ende onnooſele eenvoudigheyd vernemen kan. Plin. XXXV. 10.

Nicearchus ſchilderde *Hercules* gheweldigh bedroeft over de ſchaemte ſijner raeſerye. Plin. XXXV. 11. *Antiphilus* ſchilderde *Hippolytus*, grootlick verſlaeghen op 't eerſte gheſicht des Zee-monſters. Plin. XXXV. 10. *Cteſilas* maeckte eenen ghewonden dood-braeckenden menſche, daer in te verſtaen ghevende hoe veele levens datter noch in hem overigh was. Plin. XXXIV. 8. Men vindt oock eenighe ſtervende menſchen onder de ſtucken van *Apelles Plin.* xxxv. 10.

Leocras maeckte eenen arend, die in 't opnemen van *Ganymedes* beſefte wat ſijnen roof was, en wien hy den ſelvighen roof toevoerde; want hy ſijne klauwen met ſulcken teeren ſorghvuldigheyd in hield, dat hyſe in 't grijpen ſelfs niet door des jonghelinghs uyterſte kleed be-

gheerde te slaen. Plin xxxiv. 8. *Myron* maeckte eenen *Satyr*, die sich over sijne pijpen verwonderde. Plin. xxxiv. 8. *Maucerus* maeckte eenen aessen-tochtighen worstelaer. Plin. xxxiv. 8. Den *Vulcanus* van *Alcamenes* wordt seer gheroemt van weghen een heymelicke en niet onghevoeghlicke lammigheyd die in hem ghespeurt wordt; niet tegenstaende dat hy ghekleedt is en stock-stille blijft staen. *Cicero Lib. I. De Nat. Deorum. En Valer. Maximus Lib. VIII. Cap.* 11. *Pythagoras Leontinus* heeft te *Syracusen* eenen hincke-poot ghemaeckt; d'aenschouwers laeten sich voorstaen dat sy de smerte sijnes versworen beens ghevoelen Plin. xxxiv. 8. *Ctesilochus* heeft sich selven eenen grooten naem door een dertele Schilderye verworven. Den inhoud sines tafereels was *Iupiter* in't kinder-bedde, doe hy van sijnen *Bacchus* verloste. Verscheyden Godinnen om-cinghelen hem aen alle kanten, om de vroedvrouwen te spelen; dewijl hy anders niet en doet dan kreunen en kermen, nae de wijse der vrouwen die in baerens nood sijn. Plin. xxxv. 11. *Theodorus* schilderde *Leontium*, de vriendinne van *Epicurus*, ghelijck sy met eenighe diepe bedenckinghen was opghenomen. Plin. xxxv. 11. *Lysippus* wordt dapper ghepresen van weghen een dronken fluyt-speelster. Plin. xxxiv. 8. Den wijdberoemden Ghiet-Konstenaer *Myron* heeft een oud droncken wijf ghemaeckt, met sulcken aerdighen geestigheyd, datmen daer wijds en sijds ghenoegh van wist te segghen, Plin. xxxvi. 5. d'Oude Ghiet-konstenaers plaghten *Hercules* veeltijds met een kanne inde vuyst ende al striemelende te maecken, daer mede te verstaen ghevende dat dien grooten Held door 't overmaetig drincken meenigmael bekent was te suysel-bollen en te waggel-beenen, siet *Macrobius Lib. V. Saturnal. Cap.* 21. *Het word met meerder waerheyd van Stratonicus betuyght dat hy den slaeperighen Satyr in de drinckschaele sachtelick neder gheleyt heeft, dan dat hy hem daer in soude ghegraveert hebben. Plin.* xxxiii. 12. *Diodorus heeft den slapenden Satyr aldaer nedergheleyt, en niet ghegraveert. Hy sal op 't minste schudden, daedelick ontwaecken. Het silver is met eenen sachten slaep bevanghen*, seght *Plato Anthol. Epigramm. Lib. IV. Cap.* 12. Soo seght *Philostratus Iconum Lib. I.* in de Schilderye van de slaepende *Ariadne*; *Aenschout Ariadne, of liever den slaep selver.* En wederom inde Schilderye van *Midas*; *den Satyr slaept*, seght hy, *laet ons sachtelick spreken, ten eynde dat sijnen slaep niet ghebroken en worde; want soo doende souden wy de lieffelickheyd deses gesichts stracks quijt worden.*

5. Alhoewel het ons niet en soude swaer vallen ettelicke andere exempelen van sulcken gheluckige en gantsch beweghelicke uytdruckinghe der beweghinghen by te brenghen, nochtans sullen wy ons selven

ven met het ghene dies aengaende alreede ghesyt is verghenoeghen, sonder verder in dit stuck te treden, welwetende dat ons d'oude Schrijvers een groote menighte van soodaenighe exempelen hebben naegelaeten, die in dese onse huydensdaeghsche eeuwe by veelen gheen geloove schijnen te verdienen, indien yeman oversulcks 't eene of 't andere verhael onder en tusschen 't lesen ontmoetet het welcke hy oordeelt ongheloofflelick te sijn, deselvighe magh sijn oordeel een weynigh opschorten en hier in 't voorby gaen met ons aenmercken, dat het met d' omsichtigheyd van een wijs ende bescheyden mensche niet wel over een komt alle die vertellinghen terstond voor een versierde kluchte ende een beuselachtig fabel werck te houden, dewelcke soo wat vervreemdt schijnen te sijn van 't ghewoonlicke ghebruyck der Konst-oeffeninghe die nu ter tijd ghepleeght wordt; ghemerckt het seker is, dat d' oude Meesters verscheyden behulp middelen haerer Konste ghehadt hebben, die ons nu t' eenemael onbekent sijn. *Als Aristonidas de wroeghende schaemte van Athamas in een ghegooten beeld wilde voorstellen*, seght *Plinius* *, *midsgaeders oock het hert-knaeghende leedwesen 't welck desen Koningh quelde, als hy nu nae 't leelick mishandelen van sijnen soone Learchus, beghost te bedaeren en uyt sijne dolligheyd weder tot sich te komen; soo heeft het desen vernuftighen Konstenaer goed ghedocht, eenigh yser in de ghiet-spijse met het koper te vermenghen; ten eynde dat de roestachtighe rossigheyd des ysers door de blickende klaerheyd des kopers uytschijnende, de waere ghelijckenisse van een schaem-roode ontroertheyd in 't beeld soude verwecken.* *Lib.34. Cap.14. *Plutarchus* gheeft ons insghelijcks te verstaen dat een ander Konstenaer de stervende *Iocasta* seer aerdighlick heeft uytghedruckt, mids eenigh silver in haere tronie met het koper vermengende; want het hem niet onbekent was, dat het koper door de vermenghinghe des silvers verstorven ende verbleyckt wesende de rechte kracht der dood-verwe in haer aensicht soude uytwijsen, siet *Plutarchus Symposiacon Lib. V. quæst.* 1. *d' Ægyptenaers hebben een seker middel versonnen van 't silver te verwen; dies plaghten sy oock, om haeren Anubis in allerley silvere vaten t' aenschouwen, het silver te verwen en niet te graveren. Dese ververuwde stoffe wordt daer nae tot die statuen ghebruyckt dewelcke d' overwinners in haere triumph-kleederen uytdrucken, en 't schijnt een gantsch wonderbaere saecke te sijn, dat den prijs van sulcken misverwighen ende verdoofden silver-glants soo dapper verhooght wordt. M. Antonius, een van de vermaerde Roomsche dry Heeren, heeft de kopere penninghen by hem gheslaeghen met yser vermenght: En hier is het wederom te verwonderen, dat wy in dese Konste allermeest begherigh sijn het misbruyck der selvigher te verstaen; ghemerckt wy dese verdorven munte soo gretiblick aenschouwen, dat sich nieman en ontsiet ettelicke goede ganghbaere pen-*

ningen

*penningen met eenen eenigen vervalſchten penning te verwiſſelen. Plin.*xxxiii. 9. *d'oude plaghten eenigh lood met het koper te verſmelten, wanneer ſy namelick dien purpuren boord, die* prætexta *ghenaemt wierd, in haere ſtatuen wilden uytdrucken. Plin.*XXXIV. 9. *Alhoewelmen eertijds het koper met het* Lib. xxxiv Cap. 2: *ſilver en goud plaght te vermenghen,* ſeght *Plinius* *, *nochtans wierd de Konſt in meerder waerde ghehouden; men mach het nu daer en tegen met groot recht in twijffel trecken, of de Konſt of de ſtoffe ſlechter is. Dies is het oock ſeer vreemd hoe de Konſt ſoo gheweldigh quam af te nemen en gantſch en gaer te vervallen, ghemerckt den prijs der Konſtigher wercken noch daghelicks wordt opghejaeght, ja het is nu met het gieten van koſtelicke metaelen ſoo verde verloopen, dat ſelfs oock het gevallig avenduyr deſe menighe jaeren niet konſtighs heeft weten voord te brenghen.* Het wierd allermeeſt in den tijdt van den Keyſer *Nero* ontdeckt, dat het nu met d'oude Giet-konſt gedaen was: Want nae dat den Giet-konſtenaer *Zenodorus* (die doe ter tijd met d'aller vermaerdſte oude Meeſters wierd vergeleken) een *Coloſſiſche* afbeeldinghe van den Keyſer hadde beworpen, ontrent hondert en tien voeten hoogh, ſoo en wiſt hy evenwel gheenen raed om 't metael nae d'oude Meng-konſte te temperen, alhoewel *Nero* ſich ſelven vaerdigh ghenoegh toonde om ſoo vele goudts en ſilvers daer aen te koſte te hangen als het werck op 't aller ruymſte ſoude ſchijnen te vereyſchen, ſiet *Plinius* Lib. xxxiv. ontrent het eynde des ſevenden Capittels.

6. Ghelijck het dan blijckelick is dat d' eertijdsghe Konſtenaers een ſonderlinghe wetenſchap hadden in het vermenghen der metaelen, en dat ſy door deſe ervarenheyd menighmael een gantſch ſeldſame kracht des levens in haere wercken gewoon waeren uyt te ſtorten, ſoo plaghten ſy oock doorgaens henen ſonder 't behulp van de voorgemelde vermenghinghe beyde in haere ſtatuen ende ſchilderijen die levendigheyt uyt te drucken, de welcke ons *Calliſtratus* in de beſchrijvinghe van ſijnen *Praxiteliſchen Bacchus* heeft voorgeſtelt. *De handen van Praxiteles,* ſeght hy, *hebben gantſch levendighe wercken voordghebraght.* Soo ſeght den ſelvighen autheur wederom in de beſchrijvinghe van de hollende *Baccha*, die *Scopas* uyt het marmer ſoo uytdruckelick hadde uytghehouwen, datſe door eenen goddelicken raeſluſt verruckt ſijnde herwaerds en derwaerds in een loſſe ongebondenheyd ſcheen gedreven te worden. *Alhoewel den ſteen van het weſenlicke leven t'eenemael ontbloot is,* ſegt hy *nochtans heeft hy levendigheyt.* Inſgelijcks in de beſchrijvinge van *Orpheus*: *ſijn hayr is ſoo jolijd,* ſegt hy, *en maeckt ſulcken aengenaemen ſchijn van levendigeyd en geeſt, dat ſich onſe ooghen daer door ſonder eenigh achterdencken laeten verleyden.* Indien de yeman de moeyte wil nemen om

in

niden ouden en jonghen *Philoſtratus* als oock in *Calliſtratus* dewijd-loopighe verhandelingh van deſe en dierghelijcke beſchrijvinghe met aendacht 't overleſen, de ſelvighe ſal daer uyt volkomenlick verſtaen dat de hooghſte volmaecktheyd deſer Konſten voornaemelick inde levendighe uytdruckinghe van allerley hertſ-tochten ende bewegingen inde poeſelachtighe rondigheyd van het ſacht-ſwellende ſwadderighe vleeſch, ende in een onderſcheydenlicke ghelijckeniſſe gheleghen is; want d' afbeeldinghe behoort met de waerheyd van d' afghebeelde dinghen ſoo wel over een te komen, dat het ſchier onmoghelick is d' een van d' ander t' onderſcheyden.

Damagetus *, noemt het ghevecht van *Hercules* ende *Antæus*, ghelijck het in 't koper ghewrocht was, *een levendigh werck-manſchap*. Daer wierd eertijds in de ſtad *Pergamus* een ſeer vermaerd marmere Beeld ghetoont, 't welck *Cephiſodorus* ghemaeckt had nae de ghelijckeniſſe van twee jonghſkens die malckander door een ſpeel-ſiecke kindſche dertelheyd omgrijpende *haere vinghers met meerder waerheyd in 't lichaem ſelver*, ſeght *Plinius* *, *dan in 't marmer ſchijnen in te drucken*. *Pygmalions* yvoore vrouwen-beeld verſtreckt ons een ander exempel van deſe vleeſchachtighe ſachtigheyd; want *Ghelijck Pygmalion een uytdermaeten goed ghevallen in ſijn eyghen handtwerck hadde*, ſeght *Ovidius* *, *ſoo liet hy ſich ſelven voorſtaen dat het Beeld maer alleen door een ſchaembertighe eerbaerheyd verhindert wierd ſich te bewegben: Hy maeckte ſich ſelven niet eenen oock wijs dat ſijne vinghers diep in 't aengheroerde lichaem inſoncken, niet ſonder vreeſe dat het harde handelen eenighe bloed-raſtinghe inde teere leden van ſijn ſchoone lief verwecken moght.* Als ons den ſelvighen *Ovidius* in een andere plaetſe wil te verſtaen gheven met wat een ſonderlinghe aerdigheyd *Arachne* d' ontſchaeckinghe van *Europa* door de Weef-konſt heeft afgebeeldet, *Ghy en ſoudt anders niet dencken*, ſeght hy *, *of 't is eenen waeren ſtier en de rechte Zee die ghy in haer werck aenſchout.*

Arbiter komt hier mede over een; *my quam een verbaeſde bangigheyt over*, ſeght hy, *als ick my ſelven de rouwe affchetſels van Protogenes voor d' ooghen ſtelde, vermids deſelvighe met de waerheyd der nature ſelver in eenen ſtrijd ſcheenen te treden.* Dat is dan de beſte Konſt die de meeſte ghelijckheyd heeft met de nature: *Soo wordt oock de Konſt dan eerſt voor volmaeckt ghehouden*, ſeght *Dionyſ. Longinus* *, *wanneerſe de nature ſelver ſchijnt te weſen.* Dit was de reden waerom *Apelles*, miſtrouwende 't oordeel van d' eenſijdighe ſeghſ-luyden, ſich van haer oordeel op 't beeſten oordeel heeft beroepen; *Want als hy vernam*, ſeght *Plinius* *, *dat hem eenighe ſijner med-yveraers in den aenghevanghen Konſt-ſtrijd meynden t' overtoppen, en dat op hope van een heymelicke gunſt die ſy de Konſt-rechters* door

*Anthol. Epigramm vi. 8.

Lib. xxxvi. Cap 5.

Lib. x. Metamorph.

* Lib. vi. Metamorph.

* De ſublimi orat. 19.

Lib. xxxv. Cap. 10.

door veele smeeckens hadden afghetrugghelt, soo heeft hy sijn eyghen werck midsgaeders oock het werk van dieghene met de welcke hy te doen had, aen eenighe Paerden voorghestelt, die hy inde bestemde plaetse dede komen : Niet twijffelende of dese beesten, ghelijck het oock gheviel souden de naturelicke ghelijckheyd sijner paerde-beelden door haer neyen en brijschen voor d' andere erkennen. Dese proeve wierd daer nae in sulcken gheleghenheyd menighmael ghebruyckt.

Hier uyt ontstond het oock dat de Schilders die sich op de waere ghelijckenisse haerer Beelden niet en dorsten verlaeten, seer noode toelieten datmen haere tafereelen met het teghenwoordighe naturelicke leven soude verghelijcken. Dus lesen wy in *Plutarchus* * dat eenen broddachtighen Krabbelaer die seer ongheluckigh was in 't schilderen van Haenen, sijnen jonghen met eenen goeden kluppel ontrent het stuck de wacht liedt houden, hem last ghevende dat hy niet en soude ghedulden dat sich eenighe Haenen daer ontrent souden vertoonen.

De discrim adulatoris & amici.

7. Alhoewel wy ons selven langh ghenoegh met het stuck van 't levendighe roersel besigh hebben ghehouden, nochtans en moghen wy daer soo lichtelick niet afscheyden, sonder eerst de misgrepe der ghener een weynigh aen te roeren, dewelcke meynen dat haere wercken de waere kracht van eenen levendighen geest ontbeeren, 't en sy saecke datse aen alle kanten met den harden schijn van een haspelelde ghewoel vervult sijn : Want dewijl sy de Konste soecken daerse niet te vinden is, soo ghebeurt het doorgaens henen dat sy den ghebaenden Konst-wegh verlaetende tot een gantsch nietighe ende licht-hoofdighe futselinghe ter sijden af keeren. Dese dolinghe plaght uyt d'enckele onervaerenheyd ende onkennisse van 't ghene goed ende welstandigh is voort te spruyten. Dies vond sich den gheleerden *Plutarchus* genoodsaeckt het onverstand van sodaenighen onbesinde Ghiet-konstenaers en Beeld-snijders te bestraffen, die sich laeten voorstaen dat haere Beelden dan eerst groot ende gheweldigh worden, wanneerse sich onmaetighlick uytstrecken, haeren mond wijd open sperren, en grote steppen maecken nae de wijse der ghener die op stelten wandelen. Siet *Plutarchus ad Principem ineruditum.* Dit ghebreck wordt seer bequaemelick ende eyghenlick *parenthyrsius* ghenaemt; 't welck anders niet en beduydt *dan een onghetijdighe ende ydele beweghinghe*, seght *Longinus* *, *daer men gantsch gheen beweghinghe van doen heeft ; ofte andersins een onmaetighe beweghinge, daer men 't met een maetighe kan afsien : Want veele, als offe half buys waeren, plaghten sich hier met gheckelicke grimmagien en seldsaemlick verwronghen leden-steldsels te behelpen, diese uyt de wispelduyricheyd*

De Sublimi orat, 2.

pelduyricheyd

pelduerigheyd van haere grillighe herſſenen ofte oock ſomtijds uyt de verruſtheyd van d' eerſte School-leere tot het werck toebrenghen, ſonder in 't minſte daer op te letten of het met de teghenwoordighe gheleghenheyd haeres wercks over een komt ofte niet. Ghemerckt het dan buyten twijffel gheſtelt moet worden, dat deſe arbeydſaeme ſotternije grootelick ſtreckt tot naedeel van de Konſt en Konſtenaers; ſoo en konnen wy niet veele wercks van die Brabbelaers maecken, dewelcke ſich niet en ontſien deſe edele Konſten te ſchenden, om datſe niet en verſtaen hoemen deſelvighe behoort te oeffenen. Sy ſcheppen haeren meeſten luſt inde ſwellende opgheblaeſenheyd van een ſchijn groote handelingh; ſy ſoecken den voornaemſten lof haeres verſtands van een wilde onbeſchoftheyd t' ontleenen, weynigh daer nae vraghende datſe de rechte Konſt-maet en de nature ſelver onder en tuſſchen te buyten gaen; ſy nemen eenen grooten moed op 't ydele hand-gheklop van ettelicke onwetende botte-kroeſen, die haere ſoey-fraeye wercken met een verbaeſde verwonderingh ſchijnen t' aenſchouwen. Volght daer op, 't welck 't aller ſchaedelickſte is, dat ſy deſe haere dwaelinghe beghinnen lief te hebben: Want daer en is gheen beteringhe te verhoopen, als onſe ghebreken niet alleen vermaeckelick maer ſelfs oock behaeghlick worden. Dewijl het dan dus verde met ons verloopen is, dat het nu voor een prijſelicke ghewoonte door gaet, 't ghene eertijds voor een onverdraeghelicke faute wierd ghehouden, ſoo is het daer uyt lichtelick te verſtaen, dat het quaede onvermeeſterlick ende onverwinnelick is, dat alle deſe klaghten te vergheefs uytgheſtort worden; want alhoewel wy nu ter tijd niet maghtigh en ſijn deſe onſe kranckheyd langher te verdraeghen, ſoo en willen wy evenwel van ghene gheneeſ-middelen yet hooren. Dies achte ick dat het nu hoogh tijd is 't onnutte klaegen aen d' eene ſijde te ſtellen, en tot de *Diſpoſitie*, diemen ghemeynlick d'*Ordinantie* ofte *Schickinghe* noemt, voord te vaeren.

Cap. V.

D*Emocritus* hield ſtaende dat de verwen in haeren eygenen aerd een gantſch nietigh dingh ſijn, maer dat de vermenghinghen der ſelvigher onſe fantaſijen allermeeſt plaghten te verwecken, wanneermen in 't bequaeme ende maetvoeghlicke aenſtrijcken der Coleuren een goede ſtellinghe, bevallighe figuren, ende een gheſchickte by-eenvoeghinghe der ſelvigher figuren verneemt, ſiet *Stobæus eclog. phyſic. Cap.* 19. Dies ghebeurt het oock menighmael dat verſcheyden figuren in een tafereel, niet teghenſtaende de bequaeme ghevoeghlickheyd haerer

haerer verwen, onse ooghen in't minste niet en konnen bekoren; ons dunckt dat wy een haetelicke wanschickelickheyd in de selvighe speuren, niet soo seer van weghen 't een of 't ander ghebreck 't welck wy inde figuren selver aenmercken, als van weghen de losse ongheschicktheyd der by-een voeghinghe. Dese schickingh-Konst ofte t'saemenvoeghinghe van veele ende verscheyden figuren die malckander in een stuck ontmoeten, wordt ghemeynlick de *Dispositie* ofte *Ordinantie* genaemt; soo schijntse oock maer alleen in die Schilderyen plaetse te hebben, dewelcke uyt veele ende bysondere Beelden bestaen. Het is wel waer datmen oock inde stucken die maer een Beeld in sich vervatten, een sekere gheschicktheyd behoort waer te nemen; en dien Konstenaer wordt met recht gheoordeelt sijne Konste onlijdelick mishandelt te hebben, die eenen destighen mensche in staetelicke Raedsheers kleederen op sijn hoofd staende contrefeyt; nochtans schijnt dese onhebbelicke onghevoeghlickheyd veele eer den naem van een quaede stellinghe dan van een quaede *Ordinantie* te verdienen. Als den vermaerden meester *Pauson* had aenghenomen een tuymelende Paerd voor yeman te maecken, seght *Plutarchus* *, soo heeft hy het Paerd rennende ghemaeckt: Den aenbesteder niet beter wetende of den Konstenaer hadde hem ter leure ghestelt, beghost den Schilder over den hekel te haelen en hem 't breken sijner beloften scherpelick te verwijten: Keert het onderste des tafereels boven, andwoorde *Pauson*, en ghy sult bevinden dat ick u gheen onghelijck hebbe ghedaen. Doch dit was maer eenen enckelen treck des Konstenaers, die 't naeckte Paerd sonder eenighen grond ofte lucht soo aerdighlick hadde afghebeeldet, dat het nae 't omdraeyen van 't berd een wentelende ofte een viervoetende Paerd scheen te vertoonen. Een Schilderye die uyt veele ende verscheyden Beelden t'saemen ghevoeght is, en lijdt niet datmen daer mede in sulcker voeghen spele. Elcke figure moet sijn eyghen ghestaltenis en plaetse nae den eysch der voorghestelder gheleghenheyd hebben; soo is daer mede een sonderlinghe vermaeck in dese verscheydenheyd; *'t Gene daerenteghen altijd den selvighen schijn behoudt*, seght *Theodoretus* *, *plaght ons lichtelick te vernoeyen en tot walghens toe te versaeten.* Het en verdient oversulcks gheen verwonderingh, dat ons d'overvloedige en beelden-rijcke stucken soo wel bevallen, gemerckt sodaenighe Schilderyen inde veranderingh van elcke nieuwe figure een nieuwe ghedaente schijnen te krijghen, benevens datse ons gretig ooghe t'elcken versche stoffe tot haere verlustinghe plaghten aen te dienen, voornaemelick als dese veelvoudighe Beelden door 't gantsche werck met een gevoeghlicke bequaemheyt geplaetst sijn. *d Orden is het*

* Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine;

* Serm. ii. de Providentia.

is het ghebruyckſaemſte en 't ſchickelickſte dat de menſch ontfanghen heeft, ſeght *Xenophon in Oeconomico. 't Blijckt in groote maeltijden ,* ſeght *Demetrius Phalereus *, dat weynighe ſchotels ordentlick aengherecht weſende eenen ſonderlingen ſchijn van uyt der maeten goede ciere maecken.* Nieman plaght ſich grootelick over de menighte van ettelicke fraeye dinghen te verwonderen, ſoo langhe als deſelvighe loſſelick overhoop liggen; derhalven is het mede waerſchijnlick dat die Schilderye maer alleen onſe ſinnen krachtighlick ſal vervoeren, in welcke yeder deel by ſich ſelven volmaeckt is, en alle de gedeelten met het geheele ſtuck wercks door de bequaemheyd van een naturelicke ſtellinghe ende t' ſaemen knoopinghe over een komen *De kracht van goede dinghen blijft onvermindert*, ſeght *Caſſiodorus *, ſoo langhe als deſelvighe dinghen in haere eygene plaets gheſtelt ſijn; d' aller prijſwaerdighſte dinghen plaghten daer en teghen haere ghewoonlicke aenghenaemheyd te verlieſen, als menſe van de rechte plaetſe affſcheydt.*

*De Elocut. 62.

Variarum V.22.

2. Dit ghewighighe punt vereyſcht een ſin-wackere opmerckinge van kloecke en gantſch ſuyvere herſſenen : Want ghelijck het niet genoegh en is, dat yeman tot het opbouwen van ſijn Huys allerley noodſaeckelickheyd van kalck en ſand, hout en ſteen by een brenghe, 't en ſy ſaecke dat hy de voornoemde ſtoffe door de hand van eenighe konſtighe Metſelaers en Timmer-lieden tot het werck toepaſſe;even alſoo ſchijnt den grooten overvloed van een volle en vruchtbaere materie in 't ſchilderen anders niet te ſijn, dan eenen onlieffelicken hoop van ettelicke woeſte en wildelick verſtroyde figuren, 't en ſy datſe door 't behulp van een bequaeme ſchickingh-konſt by een ghebraght en tot opmaeckinge van de gantſche Schilderye 't ſaemen ghevoeght worden. Alle de byſondere ghedeelten van een ghegoten Beeld over-hoop ligghende en ſijn niet maghtigh een ſtatue op te maecken, 't en ſy datmen yeder lid in ſijne eygene ghewrichten tot het gheheele Beeld toevoeghe : Noch ſullen dan d'in-een-ghevoeghde ledemaeten de gelijckeniſſe van een yſelick ende affichtigh monſter-dier draeghen, indienſe by ghevalle miſnomen ende verſtelt ſijn, indien een oore in ſtede van den neus, indien het been in plaetſe van den arm gheſtelt wordt; behalven dat het gantſche maeckſel door deſe onſchickelickheyd ſal ſchijnen bruyckeloos te ſijn, dewijl ons de daghelickſche ondervindinghe daer van ghenoeghſaemlick overtuyght dat alle onſe leden op de gheleghenheyd van een lichte verſtuyckinghe haer gewoonlicke ghebruyck verlieſen. Verſtroyde Heyrleghers worden op de minſte breuke des ſlagh-ordens maghteloos ghemaeckt; ja de nature ſelver ſchijnt oock haer voornaemſte kracht inde beſtendigheyd van een goede orden te

hebben. Ghemerckt het dan ſeker gaet dat de behoudenis aller dinghen allermeeſt inde volſtandigheyd van een onverbrooken ende onghekrenckte orden gheleghen is, ſoo en kan oock de Schilder-konſt ſonder dit ſteunſel in 't minſte niet beſtaen, ſy moet ſonder dit behulp noodwendighlick van den rechten wegh afdwaelen ende in 't wilde ſlaen, nae de wijſe der ghener die in onbekende duyſtere plaetſen verdoolt loopen en 't blinde gheval by ghebreck van een beter leydſman ghedwonghen ſijn nae te volghen. Wanneer yeman daer en teghen 't gantſche bewerp ſijnes voorgheſtelden wercks recht wel bedocht ende in ſijn ghemoed gheſchickt heeft, deſelvighe (indien hy maer een taemelick Konſtenaer is) ſal 't gantſche werck met een wonderbaerlicke vaerdigheyd van 't beghin tot het eynde toe vervolghen ende voltrecken. *Als men de voorgheſtelde materie ghenoeghſaemlick door-kauwet heeft*, ſeght *Horatius* *, *dan plaghten de woorden met een onbedwonghen ghemackelickheyd daer op te volghen.* Den ouden *Commentator* in ſijne uytlegghinghe op deſe woorden beveſtight dit ſtuck met het exempel van *Menander*, die voortijds een ſeer vermaerd Comœdie-ſchrijver gheweeſt is; *Als Menander de Diſpoſitie van eenighe fabel ſlechts in 't hoofd hadde*, ſeght hy, *ſonder deſelvighe nochtans ghedicht-wijſe beſchreven te hebben, dan liet hy ſich evenwel verluyden, dat hy nu alreede ſulcken Comœdie hadde ghemaeckt.*

* In Arte.

3. Dewijl het dan kennelick is, dat de meeſte volmaecktheyd onſer wercken voornaemelick in 't bevormen en ſchicken van de *Inventie* beſtaet; dat oock het werck ſelfs meer dan half ſchijnt afghemaeckt te ſijn, alſmen den eerſten voorſlagh des gantſchen wercks met een goed en ſchickelick beleyd heeft beworpen; ſoo konnen wy daer uyt lichtelick beſluyten, dat ons alle de behulp-middelen daer toe dienſtigh vlijtighlick ſtaen waer te nemen, en dat wy de hand noyt aen 't werck behooren te ſlaen, 't en ſy ſaecke dat alle de byſondere ghedeelten onſes eerſten invals door den ernſt van een diepe ende innighe verbeeldinghe in haere behoorlicke plaetſen verſchijnen. Doch hier moeten wy eerſt een onderſcheyd maecken tuſſchen de *Diſpoſitie* die uyt d' *Inventie* plaght te vloeyen, en d' andere *Diſpoſitoe* die 't werck is van een nauluyſterende *Proportie*. Deſe eerſte *Diſpoſitie* ofte *Ordinantie*, die haeren oorſprongh uyt d' *Inventie* ſelver treckt, en is anders niet dan een levendighe afbeeldinghe van de naturelicke orden diemen in 't vervolgh der voorvallender *Inventie* plaght te ſpeuren: Overſulcks behoeftmen hier niet te verwachten, dat deſe *Ordinantie* yet nieus ſoude voord-brenghen; want haer anders niet te doen ſtaet, dan datſe 't gunt alreede ghevonden is ſoo bequaemelick aen een ſoecke te hechten, dat

het

het d'eenvoudigheyd der naturelicker ghe∫chiedeni∫∫e door een effene ende eenpaerighe vloeyenheyd nae 't leven uytdrucke. Ghelijck dit een gheweldigh punt is, ∫oo vereyscht het een ∫onderlinghe ∫orghvuldigheyd: Want indien het d'oude Mee∫ters moghelick hadde geweest een ∫ekere *Ordinantie* te beraemen die tot allerley voorvallende gheleghenheden toeghepa∫t konde worden, veele ∫ouden ∫eer uytnemende in 't by eenvoeghen haerer figuren gheweest ∫ijn, en *Apelles* ∫oude daer in onghetwij∫felt boven alle d'andere hebben uytge∫teken; maer nu dor∫t ∫ich de∫en grooten Mee∫ter daer van niet veele beroemen, vryelick erkennende, ∫eght *Plinius**, dat hem *Amphion* in dat ∫tuck verde te boven gingh. Aenge∫ien dan dat daer altijd een oneyndelicke menighte van ver∫cheyden invallen ende verbeeldinghen gheweest is en we∫en ∫al, dat oock nieman oyt eenighe materien heeft konnen ontmoeten die malckander in alles ghelijck ∫ijn, datmen eyndelick de gant∫che ghe∫talte ∫ijner *Ordinantie* nae de by∫ondere gheleghenheyd van elcke voorvallende materie behoort te richten; ∫oo is het daer uyt lichtelick af te nemen, dat den Kon∫tenaer, die ∫ich in dit ghewightighe punt niet en wil vergrijpen, een dapper goed oordeel hebben moet, hy moet met eenen oock om∫ichtigh, wacker, be∫cheyden, vol van *Inventie*, en vaerdigh van beraed ∫ijn, hy moet het voornaem∫te behulp uyt ∫ijn eyghen bor∫t haelen. Ghelijck het evenwel niet en kan gheloochent worden dat daer eenighe aenmerckinghen in d'oude ∫chrijvers te vinden ∫ijn, die ons hier voor Kon∫t-regulen mogen ver∫trecken, ∫oo en wil ick de∫elvighe niet onaengheroert laeten.

* Lib. xxxv. 10. Cap.

4. Het groot∫te behulp on∫er *Ordinantie* is daer in gheleghen, dat wy de voorghe∫telde materie grondighlick ver∫taen, dat wy 't ghene ons d'*Inventie* voord-draeght onophoudelick overlegghen on∫e ghedachten door de ghe∫taedigheyd de∫er oeffeninghe allenghs∫kens daer toe ghewennende, dat∫e ∫ich de waere teghenwoordigheyd der dinghen ∫elver door den aendacht van een merck∫aeme verbeeldinghe ∫ouden voor-∫tellen; want ons ghemoed en kan t'histori∫che vervolgh der voorvallender materie ∫oo hae∫t niet vatten, of daer ∫al ons daedelick een vaerdighe en gant∫ch ∫ekere maniere van *Ordinantie* in den ∫in ∫chieten. Doch hier moeten wy, om goed werck te maecken, wel toe∫ien, dat wy al met den eer∫ten tot den ∫pringh-ader van de Hi∫torie ∫elver ∫oecken te ghenaecken; ten eynde dat wy 't volle be∫cheyd der gant∫cher ∫aecke inghedroncken hebbende, ons ∫elven 't gheheele bewerp der materie t'effens moghten voor ooghen ∫tellen: Want indien wy de ∫aecke maer alleen ten hal en ende verwarrelick in∫ien ende begrijpen, het en wil noyt wouteren, daer ∫al immermeer 't een

of't ander ontbreken, en onſe *Diſpoſitie* ſal noodwendighlick lam ende onvolmaeckt ſijn. Het eerſte dan 't welck ons in deſen moeyelicken arbeyd der *Ordinantie* ſtaet waer te nemen, is daer in voornaemelick gheleghen, dat wy 't gantſche vervolgh van een beeldenrijcke materie in onſe ghedachten volkomenlick omvangen: Volght daer op dat wy de byſondere figuren der ſelviger materie door de verbeeldens kracht ſoo beſcheydenlick aenſchouwen, datſe door de gheſwindigheyt onſes werckenden geeſts tot haere eygene plaetſen vaerdighlick ſchijnen toe te loopen: Alhoewel eyndelick deſen omvangh der figuren altemets op d' eene altemets op d' andere wijſe te ſaemen gebonden ende opgeſloten wordt, nochtans moeten ſich alle de eerſte en middelſte figuren met ſulcken opſicht tot de laetſte toevoeghen, dat het ons van het eerſte aen beghin onſer ſchickinghe magh blijcken hoedanigh het bepaelde omvanghſel van alle d' opgheſloten figuren weſen ſal: Want ghelijck ons oogh in het leſen plaght te doen, ſo moet oock ons ghemoed in het ſchicken altijd op het volgende ſien; vermids het ſeker is dat de gantſche ſchickingh Konſt ſal bevonden worden een gaepende hardigheyt te hebben, indien wy d' eerſte en laetſte figuren te ſaemen voeghen ſonder ons met de middelſte te bekommeren. *Ons ghemoed magh ſich niet met een dingh alleen beſigh houden*,
Lib. X. Cap. 7. ſeght *Quintilianus* *, *maer het moet vele aen een hanghende dinghen te ghelijck aenmercken: even als ons gheſicht eenen langhen wegh beſchouwende, alles wat daer in ende ontrent is plaght te beooghen; wy ſien het uyterſte niet alleen, maer wy ſien tot het uyterſte.* Wy vinden ſchier over al in de wijdloopigheyt van de Hiſtoriſche materien eenen eerſten, tweeden, derden ſin, ontſtaende uyt het menighvuldigh bedrijf 't welck daer in vertoont wordt, ghelijck het over ſulcks niet ghenoegh en is, dat wy de veelvoudighe gheleghenheydt van een overvloedigh argument in een ſchijnſchickelicke orden ſoecken te betrecken, het en ſy ſaecke dat deſe orden het byſondere vervolgh het welck in d' omſtandigheden der gheſchiedeniſſe ſelver te vinden is nae het leven voorſtelle; ſoo behooren wy noch voorder ons uyterſte beſte daer toe aen te wenden, dat alle de byſondere ghedeelten der voorvallender materie met ſulcken behendighen ende onuytvindelicken te ſaemen knoopinghe aen een ghehecht wierden, datſe nu niet meer verſcheydene ghedeelten, maer een gheheel ende volkomen lichaem ſchenen te ſijn. Dit ſal van ons gheluckighlick worden uytghevoert, indien wy de naturelicke overeen ſtemminghe der ghedeelten rijpmoediglick overwoghen hebbende, niet alleen de nabuerigheyt der teghenſtrijdigher dinghen voorſichtighlick ſoecken te vermijden, maer oock by een ſoecken te brenghen

ghen

ghen 't gheene wy verstaen ghelijck-aerdigh of ten minsten niet onghelijck van aerd te sijn. Want door dit middel sullen verscheydene figuren, uyt verscheyden plaetsen, sonder van te vooren eenighe ghemeynschap ghehadt te hebben, malckander in een stuck so gansch vriendelick bejeghenen; datse sich eendraghtighlick en sonder eenige hardigheyd met het ghene voorgaet en volght vereenigende, niet soo seer door een konstighe t'saemen voeghinghe, als door een naturelicke self-wesigheyd aen een schijnen te hanghen.

5. Soo is het dan enckelick noodigh tot ons voornemen, dat wy 't gantsche besteck onser *Ordinantie* trecken uyt de naturelicke orden die wel eer in 't doen der dinghen selver heeft uytghebleken. Dit is de reden waerom *Hemerius* op dit punt soo dapper gestaen heeft; want als hy ons de klaghte van eenen armen katijvighen mensche voordraeght, wiens sone van eenen rijcken man die hem voor sijn eyghen kind hadde aenghenomen jammerlick was omghebraght, soo schijnt hy allermeest in het bewerpen en schicken van d'afbeeldinghe deses grouwelicken moords op dit stuck aen te dringhen; *Soeckt eenen Schilder*, seght den armen ellendighen man *, *die niet alleenlick een bequaeme hand heeft om sulcken tragischen gheschiedenisse af te maelen, maer wiens ghemoed noch veele meer tot allerley tragische verbeeldinghe is gheneghen. Ghebiedt hem dat hy d'orden sijner Schilderye haele uyt d'orden mijner menighvuldigher rampsaelicheden. &c.* Merckt hier alleen in 't voor by gaen, dat de 't saemen-voeginghe van een gheschilderde Historie sich niet altijd aen de wetten van een beschreven Historie behoeft te verbinden; aenghesien het den schuldighen plight van een goed Historie-schrijver is, de bysondere gheschiedenissen ordentlick van 't beghin tot het eynde te verhaelen, sonder nochtans tijd en plaetse te vergeten: Den Schilder daerenteghen vraeght daer niet veele nae, of hy plotselingh in het midden der gheschiedenissen invalt; hy beghint al te mets daer 't hem best gheleghen dunckt; somtijds pickt hy uyt den hoop 't ghene met sijn ooghen-merck allermeest over een komt; en wederom, dies nood sijnde, keert hy sich tot het voorighe en 't volgende; want het hem niet swaer en valt het ghene alreede gheschiedt is, 't ghene teghenwoordighlick schijnt te gheschieden, en 't ghene als noch staet te gheschieden, in een stuck door sijne Konst t'saementlick uyt te drucken. *De Schilderye druckt uyt 't gene ghepasseert, 't ghene teghenwoordigh, en 't ghene toekomstigh is*, seght *Philostratus* *, *niet soo seer daer nae trachtende, datse den waeren schijn der dinghen door de menighte der selviger lichtvaerdighlick soude uytwercken; als datse yedere figure het sijne ghevende, niet anders daer mede te werck soude gaen, als offe maer met het schilderen van een dingh alleen besigh was.*

* Apud Photium in excerptis ex Himerio.

* Iconum Lib. i. in Bosporo.

6. Alle de Schilderyen die uyt veele figuren bestaen, moeten noodsaeckelick 't een of 't ander Historiche verhael in sich vervatten; want het ghemeynlick gheoordeelt wordt een gantsch onsoet ende onnut stuck wercks te sijn, 't welck met een groot ghetal van sodaenige Beelden vervult is, daer in men noch hoofd noch steert kan ghevinden, ofte (om klaerder te spreken) daer uyt men noch verstand noch leeringhe kan raepen. Daerom plaght oock yeder een te verwachten dat de figuren selver, die in een Beelden-rijck tafereel afghemaelt staen, door de bequaemheyd van haere gheschickte t' saemenvoeghinghe, als door een stomme aenspraecke, een historische ofte zede-vormende *Inventie* souden voorstellen. Maer aenghesien die dinghen in elck historische verhael allermeest aenmerckens waerd sijn, dewelcke eenigh teghenwoordigh bedrijf afbeelden; soo plaghten oock d' omsichtighe Konstenaers die figuren inde voornaemste plaetse te stellen, die de hooghste hand in 't afghebeelde bedrijf schijnen te voeren. Ick en achte niet datter erghens sulcken dommen Konstenaer ghevonden wordt, die niet en verstaet hoe veele hem daer aen ghelegen is dat hy de verwachtinghe der aenschouwers al met den eersten soude voldoen; want indien yeman in dit groote punt naelaetigh is, deselvighe behoeft niet te hoopen dat het overighe sijnes ongheschickten wercks de minste aenlockelickheyd sal behouden. Oversulcks moet een goet Konstenaer den aerd, den staet, de ghestalte, 't ghebaer, 't eyghenste bedrijf der voornaemster figuren boven alle andere dinghen aendachtiglick waernemen ende uytdrucken, ten eynde dat alle d'andere omstandigheden des gantschen wercks daer nae gheschickt ende bestiert wierden. *Men behoort altijd met het eerste te beghinnen*, seght *Quintilianus* *, *soo en heeft oock nieman oyt, die een gheschilderde ofte ghegoten beeld meynde te maecken, sijn beghinsel van de voeten ghenomen*. Aennopende d' andere omstandigheden die in 't werck voorvallen, den Konstenaer en plaght sich met de selvighe niet vele te bekommeren, tot dat hy de voornaemste figuren heeft afghemaeckt: Als dan beghint hy sich de mindere figuren eerst aen te trecken, deselvighe somtijds van verde in eenen donckerachtighen mist soo seer bedommelende, datse nu als ghepasseert uyt onse ooghen schijnen te verdwijnen. *Den schilder heeft d' andere dinghen met eenen sekeren nevel-mist overgoten*, seght *Philostratus* *, *om daer mede te verstaen te gheven datmen inde selvighe dinghen de ghelijckenisse sach van 't ghene alreede ghedaen was, en niet te doen stond.* Het en is niet van noode dat wy meer woorden tot bevesting van dit punt ghebruycken, want het klaer ghenoegh is. d' Al te voordvaerende Konstenaers moeten sich onder en tusschen op dese gheleghenheyd ghewaerschout houden

Lib. iii. Cap. 9.

Iconum Lib. ii. in Insulis.

houden, datse haere hand niet lichtelick van de voornaemste Beelden behooren af te trecken, sonder deselvighe volwrocht te hebben, dewijl d' eerste hitte van haeren doordringhenden werck-lust als noch versch en warm is. Het ongeval van den wijd-beroemden Konstenaer *Euphranor* dient ons tot een exempel om d' onbesindheyd van die Meesters daer uyt af te nemen dewelcke de voornaemste Beelden uytstellen tot datse de levendighe krachten haeres ontroerden gheests gants en gaer ontrent mindere figuren verbreken. *Alhoewel de nature menigmael schijnt te dulden dat de Konst met haer in den strijd trede*, seght *Valerius Maximus**, *nochtans plaghtse deselvighe Konst somtijds nae de vermoeydheyd van eenen vergheefschen arbeyd in't eynde leelick te beschaemen. De handen van den grooten Konstenaer Euphranor hebben dit ghevoelt. Want als hy de twaelf opperste Goden t' Athenen bestond af te maelen, soo heeft hy nae sijn uyterste vormoghen d' aller treffelickste verwen ghebruyckt om 't Beeld van Neptunus met een sonderlinghe Majesteyt te vervullen; niet twijffelende, of het soude hem daer nae licht vallen, noch eens soo grooten ghewelt van Majesteyt op Iupiters Beeld te besteden. Maer hy vond sich hier dapper bedroghen, hy wierd ghedwonghen te bekennen dat hy sijne rekeninge gantsch quaelick hadde ghemaeckt. Want het hem onmoghelick was door alle den ernst van sijn laetste half-ghematteerde ghepoogh de minste schaduwe van de voorghenomen Majesteyt uyt te drucken, vermids hy de gantsche kracht sijner ghedachten aen 't voorighe Beeld ghehanghen hadde.*

* Lib. viii. Cap. ii.

7. Wy hebben tot noch toe duydelick ghenoegh aenghewesen hoe d' oude Meesters niet onschickelick, maer met een sekere ghevoeghsaemheyd in d' *Ordinantie* te werck ginghen; dies waeren oock de by een voeghinghen haerer stucken seer eyghentlick ghehandelt, sy waeren op een sekere vaste wijse met sulcke merckelicke uytbeeldinghe door-knuffelt en doorwrocht, datse de ghesschiedenisse selver scheen te sijn, Alhoewel wy oversulcks inde voorighe afdeylinghen deses Capittels drijven, dat de netticheyt van een prijs-waerdighe *Ordinantie* allermeest in den overvloed van een volle materie plaetse heeft; nochtans en is dit onse meyninghe niet, dat die ghene de volheyd van een Beelden-rijck argument recht beandwoorden, dewelcke een groote verscheydenheyd van persoonen, plaetsen, en allerley bedrijf daer in ontmoetende, 't een of 't ander sonder eenigh oordeel uytpicken, met het welcke sy een weynigh spelende haere onervaerenheyd in de voornaemste dinghen soecken te bedecken. Het schijnt ghewisselick dat dese fijne Konstenaers de gheck met de Konst scheeren, als sy de waere kracht van een Beelden-rijck argument, 't welck sy behoorden te voldoen, soo schandelick ontsenuwen. Dit en kan immers den rechten

Konst-wegh niet sijn; aenghesien d'aller treffelickste voorganghers, die ons den onbedrieghelicken veylighen wegh der Konste hebben gebaent, haer gantsche werck met een stoute vrymoedigheyd plaghten aen te tasten; hun docht dat haere edele verstanden door den overvloed der voorvallender materie gheterght wierden, om alles, wat hun voor-quam, te beproeven. Daerom schijnen oock die Konstenaers haere eyghene swackheyd door een openbaere erkentenis te verraeden ende aen 't licht te brenghen, dewelcke haere handen aen een veel-voudighe vermaeckelicke Historie niet en dorven slaen; 't bloote ghesicht van soo veele gantsch treffelicke ende ghewightighe dinghen brenght in hun te weghe, datse sich door een weeck-sinnighe vreese 't gheheele werck schroomen aen te vatten; sy en hebben 't herte niet om elck bysondere deel, ghelijck het uyt de naturelicke orden der voorghestelder dinghen is vloeyende, manhaftighlick ende volstandighlick aen te grijpen; dies vallen sy menighmael op den opghepronckten schild van d' een of d' ander vermaerd Kapiteyn, op een bovvalligh oud Kasteel, op eenen seldsaemen kuyl die seer aerdighlick met Klemmer-boom, Geyten blad, Myrtel, en Wijngaerd scheuten overschaduwet is, ofte oock op yet anders 't welck hun in *d' Inventie* meest aenstaet en daer sy best mouwen aen weten te setten. *De recht-sinnighe Konst wordt dan eerst voor goed ghekeurt*, seght *Quintilianus* *, *wanneerse haere meeste kracht ontrent de grootste dinghen bestaet aen te legghen. Dese andere byweghen ende krom-sprongh en daerenteghen sijn enckele schuyl-winckels en sluyp-holen, waer toe dieghene haeren toevlught nemen, dewelcke inde Konst niet seer vast gaen: Even als de ghene, die niet wel te been sijn, sich in 't loopen met keeren en wenden soecken t' ontdraeyen.* Soo ligghen dan die ghene oock in 't selvighe ofte in 't naeste Gast-huys sieck, die 't eene of 't andere lasschel-beeld hebben, 't welck sy in alle haere *Ordinantien* met 'gheweld willen inproppen, en dat nerghens anders om, dan dat sy het selvighe taemelick wel weten te maecken. *Als een arm en seer belacchelick Schilder die schier anders niet en hadde geleert dan Cypresse-boomen verdraeghelicker wijse te maecken*, seght *Acron* *, *daer toe van eenen schipbreukighen mensch versocht wierd, dat hy den ellendighen schijn van sijn rampspoedigh verdriet nae 't leven soude afbeelden, soo heeft hy den armen verzeeuden Kalis daedelick afgh evraeght, of hy niet en begheerde eenen Cypresse-boom daer by ghe schildert te hebben.* Daer is noch eenen anderen slagh van Konst-verdervers inde wereld, dewelcke, alhoewelse d' ooghen der aenschouwers door sulcken guychel spel van de ghebreckelickheyd haerer *Ordinantie* niet en soecken af te keeren, nochtans plaghtense door een grove onwetenheyd in veleiley en gantsch onverdraegelicke misgrepen

*Lib. ix. Cap. 2.

*In Horatium de Arte.

misgrepen te vervallen, *Niet veele van die Knaepen verschillende,* segt *Lucianus* *, *dewelcke door de onverwachte erffenis van haere onlanghs afghestorvene Meesters schielick verrijckt sijnde, niet alleen met het aentrecken van d' aller cierelickste kleederen gantsch onghevoeglick en schottelick te werck gaen, maer selfs oock 't ghemeyne tafel-recht aen den disch versuymen, het ghesprengde vleesch soo haestelick inslockende en haere penssen met een slechte soppelore tot berstens toe soo seer opvullende, als offe noyt gheleert hadden datter in welgheschickte maeltijden een tweede en derde gerecht te verwachten staet, soo dat het oock onmaenierelick is met den eersten soo gulsighlick aen allerley grove spijse te vallen, datmen in het minste gheen plaetje voor Haesen, Veld-hoenders, en ander Wild-braed open houdt.* * De Conscrib. historia.

8. Een oprecht Konstenaer schept sijn meeste vermaeck inde volheyd van een overvloedighe ende onvernepen materie: Want hy het oordeelt met de vrijheyd van sijn edel ende onbepaelt ghemoed allerbest over een te komen, dat sich d' ongherustheyd sijnes werckenden hoofds midsgaders oock de voordvaerenheyd sijner Konst-oeffeninge aen een Beelden-rijck argument soude gaen verbinden. Het quelt sijnen wackeren werckelicken gheest, alsmen hem een dorre en schraele *Inventie* voorstelt; en ghelijck hy altijd nae een ghenoeghsaeme stoffe is wenschende, soo soeckt hy de ruymigheyd der gantscher stoffe in 't ghemeyn en alle de ghedeelten der selvigher in 't bysondere nae den eysch haerer gheleghenheyd bequaemelick te schicken en uyt te wercken; vermids het hem niet en kan onbekent sijn, dat sich d' uytnemenheyd sijnes verstands als oock d' ervaerenheyd sijner Konste allermeest inde menighte der voorghestelder dingen plaght t' openbaeren; dat de Schilderyen, achtervolghens 't ghetuyghenis van *Philostratus* *, een gantsch bevallige welstandigheyd uyt soo veele verscheydene figuren ende beweghinghen ontfanghen; dat eyndelick die Schilders altijd in grooter verwonderingh ghehouden worden, dewelcke de voornoemde bevalligheyd door een ghe schickte t' saemenvoeginghe van soo veele verscheydene figuren soecken te vermeerderen: d' Andere Konstenaers daer en teghen, die sich in dit stuck der *Ordinantie* niet met allen ofte seer weynigh hebben gheoeffent, ghelijckse met een enckele Schilderye redelick wel weten om te gaen, soo vindense haer selven gheweldigh verleghen, alsmen hun 't by een voegen en 't schicken van eenighe veelvoudighe Beelden-rijcke stucken oplegt; sy plagten de vaerdigheyd diese in 't kleyne hebben, in 't groote te verliesen; *Even ghelijck eenighe beestjens in 't ruyme van een open veld lichtelick betrapt worden* seght *Quintilianus* *, *al schijnense noch soo gauwen rappigheyd in 't enghe te hebben.* De woorden van *Demetrius Phalereus* sijn

*Iconum Lib. ii. in Rhodogyne.

* Lib. xii. Cap. 2.

De Elocut. 76. sijn aenmerckens waerd; *Den wijd-beroemden Schilder Nicias hield staende* seght hy *, *dat dieghene dewelcke yet meynen te schilderen, sich een ghenoeghsaemlick groote materie behooren voor te stellen, sonder de selvighe daer nae te beschroyen ende in eenighe kleyne dinghen, als Bloemen, Voghelen, en andere beusel-werck te verbrijselen. Hy oordeelde dat de materie selver grootelick dienstigh is om de Schilder-konst op te wecken, ghelyck yeder een bekent staet dat de voornaemste deughd der Dicht-konste allermeest inde fabulen selver gheleghen is. Daerom vond hy het niet ongheraeden dat sich een goed Meester tot het afmaelen van allerley Schepen ghevecht en Paerden ghevecht soude begeven, als waer in niet alleen verscheyden ghestaltenissen van loopende, steygherende, en nedervallende Paerden, maer oock van schietende, slaende, en doodelick gewonde Ruyters op't aller vermaeckelickste te passe worden ghebraght.*

9. Ghelijck het dan seker is, dat de grootste verstanden altijd den meesten treck nae de grootste materie plaghten te hebben; soo gaet het mede vast, dat sich d'uytnemenste Konste allermeest in 't verhandelen van 't uytnemenste argument uyt wijst. Doch aenghesien de beste Konstenaers schier anders niet met den gantschen ernst haeres onvermoeyden arbeyds voor hebben, dan datse de ghedachtenis van haer verstand en Konste tot d' aller laetste achter-eeuwen moghten uytstrecken, soo behooren sy overal een gheduersaeme kracht der Konste in haere stucken uyt te storten, en haere *Ordinantien* met een sonderlinghe sorghvuldigheyd aen alle kanten soo wel te besteken, datmen in 't gantsche besteck haerer schickinge een glatte effenheyd ende een onverbroken aen een houdinghe verneme: Alle de ghedeelten haerer *Dispositie* moeten soo vast aen een verbonden en soo diep in een verknocht sijn, datse ghemackelick op malckander schijnen te passen en sachtelick in malckander schijnen in te vloeyen, nae de wijse der gener die hand in hand gaen, om haere treden door dit onderlinghe behulp te stijven; sy houden d' andere op, en worden wederom van d'andere opghehouden. Ghelijck men dien mensche oversulcks voor eenen vuylen verwaenden keker-beck ende niet voor een treffelick welsprekend mensch behoort te houden, die een vermaeckelicke vertellinghe vaerdighlick aenghevanghen hebbende, in 't midden van sijn verhael soo leelick aen 't stameren gheraeckt, dat hy veele eer een onvolmaeckte en kortelick afghebetene reden schijnt uyt te rispen, dan yet bescheydenlick uyt te spreken; even alsoo wordt eenen werckmeester noyt gheoordeelt een sonderlinghe verstand ende een goed oordeel te hebben, soo langhe alsmen in sijn gheheele werck een knobbelachtighe en gantsch harde oneffenheyd verneemt, ontstaende uyt d' onschickelickheyd van ettelicke onbondighe misghevoeghde leden.

Waer

Waer de bloote leden ſijn voorgheſtelt, ſeght *Seneca* *, *daer plaght het ſtrecks openbaer te worden watter erghens aen 't ghetal ofte oock aen de orden is ontbrekende.* 't Ghene daerom inde kortſtondighe ſlechte wercken bevonden wordt een loſſe ende ongheſchickte woeſtigheyd te hebben, het ſelvighe moet inde blijvende volmaeckte wercken ſoo wel gegrondeert, ſoo bequaemelick bevormt, en ſoo vaſt aen een gheſchaeckelt ende in een ghetroſt ſijn, het moet in den gheheelen omvangh van de voorgheſtelde Hiſtorie ſulcken vermaeckelicken rondigheyd der t' ſaemen voeghinghe vertoonen, het moet inde rechtſinnighe uytdruckinghe van alle de noodwendighſte omſtandigheden ſulcken ſtaetelicken eenvoudigheyd der handelinghe uytwijſen, dat d' aller plompſte een redelick ghevoelen daer van hebben, dat de middelmaetighe verſtanden daer in een groot vermaeck nemen, alhoewel dieghene maer alleen bequaem ſijn daer van te oordeelen dewelcke haer verſtand behoorlicker wijſe inde dinghen van deſen aerd hebben gheoeffent. Daer worden overal uytdermaten veele Schilders ghevonden, die de quaede Kocks ſlachten: Want ghelijck deſe laffe keucken-vlieghen, ghewaer wordende datſe 't eten niet en konnen leckerlick toebereyden, haeren toevlught nemen tot eenen vreemden onſmaeckelicken compoſt die van hun uyt verſcheyden quaelick over een komende ſpijſen in eenen pot t' ſaemen ghehutſt en op een nieuwe maniere gheſtovet wordt; insghelijcks ſoecken oock dieghene, dewelcke meer nae den ydelen waen der Konſte dan nae de Konſte ſelver trachten, de ghebreckelickheyd van haere ſchaerdighe verhackelde Schicking-konſt te verheelen en 't overſalven met een groote menighte van bondel-looſe ſtucken en brocken die van hun uyt verſcheyden Hiſtorien onſchaemelick by een gheſchraept en daer nae onkonſtighlick ende ongheluckighlick aen malckander gheklampt ſijn. Dit is immers heel vreemd; en noch is het vreemder, dat deſe fraeye Konſtenaers ſich niet en ſchaemen eenen hooghen moed op ſoodaenighe wercken te draeghen; ſy laeten ſich niet alleen ghaerne voorſtaen, maer ſoecken 't andere met eenen oock wijs te maecken, datſe in 't verſinnen en 't by een voeghen haerer nietigher *Inventie* door een krachtighe en meer dan menſchelicke ingheeſtinghe boven de ghewoonlicke læſæ van andere ghemeyne verſtanden tot het werck waeren aenghedreven ende verruckt; daerſe nochtans in haer ghemoed ghenoeghſaemlick overtuyght ſijn, hoe menighmael ſy haer ſelven in 't midden van deſe voorghewende verruckinghe door een ſchielicke ende onvermijdelicke haeperinghe gheſtut vonden; en dat veel tijd, by ghebreck van ſtoffe; ſomtijd oock van weghen haere onervaerenheyd in 't by een voeghen der ſtoffe; doch

*In procemio Lib. I. Controv.

allermeeſt

allermeest, om datse haere losse en quaelick aen een hanghende invallen seer lichtelick quijt gheraecken, sonder datse maghtigh sijn te bedencken waer sy deselvighe erghens uyt eenen hoeck wederom sullen ophaelen. Om dan dese Brodders voord aen in haer wesen te laeten, soo houde ick my verghenoeght met het ghene alreede gheleyt is, dit maer alleenlick daer by voeghende; dat allerley Schilderyen dies te slimmer sijn, hoe beter dat haeren sin als oock de verstroyde ghedeelten der selvigher souden gheweest sijn, indien syse door een goede schickinghe bequaemelick hadden opghemaeckt. Want ghelijck de welstandigheyd van een goede *Ordinantie* door d' uytnemenheyd der dinghen die wel in een ghevoeght sijn dapper verfraeyt wordt, soo plaght oock d' onghevoeghlickheyd van een quaede *Dispositie* gheweldigh verleelickt te worden door de treffelickheyd der dinghen die onbequaemelick t' saemen ghevoeght sijn; vermids de grove versuyminghen, die inde schickinghe begaen sijn, niet alleen door het licht der dinghen selver gheopenbaert worden, maer men kanse met eenen oock ghemackelick ontdecken uyt de onghelijckheyd der verwen, als mede uyt de holle oneffenheyd van diepe kloven en scheuren die allenthalven in 't ondichte en misvoeghde werck sijn te vinden.

10. Alhoewel het dan uyt ons voorgaende verhael onwedersprekelick volght, dat den werckelicken gheest der kloecksinnigher Konstenaeren allerbest met een volle ende overvloedighe materie ghepast is, dat oock dese groote verstanden de kracht haeres ghesonden oordeels in 't by een voeghen en 't schicken van soo veele verscheydene figuren allermeest plaghten uyt te wijsen; nochtans houden wy 't daer voor, dat de vermetelheyd der gheener misprijselick is, die allerley mindere materien smaedelick verwerpen, als offe haer selven grootelick te kort souden ghedoen, indiense haere handen aen een ghemeyne materie bestonden te slaen Wy en konnen anders niet ghevoelen, of dese laetdunckende Konstenaers gaen wat te verde buyten de schreve; want men ghene reden ter wereld kan by brenghen; waerom een goed Konstenaer sich niet en soude sonder eenigh onderscheyd schicken nae de voorvallende gheleghenheyd derdinghen, het sy groote of kleyne; *Een mensche magh sijn verstand*, seght *Paulus Silentarius* *, *selfs oock in d' aller minste dinghen betoonen.* Insghelijcks begaen dieghene, onses dunckens, eenen gantsch haetelicken mislagh, dewelcke meynen dat de drooge schraelheyd van een vernepen materie niet alleen gheholpen wordt door 't schoon-verwigh poppen ghepronck van verscheyden toon-schijnighe bywercken, daer mede sy 't buytenste haerer stucken rondom besmeren; maer oock door het toevoeghsel van veele

*Lib. iv. Anthol. Epigram, Cap. 32.

verre

verre ghehaelde lappen en leuren, daer mede ſy 't binnenſte haeres ghebreckelicken arguments ſoecken op te vullen; want het immers ſeker is, dat die ſtucken en ſtollen daer mede ſy de reten en ſpleten van haere van een wijckende wercken ſoecken op te ſtoppen, deſelvighe wercken veel eer wanckelende maecken, dan dat ſijſe d' allerminſte ſterckte en ſtijvigheyd ſouden toebrenghen, beſiet *Horat. de Arte.* Als oock *Dionyſ. Longinus de Sublimi orat.* 8. Veele treffelicke Meeſters ſochten eertijds niet alleen d' opperſte volmaecktheyd der ſchoonheyd in haere Schilderyen nae haer beſte vermoghen af te maelen, maer ſy plaghten deſelvighe oock menighmael met de hardigheyd van dichte boom-ruyghten en allerley afbreukighe ſteen-klippen rondom te beſchaduwen; ten eynde dat de ſoete welſtandigheyd haeres wercks door d' onlieffelickheyd van den rand te beter ſoude affteken. Indien yeman onder en tuſſchen beluſt is het exempel van dien *Lib iii.
Pamphilus nae te volghen, *dewelcke*, *nae* 't ſegghen van *Tullius* *, *veele* de Oratore
groote dinghen in 't midden van verſcheyden omhanghſels in ſulcker voegen heeft afghemaelt, als of het maer enckel kinder-ſpel was 't ghene hy ſchilderde; Het ſtaet hem vry te beproeven, wat voordeel hy daer uyt meynt te ghekrijghen. Nochtans moet ick hem raeden dat hy aendachtiglick aenmercke en by ſich ſelven rijpelick overweghe, hoe d' oude Meeſters veele meer yet groots ſtilſwijghende en ſonder eenigh ghewoel ſochten te weghe te brenghen, dan datſe een groot gherucht ghemaeckt hebbende niet ſonderlinghs en ſouden uytrechten. *Eenen Konſtenaer die wonderen meynt te doen*, ſeght *Horatius* *, *en ſoeckt gheenen roock uyt* *De Arte.
het licht, maer licht uyt den roock voord te brenghen. Soo ſeght den ſelvighen autheur wederom in 't ſelvighe boeck; *Ick ſal een bekende ſaecke ſoo verſierlick handelen, dat alhoewel ſich yeder een de ſekere hope van 't ſelvighe te doen voorſtelt, nochtans ſal hem den vergheefſchen arbeyd van ſijn ſtout beſtaen ſweets ghenoegh uytperſſen. Soodaenigh is de kracht van een ordentlicke by een voeghinghe, en d' aller ghemeynſte dinghen plaghten daer door ſulcken merckelicken cieraet t' ontfanghen.*

11. Alhoewel wy in de voorighe afdeylinghen wijdloopighlick genoeg hebben aengeweſen, dat de ſchilderijen door 't bequaeme by een voeghen der figuren veelſins worden gheholpen; ſo ſchijnt doch evenwel de duydelickheyt, die ſomtijds oock d' uytdruckelickheyt ghenaemt wordt, een van de voornaemſte vruchten der *Ordinantie* te weſen. Want gelijck een goed ende omſightigh Konſtenaer het gantſche beleyd ſijner *Diſpoſitie* uyt de kracht der fantaſije ghewoon is te haelen, mids de gantſche geleghenheyd der materie ſich ſelven als tegenwoordigh voorſtellende; ſo plaght hy oock altijd een klaer en le-

vendigh afdruckſel van deſe verbeelde teghenwordigheyd ſoo krachtighlick in ſijne wercken in te printen, dat d'aendachtighe aenſchouwers door de duydelickheyt deſer afbeeldinghen aengheleydt ſijnde, even de ſelvighe verbeeldens kracht in haere herten ſchijnen te vernemen, die den werckenden Konſtenaer wel eer in 't ſchicken ende in 't by een voeghen der materie ghevoelt heeft, ſiet de laetſte afdeylinge van 't vierde Capittel onſes eerſten Boecks, alwaer wy den grond-ſlag van dit punt kortelick hebben aengheroert. *De uytdruckelickheyt vereyſcht dat men d' afgebeelde dinghen niet verkeerdelick voorſtelle, maer achter volghens d' orden daer in de dinghen ſelver gheſchiedt ſijn*, ſeght *Ariſtides Rhetor de Civili orat. Cap.* 10. *De uytdruckelickheyd van t' ſaemen ghevoeghde en konſtighlick in een ghevlochten dinghen*, ſeght *Lucianus* *, *moet over al in het gantſche werck uytſchijnen; want de volmaecktheyd des wercks voornamelick daer in gheleghen is. Het eerſte deel der Hiſtorie behoorlicker wijſe uytghewrocht ſijnde, ſal het tweede, het welck daer aen vaſt verbonden ende ghekettent is, ſoo vaerdighlick inbrenghen datſe beyde maer een onverdeylde vertellinghe ſullen opmaecken; ghemerckt het tweede niet alleen door ſijne naebuerigheyd met het eerſte vereenight wordt, maer oock door een onderlinghe vermenginghe van d' uyterſte aen een klevende ghedeelten. Plutarchus* verhaelt hebbende hoe den edelen manhaftighen *Aratus* de *Pellenenſen* van den overlaſt der *Ætoliaenen* bevrijde; *Deſe ſijne daed wierdt hooghlick gheroemt*, ſeght hy *, *daer om heeft oock den ſchilder Timanthes de levendighe afbeeldinghe deſes ghevechts in een gantſch uytdruckelicke Ordinantie voor oogen gheſtelt*. Als ons den jonghen *Philoſtratus* inſgelijcks de ſchilderije van ettelicke Iagers gaet beſchrijven, ſoo iſt dat hy het ſelvighe ſtuckwercks allermeeſt verheft van weghen d' uytdruckelickheyd der ſchickinghe die den Konſtenaer daer in waergenomen heeft. *Goede God*, ſeght hy *, *hoe gantſch wonderbaerlick en lieffelick is de duydelickheyd deſer ſchilderije, hoe ghemackelick is het daer, uyt af te nemen, wat ſpoed yeder een in het jaghen ghehad heeft. De vijf voornaemſte jaght meeſters ſetten ſich ter neder om de byſondere voorvallen, die ſy in het jaghen ontmoetet hebben, aen malkander te verhaelen, de mattras ofte den bolſter, daer ſy op ſitten, ſchijnt uyt verſcheyden haeſtiglick op gehoopte netten te beſtaen. Siet ghy niet met wat ernſt ſich den middelſten opweckt en tot ſijne jaghtſghenoten keert, even als of hy nu alreede beſigh was met het verhael der dinghen die hem in de jaght ſijn wedervaeren. &c.* Indien yeman beluſt is de gantſche maniere der uytdruckelickheyd, die van d' oude Meeſters in haere wercken ghebruyckt wierd, noch beſcheydenlicker te begrijpen; de ſelvighe moet het ſich de pijne waerd achten, de ſchriften van den ouden ende jonghen *Philoſtratus* in te ſien: Want daer in worden ons de beſchrijvinghen van vele uytnemende ſchilderijen voorgheſtelt, die haeren voornaemſten

* De Conſcribe. hiſtoria

In Arato.

In Venatoribus.

lof

lof uyt de duydelickheyd van een gantsch nette en welbeknopte *Ordinantie* trocken.

12. Tot noch toe hebben wy d' *Ordinantie*, die uyt d' *Inventie* oorspronckelick voordspruyt, aenghemerckt; volght dat wy nu een weynigh handelen van de *Dispositie*, die 't werck is van een nauwluysterende *Proportie*. Daer om schijnt oock dese *Dispositie*, om de waerheyd te segghen, seer weynigh van de *Proportie* te verschillen: Want ghelijckse nerghens anders op uyt gaet, dan datse 't rechte tusschenscheyd der figuren behoorlicker wijse waerneme ende onderhoudt; soo wordtse ten aensien van de groote ghemeynschap diese met de *Proportie* selver heeft, een *Symmetrie in Plinius* ghenaemt: *Apelles*, segtht hy *, *plaght de Symmetrie van Asclepiodorus met groote verwondering t' aenschouwen*; Want dit segghende, soo heeft hy daer mede anders niet te verstaen ghegeven, dan dat sich *Apelles* met den voornoemden *Asclepiodorus* niet en heeft dorven verghelijcken, *In de maeten, dat is, in 't waernemen van de tusschen-wijdde diemen in verscheyden figuren behoort t' onderhouden*, ghelijck den selvighen autheur in 't selvighe Capittel is sprekende. Wat dese *Dispositie* belanght, men kanse aen gheen sekere ghesette regulen verbinden; ons ooge heeft daer in 't meeste bedrijf: *Wanneer de Konstenaers verscheyden Beelden in een tafereel te passe brenghen, dan plaghtense deselvighe door een sekere tusschen-wijdde van malckander af te scheyden, ten eynde dat de schaduwe van d' eene figure op d' ander niet en soude vallen*, seght *Quintilianus Lib. VIII. Cap. 5. Maer dese tusschen-scheydsels*, seght den selvighen autheur wederom in een andere plaetse *, *ghelijckse in dese gelegheheyd seer veele vermoghen, soo wordense maer alleen by d' ooghe onderscheyden ende gheoordeelt*. Ghelijck wy nu alreede eenige regulen voorghestelt hebben, dienstigh tot die eerste alghemeyne *Dispositie*, dewelcke uyt de nature der *Inventie* is vloeyende; soo souden wy insghelijcks een weynigh spreken van de laetste bysondere *Dispositie*, die haer selven maer alleenlick met het afsonderen van eenighe weynighe figuren besigh houdt; 't en waer saecke dat wy bevonden sulcks maer alleen het werck van een scherp-sichtigh ende recht oordeelende oogh te wesen. Indien sich yeman oversulcks in dese *Dispositie* wel meynt te quijten, deselvighe heeft anders niet te doen dan dat hy een arbeydsaeme opmerckinghe tot het werck toe brenghe; sonder dat hy nochtans sijne hersenen op de pese stelle, om eenighe nieuwe Konst-wetten uyt te vinden. Dies schijnt oock *Philostratus* de voornaemste kracht en de rechte eyghenschap deser *Dispositie* met den naem van *een moeyelicke arbeydsaemheyd te kennen te gheven. Laet ons de moeyelicke arbeydsaemheyd des Schilders aenmercken*, seght hy *, *want het, mijnes dunckens, geenen*

*Lib. xxxv Cap. 10.

*Lib. ix. Cap. 4.

*Iconum Lib. i. in

 kleynen Pelope;

kleynen anghst schijnt in sich te hebben, vier Paerden in sulcker voegen 't saemen te garreelen ende in te spannen, dat niet soo veele als een van de Paerde-beenen door een onschickelicke verwarringhe quaelick ghestelt sy : Het en heeft mede gheen kleyne swaerigheyd ghehadt te weghe te brenghen, dat dese dappere beesten in 't midden van haere moedighe hitte nae den toom schijnen te luysteren; het eerste staet stille, alhoewel teghen sijnen danck; het andere beghint te steyghe-ren; het derde laet sich vaerdighlick gebieden; het vierde verlust sich inde schoon-heyd van Pelops, en stelt sich door het openen sijner neusgaete tot het neyen. &c. Alhoewel sich inde Schilderyen van *Menœcus* ontallicke welgheplaetste Beelden aenbieden, nochtans stellen ons de *Thebaensche* stads-vesten een gantsch aenmerckelick exempel van dese bysondere *Dispositie* voor oogen; *Den vond der Konstenaers,* seght *Philostratus* * *is uytdermaeten soet: Want als hy de wallen met ghewaepende mannen rondom beset, soo maeckt hy eenige in haere volle lenghde; eeniger benen sijn maer alleen onsichtbaer; eenige worden maer half ghesien; eenighe vertoonen maer alleen haere borst, haere hoofden, haere helmetten, haere spies-ysers. Dit en is anders niet, dan een sekere soorte van Proportie; want onse oogen moeten dus verleydt worden, dewijlse sich door 't verschiet van soodaenighe circkels laeten vervoeren.* Al is 't schoon saecke dat alle de Beelden in de Schilderye van *Hesione* haere behoorlicke tusschen-wijdde hadden, nochtans was daer een sonderlinghe bewijs van dese bysondere *Dispositie* in de bysondere gedeelten des Zee-monsters te vinden; *Het Zee-monster beghost sich om te wringen,* seght den jonghen *Philostratus* *, *niet in een rond omwinsel, maer in verscheyden ronde laeghen : Soo datmen eenige deelen des selvighen Zee-monsters onder 't water kost beschouwen, sonder deselvighe nochtans bescheydenlick van weghen haere diepte te konnen beooghen, eenighe wederom waeren soo hooghe boven 't water verheven, dat die ghene, dewelcke sulcken Zee-wonder van te vooren noyt en hadden ghesien, ettelicke kleyne Eylanden meynden t' aenschouwen. &c.* d'Eyghenschappen der dinghen, die sich onder het water vertoonen, worden noch uytdruckelicker inde volghende woorden van den ouden *Philostratus* voorgestelt : *Men siet de verwen der Visschen in 't blau-verwigh schijnsel van de Zee allenghskens verschieten ende veranderen,* seght hy*, *soo dat d' opperste schijnen heel swart te sijn, de naeste hebben een mindere swartigheyd, d' andere beghinnen eerst een weynigh uyt ons gesicht t' ontwijcken, daer nae krijghense eenen schaduachtighen, en soo voort eenen waeterighen schijn, tot datmense eyndelick maer alleen meynt in 't ghesicht te hebben. &c.* Den selvighen *Philostratus* gheeft ons oock in een andere plaetse * te verstaen, dat het soo heel licht en valt de rechte ghestalte van die figuren uyt te drucken, dewelcke haer eygen schijnsel in 't water uyt-wijsen wat de verkeerde stellinghe van die dinghen aengaet,

Iconum. Lib. i. in Menœceo.

In Hesione.

Iconum Lib: i. in Piscatorib.

Iconum Lib. i. in Olympo.

dewelcke

dewelcke in 't water ofte oock in eenen spieghel vertoont worden, siet *Au onius in Mosella*, als mede *Agell. Lib.* XVI. *noct. Attic. Cap.* 18.

Cap. VI.

Vele *dinghen, alhoewelse in haere bysondere ghedeelten een gantsch aenlockelicke aenghenaemheyd hebben*, seght Quintilianus*, *nochtans en komt het gheheele met sijne ghedeelten niet wel over een.* Dies plaght het oock menigh-werve te gheschieden dat een Schilderye van weghen d' uytnemenheyd haerer *Inventie, Proportie, Verwe, Roersel, Schickinghe* niet t' onrechte ghepresen wordt; daerse nochtans van die bevallighe welstandigheyd t' eenemael ontbloot is, dewelcke de waere krachten den rechten geest der Konste in sich vervat. Dese vijf hoofd-stucken, die wy inde vijf voorighe Capittels hebben verhandelt, en moghen oversulcks van malckander in 't minste niet afghesondert worden. Een alleen vermagh seer weynigh in 't oeffenen der Konste: Soo en is het oock nerghens toe dienstigh, datmen alleenlick twee, dry, ofte vier in 't schilderen waerneme. Men moetse alle vijf t' effens in 't werck te passe brenghen. Want alsmen maer een van dese vijf onachtsaemlick verhandelt het en is nergens toe nut datmen noch soo grooten arbeyd ontrent d' andere vier bestede. De opperste volmaecktheyd der Schilderyen is voornaemelick daer in gheleghen, dat dese vijf hoofd-stucken malckander in 't werck soo vriendelick ontmoeten en soo wel met malckander over een draeghen, datse door haeren onderlinghen eendraght een sekere soorte van aengenaemheyd ofte welstandigheyd (die ghemeynlick de *Gratie* ende *Bevalligheydt* der Schilderyen ghenaemt wordt) 't saementlick uytstorten; Soo en is oock dese *Gratie* in haeren eyghen aerd anders niet, dan een soete en gantsch vriendelicke over een stemmige van allerley volmaecktheden in een stuck wercks op een ghehoopt: Het is de beste versaemelingh van d' aller beste dinghen. De levendighe ghelijckenisse van het teghenwoordighe punt wordt ons inde vermaeckelickheyd van ettelicke uytghelesen Bloemen uytdruckelick voor ooghen ghestelt, wanneer de selvighe het groene veld met een prachtigh rijck-verwigh tapijt overtrecken: Want alhoewel elck Bloemken de vroolicke gloeyenheyd sijner naturelicker schoonheyd by sich houdt, nochtans wordtmen ghewaer datse in 't by een brenghen van haere bysondere lieffelickheyd een gantsch seldsaeme ende onbegrijpelicke vertooninghe der schoonheyd ghelijckelick opmaecken. Ghemerckt dan dat de gheestigheyd der *Inventie* ons ghemoed soetelick plaght te verlocken, dat de nettigheyd der Proportie

*Orat. institut. Lib. iv. Cap. 2.

onſe ooghen vaerdighlick plaght tot ſich te trecken, dat de bequaemheyd der verwen onſe fantaſie door een aenghenaem bedrogh ſeldſaemlick plaght te beguychelen, dat de levendigheyd des *Roerſels* onſe zieſe kraghtighlick plaght te verrucken, dat de ordentelickheyd der ſchickinghe onſe ſinnen op een gantſch wonderbaerlicke wijſe plaght te beleſen; hoe en ſal doch die Schilderye gheen ſonderlinghe kracht in onſe herten uytſtorten, daer in ſich alle deſe hoofd-ſtucken eenſaementlick laeten vinden? dat menſchelicke lichaem, in 't welcke yeder lid fraey en welghemaeckt is, magh niet ſtrecks voor hupſch en aerdigh ghekeurt worden; maer wanneer de byſondere volkomene gedeelten het gantſche lichaem door haere onderlinghe maetvoelickheyd met een rechtſchaepen ende onbeſproken bevalligheyd allenthalven vervullen. Dies plaght het oock menighmael te gheſchieden, dat ſich onſe ooghen door d' aenghenaeme ſchijn-lieffelickheyd eenigher lichaemen op 't eerſte gheſicht lichtelick laeten bevanghen; daer deſelvighe lichaemen nochtans, nae een rijper opmerckinghe, bevonden worden die bevalligheyd te derven, dewelcke in 't oordeel van d' aller verſtandigſte geacht wordt des ſchoonheyd ſchoonheyd te ſijn. *Suetonius* * heeft hier op ghelet, als hy ons te verſtaen geeft dat den Keyſer *Nero* veele eer ſchoon van lijf en leden, dan bevalligh is gheweeſt. *Ovidius* *, ſeght daer en teghen, dat de ſchoonheyd van *Venus* met een ghenoeghſaeme gratie ofte bevalligheyd vermengt was. De bloote ſchoonheyd en is niet altijd maghtigh onſe herten en ſinnen tot ſich te trecken; het is maer alleen de voornoemde *Gratie* ende bevalligheyd die d' aller ſchoonſte lichaemen door de luſtbaere en minnelicke aenghenaemheyd van een ſoet ende aentreckelick ghebaer ſchooner dan ſchoon maeckt. *Catullus* heeft dit onderſcheyd ſeer wel uytghedruckt in ſijne verghelijckinghe tuſſchen *Quintia* en *Leſbia*: *Niet weynighe*, ſeght hy *, *beelden ſich in dat Quintia ſchoon is. Sy is, mijnes dunckens, blanck van verwe, aenſienlick van lijf-lenghde, recht van lijf en leden. Alhoewel ick overſulcks deſe byſondere dinghen in haer erkenne; nochtans en kan ick in 't ghemeyn neit toeſtaen, datmenſe voor ſchoon behoort te houden: Ghemerckt daer in ſulcken grooten lichaem gantſch gheene bevalligheyd, ja niet een kruyme van gheeſtighe aerdigheyd ghevonden wordt. Leſbia is waerlick ſchoon: Want ghelijckſe van 't hoofd tot de voeten volmaecktelick ſchoon is, ſoo heeftſe allerley ſoetigheden ende bevalligheden van d' aller ſchoonſte heymelick weten te preeuwen.* *Tibullus* *, verheft inſghelijcks de ſchoonheyd van *Sulpitia*, als weſende vergheſelſchapt met de vermaeckelicke luſtbaerheyd van een ſoet en lieffelick ghebaer; ghemerckt ſy de hand aen ghenerley werck en konde ſlaen, ſy en konde haer ſelven nerghens henen keren

*In Nerone Cap. 51.

*Lib. ii. de Arte am.

Carm. 87.

Lib. iv. Eleg. 2.

en

en wenden, of daer plaght sich overal een heymelicke gratie in alle haer doen en laeten te vertoonen. *Claudia Rufina*, een Engelsche jonckvrouwe, sijnde wonderlick van de nature begaeft, wordt oock hooglick in *Martialis* * gheroemt, om datse tot dese aengheboren goede deelen alle de gratien hadde toeghevoeght die den *Romeynen* en de *Griecken* maer alleen scheenen eyghen te sijn. De gheleghenheyd der Schilder-konste is even de selvighe. Want 't en sy saecke datmen in 't gantsche werck een sekere bevallighe welstandigheyd vernemen kan, ontstaende uyt d' eendrachtighe overeenkominghe van alle de bysondere volmaeckte ghedeelten, het is onmoghelick dat de aenschouwers eenighen smaeck daer in souden ghevinden: Ghelijck de hoorers kleyn vermaeck plaghten te scheppen in een luyte, welckers snaeren van de hooghste tot de leeghste quaelick ghestelt sijnde, d' oore niet maghtigh sijn te verlusten door het soete gheluyd van een verscheyden stemminge t'saemen-stemminge. *Apelles* schijnt de voornaemste kracht sijner Konste daer in ghestelt te hebben, dat hy dese deughd boven d' anders Meesters wist te treffen: Want alhoewel daer in sijne eeuwe verscheyden treffelicke Konstenaers te vinden waeren, nochtans plaght hy sich selven dese eere op een bysondere wijse toe te schrijven; ende als hy de Konst van andere groote Meesters hooghlick hadde gheroemt, soo plaght hy noch evenwel staende te houden datse dese *Gratie* in sulcken uytnementheyd haerer Konste niet ghenoegh en hadden waergenomen, siet *Plin. Lib.* xxxv. *nat. hist. Cap.* 10. Al waer den onverghelijckelicken Konstenaer door dese gratie anders niet en verstaet, dan een bysondere volmaecktheyd van *d' Inventie*, de *Proportie*, *'t Coleur*, het *Roersel*, de *Schickinghe*, soo blijckelick in 't gantsche werck uytghestort, dat de teghenwoordighe Schilderye onse sinnen nerghens nae soo seer en treckt door *d' Inventie*, de *Proportie*, het *Coleur*, het *Roersel*, de *Dispositie*, ghelijck de selvighe in sich selven volmaeckt sijn; maer liever, ghelijck de selvighe haere bysondere volmaecktheden t' saemen brenghen, tot opmaeckinghe van dese opperste volmaecktheyd die sich allenthalven int gheheele werck ende in alle de bysondere ghedeelten des selvighen wercks overvloedighlick uytspreydt.

Lib. xi. Epigr. 54.

2. Dit is buyten twijfel die *Gratie* ofte bevalligheydt, de welcke uyt den vrijen gheest der Konstenaeren vaerdighlick ende ghemackelick voordkomende, door ghenerley Konst-regulen kan voorghestelt worden; even ghelijck wy met den grootsten ernst van eenen onvermoeyden arbeyd daer toe niet en konnen gheraecken, dat wy dese opperste deughd nae onsen eyghenen lust min of meer in het werck souden te

Lib. viii. Cap. 3.

paſſe brenghen. *Het ghene overmaetigh is*, ſeght *Quintilianus* *, *wordt overal voor ghebreckelick gehouden.* Dus leert ons de daghelickſche ondervindinghe dat de lieffelicke bevalligheyd deſer gratie vele eer door de quellickheyd van een al te ſorghvuldige bekommerniſſe bedorven dan gheholpen wordt; want wy den vrijen loop onſes onbedwongen geeſts door een onghetijdighe ſinnelickheydt ſoo haeſt niet en beghinnen te beklemmen, of wy plaghten d' aenghenaeme welſtandigheyd des wercks daedelick te verlieſen. *Het ghene miſvoeghlick is, en kan ons niet behaeghen*, ſeght *Quintil. Lib. I. orat. inſtit. Cap.* II. *Dies plaght oock het ghene met de nature der tegenwoordigher gheleghenheyd wel ghenoegh over een komt, ſijne bevalligheyd quijt te worden*, ſeght den ſelvighen autheur * *als men de rechte maete te buyten gaet, insghelijcks kan yeder een deſe ghebeymeniſſe der konſte door ſijn eyghen oordeel beter aenmercken, dan datmen den leerlinghen eenighe ſekere regulen dies aengaende ſoude voorſtellen, het ghene ghenoegh is en hoe vele de teghenwoordige materie vereyſcht, en kan by maete ende ghewight niet worden voorgheſchreven; vermits het met deſe ſaecke, als met de ſpijſen gheſtelt is, de eene verſaetight ons meer, d' andere min.* Hier uyt ontſtaet het mede dat vele ghemeyne verſtanden, op welcke de nature hare beſte giften wat te karighlick beſtedet heeft, *De ſelvighe naturelicke gaven ſo maetighlick ende beſcheydenlick weten te gebruycken*, ſeght *Tullius* *, *datſe ten minſten in gheenerley onwelſtandighe miſvoeghlickheyd en vervullen, want daer van behooren wy ons ſelven allermeeſt te wachten, en dit is het eenighe punt het welck ſich beſwaerlick aen eenighe regulen laet verbinden. Roſcius heeft menighmael in mijne tegenwoordigheyd ſtaende ghehouden, dat het voornaemſte hoofdſtuck der Konſte daer in beſtaet, dat ons 't gene wy doen niet en ſoude miſvoegen, en dat dit het eenige punt is daer de konſt ſeer weynigh toe weet te ſeggen.* Het is wel waer dat de Konſt niet maghtigh en is de bevalligheyt op grondt van eenighe ſekere gheſette regulen uyt te wercken, nochtans plagt deſe gratie uyt de kracht van een heymelicke ende voorſichtiglick verheelde Konſte te vloeyen; *Gemerckt men ſonder Konſte niet met allen nae behooren kan verrichten*, ſeght *Quintilianus* *, *en dat de bevalligheyd doorgaens henen de welghehandelde Konſt plaght te verghe-ſelſchappen. Dus ſien wy dat die javelijnen ofte ſchichten aller bequaemſte vlieghen die met een Konſtighe hand ſijn ghedreven, en die Boogh-ſchutters, de welcke de ſekerſte hand hebben, plaghten oock altijd haere pijlen op het aller ge-voeghelickſte te loſſen.* Is dan overig, dat wy deſe *Gratie* voor het werck van een voorſichtighlick verheelde en wijſlick bedeckte Konſte aennemen; ende indien het yeman met gheweld daer voor houden wil, dat deſe hooghſte volmaecktheyd maer alleen de vrucht is van een gheluckighlick voordvaerende nature, ſoo moet hy noch evenwel bekennen

Lib. xi. Cap. 1.

Lib. i. de Oratore.

Lib. xi. Cap. 4.

kennen *dat de selvighe nature door de Konst wordt gaende gemaeckt,* gelijck den selvighen autheur in de selvighe plaetse is sprekende. Want de Nature en Konste sijn so vast aen malckander verbonden, dat wy d' een van d' ander niet en konnen afscheyden, sonder de welstandige bevalligheyd des gantschen wercks in de waeghschaele te stellen; ende indien yeman den rechten aerd van dese geweldighe en meest aenmerckelicke deughd eygenlick meynt te beschrijven, de selvighe moet met *Dionysius Halicarnassensis* * segghen, datse anders niet en is, *dan een gheluckighe voordvaerenheyd der Nature, ofte het werck van een arbeydsaeme Konste, ofte een sekere behendigheyd ontstaende uyt de vermenginghe van dese twee.* Even ghelijck *Dionysius Longinus* * drijft, dat dese volmaecktheyt voornaemelick bestaet in *d' onderlinghe aen eenhoudinghe van de Konst en de Nature.* Siet het vierde Capittel onses eersten Boecks, want daer spreken wy breeder van 't vermogen 't welck de Nature en de Konste t' saementlick tot de Konst tot de konstighe wercken toebrengen. In Lysia. De Subl. mi orat. 32.

3. Blijckt dan uyt het voorgaende, hoe gantsch ghewightighen last die ghene op sich laeden, de welcke haere fame door het eene of het andere meester-stuck tot de naekomstighe gheslachten soecken uyt te strecken; ghemerckt de volmaecktheyd des wercks door de voorgemelde bevalligheydt weynigh gheholpen wordt, het en sy saecke dat daer met eenen oock in 't gheheele werck eenige voorspoedige werckinghen van een stoute ende onversaegde voordvaerenheyd uytblijcken. Nae dat *Plinius*, in de plaetse die wy in d' eerste afdeylinghe deses teghenwoordigen Capittels aenroerden, verhaelt heeft dat sich *Apelles* liet voorstaen, dat hy alle d' andere Meesters in dese bevalligheyd verde te boven gingh, so seght hy noch voorder; *Apelles heeft sich selven noch eenen anderen lof toeghеschreven, als hy het Konst-rijcke en al te sorghvuldighlick bearbeyde stuck van Protogenes met een sonderlinge verwonderingh aenschoude: Want segghende dat hem Protogenes in alle dingen ghelijck was, of liever bekennende dat hem Protogenes in eenighe dingen te boven ging, so heeft hy sich noch evenwel boven Protogenes verheven, voor wendende, dat Protogenes niet en wist wanneer het tijd is de hand van het hert af te trecken. Dus gaf ons dien over grooten Konstenaer door dese gedenckwaerdighe waerschouwinghe te verstaen, dat d' over groote naerstigheyd menighmael naedeeligh is. Plutarchus* maeckt insgelijcks een merckelick onderscheyd tusschen de voorgemelde *Gratie* en dese onbedwongen schijnlosse stoutvaerdigheyd, van de welcke wy alhier aenghevanghen hebben te spreken; *De ghedichten van Antimachus*, segt hy *, *mitsgaeders oock de tafereelen van Dionysius, ghelijckse een gheweldigh stercke kracht der Konste in sich hebben, so schijnense al te seer bedwonghen ende bearbeydt te sijn. Men kan dit daer en teghen* In Timoleonte.

ghen in de Schilderijen van Nicomachus als oock in de ghedichten van Homerus, benevens d' andere deughden en gratien diemen daer in vindt, aenmercken, datse vaerdighlick en gantsch ghemackelick schijnen ghedaen te sijn. Soo word dan de bevalligheyd der Schilderijen bevalligher gemaeckt wannneer men in de selvighe een gemackelicke vaerdigheyd verneemt, ontstaende uyt d'opwellende kracht der Inventie die uyt de volle borst des moedighen Konstenaers, als uyt eenen rijcken springhader, overvloedighlick uytbortelt. De moedeloose schroomhertighe Draelers daer en teghen, ghelijckse de werckelicke hitte haerer eerster invallen door de traegheydt van een langhsaeme dubbinghe onwijslick laeten verkoelen, so plaghtense de kracht deser *Gratie* met eenen oock te verlammen en t' eenemael te verbreken, wanneerse het verlies van d' eens aengheboden vaerdigheyd door de quellicke moeyelickheyd van eenen oneyndelicken arbeyd wederom soecken in te haelen. *Staet ons in alle dinghen aen te mercken, hoe verde datmen gaen magh*, seght *Tullius**, *want alhoewel yeder dingh sijn bescheyden maete heeft, nochtans plaght ons 't ghene te veele is meer teghen de borst te steken, dan 't ghene te weynigh is. Daerom heeft oock Apelles gheoordeelt, dat sich die Schilders hier in te buyten gaen, dewelcke niet en beseffen wanneer 't ghenoegh is.* Den overnaerstighen kley-steker *Apollodorus* had sulcken quaeden ghevoelen van sijn eyghen werck, dat hy de volmaeckte Beelden menighmael aen stucken sloegh, niet maghtigh sijnde sijnen Konst-lust te voldoen: Dies wierd hy oock onder de wandelingh den dollen *Apollodorus* gheheeten. Plin. XXXIV. 8.

*In Oratore.

Callimachus en wist mede van gheen ophouden, daer was noch altijd 't een of 't ander in sijn werck 't welck hem mishaeghde en 't welck hy door een nieuwe naerstigheyd socht te verbeteren: Dies wierd hy *Cacozitecknus* ghenaemt: Ons een aenmerckelick exempel naelaetende dat wy ons selven in onse sorghe behooren te matighen. Hy heeft onder andere dinghen eenighe *Spartaensche* jonck-vrouwen danssende gemaeckt, *Een onberispelick stuck wercks*, seght *Plinius* inde selvighe plaetse, *'t en waer saecke dat hy de gantsche bevalligheid des wercks door een al te bekommerde naerstigheyd hadde vernietight.* De Schilder-konst behoort over sulcks een stoutvaerdighe ende sorgheloose maniere van wercken te volghen; of ten minsten moetse veele dinghen soo behendighlick handelen, datse met een voordvaerende sorgheloosheyd schijnen te sijn ghedaen. *Philostratus* stelt ons een uytdruckelick exempel van dese achteloose ende onbearbeyde vaerdigheyd voor ooghen, als hy ettelicke *Cupidines* in een tafereel afbeelde, ghelijck sich deselvighe door een brooddroncken dertelmoedigheyd in 't jaeghen van eenen Haese

verlusten,

verlusten, roeckeloosslick ghenoegh over hoop tuymelende van weghen den ernst daer mede sy de vermaeckelickheyd des jaghts onderhouden : *De Cupidines vallen lossélick ter aerden*, seght hy *, *niet maghtigh sijnde haer selven door 't lacchen op de been te houden. Den eenen valt op sijn sijde, den anderen op sijn aenghesicht, eenighe op haeren rugghe ; men siet eyndelick in yeder-eens maniere van ligghen, door wat gheval hem de proye ontslipt is.* Wy en konnen 't anders niet begrijpen, of de bevalligheyd deses tafereels heeft meerder bevalligheyd uyt het verwende nederstorten der weelderigher quantjens ontfanghen, ghelijck deselvighe in de Schilderye door de vaerdigheyd van een stoutelick vermeten, doch schijnlosse, Konste sorgheloosslick daer henen ghesslinghert waeren. * Iconum Lib. I. in Amorib.

4. Ghelijck het dan blijckelick is, dat een verdrietighlick swaermoedighe maniere van wercken d'aenghenaeme *Gratie* des wercks door een onlieffelicke hardigheyd gantsch en gaer verdooft ; dat oock de wackere lichtsinnigheyd der gener die haere wercken met een meesterlicke en gantsch mannelicke kloeckheyd aentasten, ghemeynlick met een vaerdighe vloeyenheyd verghesellschapt is, die 't gheheele werck met een levendighe kracht der bevalligheyd plaght te vervullen end' aenschouwers door een soete aenlockelickheyd sonderbaerlick te bekoren ; soo is het daer uyt lichtelick af te nemen dat sich den Konstenaer al met den eersten daer toe ghewennen moet, dat hy de bysondere ghedeelten sijnes wercks met sulcke stoute penceel-streken soo kluchtigh henen swiere, datmen daer in d'ervaerenheyd van een vaste en vaerdighe handelinghe verneme. Siet ons tweede Boeck, Cap. XI. 7. Alwaer wy eenighe weynighe aenmerckinghen dies aengaende kortelick hebben voorghestelt. Dus veele moet ick maer alleen tot het ghene aldaer gheseyt is toevoeghen ; datmen noyt een eenigh Schilder heeft weten te naemen, die onder de wijd-beroemde Meesters gherekent wierd, 't en sy saecke *dat hem dese ghemackelicke vaerdigheyd door een goed onderwijs, door eenen volstandighen arbeyd, en door een onvermoeyde oeffeninghe was toeghebraght*, seght *Quintil. Lib.* XII. *Cap.9. Een slechte en rechte eenvoudigheyd*, seght den selvighen autheur in een andere plaetse *, *wordt allermeest ghepresen van weghen de suyverheyd sijnes cieraets, als oock van weghen de puntighe nettigheyd die uyt een onbedwonghen ende onbesorghde naerstigheyd voordkoomende selfs oock in de vrouwen een aenghenaeme minnelickheyd uyt-stort.* Alhoewel *d'Assyrische* Koninghinne *Semiramis* allerley gewoonlicke behulp-middelen der schoonheyd versoeyde, nochtans wistmen in haere eeuwe gheen schoone vrou-personen te vinden, hoe seer deselvighe moghten opghepronckt sijn, die dese haere naturelicke ende onghehaevende bevalligheyd te boven * Lib. VIII. Cap. 3.

ginghen, siet *Ælianus Lib. VII. var. hist. Cap.* 1. Als oock Lib. XII Cap. 14. Alwaer hy den grooten *Alexander* de bevalligheyd van een verwaerloosde schoonheyd schijnt toe te schrijven. *Daer is een sekere sorte van onachtsaemheyd,* seght *Tullius* *, *diemen bequaemelick een naerstige onachtsaemheyd noemen magh : Dus vernemen wy dat het veele vrouwen niet quaelick en voeght, ongheciert te sijn.* d' Al te sorghvuldighlick opghetoyde schoonheyd verliest haere kracht; vermids yeder een, die 't paleersel aenmerckt, met een heymelicke vermoedinghe wordt inghenomen, dat wy ons veele eer aen 't cieraet dan aen de schoonheyd selver plaghten te vergaepen. Derhalven staet ons boven alle dinghen daer op te letten, dat wy de sorighe moeyelickheyd van een al te seer bearbeyde *Gratie* in ons werck gheen plaetse gheven; dewijl het immers vast gaet, dat sulcken ghemaeckten schijn van bevallighe yd het mannelick ghepoogh van onsen ontroerden ende werck-suchtighen gheest verswackt, dat oock d' al te groote naerstigheyd het werck doorgaens henen verslimt; want het anders niet en kan gheschieden, of die ghene, dewelcke altijd hier een weynigh en daer een weynigh willen peuteren, moeten 't gantsche werck in 't eynde noodsaeckelick verpeuteren. 't Ghene niet verde ghesocht wordt, is altijd best; om dat het met de waerheyd en met d' eenvoudigheyd der nature allermeest over een komt. 't Ghene daer en teghen bevonden wordt met een overmaetighe sorghe bearbeydt te sijn, derft de bevallighe welstandigheyd; om dat onse sinnen door den ydelen glants van een parmante schijn-schickelickheyd bedwelmt sijnde, het werck selver niet en konnen bemercken : Even als het groeysaem en lieffelick bloeyende onkruyd gantsche velden menighmael soo dicht plaght t' over-loopen, dat het goede koren daer onder verstickt ligghende, sijn hoofd niet en kan opsteken. *'t Verbetert selver,* seght *Quintilianus* *, *moet eens een eynde hebben : Want daer veele worden ghevonden, die de bysondere deelen haeres wercks altijd soecken te hersmeden; sy hebben ghaerne een goed ghevoelen van 't ghene yet anders schijnt te wesen, als of het ongheoorloft waer datmen op 't eerste ghepoogh niet met allen soude weten te segghen : Daerom maghmense oock met die wond-arsten bequaemelick verghelijcken, die haer selven door 't snijden en kerven van 't ghene ghesond en welghestelt is werck gheven. Dies gebeurt het oock dat haere wercken bevonden worden vol van lickteyckens, ontledight van bloed, en door d' over-groote sorghe verslimt te sijn. Het is dan hoogh-noodig dat wy ten langsten lesten op yet wat souden vallen, 't welck ons behaeghen of ten minsten verghenoegen moght : Ten eynde dat wy met al ons vijlen ende hervijlen eyndelick bevonden wierden het werck ghepolijst ende niet te hebben door vlijt* Siet den jonghen *Plinius Lib. XI. epist.* 35. Kortelick : ghelijck in vele andere

* In Oratore.

* Lib. X. Cap. 4.

andere Konſten de voornaemſte kracht der Konſte daer in ſchijnt ghe-
leghen te ſijn, datmen ſijne Konſt voorſichtighlick verhele; ſoo beſtaet oock het meeſte gheweld der Schilder-Konſte daerin, dat het ghene Konſt ſchijne te ſijn. *Maer wy ſien hier in al te onverduldig*, ſeght *Quintilianus* *, *achtende dat wy de Konſt verlieſen, 't en ſy ſaecke datſe gheopenbaert worde; daer het nochtans vaſt gaet, dat de Konſt gheen Konſt meer en is, wanneerſe ſich openbaert*. *Ovidius* heeft het rechte beſcheyd van dit punt ſeer eygentlick uytgtedruckt inde fabel van *Pigmalion*: Want als hy* de voornaemſte oorſaecke van de Ziel-roerende kracht des yvooren Beelds inde behendighlick bedeckte Konſte ſchijnt te ſtellen, ſoo geeft hy ons daer mede anders niet te verſtaen, dan dat den eerſuchtighen Konſtenaer van eerſten af ſulcken vaerdighen ende ghemackelicken maniere van doen behoort aen te nemen, datmen inde rechte en ſlechte eenvoudigheyd ſijner wercken gheen Konſte maer de nature ſelver meynt te beſchouwen.

*Lib. iv. Cap. 2.

*Lib. x. Metam.

5. Wy hebben tot noch toe op 't aller duydelickſte aenghewesen, dat de waere bevalligheyd der *Gratie* allermeeſt inde onarbeydſaeme ghemackelicke voordvaerenheyd van een onbedwonghen vaerdigheyd gheleghen is; ſtaet ons noch voorder aen te mercken, dat daer in deſe voordvaerende bevalligheyd ſulcke verborghene ſchatten van een onbegrijpelick verghenoeghen ſijn te vinden, dat ſelfs oock d' aller edelſte verſtanden haere gretighe ooghen met een ſonderlinghe vermaeck in den luſt-hof deſer Konſte plaghten te vermyen. Overſulcks plaght oock die Schilderye, dewelcke gheen verwonderinghe in 't herte der aenſchouwers verweckt, nauwelick den blooten naem van een Schilderye te verdienen; even als de Konſt-vroede mannen anders gheene voor oprechte Schilders aennemen, dan die haere diepgrondighlick gheleerde invallen op 't aller overvloedighſte, maetvoeghelickſte, vermaeckelickſte, levendighſte, ſchickelickſte, ende bevallighſte weten uyt te drucken. Dit is die vernaemde deughd, dewelcke d' yverighe ſaemen-rottinghen der verbaeſder aenſchouwers veroorſaeckt, wanneerſe naemelick eenen dicken ringh rondom de konſtighe wercken ſlaende, ſich aen de ſelvighe ſtucken met ſulcken diepen verwonderinghe vergaepen, datſe als door een verruckte verſlaeghenheyd en heymelicke beduchtheyd ſtock-ſtille blijven ſtaen; ende alhoewelſe met een domme en ſtomme onghevoeligheyd ſchijnen gheſlaeghen te ſijn, nochtans kanmen uyt de ſoete mildigheyd haeres vlijtighen ghebaers lichtelick beſluyten, dat haere vreughdighe herten in een grondeloose Zee van allerley weelde ende verluſtinghe ſwemmen. *d' Vytnemenheyd haerer verwonderinghe lijdt niet datſe 't aenghename*

ghenaeme ghewelд van ſulcken Ziel-roerende verghenoeghen door de ghewoonlicke hand-kloppinghen ſouden betuyghen, ſeght *Symmachus Lib.* X. *epiſt.*22. *d' Onghelooffelicke dinghen*, ſeght *Quintilianus* *, *gaen onſe uytſpraecke te boven. Eenighe dinghen ſijn van grooter ghewight, dan dat de ghemeyne maete der menſchelicker welſprekenheyd deſelvighe ſoude konnen omvanghen.* Bemerckt doch hoe ſich *Damaſcius* gheſtelt vond, en wat voor een ſeldſaeme verontruſtinge hy op 't ghelicht van de *Venus* die *Herodes Atticus* ghewijdt hadde ghevoelt heeft ; *Het ſweet brack my aen alle kanten nyt*, ſeght hy *, *van weghen den ſchroomelicken verwarden ſinnen-ſtrijd, dien ick in mijn ghemoed ghewaer wierd. Mijne innighſte ghedachten wierden ſoo ſeer ghekeтelt door 't levendighe ghevoelen van een onuytſprekelicke vermaeckelickheyd, dat het my bynae onmoghelick was t' huys te gaen ; ende als ick my nu t' huyſ-waerd beghoſt te ſpoeden, ſoo wierden mijne ooghen nu en dan door de ghedachteniſſe van ſulcken ſeldſaemen gheſicht te rugghe ghetrocken.* Ghelijck het dan menighmael ghebeurt dat de Konſt-lievers, een uytgenomen aerdigh ſtuck wercks ontmoetet hebbende, voor een goede wijle tijds ſpraeckeloos ſtaen en kijcken ; ſoo plaghtenſe nochtans, nae 't opgaederen van haere verſtroeyde ſinnen, in gheweldighe en ſeer ernſtige lof-redenen uyt te breken. Wanneer ſy inde Schilderye van *Paſiphae* aenmercken hoe ſich de kleyne *Cupidines* met het ſaegen der balcken beſigh houden ; *De ſaeghende Cupidines*, ſegghen ſy dan, *gaen 's menſchen verſtand ende Konſte van 's menſchen hand en verwen verde te boven. Beſiet doch hoe de ſaege in 't hout gaet, en nu alreede daer door gedreven wordt. Deſe Cupidines ſijn vaſt beſigh met het trecken der ſaeghe; den eenen ſtaet op de grond, den anderen op een ſtellagie. &c.* ſiet *Philoſtratus Iconum Lib. I. in Paſiphae.* Alhoewel ſy in het tafereel van *Pindarus* gheboorte de menighvuldige deughden van een ſeer uytnemende Konſte allenthalven vernemen; nochtans ſtaenhun de Byen, die den Konſtenaer daer in afghebeeldet heeft, ſoo wonderlicken wel aen, dat ſy bedwonghen ſijn den ſmaeck dien ſy daer in vinden aen d' omſtanders mede te deylen ; *De Byen*, ſegghen ſy, *die met een ſoete en ſachte teerigheyd uytdermaeten ſuyverlick afghemaelt ſijn, verdienen buyten twijffel uwe verwonderingh. &c.* ſiet *Philoſtr. Iconum Lib. II. in Pindaro.* Sy verluſten ſich inde Schilderye van *Penelope* niet alleen met het gheſicht van haere wijd-ruchtighe webbe, maer ſy vallen inſgelijcks op de kleyne ſpinne die ſich daer ontrent vertoont; *De ſpinne ſoo ſuyverlick nae 't leven uyt te drucken*, ſegghen ſy, *en haere arbeydſaeme webbe ſoo aerdiglick af te maelen, 't is 't werck van een goed ende verſtandigh Konſtenaer*, ſiet *Philoſtr. Iconum Lic. II. in Telis.*

*Declam. xix.

Apud Photium.

Sy aenmercken met een verbaeſde verwonderingh inde Schilderye van *Panthia hoe dat haere nagels de ſoetigheyd van een Schilderye te boven gaen*,

ſiet

ſiet *Philoſtr. Iconum Lib. II. in Panthia.* Als oock *Philoſtr. Iunior in Venatoribus.* Sy aenmercken in het tafereel in 't welcke d' yvoore *Venus* wordt afghemaelt, *dat de danſſende Nymphen op een boven-naturelicke goddelicke wijſe ſijn uytghedruckt*, ſiet *Philoſtra. Iconum Lib. II. in Venere.* In 't goude laeckene kleed van *Venus* vinden ſy ſich allermeeſt opghenomen met den naed des ſelvighen kleeds; *Aenghesien men dien naed vele eer met ſijne ghedachten begrijpen, dan met d' ooghen kan onderſcheyden*, ſiet *Philoſtr. junior in Ludibundis.* Sy beſpeuren in 't marmere Beeld van de verwoede *Baccha* alle d' eyghenſchappen ende beroeringhen van een onbetoomde raſerye; *Sulcke merckelicke teyckenen deſer ontſteltheyd*, ſegghen ſy, *waeren daer in 't ſelvighe Beeld door een onuytſprekelicke maniere van doen uytghedruckt*, ſiet *Calliſtratus in Bacchæ ſtatua.* Het marmere Beeld van *Narciſſus* brenght te paſſe datſe van weghen haere onghevoelighe verſteende verwonderinghe ſeer weynigh van dien ſteenen *Narciſſus* ſchijnen te verſchillen, tot datſe eyndelick uyt deſe verſlaeghenheyd als uyt eenen diepen droom tot ſich weeder-keerende, in deſe of dierghelijcke woorden uytbreken; *Het en kan met gheene woorden uytghedruckt worden*, ſeggen ſy, *hoe ſich eenen ſteen ſoo ſeer ſoude konnen ontlaeten dat hy de goede gheſtaltenisſe van een jeughdighe luſtigheyd uytdruckende, ons een lichaem 't welck teghen ſijn eyghen weſen ſtrijdende is ſoude voor oogen ſtellen. Want alhoewel het marmer hard en ſtijf van aerd is, nochtans ſchijnt het ſoo ſachtelick nae de wijſe van een ſwellende lichaem te rijſen, dat het in ons gemoed een levendigh ghevoelen van een bolle poeſelighe vleeſachtigheyd plaght in te prenten*, ſiet *Calliſtratus in ſtatua Narciſſi.* Op 't aenſchouwen van *Cupidos* kopere Beeld; *Siet ghy niet hoe het een ſekere vloeyenheyd aenneemt*, ſeggen ſy, *hoe het ſijne ghewoonlicke hardigheyd verlaetende op een ondoenlicke wijſe ſacht en vleeſchachtig wordt ghemaeckt*, ſiet *Calliſtratus in ſtatua Cupidinis.*

6. Volght dan hier uyt, dat de tafereelen die de lieffelicke ſoetigheyd van allerley gheſchilderde wercken overtreffen; tafereelen, die 's menſchen beprijp en Konſt te boven gaen; tafereelen, die gheſeyt worden door een onuytſprekelicke, onnaedoenelicke, boven naturelicke, goddelicke Konſt-grepe ſuyverlick ghedaen te ſijn, yet in ſich moet hebben 't welck uyt d' arbeydſaeme moeyelickheyd der Konſtregulen niet en kan ghehaelt worden; maer dat hy de vrye gheeſten der kloeck-moedigher Konſtenaeren aengemerckt hebbende hoe ſich de nature in ſulcken grooten verſcheydenheyd der dinghen al ſpelende plaght te verluſten, even het ſelvighe in 't naevolghen der nature betrachten. *Myrons hand* ſeght *Statius Papinius* *, *heeft in 't koper gheſpeelt.* Gelijck hem ſijn werck overſulcks al ſpelende afgingh ſoo en was daer

Lib. i. Sylv. in Tiburtino Manlii in Vopisci.

in sijne statuen gheen arbeydsame ende onvermoeyelicke Konst oeffeningh te vinden, maer men plaght vele eer in de selvighe sulcken sonderlinghen *Gratie* van een ghemackelicke ende onbedwonghen vaerdigheyd te vernemen, als of sich den Konstenaer maer alleen door een jeughdighe speelsieckte tot het werck hadde laeten aendrijven. Den jonghen *Philostratus* ghebruyckt insghelijcks een maniere van spreken, die met het gene wy alreede geseyt hebben over een komt; *Den Schilder*, seght hy*, *speelt jeughdighlick*. Siet mede *Callistratus* in sijne beschrijvinghe van *Memnons* statue; want beyde *Philostratus* ende *Callistratus* gebruycken een woord 't welck in sijne eyghene kracht anders niet en beteyckent, dan iet wat met sulcken voordvaerenden moedigheyd ende ghemack te verrichten, dat het werck magh bevonden worden uyt een vlijtighe werckelickheydt en lustighe jeughdigheyd voord te komen. So bestaet oock de bysondere en d'aller aenmerckelickste kracht der Konste voornaemelick daer in, dat daer in de Konstighe wercken die gheluckighe ende onbearbeyde vaerdigheyd uyt blijcke, de welcke ons eerste ghepoogh ghemeynlick plaght te verghesellschappen: Dit is den levendighen gheest, de siele der Konste. Dies gebeurt het oock menighmael, dat die ghene de welcke d' eenvoudigheyt haerer eerster invallen met ghemack opvolghen, de bevalligheyd haeres wercks door dit middel plaghten t'onderhouden, waer als d' andere, die d' eenvoudigheydt haeres eersten ghepooghs door een overmaetigh pronckghetuygh verdooven, de gantsche *Gratie* haeres wercks quijt gheraecken. De woorden van *Plinius* sijn aenmerckens waerd; *Wy hebben tot noch toe gesproken*, seght hy *, *van de stervende Konst*. Hy spreeckt seer eygenlick ende bequamelick, wanneer hy de Konst die nu begost te vervallen, een *stervende Konste* noemt; gemerckt wy in't seste Capittel onses tweeden Boecks hebben aengewesen, dat dese Konsten die eertijds door den onvermoeyden arbeytt van vele kloecke Meesters op den hooghsten eer trap ghestelt waeren, ontrent de tijden van den Keyser *Augustus* soo leeghe sijn ghebraght, datse schenen haeren geest daedelick te sullen geven; want het onmoghelick was dat de Konsten haer hoofd langhe souden op houden, als allerley schaedelicke vonden ende ghebreken d' overhand soo gheweldigh beghosten te nemen, dat de Konstenaers d' eenvoudigheyt van haere gheleerde voorganghers verlaetende, sich maer alleen met het optoyen haerer wercken besigh hielden, dus sach men dese Konsten daghelicks verargheren ende verslimmen, tot datse heel end' al onder de voet gheraeckten, bedorven sijnde door den onprofijtelicken arbeyd van eenen kinderachtighen verwaenden pronckluft.

In Orpheo

Lib. xxxv. Cap. 5.

7. Aen

7. Aengeſien wy nu alreede hebben aengheweſen waer in de voornaemſte welſtandigheyd deſer *Gratie* gheleghen is,en hoe onſe vervrolickte herten door de helde van een verbaeſde verwonderingh ſoetelick gevetert ende gevangen houdt;dewijl wy inſghelijcks in het voor by gaen hebben aenghemerckt dat d' overbeſighe moeyelickheyd van vreemde en verde opgheſochte cieraeten 't vyandighſte is 't welck deſe *Gratie* ontmoeten kan ; ſo ſchijnt daer anders niet overigh te ſijn, dan dat wy een weynich ſouden overlegghen door wat middel deſe *Gratie* te bekomen is. Het is wel waer dat wy de ſelvighe niet en durven aen enige ſekere Konſt-regulen verbinden, vermits *Tullius* en *Quintilianus* oordeelen dat ſulcks t' eenemael onmogelick is, nochtans achten wy,dat, alhoewelmen deſe *Gratie* voor gheen volmaecktheyd der blooter Konſte magh houden, datſe evenwel een vrucht der Konſte is,voor ſoo vele ſich de volmaeckte Konſte beſig hout ontrent het gene met onſe nature aller beſt over een komt. Soo moeten dan de Konſt ende nature deſe bevallicheyt t'ſaementlick opmaeken,dies is het oock van noode dat wy de volmaecktheyd der Konſte voorſichtighlick ontrent het gene ſoecken aen te legghen, daer toe wy van naturen allermeeſt ſijn gheneghen. Ieder een die ſich redelicker wijſe op deſe Konſten verſtaet, ſoeckt altijdt doende te ſijn. Alhoewel het overſulcks waerſchijnelick is dat ſich een goedt Konſtenaer wel, of ten minſten verdraeghelicker wijſe, quijten ſal in 't gene hy ter hand treckt; nochtans is het ſeker dat hy de waere kracht deſer bevalligheyd op 't aller ghemackelickſte ſal treffen, wanneer hy d' uytnemenheyd ſijner Konſte niet en hanght aen ſoodaenige dinghen daer hy eenen afkeer van heeft, of die loſ-hertighlick van hem begheert worden, maer liever aen ſoodaenighe dingen die een heymelicke ghemeynſchap hebben met de byſondere toegheneyghtheyt ſijner nature. *Daerom is het ons gheraedſaemſt*, ſeght *Tullius* *, *de leydinghe onſer eyghener nature te volghen, ende onſe betrachtinghen t' eenemael nae den regel der nature te richten. Want het nerghens toe nut is dat wy de nature ſouden tegenſtreven, beſighlick naejaeghende 't gene wy niet maghtigh ſijn te bejaegen. Dies kanmen oock hier uyt den rechten aerd deſer bevalligheyd duydelicker verſtaen: Ghemerckt het ons onmoghelick is de rechte welſtandigheyd (achtervolgens 't ghemeyne ſegh-woord) in ſpijt van Minerva te treffen, dat is, ſoo langhe als onſe teghenſpartelende nature vervreemdt is van 't ghene wy ter hand trecken. Op deſe bedenckinghe behoort ſich yeder een 't onderſoecken, en 't ghene hem eygen is voornaemelick in 't werck te ſtellen, ſonder te willen beproeven hoe hem anderer luyden eyghenſchappen voeghen: Want dat voeght ons altijd beſt, 't ghene ons allermeeſt eyghen is. Derhalven is het oock van noode dat elck een ſijn ey-*

Lib. I. de Of.

ghen

ghen verstand inghesien hebbende, met een straf oordeel aenmercke 't ghene hy daer in bevindt goed en quaed te sijn; ten eynde dat ons de Kamer-spelers in wijsheyd niet en schenen t' overtreffen, wanneer sy naemelick niet soo seer de beste als de bequaemste fabulen verkiesen. Die sich op haere stemme verlaeten, plaghten ghaerne Epigonos en Medea te spelen. Die op de bequaemheyd haeres ghebaers steunen, plaghten sich veeltijds in 't spelen van Menalippa en Clytemnestra te oeffenen. Rupilius hield sich aen 't spel van Antiopa. Æsopus liet sich beswaerlick daer toe brenghen, dat hy 't spel van Aiax soude spelen. Soo moeten wy dan onsen arbeyd allermeest ontrent die dinghen besteden, tot welcke wy ons selven bequaemst kennen. Indien het onder en tusschen hy ghevalle gebeurt dat ons de noodsaeckelickheyd tot yet wat aendrijft, 't welck met ons verstand niet te wel over een komt; soo moeten wy doch evenwel met alle moghelicke sorghe, aendacht, naerstigheyd daer nae trachten, dat wy het selvighe met de minste ongevoeglickheyd souden affien; veele eer daer nae trachtende, dat wy 't ghene ghebreckelick is moghten vermijden, dan dat wy ons selven souden afverghen, 't ghene ons de nature gheweyghert heeft. Siet het vierde Capittel onses eersten Boecks, daer wy dit punt wijdloopigher hebben verhandelt.

Cap. VII.

WY hebben tot noch toe aenghewesen dat de hooghste kracht der Konste allermeest in de voornoemde *Gratie* gheleghen is, en dat dese *Gratie* haeren oorsprongh uyt de volmaecktheyd van een goede *Inventie*, *Proportie*, *Verwe*, *Roersel*, en *Schickinghe* moet nemen; niet alleen voor soo veele elck een dese hoofd-stucken in sich selven volmaeckt is, maer voor soo veele men uyt d' onderlinghe over-een stemminge van alle dese hooft-stucken in 't gemeyn een welstandige bevalligheyd in 't gheheele werck ende in alle de bysondere ghedeelten des selvighen wercks kan bespeuren. Wy hebben met eenen oock aengemerckt, dat dese *Gratie* ofte bevalligheyd door gheen moeyelicke arbeydsaemheyd ghehaelt kan worden; maer datse veele eer te weghe wordt ghebraght door d' onbedwonghen vaerdigheyd van een uytnemende Konst ende voordvaerenheyd van een gheluckighe nature, gelijckse beyde tot het opmaecken der Konstigher wercken eendraghtighlick plaghten toe te loopen. Derhalven gaet het oock vast dat noyt eenigh Konstenaer de minste schaduwe deser bevalligheyd, sonder d' onderlinghe behulpsaemheyd van de Konst ende nature, heeft konnen treffen. De nature moet nae het voorschrift der Konste luysteren, even als de Konste sich nae de vaerdighe aendrijvinghe onser nature behoor

behoort te ſchicken. Aenghesien dan deſe *Gratie* maer alleen kan worden uytghewrocht, wanneer de vijf voorghemelde hoofd ſtucken een overtreffelicke Konſt ende een bequaeme nature ontmoeten: Soo is het met eenen oock lichtelick daer uyt af te nemen, datmen van deſe *Gratie* niet wel kan oordeelen, 't en ſy ſaecke datmen inde konſtighe wercken insghelijcks waerneme, hoe ſich de Konſt ende nature ontrent het volmaecken deſer vijf hoofd-ſtucken om ſtrijd beſigh houden. Daer en is gheen bequaemer middel om een onwraeckbaer oordeel van allerley konſtighe wercken te ſtrijcken, dan datmen even den ſelvighen voet in 't oordeelen volghe, die den Konſtenaer in 't wercken heeft ghehouden. *'t Ghene men gheluckighlick meynt nae te ſpeuren*, ſegt *Caſſiodorus* *, *moet in ſijnen wegh gheſocht worden.* Soo ſteken dan dieghene in een ſeer grove dwaelinghe, dewelcke meynen datmen de hooghſte volmaecktheyd van ſulcke diepe Konſten lichtelick en ſonder eenighe moeyte begrijpen kan. Het en is met gheen ſegghen te doen; want deſe onnaevolghelicke ende eenpaerighlick door 't gantſche werck vlietende *Gratie*, ghelijckſe door de voordvaerenheyd van eenen behendighen aendacht voord ghebragt wordt, ſoo wordtſe oock door de gheſtaedigheyd van een omſichtigh bemerck onderſcheyden. Den overvloed van een gheleerde diepſinnigheyd, de nettigheyd van een maetvoeghelicke teyckeningh, de luſtbaerheyd van een ſoet ende bedrieghlick verwen cieraet, de ſpoockerye van het ſchijn-roerighe leven, d' uytdruckelickheyd van een ghevoeghelicke gheſchicktheyd en worden niet uyt het eene of 't andere deel, maer uyt het gantſche werck afghenomen. De woorden van *Dionyſ. Longinus* ſijn aenmerckens waerd; *d' Ervaerenheyd des Konſtenaers in 't verſinnen, als oock ſijn vernuft in 't by een voeghen*, ſeght hy *, *en worden niet uyt een of twee ghedeelten, maer uyt de gantſche t' ſaemen-ſtellinghe des wercks verſtaen, en dat beſwaerlick ghenoegh.*

*De Divinis lectionibus, Cap. 28.

*De Sublimi orat. 1.

2. Wech dan met die verwaende Blaeſ-kaecken, dewelcke ſich de kenniſſe en d' aenſienlickheyd van de Konſt-vroede Lief-hebbers onbeſchaemdelick durven toe ſchrijven. Het is te vergeeſſch dat ſy d' uytgheleſen wercken van d' aller treffelickſte Meeſters altemets met een ſmaedelick ghelaet voorby gaen, ende altemets wederom met een ghemaeckte deftigheyd tot den hooghen Hemel toe verheffen: De wereld en laet ſich ſoo niet uytſtrijcken; want deſe onſe gauwe ende doorſlepen eeuwe heeft meerder ſcherpſichtigheyd, dan datſe ſich van ſulcke ſlechte Schaepſ-hoofden ſoo leelick ſouden laeten blind-hocken. Het waer overſulcks te wenſchen dat ſich deſe vermetele Quanten een weynigh ſpieghelden aen 't rechte vaerdighe verwijt 't welck den goed

dunckenden *Megabyzus* in dierghelijcke gheleghenheyd heeft moeten draeghen. Want als desen prachtighlick toegemaeckten grootsaerd, door een neus-wijse laetdunckenheyd ghedreven sijnde, in *Zeuxis* winckel uyt der maeten onbeschaemdelick van dese Konsten beghost te kouten, niet anders als of de dwaese reden die hy voerde door d' opdragtigheyd sijnes moedighen ghesichts en door d' aensienelickheyd sijnes purpuren ghewaeds soude verschoont worden; soo ist dat hem *Zeuxis* in d' open Schole schandelick over den hekel ghehaelt heeft, hem vrymoedighlick aensegghende, dat hy van yeder-een met verwondering ende eerbiedigheyd wierd aenghesien, soo langhe als hy sich niet en vervoorderde te spreken van die dinghen die sijn verstand te buyten ginghen; maer dat hy nu daer en teghen den spot der veruw-vrijvender jonghskens onder-hevigh was, nae dat hy sijne onervaerenheyd door sulcken ontijdighen ghekal bestond t' ontdecken, siet *Ælianus var. histor. Lib. II. Cap. 2.* Het en is dan alhier met gheen gabberen en mallen te doen. Want het in dese ghelegenheyd vereyscht wordt, dat wy met den gantschen ernst van een omsichtigh oordeel ondersoecken of de groote menighte van soo veele verscheyden dinghen die malckander in een tafereel ontmoeten een gladde rondigheyd sonder eenighe oneffenheyd ende een vermaeckelicke sachtigheyd sonder eenige hardigheyd hebben; benevens dat wy meer bescheydenlick moeten aenmercken, hoe een bequaeme schickinghe, uyt een volle en staetelicke *Inventie* voord-spruytende, ons verstand onderrichtet, hoe een maetvoeghelicke Teyckeningh, met het vermaeckelicke cieraet van gantsch bloeyende Coleuren verrijckt sijnde, onse sinnen verlockt; hoe de beweghelickheyd van 't levendighe Roersel onse herten verruckt, mids de gantsche ghestalte onser inwendigher beroeringhen door een soet gheweld nae de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderyen veranderende. Dus blijckt het uyt het ghene alreede gesey t is, dat de gheleghenheyd der Schilders met de gheleghenheyd van d'Orateuren ende Poeten t' eenemael over een komt; aenghesien het hun, nae 't segghen van *Tullius* ghelijckelick toestaet t' onderwijsen, te vermaecken, te beweghen; *Haeren schuldighen plight brenght het mede,* seght hy *, *dat sy ons souden onderwijsen; het behoort tot vermeerderinghe van haere aensienlickheyd, dat sy ons souden vermaecken; de noodswendigheyd haeres voornemens vereyscht het eyndelick, dat sy onse herten souden beroeren. De diep-gheleerde dinghen, gheven ons bericht; de biesaerde dinghen, strecken ons tot vermaeck; de hoogh staetelicke dinghen, sijn maghtigh ons ghemoed te beroeren. Soo wie in alle dese dinghen overtreft, deselvighe sal voor den aller grootsten Meester ghehouden worden; ghelijck hy voor een middel-maetigh Kon-*

* De Optimo genere Oratorum.

stenaer

stenaer door gaet, die de voorghemelde dinghen maer alleen redelicker wijse waerneemt; dies worden oock dieghene, dewelcke 't minste daer in vermoghen. voor d' aller gheringhste Schilders ghehouden; want brodders worden in dien sin even soo wel Schilders genaemt, als de beste die 't penceel oyt ghehandelt hebben. Indien yeman onder en tusschen de biesaerde gheestigheyd vermijdt, als strijdigh wesende met die deftigheyd daer by voornaemelick naestaet; indien een ander daerenteghen de noodighe cieraeten versaeckt, dewijl hy al te veele met de scherpsinnigheyd sijner Inventie op heeft; deselvighe, alhoewelse misschien een verdraghelicke maniere van Konste schijnen te volghen, nochtans is het seker datse van den rechten Konst-wegh afdwaelen; want men magh dat maer alleen voor 't beste keuren, 't welck bevonden wordt alle de prijs-waerdighe deughden op 't aller volmaeckste in sich te vervatten.

3. Het en is evenwel mijne meyninghe niet dat yeman in d' onbedachtheyd sijnes schieloosen oordeels d' opperste volmaecktheyd in d' aller minste ghedeelten der voorghestelder tafereelen soeckende, elck punt der selvigher door een gantsch viese en kribbighe korselheyd aen het spits-sinnighste begrijp der Konst-regulen behoort te toetsen; wantmen d' overvlieghende verstanden van groote Meesters hier en daer wat toe gheven moet, welverstaende, dat wy maer alleen in kleyne misgrepen beleefdelick slap sijn, sonder in grove ende onlijdelicke ghebreken door de vingheren te sien. Hy schijnt sich selven inder waerheyd boven den ghemeynen stand van andere menschen te stellen, of ten minsten niet te ghedencken dat hy mede een mensch is benevens andere, die gantsch gheene fouten van sijne mede menschen ghesint is te verschoonen. *Den goeden Homerus plaght oock somtijds te sluymeren,* seght *Horatius in Arte. Laet 's menschen nature noch soo volmaeckt sijn,* seght *Diodorus Siculus *, nochtans is het haer onmoghelick d' onberispelicke welstandigheyd des wercks in alle dinghen recht te treffen. Want Phidias, alhoewel hy wonderbaerlick was in 't by een voeghen van d' yvoore Beelden; Praxiteles mede, of hy schoon de Ziel-wroeghende beweghinghen in sijne marmere stucken wist in te storten; Apelles insghelijcks ende Parrhasius, niet teghenstaende datse de Schilder-konst door de bequaeme vermenginghe haerer verwen gheweldigh voord-holpen; nochtans plaghtense noyt daer toe te gheraecken, datse den naekomelinghen een onbesproken patroon haerer ervaerenheyd souden naelaeten. Ghelijck het menschen sijn gheweest, soo plaghtense altemets door de menschelicke swackheyd in veele mis-slaeghen te vervallen; behalven datse oock menighmael door de hoogh-draeghende verhevenheyd haeres aenghevanghen wercks soo krachtighlick wierden overvallen, datse 't vierighlick beghonnen werck niet en konden uytvoeren met den selvighen ernst dien sy in 't eerste tot het werck toebroghten.* Dies achten wy dat *Horatius* de gantsche gheleghenheyd

*Lib xxvi.

deser saecke rijpelick inghesien en grondighlick verstaen heeft, als hy een bescheyden ende ghereckelicke verdraeghsaemheyd in stede van desen oordeelens ende veroordeelens lust onder de menschen soeckt in te voeren; *Die 't profijtelicke met het vermaeckelicke t' saemen vermenghen*, seght hy *, *deselvighe worden gheacht de Konste voldaen te hebben. Soo ontmoeten wy oock minighmael in d' aller beste wercken eenighe fouten diemen soo nauwe niet en behoort te siften. De luyt-snaeren en geven niet altijd 't geluyd 't welck den Luyt-slaegher verwacht; want daer somtijds eenen valschen toon plaght onder te loopen. Den boghe en treft niet altijd 't ghene daermen nae mickt, want de beste Schutters schieten wel altemet mis, sonder 't voorghestelde wit te ghenaecken. Insghelijcks oock, waer veele deughden in 'werck sichtbaerlick uyt blijcken, daer en sal ick my niet stooten aen eenighe weynighe vlecken die door een hoedeloose voordvaerenheyd ofte oock door de menschelicke swackheyd veroorsaeckt sijn.* Den jonghen *Plinius* soeckt ons door een andere ghelijckenisse tot dese verdraeghsaeme bescheydenheyd aen te maenen, *Alhoewel wy in den ghewoonlicken overvloed van groote maeltijden veele schotels niet eens aenroeren*, seght hy *, *nochtans plaghten wy wel en loffelick van de gheheele maeltijd te spreken, sonder dat de gherechten, die onse maeghe verwalght, de vermaeckelickheyd van d' andere aenghenaeme spijsen t' eenemael souden wech-nemen.* Ghelijck dan die ghene dewelcke d' aller diepste gheheymenissen der Mael-konste maghtigh sijn te doorgronden, lichtelick uyt vinden, of den Konstenaer sijne saecken wel aengheleyt hebbende, het gantsche werck met een ghestaedighe vlijt doorwrocht heeft, soo plaghten oock dieghene dewelcke sich voor Konst-vroede luyden uytgheven, de bysondere deughden ende ghebreken der konstigher stucken met een nuchtersinnighe wackerheyd t' overweghen, en de gantsche gheleghenheyd haeres onvervalschten rechtsinnighen oordeels sonder eenighe bewimpelingh scherpelick genoegh te voorschijn te brenghen, wel wetende, dat het yeder een toestaet rekenschap van sijn eyghen vernoeghen ende misnoeghen te gheven, sonder sich door 't schonghelvlotighe gheswier van d' onbesinde menighte herwaerds en derwaerds te laeten drijven. De vaerdigheyd deses ghestrenghen oordeels moet evenwel door een beleefde verdraeghsaemheyd voorsichtighlick worden ingheteughelt, ten eynde dat wy door dese voordvaerenheyd in 't oordeelen de voornaemste kracht onses oordeels niet en souden lichtvaerdighlick verquackelen ende vertieren, ghelijck wy ghemeynlick sien dat eenighe door de lossigheyd haeres verhaestighden oordeels in d' uytnemenste wercken van d' aller beste Meesters yet voor bol ende opgheblasen houden, 't welck nae 't oordeel van de verstandighe aenschouwers een sonderlinghe kracht van deftigheyd en staetelick-

In Arte.

* Lib. ii. ep. 5.

staetelickheyd in sich heeft; sy berispen eenighe dinghen als offe al te weelderigh ende overdertel waeren, die d'aller doorsichtighste Konstenaers voor prijs-waerdigh houden van weghen de manhaftige stoutmoedigheyd die daer in ghespeurt wordt; sy verwerpen eenighe dinghen als onmaetigh ende overtolligh, die nae 't ghesonde oordeel van andere Konst-vroede Liefhebbers den rijckdom van eenen welghetemperden overvloed uytwijsen. *Daer is oversulcks wonderlick veel daer aen gheleghen*, seght den jonghen *Plinius* *, *of het berispelicke ofte uytmuntende dinghen sijn, die ghy aenmerckt. Want yeder een plaght vaerdighlick in d'ooghe te hebben, wat daer erghens is uytstekende; maer het vereyscht een scherpe opmerckinghe t'onderscheyden of het selvighe onmaetigh ofte groot is, of het wederom hoogh-verheven ofte maer alleen opghepost ende opdraghtigh is.* (* Lib. ix. epist. 26.)

4. Doch aenghesien het maer al te kennelick is, dat de bedrieghelickheyd onser ooghen de sekerheyd onses oordeels, sonder 't sorghvuldigh waernemen van allerley behoorlicke behulp-middelen, menighmael op eenen gantsch verkeerden voet plaght te brenghen; soo behooren wy altijds inde voorbaet te sijn, en soodaenighe dinghen naerstighlick te versorghen, door welcke d'onghewisheyd onses ghesichts bestiert wordt. *Ons ghesicht heeft vier dinghen van noode*, seght *Nemesius* *, *tot onderscheydinghe van 't ghene wy sien. Het vereyscht een onghequetst oogh; een lichte beweghinghe ofte plaets veranderingh nae de gheleghenheyd der dinghen diemen siet, een bequaeme tusschen-wijde tusschen 't ghesicht en 't sichtbaere, een klaere en suyvere lucht*, siet oock *Themistius* ende *Alexander Aphrodisiensis in Aristot. Lib. II. de Anima.* (De Natura hominis. Cap. 7.) Aennopende 't eerste, *Het en is yeder-eene werck niet*, seght den voornoemden *Nemesius* in een andere plaets *, *van alle dinghen te oordeelen. Ghemerckt het maer alleen wil ghedaen sijn van een ervaeren mensche en die een naturelicke bequaemheyd daer toe heeft.* (* Cap. 18.) Daerom is het oock onghehoort dat eenigh redelick man, verstaende hoe grooten vyandschap datter is tusschen d'oogh-druypinghe en tusschen klaere afstekende Coleuren, eenen sijp-ooghe tot het beschouwen van Konst-rijcke Schilderyen soude nooden. *Leepe ooghen*, seght *Plutarchus* *, *ghelijckse in de lommeringhe van verdoofde en half-donckere Coleuren een goed verghenoeghen plaghten te nemen, soo hebbense eenen naturelicken afkeer van allerley heldere blinckende verwen.* (In Phocione.) *Tullius* heeft het tweede t'saementlick met het eerste en 't derde verhandelt, *Onse ooghen gaen dan sekerste*, seght hy *, *wanneerse ghesond sijn, en dat het al gheweert is 't welck de selvighe plaght te beletten. Daerom soecken wy niet alleen het licht menighmael te veranderen, maer wy vereyschen oock dat de dinghen die wy meynen te besichtighen anders ghestelt wierden, altemets nae by komende, ende altemets verder afstaende, ja wy versoecken 't alles wat* (Lib. iv. Acad. quæst.)

 versocht

versocht kan worden, eer wy op 't oordeel onses ghesichts met vryer herten durven staen. Het vierde bestaet daer in, *dat wy de stucken die wel ghedaen sijn, in een goed ende bequaem licht stellen*, ghelijck *Tullius* in een andere plaets* is sprekende. Daerom houdt oock *Vitruvius* staende, dat de Galeryen ofte Konst-kamers, als mede alle d' andere ruymten die eenpaeriglick moeten verlicht sijn, de standvastigheyd haeres onbeweghelicken lichts van 't noorde behooren te trecken; *Vermids die lucht-streke door den ghewoonlicken Sonnen-loop nimmermeer te veele verdonckert ende verklaert wort*, seght hy *, *maer behoudt haere onveranderlicke sekerheyd den gantschen dagh door.* En wederom in een andere plaets; *de Konst-kamers als oock de werck-huysen der ghener die sich tot het maecken van eenigh borduer-werck ofte legh-werck begheven*, seght hy *, *moeten haeren dagh van 't noorde scheppen; ten eynde dat de verwen in 't werck, door de ghestaedigheyd des lichts, een onveranderlicke hoedaenigheyd behielden.* Alhoewel het nu uyt dese bygheraghte woorden blijckt op wat grond *Vitruvius* steunt, den ouden *Philostratus* * ghewaeght evenwel een Galerye die inde voor-stad van *Napels* aen de Zee-kant ghebout sijnde en met allerley konstighe Schilderyen rijckelick ghestoffeert ende behanghen wesende, nae de *Tyrreenische* Zee, dat is nae 't westen toe uytsach. Doch dit laeten wy sijn beloop hebben, sonder voorder daer daer in te treden, alleenlick vinden wy ons selven ghenoodsaeckt de volghende woorden van *Horatius* tot de voorighe aenmerckinghen toe te voeghen, *eenighe Schilderyen behaeghen ons best*, seght hy *, *als wy dichte by staen, andere, als wy verder afstaen: Eenighe vereysschen de schemeringhe van donckerachtighe plaetsen, andere begheeren eenen vollen dagh, sonder 't scherpsichtighe ondersoeck van d' aller sinnelickste oordeelers te vreesen: Eenighe gheven ons een goed verghenoeghen, indien wy se maer eens besichtighen; andere, indien wy de moeyte willen nemen om onse ooghen tienmael daer op gheslaeghen te houden*, siet den ouden *Commentator* aldaer.

De claris Oratoribus

Lib. i. Cap. 2.

Lib. vi. Cap. 7.

In procemio Iconum.

In arte.

5. De Konst-vroede Liefhebbers plaghten dan, nae 't versorghen van alle 't ghene haer ghesicht uytwendighlick helpen kan, de Schilderyen selver met eenen aendachtighen ernst 't overweghen, tien en tien-mael (dies nood sijnde) 't beschouwen der selvigher hervattende. Want ghelijck onse vijf sinnen in 't ghemeyn bedrieghlick sijn, soo plagt ons ghesicht, voornaemelick in 't eerste, heel onvast te gaen: Het is eenen gantsch onvoorsichtighen onderscheyder: En ghelijck wy daghelicks bevinden dat het ons veele dinghen soo verkeerdelick en valschelick aendient, dat wy het waere bescheyd der selvigher, sonder het toedoen van de rechte reden, nimmermeer maghtigh sijn te bekomen; soo plaght sich mede een welberaeden Konst-kenner in dese gele-

ghenheyd

ghenheyd allermeeſt op de reden te verlaeten en ſijn oordeel voornaemelick daer op te bouwen : *Want alhoewel de vijf ſinnen bynae in allerley Konſten* , ſeght Boethius *, *ja ſelfs oock in den gantſchen loop onſes leven het meeſte bedrijf hebben , nochtans en is daer inde ſelvighe gheen ſekerheyd des oordeels , gheen uytvindinghe der waerheyd te verhopen, 't en ſy dat de reden haere helpende hand gheſint is aen te bieden.* Lib. i. artis Muſicæ. Cap. 9. *Niet alleen de grootſte, maer ſelfs oock de kleynſte dinghen ſijn maghtigh onſe ſinnen t' ontſtellen, want ghelijck ſe de minſte dinghen door haere onſchijnbaerheyd beſwaerlick onderſcheyden , ſoo wordenſe oock menighmael door de bijſterheyd van d' aller grootſte dinghen verweldight ende overrompelt.* Soo ſeght den ſelvighen ſchrijver wederom in een andere plaetſe , *De Harmoniſche Konſt en is anders niet* , ſeght hy *, *dan een ſekere gheſtelteniſſe ofte bequaemheyd onſes ghemoeds , door welcke wy de verſcheydenheyd van hooghe en leeghe toonen , niet alleen met onſe ſinnen, maer oock met de reden overweghen.* Lib. v. Cap. 1. *Want ons gehoor en kan anders niet dan een verwarde gheluyd begrijpen , doch ſulcken gheluyd 't welck nae by de waerheyd van 't ghehoorde ſchijnt te komen , de reden daer en teghen , ghelijckſe 't onderſcheyd meer beſcheydenlick aenmerckt , ſoo ſtrijcktſe met eenen oock een volkomen oordeel over de rechtſinnigheyd des ſelvighen gheluyds. Onſe ſinnen overſulcks , ghelijckſe verwarde dinghen , en die maer alleen de waerheyd naeby komen , plaghten aen te mercken , ſoo krijghenſe haere volkomenheyd van de reden ; maer de reden , ghelijckſe volkomenlick oordeelt , ſoo ontfanghtſe van onſe ſinnen een ongheſchickte en gantſch ongeſtelde ghelijckeniſſe der waerheyd. Onſe ſinnen en konnen de waerheyd nae behooren niet begrijpen ; ghemercktſe maer alleen de naeſte ghelijckeniſſe der waerheyd , en niet de waerheyd ſelver, vatten. Het is de reden die eenen ſlagh daer in ſlaen en 't oordeel volkomenlick vellen moet,* ſiet mede *Macrobius Lib. VII. Saturnal. Cap.* 14. Volght dan hier uyt , dat wy de byſondere figuren , die ons in 't werck ſijn voorgeſtelt niet alleen met onſe ooghen haeſtighlick behooren t'overloopen; maer dat wy de ſelvighe insghelijcks door den gantſchen aendacht onſes Konſt-lievenden ghemoeds moeten inſien , als of wy met de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen ſelver , ende niet met haere gekontrefeyte verbeeldinghe te doen hadden. Want gelijck wy ontrent het eynde van 't vierde Capittel onſes eerſten Boecks hebben aenghewesen , dat de goede Konſtenaers , die ſich onder en tuſſchen 't wercken de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen voorſtellen , haere ſtucken met een gantſch uytdruckelicke duydelickheyd plaghten te vervullen; ſoo ſtaet ons hier mede aen te mercken, dat de Konſt-vroede aenſchouwers ; die ſich door 't ghesicht van de ghekontrefeyte afbeeldinghe tot de bedenckinge der waerheyd ſelver laeten aenleyden , de kracht deſer uytdruckelickheyd aller beſt maghtigh ſijn te beſeffen ,

Waer

Waer op het dan daedelick sal ghefchieden, dat ons de Schilderye fel-ver tot de voornaemfte figuren, en 't ghene ons daer in ftaet waer te nemen, ghemackelick sal aenleyden. *Philoftratus* fchijnt ons inde Schilderye van *Amphiaraus* even het felvighe te verftaen te geven; want nae 't verhael van feer veele en gantfch vreemde ghevallen die d' oude Helden, de wijlfe onder de wallen ende ontrent de poorten van de *Thebaenfche* ftad vochten, aldaer ontmoetet hebben, *Maer defe,* fegt hy*, *vereyfchen een ander ghefpreck, vermids ons de fchilderye fchijnt aen te maenen, dat wy onfe ooghen voornaemelick op Amphiaraus behooren te flaen, ghelijck hy fich in den mond van de gaepende aerde met der vlught begheeft, de Priefterlicke cieraeten fijner Krantfen ende Laurier tacken als noch behoudende. &c.* En wederom inde Schilderye van *Panthia*, *Wat de ftads veften, de bernende Huyfen, als oock de fchoone Lydiaenfche jonck-vrouwen aengaet,* feght hy *, *het is ons ghelijcke veel hoe de Perfiaenen daer mede omfpringhen, en hoe fijfe nae haeren luft fleuren en trecken. Abradates ende ftervende Panthia, ghelijckfe de dood om fijnent wille ondergaet, ghemerckt het de Schilderye foo fchijnt te willen hebben, moeten onfe ooghen allermeeft onderhouden, als wefende 't voornaemfte argument des tafereels.*

Iconum Lib.i in. Amphiarao.

Iconum Lib.ii.in Panthia.

6. Het en magh overfulcks niet ongherijmt fchijnen op grond van 't voorgaende alhier in te brenghen, dat fich den voornaemften vlijt van ons Konft-ghierigh hert met eenen fonderlingen aendacht ontrent d' uytnemenfte ende ontrent d' aller aenmerckelickfte dinghen behoort befigh te houden. *Philoftratus* gheeft dies aengaende een feer duydelick exempel, als hy ons de Schilderye van de Viſchers voorftelt; *Om niet veele tijds aen gheringhe en gantfch nietige dinghen te hangen,* feght hy *, *maer aen fodaenighe dinghen die onfe opmerckinghe verdienen, befiet doch. &c.* Het is dan blijckelick dat de voornaemfte dinghen onfen voornaemften aendacht vereyfchen. Dieghene daerenteghen, dewelcke fich met eenighe kleynigheden, daer haere ooghen in 't eerfte op ghevallen fijn, te vrede houden; de felvighe fchijnen die hooghftaetelickheyd weynigh te verftaen, of ten minften niet veele gade te flaen, tot welcke fich niet alleen de Konftenaers in 't wercken, maer oock de Liefhebbers in 't befchouwen der Konfte behooren te gewennen. *Indien yeman de gheheele fchoonheyd van den Olympifchen Iupiter, die foo uyt dermaeten fray ende wonderbaerlick is, als met blinde ooghen fchijnt voorby te gaen,* fegt *Lucianus**, *indien hyfe niet en roemt noch aen andere vertelt, maer blijft alleenlick aen 't aerdighe werckmanfchap de welghefneden voet-bancke ofte aen den welghefatfoeneerden pantoffel hanghen, een wonderlick verhael daer van maeckende; foudt ghy hem niet met dien plompen Tulpe vergheliijcken, die ontrent eenen Roofelaer ghebraght fijnde, gheen werck met allen*

Iconum Lib.i. in Pifcatorib.

De Confcribenda hiftoria.

allen van de roosen selver schijnt te maecken, vermids hy het beter acht sijne schou-lust te boeten aen de doornen ofte stekels die ontrent den wortel ende ellers groeyen; De rechte maniere van Schilderyen en Stock-beelden te beschouwen, is klaerlick ghenoegh te vinden inde boecken der Beelden beschreven door den ouden en jonghen *Philostratus*, als oock inde beschrijvinghe van verscheyden statuen die ons *Callistratus* heeft naegelaeten men vindt insghelijcks in veele andere oude schrijvers ontallicke uytdruckinghen van dien aerd, dewelcke niet alleen maghtigh sijn den Konst-lievenden leser een groot vermaeck aen te brenghen, maer sijn oordeel met eenen oock tot d' oeffninghe deses teghenwoordighen plights te bereyden. Daerom sal ick uyt duysend en duysend soodanighe beschrijvinghen, die sich hier ghemackelick aenbieden, alleenlick een uyt den hoop tot exempel by brenghen. *Amphinomus* ende *Anapus*, twee vleeschelicke broeders, door 't schielick ontbranden van den bergh *Ætna*, t' saementlick met haere ouders in 't midden van den brand ghestelt sijnde, hebben d' oude luyden sonder langh beraed op haere schouders ghelaeden, en soo sijn sy 't beyde met haere Ouders ontkomen. Dies heeft oock d' oude deughd-lievende eeuwe dese lof-waerdighe daed der vroomer jonghelinghen tot een eeuwighe ghedachtenis in 't koper uytghedruckt. *Claudianus* heeft met het beschouwen deser Beelden te werck ghegaen, als volght: *Aenschout de Broeders, hoe sy onder haer ghedughte pack sweeten*, seght hy *, *en hoe sich den ontstelden bergh in 't midden van dese sijne bangigheyd door een welverdiende eerbiedigheyd verledight de flickerende vlamme-scheuten van haere lichaemen af te keeren. Alhoewel de bevreesde Ouders haere armen vast ghenoegh om der jonghelinghen neck gheslaeghen houden, nochtans achten 't de jonghelinghen noodigh datse 't oude paer oock met haere handen souden onderstutten; vindende oversulcks dat sijse wel versekert hebben, soo ist datse 't hoofd lustighlick opstekende met een stoexe wackerheyd gheweldigh aen-steppen. Het bejaerde paer wordt onder en tusschen van twee soonen op een meer verheven en staetelicke wijse ghedraeghen, vermids het de selvighe door 't lieffelicke beletsel van eenen aenghenaeme last vernoodsaeckt sachter te gaen. En verneemt ghy niet hoe den ouden Vader 't vreeselicke vier met der hand aen wijst, en hoe de verslaeghde Moeder haere ghebeden met een verbaest ghelaet vierighlick uyt stort? d' overgroote vreese set hun 't hayr over eynde; dies sietmen oock 't metael selver in haer verslaeghen aenghesicht verbleycken. Alle de bysondere leden van de jonghe ghesellen sijn met een moedighe gherselingh vervult, als bevreest sijnde voor haer pack, alhoewel voor haer selven t' eenemael sonder vreese ende onbeschroomt sijn. De windt drijft haere rijd-rocken te rugghe. Den eenen steeckt sijn rechter-hand om hooghe, te vrede sijnde dat hy sijnen grijsen Vader met de*

* Epigram. XXV.

 slincker

ſlincker-hand vaſt heeft : den anderen daer en tegen houdt beyde ſijne handen in een ghevlochten ende verknocht, wel wetende dat de behoudeniſſe van de weeckſte meerder ſorghe van doen heeft. Siet wel toe dat ghy miſſchien niet onaenghemerckt en laet voor bygaen, 't ghene de hand des Konſtenaers in dit ſtuck wercks ſtilſwyghende heeft voord ghebraght: Want alhoewel de jongelinghen malckander van bloeds weghe wonderlick welghelijcken, nochtans heeft den eene de tronie ſijnes Moeders, den anderen ſwijmt nae den Vader. De ongelijcke jaeren ſijn insgelijcks door de behendigheyd der Konſte ſoo gantſch wonderbaerlick ghetempert, datmen de ghelijckeniſſe van den Vader in den eenen ſone vernemen kan, en de ghelijckeniſſe van de Moeder in den anderen: Soo dat den vernuftighen Konſtenaer een nieu onderſcheyd tuſſchen de ghebroeders ſtellende, niet beters en vond, dan dat hy haere ghedaenten achtervolghens haere toegheneyghtheyd ſoude verdeylen. Dus leeren wy in dit exempel hoe daer in de konſtige wercken niet byſonders voor valt, of den Konſtvroeden ende verſtandighen aenſchouwer wil alles met ghemack aenmercken, ſonder yet over te ſlaen. Vermids hy daerom niet gheſint is de voornaemſte kracht van ſijnen ſchou-luſt ontrent verſcheyden queſelachtighe tateringhen te verſlijten, ſoo arbeyd hy doorgaens henen de wonderbaerlicke vreemdigheden der edeler Konſte met een gantſch ernſtighe ende ſin-wackere noeſtigheyd waer te nemen, ghelijck ſich deſelvighe in 't een of 't ander edel argument rijckelick plagten open te doen.

7. Ghelijck het dan vaſt gaet dat de rechte Konſt-liefde allerley ſlechte beuſelinghen hertelick plaght te verfoeyen; ſoo behooren wy in 't teghendeel daer nae te trachten, dat wy ons ſelven de gantſche gheleghenheyd des voorgheſtelden arguments door een wijdloopighe ende onvernepen verbeeldinge nae 't leven konden voorſtellen: Want dus doende ſullen wy niet alleen 't ghene inde Schilderyen ſelver aenmerckelickſte is vaerdighlick uyt vinden, maer het ſal ons oock licht vallen 't gantſche begrijp ende voornaemſte omſtandigheden der konſtigher wercken met onſe voorbedochte en nieuwelick opghehaelde verbeeldinghen te verghelijcken. Dat het nu gheen ſwaer en moeyelick werck is de ſlaepende memorie t' ontwecken ende ghedachteniſſe van 't eene of 't andere bedrijf op 't minſte gheſicht van een voorgheſtelt tafereel wederom te hervatten en te vernieuwen, wordt uyt onſe daghelickſche ondervindinghe onwederſprekelick beweſen. 't Gaet ſeer lichtelick toe, en 't is met der vaerd ende als in eenen ooghenblick ghedaen. *Onſe herdenckinghe is een uytdermaeten lichte ende ghemackelicke ſaecke*, ſeght *Maximus Tyrius* *, *en ghelijck de licht-roerende lichaemen anders niet dan een beweghende hand van doene hebben, om d' ontfangh en beweghinge*

Diſſertat. xxviii.

weghinghe voor eenen langhen tijd daer nae te behouden, soo plaght mede ons ghemoed, wanneer slechts d' uyterlicke sinnen de minste gheleghenheyd van yet te herdencken beghinnen aen te bieden, wijds en sijds op dit beghinsel uyt te weyden. Niemant en kan 't hondſ-eynde van een langhe en dunne spiesse bewegen, of hy sal de selvighe beweginge door de gheheele spiesse, selfs oock tot het spiese toe, voord-senden. Het selvighe sietmen oock in een langhe uytghestreckte koorde gheschieden, want soo wie haer beghinsel schudden wil, deselvighe sal de gantsche koorde noodsaeckelick tot het uytenste eynde toe doen dreunen en daveren. Even alsoo heeft ons ghemoed maer een kleyn beghinsel van doen, om de gantsche gheleghenheyd van d' eene of d' andere gheschiedenisse volkomenlick te hervatten. Allerley redelicke verstanden, die niet t' eenemael van dese Konsten vervreemdt sijn, worden oversulcks op 't eerste ontmoeten van een gheschilderde jaght ghewaer, hoe vaerdighlick hun de gantsche gheleghenheyd deses manhaftighen vermaecks, midsgaders oock de bysondere omstandigheden die onder en tusschen 't jaeghen plaghten voor te vallen, in den sin schieten. Hun dunckt dat sy de vroolicke jaghers met het eerste kriecken van den dagh inde vochte velden seer besighlick en sonder gherucht sien loopen; yeder een bevlijtight sich de stilligheyd; in sulcker voeghen, dat selfs oock de t' saemen ghekoppelde honden schijnen door haer ghewilligh volghen en stille swijgen te verstaen te gheven, datse haeren tijd kennen. 't Bedoude gras middeler tijd sachtelick vertreden sijnde, en houdt niet op met een groender groente te melden, waer-waerds de Weydſ-luyden met haere ghevolgh sijn ghegaen; tot dat dit ordentlicke spoor der voetstappen een eynde neemt, alsmen de bestemde plaetse, daer 't wild sijn leger houdt, beghint te ghenaecken; Want dan schijnt het al in het wilde te slaen. De gretighe honden geven door haer onverduldigh jancken en sparteleu te kennen, hoe seer datse nae 't dier hungheren, en datse nu enckelick begheeren ontkoppelt te sijn. Eenighe jaghers volgen de los-ghelaetene honden met een vervaerlick gheroep ende ghetier; niet alleen om de naerstigheyd der honden door dit middel te verwackeren, maer oock om 't beteuterde die op den loop te helpen. Sommige omronden d'aller dichtste en best-geboomde plaetsen des wouds, om haer net gaeren tot haer beste voordeel bequaemelick te spannen. Andere staen hier en daer versspreydt met swijn-sprieten inde hand, om 't verbaesde wild inde laeghen van het listige warre-gaeren te verstricken. 't Neder-ghevelde dier wordt eyndelick ontweydt, de honden ontfanghen haeren arbeydt-loon, en de juchtende overwinners volghen den karrenden waghen, die onder den last van haeren welghespeckten vangh schijnt te kreunen. Komt hun een andere Schilderye

voor ooghen, daer in twee dappere mannen, die lijf om lijf vechten, afgebeeldet sijn; haere gedachten worden dan al wederom op 't bloote ghesicht deses tafereels soo krachtighlick gaende ghemaeckt, datse sich de gantsche gheleghenheyd van sulcken ghevecht door een ghemackelicke verbeeldinge nae 't leven voor stellen. Sy laeten sich voor staen datse 't verschrickelicke ghebaer van sulcke eersuchtighe herten als teghenwoordigh aenschouwen. De bittere dreyghementen van haere kamperlicke aenspraecke, den vierighen opslagh van haere bernende ooghen, vervullen haere herten aen weder sijden met sulcken vyandighen wraeck-lust, datse door dese woedende verbolghenheyd eens hand-ghemeyn gheworden sijnde, niet en wenschen dat hun yeman scheyden soude. Ende alhoewel sy soo terstond tot d' uyterste felligheyd en raeserye niet en vervallen, vermids haere herten in 't eerste door desen heymelicken inval een weynig bedroeft ende vertraegt worden, dat het eynde van d' een of d' ander maer alleen het eynde haeres ghevechts wesen moet; nochtans wordense door de smerte van d' ontfanghen als oock de vreughd van de ghegeven worden op een nieu aenghemaent allerley vreese achter den rugghe te versmijten en haer selven maer alleen in de hope van een loffelicke dood te versterc-ken; dies plaghtense dan door de prickels van sulcken hopeloose hope met eenen verschen moed daer aen te vallen, wenschende den dood haerer teghen-partije, als 't anders niet sijn en magh, met haer eygen leven te bekoopen. Wy sullen ons hier met het ghene alreede geseyt is verghenoeghen, om den Leser door het verhael van meer andere exempelen niet baloorig te maecken; benevens dat yeder een uyt dese twee voorghestelde exempelen ghenoegh begrijpt, dat het altijd op 't selvighe uyt komt. Onse uyterlicke sinnen behoeven slechts het beghinsel eenigher gheschiedenissen aen ons ghemoed aen te dienen, en strecks sal ons werckende hoofd de gantsche gheschiedenis, gelijckse uyt veele en vast aen een gheschaeckelde omstandigheden bestaet, niet alleen nae den eysch der saecke vaerdighlick beseffen, maer oock met de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderye bequaemlick verghelijcken. Wordt alleenlick vereyscht dat den Konst-kenner die behoorlicke voorbereydinghe tot het oordeelen toebrenge, van welcke wy inde twee afdeylinge van 't vijfde Capittel onses eersten Boecks niet spaerighlick hebben ghehandelt.

8. Soo wie dan de voorgaende afdeylinge sal verghelijcken met het ghene wy in 't vijfde Capittel onses eersten Boecks voorghestelt hebben, deselvighe sal sich daer in volkomenlick onderricht vinden, dat het den ghenen die nae de rechte Konst-kennisse ongheveynsdelick

trachten

trachten; hoogh-noodigh is, haere fantasije door een ghestaedighe oeffeninghe daer toe te ghewennen, datse de waere ghelijckenis als oock de bysondere omstandigheden van allerley voorvallende saecken door een levendighe verbeeldingh t' eenigher tijd van vooren tot achteren ordentlick en vaerdighlick wisten op te haelen: En dat niet alleen, ghelijck wy voor desen staende hielden, om de konstighe wercken met deselvighe verbeeldingh te verghelijcken; maer oock, ghelijck ons nu staet aen te wijsen, om ons selven 't argument der voorvallender Schilderyen door kracht van dese onvervalschte verbeeldinghe als teghenwoordigh voor ooghen te stellen. Want het den ghenen, die de konstighe wercken met een rijp oordeel soecken t' overweghen, niet ghenoegh en is, datse de rechte verbeeldinghe van 't afghebeelde argument met de Schilder-beelden selver verghelijcken, 't en sy saecke datse sich 't afghebeelde met eenen oock voorstellen als of het voor gheen bloote afbeeldinghe maer voor de saecke selver was te houden. Den vermaerden Schilder *Theon* heeft ons dese lesse willen inplanten, wanneer hy eenen ghewaependen krijghs-man ghemaeckt hebbende, ghelijck den selvighen ghereed stond om eenen uytval te doen op de vyanden die 't omligghende platte land afliepen, niet goed en vond datmen dese fijne Schilderye te voorschijn soude brenghen, sonder eerst eenen Trompetter heymelick by der hand te hebben die sijn Trompette stekende eenen loosen alarm op den selvighen ooghenblick soude maecken alsmen de gordijne die 't stuck bedeckt hield beghost te verschuyven. *'t Schickelicke gheklanck der Trompette heeft ghedient*, segt *Ælianus* *, *om d'opghewekte fantasijne der aenschouwers krachtighlick te vervullen met den levendighen inval van een kloeck Soldaets-hert 't welck sich door 't ghesicht synes verwoesten vaderlandts ghedwonghen vond daedelick te hulpe te loopen.* Den treffelicken Konstenaer heeft het recht voor ghehadt, als hy sich daer van versekert hield, dat het ghemoed der aenschouwers door 't hooren deses alarms aller best daer toe konde aengheleyt worden om anders niet dan 't ghesicht van wel toegheruste en strijdvaerdighe mannen te verwachten, dat oock dese verwachtinghe aller bequaemst was om haere fantasije met de levendighe teghenwordigheyt van d'afghebeelde saecke te vervullen. *Philostratus* heeft oock in het beschouwen der schilderijen den selvigen voet ghehouden; want als hy sich onderwindt eenen jonghelingh in de Konst-kennisse t' onderrichten soo raed hy hem desen gangh te nemen; *wel aen, jonghelingh* seght hy *, *sijt ghy belust dat wy u jet wat aengaende dese eylanden als uyt een schip verhaelen even als of wy de selvighe in den voorsomer om seylden, wanneer de zee door 't soete gheblaes, van den westen wind ververscht ende vervroolickt wordt?*

Lib. ii. var. hist. Cap. ultimo.

Iconum Lib. ii. in Insulis.

wordt; ten eynde dan dat ghy het land ghewillighlick vergetende, uselven te beter moght laeten voorstaen dat dit gheen onstuyminghe, als oock gheen bekalmde, maer een seylbaere zee is, een zee die door een moye koelte sachtelick bewoghen wordt; siet, wy sijn alreede gescheept en onder seyl &c. Het blijckt hier dat *Philostratus*, achtervolghens d' ondervinding die hy in dese Konsten ghehadt heeft, den jonghelingh met sich t' schepe nam, willende dat hy het land met opset uyt den sin soude stellen, om de bysondere omstandigheden van sulcke lustbaere eylanden als van het schipboord teghenwordighlick te aenschouwen, want hy oordeelde dat het ghemoed deses jonghelinghs de gantsche gheleghenheyd deser afbeeldinghe beter soude begrijpen, in dien het de voornoemde eylanden door een levendighe inbeeldinghe omgheseylt hebbende, het beeld selver met sijne versche verbeeldinghen bestond te verghelijcken. Voorder moghen wy uyt het ghene tot noch toe gheseyt is vrijelick dit besluyt maecken, dat die ghene best maghtigh sijn van de gheleghenheyd veler dinghen te oordeelen, die de selvighe van te vooren versocht en ghehandteert hebben, of ten minsten door het ghesicht der selvigher tot een naerder kennisse ghebraght sijn. Het is koddich en met de teghenwordige verhandelingh seer wel over een komende, 't gene *Athenæus* verhaelt: Als den Comœdieschrijver *Antiphanes*, seght hy*, een van sijne Comœdien aen den grooten *Alexander* voorghelesen hebbende uyt de onlustighe ende onachtsaeme afkeerigheyd des Konings ghewaer wierd dat hem het lesen niet seer ter herten gingh; Het is t' eenemael noodigh, heer Koningh, seyde *Antiphanes*, dat yemand die sich in de schriften van desen slagh soude verlusten, een redelick ervaerenheyd hebbe in die dinghen selver die het schrift voorstelt; so is het mede onmogelick dat yeman de minste bequaemheyd soude hebben om behoorlicker wijse daer van te oordeelen, het en sy saecke dat hy menighmael met de nachtloopers en ravotterende slampampers op de been tijende altemets om een moye meyds wille teghen de vuyst loopt en andere altemets vuystloock te eten geeft.

Lib. xiii. Deipnosoph. in ipso statim initio.

9. De menichvuldighe ende aendachtighe beschouwinge der Konste plaght eyndelick in ons ghemoed soo vele te weghe te brenghen, dat wy door de gheduyrigheydt deser oeffeninghe bequaem worden ghemaeckt om van allerley Konstighe wercken met een seldsaem gemack en met een onbedrieghelicke vaerdigheyt te oordeelen: daerom heeft oock *Dionysius Longinus** dese gemackelicke vaerdigheyd in het oordeelen met groot recht *d' aller laetste vrucht van een veelvoudighe ervaerenheyd ghenaemt*. De woorden van *Dionysius Halicarnassensis* sijn mede aenmerckens waerdt en sonderlinghe dienstigh tot het ghene wy

De subl. mi orat. 4.

voor

voor hebben; *Het beste kenteycken van de bevallighe aerdigheyd,* seght hy *, *bestaet in een redenloos ghevoelen, dat is, in een ghevoelen daer men gheene reden van gheven en kan. Dit redenlooſe ghevoelen vereyscht benevens de veelvoudighe oeffeningh een ghestaedich onderwijs mondelingh ghedaen. Dies valt het oock de Beelt-stekers en schilders soo heel licht niet d' oude wercken t' onderscheyden, 't en sy saecke dat sy door het onophoudelick oeffenen haeres gesichts een gheweldighe ervaerenheyd in de wercken van de oude Meesters hebben verworven; soo is het hun mede onmoghelick sekerlick te segghen, dat sulcken of sulcken werck is van Polycletus, van Phidias, van Alcamenes, als oock dat dese of ghene schilderije de hand is van Polygnotus, van Timanthes, van Parrhasius, het en sy datse sulcks erghens uyt een loopende gherucht hebben opghevat.* Ghemerckt het oversulcks yeder eens werck niet en is de rechte eyghenschappen van die behendighe bevalligheyd uyt te vinden, de welcke in de wercken van groote Meesters voor een onfeylbaer bewijs van haren bysonderen gheest wordt ghehouden; soo behooren wy mede gewillighlick een weynigh arbeyds daer aen te hanghen, dat wy de stucvan de allertreffelickste Konstenaers uyt haere bysondere handelingh vaerdighlick moghten ontdecken. *Alhoewel wy de ghelijckheyt eenigher tweelinghen voor een onderscheydenlicke ghelijckheyd houden,* seght *Tullius* *, *nochtans plaghtse de moeder door d' enckele ghewoonte haerer oogentelick te onderscheyden; ja wy sullen het selvighe mede ghemackelick weten te doen, indien wy slechts onse ooghen daer toe ghewennen. Het is kennelick ghenoegh dat de eyeren malckander soo ghelijck sijn, dat haereghelijckvormigheyd een by woordt heeft veroorsaeckt; nochtans plaghten vele inwoonders van het Eyland Delos, die sich voor de verwoestinghe des selvighen Eylands met de hoenerneeringhe beholpen, soo nauwe op haer stuck te letten, datse uyt het fatsoen van elck ey de Henne die het gheleyt hadde vaerdighlick en sekerlick wisten aen te wijsen.* Ghelijck wy dan sien dat de Singh-Meesters eenighe leerlinghen ontmoetet hebbende, die ghaerne tot een bescheyden kennisse der Harmonie souden gheraecken, hun gheen andere lesse met ghelijcken ernst voor houden, dan datse haere ooren van eersten af souden gewennen de minste eenckelinge der toonen niet te laeten onghemerckt voor by gaen; soo behooren oock alle die ghene, de welcke wenschen te verstaen waer in de rechte *Gratie* der konstighe wercken gheleghen is, allerley naerstigheyd aen te wenden *datse haere reden-looſe ghevoelen meer en meer versterckten door de gheduyrsaemheyd van een ghestaedighe oeffeningh en door 't opwecken van die heymelicke beweghinghe daermen gheen rekenschap van gheven en kan,* seght *Dionysius Halicarnassensis in Lysia. Ghelijck het daerom niet ghenoegh is,* seght *Boethius* *, *datmen eenen sonderinghen smaeck hebbe in allerley Konst-maetighe soete ghesanghen; 't en sy saecke datmen*

met

* De Demosth. acumine ac vi.

* Lib. iv. Acad quæstionum.

* Lib. i. Musicæ Cap. i.

met eenen oock ghesint sy aen te mercken, hoe de verscheyden stemmighe toonen door een maetvoeghelicke eenstemmigheyd aen malckander hanghen en door den anderen schieten; even alsoo houden sich de Konst-vroede mannen nimmermeer met het bloote ghesicht der verwen te vreden, 't en sy saecke datse d'eygenschappen der selvigher met eenen oock begrijpen.

10. Die ghene dan de welcke haere ooghen door de daghelicksche oeffeningh van een ghestaedighe opmerckinghe tot dese onmoeyelicke vaerdigheyd van een onwedersprekelick oordeel ghebraght hebben, plagten de meeste kracht haerer Konst-kennisse daer in voornaemelick te bewijsen, datse d'originelen staends-voets van de copijen weten t' onderscheyden. d' Oorspronckelicke wercken die de treffelicke Meesters nae 't leven selver ghemaeckt hebben, worden alhier door den naem van originele stucken te verstaen ghegeven; de copijen daer en teghen en sijn anders niet dan d' afteyckeninghen, ofte vytdrucksels, ofte affetsels, ofte naemaelsels diemen nae 't oorspronckelicke stuck heeft afgheteyckent en naeghemaelt. De rechtsinnighe Konst-kenners plaghten oversulcks ind' oorspronckelicke stucken de volkomene kracht van een levendige bevalligheyd te vernemen; daerse nochtans inde naemaecksels maer alleen de ghebrekelicke lammigheyd van een ontleende welstandigheyd ghewaer te worden. *Daer is altijd een bevallighe lustigheyd in alle d' originelen te vinden,* seght *Dionisius Halicarnassensis*.* *de ghecopieerde stucken daer en teghen, al sijnse noch soo wel uytghedruckt, plagten oyt het een of het ander uyt te wijsen het welck al te seer bearbeydt sijnde uyt de nature niet en schijnt voord te komen. Dus sien wy dat niet alleen d' Orateuren de wercken van d' andere Orateuren achtervolghen dit voorschrift onderscheyden, maer de Schilders volghen insghelijcks desen reghel om de Schilderyen van Apelles t' onderkennen van 't werck der ghener die sijne stucken naebootseren; 't selvighe doen oock de Ghiet-konstenaers ontrent de statuen van Polycletus, als oock de Beeld-stekers ontrent de wercken van Phidias.* Het is gantsch wonderlick met wat voor een vast-grondigh oordeel en met hoedaenighen bescheydenheyd dieghene van de originele stucken en van de ghekopieerde wercken weten te spreken, dewelcke gheleerde en welgheoeffende ooghen tot de beschouwinghe der konste toebrenghen; waer als d' andere, die daer in onbedreven sijn, niet met allen te segghen hebben; vermids het hun onmogelick is 't aller blijckelickste verschil tusschen d' eene en d' andere te bemercken. *De copije plagt altijd van 't originele te verschillen,* seght *Diogenes Laertius in Onesicrito.* *'t Naeghebootseerde wordt allenthalven van de waerheyd ontwijfelicken overwonnen,* seght *Tullius Lib. III. de Oratore. Den naevolgher,* seght *Seneca rhetor *, en kan den eersten autheur nimmermeer ghenaecken; ghemerckt den*

* In Dinarcho.

In prooemio libri Primi Controvers.

aerd der dinghen ſoodaenigh is, dat d' aller naeſte ghelijckenis de waerheyd die in de dinghen ſelver gheſpeurt wordt in 't minſte niet en kan haelen. De woorden van *Quintilianus* vervatten de gantſche gheleghenheyd der ſaecke die van ons tegenwoordighlick wordt verhandelt; *'t Ghene yet anders ghelijckt*, ſeght hy *, *moet noodſaeckelick te kort ſchieten en meer bevalligheyd hebben dan die dinghen welckers ghelijckenis het ſchijnt te draegen. Want ghelijck de dinghen, die wy voor ons patroon aennemen, de nature ſelver ende een waere kracht in ſich hebben; ſoo plaght allerley naevolghinge in 't teghendeel maer alleen ghecontrefeyt te ſijn en ſich nae anderer dinghen gheleghenheyd te voeghen. Libanius* overſulcks, ſprekende * van eenighe Konſtenaers die d' oude ſtatuen gheluckighlick hadden uytghedruckt, en ontſiet ſich niet ſtaende te houden, dat hun de Goden iet wat vergunt hadden 't welck de ghemeyne nature der menſchen te boven gaet. *Het gebeurt ſelden,* ſeght den jonghen *Plinius* * *dat de Schilders een volmaecktelick ſchoone Tronie niet ſlimmer uytdrucken.* Even alſoo plaght het oock met de Copijen van d' aller volmaeckſte Schilderijen toe te gaen; men ſietſe daghelicks van de nettigheyd haerer originelen afwijcken; *Want ghelijck het ſwaer valt een waere ghelijckeniſſe nae het leven te treffen*, ſeght den ſelvighen *Plinius* in een andere plaets *, *ſoo is het naebootſeren van 't naeghebootſeerde noch veel moeyelicker.*

* Lib. x. Cap. 2.

* In Antiochico.

* Lib. V. Epiſt. 10.

* Lib. V. Epiſt. 28.

11. Staet nu voorder aen te merckendat de Konſt-kenners door deſe ghewoonte haerer ooghen niet alleen d' oorſpronckelicke taferelen van de naemaelſels vaerdighlick leeren onderkennen; maer datſe daer door met eenen oock d' oude wercken van de nieuwe ſekerlick weten t' onderſcheyden. *Men vindt in d' oude ſtucken een ſekere onnaevolghelicke authoriteyt ofte achtbaerheyd der Konſte*, ſeght *Quintilianus*, *die de Schilderijen een ſonderlicke aengenaemheyd plaght toe te brenghen.* Gaer weynighe ſijn met *L. Mummius* eens in dit ſtuck; want als deſen grooten Capiteyn nae 't innemen van *Corinthus* verſcheyden oude tafereelen en ſtatuen nae Roomen ſchickte, ſoo heeft hy het noodigh gheacht dit wijſe verdingh met die ghene te maecken dien hy de vracht aen beſtede, datſe ſich immer doch ſouden wachten eenighe deſer ſtucken te verlieſen; want hy hun ſulcks nimmermeer van meyninghe was quijt te ſchelden, tot datſe de gheleden ſchaede vergoedende andere nieuwe ſtucken in plaetſe van de oude wedergaeven, ſiet *Velleius Paterculus Lib. II. hiſt. Cap.* 13. Maer deſe ſijne belacchelicke grovigheyd quam ſeer wel over een met de gheleghenheyd van d' onbelompen eeuwe daer in hy leefde; d' andere edele Konſt-vroede gheeſten middeler tijd verſtonden 't heel anders; want het hun niet onbekent en was dat d' oude ſtucken onghelijck beter waeren dan de nieuwe, dat oock de leven-

Lib. viii. Cap. 3.

levendighe wackerheyd van d' aller kloeckste verstanden door 't vermaeck van sodaenighen oudheyd gheweldigh verquickt word. Daerom verdient het oock gheen verwonderingh, dat d' aller oudste Konste doorgaens henen de herten der aenschouwers met een gantsch eerbiedige verwonderinghe plagh te raecken; *Ghelijck wy sien*, seght *Quintilianus* *, *dat vele menschen 't eene of 't andere Woud, 't welck van wegen sijne oudheyd ghewijhet is, met een Goddelicke eere bejeghenen; ghemerckt de groote verouderde boomstompen d' ooghen der aenschouwers niet soo seer door haere vermaeckelicke lustbaerheyd tot sich trecken, als door den heymelicken schijn van heylighdom die daer in ghespeurt wordt.* M. Tullius Cicero verklaert sich een van dese verwonderers der oudheyd gheweest te sijn; *Ick ben d' oudheyd uyt der maeten seer toeghedaen*, seght hy *, *dies prijse ick liever in d' oudheyd 't ghene sy heeft, dan dat ick in haer 't ghene sy niet en heeft soude vereyschen; te meer, om dat ick het ghenese heeft bevinde grootter en ghewightigher te sijn, dan het ghenese niet en heeft.* Den selvighen autheur seght wederom in een andere plaetse; *Het en laet sich soo lichtelick niet beduyden*, seght hy *, *waerom wy door een sekere satheydt ende oor-aetigheyd soo haestighlick van die dinghen vervreemden, die onse sinnen het grootste vermaeck by brenghen ende onse herten op het eerste ghesicht aller meest beroeren. Hoe vele aenghenaemer en lustigher worden alle dinghen door de bloeyende schoonheyd ende verscheydenheyd der verwen in de nieuwe schilderijen ghemaeckt, dan in d' oude? nochtans plagt het vermaeck der dingen die ons in het eerste wonderlicken wel gevallen niet langhe te dueren; waer als wy ons selven in het teghendeel aen den rouwen afgaenden schijn der ouder stucken veeltijds vergaepen.* Ghelijck wy dan sien dat *Cicero* niet ghesocht en heeft d' oorsaeck hier van te doorgronden, soo wordt ons evenwel in andere schrijvers een dobbele reden voorghestelt van dese eerbiedigheyd die wy d' oude stucken der voorigher Meesters plaghten te bewijsen. *Dionysius Halicarnassensis* * stelt ons de eerste reden voor ooghen, wanneer hy drijft dat d' oude tafereelen in een gantsch wonderbaerlicke eenvoudigheyd der Coleuren haeren voornaemsten lof uyt de bevallighe nettigheyd der teyckeninghe trocken; ghelijck de nieuwe daer en teghen allermeest op ick en wete niet wat voor een verscheyden verwig cieraet stonden, als wesende slechtelick en gaer sorghelooslick gheteyckent, siet oock *Themistius de Amicitia*, daer hy 't selvighe punt op de selvighe maniere voorstelt. De tweede reden vloeyt uyt d' eerste; want ghelijck d' eerste reden d' oude stucken boven de nieuwe verheft, van weghen d' eenvoudighe ende onbedwonghen bevalligheyd diemen daer in plaght te vinden, soo schijnt de tweede reden d' oude wercken allermeest te roemen, van weghen een gantsch voortreffelicke hooghwaerdigheyd ofte Majesteyt

Lib. x. Cap. 1.

De Perfecto Oratore.

Lib. iii. de Oratore.

In Isæo.

diese

diese uyt d' eenvoudigheyd van d' oude Konste als noch behouden. *Porphyrius* *, seght dat de nieuwe Beelden der Goden met verwonderinghe worden aenghesien, om de waerdigheyd des wercks; maer dat d' oude daerenteghen ghe ducht worden, om dat d' eenvoudigheyd haeres wercks met de heerlicke Majesteyt der Goden aller best overeen komt. *Pausanias* * insghelijcks, sprekende van *Dædalus*, seght dat sijne wercken niet seer fraey in d' ooghe waeren, maer datmen inde selvighe een sekere goddelicke Majesteyt, die 't al verfraeyde, plaght te vernemen. *Silius Italicus* * heeft oock dese bysondere eyghenschap in d' oude Godts-beelden aenghemerckt, datse den goddelicken schijn, die de Konst op de selvige bestedet hadde, als noch behielden. Ghelijck dan alle die ghene, dewelcke sich door een gheduerighe opmerckinghe daer toe begaven, d'oude wercken van de nieuwe scherpsichtighlick wisten t' onderscheyden; soo hadden sy oock ghenoeghsaeme reden, om nae dese vaerdigheyt in het oordeelen te trachten: Vermids veele bedrieghers in dien tijd yeder een trompen sochten te verkoopen, nerghens anders op uyt gaende, dan datse eenighe arme onbedreven Sullen door den schijn van een gecontrefeyte oudheyd de sack over 't hoofd trecken en 't geld uyt den buydel fijntjens moghten uyt-kloppen, siet *Phædrus Lib. V. Fabularum, in Prologo.* Als oock *Martialis Lib. VIII. Epigram. 6. &c. 34.*

Lib. ii. de Abstinentia.

In Corinthiacis.

* Lib. 14.

12. Aenghesien dan de voorghemelde ghewoonte soo veele vermagh, dat wy door t' behulp der selviger ghewoonte niet alleen d'originelen van de copijen maer oock d' oude wercken van de nieuwe met een half ooghe vaerdighlick weten t' onderscheyden; soo moghten wy ons selven hier mede wel ghenoegh te vrede houden, achtende dat de daghelicksche oeffeningh van een nauw-keurigh oogh 't voornaemste middel is om dese vaerdigheyd in het oordeelen te bekomen; 't en waer saecke dat ons den Koningh *Theodericus* noch een ander middel voor hield, 't welck tot de vooríghe oeffeninghe toeghevoeght sijnde ons oordeel noch krachtigher verwecken en met een sonderlinghe vaerdigheydt vervullen sal. De woorden van *Theodericus* sijn genomen uyt een gheschrift 't welck hy den *Roomschen* stad-houder toesond, hem belastende allerley moghelicke vlijt en sorghe in 't verkiesen van eenen bequaemen opper-boumeester aen te wenden; *d' Aensienlickheyd van 't Roomsche gebou* seght hy *, *behoort eenen welbedreven toesiender te hebben; ten eynde dat sulcken wonderlicken begrijp der mueren door een behoorlicker naerstigheyd onderhouden en de huydensdaeghsche ghestaltenisse des wercks door de goede schickinghe der ghebouwen verciert worde. Onse mildheyd bemoeyt sich grootelick daer mede, dat wy d' oude wercken door het afweeren van allerley*

Lib. vii. Variaru Formula. 15.

ghebreckelickheyd souden vernieuwen, en dat wy de nieuwe met denheerlicken schijn der oudheyd moghten bekleeden. Derhalven behoort het oock een seer ervaeren man te wesen, die sulcken last meynt op sich te nemen: Andersins hebben wy te vreesen, dat hy in 'tmidden van de gheestighe wercken der ouder Konstenaren niet een hayr ghevoeligher sal schijnen, dan het metael daerse van ghegoten sijn; en dat hy niet maghtigh sal sijn te begrijpen, het ghene de konstige oudheyd tastelick daer in uytghedruckt heeft. Laet hem oversulcks de oude boecken doorsnuffelen en allerley oude ghebouwen aendachtighlick insien, ten eynde dat hy niet bevonden worde minder kennisse dan sijne voorgangers te hebben. Ghelijck het veele was dat *Theodericus* sijn koninghlick ghemoed met het vernieuwen van de cieraeten der stad bekommerde, soo is het noch meer dat hy sijne gedachten selfs oock op den toesiender van dese cieraeten liet nederdaelen, mids eenen voorslagh maeckende hoe sich yeman tot dit ampt behoorde te schicken. *Laet hem de oude boecken doorsnuffellen*, seght hy wonderlicken wel; het is te vergheefsch dat wy eenen anderen weg meynen in te slaen; want ghelijck wy in het eerste Capittel van desen onsen derden Boeck hebben aenghewesen, dat sich dieKonstenaers maer alleen met de ydele hope van een ingebeelde volmaecktheyd ketelen, die de hulpe van allerley Konsten en wetenschappen tot dese Konste niet toe en brenghen, soo moeten wy even het selvighe de Konst-lievers alhier toepassen, ghemerckt allerley soorten van gheleerdheyd hun soo wel te passe komen, als den Konstenaeren selver. Het is wel waer dat den ongheleerden Konst-liever eenighe goede stucken ontmoetende, door 't behulp sijnes naturelicken vernufts en d' enckele ghewoonte sijner ooghen de uytnemenheyd van de Konste der werck-meesters eenighsins uyt sijne maniere van teyckeningh, uyt sijne verwen, uyt sijne hooghsels en diepsels, uyt sijne stellinghe en andere dinghen van dien aerd lichtelick en met een onuytsprekelick vermaeck sal begrijpen ende onderscheyden, maer dit 's al het ghene hy doen kan, want het hem niet moghelick is de andere verborghentheden der Konste dieper te door-gronden; aenghesien het maer alleen het werck is van die ghene de welcke waerlick gheleert sijn, een rechtsinnigh oordeel van de gantsche gheleghenheyd der *Inventie* te strijcken, t' overweghen of alle de figuren in haere behoorlicke plaetse ghestelt sijn, en of daer in de selvighe door een Konstighe ingheestinghe het waere leven van sodaenighe hertsf-tochten, beroeringhen, beweghinghen inghestort syn, die met de gelegenheyd van het afgebeelde Historische of ledenvormende argument over een komen. Het is oversulcks een ongehoorde saecke dat yeman sonder d' openinghe sijnes begrijps, de suyveringhe sijnes verstandts, de

verrijckin-

verrijckinghe sijner memorie de versterckinghe sijnes oordeels (gelijck den naem van Gheleerdheyd alle dese dinghen in sich plaght te vervatten) het is onghehoort, segghe ick, dat yeman sonder den voorraedt van sulcke noodsaeckelicke behulp middelen de waere meyninghe en 't rechte ooghenmerck van een diep grondighlick gheleerde *Inventie* te deghe kan beseffen; ja wy houden ons selven vele eer daer van versekert, dat hy verscheyden lamme dinghen die heel ende al ongerijmt sijn en gantsch geen slot en hebben voor goed sal aennemen. Gelijck wy dan uyt het ghene alreede ghesyt is volkomenlick verstaen, dat desen grootmoedighen Koningh de Konst-lievers met groot recht tot het lesen van d' oude Schrijvers aenmaent; soo blijckt het oock uyt de seste afdeylinghe deses Capittels, datter allenthalven vele dinghen in de oude Schrijvers worden ghevonden, die maghtigh sijn ons wankelbare oordeel in den rechten weg der Konst-kennisse te bestieren; behalven datter overal in de selvighe schrijvers sulcke volkomene ende uytdruckelicke beschrijvinghen van de waere schoonheyd voorvallen, dat sich den aendachtighen Leser uyt de selvige sulcken volmaeckten *Idea* ofte verbeeldinge der schoonheyd ende bevallgheyd kan voorstellen, dat beyde Konstenaers en Konst-kenners, die het leven selver tot noch toe met gheen blinde ooghen hebben aenghesien, sich met het selvighe voorbeeld wel ghenoegh te vrede moghen houden, om daer nae te wercken en te oordeelen, maer van dit punt, 't welck misschien tegen 't ghemeyne ghevoelen regel recht schijnt te strijden, hebben wy den gheleerden Leser ellers ghesocht t' onderrechten.

13. Wat wy tot noch toe in de twaelf voorgaende afdeylinghen deses Capittels verhandelt hebben, schijnt een ghenoeghsaeme aenleydinge tot den rechten wegh van een goed ende gheset oordeel te wesen; dies souden wy het daer by gaerne laeten blijven ende een eynde onses Boecks met het eynde deses Capittel maecken, het en waer saecke dat ons iet wat inden sin quam aengaende d' overwercken, die ghemeynlick in d' oude *Latijnsche* en *Griecksche* autheuren *Parerga* genaemt worden. Dies sullen wy maer alleen dese korte bedenckinghe van de overwercken tot ons voorighe werck als een over-werck toevoeghen, den Leser onder en tusschen waerschouwende, dat eenen oordeeler sich selven en de Konste door het waernemen van alle de voorighe aenmerckinghen nerghens nae soo grooten voordeel aen d' eene sijde kan toebrenghen, of sijne versuymenisse van het volghende punt sal hem en de gantsche Konst aen d' andere sijde tot grooter naedeel strecken. Dese *Parerga* ofte overwercken sijn *dinghen die tot het werck worden toeghevoeght om het selvige te vercieren*, seght *Quintil. II. 3. Plinius*

 gheeft

Lib xxxv. Cap. 10. geeft ons het selvighe mede te verstaen; *Als Protogenes t' Athenen int Kerck-poortael van Minervas tempel het vermaerde Schip Paralus schilderde,* seght hy *, *met t' saemen een ander Schip het welck Hemionis gheeten wiert, soo heeft hy noch ettelicke kleyne Galeyen, onder die dingen toegevoegt, de welcke van de Schilders Parerga worden ghenaemt.* Galenus spreeckt noch uytdruckelicker; *Goede Werck-meesters,* seght hy *, *plaghten altemets eenighe Parerga op de grendels en op de voorschuyven der sloten als mede op de schilden tot bewijs haerer Konste te maecken, menighmael werckense oock op de swaerdghevesten en op de drinckbekers eenighe verhevene wercken, maer alleenlick tot cieraet en boven den eysch van het noodsaeckelicke ghebruyck eenigh klemmerloof, eenighe wijngaerdscheuten, en somwijlen oock eenen cypressenboom konstighlick en cierlick uytdruckende.* Philostratus * schijnt sodaenighe toevoeghsels in een tafereel *de sauce der Schilderije* ghenaemt te hebben. Maer aenghesien vele Konstenaers dese en dierghelijcke overwercken menighmael haestighlick en met een lichte hand plaghten af te klaeren, soo ist dat wy de selvighe heel selden met eenen aendachtigen ernst besichtighen: *Wy komen daer seer noode aen, dat wy de overwercken der Konstenaeren rijpelick souden overweghen,* seght *Plutarchus* *, *want het ons niet onbekent is datse daer in veeltijds maer alleen schijnlieffelick soecken te sijn, en dat hun midts-dien onmoghelick is de koeligheyd van den onlust die de onnoodighe wercken verghesellschapt t' eenemael te vermijden.* Indien wy onder en tusschen by geval gewaer worden dat den Konstenaer de volle kracht van een onbearbeyde *Gratie* in dese schielicke toevoegsels beter heeft ghetroffen dan in het werck selver, soo behoort sich een bescheyden oordeeler even wel sorghvuldighlick daer van te wachten, dat hy het overwerck door d' onbedachtheyd sijnes overhaestighen oordeels boven het werck selver niet en verheffe; ghemerckt een goed en treffelick Konstenaer sulcks dapper ter herten plaght te trecken. Onder vele staetelicke Kerckgeschencken die de stad *Rhodus* vermaerdt maeckten, wierd de Schilderije van *Ialysus* midtsgaeders den *Satyr* staende ontrent eenen pilaer op welcken een gheschildert Patrijsken ghewijhet was, voor d' aller voornaemste ghehouden. Maer 't Patrijsken en wiert daer soo haest niet ghehanghen, of den *Ialysus* scheen t' eenemael verachtelick te sijn, nieman sloeg sijne ooghen daer op, het Patrijsken daer en teghen was allemans gaedinghe, dit verdroot den Konstenaer *Protogenes* uyt der maeten seer, want het hem onmoghelick was dit sijn onverdouwelicke leed gemackelick op te kroppen, hy en konde niet ghedooghen dat men sijn overwerck in meerder achtinghe hield dan het werck selver; dies heeft hy eyndelick uyt loutere onverduldigheyd, nae dat hem de Kerck-meesters verlof hadden ghe

geven

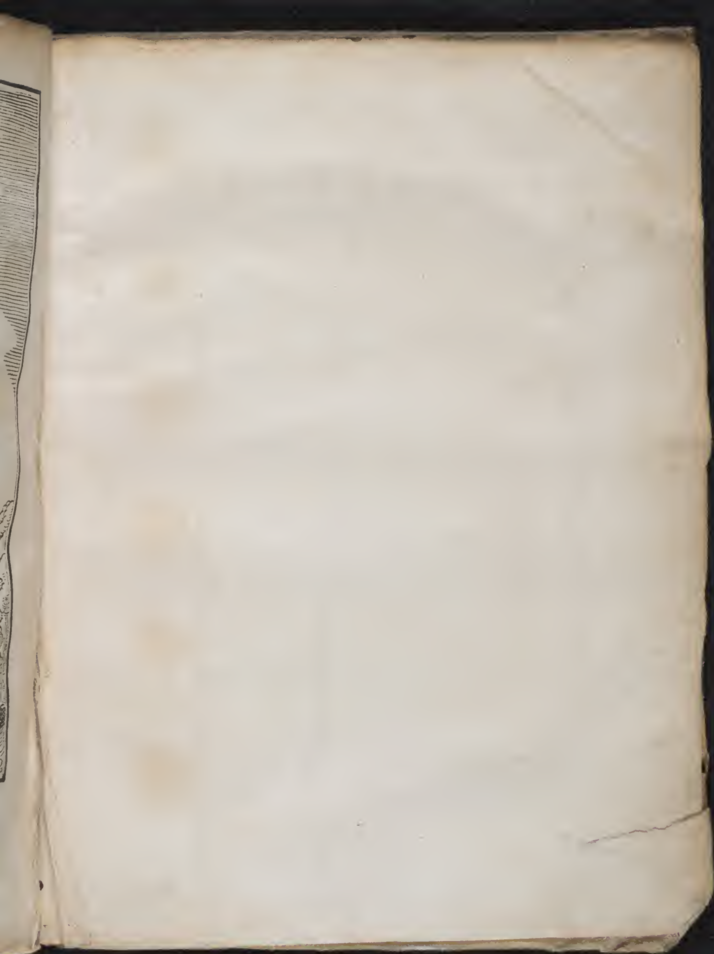
Marginal notes: Lib. xj. de Vsupartiū corporis humani. — Iconum Lib. i. in Piscatorib. — Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.

ghegeven, den grootelick verwonderden voghel uytghevaeght, siet *Strabo Lib. XIV. Geograph. Zeuxis* vond sich selven insghelijcks met eenen grooten hoop van sulcke weecksinnighe raesebollen en aefschelick oordeelende Gaepaerds ghequelt, wanneer sy hem door de venoeyelicke onbevroedsaemheyt van haer verkeerde oordeel in dese woorden dede uytbersten. *Dese slechtaerds prijsen den modder onser Konste*, siet *Lucianus in Zeuxide*, Ghelijck wy nu ghewaer worden, dat het gevoelen onser vermoedheyd ons raedt ofte liever noodight op te houden; soo worden wy met eenen oock door de gedachtenis van het gene wy voor hebben aengemaent, ons selven niet al te lange met dit overwerck van d' overwercken besig houden. Want alhoewel wy erkennen dit ons tegenwoordige werck so slecht ende gering te sijn, dat het door de aller netste en sinnelickste verhandelingh van het eene of het andere over-werck niet en kan verslimt worden, nochtans bedenckende dat het maer een overwerck is't welck ons nu besih houdt; soo scheyden wy daer lichtelick af, om ons selven en den Leser van voorder arbeyd te ontlasten.

EYNDE.

M S.
viro consulari,
LAURENTIO COSTERO
HARLEMENSI
Alteri Cadmo et artis
Tipographicæ circa
Annum Domini
M.CCCC.XXX.
Inventori primo
bene de Literis ac
toto Orbe merenti,
hanc Q.L.C.Q. Sta=
tuam quia æream non
habuit pro monume=
to posuit Civis gratiss
ADRIANUS ROMANUS
Tipographus.
A°. MDCXXX.

[261]

THE PROPERTY OF A LADY OF TITLE

261 to recto Junius' book.

Circle of Cornelis Troost

A gentleman seated at a table reading by candlelight

14 × 12in. (35.6 × 30.5cm.)

On the table is a reduced copy of the Apollo Belvedere

£4,000-6,000 Dec. 15, 1987, Christie's London

[260]

THE PROPERTY OF A GENTLEMAN

260

Studio of Willem van de Velde II

A calm with numerous boats, a States yacht firing a salute and a barge pulling away

28¾ × 34½in. (73.5 × 87.7cm.)

PROVENANCE:

Frederick Howard Reed; Christie's, 18 November 1955, lot 164, as W. van de Velde (280 gns.)

Seven other versions of this composition are recorded

£15,000-25,000

? [illegible]
[illegible]

(Tracés mi)

f. 41 Études
(Seine-capes)